

Ex Libris
M. H. RÉVERDY,
Presbyteri, in Sacra
Theologiâ Doctoris.

JOHANNIS BUXTORFI, FILII,
S. THEOL. D. & Ling. Hebr. Profess.

DISSERTATIONES PHILOLOGICO-THEOLO- GICÆ:

- I. DE LINGUÆ HEBRÆÆ Origine, Antiquitate,
& Sanctitate:
- II. DE LINGUÆ HEBRÆÆ Confusione, & plurium
Linguarum Origine:
- III. DE LINGUÆ HEBRÆÆ Conservatione, Propa-
gatione, & Duratione:
- IV. DE LITERARUM Hebraicarum genuina Anti-
quitate:
- V. DE NOMINIBUS DEI Hebraicis:
- VI. DE DECALOGO.
- VII. DE PRIMÆ CŒNÆ DOMINICÆ Ritibus &
Formâ.

*Quibus etiam multa Scriptura Sacra loca, ex Hebraeorum po-
tissimum monumentis, explicantur &
illustrantur.*

M. D C.

X L V.

BASILEÆ, Sumpribus Hared. Ludovici König.

VIRIS
MAGNIFICIS, NOBILISSIMIS, AMPLISSIMIS,
PRUDENTISSIMIS,

DD. CONSULIBUS, QUÆSTORIBUS,
TRIBUNIS PLEBIS, TOTIQUE
AUGUSTISSIMO SENATUI
INCLYTÆ ET ILLUSTRISSIMÆ

TIGURINORUM
REIPUBLICÆ,

DOMINIS SUIS GRATIOSISSIMIS, SUMMAQUE
OBSERVANTIA COLENDIS,

Gratiam & Pacem à Domino precatur

JOHANNES BUXTORFIUS, FIL. S. TH. D.
Ling. Heb. in Acad. Bas. Prof. ordinarius.

VIRI MAGNIFICI, NOBILISSIMI, AMPLISSIMI,

Quaero Vobis Dissertationes aliquot Philologico-Theologicas, à biennio & quod excurrit, ex variis observationibus, à me congestas & collectas. Argumentum illarum licet non videatur unum & continuum; Scopus tamen in omnibus unus; Antiquitates Hebraas, hoc est, Sacras, pro gratia mihi à Domino concessâ, è tenebris producere, & hac ratione majorem quibusdam Sacra Scripturae locis lucem inferre: deinde, Juventuti studiosae, speciminibus hujusmodi, ad jucundissimum nobilissimumq; hoc studium faciem praeferre, illorumq; animos ad ejus amorem tanto vehementius inflammare & accendere. Res utique & utilis & necessaria, modo vires tanto capto pares suppetere & adessent. Utrumq; enim hoc verum, & in clarissima luce positum Studium hoc Hebraeo-Philologicum, ad Verbi Dei, per Utrumque Testamentum, illustrationem, per quam esse necessarium: & (quod dolendum, deplorandum, nec inter postrema seculi vitia numerandû) raros admodum esse, qui illi ritè excolendo seriam operam impendant. Si ullibi, hæc verum est illud: Cepisse multorum est, ad culmen pervenisse paucorum. Πολλοὶ θρησκόλοι, παῦροι δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ. Quamvis autem ego quoque meam, & ingenii tenuitatem, & plurimarum ad hanc rem necessariarum rerû egestatem ac inopiam, non ignorem; quia tamen etiam unum talentû, à Domino nobis concessum, non defodere: donum ad Prophetandum, quod in nobis est, non negligere: sed, ut accepimus, ita alius in alium, ut boni dispensatores variæ Dei gratiæ, administrare, jubemur; constitui post alias labores, aliquam etiam operam in Praxin hujus studii conferre. Ut verò huic negotio tâto cautius & tutius me committerem, sensim illud aggrediendum, & pederentim ac gradatim in eo progrediendum duxi, ut sic & de meis in hac arena viribus periculû facere, & Doctorum virorum de hoc laboris genere judicia, tanto cõmodius experiri possem. Prudenter enim monet alicubi D. Hieronymus: Ne ad scribendum citò profilias, &

levi ducaris infantiâ: Multo tempore disce quod doceas. Notum est etiam quod Syracides inquit: Difficiliora quam pro te, ne quæras, & fortiora viribus tuis ne scrutare. *Ad animum etiam non immerito revocavi presentis non solum vitæ, sed & temporis hujus calamitosissimi, miseram & incertam conditionem, quæ revera Spem nos vetat inchoare longam. Presentem itaq; satis Dei gratiam sentiens, & insignem summorum Virorum favorem intelligens, quo non tantum presentes meos comatus approbarunt, & ferventissimis studiis exceperunt, sed & ad parvò hæreticam pertexendam & contrituandam certatim cohortantur, non dubitavi fidentiori paulatim animo prodire, & nunc ad eò fasciculum hunc Dissertationum quasi è carceribus in apertum campum emittere.*

Materias elegitales, ad quas vel animus ipse ferebatur, vel occasio invitabat, vel etiam, quæ aptæ mihi videbantur, à quibus Operis istius auspicia ducerentur, libertatem hanc mihi nunc & in posterum reservans. De nonnullis Sacræ Cœnæ Ceremoniis sapius ab Amicis rogatus, nec semper vel mihi vel illis per omnia satisfaciens, cōstituit tandem meas hac de re observationes majori cum cura excutere, diligentiusq; in veteres Hebræorum Paschales ritus inquirere, illorum Talmud, Ritualia, cæcasq; latebras Insinuare omnes, & num hæc quoq; ex parte solidior aliqua lux veritati circa hoc mysterium accedere possit, provirili tentare. Unde primum nata Dissertatio de Cœna, ultimum nunc in hac parte locum occupans. Mox alia oblata occasio de Decalogo, ejusq; tremendâ in monte Sinai promulgatione, agendâ: in qua varia etiam ad Historiam & Philologiam spectantia ex antiquis Hebræorum monumentis produxi. Cum verò illa quoque se hîc offerret discutienda questio, Quibus Literis Lex à Deo Tabulis lapideis inscripta fuerit? fisdémne quibus adhuc hodiè Judæi utuntur, an aliis placuit eam in peculiarem Dissertationem rejicere, & accuratius examinare. Plus enim quàm Mathusalemitas est, quòd inter Viras doctos dubitatũ & disputatum fuit; An istæ Hebræorum litere, quibus hodiè in libris Sacris exarandis Judæi utuntur, genuinæ sint & primigeniæ, an verò illæ, quibus Samaritani utuntur? Hinc ergo Dissertationis, De Literarum Hebræicarum antiquitate, data occasio. Hæc quidem res ipsa jam videbatur requirere, & me quasi manu ducere ad famosissimam de Origine

Origine Punctorum Vocalium controversiam, ut quorum Antiquitas, aequè ac Literarum, in dubium à multis vocatur. Sed hanc questionem pro tempore diutius adhuc premere consultum visum fuit, & prius alia quadam, nec ingrata, nec inutilia, ad Linguae Hebrae Historiam pertinentia, expedire, num forte in his quoq; nonnulla se interea sint praeiudicia, ex quibus veritas solidius emergere & emicare queat. Hinc itaq; ab ovo quod ajunt orsus, primò ipsam Linguae Hebrae considerare & explicare capi Originem & Antiquitatem, ubi ostensum, Origine esse Divinam; Antiquitate Primam, & per aliquot saecula Unam; Dignitate Sanctam. Cum verò in Babele magnam esset passa Confusionem, pluresq; linguae ex ea orta, Historia Confusionis illius, & plurium Linguarum Origo inquirenda fuit, ubi Tria hac praecipuè sub incidem sunt revocata; Confusionis Linguae Hebrae Origo & causa, Linguarum ex confusione ortarum Numerus, & Confusionis Tempus. Itaq; cum tanta tunc temporis facta sit Linguarum & Populorum confusio, & experientià constet, Hebraeos posteris temporibus non solum varia exilia, captivitates & deportationes, sed & Linguae suae mutationem passos; ipsa Historia series flagitavit, ut porro dissiceretur, In qua familia, & Ubi locorum, Lingua Hebraeorum incorrupta manserit, & hospitium vernaculum retinuerit? quomodo & quamdiu conservata? Unde nomen sortita? quae fata experta? & similia. Tandem etiam haec subjuncta quaestio, An ad finem usque mundi sit permansura, & in altera quoque vita ejus usus futurus? ut sic integer Historia Linguae Hebrae ex Paradiso in Paradisum esset circulus. Ex his ergò Tres Dissertationes orta, quae primum nunc locum obtinent, quod commodissima sint visae, quae Caterarum caput conveniens, & τὰς διὰ τὸν τῆς λαοῦς συντίθενται. His omnibus alia adhuc accessit De Nominibus Dei Hebraicis, quorum D. Hieronymus meminit: In his enim non pauca quoq; se offerunt, Philologia & Antiquitatis studiosorum disquisitione digna.

Hac omnia autem ita sunt à me pertractata, ut Sacram ubiq; Historiam illustrare, auctoritatem Canonicarum Scripturarum tueri, Hebraeorum quà Veterum quà Recentium, de his omnibus sententias producere, cura cordiq; mihi fuerit. Rectissime enim scribit Eusebius de Preparat. Evang. lib. 9. c. 3. Quemadmodum ab Aegyptiis res Aegyptiorum; Phœniciorum à Phœnicibus, Græcorum à viris illustri-

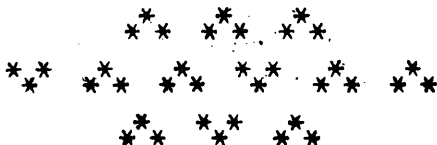
bus Græciæ; Philosophorum à Philosophis, Medicas à Medicinæ peritis discere convenit: ἔγω δὲ καὶ τὸ ἀκόλουθον ἡγῶμαι θεῶν καὶ τὰ Ἑβραίων ἐκ τῶν παρ' Ἑβραίοις λογίων, ἀλλὰ μὴ ἄλλοθεν πῶς ἀποδέχεσθαι ita ex consequenti etiam statuo, res Hebræorum patrias non aliunde quàm ex Hebræorum dictis scriptisque esse repetendas. *Non ignoro equidem, quæ sit Rabbīnicorum scriptorū ratio, quodq̃, vulgò de illis iudicium: sed neutrum me ab hoc incerto detertere potuit. Maro cum Enniam legeret, dixisse perhibetur; Se aurum in sterquilinio colligere. Et D. Hieronymus de Apocryphis alicubi loquens; Grandis, inquit, est prudentiæ aurum in luto quærere. Idem de Hebræorum libris & lectoribus dici potest. Sufficiat ergo, si auri aliquid in impuris illis alioqui venis lateat, ac inveniri queat: laboris & opera ne nos pœniteat: Adhibendum autem iudicium, scoria separanda & rejicienda, & ut verbo dicam, quid distent a lapideis, attendendum. Neg, etiam ad eò alienum hoc studium à nobis Christianis, ut vulgò habetur, censeri debet, qui Judæis successores & polteri sumus, ut Lactantius scribit, & in Tabernaculis Semi habitamus, h.e. interprete Hieronymo, in eruditione & scientia Scripturarum, ejecto Israël, versamur.*

Has verò meas Dissertationes, eo consilio quod exposui seorsim hactenus editas, Typographi & Lectoris commodo, in unum nūc collectas, Splendidiſſimo & Auguſtiſſimo vestro Nomini ut inscriberem, animus meus tantopere hac vice gestivit, ut quamvis multa, quæ hunc affectum reprimere poterant, ei objicerentur, convulsis tamen metus & pudoris repagulis, tandem eruperit, & viam ad vos affectarit; non tamen omninò sine ratione & honestis causis. Nolo nunc me in Vestrarum Dignitatum, & Laudum præconia effundere: nihil dicam de Vestra, Majorumq̃ vestrorum Fortitudine, & rerum gestarum gloria: nil de Vestra, quâ vestram Rempublicam regitis, Prudentiâ: nil de laudatissima Humanitate, & erga Exules quosvis Hospitalitate & liberalitate: nil de Urbis vestra dignitate & celebritate. Hæc & alia hîc spatiis exclusus iniquis Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo. Quamvis certè talia, quæ meritò omnes rerum magnarum æquos æstimatores ad Vos pertrahere possint. Præter hæc notissima est eximia Vestra erga Verbi Divini studium Pietas, & incredibilis erga Literas & Literatos Benevolentia. Testes hujus rei luculentissimi sunt,
Ecclesia

Majorum vestrorum zelo, conformata, vestra pietate in eadem hactenus purissime conservata: Testis est Illustre & celeberrimum vestrum Lyceum, in quo non solum Theologia, & quavis disciplina & artes, sed & Lingua, magnâ diligentia & laude docentur & extoluntur: Testis Bibliotheca celeberrima, quam ad singulare Urbis & Scholae vestrae ornamentum magno studio adornatis. Testes sunt hujus rei tot Viri, obvariarum rerum praeclaram scientiam, & aeternitate dignissima literarum monumenta, toto Orbe celeberrimi, quos Urbs vestra semper, à superiore praesertim saeculo, vel produxit, vel gremio suo benignissime fovit. Taceo nunc Theologos, immortalibus scriptis claros, quorum solum numerus justum posset Catalogum conficere. Philologos, Historicos, Linguarum omnium, & omnis Antiquitatis peritissimos si quis requirat, ubi praestantiores, insigniores & celebriores, quam inter Vestrates, reperiet? Conradi Pellicani, Theodori Bibliandri, Guiljelmi Stuckii, Rodolphi Hospiniani, Conradi Gesneri, Caspari Waseri, Lavaterorum, & aliorum, nomina, atque indefessilaboris, inexhaustaq; in Philologia doctrinae, scripta, quis, nisi qui literas penitus omnes, ignorat? Quae regio in terris horum non plena laboris? Quis in antiquitate angulus, quem illi non excusserint? qua lingua, quam non excoluerint? qua serinia, quae illi non perquisiverint? quid obscuri, quod illi non illustrarint? Et ne nunc quidem hoc studium inter Vos vel desit vel deferbuit. Hic enim haud ita pridem, novum veluti aliquod Sydus, inter vos exortus D. Joh. Henricus Hottingerus, amicus mihi exoptatissimus, ad Linguarum Orientalium & Antiquitatis ornamentum & incrementum vobis datus & natus. Addat ei Supremus dies, & egregiae ejus conatibus ubertim ex alto benedicat. Cum itaq; his Dissertationibus huc praecipue spectarem, ut studium hoc Philologicum, pro meo modulo, in Helvetia nostra Scholis reformatis etiam magis magisque propagem; Urbs verò vestra à multis retrò annis ab eo celebris fuerit, illudq; splendide excoluerit, nil praeter rem me facturum sum arbitratus, si, affectui meo aliquid indulgens, Primam hanc (Deo conatum meorum vela porro benignâ suâ aurâ impellente) mearum in Antiquitates Hebraeas lucubrationum partem, debita cum humilitate vobis offerrem.

ferrem. Auxit hunc affectum singularis Vestra Vestrorumq̃, Humanitas, quam semel atque iterum, cum Tiguri essem, liberalissime sum expertus, ut & in Thermis Helveticis, ubi secundâ vice, Tuâ Amplissime Consul, SALOMON HIRZELI, gravissimâ conversatione quandoque frui, Tuam humanitatem ac singularem benevolentiam experiri, mihi fato quodam contigit. Fovit eundem affectum constans & continua cum precipuis Schola & Ecclesia vestra luminibus, à multis annis, non sine fructu & voluptate, suavissime & fraternè planè cuncta amicitia. Occultos etiam proculdubio ignes subjecit, quod Civitati vestra aliquam etiam originis meæ quasi venam debeam, quibusdam ex Majõribus meis, Religionis causâ ex Italia profugis, sedes primas apud vos quarentibus & invenientibus, ac postea demum huc Basileam commigrantibus: aliis Tiguri manentibus, ibiq̃, adhuc ex Dei benedictione opibus & honoribus florentibus; Orelliorum, Muraltorum, & Pestaluziorum familias indigito, proximâ consanguinitate me contingentes. Sed non capit plura pagine angustia. Unum restat, ut vos orem, ut exiguum & levidense hoc munusculum literarium, mei erga Vos studii & observantia singularis testimonium ac arrham, sereno ac hilari vultu accipere, & me, meos, meaq̃ studia Vestro Favore & benevolentia complecti & prosequi non dedignemini. Sic Deus Opt. Max. Vos, Inclitãq̃, vestram Rempublicam, turbulentissimis his temporibus in pace & tranquillitate, atque in ea unâ cum celesti Veritate, bonarum quodque linguarum ac literarum studia, eo flore quo hætenus, clementer conservet, & per Vos ad posteros quoque Vestros transmittat. Dabam è Musæo meo Basil. 10. Martij

Anno 1645.

JOHANNIS BUXTORFI,
S. S. Th. D. & Ling. Heb. Prof.

D I S S E R T A T I O
DE LINGUÆ
HEBRÆÆ ORIGINE ET
ANTIQUITATE.

B A S I L E Æ,
Impensis Hæredum LUDOVICI KÖNIG,
Typis GEORGI DECKERI
Academiae Typographi.

An. M DC XLIV.

Σ. Θ.

DISSERTATIO

DE

LINGUÆ HEBRÆÆ
ORIGINE ET AN-
TIQUITATE.

THESIS I.

DAMUM primum Hominem, totiusque Orbis habitabilis Imperatorem, præter alias innumeras dotes, quibus à Deo Creatore suo, præ reliquis inferioris hujus Mundi creaturis, dotatus ac ditatus fuit, SERMONIS seu ORATIONIS quoque usum, in creatione sua statim accepisse & habuisse, cujus medio, tanquam non solum אֱדַבָּר *Animal loquens & rationale*, sensa animi sui articulare, distingere, intelligibiliter ac λογικῶς proferre, quibusvis rebus & actionibus nomina ac verba congrua & convenientia imponere, illa deinde aliis particulis artificiosè conjungere, atque exinde sententiam atque orationem aptam formare; sed etiam ut אֱדַבָּר *Animal politicum ac civile*, cum aliis communicare ac conversari potuerit, & *Sacra* nos *Historia*, & *Sana* docet *Ratio*.

2.

SACRA namque Moſis HISTORIA refert, DEUM OPT. MAX. Adamum, statim ab ejus creatione, etiam ante lapsum, sermone allocutum esse, sermone diserto ipsi benedictionem suam uberrimam dedisse & exposuisse: præceptis & mandatis suis eum instruxisse (Genes. i. v. 28. & seqq. &

cap. 2. v. 16. 17.) : adductis etiam ad ipsum bestiis & volatilibus, quinam illa vocaturus sit, explorasse; Adamum promptè, sapienter & dextrè singulis nomina imposuisse, atque ita non solum Dei loquentis voces percepisse & intellexisse, sed mutuas quoque reddidisse ac reposuisse: creatà denique Evà è vestigio verissimà descriptione, & nomine elegantissimo atque convenientissimo eam designasse (v. 23.) Ex his enim apparet, ab ipsa Creatione per S E R M O N E M, Deo & Homini, familiaritatem & consuetudinem intercessisse, omniumque rerum vires, naturas & proprietates, verborum Notatione proprià, designatas fuisse.

3.

Huc referunt quidam illud Gen. 2. v. 7. וַיִּהְיֶה אָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה
Et factus est homo in animam viventem. Onkelos enim Paraphrastes Chaldæus, qui circa tempora Christi vixit, transtulit illud; וַיְהִי בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָהּ *Et fuit (anima sc. illa, quam Deus ei inspiravit) in Adamo in spiritum loquentem*: Id est, Spiritus, Flatus, vel Anhelitus iste, quem Deus hominis naribus inflavit, non tantum eam vim habuit, ut hominem vivificaret, & ratione præditum efficeret, sed etiam distinctam in co vocem & articulatam sermonem efficeret, ut ejus spiritus vi & facultate, distinctè etiam & articulatè loqueretur, atque ita hoc quoque Spiritu loquente ab omnibus brutis differret. Sic Jonathan: וַיְהִי נִשְׁמָתָא בְּנוֹפָא דְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָהּ *Et fuit anima in corpore hominis in spiritum loquentem.* Sic Rabbi Salomonis, ad ista verba, glossa est; אַף בְּהֵמָה וְחַיָּה נִקְרָא נֶפֶשׁ; שְׂכֹלֵן שְׂנִיתוֹסָף בּוֹ דְּחַיָּה וְדְבוּר *hoc est, Etiam bestia & fera vocantur Anima vivens: Sed Anima ista hominis Vivens est præ reliquis omnibus, quia ei præter Vitam addita quoque est Scientia vel Ratio, & Oratio.*

4.

Sed & R A T I O sana hoc ipsum nobis suggerit. Nam cum Homo חַי מְדַבֵּר *Animal loquens* verissimè ab Hebræis, & inde à Græcis ζῷον λογικόν, definiatur; nullo modo ei hæc definitio perfectè competeret, nisi & Ratione & Oratione præditus esset. Quid enim est propriè מְדַבֵּר? *Loquens, Quomodo? sermone*

sermone non solum interno & ἐνδιὰθέρῳ sed etiam παρθε-
 μιῳ. Nam דָּבָר *Davar*, h. e. λόγος, sæpius significat Ora-
 tionem externam, quàm Internam; imò propriè illam, non hanc
 significare videtur. Et cui usui Interna Ratio, nisi medium &
 instrumentum, divinum hocce munus convenienter expli-
 candi ac proferendi simul accepisset? Quodnam autem Ra-
 tionis expromendæ Homini convenientius medium, quàm
 Oratio? Hinc scribit Isaacus Aramah in Levit. paraſchâ מצורע
 ומחידוש כי החרש שאינו מדבר אינו מכלל האדם בכל משפטיו
 וזה לפי שהדבור הפנימי והחיצוני הם שותפים וקרובים חסרון האחד
 מעיד על חסרון השני כלי ספק h. e. *Certum est, quodd Mutus, qui*
non loquitur, non habeat omnes proprietates hominis, idq̃, idèd, quia
Sermo internus & externus sunt socii & propinqui. Defectus primi,
testatur de defectu secundi, &c.

5.

Et cum Homo, ut antè dictum, sit non solum Animal ratio-
 nale, sed & Politicum ac civile, quâ ratione cogitari potest,
 Deum sapientissimum, eumque optimum opificem, paren-
 temque rerum, qui hominem ad societatem & benevolentiam
 mutuam produxit, Rationem indidisse, facultatem autem &
 organum rationis negasse? Nam quamvis Angeli quoque
 sint Intelligentes & inter se communicent; hoc autem exter-
 no medio sint destituti; non sequitur, Hominem quoque
 Oratione externâ carere potuisse. Illi enim sunt Creaturæ
 merè spirituales, ד' מדרהו ע'ם בשר לא איתיה, *quarum habi-*
tatio cum carne non est, (Dan. 2. 11,) h. e. ab omni corporis unio-
 ne liberi: Hinc illis, ut sibi mutuò loquantur, satis est mens
 menti ad confabulandum. Homo verò, quoad Animam
 quidem, etiam est Spiritualis: sed quia ea corpori est unita, &
 quasi inclusa & incarcerata, non aliter potest aliis, quæ in ani-
 mo habet, communicare, nisi per organa corporea; ac proinde
 opus est nobis non solum nutibus & votis, sed maximè voci-
 bus externis & linguæ usu.

6.

Adhæc cum in summa perfectione Animæ & Corporis fue-
 rit Adamus creatus; post Rationem autem Oratio præcipuum

fit, quo à reliquis Animalibus differt, non videtur perfectio ejus absoluta fuisse, si eâ caruisset. Hinc censent, non solum Hebræi, sed etiam nostri Theologi communiter; Adamum, non instar infantis, sed hominis justæ ætatis, corporis & animi facultatibus & dotibus perfecti, conditum fuisse. Unde D. Augustinus de Genesi ad litteram cap. 14. *Quemadmodum creditur factus Adam, sine ullo progressu incrementorum virili ætate continuo, &c.* Vide eundem cap. 13. Et Pareus ad Genes. 2.v.7. *Inspirato vitæ spiraculo à Deo, corpus Ada humi jacens exanime & mortuum, mox capit sese movere, vitam & sensus exferere audiendo, videndo, loquendo, intelligendo, denique se hominem rationalem declarare, & quidem perfectum ætate, corporis mole, rationis & sermonis usu, non infantem, sicut homo nascitur.* Hebræorum hac de re sententia legitur in Bereschith rabbah sect. 14. אֵלֶּי יוֹחָנָן אָדָם וְחוּוָה כְּבָנֵי נִבְרָאוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה נִבְרָאוּ Dixit Rabbi Jochanan, Adamus & Eva quasi filii viginti annorum creati sunt. Sic in Bemidbar rabba sect. 12. & Schir rabb. cap. 3. vers. 11. In libro Cofri part. 1. §. 95. inter varia de perfectione Adami, dicit author ille; יָצְרוּ כְּמִנְעַץ לְתַכְלִית יָסִי הַפְּחוּרֵי הַשֶּׁלֶם בְּיָצְרוּתִי וּבְמִדּוּתִי Formavit eum, sicut dies juventutis perfectè affesutum; perfectum quoad omnia membra & qualitates vel facultates, corporis & animi. Huc pertinet, quod Rabbinus in genere de Operibus creationis scribunt in Talmud Rosch hasschánah fol. 11. l. נִבְרָאוּ לְדַעַת נִבְרָאוּ לְקוֹמַתָּן נִבְרָאוּ בְּרֵאשִׁית לְקוֹמַתָּן נִבְרָאוּ לְצִבּוּן נִבְרָאוּ Omnia opera creationis creata sunt in justa statura sua, in scientia sua, & decore suo. Quod R. Moses in More part. 2. cap. 30. explicat; In perfecta sua Quantitate, Formâ, & Accidentibus. R. Asarias in Meor Enajim cap. 57. addit; בְּהִיוּתוֹ יְחִידִי הוּצָרָה לְשִׁמּוֹץ קוֹל אֱלֹהִים מִדְּבַר אֱלֹהִים עַל עַץ הַחַיִּים וְהִדְבָּרָה Cùm etiam unicus fuerit, necessum fuisse ipsi audire & intelligere Vocem Dei alloquentis ipsum, de Arbore Vitæ & Scientiæ.

7.

Præterea, quomodo absolutum simulacrum conditoris Dei expressum foret in homine, si non Divina mentis, sese per Verbum ab æterno generantis, imago fuisset expressa? scribit Theodorus Bibliander, De ratione communi omnium linguarum p. 36. Plura, quæ ad hanc rem confirmandam faciunt, ex seqq. quoque haurire licebit.

8. Facel-

Faceffant proinde hinc illi rerum Sacrarum imperiti Gentiles, ex quorum sententia Vitruvius lib. 2. Architecturæ cap. 1. scribit; *Primos homines, sine sermonis articulati usu, diu in cavernis terra, ferarum instar habitasse, ac crebris nutibus, spiritu vocali, ac voce rudi, animi sensa designasse, & sic demum ex eadem voce, de eadem re sapius repetitâ, vocem articulatam, vocabula significativa, ac sermonis usum ortum esse.* Et Diodorus Siculus de primorum hominum vita; illos, inordinatâ & belluinâ vitâ utentes, sparsim ad pascuâ exivisse, herbas suavissimas quasque, & sponte nascentes arborum fructus devorasse. Et oppugnatos à feris, mutuo sibi auxilio succurrisse, utilitate commotos: atque ita per timorem congregatos, paulatim suam inter se formam agnovisse. Cum autem vox inarticulata & confusa esset, paulatim flectendo verba, & de rebus singulis, mutua inter se signa fingendo, notam sibi ipsis effecisse omnium interpretationem. Ejusmodi conventiculia in universo orbe factis, non habuisse omnes eandem linguam, cum singuli fortuito nomina fingerent, &c. Vide & Euseb. de Præparat. Evangelicâ lib. 1. cap. 4. & illic pii & incomparabilis quondam Theologi nostri Joh. Jacobi Grynæi Scholia. Hæc & similia, ceu mera cerebri humani commenta, merito explodimus, & rejicimus. T. Livius inter prodigia non semel refert, bovem loquutum fuisse: Nos inter prodigia referamus eos, qui Primum Hominem statim loquutum fuisse negant.

Cum ergo nefas sit dubitare, Primum Hominem Sermonis certi facultatem & usum habuisse, porro de *Causa Efficiente illius Sermonis sive Lingue* quæritur?

Variantes de hac quæstione sunt sententiæ. Quidam Originem primæ Lingue adscribunt לְהִנְיָן *Natura*: Alii לְהִנְיָן *Consensui*, seu *Placito & Instituto*.

Prima sententia est eorum, qui existimant, Linguas esse לְהִנְיָן *Naturales*, non לְהִנְיָן vel לְהִנְיָן *Ex instituto & consensu*; ita ut, licet Homo nullam disceret linguam matrem; tamen Linguam naturalem, & naturæ ejus insitam ac implan-

implantatam, loquuturus esset. In hac opinione fuerunt olim Ægyptii atque Phryges, qui, cum noscere vellent, quinam primi hominum extitissent, pueros duos recens natos pastori tradiderunt, inter pecora educandos, jubentes neminem coram eis vocem ullam edere; ut nempe, quæ vox prima ex his pueris erumperet, ubi inarticulatè vagire desissent, hanc dirimeret litem. Cum ergò, bimatus exacto tempore, infantes *Bec Bec* identidem clamantes audirent, quomodo tunc Phryges *Panem* appellabant, suam linguam primam & naturalem esse sibi persuadebant, uti refert Herodotus lib. 2. à principio.

12.

Hæc sententia verò aliis, cum ob alias causas, tum etiam ideò non arridet;

1. Quia si certa quædam Lingua hoc sensu esset naturalis, eam procul dubio omnes facilius, quàm alias, addisceremus. Atqui hujus rei nulla deprehendimus indicia. Nam cum Lingua Hebræa, quemadmodum paulò post videbimus, prima sit Mundi Lingua, illa procul dubio quoque naturalis, ac proinde etiam facillima omnium nobis videretur ac esset. Sed contrarium docet experientia, illam, ut & omnes Orientales, Occidentalibus difficiles admodum videri.

2. Adducit R. Jehuda Muscatus in קול יהודה sive Commentario libri Cosri part. 2. ad §. 56. sequentem rationem: שאלו ה'־טבעי לא ה'־אפשר העתקם ממנו ככלתי אפשרות האבן לעזוב טבע דתה אל הארץ בהיותה נורקת כלפי מעלה. *Quòd si Lingua esset naturalis, impossibile esset ut homines avellerentur ab ea, sicut impossibile est, ut Lapis sursum projectus deferat naturam descendendi terram versus, למען פועמים לפי אלף אלהי בורה בורה כי תרגלנה בורה בורה אלף אלהי פועמים למען, neg, si millesies millies eum sursum projiciendo aliter velis assuefacere, illud efficere poteris, ut Philosopher scribit lib. 2. Ethicorum ab initio; & juxta id quod Rabbini dicunt, וְרוק חֲסִידֵי אֱיִתָּרִי אֵינֶנּוּ קָאִי. Projice virgam in aërem, semper in fundamento suo confisset. Sic se res habet in reliquis rebus naturalibus. Et quamvis fateamur, homini quidem naturalem esse linguam unam; sed posse eum doceri etiam linguam aliam, eò quòd dispositionem ad hoc habeat; attramen non magis poterit derelinquere linguam sibi naturalem, quàm Æthiops potest mutare pellem suam.*

Non

Non enim hîc est quæstio de eo, ad quod apprehendendum homo naturâ suâ aptus est ex usu; sed quæstio est, cum Lingua dicuntur Naturales, de proprietate naturali, uti est Risus, qui non potest separari ab homine, &c. In hunc sensum scribit Francisc. Vallesius de Sacra Philosoph. cap. 3. Si sine doctore, ut alia quamplurima, innasceretur sermo iste hominibus, innasceretur profectò, etiam si alium sermonem discerent, essentq; omnes duplicis sermonis. Si enim sermo quem prius homo didicit, non prohibet quò minus discat alium denud, sed sciunt multi bifariam, trifariam, aut etiam quadrifariam loqui: multò minus prohiberi posset, qui ex ipsa natura pullularet, ab eo, qui comparatus esset studio; quin potius, si ullus sermo hominibus esset naturalis, non possent esse ad alios dociles, quia quod intus manet, prohibet extraneum, &c.

3. Quòd impossibile videatur, ut sine certo consilio & electione, & quasi casu & fortuitò, ea emanata fiet lingua, quæ certas habet radices, unde plura alia nomina, quasi quidam rami, sub certis formis derivantur: cujus nomina pleraque tam sunt ἐνεργητικά, &c.

4. Quòd varietas illa verborum, nominum, & particularum variarum, quibus oratio perficitur, non videatur à natura, sed ex certo instituto provenire. Hinc cum in libro Cosri parte I. §. 53. Judæus quæreret ex Cosroë Persa, ad Creationem mundi probandam, & æternitatem ejus destruendam, האמת, רואה שהלשונות קדומות אין להם תחילת. Num tibi videtur, Linguas esse æternas, ac nullum principium habere? Cosroes illi sic respondens introducitur; אבל הם חדשות מוסכם עליהם מורה על ירי חבורם מן השמות והפעלים והפלות והם מן האותיות הלקוחות חבור ממוצאי הדבור Non: sed sunt nova, ex instituto & consensu vel consilio certo orta, quod docet seu evincit compositio illarum ex Nominibus, Verbis, & Particulis, quæ constant ex literis desumptis ex organis proferendi sermonem. Ad quem locū R. Jehudah Muscatus in Comment. suis notat; הכונה בו שאלו היו טבעיות היו לקוחות ממוצאי הדבור מבלי אמצעי רק קולות בחוץ תרונה להורו על בנות משמע: ובמקום אמרו רצב אנכי ללחם הרי דרך משל נותן בקולו קול אר' או וביצא בו h. e. Mens & intentio horum verborum est, quòd si Lingua essent Naturales, essent desumptæ ex organis sermonis absque omni medio; At voces foras prolata, intentionem edentis voces illas expriment: Et pro eo quod dicere solemus E. G. אני ללחם Efurio

ego ad panem, voce sua fortassis sonaret, **A i o**, vel simile quid (uti aves sc. vel animalia irrationalia) אכל בהיותו הלשונות מורכבות ומחברות מן השמות והפעלים והפלות שאין מוצאם מבלי הדבור כאשר הם שם בזולת אמצעי רק חבורם מן האותיות הלקוחות ממוצאיהם בפנים מפנים שונים ראוי ממש באופן שר על היותן מוסכמות h. e. *At, dum lingua composita & conjuncta sunt ex Nominibus, Verbis & Particulis, quarum prolatio non est ex Instrumentis sermonis sine medio vel immediate; sed composita sunt ex literis desumptis ex prolatione illorum modis variis; hinc aliquo modo concluditur & probatur מוסכמות על היותן quod sint ex consensu & instituto.* Sic concludit R. Moses ben Majemon in More part. 2. cap. 3. ex Impositione nominum Adami primi, שהלשונות הסכמיות לה, שבקצורן quod Linguae sint ex consensu & instituto, non naturales. Qui plura volet, videat etiam, quæ hac de re differit insignis Philosophus R. Levi ben Gerson in libro השלח בללומר *Bellorum Domini*, lib. 6. cap. 15. & Ephodeus cap. 1.

13.

Nec quicquam patrocinator huic sententiæ, quod primi nostri parentes Deum, certâ linguâ loquentem, statim à creatione intellexerunt, omnesq; res suis propriis vocabulis appellarunt. Nam illa cognitio in illis non fuit naturalis, h. e. ex naturæ principiis orta, sed præternaturalis, hoc est, singulari Dei gratiâ illis concessa, ut mox videbimus. Ideoque neque in liberos suos per naturalem generationem potuerunt eam propagare; sed oportuit eos Linguam illam à parentibus suis discere, non fecus ac nostros infantes. Neque etiam ex eo, quod ante turris Babilonica ædificationem solius lingue Hebræica fuit usus, sequitur, ejus cognitionem fuisse hominibus illius ætatis innatam; cum non minus, ac nos jam, discendo ex auditu illam compararint.

14

Altera ergo de Primæ Linguae Origine sententia est illorum, qui censent, eam להסכס Ex consensu, placito, & instituto esse ortam. Sed & hi diversimodè illud interpretantur. Quidam enim illud adscribunt להסכס אנושי Consensui seu Placito humano: Alii להסכס אלהי Consensui & Instituto Divino.

15.

I. Qui Consensui & Instituto Humano primæ Linguae Originem

nem adscribunt, Adamum הפועל והמציא הראשון *Efficientem & Authorem ejus primum* statuunt, quasi illam ex proprio arbitrio & voluntate effinxerit & instituerit. Hi sententiæ suæ fundamentum ponunt in eo, quod Genes. 2. v. 19. legitur: *Formaverat ergo Deus e terra omnem bestiam agri, & omne volatile cæli*; וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֹאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם, נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: *Et adduxit ea ad Adamum, ut videret, quomodo vocaret ea; Et quicquid vocabat illi Adam, id nomen ejus erat.* Hoc illi accipiunt & intelligunt de Lingua, quâ Adamus loquebatur, & quam instituerit.

16.

His respondet Ephodeus in cap. 3. Grammaticæ suæ, his verbis: ידוע כי הלשון לא ישלם בהנחת שמות למה שיבנס תחת סוג הח' לבר והם עצמים קצת אבל חלק קטן מאוד מהם: ונגם בקריאת השמות לכל העצמים לא ישלם הלשון הזה כי שמות הפקרים הם והפעלים היוצאים מהם ומלות הפעמים הם מכלל הלשון h. e. *Notum est, quodd Lingua non perficiatur & absolvatur, imponendo nomina in dunt axat, que ingrediuntur sub speciem animalium, & sunt substantia quadam, & quidem minima illarum pars; quin imò vocando nomina omnibus substantiis non absolvitur Lingua ista. Nam nomina novem accidentium (prædicamentorum) reliquorum, & actionum egredientium seu provenientium ex illis, ut & particula inflexiles, etiam pertinent ad Linguam. Non autem videmus, Adamum vel unicum horum nomine vocasse. Deinde addit, mentem & scopum Scripturæ in hoc versu fuisse docere, Adamum esse הפניח הראשון τὸ πρῶτον ἀνθρώπον Impositorem & authorem primum; eò quodd hoc sensu verba ista versus 20. וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹתַי Et vocavit Adam nomina; non cohæreant & respondeant cum sequentibus, וְלָאָדָם לֹא מִצֵּי עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ *Et homini non invenit adjutorium aequale ac proportionatum.* Hæc enim videntur docere, non in eum finem principaliter ac primariò fuisse adducta animalia ad Adamum, ut eis nomina inderet ac imponeret, sed ut videret, num fæminam sibi convenientem in illis reperturus esset. Idè tantum Animalia, non etiam aliæ creaturæ, ad illum adducta fuerunt, ut ea nominibus vocaret. Insuper ostendit, quomodo hæc ipsa verba, ritè exposita, tertiæ potius sententiæ faveant,*

uti mox videbimus. In eundem sensum respondet R. Jehúdah Muscatus in Cosfri par. 2. ad §. 72. Sed de hoc loco plura dicuntur infra th. 21. 22. Addunt alii, idèd etiam non sufficienter hinc probari, Adamum primum & immediatum esse primæ Linguæ authorem, quòd priusquàm *ὁνομαθεσία* ista ab Adamo facta esset, Deus jam loquutus cum ipso fuerit, & quidem eâ ipsâ procul dubio linguâ, quâ Adamus postea loquutus fuit; Adamus etiam sermonem ejus intellexerit. Ob has ergo, & alias fortè rationes, neque hæc sententia plurium calculum mereri potuit.

17.

Alii itaque *Consensui & Instituto Divino* hoc beneficium attribuentes, statuunt, DEUM OPT. MAX. solum & Immediatum esse Linguæ primæ Authorem, qui eam creârit, suo arbitrio instituerit, ac, ut alia dona, Primo Homini tradiderit. In hanc sententiam inclinant communiter Hebræi. Hinc scribit Ephodeus modò citato loco : לִכְנֹן יִרְאֶה וְהוּא יוֹתֵר נִכּוֹן שִׁיחֵיהֶּ לַשֵּׁם יִרְ פּוֹעֵל וּמַסְכִּים עַל הַלְשׁוֹן הַהוּא וְלִפְדָּה לְאָדָם וְחִנּוּה וְהַנְחִישׁ אוֹ לְאָדָם וְאָדָם לְחִנּוּה כִּי שְׁלֹשֶׁתָם הִכִּינוּ הַלְשׁוֹן הַהוּא בְּדִבּוּר קֶצֶתָם עִם קֶצֶתָם וּדְבוּר הַשֵּׁם לָהֶם וְצוּוּתוֹ אוֹתָם וְהִבְרָכָה וְהַקְלָלָה h. e. Idcirco videtur rectius esse, quòd Deus Benedictus sit Efficiens & Author illius linguæ, quòdq; Ille eam Adamum, Evam & Serpentem docuerit, vel saltem Adamum, & Adamus Evam. Tres enim illi eam linguam intellexerunt, tùm cùm ipsimet mutud inter se colloquebantur, tùm quando Deus cum ipsis loquebatur, eusq; vel imperaret, aut benediceret, aut malediceret.

Hinc etiam vocat author libri Cosfri, Linguam Hebræam, cui primatum defert, לְשׁוֹן הַנוֹצֵרֶת וּבְרֹאֵה *Linguam formatam & creatam* (scil. à Deo) Parte 2. §. 72. Sic enim R. Jehúdah Muscatus verba illa explicat; שְׁאֵינֶיהָ מוֹסַכֶּמֶת מִבְּנֵי אָדָם כְּשֶׁאֵר הַלְשׁוֹנוֹת בִּקֵּי הָיָה נוֹצֵרֶת וּבְרֹאֵה מֵאֵתוֹ יֵת אֲשֶׁר רָאָה וְיִסְפְּרָה הַכְּנִיעִיה וְגַם חֻקָּהּ וְכוּ וּכְפֹל דְּבָרוֹ לְאֹמֶר הַנוֹצֵרֶת הַבְּרֹאֵה לְמַעַן הוֹדִיעַךְ כִּי לֹא לְבִד יֵצְרָה וְתִקְנֶה אַחֲרֵי הַהִסְכָּמָה עָלֶיהָ מִכֵּחַ גְּבֻרָה אֲבָל הָיָה גַם בֵּן לְבִד יֵצְרָה מֵאֵתוֹ יֵת וּמֵאֵין תִּמְצָא בְּרֹאשִׁית דְּרִבְרָה: h. e. Vocatur sic, quia non est ex consensu & conventione hominum, ut cætera linguæ, sed est formata vel efficta, & creata ab ipso Deo, qui eam probavit, eâ loquutus est, & eam ordinavit, &c. Duplicatâ autem vel geminâ voce utitur, dicendo

dicendo הַנּוֹצֵרֶת & הַבְּרֹאָה Formata vel Ficta, & Creata; ad indicandum tibi; quod non solum formârit & ordinavit eam, postquam consensus est de ea, sed quod etiam creata sit à Deo benedicta, & ex nihilo in principio creationis extiterit. Iterum in libro Cosfri par. 4. §. 25. legitur : הַלְשׁוֹן הָאֱלֹהִית הַבְּרֹאָה אֲשֶׁר לַמֶּדֶה הָאֱלֹהִים לָאָדָם וְשִׁמְרָהּ עַל לְשׁוֹנוֹ וּבִלְבָּבוֹ הִיא מִבְּלִי טַפַּח הַשְׁלִימָה מִכָּל הַלְשׁוֹנוֹת : hoc est, Lingua autem Divina creata, quam Deus docuit Adamum, quamq; posuit super linguam ipsius & in cor ejus, est sine dubio perfectissima omnium linguarum, & maxime conveniens cum rebus vocatis & denominatis ejus, præ omnibus. Ad quæ verba hæc est Jehudæ Muscati glossa ; קִרְאָה בְּרֹאָה כִּי אֵינָה מוֹכַחֶת מִבָּשָׂר וְדָם כִּי תֵּתֵר הַלְשׁוֹנוֹת רַק מֵהַ מַּעֲוָה לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְהוּא הַפֶּלֶאד לָאָדָם הָרִאשׁוֹן דַּעַת דְּרִכְיָהּ h. e. Vocat eam Creatam, quia non est instituta à carne & sanguine, ut reliqua linguæ, sed à Domino est responsum linguæ sanctæ (alludit ad locum Prov. 16. 1.) & Ipse est, qui docuit Adamum primum scientiam viarum ejus (allusio ad Psal. 94. 10.)

Huc etiam facit quod in Akédath Jizchak legitur, in Levitico, sect. מצורע, Portâ seu cap. 62. in hunc sensum : Quandoquidem præstantia Hominis præ aliis animantibus est peculium vel prerogativa Orationis, sequitur ex valvis oris ejus nullum debere prodire verbum, nisi quod tueatur differentiam ejus. Prius (quod sc. Præstantia ac præcellentia Hominis præ cæteris animantibus sit Oratio) patet ex eo quod Scriptura dicit, Et insufflavit in nares ejus halitum vitæ, & fuit in animam viventem, Gen. 2. quod Onkelos transtulit ; Et fuit in Homine in Spiritum loquentem. Quamvis enim hoc וְרִאשׁוֹנָה בְּעֵצָם per se & primò dicatur על הדבור הפנימי de Oratione interiori, quæ est הכח המחשבי Facultas cogitativa vel rationalis, quæ ipsius est propria, propter quam etiam vocatur מדבר חיי Animal loquens, q. d. חיי שכלי Animal intelligibile vel intelligentiâ præditum, juxta illud ; אחת דבר אלהים Semel loquutus est Deus, Psalm. 60. 12. Item, דברתי אני בלבי Dixi ego in corde meo, Ecclef. 1. & similia ; attamen הוּא שׁוֹמֵפוֹ רֵעוֹ וּמְלִיצוֹ Sermo externus est interni socius, sodalis, & interpres, qui foras egreditur, quoq; ea quæ in corde suo habet communicat cum alio, vel interrogando, vel respondendo, vel docendo, vel corrigendo, עד שׁעל בן הוכרח שיהיה מצאיות הדבור והלשון מכלל הנבראים כששט ימי הבריאה ; ita ut

propterea necessarium fit, ut existentia Sermonis & Lingua sit ex numero rerum creatarum in sex diebus creationis, quo homines inter se mutuo communicant, & significant, quæ in corde suo habent, secundum id quoque, quod Salomon ait Proverb. 16. 10. **לִאָדָם מַעֲרָכֵי לֵב וּמִהֵוָה מַעֲנֶה לְשׁוֹן** Hominis sunt dispositiones cordis : Sed à Domino est responsum linguæ; quo vult indicare, quod Homo naturâ suâ quidem sit intelligens, & facultate pollens faciendi dispositiones cogitativas vel rationales, quæ sunt in corde; **אָמְנָם מִה' הִתְהַלּוּ לִפְנֵי ה' לְשׁוֹן לְשִׁלְמוֹת שָׁנִי** à Deo verò acceperit eruditionem linguæ, (h. e. edoctus fuerit linguam) pro perfectione secundâ, quâ interrogat & responderet, ut perficiatur in eo existentia ipsius. Et sic dicit Propheta; Dominus dedit mihi **לְשׁוֹן לְפִי לְדוֹרִים** linguam doctorum, ad opportunè loquendum defesso verbum, Jesa. 50. 4. Et omnes dicunt, **שִׁנְכַרְתָּ הַעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כִּי הוּא הַלְשׁוֹן הַנִּכְבָּד בְּמִאֲמָרוֹ יִתְעַלֶּה** quod mundus creatus sit in Lingua sanctâ, quia sc. est Lingua illa, quæ creata est per Verbum Dei Opt. Max. **וְאֲשֶׁר בֶּן הַשִּׁבְלִי לְאָדָם וַיְהִי לְשׁוֹנוֹ מִפִּי** & in qua intelligere fecit Adamum & Evam, audiendo ex ore ipsius verbum, &c. Huc deinde refert etiam illud, quod Deus dicit Exodi 4. 11. **מִי שֵׁם פִּי לְאָדָם** Quis posuit os (i.e. sermonem vel Linguam) Adamo, vel Homini? &c. Haftenus Baal Akédah.

Eandem hanc sententiam approbat R. Afarias in Meor ená-jim parte 3. cap. 57. sub finem, scribens; **לְהִיטוֹ כְּרִיאָה אֱלֹהִי** בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן מֵעַתָּה יְמֵי בְּרִאשִׁית כָּפִי מִי שִׁזְכַּרְנוּ וְלֹא מוֹסְפִים מִפְּנֵי אָדָם בְּיָתֵר הַלְשׁוֹנוֹת וכו' id est, Quandoquidem lingua nostra sancta est creatura Divina in Adamo primo, inde à tempore dierum creationis, uti jam commemoravimus, neque instituta ex consensu vel arbitrio hominum, ut alia lingua, quamvis & cum illis conjunctum sit auxilium Divinum, &c. Huc etiam videtur respexisse Aben Esra, in carmine Rhythmico, Bibliis majoribus præfixo, in quo de literis Ehevi **יּוֹם בְּרִוא** seu Quiescentibus, inter cætera scribit; **אָדָם אֱלֹה אֲרִבְעָה נִכְרָאוּ** Eopse die, quo Adam creatus fuit, creati sunt & hi quatuor, &c. Vult enim indicare, unâ cum Homine creatam quoque esse linguam. In libro " כח" quem haud ita pridem, unâ cum aliis quibusdam opusculis, Hanoviæ edidit Joseph del Medico Cretenfis, ab initio : **דַּע לָךְ כִּי שְׁלִישִׁינִי הַעֲבָרִי**

הַעֲבָרִי הוּא מִתְּהַמְּצָאוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת שֶׁהֻמָּצֵא חֻקְבָּהּ בְּבְרִיאַת הָעוֹלָמֹת אוֹ קוֹדֶם לָהֶם וְכָל הַפְּלוֹת שְׁמוֹת וּפְעֻלִים שָׁבוּ לֹא הָיוּ עַל דְּרֶגֶת מִקְרָה
Scito, mi fili, quòd lingua nostra Hebraea sit ex productionibus Divinis, quas existere fecit Deus benedictus in creatione saeculorum, vel ante illa, & verba quæ sunt in ea, non sint per accidens & fortuito, ut in aliis linguis, &c. Sic alii.

18.

Rationes ad sententiam hanc adstruendâ afferuntur variæ :

1. A' *natura Hominis* ; quòd, cùm homo animal sit *μνημων & ζωνων*, seu memorativum, & per se, nisi ex auditu non loquens; inde sequatur necessariò, ut primus homo, ante quem nullus alius homo, nulla etiam alia lingua, quam audiret, fuit, nisi ipsius Dei, à Deo ipso edoctus sit, animi sui sensa sermone intelligibili exprimere, & talia primùm nomina rebus creatis imponere, in quibus & natura & gratia, authoritas & naturalis ratio omninò convenirent. Hinc scribit Guilelmus Postellus in libro de Originibus cap. 4. *Sicut rerum fides ex auditu est (nam rei nullius unquam habebitur cognitio, nisi prius nomini credas, quàm rem concipias) sic loquutio ex auditu est. Nunquam enim loqui posset homo, nisi ab alio prolata auditu capiat. Quum ab uno omnes ducamus originem, necesse est, ut primus parens cœlitus sit edoctus de universarum rerum nomine. Quum autem ante primùm hominem nullus esset homo, qui voce exteriore loqueretur, necesse est, ut voce interiori omnia rerum conceperit vocabula. Quare ab ipsissima Dei sapientia fuisse infusa nomina rerum, secundum veritatis æternæ omnia ordinantis rationem, est omninò necesse. Divinitus itaq; Adam accepit vocabula à Sapientia, &c. Hactenus ille.*

2. A' *Providentia Dei circa Creationem Hominis* ; quòd illa requisiverit, ut Homo omnibus numeris absolutus, inprimis quoad ea quibus à reliquis animalibus differt, ut est Ratio & Oratio, crearetur. Hinc scribit Ephodeus cap. 3. וְהָיָה יְהוָה בְּחֹק הַהִשְׁתַּחֲוִיָּה הָאֱלֹהִית כִּי אַחֵר שֶׁהָיָה אָדָם תְּכַלִּית בְּרִייתוֹ הַשְּׁפִלוּת וְהִיתָה הַשְּׁלֵמָה בְּלִתִּי אֶפְשָׁרִית אִם לֹא בְּהִנָּחַת לְשׁוֹן כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאָר הִנֵּה הָיָה מְחֻיָּב שֶׁיִּנָּח לוֹ לְשׁוֹן יְשָׁלֵם בּוֹ מַצִּיאֹתוֹ וְהַשְׁתַּחֲוִיָּה וְחֻקְמָתוֹ וְכוּ׳ h. e. *Necessarium fuit hoc ex hac parte Providentiæ Divinæ. Nam cùm Homo fuerit perfectissima omnium creaturarum Divinarum,*

vinarum, & perfectio ejus impossibilis fuerit, nisi per usum Lingue, uti demonstravimus cap. 2. sequitur, indendam fuisse à Deo ipsi linguam, quâ ejus existentia, prudentia & sapientia perficeretur. Et iterum Postellus in Notis ad Zoharem in Genclin, ad columnam 119. Quum ab uno simus, tam inferius, quàm superius, necesse est, ut illa Divina providentia Jesu dedisset Adamo orbis Imperatori perfectiones suâ posteritate & ipso possessore dignas, cum in aliis omnibus, tum maxime in illis rebus, quibus à cæteris differt homo creaturis; uti in Mente, summam rerum omnium intelligentiam infundendo, & in Loquutione, summam & rerum veritati naturali supernaturalique accommodatam vocum. Sic itaque necesse est, ut quæ est inprimis adequata, aut adequabilis intellectui veritas, sicut illam cognoscit Deus, Angelus, & Homo, perfectissimo intellectu defacatissimoq; illam Creator tali vocabulo significari in auditu & prolatione Adami curaverit, &c.

3. *Ab experientia.* Quia enim Deus, ut suprà dictum, antè loquutus est cum Adamo, quàm Adam nomina rebus imposuerit, concludi hinc posse volunt, Linguam quoque primariò & principaliter à Deo, non ab Adamo, originem suam ducere.

4. Quæ suprà Baal Akéda, ex duobus locis Scripturæ, ad probationem hujus rei attulit, Proverb. 16. 1. & Jes. 50. 4. ea minùs solida nobis videntur. Cæterum ex libris Apocryphis huic sententiæ favere quibusdam videtur Ecclesiastici cap. 7. versus præfertim 6. *Septimò* (dedit sc. Deus Homini in ipsius creatione) *sermonem ad interpretationem efficacitatum ejus.*

19.

Porro cum in hoc plerique Hebræorum consentiant, Primam Linguam, à Deo ipso, Adamo primo fuisse communicatam; in Modotamen communicandi nonnihil differunt & dissentiunt.

20.

Quidam sentiunt, illud *Modo singulari ac speciali* esse factum, ita ut Deus Adamo omnia ac singula verba, voces, modosque loquendi in specie ac sigillatim suggesserit, ac quasi in linguam ejus posuerit: Alii volunt, illud *Modo communiori ac universaliori* esse factum, quoad *שְׁרָשָׁרָה* præcipua fundamenta & radices linguæ. Videamus autem aucthores ipsos.

21.

Priorem sententiam, de *Modo singulari ac speciali*, approbarunt
R. Jehuda

R. Jehuda Hallevi Hispanus, in libro Cofri, & ejus Commentator R. Jehudah Muscarus. Hinc dicit parte 4. §. 25. *quod Deus posuerit eam על לשונו ובלבבו super linguam ejus, & in cor ejus; nempe; לכל האותיות והנקודות והטעמים לכל דבריהם ולכל כשפיהם secundum omnes literas, puncta, & accentus, item secundum omnia illorum verba & proprietates*, uti supplet R. Jehudah Muscarus in Comment. Idem ferè sentit Ephodeus. Sic scribit Abraham de Balmis in præfat. Gram. לשון עבר היא הטובה בעיני אדוני: 'וצר שמ' וארץ ואדם לשבת עליה: ונתן לו לדבר בפה: בפרטיה וכלליה: *Lingua Hebraea est optima in oculis Dominorum suorum: Creans cælum & terram & Hominem ad habitandum super ea, dedit eam ipsi ad loquendum eâ secundum ejus particularia & universalia.* In hanc sententiâ inclinat ex Christianis Santes Pagninus, ut mox videbimus Th. 22. Hi ergo censent, Linguam primam à Deo fuisse secundum omnia ejus universalia & particularia, adeoq; secundum minutissimas ejus particulas, pro suo placito & voluntate, naturis tamen rerum convenienter, institutam & constitutam: & unâ cum sapientia & scientia notarum naturalium, Adamo in prima creatione datarum, traditam quoque hanc ei fuisse Linguam, à Deo creatam, ut secundum illam, & rebus omnibus nomina vera imponere, & quævis animi sensa exprimere potuerit. Non enim volunt, ita Adamum edoctum fuisse à Deo hanc linguam, ut sine scientia & sapientia mentis illam protulerit, instar psittacorum, vel, ut Hebræi ajunt, בעני העופות הפצפצים והפהנים לדמיון האדם אך לא כלל דברו *instar avium pipientium & garrientium ad similitudinem hominum, sed qua sine corde (h. e. intellectu) loquuntur.*

Altera sententia de Modo communiori & universaliori, est Isaaci Abarbenelis, quam fusè satis explicat in Comment. suo in Legem ad Genes. 2. 19. fol. 27. col. 4. non multum tamen à priori distat. Posteaquam enim præcedentis sententiæ mentionem fecisset, suam hac ratione exponit: אבל היותר נכון לומר הוא: שהקב"ה ברא הלשון והגביל סדרה מסכמים לשבני הדברים ולדושיה האלוות בהם ובאשר יצר את האדם בצלמו הנה כמו שהשפיע בו העצמות האמתיות האלוות מבלי למד וחקירה וחפוש כלל. בכה השפיע והסביע

בִּנְפֹשׁוֹ שְׂרָשִׁי הַלָּשׁוֹן הַהוּא הַמְּסַכְמָה בְּטַבַּע לְאוֹמָן יְדִיעוֹת אֱמִתּוֹת
אֱלֹהִית וּלְנִמְצָאִים בְּעֶצְמָם וְנָתַן בְּאָדָם כֹּחַ טַבַּעִי לְהוֹרֹת עַל כָּל נִמְצָאוֹת
הָעוֹלָם הַרְשׁוּמִים בְּנִפְשׁוֹ בְּקוֹלוֹת וּמַלּוֹת הַרְשׁוּמִים בְּנִפְשׁוֹ בְּטַבַּע כְּדִי
שֶׁיִּשְׁכַּל צַד תִּסְכִּים לָשׁוֹן הָאָדָם לְחֻכְמָתוֹ יֵת וּשְׁנֵיהֶם יִסְכְּמוּ לְשִׁבְעַת הַמִּצְוֹת
כֹּלם : וּמִלְכָּד וְיֵד דְּבַר עֲמֹ הַקִּבְרָה בְּאוֹתוֹ הַלָּשׁוֹן וְהַשְׂמִיעַ לְאֹזְנוֹ קוֹל
נִבְרָא מוֹחֵשׂ מִגֵּעַ אֵלָיו וְהוּא מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לוֹ כֹּכָר הַלָּשׁוֹן בְּטַבַּע מוֹשָׁע
חֲכָן לָשׁוֹן הָאֵל וּדְבָרָיו וְנִתְלַפֵּד מֵהֶם לְדַבֵּר בְּלִשׁוֹנוֹ בְּאוֹפֶן שֶׁהָיוּ הַדְּבוּרִים
הָאֱלֹהִיִּים שֶׁדִּבֶּר אֹתוֹ מוֹצִיאִים אוֹתוֹ מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל כִּי כְמוֹ שֶׁעַם
הַיִּוֵּר הַחֲכָמָה אֱמִתִּית טַבַּעִית בְּאָדָם כִּכָּח כֹּכָר חֲנִיעַ לוֹ בְּפֹעֵל עַד
הַלְמוּד וְהַתְעוּרָה מִהַפְּלִפֵּד כִּכָּה לָשׁוֹן הִזְאֵת כְּהִיוֹתָּהּ מִתְחַלֵּת הַכְּרִיאָה
מוֹשָׁבֶט בְּאָדָם מִהֶשֶׁם יֵת הִנֵּה הַגִּיעָה אֵלָיו בְּפֹעֵל עַד הַלְמוּד בְּדִבְרוֹ
אֵלָיו יֵרֵא רִאשׁוֹנָה : כִּי מֵאוֹתוֹ הַדְּבוּר הָאֱלֹהִי שֶׁשָּׁמַע לִקְחַת הָאָדָם דְּרָכֵי
הַלָּשׁוֹן וּסְדֵרֵיהֶם וְהוֹכֵן לְאָדָם אַחֵר כֵּן וּבְרָצוֹנוֹ : וְהָיָה אִכּ מִצִּיאוֹת זֹאת
הוֹעֵל hoc est, Sed rectius est dicere, quod Deus Benedictus creaverit linguam, & determinaverit ordines
ejus, consentientes cum naturis rerum, & scientia Divina illarum : Et
cùm creasset Hominem in imagine sua, ecce sicut infudit ei scientias vel
notitias Veras, Divinas, absque studio, disquisitione, vel industria ullâ : sic
infudit & impreßit anima ejus radices vel fundamenta lingua illius, con-
sentientis in natura cum illis notitiis veris Divinis, & entibus in substantia
ipforum ; indiditq̃ homini Potentiam naturalem ad docendum de
omnibus entibus mundi, signatis in anima ipsius, per sonos & voces confi-
gnatas naturâ in anima ejus ; ut ex omni parte consentiret Lingua Ada-
mi cum Sapientia Dei, & ambo illa consentirent cum natura omnium
Entium. Deinde præter hoc loquutus est cum ipso Deus in illâ linguâ,
audireq̃ fecit eum auribus suis vocem creatam, sensibilem, pertingentem
ad ipsum ; & ipse (Adamus), quia lingua illa jam ipsius naturâ fuerat
impressa, intellexit Linguam Dei, verbaq̃ ejus, & edoctus fuit ex illis
(verbis Dei) loqui linguam suam (animæ ejus impressam) ; ita
ut Sermones Dei, quos cum ipso habuit, eduxerint ipsum à potentia in
actum. Nam sicuti, licet sapientia vera naturalis potentia sit in homi-
ne, in actum tamen educenda est per doctrinam & institutionem Docen-
tis : Ita quamvis Lingua ista ab initio creationis impressa fuerit homini
à Deo Benedicto ; pervenit tamen in actum demùm per modum quasi do-
ctrinæ & institutionis, cùm Deus primò cum ipso colloquebatur. Ex illo
enim Sermone Divino quem audivit, desumpsit Adamus vias seu proprie-
tates lingua & ordines ejus, & sic deinde confirmata fuit Adamo, & in
volunta-

voluntate ejus. Itaque, ut ipsemet porro scribit, approbat in præcedente sententia hoc ; וְשָׁהָה הַלָּשׁוֹן בְּכַרְיָא מִפְּנֵי יְת' וְשָׁהוּ : שְׁהָיָה הַלָּשׁוֹן בְּכַרְיָא מִפְּנֵי יְת' וְשָׁהוּ : quod *Lingua illa fuerit creata à Deo*, & quod *ipse docuerit eam Adamum, quando loquutus fuit cum eo* : improbat autem in ea si dicatur ; וְהִנֵּחַתָּה לְאָמֵר : שְׁלֹפְדוֹ יְת' ע'ד הַהִסְכָּמָה וְהִנֵּחַתָּה לְאָמֵר : שְׁלֹפְדוֹ יְת' ע'ד הַהִסְכָּמָה וְהִנֵּחַתָּה לְאָמֵר : quod *docueris illam Adamum per modum impositionis vel institutionis, dicendo, Hoc voca sic, & istud voca sic*, particulariter & in specie. Et hæc est sententia Abarbenelis.

23.

Cùm ergo utrique in eo conveniant, Linguam primam neque fuisse Homini naturalem, neque ex nuda voluntate, arbitrio ac placito Adami principaliter institutam ; sed à Deo creatam, & vel generaliter secundum universalialia Linguæ principia, vel specialiter, Adamo impressam & quasi concreatam ; dispiciendum porro , *Quomodo cum hac sententia conveniat Locus ille Genes. cap. 2. vers. 19. 20. de Nominum impositione ab Adamo facta?*

Suprà th. 16. jam dictum aliquid hac de re est, ubi vidimus, quomodo Ephodeus ostendat, non posse inde probari, Impositionem nominum & Institutionem primæ linguæ ortam fuisse ex simplici arbitrio & placito Adami ; idèd scil. quia 1. illic mentio fiat tantùm substantiarum, earumque non omnium, sed quarundam duntaxat, non etiam accidentium ; 2. quòd alius sit illius loci scopus. 3. addidimus ex aliis, quòd ante hanc nominum impositionem Adamus jam Deum illâ linguâ loquentem audiverit, ac proinde antea jam fuerit.

In eundem sensum ferè respondet Jehudah Muscatus in Cosiri parte 2. §. 72. וְאֵל יִקְרָא עַל־יָד מֵאִמֶּר הַכְּתוּב וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת וְגו' עִם אֲמָרָנוּ שֶׁהָיָה בְּרֹאֵה כִּי תִשׁוּבָת זֶה קָלָה מְאֹד מֵאִשֶּׁר לֹא אָמַר הַכְּתוּב שֶׁקָּרָא שְׁמוֹת רַק אֵל חִי־הַשָּׁמַיִם וְאֵל עוֹף הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר שְׁמוֹתֵם גַּם הֵם נִגְדְּרוּ מִסִּדּוֹת הַלָּשׁוֹן אֲשֶׁר הוּנַחֵל לוֹ מִפִּי עֲלִיּוֹן כְּאֲמֹר : h. e. *Non est autem quod existimes, dictum illud Genes. 2. Et vocavit Adam nomina, &c. pugnare cum eo quod diximus, Linguam fuisse creatam. Responsio enim facillima est ; quòd Scriptura non dicat, nisi de bestis agri, & volucris cæli, quòd iis Nomina indiderit ; qua ipsa*

tamen Nomina etiam deducta & derivata fuere ex fundamentis Lingua illius, quae in possessionem tradita ei fuit ex ore Dei, sicut dictum. Et sic ad ~~παρερμηνείαν~~; seu alienam interpretationem illius loci respondendum.

24.

Sed videamus etiam illorum ἐρμηνείαν, & Quomodo verba illius loci suae menti & sententiae convenienter explicant?

Ephodei, sæpius jam laudati, interpretatio est hæc; וְשִׁעוֹר הַכְּתוּבִים לִפְיָ וְאֵת הַהֲנַחָה הוּא כֵּן וַיֵּצֵר יְיָ אֱלֹהִים וְגו' הִנֵּה הָאָדָם בְּכָאן הוּא שֶׁ כֻּלָּל לְאַרְבַּע הִיסוּדוֹת כְּמוֹ הָאָרֶץ בְּפָסוּק הָרִאשׁוֹן אֲצֵל הַפְּאֻמִּים וְאָמַר שֶׁכָּאִשֶּׁר יֵצֵר הַשֵּׁם י'ת ר'ל שְׁנֵת צוּרָה לְבַהֲמָה וּלְחִיָּה מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר הִיא חֲמִירָם הִנֵּה הֵבִיא אֶל הָאָדָם לִרְאוֹת מֶה יִקְרֶא לוֹ לֹא אָמַר שֶׁהֵבִיא אֵלָיו לִקְרֹא שְׁמוֹת שֶׁכָּבֵר הָיָה לָהֶם שְׁמוֹת אֲצֵל הַשֵּׁם י'ת אֲבָל לִרְאוֹת מֶה יִקְרֶא יִרְצֶה לְמַעַן יִגְּפֻנוּ אִם יִשְׁתַּפֵּשׂ בִּכְחַ הָאֱלֹהִי הַשְׂכֵּל אֲשֶׁר נָתַן לוֹ בְּשִׁישִׁיג טַבְעִי הִבִּי'ה וְהִבְדִּילָהֶם עַד שִׁיקְרָאם בְּשֵׁם נִאוֹת וּמִסְכִּים לְטַבְעֵם כִּי הַהֲנַחָה הַלְשׁוֹנוֹת הַקּוֹדְמוֹת לַהֲנַחָה אֵלֶּה הַשְׁמוֹת אֲשֶׁר מֵהֵן נִגְזְרוּ הַשְׁמוֹת הֵם לְהוֹרוֹת עַל טַבְעֵי הַנִּקְרָאִים בָּהֶם כִּי מוֹנַח הַנּוֹרָה הִיא הַקּוֹדְמָה וְהוּא הַשֵּׁם אֲשֶׁר לָהֶם אֲצֵל הַשֵּׁם י'ת וְאָמַר שֶׁכָּבֵר הֵנִיג מַשְׁלֵמוֹת חֻכְמַת אָדָם שֶׁכָּל נֶפֶשׁ חַיָּה שֶׁהִיא קוֹרֵא לוֹ הָאָדָם שֶׁם כִּי מֵהוּתוֹ וְטַבְעוֹ הוּא שְׁמוֹ שֶׁהִיא אֲצֵל הַשֵּׁם י'ת בְּהֲנַחָתוֹ וְהַסְכְּמָתוֹ עַל הַלְשׁוֹן הִיא הַבְּרוּאָה; וְאָמַר אַחֵר בֶּן כִּי כָּאֲשֶׁר קִרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְסוּג הַחַי בְּהִשְׁגֵּי טַבְעֵם וּמֵהוּתָם וְהַסְכְּמֵם הַשֵּׁם אֵל זֶה הִנֵּה לֹא מֵצֵא בְּטַבַּע אֶחָד מֵהֶם אֶחָד מִסְכִּים וְנִאוֹת לְטַבְעוֹ נִגְזַר וּמֵתִיחַס אֵלָיו עַד שִׁישְׁלֵם לוֹ הַעֵזֶר מִפְּנֵי כְּמִי שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהַשְׁלֵמַת מִצִּיאוֹתוֹ וְהַתְמַדּוּת מִצִּיאוֹת מֵינוּ וְאוֹלֵי אֲמָרוּ וְלֹאָדָם כִּיּוֹן לְמִין הָאָדָם ר'ל שְׁלֵם מִצִּיאוֹת לְהַשְׁלִים מִצִּיאוֹת הַמִּין וְהַתְמַדּוּתוֹ וְהַשְׁאָרוֹתוֹ כְּאֶחָד מִכָּפֵל חַיִּים עַל יְדֵי הוֹצֵרֵךְ לְעֵזֶר אֵל זֹלָתָה מִפְּנֵי; הִנֵּה נִרְאֶה מוֹרֶה שֶׁהַלְשׁוֹן הַהִיא הִתִּיר בְּרוּאָה מִפְּנֵי י'ת וּמִסְכָּה לְאָדָם הָרִאשׁוֹן וּלְמִדָּה אֵלָיו וְהוּא הִיא הַסְכְּמָה; h. e. Et explicatio illorum versuum, secundum hanc sententiam, est talis; * Et formaverat Dominus Deus min haadamah de terra, &c. Hic vox haadamah (Terra) nomen est generale, comprehendens quatuor elementa, ut vocabulum ha'ariez Genes. i. 1. secundum saniores interpretes. Dicit ergo; quod cum Deus benedixisset formasset vel creasset, h. e. dedisset formam jumentis & bestiis de terra, tamquam materiâ ipsorum, adduxerit ea ad Adamum.

ad viden-

ad videndum *quomodo* vocaturus esset ea : Non dicit ; quòd adduxerit ea, ut nominibus ea vocaret, vel nomina illis inderet : *Apud Deum enim jam nomina habuerunt ; sed, ad videndum quid vel quomodo vocaturus esset, hoc est, ut tentaret eum, num usus sit potentiâ illâ Divinâ intellectuâ, quam ipsi indidit, ut apprehendere posset naturas animalium & differentias illorum eò-usq, ut etiâ nominibus congruis & convenientibus ea vocare posset, secundum positiones seu principia γλωττικὰ, præcedentia impositionem istorum nominum, ex quibus etiâ decisa vel derivata fuerunt nomina illa, ut docerent de naturis earum rerum, quæ illis vocata fuêre juxta præsuppositum notationis seu etymologia illius præcedentis, quæ nil aliud est quàm Nomen ipsorum apud Deum Opt. Max. Porro ergò ait, quòd ex perfectione sapientiæ Adami profluerit, ut illud nomen, quod unicuiq, bestia vocavit Adam secundum quidditatem & naturam ejus, ipsum illud fuerit nomen, quod apud Deum erat, in Ejus impositione & consensione, secundum linguam illam creatam. Denique dicit, quòd posteaquam Adam vocasset nomina, speciei animantium, & apprehendisset naturam & quidditatem illorum, Deusq, assensum suum eis junxisset ; non invenerit in natura ullius ex illis vel unum quod congruum & conveniens esset natura suæ, sibiq, adæquatum & appropriatum, unde videlicet perficeretur auxilium sibi necessarium ad perfectionem existentia suæ, & conservationem existentia speciei suæ. Et fortassis, quando dicitur, Et Adamo vel Homini, respicitur ad speciem Hominis, ut sensus sit ; quòd non invenerit auxilium ad perficiendam speciem, eamq, conservandam & propagandam, prout unumquodq, animal ad hoc opus habet auxilio alterius. Ex his ergò videtur vel apparet, Linguam illam fuisse à Deo Opt. Max. creatam, & Adamo primo datam ; Ipsumq, esse Causam proximam efficientem ejus. Hactenus Ephodeus.*

Convenit cum hac sententia, quod Santes Pagninus scribit in Institut. Hebraicis cap. 1. Hujus verò, inquit, Lingue author fuit Deus Opt. Max. qui eam creavit, qui eam primum docuit hominem, cunctis linguis (in quas deinde fuit divisa) & perfectiorem, & ad legendum aptiorem. Quippe primus ipse rebus omnibus nomina indidit & imposuit : quanquam sint, qui in Adam proto-parentem hoc referant, quoniam Genes. 2. 19. scriptum est, Et vocavit Adam nomina omni animali : & omne quod vocavit ipsum Adam animæ viventis, est nomen ejus. Sed quod ait ; Et adduxit ad Adam, ut

videret quid vocaret illud ; liquidò ostendit, primum illum non fuisse authorem : perinde ac si dixisset, Quum Deus congrua imposuisset singulis rebus nomina, ut primi hominis, quem creaverat, sapientiam ostenderet, adduxit ad eum cetera quae creaverat viventia, ut videret, an ille iisdem nominibus, quibus ipse appellarat, animantia vocaret. Qui cum iisdem ea vocasset nominibus, quae ipse imposuerat Deus, ostendit eam, quae oppletus fuerat, sapientiam. Et Adam quidem viventibus duntaxat nomina indidit, quae Deus primum imposuerat : ceterarum verò rerum omnium, substantiarum, accidentiumq; nomina Deus ipse imposuit.

Isaaci Abarbenelis expositio non longè ab hac recedit : Posteaquam, inquit, formasset Dominus Deus de terra omnem bestiam agri, &c. quod factum die quinto & sexto, atque unicuique formam & quidditatem suam peculiarem indidisset, adduxit ea ad Adamum, ut videret, quid vel quomodo vocaturus esset ea, ר'ל אס יספ'ם דבורו הפע'לי, לדבור הנברא אצלו ית' כפי מה שהטביעו בו באופן מת'חס ונאור : בשבע למח'ורת הדברים : h. e. num Sermo ejus actualis congruiturus esset Sermoni creato apud Deum, prout illum ei (Adamo) impresserat modo appropriato & convenienti natura & quidditatibus rerum : וספר הכתוב משלמות האדם שקרא לכ'ח אותם השמות שהיו ראויים אליהם באמת בלשון והוא אמרו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו ר'ל כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו כפי טבעו ורש' הלשון האלהי וכבר אמרו חז"ל כמה מהחכמה ה'ת'ה בקריאת השמות האלהי עד שלא הגיעו הפלאכים אליה, וכו' בבראשית רב' והוא מאמר ארוך מורה שלא ה'ת'ה קריאת השמות כפי ההסכמה והרצון אלא כפי הוראת טבעיהם והשמות שהם בזה הדרך הם הנדרים שבה ה'ת'ה הוראת החכמה לא : שם ב' שמות המוסכמים : hoc est, Refert itaque Scriptura, de perfectione Adami, quod indiderit animantibus ea nomina ; quae ipsis revera convenientia fuerunt in lingua. Hoc sibi vult, dum ait, Et quicquid ei vocavit, animæ inquam viventi, illud nomen ejus erat. Vult enim dicere ; Illud nomen, quod unicuique anima viventi dedit, illud erat nomen ejus, tum secundum ipsius naturam, tum secundum radices seu fundamenta Linguae Divinae. Hinc tantopere extulerunt Majores nostri Sapientiam illam Divinam, ut dixerint ; Quanta quæso fuit sapientia in vocatione nominum istorum, adeo ut etiam Angeli ad eam non pertigerint, &c. Locus est satis prolixus, ed tendens, ut doceant, Impositionem illorum nominum non fuisse secundum consensum & voluntatem,

rem, sed secundum ostensionem naturæ illorum. (Et nomina talia sunt definitiones) In hoc enim se maximè exseruit Sapiencia Adami; non in nominibus liberis & voluntariis. Et mox : Quod verò dicitur postea, ויקרא אדם שמות Et vocavit Adam nomina, &c. v. 20. eo non indicatur, quòd Adam vocaverit nomina, sed significatur, quòd posteaquam vocasset Adam nomina omnibus illis Animalium speciebus, naturasq; illorum agnovisset, non invenerit in illis ullam naturam convenientem & appropriatam naturæ humanæ, quæ auxilium ei necessarium perficeretur. Hæc Abarbenel.

25.

Ex his itaque sententiis Ultima, quæ Deum O P T. M A X. primum primæ linguæ facit autorem, maximè videtur plausibilis, & veritati consentanea; utpote quæ & rationibus gravibus, & plurimorum tam Hebræorum quàm Christianorum auctoritate est subnixa ac suffulta. Quod differentiam illam attinet de Modo quo Adamo fuerit à Deo communicata vel infusa, illa non adedè magni videtur momenti. Utraque sententia, etiam hac in parte, non solum ex Hebræis, sed & ex Christianis suos patronos habet. Quamvis enim una plus Deo ejusque dono adscribat, altera plusculum sapientiæ Adami deferat; utraque tamen, quod præcipuum est, Deo, ejusque gratiæ, gloriam inventionis & institutionis Primæ linguæ adscribit: utraque etiam exactissimam Adamo sapientiam, scientiam, & rerum omnium naturalium notitiam attribuit, quæ & res omnes in mundo mente cognoverit, & nominibus propriissimis, naturæque ipsarum convenientissimis, appellavit ac denominavit. Utrum jam illa nominum impositio modo generaliore & universaliori, an verò specialiore, à Deo ipsi suggesta fuerit, non adedè multum fortasse referre videtur, ut nimis anxie & scrupulosè illud sit exquirendum, vel acrius de eo litigandum & contendendum.

26.

Quamcunque ex his sententiam quis eligat, corruiat simul ac profligatur impia & insana in Fausti Socini sententia, qui Libro de Statu primi Hominis cap. 4. negat, Adamum cognovisse naturam bestiarum. Et, Nominum impositionem, ab Adamo factam, non aliam in Adamo arguere cognitionem, præter eam, quam quilibet quantum-

quantumvis stupidus habere potuisset, nec ad alia reflexisse talia nomina, quàm qua sensus sese prodebant, & unicuique manifesta fuissent, asserere non veretur. Imò, Adamum ante peccatum fuisse instar infantis vel pueri, non ratione innocentia tantum, sed etiam ratione cognitionis, quia nescivit, quid esset Nudum esse, &c. Sed non est nobis propositum deliriis ejus refutandis diu insistere. Sanè cum in aliis multis Judaicet Socinus, hîc longè à Judæis recedit, qui Sapientiam Adami, in statu integritatis acceptam, & impositione Nominum comprobata, miris passim laudibus, & merito, extollunt. Huc spectat quod dicunt, קִמְתוּ שֶׁל אָדָם *Adami staturam, vel magnitudinem fuisse ab una extremitate terre usque ad alteram*; hoc est, Illum mente assecutum, intellexisse ac cognovisse omnes res, earumque naturas, quæ mundo continentur. Videat qui volet Beresch. rabba Sect. 17. Akédath Jitzchak portâ 10. Cosri p. 1. §. 95. & alios.

27.

Sic ergò hætenus vidimus, Primum Hominem certi Sermonis facultatem & usum habuisse; Originem item seu Causam efficientem primariam Sermonis illius primi indagavimus. Proximum nunc videtur esse, ut disquiramus; *Quanam illa prima fuerit Lingua, quam Deus ab initio mundi creavit, primusq; hominibus tradidit & communicavit?*

28.

Primam & antiquissimam Mundi Linguam, quâ Deus Opt. Max. cum primis nostris parentibus in Paradiso, illi vicissim cum Deo, & inter se, sunt locuti, fuisse eam, quæ, longè post hominum & linguarum distributionem, HEBRÆA, consequentibus etiam temporibus SANCTA dicta fuit, & etiamnum hodiè dicitur, sicuti communis & recepta, ita verissima est sententia.

28.

Ita semper præstantissimi quique Scriptores, Hebræi & Christiani, judicarunt; huicq; Linguae primatum inter omnes alias mundi linguas attribuerunt.

30.

De HEBRÆIS scriptoribus scribit Ephodeus cap. 3.

היה ראיתי למפרשי התורה כלם שהסכימו על פי הלשון ההוא הנכונה והמוסכם עליו מהבורא ית הוא הלשון העברי הנקרא הנהגה. *h. e. Vidi Interpretes Legis omnes consentientes in hoc, quod Lingua illa creata, & à consensu Dei profecta, sit LINGUA HEBRÆA, à Prophetis dicta JUDAICA, 2. Reg. 18. v. 26. Nehem. 13. v. 24.* Ita rem habere, fidem facient sequentia illustria Hebræorum testimonia.

Inter Hebræicæ Synagogæ Scriptores antiquiores primi occurrunt, qui Legem Mosis in Linguam Syro-Hierosolymitanam transtulerunt: illi in sua Translatione huic rei apertissimum præbent testimonium. Nam illud Mosis, וְהָיָה כָּל אֲרֶעָא לִישָׁן חֵד וּמַמְלָל חֵד וְעָשָׂא חֵדָּא בְּלִישָׁן קוּדְשָׁא וְהָיָה כָּל אֲרֶעָא לִישָׁן חֵד וּמַמְלָל חֵד וְעָשָׂא חֵדָּא אֲרוּם בְּלִישָׁן *Et fuit universa terra labii unius, & verborum eorundem*, Genes. 11. 1. Jonathan Paraphrastes sic reddidit: וְהָיָה כָּל אֲרֶעָא לִישָׁן חֵד וּמַמְלָל חֵד וְעָשָׂא חֵדָּא בְּלִישָׁן קוּדְשָׁא *Et fuit universa terra Lingua unius, & sermonis unius, & consilii unius: Linguâ sanctâ erant loquentes, in qua creatus fuit mundus ab initio.* Altera ejusdem Legis Translatio, quæ absolute Hierosolymitana appellatur, in eundem sensum & iisdem ferè verbis ibidem transfert; in eundem sensum & iisdem ferè verbis ibidem transfert; וְהָיָה כָּל אֲרֶעָא לִישָׁן חֵד וּמַמְלָל חֵד וְעָשָׂא חֵדָּא אֲרוּם בְּלִישָׁן קוּדְשָׁא *Et erant omnes habitatores terra lingua unius, & sermonis unius, & consilii unius: Nam Linguam Sanctam loquuti sunt, in qua creatus est mundus à principio.*

Cum his consentit celeberrimus apud Hebræos Scriptor, Theologiæ Cabalisticæ Doctor primarius, Rabbi Simeon ben Jochaj, cujus libro Hebræi primam antiquitatem à vastata Urbe & Templo tribuunt. Is in libro זוהר *Zohar*, qui arcanam Legis explicationem Cabalisticam continet, in fine sectionis *Toledoth Nôach*, superiore locum declarando, ita scribit: וְאִי תִּשְׁמַע לִישְׁנֵהוּן אִמָּא אִתְּפַדַּר וּבְלָבֵל לִיהּ הִקְטִיבָהּ אֵלָּא בְּגִין דְּכֹלְהוֹן מְמַלְלִין בְּלִשְׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְהָהוּא לִישְׁנָא קָא עָבִיד לוֹן סִינְעָא בְּגִין דְּבִעֻבְדִּי וּבְכִלְיָהּ דְּפֻמָּא תִלִּין מִלִּין אֵלִין לְאִדְבָקִי בְּלִפְנֵי וּבְדֵּא עָבִיד סִינְעָא לְהָהוּא אֲתֵר דְּבִעֻ לְאַקְמָא וְעַל דָּא אֲתַבְּלָל לִישְׁנֵהוּן דָּלָא יְכִיל לְאַתְקַמָּי דְּעֻתְהוֹן בְּלִשְׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כִּיֵּן דִּאֲתַחֲלַף לִישְׁנֵהוּן לֵאמֹר אֲצִלְחוּ בְּעֻבְדִּי i. e. *Si dicas: Lingua ipsorum cur divisa fuit, & quare confudit eam Deus Sanctus Benedictus? Ideo, quia omnes illi loquebantur Linguam San-*

etiam, & ista Lingua prestabat ipsis auxilium, eo quod in opere & sermone oris pendente res ista, quæ ad conjunctionem animorum pertinent. Et hoc ipso afferebant auxilium illi loco, quem cupiebant erigere: Huius rei causa confusa fuit Lingua ipsorum, ne possent in effectum deducere voluntatem suam in Lingua Sancta. Quamprimum enim fuit mutata Lingua ipsorum, non prosperabantur in opere illo, quia Virtutes, vel Exercitus superiores (Angeli) non intelligunt, neque noscunt, nisi Linguam sanctam. Et cum confusa fuit Lingua, debilitata fuit virtus illorum, & confracta fortitudo ipsorum. Sensus est: Homines primi post Orbis diluvium ingenti numero aucti, suisque viribus, propter unam Linguam, & communem societatem, nimium confidentes, volebant opus immane in altum exstruere: sed turbata cælitus ipsorum lingua, quæ Lingua Sancta erat, se invicem non amplius intellexerunt, neque cælitus amplius adjuti fuerunt, unde ipsi distrahi & dispersi, opus ipsum à perfectione fuit impeditum. Et mox infra ibidem: **חִמִּי כֹה כְּתִיב הוּא עַם אֶחָד וּשְׂפָה אֶחָד לְכֻלָּם בְּנֵי דָאֵן בְּלִפְנֵי חֵד וּבְרֵעוּתָא חֵדָּא וּכְמַלְלִין** אחד ושפה אחד אחת לכלם בני דאן בפני חד וברעותא חדא וכמללין: **אֶחָד וּשְׂפָה אֶחָד** Id est, *Ecce quid scriptum est*: En populus unus, & labium unum omnibus illis; Genes. II. 1. Propterea quod ipsi fuerunt animo uno, & voluntate una, & loquebantur Lingua Sancta.

In Talmud Jeruschalmi five Hierosolymitano, in libro Megillah cap. I. legitur: **כְּתִיב וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָד וּדְבָרִים** אחת ושפה אחת אחת ודברים אחת ור' אליעזר ור' יוחנן חד אמר שהיו מדברים בשבעים לשון וחורט' אמר שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם לשון הקדש: id est, *Scriptum est*, Et fuit universa terra labii unius, & verborum eorundem, Genes. II. 1. Rabbi Eliezer & R. Jochanan super hoc disputantes, Unus dixit, ipsos loquutos fuisse **עַם לִינְקוּס**; Alter dixit, loquutos fuisse Linguam Unici in mundo (hoc est, Dei, quem sic aliquando vocare solent) nempe Linguam Sanctam. De R. Eliezeris sententia inferius dicetur.

In Medrasch five Commentario Legis **תַּחֲחֻמָּה** Tanchuma, quem & למדנו *Jelammednu* vocant, de Linguae Hebraeae primatu sic legitur: **בְּלִפְנֵי לְשׁוֹנֵיהֶם וְיָא בֶּן אֶחָד כֹּהֵל לְשׁוֹן שֶׁל חֲבֵרֵי שְׂהֵלֶשׁוֹן הָרֵאשׁוֹן הֵי מְדַבְּרִים בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְכוּ בְּלִשׁוֹן גְּבָרָה הַעֲלִילָה** id est, *Confudit linguas ipsorum, ut non intelligeret ullus ipsorum linguam proximi sui.* Nam Lingua primaeva, quæ loquuti sunt, fuit Lingua sancta, in qua eadem lingua creatus fuit mundus.

In

In libro *Berēschith rabbah*, Sectione in Genesim 18. **לִשׁוֹן** שְׁתַּנְתִּיה תוֹרָה בְּלִשׁוֹן חֲקֹדֶשׁ בֵּן נִבְרָא הָעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: *sicut data est Lex in Lingua sancta, sic quoque creatus est mundus in Lingua Sancta.*

In libro *כוזרי* Cosri Orat. 2. sect. 68. **וְהַעֲבִירִית בְּעֶצְמָהּ הַחֲשׂוּבָה**. שְׁבִלְשׁוֹנֵנוֹת מִקְבִּלָה וּסְבִרָה: הַמְקַבֵּלָה שֶׁהִיא הַלִּשׁוֹן אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּהִר' **וְהַסְבִּירָה** 'תִּכְרֹךְ עִם אָדָם וְחִוְהָ וְכֵה דִבְרוּ שְׁנֵיהֶם וְכו': hoc est, *Linguam Hebræam per se esse præstantissimam omnium Linguarum, habetur tum ex Kabala, tum ex recta Ratione. Kabala enim seu Traditio est, quod sic illa Lingua, in qua locutus est Deus cum Adamo & Eva, quaq; illi quoq; ambo sunt loquuti, &c.*

Rabbi Salomon Jarchi in Commentario suo: **שִׁפְהָ אֶחָדָה** Labii unius; id est, **לִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ** *Lingua Sancta.*

R. Abraham Aben Esra: **לִשׁוֹן אֶחָדָה**: וְהִקְרוֹב אֵלַי: **שִׁפְהָ אֶחָדָה** id est, Labii unius, h. e. *Lingua unius. Mihi autem videtur, fuisse eam linguam sanctam.*

R. Leviben Gerson in Commentario in Legem ad Gen. 11. in eundem modum scribit: וְיִדְמָה שׁוֹה הַלִּשׁוֹן שֶׁהִיוּ מְדַבְּרִים בוֹ: **תִּחְלָה לִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן דִּבֶּר בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ** *Apparet, quod iste sermo quem loquuti sunt in principio, fuit Lingua Sancta. Nam Adam primus locutus fuit Linguam Sanctam.*

Ejusdem sententiæ est Ramban, sive R. Moses ben Nachman ad Exod. 30. v. 13. cujus verba alio infra commodiore loco adducentur: R. Isaac Aramah in Akédath Jitzchak, ut sup. visum thes. 15. & alii. Nam plura Hebræorum testimonia in seqq. producendi dabitur occasio, ubi Rationes quoque expendemus, quas pro hac sententia probanda in medium adferunt.

31.

Sed & CHRISTIANI Scriptores, authores gravissimi, præsci & recentes, tam linguæ Hebrææ peritissimi, quàm de ejus dignitate, præstantia & antiquitate gravissimè & prudentissimè judicantes, iis quæ de primævitate ejus ex Hebræis Scripturis produximus, suum magno applausu & consensu adjiciunt calculum.

B. Hieronymus Linguam Hebræam *Omnium Linguarum* appellat MATREM, ac proinde origine primam. Sic enim in

Commentario in Sophoniam Prophetam cap. 3. ad illud v. 18.
 תַּפְסִיד אֶפְסָדוֹ נִיגֵי quod ipse reddidit, *Nugas, quæ à Lege recesserunt,*
congregabo, scribens, ait; *Nugas, sive, ut Aquila interpretatus est,*
Translatos, qui à te recesserunt, congregabo. Id quod diximus,
Nugas; sciamus in Hebræo ipsum esse Latinum sermonem נִיגֵי Nuge,
& propterea à nobis ita, ut in Hebræo erat, positum, ut nosse possimus,
Linguam Hebraicam omnium Linguarum esse MATRICEM. Hæc
 ille. An verò vocabulum Hebræum נִיגֵי Nuge, sit etiam Latini
 sermonis, & an ex hoc exemplo argumentum Hieronymi con-
 firmari possit? hîc non arguimus: duntaxat sententia ejus
 adducitur, quâ agnovit, Linguam Hebræam omnium Lin-
 guarum esse matrem. Illud autem argumentum millenis ex-
 emplis aliis probari posset, & peculiarem tractationem requi-
 reret, quæ non est hujus loci. Sed quod dicit, Aquilam Græ-
 cum interpretem, vocem Hebræam נִיגֵי Nuge, explicasse *Trans-*
latos, id sensum habet ex alio simili loco, in quo ista Hebraica,
 בְּתוּלוֹתֶיהָ נִיגוֹתֶיהָ *Betuloréha nígoth,* in Græca versione transla-
 ta leguntur *Αἱ παρθέναι αὐτῆς αἰχμαλωσίῃ ἀγόμεναι Virgines*
ejus captivæ abductæ sunt; Thren. I. 4. *Translatos* ergo, idem illic
 est, quod *Deportatos, In captivitatem adductos.* Sed nec hujus in-
 terpretationis veritatem hîc excutiemus. Tantummodò di-
 cimus, meliorem hîc esse Hieronymum, qui reddit, *Virgines ejus*
squalidæ sunt, scilicet mærore & luctu, quæ genuina est Verbi
 Hebraici significatio. Unde non immeritò Santes Pagninus
 in Thesauro suo Linguae Sanctæ, in Radice נִיגֵי, miratur, cur
 B. Hieronymus in superiori loco Sophoniæ transtulerit *Nugas.*
 Sed hæc extra chorum. Idem in Epist. ad Damasum: *Initium*
oris & communis eloquii, & hoc omne quod loquimur, Hebræam Lin-
guam, quâ Vetus Testamentum scriptum est, fuisse; universa antiquitas
trādedit.

Origenes in librum Numer. Homiliâ undecimâ scribit:
Manferit autem Lingua per Adam primitus data, ut putamus, He-
bræa, &c.

Divus Augustinus in lib. I. de Mirabilibus S. Scripturæ, ubi
 de Confusione linguarum scribit, ait: *Veruntamen cū ad illud*
usq; tempus (ædificationis turris Babylonicæ) esset unius linguae
cunctus populus, universorum, qui ad tale opus venerant, linguas in diver-
sa verba

sa verba divisit. Quæ autem ista Una Lingua fuerit, id docet idem de Civitate Dei lib. 16. cap. 11. ubi inquit; Quia ergo in ejus (Heberi) familia remansit hæc lingua, divisit per alias linguas ceteris gentibus, quæ lingua prius humano generi non immerito creditur fuisse communis, idè deinceps HEBRÆA est nuncupata. Tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis nomine proprio, sicut alia quoque vocata sunt nominibus propriis. Quando autem erat una, nihil aliud, quàm Humana lingua, aut Humana locutio vocabatur, quâ solâ universum genus humanum loquebatur.

D. Ambrosius in Cap. 3. Epist. ad Philipenses: *Prima enim lingua, quæ erat sine nomine, cùm huic (Hebero) redditur, ex eo nomen accepit.*

Nicolaus Lyra in Genes. cap. 11. Labii unius; *Idiomatis Hebræi, quod usque tunc solum fuit inter homines. Et Jesa. 19. 18. ad illud; Loquentur linguâ Canaan; scribit: Fit hîc mentio magis in spirituali de Lingua Hebræica, quàm de aliis, quod illa est Lingua prima, & fuit omnibus communis, usq; ad adificationem turris Babel.*

Johannes Mercerus Genes. 11. 1. ait: *Pro certo, persuaso, & indubitato habeo, primigeniam illam Linguam Hebræicam fuisse, &c.*

Santes Pagninus in Instit. Hebr. cap. 1. *Hujus verò linguæ author fuit Deus Opt. Max. qui eam creavit, qui eam primum docuit hominem, &c.*

Cornelius Bertramus in Præf. Gram. suæ: *Quod ad Hebræicam linguam pertinet, certum nimis est, eam unâ cum ipso Adamo in lucem editam fuisse, & solam apud ejus familiam & posteros perdurasse, ad tempora usque captivitatis Babylonice.*

Benedictus Pererius libr. 5. in Genesin: *Lingua verò, quam primum habuit Adam, & secundum quam imposuit animalibus nomina, concessu omnium Hebræa fuit, quæ ante divisionem linguarum non appellabatur Hebræa: erat quippe una duntaxat lingua Communis omnium hominum, ut Scriptura testatur, &c.*

Franciscus Junius ad Gen. 11. 1. *Hanc (unam sc. & primam) Hebræam fuisse linguam, consensione omnium ostenditur: & Augustinus argumentis probat lib. 16. de Civit. Dei cap. 11.*

Plurimos alios prætereo.

atque ita precaria duntaxat, vel e blanditis suffragiis corrogata, hæc Linguae Hebrææ dignitas, à primæva Antiquitate petita, videatur; age RATIONES etiam producamus validissimas, quibus eadem confirmatur, ut appareat, nil, nisi quod summo-ei debetur jure, hoc ipso ei attribui. Rationes pro sententiæ hujus confirmatione afferuntur præcipuè sequentes ab Hebræis.

33.

Primum, à Natura Linguae Hebrææ in genere, ejus videlicet summa Perfectione. Quemadmodum nempe, ajunt, corpus perfectissimum perfectissimam quoq; requirit formam, ut Arist. l. 2. de Cælo c. 4. scribit, Cæli substantiæ, seu perfectissimæ, accommodatissimam esse formam rotundam, omnium formarum perfectissimam: sic dignissimum fuit, **נְתַתִּיךָ לְאָדָם**; **נְתַתִּיךָ לְאָדָם** ut daretur perfectum, perfectio, à perfectio, h. e. ut Deus, tanquam creator perfectissimus, Adamo homini primo in statu perfectionis posito, linguam inspiraret perfectissimam, quâ, sine defectu & errore ullo, omnes res creatas propriissimè ac perfectissimè denominaret. Hoc autem factum esse Sacrae literæ indicant per ea, ubi dicitur; *Adduxit ea* (animantia terræ, & universa volatilia cæli) *ad Adamum, ut videret quomodo vocaret singula: & quo nomine vocavit Adam* (animans scil. quodque) *sic fuit nomen ejus*, Gen. 2. 19. Significatur enim his verbis, non fuisse nudas, aut fortuitas & accidentarias appellationes istas, quas animantibus & volacribus, ac consequenter reliquis rebus creatis, imposuit Adam, sed ex singulorum naturis & proprietatibus petitas, quæ genuinè & propriè id expresserint & significarint, quod res ipsæ erant, ut audito nomine statim species & res ipsa cognosceretur. *Prima enim rerum veritas ex nominum rectificatione, seu ex sacro etymo, pender*, scribit Postellus in libro de Originibus cap. 14. Admirandæ Sapientiæ fuit, ipso aspectu naturam rerum simul perspicere, ac juxta eam convenientia singulis nomina indere: Perfectæ & absolutæ Linguae fuit, accommodata & propria vocabula cogitanti momento suppeditare, neque cogitantem vel defectu aliquo destituere, aut errore ullo seducere. *Quomodo enim unumquodq; nominabat, illud erat nomen ejus*; propriè sc. & accommodatissimè,

datissimè, tunc, & inde ad Mosen, primum Historiæ Sacræ re-
stem & Scriptorem Hebræum, appellationibus istis duranti-
bus, ac deinceps ad ultimum usque hominem duraturis;
Atqui sola Lingua Hebræa est, quæ laudem & gloriam hanc
summæ inter omnes linguas perfectionis, præ omnibus aliis
meretur, cuique perfectionem hanc doctissimi quique viri ad-
scribunt, & ad quam hujus rei causâ omnes alias linguas, tan-
quam ad matricem, exigunt; Quocirca, cum *Perfectum prius sit*
Imperfecto, a quæ ac Unum Pluribus, & Simplex Composito prius est, ut
Philosophus dicto loco testatur, concludunt, hanc omnium
aliarum Linguarum, quæ eam consecutæ sunt, & ab eadem
Perfectione omnes absunt, origine primam esse.

34.

Argumentum hoc affert R. Alías in Meor Enájim cap. 57:
ubi simul etiam aliquot argumentis Perfectionem linguæ He-
brææ probat, 1. Quòd nulla alia sit lingua, cujus voces tam
efficaciter exprimant naturas & proprietates rerum significata-
rum, ut in Lingua Hebræa; præcipuè autem ex Nominibus
Divinis, & inprimis Tetragrammato יהוה, cujus tam Divi-
na est significatio ad essentiam Dei denotandam, ut nulla alia
Lingua id satis explicare, nedum exprimere & imitari possit:
2. Ex ipsis literis, quòd & illæ suas occultas significationes
habeant, cum rebus significatis convenientes, ut Ramban doc-
cet Genes. 2. 3. Ex locutionibus & significationibus Meta-
phoricis, quæ in hac lingua sint elegantissimæ & admirabiles;
cujus rei exemplum adducit dictum illud Jacobi, ad mortem
parati, וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי Et cubabo cum Patribus meis, Gen. 47. 30.
in quibus duabus vocibus tot & tanta mysteria ac doctrinas
comprehensas esse dicit, אֲשֶׁר בָּמָה חֲכָמִים וְלִבְרָרִין נִלְאָ לְכַתּוּב, ut *quamvis multi sa-*
pientes scriptores integros jam de illis conscripserint commentarios,
tamen nondum sufficienter illa explicarint. Nam dicit; dum primò
Mortem vocat Cubationem, vel Cubitum-itionem, docet, de Vivi-
ficatione, resuscitatione & resurrectione mortuorum, prout sc.
is qui cubitum it, manè iterum excitatur & surgit: deinde,
quando ait, cum Patribus meis. (cui similis est Phrasis illa, Congre-
gari ad populos suos, Genes. 25. & alibi) docet de Immortalitate
animæ,

animæ, quodd illa post mortem adhuc superstes sit: כִּי לֹא יָבֹא אֶבְרָתוֹ וְעַמּוֹ אִיֵּה הָאֵל: *Nam absque hoc, Patres ejus & Populi ejus ubi essent? &c.* Hæc R. Afarias. Vide & Cosri p. 4. §. 25.

Non absimile est, quod scribit Samuel Arcuvolti in libro *Arúgas habbósem* cap. 8. Posteaquam enim per totum caput prolixè egisset de proprietatibus Numerorū Hebraicorum, & tandem aliquid subjunxisset de efficaci significatione vocabulorū Hebraicorum, שֶׁהֵן מִתְאַמֵּוֹת לְשֶׁבַע מִשְׁבָּע בְּכָל דָּבָר וְדָבָר, *quæ sunt gemina natura unicuique rei impressa, eamq; significatione suâ exprimunt*, tandem concludit: *Ex iis quæ hæcenus dicta sunt in hoc capite, colliget quivis cordatus, קְדִימַת מַעֲלָה וְזִמְן בְּלִשְׁוֹנוֹ הַקְּדוֹשִׁי, prioritatem dignitatis & temporis Lingua nostra sanctæ, an videlicet ortus sit super eam sol à filo illo triplicato, Prudentia, Scientia & Intelligentia, (h. e. an ex humano ingenio sit inventa): imò revera cognoscer, שֶׁהַשְּׁלָמָה בִּהַשְּׁפָעַ וְנִתֵּן לְשָׁלֹם בְּמִינוֹ אָדָם הָאֵל יָצַר כִּפְיוֹ אֶת הַלְשׁוֹן, quodd Deus perfectissimus infuderit. Adamo primo, in specie sua perfectissimo, Linguam perfectissimam, tot perfectionum species complectentem; adeo ut etiam Nomina ex ea in ceteras Linguas translata, nullam mutationem seu additionis seu diminutionis passa sint apud gentes illas, quæ illa transtulerunt, ut apparet ex nominibus Adam, Eva, Schet, Schabbath.*

His addunt alii & hoc, quodd Linguae Hebrææ primitivæ voces seu radices omnes, vel saltem pleræque, sint verba: quodd omnes regulariter tribus duntaxat consent literis: quodd nullas peregrinas & exoticas admixtas habeat voces; & similia.

Ephodeus cap. 3. existimat, hujus rei causâ vocari Genes. 11. לְפִי שְׁהִיָּתָה הַיּוֹתֵר פְּשׁוּטָה וְהַשְּׁלָמָה וְלִי הַתְּעָרֵב שְׁפָה אֶחָדָה *Labium unum*, quando dicitur; *Fuerat autem universa terra Labii unius; וְרַבְרָב הָיָה הַלְשׁוֹנוֹת אִיֵּם בָּנוּ, quodd sc. sit simplicissima ac perfectissima, neque admixtus ei sit peregrinus, (hoc est, nulla habeat peregrina vocabula) quod in Lingua aliis non ita est.* Hucrefert, quod Cabalists dicunt שְׁפָה אֶחָדָה (Labium unum) & לְשׁוֹן הַקְּדוֹשׁ (Lingua sancta) per Gematriam five Artem Cabalisticam Arithmeticam æquivalentia esse, & in numeris inter se convenire, Unitate exceptâ, quæ in לְשׁוֹן הַקְּדוֹשׁ (Lingua sancta) excedit; Nam literæ שְׁפָה אֶחָדָה (Labium unum) conficiunt 794. לְשׁוֹן

לשון הקדש (Lingua Sancta) 795. Unitatem illam residuam dicit denotare Unitatem authoris ejus, DEI videlicet OPT. MAX. & Unitatem ac perfectionem Lingua.

Partem illam perfectionis, respectu Efficacium significatorum, cum naturis rerum convenientium, easdemque exprimentium, magnifice passim extollunt Hebræi; unde inter alia in libro כח' יהוה Kôach Adonâi legitur; וְכָל הַפְּלִיטוֹת שֶׁבָּנוּ לֹא הָיוּ עַד מִקְרָה וְהַיּוֹדֵם כְּהַסְכֵּםת שֶׁאֵר מִמָּצְאֵי הַלְשׁוֹנוֹת שֶׁאֵין טַעַם לָהֶם אֲבָל בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הֵלֵל הָיָה בְּכוֹנֶה נִפְלְאָה וּמַעֲצָה עֲמוּקָה וְכָלֵם מִיּוֹסֵדִים עַל סוּדוֹת וְנִפְתָּקִים עֲמוּקִים וְשִׁמוֹת הַדְּבָרִים מוֹרֵגִם עַל עֲצֻמוֹתָם וְהַכְדִּילֵהוּ וְסִגּוּלוֹתֵיהֶם וּמוֹצְאֵיהֶם וְהַתְחַלּוֹתֵיהֶם וְדוּמִיָּהוּן מִחִסּוֹבוֹת חַד' וְלִכְנֹן נִקְרָא לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְכוּ'; Hujus autem Linguae Hebraeae voces, nomina & verba, non sunt accidentaria aut fortuita, secundum consensionem vel consuetudinem reliquarum linguarum, in quibus nulla subest appellationis ratio: sed in Lingua Sancta omnia sunt ex intentione admirandâ, & consilio profundo; cunctaq; sunt fundata super secretis & observationibus profundis. Nomina etenim rerum docent de essentia, differentiis, proprietatibus & principis illarum, similibusq; ad quatuor causas pertinentibus. Et hujus rei causâ etiam volunt nonnulli, illam Sanctam appellari. Vide & R. Levi ben Gerson in Genes. fol. 14. col. 2. &c. Cofri p. 4. §. 25. Jehudam Muscatum in Cofri fol. 117. b.

36.

Sed & Christianorum scriptorum quidam argumento hoc utuntur, & perfectionem istam Linguae Hebraeae agnoscunt. Huc pertinet, quod Nicolaus Fullerus in Miscellaneis Theologicis lib. 4. cap. 4. scribit: Quemadmodum igitur in immensa rerum mundi hujus congerie, praeipuum aliquid & eximium in unoquoque genere produxit Deus, quod reliquorum omnium ejusdem generis mensura quadam existat, ad quam exigantur, & quâ singulatim explorentur: ita in Linguarum etiam infinita varietate evenisse censeamus, unam præter ceteras à Divina providentia constitutam, cujus directione ac puritate, aliarum omnium obliquitatem & impuritatem metremur. Ecquæ verò alia, quàm matrix illa Hebraea, ad id apta & idonea existimabitur? Theodorus Bibliander in libro de Communi ratione omnium Linguarum p. 37. Caterum non obscuris argumentis liquet, sermonem Hebraeum esse parentem ac principem Linguarum omnium,

E

qui natura omnium rerum Divinarum simul & Humanarum aptum nomen, veluti publicam notam, imprimi, & frugalis est sine omni luxu, nec sordidus & parvus. Cujus vestigia non obscura cernuntur in linguis omnibus, &c. Postellus de Etruriæ Originē p. 59. Inter omnes mundi linguas opus est esse unam primariam, rerumq; veritati proximam, in qua ante omnes vocabulorum elucescat veritas. Volo autem mihi ex sola auctoritate illorum, qui hoc asseverarunt, concedi, quod sit ipsa Ebraica, &c. donec aut ex opere nostro de Originibus, rationibus pateat, aut si se occasio obtulerit, postea confirmare possim. Atque hoc est argumentum primum, quod Hebræi pro linguæ suæ Antiquitate afferunt, cujus pleraque, plerique nostrorum scriptorum suo calculo approbant.

37.

Secundum Argumentum ducitur à Forma externa vocum hujus linguæ. Quandoquidem primi Parentes in Oriente, & quidem eâ ejus parte, quæ Assyria vocatur, sunt creati, illic habitaverunt, illic etiam genus humanum multiplicari cœpit; extra controversiam ponendum videtur, Linguæ alicui Orientali primatum inter omnes linguas esse deferendum. Cum verò inter has, Hebræam & Chaldæam cæteris omnibus priores esse, à nemine rerum perito in dubium vocetur, alterutram sanè illarum eam linguam esse, quâ primi parentes sunt locuti, haud absurdè concludi videtur. Quod si autem porro inquiratur; Cui illarum iste honos debeat? iterum convenienter procul dubio respondebitur, si dicatur, illam præferendam, quæ simplicior & planior est, & unde, sanâ cum ratione, altera deducta & derivata esse apparet. Atqui comparatione à linguarum peritis institutâ, quamplurimis argumentis, sive Vocum ipsarum spectes formam, sive illarum inflexionem, liquebit, Hebræam priorem esse linguâ Chaldæâ, & hanc ab illa multum, illam ab hac nihil, mutuatam esse, sed quæcunque habet, ex suo proprio habere peculio. Hinc est, quod Josephus Scaliger scribit in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum: *Syri Maronita antiquiorem Syriasmum Hebraismo, quovis pignore contendunt, quæ est summa imperitia. Nam perinde est, ac si idioma Italianum Latino vetustius esse dicerent. Certè מלך Melech prius est quam מלך Malca (Rex): & multa alia ad hanc pertinaciam expugnandam affer-*

dam afferre possumus. Concludamus ergo, unam linguam vetustissimam esse eam, quâ Sacra Biblia conscripta sunt, &c. Quod Scaliger de Syris Maronitis judicavit; Idem de quibusdam aliis hodiè dici potest, qui Chaldaicam linguam Hebræâ antiquiorem contendunt; illos nempe, vel ex imperitia, vel certe ex novitatis & singularitatis seu studio seu amore, ita sentire.

38.

Tertium argumentum petitur à Notatione vel Etymologia Nominum propriorum antiquissimorum primi mundi, quæ ex Lingua Hebræa, & ex eodem suæ originis themate sic deflexa sunt, & significationis causam adèdè emphaticè & efficaciter explicant & exhibent, ut nulla alia lingua eandem pari flexu & energiâ imitari, multò minùs assequi possit: Inde ergו במוכרח נecessariò sequi volunt Hebræi, eam Linguam reliquis omnibus priorem esse, & primitivæ istius perfectionis suæ vestigia palàm indicare. Argumentum hoc à Notatione desumptum, Hebræi Scriptores indicant, quando dicunt, לשון נופל על הלשון, *Vocabulum cadit in vōcabulum*, hoc est, *Vocis notatio ab eadem est Voce seu Radice*; *Vox à Voce dependet & deflectitur*; *Vocis ratio est, quia ejus Radix seu primitiva vox sic vel sic significat, ita vel ita denotat, &c.* Interdum tamen etiam non est vera Notatio ex eadem radice, sed Explicatio, per modum Allusionis seu Paranomasie, ex voce seu Radice affini, cujus locutionis vim & usum ad eundem scopum referunt. Palmarium hoc est Hebræorum pro Linguae suæ primæva antiquitate argumentum, quod gloriòse passim jactant, & utroque brachio movent. Unde non abs re erit, si & nos paulò prescius ei insistamus, & quâ ratione Hebræi illud urgeant, videamus.

39.

Vis & nervus argumenti hujus consistit in hoc; Cum Nomina propria Primorum hominum, & Patrum antediluvianorum, teste Scripturâ, sint à primitivis suis radicibus deflexa & derivata בלשון נופל על הלשון *per vocabulum cadens super vocabulum*; ut vox à voce dependeat; tanquam conjugata scil. vel paronyma; illaque Nomina adhuc sint eadem quæ primò fuerunt, prorsus immutata: & verò illorum nomen talis Notatio paronyma in nulla alia lingua locum habeat, nec ex ulla

alia deduci possit, quàm ex Lingua Hebræâ; sequitur necessa-
riò, Linguam Hebræam esse Linguam primam, quâ tunc usi
fuerunt: quia procul dubio non Linguâ aliquâ post multa de-
mum sæcula oriturâ, sed præsentî & tùm usitatâ, Nomina illa
concepta & imposita fuere. Ex. Gratia:

אָדָם A D A M, dicitur ab אֲדָמָה A D A M A H hoc est, à Ter-
ra, quia ex terra conditus est, juxta illud; וַיִּצְרֵן אֱלֹהִים אֶרֶץ וַיִּצְרֵן אֶת אָדָם מִן הָאֲדָמָה Et creavit Dominus Deus Adam (Hominem
istum) pulverem ex Adamah terra, Genes. 2. 7. Hic Græcus In-
terpres pro Adam sive Homine dicit Ἀνθρωπῶν, pro Adam sive
Terra, Ἡ, etymologiâ omisâ: Chaldæus, אָדָם Adam quidem
retinet, sed pro אֲדָמָה Adamah, dicit אֲרָצָה Arra. Sic & in
aliis linguis denominatio ista perit.

חַוָּה E V A, quasi Vivida, vel Vivificatrix dicitur, quòd po-
steritati humanæ, ut prima mater, Vitam dederit, juxta illud;
וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִיא הָיְתָה אֵם לְכָל חַי וְקָיָה Et vocavit
Adam (homo ille) nomen uxoris suæ Chava, eò quòd fuit mater omnis
Chaj, id est, Viventis, scil. hominis, Gen. 3. 20. Etenim à חַי
Chajah Vivere, est חַוָּה Chavah, q. Vivifica, pro quo Græci ex
defectu linguæ suæ dicunt Ἐύα, quia aspirationem illam ח
non habent, & sic vulgò Eva; sed pro חַי Chaj dixerunt
ζώντων Viventium: Chaldæus retinet חַוָּה Chavah, sed pro
חַי Chaj dicit לְכָל בְּנֵי אָדָם Omnium hominum; perditâ utrobique
etymologiâ Hebraicâ.

קַיִן K A I N, quasi Acquisititius, à קָנָה K A N A H Acquirere,
Acquisitum possidere: quia Scriptura dicit, וַיִּתֵּן אֱלֹהִים קַיִן וְחָבֶל וַיִּתֵּן אֱלֹהִים קַיִן וְחָבֶל וַיִּתֵּן אֱלֹהִים קַיִן וְחָבֶל Et peperit Kain sive Kainum, dixitq; Ka-
niti Acquisivi virum, &c. Genes. 4. 1. Græci, Κάιν, quia ἐκ-
τιμώμενος, &c. Chaldæus; קַיִן Kain, quia dixit קָנָה Kené-
ti, &c. Ubi eadem est etymologia, quia eadem voces Hebræis
& Chaldæis magna ex parte sunt communes, sed diversimò-
dè flexæ.

שֵׁת S C E T H vel S E T H, quasi Positivus, vel Repositivus,
quòd mater Eva, sublato è vivis Habele secundogenito (cu-
jus etymologiam Scriptura tacet, quòd ob vitæ brevitate
quasi nullus habitus fuerit) gratulabunda sibi ipsa diceret;
Benè

Benè se rem habere, quòd alia soboles in locum Habelis, à fratre crudeliter interfecti, *Reposita* esset, juxta illud, וְתָקַדָּא אֶת שְׂמוֹ שֵׁת בִּי שֵׁת לְאֱלֹהִים זָרַע אַחֵר תַּחַת הָבֶל בִּי הָרְגוּ מִיָּדוֹ
Et peperit (Eva) filium, vocavitq; nomen ejus Scheth : nam (dicebat) Schath reposuit mihi Deus semen aliud pro Habele, quem occidit Kain, Genes. 4. 25. Græci ; Σηθ, λέγεισαι ἔσται ἡ σῆσις. Chaldæus שֵׁת Scheth : *nam dixit שֵׁת Schavi Posuit ; perdidit, in utraque lingua, denominatione.* .

פֶּלֶג PELEG, vel ut vulgò, PHALEG, quasi *Divisio*, à verbo פָּלַג PALAG *Dividere*, quia sub eo Divisio terræ, & Linguarum confusio accidit, cujus nomen ipsum debebat esse symbolum perpetuum, juxta illud, וְנִפְלְגָה הָאָרֶץ בִּי בְיָמֵי פֶלֶג, *quia in diebus ejus Niphlegah divisa fuit terra*, Genes. 10. 25. Græci ; Φαλέκ, ὅτι διμερίσθη διῶσα ἐστὶ. Chaldæus ; פֶּלֶג Peleg ; *quia אֶתְפִּלְגָּתָא Itpeligath divisa est* : ubi rursus eadem notatio, sed diversâ flexione, propter Verbum utrisque commune ; Hebræis tamen primum & proprium, Chaldæis mutuaticium.

נֹחַ NOACH quasi *Consolator* : Dixit enim Lemech nato hoc filio ; הִנֵּנִי מְנוּחָהְנִי Jenachaménu *Consolabitur nos ab opere nostro, & à dolore manuum nostrarum*, Genes. 5. 29. Ergo נֹחַ Noach à Verbo נָחַם Nacham, juxta mentem Scripturæ, abjectâ literâ Mem. In istiusmodi enim Nominum propriorum formatione non semper accurata etymologiæ Grammaticæ ratio observatur. Unde R. D. Kimchi Josué 5. v. 9. ad vocem גִּלּוּתִי scribit : דֶּרֶךְ לִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּשֵׁמוֹת הַלְקוּדִים מִן הַפֶּעַל לְהוֹסִיף בּוֹ אוֹרֵת אוֹ לְגַרֵּשׁ מִפָּנָיו כִּמוֹ נֹחַ מִן נִחַמְנוּ שְׂמוּאֵל מִן יָכִי מִה שְׂאֵלְתִי וְנָם לְהַפִּיךְ hoc est, *Consuetudo Lingue Sanctæ est in Nominibus deductis à Verbo, ut eis quandoque addat, vel detrahat literam unam ; ut Noach (Consolator, à verbo Nacham Consolatus est ; per detractionem literæ Mem) : Schemuel à verbo Schaal (Petiit, per additionem literæ Mem) : quandoque etiam literæ transponuntur, ut יַעֲבֹץ Jaabétz à verbo Azabh (non Abhartz ; per transpositionem literarum sc.)*

Huc pertinet etiam nomen אִשָּׁה I S C H A H *Mulier* ; quomodo dicta fuit Eva ab Adamo, כִּי מֵאִשָּׁה לְקָחָהּ זָאֵר, *quia ex I s c h Viro sumpta est*, Genes. 2. 23. planè ut homo primus di-

Etus *Adam*, quia sumptus erat ex *Adamab*, h. e. *Terrâ*. Ista denominatione & *παρὰνυμία* Græci carent: non enim dicunt, *Ἀνὴρ*, *Ἀνὴρ*, vel *ἄνθρωπος* *Vir*, *ἡ* *ἄνθρωπος* *Mulier*, vel *Ἀνδρῶν* & *Ἀνδραπία*. Imò ne Chaldæi quidem, utut Hebræorum linguæ maximè vicini, hanc derivationem in hac voce habent. Nam dicunt *אִישׁ* *Gafra Vir*; sed non dicunt *אִשָּׁה* *Gafretah Mulier*: sed usurpant pro eo *אִתָּה* vel *אִתָּה* *Ittah*, vel *Ittetah*. Sic dicunt *אִתָּה* *Itta*, *Ittetah* *Mulier*; sed non dicunt *אִשָּׁה* *Ish Vir*. Latinis *Vir* usitatum vocabulum est, sed *Vir* insolens, etsi à *Viris* doctis ex Festo Pompejo observatus locus, in quo dicitur; *Sed Fœminas, quas nunc dicimus, antiqui Viras appellabant, unde adhuc permanent Virgines vel Viragines*. Sed *Virgo* *παρθένος* alia vox est à *Viri* voce. *Virago*, etsi ex *Viri* vocabulo compositum sit, tamen aliud est, quàm Hebræum *אִשָּׁה* *Ischa*. Nam *Virago* est *Ἀνδραγωγός* *Virum agens, Mulier virili animo pradiata*, unde illud Ovidii:

———— *Bello metuenda Virago.*

Hæc exempla sufficiant ad declarationem hujus argumenti.

40.

Quia verò dubitare quis posset, Annon fortassis Nomina ista sint mutata, & ex alia lingua sic in Hebræam translata? in quo non minimum hujus argumenti pondus & momentum consistit; respondent Hebræi, id minimè esse credibile vel probabile, eò quòd non soleant rerum gestarum Scriptores, & Interpretes, Nomina propria immutare, sed invariata prorsus relinquere, ut personæ illæ, de quibus agitur & tractatur, ipsissimis suis nominibus ab omnibus cognoscantur: Et licet alia in suam linguam transferant, hæc tamen nomina intacta relinquere, aut certè sic tantummodò ad linguæ commoditatem inflexa, ut suam originem primam minimè negent.

41.

Sed majoris illustrationis causâ, & in gratiam Hebraismi studiosorum, audiamus authores Hebræos ipsos, & illorum de hoc argumento verba & judicia.

Celebris

Celebris & passim in Hæbræorum scriptis laudata est auctoritas Glossæ antiquissimæ ex libro רפ"ה בראשית *Berēschieh rabbah*, Sect. 18. ad hæc Adami primi verba; וְאֵת יְקָרָא אִשָּׁר׃ *Hæc vocabitur Ischa Mulier, quia ex Isch Viro sumpta est hæc*, Genes. 2. 23. Ad hæc verba sic illic scriptum legitur: מִכָּאן שְׁנִתְּנָה תּוֹרָה בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: רַבִּי פִּינְחָס וְר' חֵלְקִיָּה בִּשְׁם ר' סִימּוֹן אָמַר בְּשֵׁם שְׁנִתְּנָה תּוֹרָה בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כִּד נִבְרָא הָעוֹלָם בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: שְׁמַעְתָּ מִימֵךְ אוֹמֵר גִּנִּי גִינְיָא אֲנִתְרוּפִי אֲנִתְרוּפִיא גִבְרָא גִבְרִיתָא אֵלִיא אִישׁ וְאִשָּׁר׃: שְׁהִלְשׁוֹן הָהָּ נּוֹפֵל עַל הַלְשׁוֹן הַזֶּה׃: Id est, Hinc (habetur) quod data sit Lex in lingua sancta. Rabbi Pineas, & Rabbi Chilkijah, nomine R. Simonis dixit; Sicuti data est Lex in lingua Sancta, sic etiam creatus est mundus in lingua Sancta. Audivistine à diebus tuis unquam dicentem aliquem (in lingua sc. Græcâ) Gine Gineas; Antropi; Antropia? aut (in lingua Chaldaïca) Gafra Gafreta? sed (audis in lingua Hebræa) Isch Ischah. Quare? quia vocabulum hoc, cadit in vocabulum illud. Nempe, quia linguæ Hebræicæ proprium est, tanquam linguæ primitivæ & perfectioris, vocum etymologiam ex eadem voce reddere; quod in aliis linguis eadem commoditate vel paritate fieri nequit. Idem argumentum repetitur in eodem libro sect. 31. ad illa, ubi Deus edixit Moysi, ut faceret: שָׂרָף *Serpentem*; & subjicitur, Mosén fecisse נָחָשׁ נִנְחָשׁ *Nachasch nechóscheth* serpentem æneum, Numer. 21. v. 8. 9. vel ad indicandam notationem vocis נָחָשׁ *Nachóscheth*, ab Ærugine & virulentis sordibus sic dictæ, quas æs exsudat, ut serpens venenum ejicit: vel per paronomasiam duntaxat.

Hinc petita est R. Salomonis glossa ad locum citatum ex Genes. cap. 2. quæ habet; לָשׁוֹן נּוֹפֵל עַל הַלְשׁוֹן׃ מִכָּאן שְׁנִתְּנָה׃ *Vocabulum incidit in vocabulum: unde habetur, quod mundus creatus est in lingua Sanctâ.*

Abraham de Balmis, in principio Grammaticæ suæ: וְאֵת יְקָרָא אִשָּׁר׃ אָמַר אוֹמֵר מִכָּאן לָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: נִשְׁבֵּינָא מִכָּאן שְׁנִתְּנָה׃ שְׁבִינִי שְׁפָצִינוּ שְׁהָאֵדָם הִנֵּחַ שׁם לְאִשָּׁר׃ נִגְזַר מֵאִישׁ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב שׁם סִימּוֹן ב' נִסְכָּן לָשׁוֹן יְקָרָא אִשָּׁר׃ כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ וְאֵת הָאֵל נִמְצָא לָשׁוֹן אִשָּׁר׃ בּוֹ יִתְּנוּ זֶה וְזֶה לָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ לְכֵן נִאֲמַר כִּי זֶה הַלְשׁוֹן שֶׁבּוֹ הִבְרָא׃: הָאֵדָם׃ hoc est, Si quis autem dicat, Unde habemus, quod ista Lingua prima sit Hebræica? Et respondebimus, sicuti nos Rabbini

bini nostri docuerunt; Cùm inveniamus Adamum imposuisse nomen Mulieri, derivatum à nomine Viri, sicuti scriptum est Genes. cap. 2. nullam autem aliam reperiamus linguam, in qua hoc conveniat, præter linguam Hebraicam, idcirco credimus, hanc eam ipsam esse linguam, in qua Creator consensit cum Adamo.

Huc pertinet quod Aben Esra scribit Genes. II. v. 1. ad hæc verba, לשון אחרי והקדוש אלי שהיה לשון Labii unius; לשון אחרי והקדוש לשון Id est, Sermonis unius. Is autem mihi videtur fuisse Lingua Sancta, cujus nomina propria, Adam, Chava, Kajn, Seth & Peleg, aliæq., testes sunt. Quomodo testes? etymologiâ sc. istorum nominum, sicut declaratum est. In eundem sensum scribit in libro שפרא ברורה Sapha berûrah (Labium electum) circa principium; וכול לדעת מהתורה כי לשון הקדוש היא הראשונה: ומוסד ששעם שנקרא אדם מגזרת אדמה ולא כן בלשון בשדים וקדר וכלם יורו כי אדם היה שמו: רק חוה וישתו בה בשלש לשונות: והנה שת יוכיח וכו': hoc est, Ex Lege ipsa possumus scire, quod Lingua Sancta sit lingua prima. Fundamentum enim est in eo, quod ratio derivationis nominis Adami est ab Adamah, quod neque in lingua Chaldaa, neque Cedarena (id est, Arabicâ) locum habet: sed omnes docent tantum, quod Adam fuerit nomen ejus (Cæterum subintellige notationem propriam non reddunt). Chavah autem seu nominis Evæ ratio aequalis dari potest in omnibus illis tribus linguis. Sed nomen Scheth idem iterum arguit, &c.

Eodem argumento utitur Jehuda Hallévi in libro Cofri part. 2. §. 68. והיה הלשון אשר דבר בה יתברך עם אדם וחווה וברו שניהם כאשר יורה על זה הגוף אדם מאדמה ואשה מאיש וחווה מחי' וקין מקנתי ושת משה ונח מיצחמנו: Hæc est lingua, in qua loquutus est Deus Benedictus cum Adamo & Eva: in ea etiam loquuti sunt ambo illi, quemadmodum de eo testatur derivatio vocis Adam ab Adamah, Ischa ab Isch, Chava à Chaj, Kain à Kanithi, Scheth à Schat, Noach à Jenachamenu, &c.

R. Afarias in Meor enajim cap. 57. primò ad probationem hujus rei adducit superiora verba ex Bereſchith rabba; postea subiungit: אמנם לכל הפנים מלבד זאת הבחינה יש לנו עוד חזקה: ומקובלת והיא ראותנו כי במשך הזמן והספורים תמיד נאמר אדם חוה קין שת פלג ועם שנעתקו הספורים לכל לשונות הגוים עינינו רואות כי השמות הנזכרים עצמם לא נשתנו אבל הובאו אצל

העצם

הַעֲמִים כּוֹלֵם בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ מִפֶּשׁ אָדָם קִין נֹחַ וְדִכְוִתֵּיהֶן : וְהָלֹא זוֹ הוֹרָאָה עֲצוּמָה וְעֶדוּת נֶאֱמָרָה מְכַל הַגּוֹיִם עַל הָיִית רֵאשִׁית הַנִּחְתָּן בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ : id est, *Verum omnino est nobis, prater hanc probationem, confirmatio alia, & quidem certa; nempe quod videamus, tractu temporis & historiarum, semper dici Adam, Chava, Kain, Seth, Pegg, &c. Et quamvis historia ista translata sint in omnes gentium linguas, tamen oculi nostri vident, nomina ista non mutata esse, sed adduci ab omnibus populis in lingua Sancta ipsissime, Adam, Kain, Noah, & similia.* Hac certe est valida demonstratio & testimonium fidsimum ab omnibus gentibus, principium impositionis illorum nominum esse in lingua Sancta.

Sed fusè & accuratè præ aliis exequuti sunt hoc argumentum R. Jehuda Muscatus, & Isaac Abarbenel, Hispani, quos & ipsos audire lubet.

R. Jehuda Muscatus, ad modò allegatum locum in libro Cosfri part. 2. §. 68. fol. 116. col. 3. posteaquam verba Rabbino-
rum ex Bereschith rabba adduxisset, & aliqua adhuc interjecisset, sic scribit : וְאוֹלָם שָׁמַע נָא אֵיךְ תּוֹכַל לְהַשְׁלִים כֵּחַ הָרֵאשִׁי : עַל קְדִימַת לְשׁוֹנָנוּ וְלִהְיוֹת צְבֻאֵי לְהַפִּים דַּעַת כָּל מַפְקֵס עֲלֵיהֶּ כִּי אִמָּנָה הָעֵקֶר שֶׁחָל תְּלוּי בּוֹ הוּא שֶׁאֵין דְּרוֹךְ מַעֲתִיק סְפָרֵי הַקְדְּמוֹנוֹת לְשׁוֹנוֹת טַעַם הַשְׁמוֹת הַעֲצָמִים הַנִּקְוִים בְּסִפְרוֹתֵיהֶם רַק הֵם שׁוֹמְרִים תְּמוֹנָתָם בְּהַעֲתִיקָתָם וְיִקְרָאוּ בְּשִׁמוֹתָם עַל אֲדָמוֹת לֹא יִחְלִפוּ וְלֹא יִמְרּוּ אוֹתָם כָּלָל וְעֵקֶר : לְמַעַן יוֹדְעוּ הַמַּאֲוָרְעוֹת הָהֵם הוּא הַפְּסוּפָרִים בְּעֵצָם שְׁמוֹתֵיהֶם מִפֶּשׁ : hoc est, *Sed audi nunc, quâ ratione possis perficere vim probationis istius de antiquitate Linguae nostrae, & multiplicare exercitus ejus, omnibusq, satisfacere, qui eam suggillare aut vilipendere conantur. Fundamentum enim à quo omnia dependent est hoc; quòd illi, qui libros & historias antiquorum transferunt, non soleant immutare Nomina propria, quæ in Historiis vel rebus gestis illorum occurrunt; sed servant illorum formas in translatione sua, vocantq, ea nominibus suis, sine ulla prorsus mutatione; ut illi, quorum res gesta enarrantur, propriis suis nominibus cognoscantur.* Et post interposita nonnulla iterum sic pergit; וְנִחְזוֹר לַעֲנִין רֵאשׁוֹן וְנֶאֱמַר : כִּי הִנֵּה כָל מַעֲשֵׂה תוֹכָף הָרֵאשִׁי נִשְׁעָן עַל כֹּכָה כִּי בְּרֵאוֹתָנוּ שְׁמוֹת הַעֲצָמִים אֲשֶׁר לֹא יַעֲבוֹר זֶר בְּתוֹכָם לְהַעֲכִיר צוּרְתָם בְּהַעֲתִיקָהּ וְהִנֵּה הֵם בְּכַתְבֵּי לִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ מִתְּיִיחָסִים וּמְכוּוֹנִים עִם סְפָרֵי גִזְרֹתָם בְּלִשׁוֹן נֹפֵל עַל לִשׁוֹן וְאֵין זֶח כִּי אֵם אוֹת אֱלֹהִים בְּרוּרָה וְקִיָּמָה בֵּינוּ וּבֵין כְּנִי יִשְׂרָאֵל

אִתָּהּ הִיא לְעוֹלָם בִּי זֶה הַתּוֹרָה בְּקוֹלוֹת עֲבָדֶיךָ נִתְּנָה וְהִיא
 hoc est, Sed, ut ad propo-
 situm prius revertamur, dicimus, totum robur hujus probationis in hoc
 niti & consistere; quod, cum videamus, Nomina propria, super qua non
 transivit peregrinus, transferendo formam illorum in translatione sua;
 atque illa in Scripturis Lingua Sancta convenientiam & affinitatem ha-
 beant cum Sapphiro excisionis sua (ad imitationem Thren. 4. 7.
 h. e. cum suo primitivo, unde decisa & derivata sunt) per mo-
 dum vocabuli cadentis in vocabulum (h. e. per modum paronoma-
 siæ vel denominationis), hoc sanè signum Divinum evidentissi-
 mum est & firmisimum inter ipsum & filios Israël, signum, inquam,
 hoc est in perpetuum, quod ista Lex sit data vocibus Hebræis, & quod illa
 (Lingua Hebræa) sit mater omnis viventis (matrix omnium
 linguarum) inde à principio Creationis Pater hoc non solum בְּשֵׁמוֹת
 הַעֲצָמִים in nominibus propriis, ut; Adam ab Adamah; Kain à Ka-
 niti, & aliis; sed & in nominibus aliis; ut Ischa ab Isch. Atque hæc
 & similia sunt supplenda in dicto illo Rabbiorum in Bereschith rabbah,
 quod adduximus. Non enim intentio ipsorum fuit loqui de illa unica vo-
 ce (אִשָּׁה Ischa ab אִשׁ Isch) : sed more suo abbreviarunt sermonem,
 & concisè loquuti sunt, reliquaq; Lectoris judicium & intellectui commise-
 runt supplenda, &c. Hactenus ille.

Isaac Abarbenel in Comment. suo in Genesin fol. 28. col. 3.
 & 4. scribit post quædam præmissa, in hunc sensum : Mihi vi-
 tur, quod argumentum hoc (à Nominum propriorum Notatione)
 sit מוֹפֵת הַכָּרְחִי וּמַחֲזִיבֵי דִּמְיוֹנֵי Demonstratio necessaria, ad probandum, quod
 Lingua Hebræa, quæ est in manibus nostris, sit illa ipsa Lingua, quæ locuti
 sunt הָאֲבוֹת הָרִאשׁוֹנִים primi parentes, propter Nomina particu-
 laria, propria & singularia, quæ sunt derivata à Verbis & Nominibus uni-
 versalibus. Nomina enim Propria prima, quæ sunt Nomina particu-
 laria Virorum, non transferuntur ex una lingua in aliam, verum in illâ
 formâ, quâ ea vocarunt in impositione prima, in illa ipsa formâ accipiunt
 & relinquunt ea cætera lingua, quæ res gestas ipsorum transcribunt, sine
 ulla mutatione; sicuti videre est ex nominibus Cæsarum & Philosopho-
 rum antiquorum. Quemadmodum enim vocati sunt in terra sua, &
 in gentibus suis: sic vocantur in omnibus linguis, in quas translata
 sunt acta & artes vel scientia ipsorum, veluti in lingua Latina, Ægy-
 ptiaca, Arabica, Romana. Quin & in lingua nostra Sancta vocantur
 nomine

nomine suo sine mutatione. Sic Nomina Patriarcharum, & Tribuum, qua derivata sunt à Verbis in lingua nostra, quàm libri nostri in linguas aliarum gentium fuerunt translati, & Verba quoque illa fuerunt translata; non tamen translata fuerunt Nomina particularia, sed eodem modo semper fuerunt vocata, Isaac, Jacob, Ruben, Simeon, &c. sicut nos illa appellamus. Atque hoc est commune & solenne in omnibus linguis, ut quivis metaphrastes & interpres libri alicujus transferat historias, verba & nomina universalia, sed non Nomina hominum particularia, adeò ut propter hoc non reperiatur cognatio & similitudo in linguis translatis, inter Nomen viri particulare, & inter Vocem à qua illud est derivatum. Onkelos Paraphrastes Chaldaeus illud Exod. 2. 10. וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מִשִּׁיתֵּהוּ: Et vocavit nomen ejus Moscheh, & dixit, Quia ex aquis Meschiti extraxi eum; transtulit; Et vocavit nomen ejus Mosche: & dixit, quia ex aquis Schechaltéh extraxi eum. Vides eum non transtulisse, sed intactum reliquisse nomen Mosche: sed transtulit vocem Meschitihu (sc. per Schechaltéh): unde nulla est cognatio aut affinitas inter vocem Mósche & Schechaltè. Sed quid opus est asserre probationes à Metaphrastis & Interpretibus? Lex ipsa nobis testimonium fidele perhibet, dum res peregrinas narrans & describens, meminit Nominum virorum particularium ex gentibus peregrinis eo planè modo, sicut in linguis illarum fuerunt, ut Jethro, Rehuel, Bileam, Balak, Sichon, Og, Pharaon, Potiphar Osnatphanech, Potiférah, & alia similia multa: quia Nomina virorum particularia non solent ullo modo transferri. Cujus equidem rei causa est manifesta: quia existentia Viri alicujus particularis in sua gente est propria, non verò in gente alià. Et dum semper Nomine suo proprio vocatur, quod primò ipsi fuit impositum, omnes illud audientes, cujuscunque lingua fuerint, statim sciunt & agnoscunt, quisnam sit ille, de quo sermo habetur. Adde quòd, si Nomina illa transferrent, non attribuerent verbum dicenti illud (authori suo) manifestè. Propterea, si in Linguà primà, in qua Mundus fuit creatus, Peleg E. gr. fuisset vocatus Cheleph, & derivationis ratio fuisset; quòd in diebus ejus Nechlepháh divisa fuisset terra, & quispiam diceret, hæc in linguam Hebraeam esse translata; ecce, quamvis translata esset vox Nechlephah, substituendo sc. pro ea Niphlegah, tanquam nempe nomen universale; non tamen conveniens fuisset, ut transferretur quoq; nomen Cheleph particulare, per nomen Peleg. Nam Nomina viro-

rum particularium non solent neque debent transferri; ac propterea remansisset, sitares haberet, nomen Chéleph in ea lingua, in quam ea fuere translata, & sic nominis derivatio paronyma non constitisset. Quandoquidem ergo videmus in Lingua Hebraea, Nomina virorum particularia esse derivata à primitivis per conjugationem sive *תקופות*, veluti Adam ab Adamah, Scheth à Schath, & sic consequenter; sequitur hinc necessario, Linguam istam nostram Hebraicam esse Linguam primam, quâ loquuti fuere Adam & posteritas ejus, quâ item Lex data fuit. Et quod ratio hac sit necessaria, non autem probabilis vel verosimilis, ut Aben Esra videtur statuisse, idèd Rabbini nostri argumentati sunt à voce *אִשָּׁה* Ischah (Vira) ab Isch derivatâ. Nomen enim *אִשָּׁה* Ischah, (Vira) juxta impositionem suam primum, est Nomen Substantivum particulare proprium Eve, derivatum à Nomine *אִישׁ* Isch (Vir), ad designandam nobis matrem hominum, & viventium, aut aliud quid. Sensus ergo Scripturæ est, Hæc femina conveniens est, ut vocetur Ischah (Vira); non autem femina alius viventis: Huic enim femina contigit res ista magna, quod ex Isch (Viro) desumpta sit, ac propterea etiam decet, ut illa vocetur Ischa (Vira); particularis sc. & peculiaris vel propria: quia fuit pars ex Viro particulari designato (sc. Adamo), & membrum ex membris ejus, veluti Costa vel Brachium aliquod: Propterea etiam convenit, ut communicet cum ipso in nomine particulari ejus. Postea equidem omnis femina humana nomine hoc *אִשָּׁה* Ischa (Vira) vocata fuit; sed non per modum illum etymologie (ab Isch Viro) uti impositio illius prima fuit, sed in memoriam Eve, matris omnium viventium. Et quia illa mater fuit generis vel sexus, idèd omnes mulieres nomine ipsius vocantur, licet illis non contigerit, quod ipsi contigit. Idem factum de nomine *אָדָם* Adam, quod impositum primò fuit Homini primò; quia ipse solus factus fuit ex Adamah terra: Reliqui verò homines originem ab ipso ducentes Adam vocantur, juxta nomen Adami, primi ipsorum patris, & Patris totius generis humani, quamvis ipsi non sint facti de terra rubra sicut ipse. Idem factum de nominibus Israel & Jehudah. Sic itaq; se res habet quoque cum nomine *אִשָּׁה* Ischah (quæ etiam Chavah vocata fuit): quia fuit femina particularis, pars ex viro particulari, ut omnes femina post ipsam venientes nomine ejus appellentur. Quod reliquas species animantium attinet; quorum femellarum nomen quoque derivatur à nomine masculi, ut *פָּרָה* Parah (Vacca) à *פָּר* Par (Bos); id idèd fit, quia nomina illorum

illorum non sunt particularia illis animantibus indigitatis, sed specifica
 universalis, communia mari & femina, ed quod communicent in sub-
 stantia specifica. Ideò observabis, quòd in omnibus linguis regulatè sit
 nomen quòdpiam specificum Hominis, complectens masculum & femi-
 nam indifferenter: & prater hoc Nomina particularia, mari humano
 seorsim, & femina seorsim, inter se differentia. Sic vides, in lingua
 Græca speciem Hominis in genere, nomine ἄνθρωπος vocari: &
 prater hoc in specie masculum ἄνθρωπος, (vel ἄνρ) & femi-
 nam θῆλη. Ita in Lingua Arabica vocant speciem Hominis nomine
 generalis إنسان Ansan, quod comprehendit marem & feminam: par-
 ticulariter autem Marem vocant راجل Ragal, & feminam مراه Ma-
 ra, aut امرأة Inta. Sic in Lingua Latina hominem specificum vocant
 Homo: & in specie masculum, Virum; feminam, Mulier, aut Foe-
 mina. In lingua Aramaea Hominem in genere vocant אִנְשׁ Enasch:
 Virum in specie גַּבְרָא Gafra; feminam, אִתְתָּא Ittetah, aut נִקְבָּא
 Nükfa. Sic in universum in omnibus Linguis invenitur nomen generale;
 commune mari & femina, quod est in gradu Speciei; & nomina pro-
 pria, Maris seorsim, ac Femellæ seorsim, quæ sunt in gradu Differentiæ.
 Pariter in Lingua nostra Sancta vocant Speciem humanam nomine gene-
 rali, complectente masculum & feminam, אָדָם Adam, juxta illud; Et vo-
 cavit nomen illorum אָדָם Adam; in die quo creati fuerunt;
 Genes. 5. 2. Sic in Animantibus vocatur פָּרָה Par; Parah; (q. d.
 Taurus Taura, vel, Juvencus Juvenca) סוּס סוּסָא Sus Sujah, (Equus,
 Equæ) כֶּבֶשׂ כֶּבֶשָׂה Kéfes, Kíffah (q. d. Agnus, Agna), quia hæc sunt
 nomina specierum, in quibus communicant mas & femella, quia non
 habent nomina particularia, sicut homines. Ideò distinguuntur tantum
 mas & femella mutatione aliquali, in literâ videlicet unicâ nominis
 illius specifici. Prater hæc autem sunt in specie humana Nomina parti-
 cularia unicuique viro vel individuo juxta particularitatem suam, in
 quibus non communicat mas cum femina; praterquam in Lingua He-
 braea. Adam enim & Eva vocantur אִשָּׁח & אִשָּׁה; quia facta sunt
 Viri illi ex costâ Viri: Propterea enim derivatur nomen ejus à nomine
 ipsius (Viri) quemadmodum corpus ejus derivatum fuit ex corpore ipsius.
 Hac si intellexeris, perspicies Sapientiam Rabbi Phineas, & R. Simonis,
 dicentium; Audivistine à diebus tuis unquam dicentem ali-
 quem, גִּינָה Ginea, Anthropi Anthrophia; aut גַּפְרָא Gafra? quòd sc.

non adduxerint exempla à nominibus universalibus speciei humana, in linguis illis (Græca sc. & Aramæa); sed à nominibus peculiaribus virorum & mulierum; quod sc. in nullo loco reperiatur Nomen viri, proprium ei secundum masculinitatem suam, & secundum particularitatem suam, simile esse Nomini mulieris proprio ac peculiari ipsi, nisi in Lingua Sancta. Nam præter Nomen generale maris & fœminæ, quod est nomen אָדָם Adam, habet adhuc fœmina aliud nomen, derivatum à nomine maris, אִשָּׁה Ischa videlicet, ab אִשׁ Isch, qualis fuit Eva ab Adamo primo. Id autem non est factum modo ordinario, & consuetudine naturali, sed propter id quod in Opere Creationis contigit, quia Eva creata fuit ex costâ Adam, ac si fuisset membrum aliquod membrorum ejus, & pars corporis ipsius. Ideoq; etiam vocata fuit nomine derivato à particularitate ejus, sicut dicitur; Hac vice os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: Hæc vocabitur Vira, Genes. 2.23. Et hac de causa docuerunt ac concluderunt hinc, Mundum creatum fuisse in lingua Sancta, &c. Ex his itaq; patet, Linguam nostram sanctam fuisse Linguam primam, quâ loquuti sunt homines. Hactenus Abarbenel.

41.

Sed & ex Christianis plurimi, pietate & eruditione insignes gravesque viri, hujus argumenti pondus ac momentum agnoverunt & laudarunt.

Johannes Mercerus in Comment. suis in Genes. 2. 19. scribit: *Etymologia Nominum Hebraorum, quibus Moses utitur, quæ aliis aliarum linguarum non possint accommodari, satis bujus linguæ vetustatem ostendunt, & eam primam esse. Nam etsi Homo quoque ab Humo, ut Adam ab Adamah (Terra) sit dictus, tamen non in cæteris ita constanter invenias nominum & etymologiarum rationem; ut אִשׁ Isch & אִשָּׁה Ischah, item חַוָּה Chavah, quoddam esset mater omnium חַיִּים Chaj viventium, in qua quæso id lingua locum habet? Sic in cæteris, quæ sequuntur nominibus, quæ origine non possunt esse nisi Hebraica. Ac animantium & rerum nomina, quæ ad naturam earum proximè in hac lingua accedunt inter omnes linguas, satis hoc idem arguunt. Quod si non omnium rationes intelligimus, id ex lingua inscitia, quâ etiam Judæi hodiè nimium laborant, factum esse credendum est. Sanè significantissima indidit & maxime appositæ rerum nature nomina primus Homo, qui tum perfectam habebat Dei imaginem in Paradiso, & summâ erat præditus*

praditus intelligentiâ & rerum cognitione. Aliarum deinceps linguarum inventores eâ, quàm proximè pōtuerūt, acceperunt, nec dubitarim, eos ad linguâ Hebraicâ, quatenus fieri potuit, voces & proprietates respexisse, etsi non id usquequaque sint assecuti. Et ad versum 23. ejusdem capituli, ad illa; Hæc vocabitur Ischah, quia ex Isch sumpta est; scribit; Hinc Hebræi Lingua suâ vetustatem probant, cum in nulla alia lingua, ne Chaldaica quidem vicina, à Viro vel Marito, Mulieris vel Uxoris nomen efformetur. Et Genes. 11. v. 1. in eundem sensum ait: Non est hic querendum, Quanam fuerit prima illa lingua, quâ ante divisionem linguarum homines sint usi communiter. Pro certo, & per suo, & inæxistato habeo, primigeniam illam linguam Hebraicam fuisse; licet quidam huic iniquiores mutata fuisse dicant Propria Nomina à Mose, & transfusa in linguam suam, cui favebat. Quasi verò passim Historici non soleant nomina propria, etiam barbara, illibata retinere; licet aliquando mutent, ubi successu temporis, Regionum aut Locorum, nomina sunt mutata. Sed Virorum ferè invariata retinent nomina, tantum ad linguæ suæ flexionem & rationem accommodata nonnihil, detorta, aut corrupta, sed ita tamen, ut origo facillè agnoscat. Adde, Etyma omnium Nominum propriorum ante diluvium & post, usque ad divisionem linguarum, non posse ulli aliæ linguæ tribui, sicut nec aliorum post illud tempus, quibus Moses utitur, quàm Hebraicâ, ut Adam ab Adama, חַוָּה Chavah, quod mater omnium viventium fuerit, Cain, Habel, Seth, Mahaleel, Kenan, Noë, &c. quorum omnium & cæterorum fons non nisi Hebraicus esse potest. Quod si dixeris, potuisse Mo- sen Nomina primorum illorum patrum ex lingua prima transfundere in suam, quæ quæso id in omnibus potuisset, ita ubique certam & constan- tem etymologiam Nominum, ut in lingua illa primigenia, invenire, quum in paucis linguis, ut Adam ab Adama; Homo ab Humo, sic in aliis, idem inveniat. Chaldaum גַּפְרָא Gafra id non admittit; nec Ἀνῆρ, aut Ἀνδρῶν & apud Græcos, aut in alia lingua.

Franciscus Junius in Orat. de Lingua Hebræa: Deinde ve-
rò quid de Notatione priscorum nominum dicturi sumus? quam & libri
Sacri tam dilucidè ostendunt, ut totam antiquitatem sermonis Lingua
Hebrææ tribuant, &c.

Benedictus Pererius in Comment. in Genesin, libro 4. Fuisse,
inquit, primam omnium linguarum Hebræam, quâ nempe usus sit
Adam,

Adam, caterisq; mortales, usque ad divisionem linguarum, co'parat argumento, quòd illa etymologia Nominum, quas à primævis illis hominibus traditas esse, narrat liber Genesios, non alia in lingua ulla, nisi in Hebræa sola locum habent. Et libro 6. Ex interpretatione, inquit, Kain, satis liquet, Linguam, quâ primi homines uti sunt, fuisse Hebræam, ut in qua sola omnium linguarum, hujusmodi vocabulorum interpretationes locum habent.

Cornelius Bertramus in Præf. Gramm. suæ: Quis vel medio-criter literis Hebræis tinctus, cum audit ex Genes. 3. 20. Adamum appellasse uxorem suam חַוָּה Chavah, quòd videlicet ipsa mater fuerit omnium viventium, statim non deprehendat, Adamum Hebræis loquutum fuisse, nomenq; uxori suæ ex Verbo חַיָּה Chajah, quod Vivere significat, indidisse?

Santes Pagninus: Quando ergo dicitur; quòd omnis terra erat labii unius; intelligendum id est de Lingua Sancta, qua modò Hebræa dicitur, & à priscis Judaica, ut Jesa. 36. 11. & Nehem. 13. v. 24. Cui adstipulantur nomina, Adam, Chavah, Cain, Seth, & id genus, quæ à nominibus aut verbis ducuntur Hebræis, ut habes Genes. 3. & 4.

Qui plures desiderat, consulat Commentatores Biblicos alios ad Genes. cap. 2. & præsertim Genes. cap. 11. v. 1. Et hæc de Argumento tertio.

42.

Quartò probatur Linguae Hebrææ primæva antiquitas à Reliquis, sive vocibus quibusdam, quæ post confusionem linguarum in omnibus aliis linguis remanserunt, quæ vel puræ Hebræicæ sunt, vel originem Hebræicam non obscure demonstrant. Et quòd quisque populus Hebræis & ipso-rum terræ fuit vicinior, tanto quoque plures voces ex Lingua Hebræa retinuit. Sic Syri vel Chaldæi plerasque voces cum Hebræis communes habent, flexione tantùm variatas. Sic Arabica cum Chaldaica plurima participat. Remotiores ab Hebræis populi, remotiorem ab illis linguam conceperunt. Hebræa tamen omnium Mater, in omnibus suos quosdam Partus reliquit, qui matrem suam referunt, ut linguarum peritis notum est, & publicis quoque scriptis demonstratum. Ita Johannes Avenarius in suo Lexico Hebræico, voces

voces Græcās, Latinas, & Germanicas, cum Hebræis convenientes, diligenter annotavit. Sic Stephanus Guichardus, qui scripsit librum Gallicum, cui titulus, *Harmonia Etymologica linguarum*, in quo ultra duodecim linguas cum Hebræa confert, & earum originem ac significationem ex Hebræa lingua pulcherrimè explicat. Et novissimè Matthias Martinius in suo Lexico Etymologico Latino, passim idem quoque ostendit. Quin & Hebræos quosdam in hac materia occupatos fuisse invenio. Notat enim R. Afarias in libro Meor enájim, quendam R. David Provincialem, superiori sæculo in Synagoga Mantuana celebrem, in libro suo דור הפלגה *Dor haphlaga*, id est, *Seculum Divisionis* (linguarum sc.) ultra mille voces explicasse, quæ ex Hebræa Lingua in Græcam, Latinam, Italicam, & alias complures dispersæ sunt. Prolixum esset exempla adducere: videantur authores nominati, & argumenti claritas lucebit ut Sol in meridie. Cùm ergo talia originē suam in Lingua Hebræa habeant, sequitur, eam reliquis omnibus priorē fuisse.

43.

Argumentum hoc adfert quoque R. Afarias, sæpius jam citato libro & loco, his verbis : וְהָיָה מִן הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה תֵּצֵא לְנוּ תוֹכַחָה רַבָּה לְבֵד מִן הָרְאִיּוֹת שֶׁקִּדְמוּ כִּי יָחַ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ קִדְמוֹן וְאֵב לְכָל יֵתֵר הַלְשׁוֹנוֹת : id est, *Et ecce ex rebus dictis (de dispersione vocum Hebraicarum in alias linguas) egreditur nobis argumentum amplissimum, præter rationes præcedentes, quòd hæc Lingua Sancta prima fuerit, & Parens omnium reliquarum linguarum, cùm vestigia in singulis reliquis agnoscantur & supersint.* Similiter concludit R. David Kimchi in Præfat. sua in librum *Radicum*, cujus verba sunt : וְאִשֶּׁר לֹא אֶמְצֵא לוֹ חֵבֵר בְּמִקְרָא אֲבִיאָהוּ מִהַמְּשֻׁנָּה אוֹ מִהַנִּמְרָא מִלְּשׁוֹן יוֹנִי אִן הִנֵּי : מִי כֹלֵם מִלְּפָדִים עַל לְשׁוֹן עִבְרִי כִּי הִיא הַקִּדְמוֹן וְהַשְּׁלֵם אֵד נִתְמַעֵט אֶצְלָנוּ לְאוֹרֵךְ גְּלוּתֵנוּ : id est, *Cui vocabulo non reperero socium in Scriptura, adducam illud ex Mischna & Gemara, (illustrabo illud ex usu Rabbinico & Talmudico) ut & ex lingua Græca aut Hagarena, id est, Arabica. Nam omnes ista lingua docent de Lingua Hebræica, quòd ea sit primæva & perfectissima. Diminuta autem est apud nos propter longitudinem exilii nostri, &c.* In eundem sensum scribit Augustinus Steuchus Eugubinus, Genes. cap. 37. *Est autem lingua Hebræica, ut cæteris linguis prior æo*

vetustior, ita omnibus admista, ac quasi interspersa. Ex ejus enim vocabulis in omni lingua reperies, quod & ab Hieronymo sapius est observatum. Nam & linguam Chaldaicam, Arabicam, Syram, Punicam, & Æthiopicam scio, quarum tanta est cum Hebræa similitudo, ut eadem penè esse videantur.

44.

Atque hæc sunt præcipuè argumenta, quæ ab Hebræis pro Lingua Hebrææ primævitate in medium adferuntur, quibus alii alia quoque addunt. Verùm nolumus hîc omnia coacervare, & numero, sed pondere potiùs argumentorum agere. His enim ritè expensis, quilibet intelligere poterit, non sine causa, sed suo jure, primatum linguarum Hebrææ tribui.

45.

» Quemadmodum autem Lingua Hebræa Prima Mundi lin-
 » gua meritissimè statuitur : ita *Unicam* quoque ab initio crea-
 » tionis fuisse, *Unicam* quoque in familia Adami & posteris ejus,
 » per mille septingentos & amplius annos, mansisse, *Unicâ* hæc
 » linguâ, unoque hoc sermone omnes usos fuisse, usque ad hor-
 » rendam scilicet illam & Hominum dispersionem, & Sermo-
 » nis humani confusionem, non minùs rectè vereque statuitur.
 Sic enim iterum & Sacrarum literarum nos edocet autoritas,
 & Rationis rectæ gravitas.

46.

Sacra enim SCRIPTURA disertè testatur Genes. II. v. 1.
 וַיְהִי כֹל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים Et fuit universa terra la-
 bii unius, & verborum eorundem : Et mox v. 6. וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן אֶחָד
 וְשֵׁם אֶחָת לְכָל־ : Et dixit Dominus : en populus unus, & la-
 bium unum est omnibus illis. Quæ verba licet quidam ad Unitatem voluntatis & consilii duntaxat referre voluerint, præstantissimi tamen quique rùm Christiani rùm Hebræi interpretes de Unitate Linguae & Sermonis; quo ad illud usque tempus usi fuerint, semper exposuerunt.

47.

D. Chrysostomus Homil. 30. in Gen. ad verba illa; Et erat omnis terra labii unius, sic scribit : Non de terra loquens, sed de hominum genere, ut nos doceat, Unam linguam omni hominum fuisse naturæ. D. Augustinus in libro de Genesi lib. 9. cap. 12. Unam sanè lin-

ne linguam primitus fuisse dicimus, antequam superbia turris illius, post diluvium fabricata, in diversos signorum sonos humanam divideret societatem. Et lib. 1. de mirabilibus S.S. cap. 9. Veruntamen cum ad illud usque tempus esset unius linguae cunctus populus, universorum, qui ad tale opus venerant, linguas in diversa verba divisit. Et de Civit. Dei cap. 11. Quamobrem sicut lingua una cum esset omnium, non ideo filii pestilentia defuerunt; nam & ante diluvium una erat lingua, & tamen omnes, prater unam Noe justae domum, deleri diluvio meruerunt: ita quando merito elatioris impietatis, gentes linguarum diversitate puniuntur atque divisa sunt, & civitas impiorum Confusionis nomen accepit, hoc est, appellata fuit Babylon, non defuit domus Heber, ubi ea, quae antea fuit omnium lingua, remaneret. Sic reliqui Interpretes, veteres & recentiores. Quod & Sybillinum illud oraculum tendit: Cum omnes mortales unam linguam uterentur, quidam ex his altissimam turrim adificarunt, caelum per eam cupientes scandere. Dii vero turbines mittentes, evertere turrim, & propriam ac diversam unicuique tribuere linguam.

In eundem sensum interpretantur hunc locum Hebræorum Interpretes faniore, quorum nonnullos videre est sup. th. 29. nec necesse est plures hic conveſtare.

48.

RATIO quoque recta eandem primi Mundi Linguae unitatem evincit; eaque gemina.

49.

Prima defumitur à Familia Unitate; quòd totum genus humanum ab Uno solo Patrefamiliâs sit ortum. In creaturis enim non potest fieri progressus in infinitum ab anteriori; eò quòd omnia in humanis & mundanis his aliunde, non à se ortum habeant. Hic autem Unus Mundi Paterfamiliâs unam Linguam, quam à Deo Creatore sibi inditam habebat, suis liberis unâ cum lacte materno imbibendam & cognoscendam præbuit, & sic deinceps singuli suis posteris, quamdiu prima hæc Mundi familia concordem Oeconomiam habuit, & convivitu, societate, consuetudine, conversatione, commercioque mutuo gaudebat. Liberi enim non aliunde, quàm à Majoribus suis primum Linguae usum accipiunt. Ut una tunc cenſebatur Familia, ab una Stirpe orta: sic quoque Unâ linguâ,

pari; sermonis conformitate contenta fuit. Hoc voluit Rabbi Moses ben Majemon in *Morè Nevóchim* part. 3. c. 50. ubi ait : שְׁמַתְחִלָּה הָיוּ בְּמָקוֹם אֶחָד וּשְׁפָה אֶחָת הָיָה לְכֻלָּם בְּיָנֵינוּ רָאוּ לְהִיָּוֶה : אֶחָד : *Ab initio fuerunt in loco uno : Et labium unum erat omnibus illis ; Sic enim decebat , cum omnes essent filii Vixi unius.*

50.

Altera ratio petitur : ab unius familia in plures & diversas , diversasq; terras , Dispersione , quæ Pluralitatem & diversitatem Linguarum secum comportavit. Nam Sensui patet , & Experientia testatur , in toto terrarum orbe esse Varietatem Linguarum permaximam , quas Majores suis quotidie infundunt posteris , qui eas , ceu domesticas & vernaculas , naturali quodam instinctu avidius appetunt , & facilius apprehendunt. Unde sequitur , Primam istam mundi familiam , ab uno Adamo ortam , & usque ad Noach & Diluvium , subsecutamque paulò post hominum Dispersiōem , in Unitate conservatam , ut unum & eundem sermonem habuit : sic illam Sermonis Unitatem , quam Adam primus divinitus acceperat , divinitus quoq; per familiarum Dispersiōem fuisse sublatam , & in Pluralitatem Linguarum divisam. Nam Una erat , & postea factæ sunt Plures : unde illa unitas , in quâ posterì Adam ante diluvium , & posterì Noë post diluvium , omnes conveniebant , postmodum , perpetuâ sceleris humani poenâ sic merente , turbata sic necesse est.

Vanum ergo est commentum eorum , qui asserunt , Ante Confusionem linguarum , cujus Sacræ literæ meminerunt , plures Linguas jam in usu fuisse , prout legitur apud Philastrum in Catalogo Hæresium cap. 106. his verbis : *Credendum firmiter , etiam ante adificationem Babel multis sæculis , magnam fuisse inter homines linguarum & sermonum diversitatem , quarum tamen omnium linguarum scientiam , omnes homines Dei munere , usque ad constructionem turris , & linguarum confusionem , tenuerunt. Quod autem Moses dixit , Terram fuisse labii unius ; idè dictum est , quia etsi varia erant linguarum genera , omnes tamen se invicem intelligebant , eratq; omnibus Lingua una , & idem sermo , non quidem eorundem vocabulorum usu , sed eadem hominum loquentium & audientium intelligentiâ.*

Senten-

Sententia hæc etiam inter Hebræos jam olim fuit apud quosdam, unde in loco sup. thes. 30. ex Talmud Hierosolymitano producto, dicit R. Elieser, quodd. structores turris Babylonice locuti fuerint בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן *septuaginta linguis*. Ex recentioribus nata est approbatorum auctorem libri *Chaskuni*, qui ad Genes. II. v. 6. ad hæc verba, *Et nunc non prohibebitur ab illis*; ita scribit: וְעַתָּה שְׁבוּלָם יִדְעוּם שְׁבָעִים לָשׁוֹן אִם יַעֲמִדוּ בְּמָקוֹם אֶחָד : Et nunc, quia omnes norunt septuaginta linguas, si subsisterint in loco uno, si non prohibeantur, facient omnem voluntatem suam: Et mox ad hæc verba; Age, descendamus, & confundamus illic labium ipsorum, ut non audiant vel intelligant unus, labium vel linguam alterius, mentem suam ita explicat: שָׁנָל אֶחָד וְאֶחָד יִשְׁכַּח כָּל הַלְשׁוֹנוֹת אֶל־אֶחָד וּמִה שְׂוִיעַ זֶה לֹא יָדַע זֶה : אֲכַל כֹּלָם בְּיָחַד יִדְעוּ שְׁבָעִים לָשׁוֹן : וְאִין לְפָרֵשׁ שְׁפָאוֹת הַזֶּמֶן נִבְרָאוּ אֲכַל כֹּלָם בְּיָחַד יִדְעוּ שְׁבָעִים לָשׁוֹנוֹת הָרִי אִין כָּל חֵדְשׁ : hoc est, *Faciamus ut unusquisque obliviscatur omnes linguas, exceptâ unâ, & ut quam novit hic, non novit ille; sed omnes simul sciant 70. linguas.* Nequaquam autem ita exponendum hoc est, quodd. illo tempore 70. lingua fuit creata. Nihil enim novi est sub sole, Eccles. I. 9. Hæc ille.

52.

Verum sententiæ hujus falsitas satis, ut opinor, per ea, quæ hæctenus dicta sunt, concidit, ut peculiari refutatione non indigeat.

Quod Genes. 10. v. 5. de filiis Noachi jam dicitur; *Ab his divisa sunt regiones gentium per terras earum, cuique secundum linguam suam, &c.* quis non videt, usitatam esse prolepsin, sive anticipationem, in sacris literis frequentissimam. Neq; enim in varias terras, & gentes, eorum familiæ dispersæ sunt, & diversas linguas, nisi post Linguarum divisionem, de qua Moyses agit c. 11.

Quod etiam dubitant; *quomodo fieri potuerit, ut, cum mentio quasi facta sit dispersio populorum, ita subito & momento quasi etiam linguam suam unusquisque, ad tam multas & varias res necessarias exprimendas, discere potuerit?* levissimum est; Dicimus cum Abrahamo Genes. 18. 14. הֲיִפְלֵא מִי יָדְכָר : Num mirabile seu impossibile est Domino res illa? An difficile vel impossibile censendum; Deum, qui in prima creatione linguam planè novam & creavit & homini infudit; postea vel in pluribus lin-

guis producendis, vel in una illa lingua in plures dividenda, vel simile quid, vel idem præstare potuisse? Sumamus nos, qui Christiani sumus, exemplum Apostolorum, qui Spiritu S. donati, momento omnium gentium Linguas sunt locuti. Propterea adhuc sententia superior prævalet, juxta illud tritum; *מִן דְּעִלָּאָה בָּרַךְ Qui superior est, vincit.*

Unde verò Multitudo Linguarum originem suam duxerit, de eo in seq. Dissertatione, Deo favente, age mus.

§3.

Coronidis loco subjiciamus aliquid, ob argumenti affinitatem, de eo, *Cur Lingua Hebræa SANCTA vocetur?* Pæssim enim & à quibusvis hîc honoris titulus ei tributus legitur: sed causam appellationis non omnes æquè considerant vel explicant. Hebræi veteres dicunt cum epitheto substantivo *לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ Lingua Sanctitatis*, communiter: recentiores etiam aliquando cum epitheto adjectivo; & quidem interdum genere masculino, *לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ*; interdum fœminino, *לְשׁוֹן הַקֹּדֶשֶׁת Lingua Sancta*. Vocabulum enim *לְשׁוֹן* non tantum est fœmininum, sed & masculinum, ut Thren. 4. v. 4. & Jobi 27. 4. ut frustra dubitavit Drusius in Observat. lib. 15. cap. 12. an etiam masculinum sit. Varias autem illi afferunt hujus appellationis rationes, neque inter se consentiunt.

§4.

Primò sunt, qui eam sic dici velint *ab Authore SANCTO*, qui, uti vidimus, est *DEUS BENEDICTUS*. Ethî dupliciter suam sententiam exponunt. Quidam id intelligunt *Simpliciter*: alii *Secundum quid*.

Prioris sententiæ est Abraham de Balmis Gram. suæ cap. 1. ita scribens: *לְכֹן נִקְרָא לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ רִל הַקֹּדֶשׁ הַיְדוּעַ שְׁהוּא הַיּוֹצֵר הַגִּבּוֹר וּמְקוֹדֵשׁ עַל כָּל קְדוּשִׁים וְלִכְּנֹן לוֹ יְאֹת יוֹתֵר יְחִס הַקֹּדֶשׁ סֵתָם מְכַל קְדוּשָׁה. Ideò vocatur Leschon hakkódesh, LINGUA SANCTITATIS, hoc est, LINGUA SANCTI, Dei videlicet Creatoris, separati & sanctificati super omnes Sanctos: unde etiam præ omnibus Sanctis epitheton Sanctitatis ipsi absolute tribuitur. Sic R. Samuel Arcuvolti in *Arúgas habbósem* cap. 9. וְרִזְל כְּנֹ אוֹתֵר־ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הַיְיִנוּ. Rabbini nostri vocarunt eam Linguam*

Linguam Sanctitatis, hoc est, Linguam Dei, qui est Sanctitas Sanctitatum. Sic alii.

Contra hanc rationem Excipit Ephodeus cap. 33. והיות פֶּעַל האל יחיב לו השלמות לא הקדושה כי כל נמצא פֶּעַלוֹ וְלֹא יתואר כולו בקדושה: *Quod sit Opus Dei, acquireret ipsi Perfectionis, non Sanctitatis titulum: quia quicquid existit, Opus ipsius est; nec tamen omnia vocantur Sancta.* Idem scribit Elias in *Masföretb* Tab. 2. Orat. 1. & addit, se hanc sententiam inter cæteros Balmesii errores referre, quos in ipsius libro deprehenderit.

Alterius sententiæ est R. Afarias in *Meor Enájim* cap. 57. Ille quidem etiam à Deo hoc nomen ipsi vult attribui, sed non simpliciter, verum *secundum quid, certo respectu*; nempe respectu *incorruptibilitatis* ejus; quod sicut Deus in æternum manet: sic hæc quoque Lingua sit in æternum mansura. Verba ejus sunt: ואני לחידוש יקר הנני מוסיף על דברי החכמים הנזכרים שנים בהתייחס תואר קדוש אל לשוננו והוא כי להיותו בריאה אלהית באדם הראשון מעת ימי בראשית כפי מה שזכרנו ולא מוספם מבני אדם בתיאור השלמות עם שגולה להם כפי עור האלוה הנה הם כלם נכונים אל ההפסד בכל מעשי אנוש כמו שכתבנו בפרק הזה משם הזהיר סוף פרשת נח: והוא לבדו עמוד עם יתר הנבראות אשר עליהם נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ובכן יצדק בו מאד תאר קדוש המורה קים ונצחי כאמרם זל פ"ק דסנהדרין על הכתוב קדוש יאמר לו מר קדוש לעולם ק"ם אף צדיקים לעולם ק"מ: hoc est, *Placet autem hęc novi aliquid addere verbis Rabbiorum nostrorum commemoratis; Rationem videlicet elegantem, Quare nomen קדוש Sanctitatis lingua nostra attribuat, hanc nempe; Cum illa sit creatura Dei in Adamo primo, inde à tempore dierum Creationis, ut diximus, neque ex consensu humano profecta, ut cætera lingua (quævis & illis auxilium Divinum sit conjunctum; attamen corruptioni subjecta sunt, ut omnia Opera humana, quemadmodum in hoc capite scripsimus ex libro Zohar, sectione Noach) & sola sit permanens cum cæteris creaturis de quibus dictum est; Et vidit Deus quicquid fecerat, & erat valdè bonum, Genes. 1. 31. idcirco competit ei quoque valdè Nomen Sanctitatis vel Sancti, idem nempe significans, quod Permanens & Æternum, sicut Rabbini nostri dicunt in Talm. Sanhed. cap. 1. de eo quod scriptum est, Sanctus dicetur ei; Quid est Sanctus? in perpetuum*

tuum permanet : sic etiam iusti in aeternum manent. Ergo R. Afariae
Lingua Sancta idem est quod Lingua incorruptibilis, aeterna.

Secundò, volunt nonnulli Linguam Hebræam Sanctam vocari respectu Materiae. Sed & hi diversimodè id explicant.

1. R. Moses ben Majemon in More Nevóchim part. 3. c. 8. vult illam sic vocari à *Verecundia*, *Puritate*, & *Castitate*, quòd nulla in hac lingua, sint propria vocabula, quibus generationis membra vel actus, & alia similia minus honesta & verecunda, designantur, quemadmodum homines quoque propter hanc Virtutem Sancti vocantur, ut ibidem docet. Verba ejus sunt : וְלִי נָם בֶּן שַׁעֲטִי בְקִרְיָאֵר לְשׁוֹנֵנוּ זֶה לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְלֹא תַחֲשׁוֹב שְׁהוּיָא הַפְּלִגָּה מִפְּנֵי אֹר טַעוֹת אֲכַל הוּיָא אֶמֶת מִפְּנֵי שׁוּחַ הַלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ לֹא הוּנָח בּוֹ שֵׁם כָּלִל לְכָלִי הַפְּשָׁנָל לֹא מִן הָאֲנָשִׁים וְלֹא מִן הַנְּשִׁים וְלֹא לְנוֹף הַפַּעֲשׂוּהַ הַטְּבִיָּא לְהוֹלִידָהּ וְלֹא לְרֹעַ וְלֹא לְיִצְיָאָהּ hoc est, *Et hac apud me quoque est ratio, cur Lingua nostra vocetur Lingua Sancta : non enim existimandum, aliquam hic subesse hyperbolen, aut fallaciam, (i. e. nos eam sic vocare ex superbia, vel errore aut dolo) verum ipsissima est veritas. Nam in Lingua ista Sancta nullum extat vocabulum proprium membrorum generandi, neque viri, neque mulieris, neque etiam actus, &c. Horum inquam nullum repetitur proprium ac primum in Lingua nostra vocabulum, sed exprimiuntur vocabulis tropicis, ac metaphoricis; idq; hanc ob causam, quòd talia non nominare, ac proinde nec nominibus propriis insignire, sed reticere potius expediat & conveniat, &c. Qui volet, videat locum integrum.*

Contra hanc rationem Excipit Rabbi Moses bar Nachman in Comment. suo in Legem sect. כ' תשי; Illam non esse sufficientem; primò, Negando Hebræam linguam dictis vocabulis inhonestis carere, quod probat verbo שָׁנָל, quod proprium dicit esse vocabulum Actus venerei, & חוּרִים, quod etiam partis obfœcænæ proprium dicit esse vocabulum: secundò dicit; licet res ita se haberet, & Majemonidi, quod sumit, cōcederetur ac daretur, non conveniret, ut hanc ob causam vocaretur קֹדֶשׁ Sancta, sed נָקִיר Pura, Casta, Verecunda. In eundem sensum scribit Elias in libro Masoreth Tab. 2. Orat. 1. Ephodeus addit, ex ratione Majemonidis consequi, לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ מֵאֵמֶר שִׁיחָה אֶמְרָנוּ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ מֵאֵמֶר מוֹרֵכָה

מורכב הרפכת התאר והמתאר על שהפכוון בזה כי הלשון פועצמו קדוש ואי' הענין כן: אבל הוא מורכב הרפכת הסמוך והנסמך אליו ויהיה מסגנו לשון הקדש כאמרנו תרומת הקדש ועבודת הקדש שהם מורכבים Lingua לשון הקדש, *in hac locutione* הרפכת הסמוך והנסמך אליו: Sanctitatis, esse constructionem compositam ex Nomine substantivo & adjectivo; eò quòd intendatur, Linguam in se & per se esse Sanctam: At qui non ita esse: sed esse constructionem duorum Substantivorum se mutuo regentium, & Lingua Sanctitatis dici, sicut עבודת הקדש Oblatio Sanctitatis, Ezech. 45. 6. & מיניסטריום הקדש Ministerium Sanctitatis, Exod. 36. 1. *quæ sunt constructa, quorum unum regit alterum.*

2. Itaque aliam adfert Nachmanides appellationis huius rationem; quòd videlicet res Sanctæ à Deo, quâ Voce, quâ Scripturâ, illâ sint expositæ: וכן השם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדוש כולם בלשון ההוא נאמרו: והנה הוא הלשון שהקב"ה ית' שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושדי וגו' והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בו ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק וישראל: hoc est, *Etiam ratio est apud me, quare Rabbini nostri vocent Linguam Legis Linguam Sanctam; nempe propterea, quòd verba Legis & Prophetarum, & omnis Sanctitatis, omnia, inquam, hac lingua dicta sunt. Etenim hac est illa Lingua, quâ Deus Sanctus Benedictus, cuius nomen exaltetur, locutus est cum Prophetis suis, & eorum cætu; Ego sum Deus, &c. Non erunt tibi; & cætera precepta Legis & Prophetia: In ea vocatus est Deus Nominibus suis sanctis, Deus fortis, Deus exercituum, Omnipotens, Jah, & Nomine isto magno proprio יהוה I. H. V. H. In eâ creavit mundum suum, & vocavit eâ nomina Cæli & Terræ, & quicquid in eis est: item Angelos suos, & omnes Exercitus suos, omnes inquam illos nominibus suis in hac lingua appellavit; veluti Michael, Gabriel, & similia: In eâ nomina imposuit Sanctis qui in terra fuerunt, Abraham, Isaac, Salomon, & similia. Hactenus Nachmanides. Sententiam hanc approbat Elias in libro Masforeth Hammassoreth, Tab. 2. Orat. 1.*

Sed neque hæc sententia sufficiens est Ephodeo; qui sic
H

שאין דרך לאנשים להניח שם ללשון מר מחבור :
 שיחובר בו או ספר שנכתב בו וגם לא מצאתי בכל הכתוב שנקראו
 התורה והנביאים קדש עם היותם קדש קדשים :
Non est consuetudo hominum, ut nomen imponant Lingua alicui à Libro in illa lingua composito vel conscripto : neq. etiam inveni in universa Scriptura, quòd Lex & Prophetæ vocentur קדש Kodesch Sanctitas, quamvis sint Sanctitas Sanctitatum, h. e. Sanctissima.

56.

Tertiò non desunt, qui à Forma interna sic dici velint hanc linguam, ob Summam ejus Perfectionem, quæ in significationum emphasi & energiâ conspicitur, quâ vocabula naturis rerum mirâ efficacîâ respondent, easquæ exprimunt, ut sup. visum.

At neque hæc ratio placet Ephodeo : Dicit enim : קל מפר שיתן לו מעלה יותר שאת על שאר הלשונות וגם מר שהתבאר משלמות מחדשו וממציאו : אבל שכל יד לא יחויב תוארו בקדושה ושיקרא מפני זה לשון הקדש ב' הסכמתו לשבע הנמצא יחויב לו תאר ושיקרא : hoc est, Cuncta hæc attribuunt quidem ipsi Dignitatem & Excellentiam supra ceteras linguas : sed non acquirunt ipsi titulum Sanctitatis, ut propterea dici debeat Lingua Sanctitatis : consensus enim ejus & convenientia cum natura entis, largitur ei duntaxat præstantiam & præcellentiam.

57.

Quarta sententia est ipsius Ephodei, qui censet, Linguam Hebræam Sanctam vocari à Subjeto, Populo sc. Sancto Israëlítico, cujus illa lingua fuit & est ; & ab Adjuncto, à Terra scilicet Sancta, in qua illius linguæ usus fuit : eò quòd sic soleant communiter Linguæ vocari à Populo, cui sunt propriæ, & à Terra, in qua sunt usitatæ. Verba ejus sunt : והלשון תמיד בכתוב תיחוס : לעם שידבר בו או לארץ שידבר בה : אמנם יחסו לעם אמרו וללפדם ספר ולשון בשדים : ואל היהודים ככתבם וכלשונם : ובלשון עם ועם : ויחסו לארץ אמרו ובניהם חצי מדבר אשדודית לפי שהוא לשון אשדוד : הגר מפני יד אני חושב שאמנם נקרא הלשון העברי לשון הקדש לפי שהוא לשון העם הנקרא קדש אמ קדש ישראל לוי : ונקרא גם כן זרע קדש : והוא אשר ידבר בה בארץ הנקרא קדש כי בהר קדש : להר צבי קדש : ערי קדש : וליזה נקרא הלשון הזה לשון הקדש : והוא מאמר מורכב מהסמוך והנסמך אליו כמו שהתבאר : ונכון והוא לקראו לשון ישראל או לשון ארץ ישראל : ולפי שפילת קדש בוללת שניהם נקרא

וְשׁוֹן הַקִּדְשׁ נִקְרָא כֵּן. hoc est, *Lingua attribuitur in Scriptura semper Populo illi qui eā loquitur, aut Terra quæ eā loquitur. Quod Populo attribuitur, patet ex eo quod dicitur, Et ad docendum eos, libros & linguam Chaldæorum, Dan. 1. Item: Et ad Judæos secundum Scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum, Esth. 8. 9. Item; Et secundum linguam ejusq; populi, Nehem. 13. 27. Terra attribuitur, quando dicitur; Et filiorum ipsorum dimidia pars loquebatur Asdodicè, Nehem. 13. 24. Linguâ scilicet (terra) Asdod. Propterea existimarim ego, Linguam Hebræam appellari Linguam Sanctitatis; quia est Lingua illius populi, qui vocatur Sanctitas; ut; שׁוֹן Sanctitas est Israel Domino, Jer. 2. 3. Item, Semen sanctitatis, Jesa. 6. 13. Terra etiam, in quâ linguam hanc loquuti sunt, vocatur Sanctitas: ut; In monte Sanctitatis meæ, Ezech. 20. 40. Item, In monte inclyto Sanctitatis, Dan. 11. 45. Item, Urbes sanctitatis tuæ, Jesa. 64. 9. Et hac de causa vocatur Lingua hæc Leshon hakkôdesch, Lingua Sanctitatis, phrasi compositâ ex duobus substantivis quæ inter se construuntur, sicut explicatum est. Rectum quidem esset, ut vocaretur Lingua Israël, aut Lingua terræ Israël: quia verò Vocabulum Sanctitatis utrumq; sub se complectitur, vocatur absolute Leshon hakkôdesch Lingua Sanctitatis. Hæc ille.*

58.

Atquæ hæ sunt Hebræorum de hac quæstione sententiæ. Et sanè nemo ex Christianis, quod sciam, Scriptoribus sanis & cordatis hætenus repertus est, qui hunc Honoris titulum Linguae Hebrææ negaverit, vel inviderit. Causam reddunt, uti & Hebræi, alii hanc, alii illam; alii plures conjungunt: prout revera illi, qui primò huic linguae Epitheton hoc attribuerunt, non unam, sed plures simul respexisse videntur.

59.

An temporibus antiquis & Prophetarum jam ita appellata fuerit, dubitari potest? Antiquius enim dicta fuit שׁוֹן הַקִּדְשׁ Lingua Hebræa, cujus appellationis rationem aliàs investigabimus: Item שׁוֹן הַיְּהוּדִית Lingua Judaica, ut videtur ex Jea. 36. 11. Nehem. 13. 24. An fortè tempore Captivitatis Babylonicæ demum hic titulus ei tribui cœpit, quando Judæi primùm linguâ suam mutarunt, ut suo quoq; loco videbimus, & aliam, Babylonicâ sc. loqui didicerunt? ita ut epitheton hoc ἀπαρχαῖον

quasi fuerit, quo Lingua hæc, in qua Legem Sanctam originaliter habuerunt; legèrunt, preces conceperunt, sacra peregerunt, &c. distincta fuerit à lingua חיל *communis, familiari & profana*, quæ fuit Aramæa. Sic enim חיל & קדש *Commune & Sanctum* in variis rebus opponuntur. Ita habuerunt חיל כתב *Scripturam communem*, ad familiarem & quotidianum usum, quæ fuit Samaritana, & חיל כתב קדש *Scripturam Sanctam*, ut ample videre est in Dissertatione nostra de Literis Hebræorum. Sic חיל כז *Dies communis*, opponitur *Diei Sabbathi*, qui est *Dies sacer*, sacris destinatus. Sic fuit חיל קדש *Siclus Sanctitatis*, & חיל שכל *Siclus communis*, &c.

60.

Quocunq; modo res se habeat, optimo titulo hic ipsi Titulus tribuitur; idque non unam ob causam, sed plures. *Sancta* meritò dicitur hæc Lingua, quia immediatè authorem habet Deum, qui ipsa est חיל קדש *Sanctitas*, qui etiam eâ primò usus est in primo hominum alloquio, uti visum: *Sancta* meritò dicitur, quia *Lex Dei sancta*, *Oracula Dei sancta*, *Scripta Prophetarum sancta*, &c. hac lingua sunt conscripta; imò quia illa hodiè nulli amplius pura, quàm in *Libris Sacris* existit: *Sancta* meritò dicitur, quia nivo pudore ubique verecunda, profana *sanctè*, turpia castè & verecundè profert, & vocabulis obscænis, quæ à pudoris lege abeunt, vel destituta est, vel non utitur. *Sancta* est ob summam perfectionem, quam à perfectissimo authore consecuta est, prout etiam alia hanc ob causam *Sancta*, vel *Divina* appellare solemus. *Sancta* etiam vocari potest, propter *Populum* olim *Sanctum*, cujus hæc lingua erat peculium, propter *Terram Sanctam*, in qua exercebatur, propter *Urbem Sanctam & Templum Sanctum*, ubi *Sacra eâ linguâ peragebantur*.

Δόξα τῷ Θεῷ.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S. Th. D. & Ling. Heb. Prof.

DISSERTATIO
DE LINGUÆ
HEBRÆÆ CONFUSIONE:
ET
PLURIUM LINGUARUM
ORIGINE.

BASILEÆ,
Impensis Hæredum LUDOVICI KÖNIG,
Typis GEORGI DECKERI
Academiæ Typographi.

An. M DC XLIV,

Σ. Θ.

D I S S E R T A T I O

De

L I N G U Æ H E B R Æ Æ
C O N F U S I O N E :

Et

P L U R I U M L I N G U A R U M
O R I G I N E .

T H E S I S I

CU'M superiore Dissertatione non solum Primæ in mundo Linguæ Originem indagaverimus, sed etiam Argumentis & Authoritatibus sufficienter, ut opinor, ostenderimus, Linguam Hebræam Primam in Orbe Linguam, eamque Unicam, fuisse, & talem per aliquot sæcula permanisse, nunc verò tanta linguarum varietas existat, ut eę vix numerari possint, nullaque ferè, ipsâ matre Hebræâ, rarior & ignotior existat, consideratione porro dignissima videtur res, tum Linguarum Confusionis & Multitudinis Originem atque Historiam, tum etiam Linguæ Hebrææ in hac Confusione, & post illam, Conservationem & Propagationem, Sacrâ Scripturâ ducente & prælucente, investigare & considerare.

2.

Mira etenim profectò res, cum omnes in Spiritu, Mente,

Animâ , & Corporis figura penè conveniamus , omnes ab Unius, unâ loquentis linguâ, origine dependeamus, & educati singuli sub majorum familiâ continuè simus, quî factum, quòd in illo Uno, quo maximè secundum Rationis usum pollemus, id est, in Locutione, rationi proximâ, ceu ejus nuntiâ, tanta nunc sit varietas, ut illius Unius olim Linguæ, in reliquis linguis, vix paucissima remanserint vestigia. Ubivis gentium convenit Balatus ovium, Mugitus boum, Ruditus asinorum, & cæterorum animantium voces usitatæ, mutuos illis suos affectus significantes, & solus Homo ubivis loquens nullibi loquitur, & qui erat animantium, propter loquutionis beneficium, excellentissimum, nunc apud ipsos homines, inque suo genere, hoc respectu animalium videtur esse unum deterrimum. Dum enim extra nativam loci alicujus & Hominum linguam, ejusque affinitatem loquitur, est apud ipsissimos homines conditione brutis inferior. Magis namque voces cicurum animantium novimus, quàm hominis à lingua nostra alieni. Hinc est, quod D. Augustinus scribit de Civitate Dei lib. 19. cap. 7. *Linguarum diversitas hominem alienat ab homine. Nam si duo sibi invicem fiant obviæ, neque præterire, sed simul esse aliquâ ratione cogitur, quorum neuter novit linguam alterius, facilius sibi animalia muta, etiam diversi generis, quàm illi, cum sint homines, ambo sociantur. Quando enim, quæ sentiunt, inter se communicare non possunt, propter solam linguarum diversitatem, nihil prodest ad consociandos homines tanta similitudo naturæ; ita ut libentius homo sit cum cane suo, quàm cum homine alieno. Et hinc Plinius quoque dixit alicubi: Tanta est linguarum varietas, ut externus alieno non sit hominis vice.*

3.

Historiam hujus rei tradit nobis Divinus Moses in suo Originum Sacrarum libro Capite decimo & undecimo. Nolumus autem nunc Analyticâ Methodo verba illâ accuratè resolvere, & minutatim enucleare & eviscerare (hoc enim à multis aliis summa cum laude & utilitate jam est factitatum): sed quædam duntaxat, ad nostrum propositum facientia, inde excerptere, & acriore curâ, pro ingenii nostri modulo, quod præfenti & propitio fiat Numine! prosequi.

4. Ut

Ut verò & Lectoris oculis atque animo dicendorum summam subijciamus, & nobis quoque certos cancellos, intra quos nos contineamus, circumscribamus, ad Tria principalia Capita tota nostra præsens revocabitur Dissertatio. Considerabimusenim,

I. *ORIGINEM Confusionis seu Multitudinis Linguarum.*

II. *Linguarum, in quas confusio seu divisio ista facta, NUMERUM.*

III. *Ejusdem Confusionis TEMPUS.*

I. DE ORIGINE CONFUSIONIS, SEU MULTITUDINIS LINGUARUM.

Quemadmodum de primæ, & tunc temporis Unicæ, in Orbe Linguae Origine, varias vidimus esse sententias: ita de Multitudine quoque Linguarum non idem omnes sentiunt. Alia enim hic est iterum *Philosophorum*, alia *Theologorum* sententia.

PHILOSOPHI, & alii nonnulli, Historiæ & rerum sacrarum imperiti, *Naturæ* hanc varietatem adscripsere. Sed hinc varia sequuntur absurda; ut, quòd Hominum genus non ab Uno, sed à Pluribus inceperit; imò secundum pluralitatem Linguarum plures hominum simul creatæ sint species (Nam Linguae, si naturales sunt, unà cum Natura rerum ceperunt, & vice versâ): aut quòd Linguae pro varietate regionum & climatum variare debeant, &c. Sic impugnat hanc sententiam R. Levi ben Gerson, in libro "מלחמות Bellorum Domini, lib. 6. cap. 25. his verbis: שהלשונות יראו מענינם שהם הספמים לזה טבעיים וזה שאם היו טבעיים כזה לה לפוס והנעירה לחמור ה'ה מתחבב אחד משני דברים אם שיהיה המין האנושי נחלק למינים

לפי התחלק הלשונות מתחלפים לא מצד התחלק האקלימים: ואולם שיהיה הפין האנושי נחלק למינים לפי התחלק הלשונות הוא שקר מבואר לפי שכבר יתחייב מזה שלא ישוב איש מלשון אחד מדבר בלשון אחר ויהיה נעדר הלשון ההוא אשר היה לו בטבע אחר שהיה סגולה נמצאת במינו וזה שקר לפי מה שהתבאר מן החוש וזה שאנחנו נראה אנשים מלשון אחד שתקעו בין אנשי לשון אחר וישוב ורעם להיות מדבר בלשון ההוא ויפחד מהם לשון מולידם: ואולם שיהיה הלשונות לפי האקלימים הוא שקר גם כן לפי שכבר היה מתחייב מזה שיסברו בטבע בלשון ההוא הפיחם לאקלים אחד כל האנשים שם מהאנשים: ועוד שלפי האקלים אמנם שיתחייב מהירות התנועה ואיחורה בלשון לפי התחלק טבע אקלים אקלים לא רועם השמות והפועלים באלו האותיות הרמוז אליהן ובהיות הענין כן הוא מבואר שהלשונות hoc est, De Lingua etiam apparet, quod illa sint ex Instituto, non Naturales. Quod si enim essent Naturales, ut Hinnius Equo, & Raditus Asino, sequeretur alterutrum ex his duobus: aut quod genus humanum divisum sit in species pro diversitate linguarum variarum, aut quod Linguae varient pro varietate climatum sive regionum. Quod autem genus humanum divisum sit in species secundum varietatem linguarum, id manifestè falsum est. Hinc etenim sequeretur, non posse fieri, ut Vir sive Homo unius Linguae loquatur linguâ aliâ, quin priuaretur illâ linguâ, quæ in ipso fuit à Naturâ; cum illa (ex hac sententia) sit proprium ipsius speciei. Atqui hoc est falsum, ut ex ipso sensu & experientiâ perspicitur. Videmus enim nonnullos, qui sunt Linguae unius, immeros inter homines linguæ alius vel alterius, quorum semen tandem loquitur linguâ illâ, & priuatur linguâ progenitoris sui. Quod Linguae varient secundum climata sive regiones, id itidem falsum est. Hinc enim sequeretur, omnes naturâ loqui linguâ illâ, quæ alicui climati attribuitur, quotquot illuc homines veniunt. Deinde etiam sequeretur hinc, Velocitatem & Tarditatem motionis seu pronuntiationis in Lingua, consequi ex natura cujusque climatis, non verò ex Notatione Nominum & Verborum cum his vel illis literis, quibus scribuntur. Cum verò appareat, rem hoc modo se habere, iterum liquet, quod Linguae non sint Naturales.

7.

II. THEOLOGI, auctoritatem Mosis secuti, ad DEUM OPT. MAX. Multitudinis Linguarum Originem referunt, illumque ejus Authorem faciunt. Sic enim ille hac de re scribit

scribit Genes. II. v. 6. 7. 8. 9. Dixit דְּוֹמִינֵס D O M I N U S , En populus unus, &c. Age, descendamus & confundamus labium eorum, &c. Dispersit itaque D O M I N U S , &c. Propterea vocavit nomen ejus Babel, quòd illic confudisset labium universa terra. Quibus verbis disertè Deo hujus rei Causa adscribitur. Et in hoc quidem consentiunt & conveniunt plerique. Attamen in Modo efficiendi, & Forma hujus Confusionis describendâ, variant sententiis. Itaque, ad pleniorè & planiorè hujus rei investigationem, duæ consideratione non indignæ expediendæ veniunt quæstiones: I. *Quâ ratione hæ Linguarum Multitudo & varietas sit effecta & producta?* II. *Quid Deum ad hanc Confusionem inducendam permoverit, occasionemq; ei præbuerit?*

8.

Primam quæstionem quod attinet; *Quâ ratione à Deo hæ Linguarum varietas & multitudo seu confusio sit producta?* de ea duæ præcipuæ sunt sententiæ. *Quidam* enim hoc opus inter Deum, tanquam Causam primam, & Creaturas, ceu Causas secundas, partiuntur, ita ut Ille tantum primus Motor, hæ Promotores; Ille Causa principalis, hæ Adjuvantes & Instrumentales fuerint: *Alii* Deo in solidum hoc attribuant, quòd solus virtute suâ Divinâ & planè miraculosè momento id effecerit.

9.

Qui Deo socios seu causas Medias intervenientes adjungunt, iterum duum sunt generum: *Quidam* Angelorum operam & ministerium; *Alii* Hominum placitum & arbitrium, vel industriam ei adjungunt.

10.

Prioris Sententiæ de Angelis, in hoc opere exequendo cum Deo concurrentibus, sunt non solum Hebræi, sed & nonnulli Christianorum.

11.

Hebræorum sententia patet ex Jonathane Paraphrasæ Chaldaeo, qui versum septimum & octavum cap. II. Genes. sic transfert: אָמַר יְיָ לְשִׁבְעִין מְלָאכֵי דְקִמִּין קוֹמוּ אִיתוֹן בְּדוֹן וְנִבְרַת וְנַעֲרִבְבֵּי תַפְן לִישְׁנָהוֹן דְּלֵא יִשְׁמְעוּן אִינֶשׁ לִישָׁן חֲבֵרֵיהּ וְאַתְגִּיל מִמְרֵא דִּיהוּדָה עַלֹּן קִרְתָּא וְעַמִּיהּ שְׁבַעִין מְלָאכֵי כָל תְּבֵל שְׁבַעִין צַפִּיָּא וְכָל חַד וְחַד לִישָׁן

לִישׁן עֲפִירָה וְרוּשָׁם כְּתִבְיָהּ בְּיָדֶיהָ וּבִדְרֹגָן מִתַּחַם עַל אֶפֶי כָּל אֲרָצָהּ
i.e. Dixit Deus 70. Angelis, stantibus coram ipso; Venite, descendamus, & confundamus illic linguam eorum, ut non intelligant quisque sermonem socii sui: Et apparuit Verbum Domini super urbem, & cum eo septuaginta Angeli, juxta septuaginta populos, & quosque habebat linguam populi sui, & designationem scripturae sua in manu sua, ac dispersit eos inde in superficiem totius terrae, in septuaginta linguas, neq. intelligebat quisquam, quid loqueretur: focus ejus, &c. Mirum, cur Drusius, hanc ipsam paraphrasin adducens, in Comment. ad Loca difficiliora Genes. cap. 32. non solum reddiderit, Dixit Dominus septem Angelis suis, sed & porro inquisiverit, quare Septem duntaxat Angelorum mentionem faciat? cum expressè habeatur שִׁבְעִין Septuaginta? In eundem sensum legitur distinctius in libro פִּרְקֵי ר' אֵלִיעֶזֶר קָרָא הַקְּבִירָה לְשִׁבְעִים מַלְאָכִים Pirke R. Eliézer, cap. 24. קָרָא הַקְּבִירָה לְשִׁבְעִים מַלְאָכִים הַסּוֹבְבִים בְּפֶה כְבוֹדוֹ וְאָמַר לָהֶם בָּאוּ וְנִבְלַל אֶת-לְשׁוֹנָם: Vocavit Deus Septuaginta Angelos, circumdantes solum gloriae ejus, & dixit eis, Venite, & confundamus linguam eorum. Et mox: וַיֵּרֶד הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשִׁבְעִים הַמַּלְאָכִים הַסּוֹבְבִים בְּפֶה כְבוֹדוֹ וְנִבְלַל אֶת לְשׁוֹנָם לְשִׁבְעִים גּוֹיִם וְלְשִׁבְעִים לְשׁוֹן כָּל אֶחָד וְאֶחָד גּוֹי וְכִתְבוּ וְלִשְׁנוֹ וּמִנִּי: hoc est, Et Descendit Deus Sanctus Benedictus, & Septuaginta illi Angeli, qui circumdant solum gloriae ejus, & confudit Linguam ipforum in septuaginta gentes, & septuaginta linguas; ut totidem essent Gentes, Scriptura, & Lingua: praefecitq. Angelum unicuiq. populo וְיִשְׂרָאֵל נָפַל בְּחִלְקוֹ וַחֲבָלּוֹ Israel autem cecidit in portionem & sortem Dei.

12.

Hanc interpretationem ex Patribus Christianis arripuit Origenes, Homiliâ super Numeros undecimâ, ita hac de re scribens: Sed & illud, quod in Genesi scriptum legimus, Deum, ad Angelos sine dubio loquentem, dicere, Venite confundamus linguam eorum: quid aliud putandum est, nisi quoddam diversi Angeli diversas in hominibus linguas operati sunt & loquelas? ut, verbi gratiâ, Unus aliquis fuerit, qui Babylonicam tunc uni homini imprefferit linguam, Alius, qui alii Aegyptiam, & Alius, qui Gracam, & sic diversarum gentium ipsi illi fortasse principes fuerint, qui & linguarum ac loquela videbantur authores. Manserit autem lingua per Adam primitus data,
ut pu-

aut patamus, Hebraa, in ea parte hominum, quæ non pars alicujus Angeli vel Principis facta est, sed quæ Dei portio permanfit.

Augustinus etiam lib. 16. de Civitate Dei cap. 6. hanc sententiam, sed dubitanter & hæſitanter, profert, alterius quoque verioris mentionem faciens. Sic ſcribit Bibliander in lib. De communi ratione omnium linguarum : p. 52. *Conditor igitur atque rerum opifex & architectus, vel nutu ſimplici, vel Angelorum operâ, ut Origini viſum eſt, effecit ſermonis humani varietatem.*

13.

Fundamentum, ut apparet, hujus ſuæ ſententiæ ponunt in eo, quod Deus unicus, in plurali número, veluti colloquens & conſultans cum aliis, dicit, *Descendamus & confundamus labium eorum* : cui ſimilis eſt locus Genef. cap. 1. v. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram* : quæ verba à Deo ad Angelos dicta volunt : vel ſaltem, à Sacroſancta Trinitate ad Perſonas ipſius ad ſe invicem, & ad Angelos, quibus ad ſua decreta exequenda utitur.

14.

Verùm nec neceſſe, nec uſque ad eò tutum exiſtimamus, in hac loquendi ratione ad hanc interpretationem confugere;

I. Non neceſſe eſt; 1. quia nulla hîc Angelorum, ſed ſolius יידי Dei mentio, tum in Decreti Divini, tum in ejus Executionis expoſitione. Non dicitur v. 5. *Descendit Dominus & Sancti ejus, vel Angeli ejus cum eo*, &c. ſed ſolùm; *Descendit autem Dominus, ut videret civitatem illam*, &c. Sic v. 6. *Dixit Dominus, En populus unus*, &c. Pariter etiam v. 8. 9. in narratione executionis hujus Decreti, ſive Judicii Divini.

2. quia conſtat, Locutiones has improprias eſſe, & per ἀνθρώπων παθεῖαν Deo accommodatas, ut ex præcedentibus verbis conſtat, ubi *Deſcenſio, Viſio, Deliberatio*, Deo attribuuntur, quæ utique propriè hîc non adhibentur. Significatur autem his, Deum non niſi maturo conſilio, optimis & graviſſimis rationibus, juſtaq; de cauſa, cum in omnibus reliquis ſuis actionibus, tum in judiciorum ſuorum executione progredi, ſimilitudine deſumptâ à Regibus & Principibus, qui rem aliquam ſuſcepturi vel cognituri, & dijudicaturi, ipſimet eò ſe confe-

runt, eam inspicunt, considerant, deliberant & consultant.

3. quia satis aperte liquet, *μύησις* esse in his verbis, quæ Spirit. S. hominum stolidorum, & insanum opus aggredi conantium, vāsaniam deridere voluit: Dixerunt illi, *הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בְּשָׁמַיִם* Age, *edificemus nobis urbem, & turrim, cujus caput pertingat ad cælum.* Ex opposito inquit nunc Deus: *הָבָה נִרְדָּה וְנִכְלָה שָׁם שְׁפָתַי* Age, *descendamus & confundamus illic linguam eorum, &c.* innuens, vanum esse aliquid contra Deum, vel sine ejus auspiciis, moliri; cū Ipse licet unicus: tamen *πᾶν* sit *ἀνθρώπων* & *ἁλλων*.

4. quia, si in his verbis consultatio cum aliis continetur, ea nequaquam cum Angelis poterit dici instituta; cū illi in prima persona Deo tanquam æquales conjungantur, & in eodem dignitatis & potentiae gradu constituentur, quod de Angelis dicere absurdum. Non enim putamus, ullum locum planum, & qui sit extra controversiam, è Scripturis adferri posse, in quo Deus hoc pacto Angelos sibi adjungat. Et quomodo hoc faciet, cū de illis testetur, *quod in illis quoque non posuerit stabilitatem, neque lucem*, Job. 4. 18. *de. Se* verò, *quod Gloriam suam non det alteri*, Jesa. 42. 8. & 48. 11.

5. quia opus hoc Linguarum confusiónis non est opus Angelorum, sed opus Dei; & quidem tale, in quo nullo modo videtur ministerialis Angelorum operæ esse usus. Duo enim hic concurrunt; *primò*, prioris Linguae, quam callebant & ab incunabulis noscebant, Oblivio, quæ inducenda erat; *secundò*, Novarum Linguarum notitia, quæ introducenda, quæ Opera sunt planè Divina, & miraculosa, non minùs ac primæ linguae creatio. Hinc scripsit Lutherus in Comment. in Genesin cap. 11. *Nec moramur cavillationes Judaicas, qui nugantur, Deum locutum cum Angelis, &c.* Non enim Angeli possunt confundere linguas: *est hoc Creatoris opus, is solus. sicut unitatem linguæ dedit, eam mutare & tollere potest, creatura hoc non potest. Assumere linguam hominum possunt Angeli, sicut exempla plurimia Scriptura testantur; sed in homine eam nec creare, nec mutare possunt.*

6. Contra Judæos in specie hoc quoque observetur; singulos, dicunt, Angelos singulas attulisse gentibus singulis linguas: Atqui alibi dicunt, Angelos nullam, nisi Hebræam, linguam

guam intelligere, in Zohar, sectione **W** in fine, & alibi. Quomodo hæc conciliabunt? An Angeli ipsi non intellexerunt eas linguas, quas hominibus illius sæculi attulerunt?

7. Cum simile opus in Die Pentecostes olim in Apostolis operatus esset Deus, non legimus Angelorum operâ id effectum dedisse Deum, sed momento & miraculosè planè, atque adeò immediatè, Spiritum Sanctum esse operatum. Hujus itaque solius opus est.

I I. Sed nec uque adeò quoque tuta hac videtur esse expositio :

1. quia & Judæi, & Judaizantes quidam Pseudo-Christiani, qui Sacrosanctâ Trinitatem negât, quam his quoq; loquendi rationibus exprimi, & à Theologis probari vident, hæc in hoc & similibus locis interpretationes avidè arripiunt, & iis in suo errore magis magisque confirmantur.

2. quia hoc quoque superstitionis Judaicæ, sub hac sententiâ, fovetur fermentum, ac si Deus singulis gentibus & nationibus, in hac Linguarum Confusione & Gentium dispersione, non solum totidem certos præfecisset Angelos, sed etiam ipsis omne in illas gentes regimen tradidisset, ut quicquid deinceps, seu boni, seu mali efficere ac conficere constituerit, non nisi Angelorum illorum medio & interventu efficeret, nullæque Influentiæ jam ampliùs à Deo ipso immediatè, sed à Deo in Angelos Principes & præfectos, exinde ab Angelis in Homines & hæc inferiora, omnes derivètur. Sic enim hîc scribit Abarbenel : אֶךָ בְּבִלְבּוֹל הַלְשׁוֹנוֹת נִתְחַבְּרוּ ב' דְּבָרִים הָאֵין בֵּית הַשְּׁפָרָה : וְהָב' בְּחִירַת לְשׁוֹנוֹת מְחַלְפּוֹת לִלְכָּל אֹפְרָה וְלִכְנָן נִתְחַבְּרוּ שְׂרֵי מַעְלָה עִם הָשֵׁם כְּדִי שֶׁהָשֵׁם ית' יִשְׁלִיכֶם מִלְשׁוֹנוֹ וּמֵאֲחָדוֹת הַשְּׂנֵחָתוֹ הַמְּקוּדָשׁת וְשְׂרֵי מַעְלָה יַחְזִיקוּ בָהֶם לְהַנְהִיג אוֹתָם וּלְהַשְׁפִּיעַ עֲלֵיהֶם מִשֵּׁם וְהַלְאָה כָּל א' מֵהֶם עַל אֹפְרָה מִיּוֹחֶדֶת בְּלִשְׁוֹנוֹתֶיהָ לְאַרְצוֹתָם : וּבִיאֹר זֶה שֶׁהָעוֹלָם הַשְּׁפָל הוּא מוֹשְׁפָע וּמוֹנֶה מִהָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁל א' מִהַשְּׁפָלִים יִשְׁפֹּעַ עָלָיו אֶחָד מִהָעֲלִיּוֹנִים אִם כּוֹכַב אוֹ שֶׁר מִשְׂרֵי מַעְלָה וְכֻלָּם מוֹשְׁפָעִים מִפָּנָיו ית' רִאשׁוֹנָה כִּמְשׁ וְכו' :

h.e. Verum in confusione linguarum concurrerunt duo, 1. derelictio lingue qua una erat omnibus, 2. electio linguarum variarum juxta populos varios. Idcirco conjunxerunt se Principes Superiores cum Deo, ut Deus Benedictus abjiceret eos à Lingua sua, & ab Unitate Providentia sua sanctissima, Principesq; superiores illos susceperent, ad eos regendos, & in-

*fluentias illis indo & ulterius infundendas, unusquisque sc. illorum super
 populum peculiarem, juxta linguas ipsorum in terris ipsorum. Mundus
 enim iste inferior influentias accipit, & regitur à Mundo superiore : quia
 super unumquodque ex his inferioribus influentiam effundit unus aliquis
 ex superioribus, sive Stella, sive Sydus, sive Princeps aliquis superior :
 omnes autem primò influentiam accipiunt à Deo, juxta illud ; Ne at-
 tollas oculos tuos in cœlum, & videas Solem, & Lunam, &
 Stellâs, omnem militiam cœli, &c. quæ distribuit Dominus.
 Deus tuus omnibus populis sub toto cœlo, Deut. 4. v. 19. &c.
 אֵךְ אֲמַנְתָּ מִן הָאֱדֹם לְהִיטוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים הִיא רֵאוּ לְהִיטוֹ מִיּוֹד
 : לְהַנְחִיתוֹ ית' מְבַלִּי אֲמַצְי' כָּל וְכֵן הָיָה כֵּל סֶפֶק בְּהִיט וְכו' : i. e. Ve-
 rùm genus humanum, quia ad Imaginem Dei erat conditum, decebat, ut
 peculiariter subiectum esset gubernationi Dei sine omni prorsus medio :
 quod ita & tamdiu procul dubio erat, quamdiu homo quarebat finem
 suum. Intellectualem propter quem creatus erat, &c. וְהָיָה בֵּימֵינוּ
 הָרִאשׁוֹנִים עַד דּוֹר הַפְּלִגָּה כֹּל הַסִּין הָאֲנוּשִׁי הָיוּ מוֹשְׁפָעִים וּמוֹשָׁנִים
 מִפָּנֵי ית' בְּכָל עֲנִיָּהֶם מְבַלִּי אֲמַצְי' אִם לָטוֹב אִם לָרַע וְלָכֵן הָיוּ תָמִיד
 נִמְצְאִים בָּהֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיֹדְעִים בְּחֻכְמָה אֱלֹהִית הָאֲמִתִּית
 כָּאֲדָם וְשֵׁם וְעֵבֶר וּמִתּוֹשֵׁלֶח לְמַד נֹחַ וְדוֹמִיָּהִם וְהָיָה נִמְצָא בָהֶם
 הַפְּלִגָּה הַטְּבָעִי הַתְּהוֹר מְבַלִּי בְּקִשְׁת הַפּוֹתְרוֹת וְהַמְּלָאכּוֹת הַפְּדוּפוֹת וְעַם
 hoc est, Et ecce diebus priscis usque ad
 saculũ divisionis, totum genus humanum immediatè, & in omnibus,
 suberat Influentiæ & Providentiæ Divinæ, tam quoad bonũ, quàm quoad
 mala : unde etiam continuè inter ipsos exishebant Viri Sapientes & peri-
 ti vera Sapientiæ Divinæ, uti Adam, Schem, Eber, Mathusalem, Le-
 mech, Noach, & horum similes, qui etiam simplicem & puram consue-
 tudinem naturalem observarunt, sine cupiditate rerum superfluarum,
 quâ de causa etiam Linguam unam retinuerunt, illam videlicet, quam
 Deus Adamum primum docuit. Posteaquam verò à Deo, & à consuetu-
 dine naturali, in exstructione urbis & turris recessissent, descendit Deus,
 ut videret opera eorum, quia ad illud usque tempus Ipse revera & reipsa
 eos regebat, dixitq; ; Quandoquidem isti non contenti fuerunt esse Popu-
 lus unus, & Lingua unus, abscondam faciem meam ab eis, & à gubernatione
 illorum, tradamq; eos in manus Principum superiorum : Nam re-
 spectu Principum superiorum ait ; Age descendamus, &c. q. d. Ve-
 nite mecum ad curam gerendam populorum in genere humano : quilibet
 nostrũ providentiã suã regat populum peculiarem : Et quemadmodum
 ab ipsis*

ab ipsis auferetur Providentia mea, sic auferetur quoque ab illis Lingua divinitus sanctificata, ita ut dividantur in linguas diversas, excogitandas & instituendas ab ipsis, & attributas gubernationi principum superiorum, sicut Lingua Sancta assignata & singulariter attributa est Providentia Dei Opt. Max. &c. Et mox; Dum dicit Deus; Age descendamus, & confundamus illic labium ipsorum, שתף הקב"ה הו"א עצמו עםהם: Confociavit seipsum Deus Opt. Max. cum illis, quia Ipse recepit pro sua parte in Providentiam & gubernationem suam Populum unum, semen sc. Abrahami amici sui, una cum Lingua sancta, quæ penes ipsos permanferat, ולשון אחד מהשרים לקח אופה ולשון, quæ penes ipsos permanferat, sicut & unusquisque ex Angelis suscepit populum & linguam peculiarem sub Influentiam & gubernationem suam.

In eundem sensum legitur in Præfatione libri Sche-pharal: והנה תדע כי קודם דור הפלגה היו כל בני העולם עם אחד גוי אחד לשון אחד כענין שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודבַר אחד ובדור הפלגה הפרידם וחלקם להרבה אומות כל אופה ואופה בפני עצמה ללשונותיהם לארצותיהם ולמושבותיהם בכל מקומותיהם ונתנם תחת שרי צבא השמים כוכבים ומלוות כל אופה ולשון תחת שר של מעלה המיוחד לה כענין שנאמר את השמש וארץ הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים וכו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים: הנה הורה בפירוש שהאומות הם נתונים העמים תחת כל השמים: ומסורים תחת צבא השמים שרי מעלה: hoc est, Scito, quod ante saculum Diluvii omnes homines in mundo erant populus unus, gens una, & lingua una, sicut dicitur; Et fuit tota terra labii unius, & verborum eorundem, Genes. II. 1. Sed in saculo Divisionis separavit & divisit eos Deus in multos populos, unumquemque populum seorsim, secundum linguas, terras, & habitationes suas, in omnibus locis suis, subjecitq; eos Principibus exercitus cælorum, Stellis & Syderibus, unumquemque sc. populum & linguam sub Principe superno ipsi appropriato vel assignato, sicut dicitur; Solem, Lunam, Stellas, & omnem exercitum cæli, &c. quæ distribuit Dominus Deus tuus omnibus populis sub toto cælo, Deuter. 4. 19. Ubi manifestè docetur, quod Populi sint traditi & subiecti militia cæli seu Principibus superioribus.

Sed de hac sententia nunc agere, vel eam prolixè refutare, non est instituti nostri, Alium loci illius, Deut. 4. 19. esse sen-

sum, & quidem contrarium, quivis, qui non planè obefæ est naris, facile animadvertit; quòd nempe illic agatur, non de Dominatu & Imperio in Homines, Exercitui cœlesti tradito; sed de illius Ministerio & Usu Hominibus, ex Dei ordinatione, concessio & præbendo, prout optimè sensum verborum illorum expressit Vetus Interpres, ita reddens; *Quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus*; nisi quòd pro Distribuit, substituit Creavit. In eundem sensum exponit ex Hebræis Chaskuni, addens, *stolidum & abjectum esse eum, qui adoret id quod creatum est* לַתְּשִׁיבָה אֶל הַמִּינִיּוֹת *ad ministerium suum*. Et hinc etiam argumentum est deductum, &c.

15.

Ut verò ad propositum nostrum revertamur; *Quomodo ergò, dicat aliquis, Verba ista sunt intelligenda & explicanda?*

Resp. Duobus modis explicari possunt; Vel sumendo Nomen Divinum יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: vel ὁ θεὸς ἡμεῶν.

1. Si אֱלֹהֵינוּ sumatur, dicendum, Deum hîc, ex consuetudine linguæ, de Seipso loqui in plurali numero יְרַךְ מַעְלֵי וְיַכְבֹּד *honoris & magnificentia causâ*, ad imitationem Regum & Principum terrenorum. In hanc sententiam abeunt multi etiam Hebræorum. Sic videtur ex antiquioribus intellexisse R. Ammai in Bereschith rabbah sect. 8. Nam inter plures sententias, quæ illic adferuntur, cum quibus consultârit Deus in creatione Hominis, quando dixit, נַעֲשֶׂה אָדָם *Faciamus hominem*; ipse statuit, כִּי בְּלִבּוֹ נִמְלַךְ *quòd cum corde suo consultavit*, i. e. cum seipso.

2. Si ὁ θεὸς ἡμεῶν accipiatur Nomen יְהוָה, tunc Deus Pater, tanquam prima Deitatis persona, dicit ad cæteras duas personas, Filium & Spiritum Sanctum, *Descendamus & confundamus*; & sic Personis hominum, in plurali numero loquentium, ac dicentium, *Exstruamus urbem*; opponuntur Personæ Divinæ, dicentes; *Descendamus nos, & confundamus*. Nam si verba hæc sunt consultantis, ad neminem referri possunt, nisi qui sit Deo æqualis; cum in prima persona יְהוָה Deus ille essentiâ unicus, sibi eos, cum quibus consultat, adjungat: Deo autem nemo æqualis, nisi Deus ipse. Procopius ad hunc locum: *Hæc verba ad Spiritum Sanctum, nec ad Angelos referuntur. Non enim Angeli*

Angeli creare quicquam possunt, sed creatura sunt. Creatoris est novae formare linguas. Is enim hominem sermonis facultate instructū in orbem induxit, sicut docet Job. Spiritus Sancti opus est, linguas mutare. Sed nolumus nunc ex professō de hoc argumento agere: hoc duntaxat dicimus, si non omninō sint מופתים demonstrativa, aut הכרחיות & מחויבות necessaria & sufficientia. hæc argumenta ad convincendos adversarios, ad SS. Trinitatem probandam; tamen apud domesticos fidēi non omninō nullius debere esse momenti, & adversarios quoq; eō redegisse, ut variē in illis explicandis setorserint: ut vel exemplo Judæorū pater, qui in suprā allegato loco ex Bereschith rabba, diversimodē admodum ea explicant. Referunt iidem, LXX. Græcos, cum Ptolomæo Biblia ex Hebræa lingua in Græcam vertissent, XII I. loca interpolasse, & aliter quā in Hebræo textu erant, reddidisse. Recēsentur illa in Talmud, Codice Megilla c. i. f. 9. col. 1. & in Massechet Sopherim: in Tanchuma fol. 23. col. 2. & alibi. Inter illa loca sunt quoque duo ista; Genes. 1. v. 26. ubi אֱלֹהִים נֹשֵׂאִם Faciamus, dicuntur reddidisse אֲנִי עֹשֶׂה Faciam hominem ad imaginem & similitudinem; quare? וְלִשְׁמֵעַ כְּמִי שְׁמַתִּי שָׁמַיָּא שלא יִשְׁמַע כְּמִי שְׁמַתִּי שָׁמַיָּא ne videatur, ac si hic consultatio institueretur cum aliis: & Genes. 11. v. 7. pro יֵרֵד וְיִגְבְּלוּ Descendamus & confundamur; אֶרְדּוּ וְיִגְבְּלוּ Descendam & confundam illic labium ipsorum. Quare? וְלִשְׁמֵעַ כְּרַבִּים שלא יִרְאוּ כְּרַבִּים ne videatur hic de pluribus sermo esse. Senferunt nempe, absurdum esse Consultationem aliquam hic fingere cum Creaturis: quomodo verò Deus Essentiā unicus in plurali consultabundus de se possit loqui, non viderunt: quia non intellexerunt, quomodo in unica & simplicissima essentia Divina pluralitas aliqua, sine multiplicatione essentiæ Divinæ, possit statui, & differentiam inter Essentiam & Personas non affectui sunt.

Et hæc de prima sententia;

16.

II. Alteram sententiam qui tenent, de Hominum placito; arbitrio & consensu seu industriā interveniente, multū in explicanda hac re variant:

17.

Primò etenim sunt, qui existimant, quod à Deo Cœ ipsorum immuta-

immutatum fuerit, ita ut, cum antea essent, non tantum Linguae, sed & Animi unius, seque invicem dilexerint, nunc unus alterum ceperit odisse; & ex hoc odio quisque novam Linguam condidisse & excogitasse. Hujus sententiæ mentionem faciunt R. Abraham Aben Esra, & Abarbenel.

Verum primo hoc præter Scripturam statuitur, quæ de hoc odio nihil prodidit: *deinde, ut rectè Abarbenel scribit fol. 50. col. 2.* הַיּוֹתָם שׁוֹנְאִים זֶה אֶת זֶה לֹא יָחַד חָדָשׁ לְשׁוֹן בִּינֵיהֶם. *Odium mutuum nequaquam causatum fuisset innovationem linguæ inter ipsos. Si tale quid statuendum esset, vel contigisset, probabilius foret dicere, odium tale confusionem linguarum consequutum esse, quàm antecessisse, ut alii nonnulli scribunt.*

18.

Deinde sunt, qui dicunt, Deum Opt. Max. induxisse in ipsos tantum oblivionem linguæ prioris universalis, ut necesse habuerint singuli linguam peculiarem effingere & excogitare.

His iterum rectè respondet Abarbenel, שֶׁכִּתּוּב יָחַס אֵלָיו ית' בְּלִבּוֹ הַלְשׁוֹן אֲבָל לֹא הַשְׁכַּחְתּוּ: *quod Scriptura attribuat Deo Confusionem Linguæ, non Oblivionem vel Oblivionis inductionem: Aliquid hi dicunt, sed non totum. Confusio enim illa præterea in se complectitur Sermonis immutationem, & alterius usum seu notitiam.*

19.

Tertiò alia est sententia Aben Esræ scribentis: וְהִנֵּכֶן בְּעֵינֵי שִׁנְמוֹצוֹ רִאשׁוֹנָה מִשָּׁם וְאֶחָד מֵלֶךְ נִמְרוֹד כְּבָבֵל וְקָמוּ מַלְכִּים אֲחֵרִים אֲחֵרָיו וּבָנִים רַבִּים בְּמוֹת הַדּוֹר הָרִאשׁוֹן נִשְׁכַּחַה הַלְשׁוֹן הָרִאשׁוֹנָה: *hoc est, Mihi autem rectum videtur, quod prius inde dispersi fuerint, & postea Nimrod in Babel regnaverit, aliq, Reges post ipsum surrexerint, atq, ita longitudine & progressu temporis prior lingua oblivione deleta fuerit, & nova exorta.*

Sed hæc sententia repugnat menti Scripturæ, quæ semper Confusionis linguarum meminit ante Disperſionem populorum, ex quo evidenter arguitur, quòd Confusio linguæ contigerit in ipsa exſtructione Urbis & Turris, antequam inde diſpergerentur, non longo demum tempore poſt, ut iterum rectè quoque

quoque Abarbanel observavit. Unde nomen *Babelis*? Annon à *Bibul* Confusione, sc. linguarum? Et si ita est, ergo oblivione deleta quoque fuit Hebræa lingua? Contrariatur etiam hæc sententia aliis antiquissimis, ut Jonathani Paraphrastæ Cal-
dæo, R. Eliezeri in Capitulis, & aliis.

20.

Quartò sentit Rabbenu Nissim; שהא'ל ית' חדש בהם רצון שיכחירו כלשונות ודבוקות רחוקות זו מזו כדי שיהיה זה סבת פזורים כמו ששפה אחת שהיתה להם מקודם היתה סבת קבוצם וחבורם יחדו quod Deus Benedictus produxerit in ipsis voluntatem, ut eligerent linguas diversas, à se invicem distantes, ut hac esset causa dispersionis ipsorum, prout labium unum, quod antea habuerunt, fuit causa ipsorum conjunctionis & congregationis. Sic ferè quoque R. Levi ben Gerson fol. 22. col. 1. in Gen.

Sed hujus rei nullum est vestigium vel indicium in Contextu: Confusio linguæ attribuitur Deo. Et quomodo tam subito, sine miraculosa operatione Divina, potuissent ipsi in illo opere novas linguas excogitare, quibus omnia animi sui sensa exprimerent, &c. Præterea, videtur hac ratione convenientius fuisse, ut primò inderetur ipsis voluntas dispergendi sese, & ab invicem separandi, sine confusione linguæ.

21.

Quintò alia est sententia Abarbenelis, qui tamen & ipse ad Hominum institutum, placitum & arbitrium, Multitudinis Linguarum originem refert. Audiamus, quia perspicuè satis suam mentem explicat, ipsummet sic in Comment. suo fol. 30. col. 2. scribentem: אבל אמתת זה הענין הוא שכל עוד שהיו האנשים ההם משתמשים בדברים חטבניים שהיו אחדים אצל הכל היו שמותיהם ודבוריהם כלשונם הכוללת: אמנם אחרי אשר שרצו לשנות מנהגם הטבעי ולעשות מחדש דברים אחרים מלאכותיים להשתמש מהם והוצרכו לבדא מלבם שמות ופעלים לאלה הענינים אשר בחרו חדשים מקרוב באו לא שערסו אבותיהם: כי הנה קין ובניו עם היות שהתעסקו במלאכות ויהי בונה עיר הנה כלם ספו תפוז מן בלהות שפלתו במי הפבול ולא נשארו בידו של נח ובניו דבר מהם לפי שבאדמתם החזיקו בדברים הטבעיים לא וולת זה והיתה לשונם תמיד לשון אדם הראשון השלימה: עוד שבנוהם המגדל בחרו בדרכיהם המלאכותיים ובשקוציהם נפשו חפצה שאז מרצונם

L

עשו בלבול לשונם: והאמנם סבב השם שלא יספיקו כלם ברצון אחרת
 בהנחת הלשון לזכרים הפלאכותיים ההם אשר חדשו ולכן כל אחד מבני
 משפחתו היה מניח לכל דבר אשר יעשה שם לרצונו מחולק למי שניחוהו
 בני משפחה אחרת: ובהתערב אלו השמות הפוסקמים המחדשים
 המשתחלפים בכל משפחה ומשפחה עם הלשון הראשונה שהיתה להם
 נתבלבלו הלשונות ונתרבו ונתחלפו כפי חלופי הסמכותיהם: וזה הבלבול
 hoc est, Verum rei
 huius veritas seu vera ratio est hac: Quamdiu homines illi usi fuerunt
 rebus duntaxat naturalibus, quæ una & eadem apud omnes fuerunt,
 tamdiu nomina quoque seu vocabula, & modi loquendi omnes, extite-
 runt in Lingua ipsorum communi. Posteaquam autem ipsis visum fuit
 consuetudinem suam naturalem mutare, & de novo res alias artificiales
 conficere, ut illis uterentur, necesse quoque habuerunt nomina & vocabula
 nova effingere & excogitare, ad exprimendas res illas quas de novo elege-
 runt, & de quibus non cogitarent Patres ipsorum. Quamvis enim Kain
 & filii ejus antea quoque jam operam dedissent variis artibus, & ipse quo-
 que civitatem adificasset, omnes tamen illi perierunt & consumpti fue-
 runt aquis diluvii, nec quicquam ex illis retinuit Noach & filii ejus: Illi
 etenim, pro justitiâ & pietate suâ, acquieverunt in rebus naturalibus,
 nec quicquam aliud habuerunt, unde & lingua ipsorum perpetuò fuit
 lingua perfectâ Adami primi. Quia itaque Structores turri Baby-
 lonica rursus vias ipsorum circa res artificiales elegerunt, & in ab-
 ominationibus illorum sibi placebat anima ipsorum, idè tum pro suâ
 voluntate & arbitrio fecerunt confusionem linguæ suæ. Attamen
 offecit DEUS, ut non consentirent omnes in voluntate una, dum no-
 mina imponebant rebus illis artificialibus, quas excogitarent; unde
 unusquisque ex filiis familia suæ imponebat rei quam faciebat nomen
 pro habitu suo, differens ab eo, quod illi rei imponebant filii familia al-
 terius. Sic cum ista nomina nova, ex placito ipsorum instituta, &
 in unaquaque familia diversa & differentia, cum lingua primâ, quam
 habuerunt, commixta fuerunt, confusa simul, multiplicata, & varia-
 ta fuerunt linguæ, pro varietate placiti ipsorum. Et hac confusio ac
 variatio linguarum causa fuit dispersionis ipsorum in faciem universæ
 terræ. Et fol. 51. col. 3. Attribuit Scriptura Confusionem Lingua-
 rum Deo Benedicto: quod, cum unâ essent in illo adificio, fieri facile po-
 tuiſſet, ut omnes consentirent in nominibus artium, instrumentorum, reli-
 quarumq; rerum ad illas pertinentium, ita ut illa lingua mixta evasiſ-
 ſet una

ser una & aequalis inter omnes. Ideo, quod impositiones & placita ipsorum variarunt, ita ut neuter alterum intellexerit, à Deo profectum & effectum fuit, ut à se invicem separarentur, & in superficiem totius terræ dispergerentur. Hac de causa totum opus attribuitur Deo, sicut dicitur; Quia illic confudit Deus labium universæ terræ, & illic disperfit eos.

Declarationis ergò, huc redit ejus sententia; 1. Homines post diluvium, usque ad hanc structuram molis Babylo-nicæ, non solum Linguâ unâ, sed & *בְּכָבֵדִים אֲדָמִים* rebus unis usos & contentos fuisse, quas videlicet & quales natura ipsis subministravit, & necessitas flagitavit, nullas artes excoluisse, nullaque superflua vel non necessaria expetivisse. 2. Post-eaquam verò novas & artificiales res excogitarint, opus quoq; ipsos habuisse excogitare & adinvenire novas voces, ad illas exprimendas. 3. Initium quidem hujus rei jam antè factum fuisse à Kaino & ejus filiis, qui jam ipsi quoque civitatem ædificarunt, & artes varias excogitarunt & excoluerunt, sed illos omnes aquis diluvii periisse & mortuos esse. 4. Post diluvium Noachum & posteros ejus pristinam consuetudinem naturalem retinuisse, & propterea etiam usam tantum ipsum, ut & posteros ejus, linguam, primam scil. habuisse. 5. Structores Babylo-nicæ urbis & turris cum iterum artes Kaini novo conatu retentarent, cum nova urbe, turri, novis fabricis, novas quoque excogitasse voces pro suo lubitu & placito, quas illis imponent. 6. In hac verò nova, novarum rerum, nominum impositione, mirabili judicio Deum effecisse, ut singuli singulis rebus peculiaria & inter se differentia nomina inderent. 7. Ex his denique novis, variis & differentibus vocibus, cum lingua prima commixtis, Confusionem linguæ primæ ortam esse, & varietatem linguarum introductam.

In hac sententia *primò* nondum probatum est principium quòd sumit, inde à Diluvio, usque ad Linguarum confusionem & populorum dispersionem, nullas ab hominibus ex-cultas fuisse artes, sed rebus duntaxat naturalibus, ad quemvis vitæ humanæ usum, vustum, rectum, & amictum, fuisse usos: *deinde*, cum statuatur, rerum artificialium, tanquam illicitarum, usum hanc linguarum confusionem causatum esse;

eundem autem jam ante diluvium quoque apud Kainum & ejus posteros obtinuisse velit, mirum cur non tūc jam D E U S hac linguarum varietate & confusione hominum insolentiam puniverit, &c.

22.

Cū itaque singulæ jam enumeratæ sententiæ sua habeant incommoda, & vel contra, vel præter Scripturam asserantur, mauerunt alii, cum litera & simplici Scripturæ sensu, misis subtilioribus & nimis curiosis ac scrupulosis speculationibus, Deo immediatè opere hujus executionem adscribere. Attamen neque hîc intra terminos conquiescere potuit humana sapientia, quin ex proprio ingenio Scripturæ simplicitati, de sua subtilitate, aliquid assueret.

23.

Fuerant enim nonnulli, referente Julio Cæsare Scaligero, qui censuerunt, immediatè quidem à Deo confusionem linguarum ortam esse, verū non per linguarum multiplicationem & variationem: sed ita, ut primâ & eadē linguâ manente, uni eidemque vocabulo, quod unam tantū rem primò denotabat, in mentibus & auribus aliorum atque aliorum, alia atque alia nova significatio introducta & impressa fuerit, ut cū ædificantium quis E. g. *לִבְנוֹן* Lapidem peteret, alijs per hanc vocem hoc, alijs aliud intelligeret, atque inde etiam alius hoc, alius illud afferret, pro ratione nempe significati, voci illi in mente & auribus ejus impressi. Hoc modo non linguæ & voces essent multiplicatæ, sed vocum unius ejusdemque linguæ significatus; ac per consequens, prima ubique adhuc extaret lingua: sed cum alienis & heterogeneis significationibus. Verba Scaligeri in Exercitatione contra Cardanum 259. sūnt hæc: *Puer ego ab Hebrais accepi, tor (sexaginta sc. & duas) esse linguarum differentias, in quas vox, unius antea modi, ad mirificam illam turrem, facta esset μερόπων ἀνθρώπων. Ita illi intellexerunt: nullam additam sive Arameam, sive Chaldæam, flexionem, aut crassitudinem, aut tenuitatem, aut rectitudinem, aut tempus (Quippe omnia momenta, quæ à natura possunt in explicatione vocis expediri, in sua contineri lingua jactant ipsi, nec temerè) sed deletas species priorum significationum, aliasque novas, ac varias, alias alijs mentibus, ac recordationibus*

nibus introductas, atq; impressas. Sic enim ajunt: Quod impij proposi-
 ti opus illud interciperetur atque prohiberetur, factum à Deo Opt. Max.
 ut lapidem petenti alius calcem, alius sabulum, alius maltham, alius bi-
 tumen, alius aquam ferret. Fortasse etiam non defuisse arbitror, qui
 sibi dictam putarent contumeliam, atque propterea manum consererent.
 Ubi maxima incidit occasio subtilitatis. Nam, si lapidem petenti alius
 aliud, multi multa, diversa omnia afferebant, videretur unius soni mo-
 dus, in varias species deductus, diversis mentibus sese insinuasse. Una
 igitur illa prisca adhuc extaret lingua: varii verò significatus. Hæc
 ille. Sed subtilis magis quam solida est hæc sententia. Scri-
 ptura dicit, populos dispersos esse פְּזוּזִים secundum linguas
 suas.

24.

In his & aliis opera danda, & cavendum, ne quid temerè;
 non solum ἀπερ, sed nec ὡς ἐν τῇ γαλφῇς, statuamus, quod
 Judæis solemne & familiare est, qui nihil ignorare volunt,
 tanquam ii, qui כְּתוּבֵי הַלְבָּיָהּ in penetralibus cordis (Dei)
 sedent (ut scribitur in Talmud Nidda fol. 20. 2.) & sciunt, quo-
 modo Jupiter Junonem duxerit.

25.

SCRIPTURA SACRA de hac re ita ait; v. 7. תְּהֵא נִדְרֵהוּ
 וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתַי אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ; Agedum, descen-
 damus & confundamus ibi Labium eorum, ut non audiant vir labium so-
 cii sui, h. e. alter sermonem alterius: Et v. 9. עַל כֵּן קָרָא שְׁמֵרֵי
 בָּבֶל כִּי שֵׁם בָּבֶל יְהוָה שְׁפַת כָּל הָעָרִיצִי
 ejus Babel, quia illic confudit Dominus labium totius terræ.

Primo dicitur נִבְלָה Confundamus illic labium eorum: Et; Quia
 illic בָּבֶל confudit Dominus labium universæ terræ. Verbum בָּבֶל quod
 hic adhibetur, significat Confundere Miscere, Commiscere, Admiscere,
 ex diversis rebus vel speciebus, ut Pabulum jumentorum misceri so-
 let, Judic. 19. 21. aut ut fæca cum humidis confundi solent:
 unde, סִלָּת בְּרִיחַה בְּשֶׁמֶן, Simila confusa in oleo. Hinc בְּרִיחַ Farrago,
 Pabulum, Jesa. 30. 24. Jobi 6. 5. & 24. 6. לֶפֶי שְׂבֹלֵלִים לְמַאכַּל
 הַחֲמֹרִים הַשְּׂעוּרִים וְהַשְּׂבֹלֵת שׁוּעַל אוֹ אֶחָד מֵהֶם עִם הַתְּכָנִי
 quæd pro pabulo jumentorum confundunt hordeum & avenam, aut al-
 terutrum horum cum palea, scribit R. D. Kimchi Judic. 19. 21.

Per *Labium* metonymicè intelligitur *Lingua vel Sermo totius terræ* (qui tùm fuerat *Hebræus*, uti vidimus) כִּי הַשָּׂפָה הוּא הַלִּי *quia Labium est Instrumentum primum, & maximè apparens, imò veluti ostium, è quo sermo egreditur*, ut Ephodeus scribit. Videtur ergo indigitari; Multiplicationem hanc linguarum factam esse non simpliciter per novarum linguarum creationem, sed per admissionem & confusionem aliorum, seu novorum, seu ex *Hebræa* corruptorum, aut potius ratione aliquâ deductorum vocabulorum, tanquam aliarum & novarum quasi specierum linguarum, cum *Hebræa*, apud plerasque scil. gentes: quia *Hebræa* pura in una duntaxat permansit familia, cujus respectu, & apud quam nulla erat confusio. Unde etiam adhuc in omnibus linguis, maximè cardinalibus, ut vulgò vocant, aut matricibus, reliquiæ & vestigia Labii illius universalis totius terræ deprehenduntur. Hinc sunt qui putant, *Babylonicam* istam Confusionem nihil aliud fuisse, quàm *Literarum radicalium Linguae Hebrææ*, vel etiam *Vocalium*, permutationem, transpositionem, inversionem, literæve alicujus additionem, ablationem, &c.

Cum his convenit, quod *Theodorus Bibliander* scribit in *Commentario De optimo genere explicandi Hebraica* pag. 51. 52. 53. Ut igitur conatus eorum fierent irriti, & opus aliquousque productum, ut videretur jam nullâ ratione impediri posse, non ulterius procederet, ac depositâ impietate homines isti discerent obsequi Divina sententia, & in diversas orbis partes migrare, quam fors Dei cuique assignaverat, ut *Psalmodographus* canit, labium eorum variavit Deus, ac miscuit, non cuiq. familia novum sermonem attribuit. Aliter enim *Moses* indicasset illud per verbum פָּלַג Divisit, aut הִפְרִיד Separavit, aut הִבְדִּיל Distinxit. Sed נִבְלָלָה inquit, Confusum & permixtum est labium, ut ex uno sermone communi, plures dialecti prodirent, & primogenitus integer superesset æternus testis, quod aliquando una omnium fuerit lingua, propter impietatem verò *Nimrodica* conspirationis multa differentia introducta, qua commercium sermonis tolleretur, &c. Et mox pergit: Caterum ut sermonis cujusvis diversitas ab aliis, & idioma Vernaculum hodieq. spectatur: ita fuit etiam in illa subita confusione linguarum ad turrim *Babel*, Vel enim variaverunt Dialecti Mutatione integræ dictionis, & jussus

& jussus porrigere Trullam, forsan exhibebat Regulam aut Perpendiculum, & jubens Intendere funes ductarios, videbatur imperare ut Remitterentur : petensq; Ligonem, juxta proverbium, arripiebat Falcem : vel (sc. variarunt) In Parte dictionis, puta Literarum permutatione, additione, detractioe, transpositione, in quibus tantum est virum ad mutandam significationem, ut una prosodia mutata, novum quiddam offerat menti : longè namque divertunt Hara & Ara, Olère & Olere in eadem lingua Romanorum. Scitum est illud Fabii, quòd rusticus interrogatus, ecquid nosset Amphionem? Minimè, respondit : Rursum interrogatus, ecquid nosset Ampionem? Optimè, inquit, nempe vicinum & amicum meum. Vel (variant dialecti) In connectione plurium dictionum : ut Tollere pedem, aliud Hebræis est, aliud Germanis, aliud Latinis, &c. Hæc ille.

Nec abludit, quod Cornelius Bertramus scribit in Præfatione Grammaticæ Hebraicæ & Aramicæ his verbis : Meritò igitur Linguam Hebraicam omnium antiquissimam appellamus, quin etiam addam omnium aliarum Matrem. Ab ea enim Dominus, non confusione sed ordinis Deus, certo quodam consilio & ratione, in mentes hominum, ad adificationem turris Babel perturbatorum, & justo ejus judicio perculsorum, aliarum linguarum seminaria derivavit & indidit.

Porro autem Confusio ista seu Commixtio facta est non ab Homnibus, sed à Deo, sicut dicitur : Dominus confudit labium totius terre ; & quidem repente : quia causa fuit hæc Confusio, cur à structura turris & urbis destiterint, atque in diversas orbis partes dispersi & dissipati fuerint. Modus quicunque fuerit, fuit is planè arcanus & miraculosus, utpote cujus vi homines illi prioris linguæ subito sunt obliti, & momento alia & confusa Lingua eis indita & inspirata fuit, sed pro ratione populorum, quos Deus simul habitare volebat, ut ex linguæ cognatione suam quisque familiam agnosceret, sedemque aptam eligeret. Sic scribit Mercerus : Nec est quòd subtilius & curiosius quæramus, Quomodo sit hæc linguarum confusio tunc facta? Ego repente id factum Dei arcanâ ratione putarim, & nobis ignotâ, sicut & pleraque alia in superioribus à Deo facta, quæ facta quidem scimus, sed quo tandem modo ignoramus : fide opus est.

Secundò dicitur ; Ut non audiant vir labium socii sui, h.e. Ut non audiat alter sermonem alterius.

Ergone,

Ergone, dicat aliquis, prater confusum & turbatum sermonem surdi facti sunt?

Resp. Minimè: sed *Audiendi verbum ad Intellectum traducitur*. Sensus enim auditus, ea quæ auribus percipit, intellectui statim defert, ut de iis iudicet. Audiebant ergo sonos, clamores & vociferationes, sed sensum non intelligebant, sic ut unopetente lapides, alter afferret lutum, ut R. Salomon scribit. Nec insolens hæc locutio est: Nam verbum שמע *Audire* & alibi eodem sensu legitur: אֲרַמִּית כִּי שָׁמַעִים דְּבַר נָא אֶל עַבְדִּי אֲרַמִּית כִּי שָׁמַעִים *Alloquere quasi servos tuos Syre: nam audimus* (id est, intelligimus) *nos, neque loquitur ad nos Judaice*, id est, Hebraicè, 2. Reg. 18. 26. Item, גּוֹי לֹא יָדַע לְשׁוֹנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מִהּ יְדִבֵּר *Gentem cuius non cognoscēs sermonem, neque audies* (i. e. intelliges) *quid loquatur*, Jer. 5. 15. Item; אֲנִי שָׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע הָלוֹם לְפָתוֹר אֲנִי *Ego audivi de te, quòd audias, h. e. intelligas somnium, ad interpretandum illud*, Gen. 41. 15. Sic, וְהָם לֹא יָדְעוּ כִּי שָׁמַע יוֹסֵף כִּי הִפְלִיץ *Ipsi verò non cognoscebant, quòd audiret* (i. e. intelligeret) *eos Joseph: erat enim interpret inter eos*, Genes. 42. 23. Glossa B. Salomonis, שָׁמַע, id est, לְשׁוֹנָם *Intelligebat Sermonem eorum*.

Quod verò porrò dicitur; *Alter alterius verba*; non est ita intelligendum, quasi singuli homines separatam linguam locuti sint: sic enim nulla domus unà vivere, non frater cum fratre, non maritus cum uxore colloqui potuissent: sed quòd certæ hominum familiæ & classes distinctam linguam locutæ sint, quarum singulæ, ad tam vasti operis structuram adhibitæ, nullo modo eam perfecissent, unde demum factum, ut ab ædificando desistere coacti fuerint. Et sic deinceps una familia, suæ familiæ socios & consortes intelligens, cum aliis omnibus familiis, atque adedò singulæ singulis, essent barbaræ, se mox dissociare, & in diversas terræ partes dispartire necesse habuerunt, ut ea, quæ unam loquebatur linguam, conjunctim habitaret, & se deinceps in pagos, urbes, provincias, regiones, nationes & regna propagaret.

Tantum est quod Scriptura nobis revelavit de hoc negotio, hæcque Linguarum varietatis Origo, quam illa nobis aperit.

Unum adhuc לְיוֹנָתָן דְּמַלְתָּי hoc est, ut curioso quoque Lectori satisfiat, addo. Scripsit Scaliger in suprà adducto loco: *Fortasse etiam non defuisse arbitror, qui sibi dictam putarent contumeliam, atque propterea manum conferrent.* Istud quoque ab Hebræis hausisse & audivisse videtur, qui passim scribunt, ex mutatis & divisissimis linguis rixas & cædes inter architectos Babylonicos ortas fuisse. Jonathan Paraphrastes Chaldæus: וְלֹא הָיָה יָדַע חֵד מִדִּימֵר חֲבֵרִיָּה וְהָיוּ קָטְלִין דִּין לְדִין וּפָסְקוּ מִלְמַכְנֵי קִרְתָּא: *Neque intelligebat quisquam quid loqueretur socius ejus, atque occiderunt alter alterum, & desierunt adificare urbem.* In Capitulis R. Eliesaris cap. 24. וְהָיוּ רֹצֵחִין לְדָבָר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְלֹא מִכִּירִין אִישׁ לִשְׁוֹן רֵעֵהוּ: מָה עָשׂוּ לָקַח אִישׁ חֲבֵרָו וְנִלְחָמוּ אִלּוּ עִם אִלּוּ: *Volebant loqui quique cum fratre suo Lingua Sanctâ, & non intelligebant alter sermonem alterius. Quid fecerunt? Accepit quisque gladium suum, & depugnarunt inter se acriter, adeo ut media pars mundi illic gladio ceciderit.* In antiquo libro Bereschirch rabbba, Sect. 38. ad hæc verba, וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתָם אָמַר ר' אֶבְיָא (confundamus) *labium eorum*, scribitur: בְּרַבְרָא מִשְׁפָּתָם אֶעֱשֶׂה נִבְלָה הוּא חֵד מִנְהוֹן אָמַר לְחֲבֵרִיָּה אִיתִי לִי קוֹלָב וְהוּא הוּא הוּא יְהִיב לִי מִגְרוֹפִי וְהוּא מְחִי לִי וּפָעַץ מוֹחִיָּהוּ: *Dixit R. Abba bar Cahana (h. e. exponit hæc verba): Faciam ex lingua ipsorum Nefelah (cadaver, vel, cadavera) Si quisquam illorum dixit socio suo, Cedo mihi securim, hic porrigebat ipsi palam; itaque percussit eum, & perfregit cerebrum ejus.* Similia vide in R. Salomone, & in libro Jalkut fol. 17. col. 1. Hæc illi, quæ suo loco relinquimus. Ex illis autem hoc saltem observari potest, veteres istos authores statuisse, Confusionem hanc linguarum in ipsa Urbis & Turris Babylonicæ structura, ante dissipationem illorum, contigisse. *Sed sufficiant hæc de prima quaestione.*

Posteaquam ergo in Origine Linguarum multitudinis investigandâ, vidimus, quâ ratione illa à Deo, ex Scripturæ mente, & interpretum sententiis, sit producta, consideremus quoque, *Quid Deum ad hanc confusionem inducendam permoverit, & occasionem ei præbuerit?* Oportet enim magnam aliquam fuisse

causam, ob quam Deus Sapientissimus, idemque optimus, qui omnia verbo suæ potentiae produxit & formavit, ut essent perfecta, post tot centenos annos aliquid mutare voluerit in opere longè præstantissimo, in Homine condito ad imaginem & similitudinem Dei parentis omnium.

28.

Occasionem nobis iterum describit Moyses. Cùm enim homines universæ terræ omnes labii essent unius, & verborum eorundem, quidam ex eis, qui, ut nomen sibi compararent, & quam metuerant, sui dispersionem, quantum in se, præcaverent, conspirantes, in loco, quem ad propositum suum commodum judicaverant, in terra Sennear, civitatem, & in ea arcem sive turrim immensæ, & humanas quasi vires superantis magnitudinis & altitudinis, extruere conati & aggressi sunt. Quia verò non cùm D O M I N O ædificarunt, frustrà fuerunt laborantes in ea. Deus enim è cœlo descendens, & conatum hunc filiorum Adæ conspiciens, Linguam ipsorum, quæ unica fuit, & tùm ad concordiam, tum ad amicam cohabitationem inter ipsos conservandam, arctissimum vinculum, confudit, plures in ipsis producendo linguas, ut singulæ familiæ peculiari linguâ loquerentur; atque ita se mutuò non ampliùs intelligentes, adversis Diis, non solum à proposito desistere coacti, sed & in diversas terræ partes secedere coacti fuerint. Moysis verba ipsa qui legere desiderat, videat ea Genes. cap. 11. versibus prioribus novem. Nos, vocum & phrasium explanatione literali nunc præteritâ, ad historiæ illius illustrationem, tria potissimùm, sed breviter, persequi constituimus:

1. *Quinam Fabri seu Architecti illi Babylonsi fuerint?*
2. *An in Opere illo suscipiendo peccârint?*
3. *Quodnam illorum peccatum fuerit?*

29.

Primò itaque videndum, *Quinam authores & architecti famosi illius operis fuerint?* Scriptura hîc illos non disertè & explicite, sed implicite duntaxat commemorat: *Erat autem universa terra labii unius, &c. Et fuit quum proficiscerentur, &c. Dixeruntq;* alter ad alterum: *Descendit Dominus, ut videret civitatem illam & turrim, quam adificârunt filii Adami, &c.*

30. Ex

Ex collatione autem Scripturæ locorum, & circumstantiarum consideratione, pleriq; censent, Posteriores Adami non præcisè omnes in hoc opus consensisse, sed quosdam duntaxat, Unitatem & Universalitatem quandam consensu suo facientes, Familiam sc. Chami, quorum ἐξοδιώτης & Antesignanus fuerit Nimrodus; ita tamen, ut ex cæteris Japheti & Schemi familiis non paucos quoque ad se fortè pertraxerit. Colligunt hoc 1. ex eo, quod de Nimrodo, filio Cusch, filio Chami, dicitur Genes. cap. 10. v. 9. 10. *Is fuit potens venator coram Domino: fuitq; principii regni ejus Babel, Erech, & Achad, &c.*; quibus verbis, Urbis Babel, & aliarum quarundam, ædificationem tribui observant ipsi, non omnibus Noachi posteris. 2. quòd non probabile sit, Noachum, Semum, Japhetum, aliosque pios Patres in tam insanum atque impium opus consensuros fuisse, vel operam suam illi locuturos; aut certè, si illi adfuerint, tamen illud omnibus modis, sed frustrà dissuasisse, & impedire conatos fuisse, ut ne sic quidem inter authores censeri possint, aut debeant 3. quòd à pœnâ, opus hoc consecutâ, posteritas Semi & Heberi immunis fuerit. Illi enim linguam Hebræam inviolatam in Linguarum confusione retinuerunt: unde probabiliter concluditur, illos quoque peccati illius non participasse.

In hac sententia sunt, præter insigniores Christianorum Interpretes, ex Hebræis quoque authores præstantissimi.

Isaac Abarbenel in Legem fol. 50. col. 1. והנה הם ובניו היו במורדי אור מסיתים ומריחים את אנשי דורם לרדוף אחר הפלאכות השותריות בבנין העיר והפגדל לבקש להם שדרה ומנו על שאר בני עולם קודם הפגול לרדוף אחרי הפלאכות השותריות והתאוות הפגניות והחכם והגל ובכוכרם בא הפגול: ככה הם ובניו הסיתו לכל בני עולם

בבני העיר והפגל ובעבורם נתחברו בלבב לשון והסלח והסע על פני כל הארץ כי היה הם בבני נח תחת קין בכני אדם הראשון והפגל : כל הארץ כי היה הם בבני נח תחת קין בכני אדם הראשון והפגל : hoc est, Nam sicut filii Kain impulerunt homines totius mundi ante diluvium ad res superfluas, ad turpes cupiditates, violentiam & rapinam, horumque causâ venit diluvium : sic Cham & filii ejus seduxerunt homines in edificatione urbis & turris Babel, & propterea rei facti sunt pœna confusio lingua, divisionis, & dispersionis in superficiem totius terræ. Cham enim inter filios Noachi, fuit loco Kaini inter filios Adami primi, & Confusio linguarum fuit loco Diluvii.

In Tanchuma antiquo Commentario, fol. mihi 6. col. 2. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כוֹשׁ לָפוֹט וּפְטוֹ לִכְנֹעַ Et dixerunt alter ad alterum; Cusch scilicet (qui filius erat Chami) ad Put, & Put ad Canaanem. Similiter in Bereschith rabbah feæ. 38. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מִי אָמַר לְמִי ר' בְּרַכְיָה אָמַר מִצָּרִים אָמַר לְכוֹשׁ Et dixerunt alter ad alterum; Quis ad quem dixit? R. Barachias dixit; Mizraïm (alter filius Chami) dixit ad Cusch (fratrem suum). Ad hæc verba in Commentario כתובות פהוירי scribitur: Indicari his verbis, quod mens Scriptura, quando dicit; Et dixit unus ad alterum; non sit significare, quod unusquisque, illic presentium sic ad alterum dixerit, sed populus unus alteri. Ex his petita est R. Salomonis glossa ad hunc locum.

In Talmud Tractatu Cholin cap. 6. foli. 89. col. 1. scribitur; *Israëlitas Deo dilectos esse, eò quod Deo ipsos extollente, sese ipsi deprimant & humiliant: contra verò facere populos mundi: Exemplis illud deinde illustratur, & primò quidem Nimrodi: Nam, dicitur ibi sub persona Dei; נָתַתִּי גִדּוֹלָה לְנִמְרֹד אָמַר הִכָּה נִבְנָה לָנוּ עִיר Dedi magnificentiam Nimrodo: dixit (magnificentiâ scil. istâ elatus) Age, adificemus nobis urbem, &c. ubi verba & consilii hujus principium atque origo ipsi Nimrodo tribuuntur.*

In Pirke R. Eliéfaris cap. 24. אָמַר נִמְרֹד לְעַמּוֹ בָּאוּ נִבְנָה לָנוּ עִיר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְכֹי : אָמַר נִמְרֹד לְעַמּוֹ בָּאוּ נִבְנָה לָנוּ עִיר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְכֹי : hoc est, Dixit Nimrod ad populum suum, Venite, adificemus nobis civitatem, & habitemus in ea, ne dispergamur in superficiem totius terræ, &c.

Huc facit quod scribit R. Salomon ad Genes. 10. v. 9. חָוָה הָיָה לְהִיּוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ, לְהַמְרִיד כָּל הָעוֹלָם עַל הַקֶּבֶה בְּעֶצֶת דָּנִי הַפְּלִנִי : Ipse (Nimrod) incepit esse potens in terra; ad rebellionem sc. incitando totum mundum contra Deum benedictum in consilio sæculi. Divisionis (lingua-

(linguarum & gentium). Cum quo convenit, quod Josephus scribit Antiquit. lib. 1. cap. 5. *Ad superbiam autem, Deiq; contemptum; excitabat eos Nimbrodes, nepos Chama filii Noa, vir audax & manu promptus: docens, non Deo, sed propria virtuti eos presentem felicitatem debere, atque ita paulatim rem ad tyrannidem trahebat, ratus fore, ut homines ad se descenderent à Deo, si se illi ducem praberet, operã suam offerens contra novum aliud diluvium intentantem. Turrim enim se exadificaturum, excelsiorem, quàm quod ascendere posset, &c. vide & Zohar in Gen. col. 217.*

R. Levi ben Gerson & R. Abraham Seba, Hispani, censent, Schemum & Noachum quidem etiam fuisse מבני' המגדל ex structoribus illius turris; sed non ulterius consensisse, quàm quoad licitum & bonum ipsorum propositum fuerit, à cæteris abhorruisse; לפי שתחלת מחשבתם היתה לשם שמים באחדות גמורה. Principium enim cogitationum ipsorum, de unitate inter ipsos conservanda, fuisse bonum, ad gloriam Dei.

Sic itaque apparet, Quinam statuatur Authores operis illius Babylonici, atque ita occasionem ad Multitudinem linguarum introducendam Deo præbuerint.

32.

Altera quæstio est; An in Opere illo suscipiendo peccârint? Sunt enim nonnulli, qui eos ab omni peccato in hoc negotio absolvent, inter quos è Christianis est Alphonsus Tostatus, ex Hebræis, Aben Esra, & ex parte R. Levi ben Gerson; Dicunt enim inter alia, quodd intentio & cogitatio ipsorum fuerit duntaxat לְהַחֲמִיד חֲכָמָם וּלְשֵׁנֵי יְהוּדֵי conservare societatem mutuam, & unâ habitare, sicut dicunt; Ne fortè dispergamur; & quodd Deus ipsorum bono eos disperferit; vel scil. ut implerent terram; vel ne, si unâ manerent, terra motu, vel hiatu, igne & grandine, aut aquâ & inundatione, vel aliis accidentibus, fruges & alimenta hominum corrumpentibus, supervenientibus, totum humanum genus penitus consumeretur.

33.

Quodd verò Peccârint, ostendunt, 1. Processus Dei judicialis contra ipsos institutus, qui hîc describitur: 2. Pœna singulares & extraordinariæ, Linguarum scil. Confusionis, & Populo-

rum subitanæ Dispersionis, quibus à cæpto desistere coacti fuere.

I. *Processus Dei judicialis graphicè hîc descriptus; Quid sibi enim vult, quod dicitur יֵרֵד אֶתְּכֶם אֶתְּרָא Age descendamus, &c. Item, יֵרֵד " לְרֹאֵי " וַיֵּרֶד Et descendit Dominus ad videndum? Utrumque verbum, Descendendi & Videndi, ad Judicium referunt Hebræi. Hinc Jonathan Paraphrastes reddidit; וַיֵּרֶד " לְרֹאֵי " וַיֵּרֶד Et manifestavit se Dominus ad vindictam sumendam de structoribus urbis & turris. De verbo יֵרֵד Descendendi scribit Rambam in More part. 1. cap. 10. Quando plaga super gentem vel regionem aliquam, juxta voluntatem Dei descensura est, eamq; Deus infligit, dicitur Descendere, & res ista vocatur יֵרֵד Descensio: ut; Age, descendamus & confundamus ibi labium eorum: Item, Et descendit Dominus ut videret: Sic; Descendam nunc & videbo, Genes. 18. 21. Omnia hæc significant pœnam hominum. De verbo Videndi legitur in Zohar columnâ 218. וְכִי מָהוּ לְרֹאֵי וְלֹא הָיָה יָדַע מִקְדַּםת דָּבָר אֶלָּא לְרֹאֵי וְלֹא שָׁחָא בְּדִינָא כְּדָא יָרָא "עֲלֵיכֶם וְשִׁפּוֹט; Quidam sibi vult quod hîc dicitur לְרֹאֵי Ad videndum? annon sciverat illud jam antea? Omnino: sed, Ad videndum significat hîc, Ad videndum in judicio, vel judicialiter, juxta illud; Videbit Dominus super vos, & judicabit, Exod. 5. 21. Sic alii. Eodem tendunt verba seqq. Turrim quam, adificarunt Filii hominis vel Adami. Per contemptum enim hîc nominat Giganteos istos architectos, Filios Adam, hoc est, Terræ filios. Ejusdem commatis sunt seqq. v. 7. Confundamus ibi labium eorum, ut non intelligat vir labium proximi sui.*

II. *Pœna singulares processum hunc consequutæ idem docent; Confusio scil. Linguarum, & Dispersio populorum.*

1. *Confusionem etenim Linguarum quod attinet, illam tunc temporis Pœnam divinam fuisse, generi humano inflictam, vix dubitari potest. Ut enim eximie Dei gratiæ, & maxima felicitatis humanæ pars fuit, universum genus humanum, ad sacrum societatis vinculum conservandum, unam & communem inter se linguam habere: pariter horrendæ Dei iræ, & insignis pœnæ ac infelicitatis humanæ testimonium erat prodigiosa ista hominibus immissa linguarum varietas. Ut linguæ unitas naturæ fuit beneficium & societatis vinculum: sic lingua-*

linguarum diversitas naturæ extitit vitium, & societatis humanæ dissipatio. Hinc scribit D. Chrysostomus Homiliâ 30. in Gen. *Quia abusi sunt vocis unitate, ideo vocis diversitate castigare volo.* Et mox: *Hi quoque honore pares, & ejusdem lingua, abusi illâ, quàm graviter peccârunt, ex linguarum varietate sunt experti.* Et confundamus illorum, inquit, linguas, ut non audiat unusquisq; vocem proximi sui: *Ut, sicut lingua unitas cohabitationem fecit, ita lingua diversitas dispergat.* Nam quibus non est idem sermo & lingua, quomodo cohabitare possunt? Et D. Augustinus lib. 16. de Civitate Dei c. 4. *Genus verò ipsum pœna quale fuit? Quoniam dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est Superbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere ut obediret jubenti Deo.* Franciscus Georgius Venetus de Harmonia Mundi fol. 447. b. *Pœna gravissima est hæc linguarum varietas, ob quam non possit unusquisq; vel contubernali, vel commeani suos manifestare conceptus, & necessaria petere.*

Nec destruit, sed astruit hanc sententiam, quòd Linguarum variarum peritiâ & cognitio singulare nunc sit Dei beneficium. Quæ enim hujus rei alia causâ, quàm quòd hæc variâ in uno subiecto peritiâ & cognitione, plures illæ linguæ in unum quasi iterum jungantur, & sic unitas illa amissa alioquo modo recuperetur?

Annon pœnæ loco meritò censendum, id, quòd cum lacte materno quasi fugere, & à nutricibus nostris, sine tædio, molestiâ & labore discere poteramus, cum omnibus scilicet hominibus sermones communicare, omnes seu loquentes, seu scribentes intelligere, quodque primorum aliquot sæculorum homines potuere, tantis nunc laboribus, sumptibus, periculis, temporisque pretiosissimi dispendiis, comparare oportere, imò nullâ ingenii humani vi vel mediocriter comparare posse? Quanta hinc multarum optimarum rerum inter homines ignorantia, quanta cæcitas, dum quòd unus novit, alteri, ut maximè velit, tradere non potest, neque etiam alter ab eo accipere? Quantum rerum studio decedit, dum linguas addiscimus, & addiscere cogimur? Ut proinde vel non audiendus, vel aliter hic explicandus sit Theodoretus, Sermone 5. De natura hominis, scribens: *Neque verò linguarum atq;*
idioma-

idiomatum differentia quicquam generi humano vitii affert: Et mox: Linguarum itaque differentia & varietas naturam detrimento non afficit.

Annon Scriptores sacri, imò Deus ipse, metum hostilem exaggerare volens, minitatur hostem, cum quo non sit commercium sermonis? Deuter. 28. 49. Jerem. 5. 16. Sed desino plura in re manifesta accongerere argumenta.

2. *Dispersionem etiam populorum in Superficiem universæ terræ, pœnæ rationem hîc habuisse, certum & manifestum est. Licet enim sine dubio aliâs etiam dispergendi fuissent (cùm omnes, nimis multiplicati, eodem uno loco agere non potuissent) alia tamen tunc fuisset Dispersionis ratio: Omnes, licet dispersi, unitate linguæ sibi fuissent conjuncti, neque ita statim repente simul ac semel omnes in ira Domini ab invicé fuissent separati in tam longinquas regiones ob linguæ diversitatem, sed paulatim crescentes, novas sedes quæsiuissent, & Colonias ex communi consensu deduxissent. Licet etiam hæc Dispersio commodis ipsorum inservierit, quos una terræ pars & regio ob multitudinem incommodè sustinuisset; id tamen non fuit ipsorum Virtutis & Dignitatis, sed Dei bonitatis & sapientiæ testimonium, qui hanc pœnam eò direxit, ut, ex sua gratia, tùm ad hominum salutem, tùm ad propriam gloriam converteretur; dum nempe effecit, ut humanum genus, in complures populos & terras dissipatum, universæ terræ fructus percipiendo, tanto uberiorem haberet materiam, infinitam Dei beneficentiam gloriosè prædicandi.*

34.

His consona sunt, quæ Isaac Abarbenel ad adducta R. Aben Esræ, & R. Levi ben Gersonis, argumenta respondet: *חזקתו היא הנצת הנה מננת התורה: Sed longinqua, inquit, est hac sententia à mente Legis. Nam antea quoque, ex quo egressi fuerant ex arca, congregati erant omnes in societate una, neque tamen dispersi fuerunt in terra: Ibi etiam aequè apti & obnoxii erant illis accidentibus, de quibus dicunt, & tamen non dispersit illos Deus, neque Linguam eorum confudit, donec urbem hanc & turrin edificârunt: Adde quòd ne in hunc quidem usq, diem tale quid contigerit in valle Sinar. Quamvis enim urbs Babel propter iniquitates suas sit subversa instar Sodome & Gomor-*
rhe,

178a, vallis tamen illa etiamnum ab hominibus inhabitatur. Et, quando Deus voluisset, ut tota terra ab hominibus inhabitaretur & repleretur, (sicut cerre non in vanum, sed ad inhabitandum, eam creavit, Jef. 45. 18.) longitudine temporis, & multiplicatione hominum, id necessariò & sponte tandem fuisset factum, ut non opus fuisset confusione Lingua, & totâ anxietate istâ. Numquid enim vides, quòd, cum essent in montibus Ararat, & inciperent multiplicari, inde sint profecti, eò quòd illic unâ habitare non possent? Cur non idem contingere potuisset in valle? Concludit ergo אַף כִּי פְשׁוּטֵי הַתּוֹבִים יִוְרוּ בְּאַמֶּת שְׁהִיָּה זֶה עַל צַד Verum sensus literalis Scriptura docet revera, quòd hoc factum fuerit per modum pœna, & ne in peccato suo pergerent. Haftenus ille.

Sed ulteriùs liquebit hoc ex tertiæ, quam proposuimus, quæstionis solutione.

35.

Tertio loco enim quæritur, Quodnam istorum hominum peccatum fuerit? Varia hic Veteres excogitârunt & commenti sunt; quia Scriptura horum hominum postdiluvianorum peccatum non tam disertè, ut antediluvianorum, exposuit;

1. Alii dixerunt, כִּי הָיְתָה כּוֹנֵתָם לַעֲלֹת לְרִקֵּשׁ וּלְהִלָּחֵם בְּרוּכַב, quòd voluerint firmamentum scandere, & bellum inferre Deo in cœlo habitanti. Sed quis credat, ut quidam in illa multitudine tam insani fuerint, omnes eodem furore correptos? Adde quòd Scriptura videatur innuere, illos rem non impossibilem, sed possibilem fuisse ausos.

2. Alii voluerunt, quòd molem hanc præaltam sint moliti, כִּי מִפִּי הַפֶּבַר, ut in ea turos se præstarent, si forte novum diluvium terram esset inundaturum. At nec hoc speciem aut colorem habet; An ignorârunt omnes fœdus Dei cum Noacho pactum, de non excindendo ultrâ genere humano per aquas diluvii? Genes. cap. 9. v. 8. & seqq. Si hoc quæsierunt, ut quid in valle humili & profundâ, inundationi opportunâ, & non potiùs in alto & arduo aliquo monte, quales fuerunt montes Ararat, ex quibus sunt profecti, & in quibus omnium ad tantum opus necessariorum materialium major, quàm in valle, copia, fundamenta tanti operis jecerunt?

N

Alii alia excogitant, quæ videri possunt in Tanchuma, sectione נ, apud Abarbinelem, R. Bechai, & alios. Nobis integrum non est nunc illa omnia vel recensere vel examinare. Videamus paucis, quid Scriptura nobis hac de re indiget & aperiat?

36.

Rectè scribit in hunc locum R. Isaac Arama **וְהָיָה כְּשֶׁנֶּחְמָדָה מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ וְנִתְּנָה לָהּ חֵן וְחֶסֶד מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ** quod ratio inquirendi de re vel actione aliqua consistat in consideratione finis. Nam finibus distinguuntur & dijudicantur actiones. Ante omnia itaq; considerandus hic est *Finis*, quem homines isti sibi proposuerunt in hoc opere. Ipsimet id exprimunt suis verbis; *Agite adificemus nobis civitatem & turrim, cujus caput pertingat ad cælum, & faciamus nobis nomen, ne fortè dispergamur super faciem universæ terræ.*

37.

Primò volunt sibi comparare Nomen & famam: **וְנִתְּנָה לָנוּ שֵׁם** *Faciamus nobis nomen*, inquiunt: Nomen & famam quærere & ambire, per se non est malum aut illicitum, sed debito illud fieri debet modo. Honor & gloria Dei ante omnia, & primò omnium nobis debent esse proposita, adèd ut huc quoque omne nostræ gloriæ studium debeat esse directum. Isti verò Adæ filii, insanâ, ob continuatum prosperitatis cursum, ambitione turgidi, tantùm de sua loquuntur gloriâ: quinimò res ipsa nihil aliud loquitur, quàm meram, vanam & inanem ambitionem humanam. Quæ enim Divinæ gloriæ promotio in tanti & tam superbi operis susceptione, quod multum operæ & laboris inutiliter consumere debebat, & utilitatis parum allaturum erat? Non ædificabant pro templo, ut Deum illic colerent, nil loquuntur de altari, super quo Sacrificia & preces ipsi offerrent, sed *ut nomen sibi compararent*. Altum apud illos de illis omnibus silentium. Adhæc, neglecto cælo, immortalitatem quærebant in terra. Et annon aliud habebant quod agerent, quàm ut urbem ædificarent, eoq; nomen famamq; sibi compararent? Hujusne rei gratiâ à Deo conditi fuerunt?

38.

Deinde volunt stabilire suam conjunctionem, & præcavere Disper-

Dispersionem; *וְיִפְּרֹשׁוּ בְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ* Ne forte dispergamur in faciem universa terra. Conjunctionem & societatem arctam ac unitam quærere, per se non est malum: sed & hic modus est observandus, & attendendum, ne nostra voluntas Dei voluntati, vel nostra prudentia Dei Sapientiæ & ordinationi repugnent. Cavere illi volunt prudenter, *Ne dispergantur in faciem universa terra.* Hæc erat ipsorum voluntas & prudentia. Quid verò volebat Dominus? quod ipsius erat consilium? In ipso statim rerum primordio dixerat; *Crescite & multiplicamini, וְרִבְייתֶם וְמָלֵאתֶם אֶת הָאָרֶץ* Et replete terram, & subjicite eam, atq; dominamini piscibus maris, ac volatili cæli, & omni bestia reptanti super terram, Genes. 1.28. Et post diluvium eandem suam voluntatem repêrens & renovans, ait; *Vos autem crescite & multiplicamini, generate in terra, & multiplicamini in ea.* Et postquam Canaan, minimus natu ex filiis Noë, summâ contumeliâ parentem affecisset, Sem autem & Japhet dedecus illius operuissent; cœlesti afflatu excitatus Noachus, generis humani reparator, sententiam divinam in filios tulit, & fata eis sua, præfagâ mente, ad hunc modum præcinuit: *Maledictus Canaan, servus servorum erit fratribus suis: Benedictus Dominus Deus Sem: sitq; Canaan servus ejus. Dilatet Deus Japhet, & habitet in tabernaculis Sem, sitq; Canaan servus ejus.* Genes. 9. 25. 26. 27. Huic Numinis præpotentis fato & decreto reluctantur Babylonicæ molis conditores, suas rationes, consilia, voluntates, opem & operam, adversus perfectissimam & supremam rationem Divinæ voluntatis & verbi conjungentes.

Varia itaque, vel ex his, peccata emergunt, quibus se homines isti contaminârunt, & Deum offenderunt, Superbiâ, Ambitio, Dei neglectus & contemptus, Labor irritus & inutillis, aliaque.

39.

Hos inanes & impios suos conatus, non solum animo apud se volverunt & revolverunt, sed & exsertâ linguâ stolidè expresserunt, atque ita superbis quoque atque temerariis verbis peccatum aggravarunt. Unde factum, ut, cum Sermonis unitate & conformitate, uti etiam concordii societate, ad atrox suum propositum complendum abuterentur, Deus tùm lin-

guam ipforum, diversos ipsis sermones immittendo, diviserit, tum societatem divulserit, ut diversas in orbe terrarum habitationis sedes quærere cogerentur. Atq; ita senserūt, quod alibi Scriptura dicit; *אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יהוה* Non est sapientia, neque prudentia, neque consilium, contra Dominum, Prov. 21. 30. Item, *מגורת רשע היא תבואנו* Quod timet impius, evenit ei, Proverb. 10. 24. Hic etiam, ut Hebræi loquuntur, *מדה כנגד מדה* Mensuram pro mensura acceperunt, dum, quod ipsi sperabant æterni futuri nominis sui & originis symbolum, id æterni dedecoris & perpetuæ confusionis factum est testimonium: quod etiam suæ conjunctionis & cohæisionis firmum sperabant medium & vinculum, id dissolutionis ac dispersionis ipforum promovendæ factum est organum.

Et hac de prima hujus Dissertationis parte, de Linguarum sc.

Confusione, seu Plurium Linguarum Origine.

II. DE NUMERO LINGUARUM, IN QUAS DIVISIO FACTA FUIT.

40.

Secundo loco quæritur; *In quot linguas ista Divisio seu Confusio facta sit?*

Scriptura hoc disertè non exprimit. Conati tamen sunt Interpretes hoc ex illa elicere. Quia enim Confusio Linguarum Divisionem ac Dispersionem gentium antecessit, ejusque causa fuit, statuerunt, probabile esse; secundum diversitatem familiarum, unde gentes natæ, diversitatem quoque Linguarum factam esse. Quia igitur de diversitate familiarum inter Hebræos & Græcos codices aliqua est discrepantia; hinc quoque alia est *Hebræorum*, alia *Græcorum* & *Latinorum*, de numero Linguarum sententia. Unde tres de Numero Linguarum emergunt sententiæ: *Prima*, Hebræorum, qui Linguas 70. ponunt: *Secunda*, eorum, qui faciunt 72: *Tertia* aliorum, qui hîc *επὶ χύσας*, & rem hanc non satis certam & exploratâ esse volunt.

41.

I. HEBRÆI simpliciter sequuntur auctoritatem S. Scripturæ Hebraicæ, quæ ex tribus *Noachi* liberis, *Septuaginta* disponit nepotes, totidem familiarum & gentium capita. De *Noachi*

Noachi filiis dicit Scriptura ; Erant autem filii Noachi, qui egressi sunt ex arca ; Schem , & Cham , & Japhet &c. tres isti erant filii Noachi , à quibus dispersa est universa terra , Gen. 9. 18. De ipsorum autem Propagatione , mox cap. 10. agens , inquit ; Ista autem sunt generationes filiorum Noachi ; Schemi , inquam , Chami & Japheti , quibus filii post diluvium nati sunt . Subjiciamus majoris lucis , causâ typum illorum :

Filii JAPHET VII. & Nepotes VII.

GOMER, Magog, Madaj, JAVAN, Thubal, Mefchec, Tiras,

Afchkenas, Riphath,
& Togarma.

Elifcha, Tharfis, Kittim,
& Dodanim.

Filii CHAM IV. & Nepotes XXVI.

CUSCH :

MITZRAJIM : PUT CHENAAN

Seba, Chavila, Sabbe-
ta, RAHMA, Sabhteca,
Nimrod.

Scheba, Dedan.

Ludim, Anamim,
Lehávim, Naph-
túchim, Patrosim,
Caslúchim (ex
quibus prodierút
Philistæi) Caph-
torim.

Tzidon, Chet,
Jebusæus, Emo-
ræus, Gergafæus,
Chivæus, Ar-
cæus, Sinæus,
Arvadæus, Tze-
maræus, Cha-
mataæus.

Filii SCHEM V. Nepotes XXI.

Helam, Afchur, ARPHACHSCHAD

Lud, ARAM

Sela, HEBER,

Utz Chul,
Gether, Mefch.

Peleg, JOKTAN

Almodad, Scheleph, Châtzarmáveth, Jerach,
Hadóram, Ufal, Diklah, Hubhal, Achimael,
Scheba, Ophir, Chavila, Jobab.

Hæ familiæ, Japheti XIV, Chami XXX, Schemi XXVI. inter se additæ, familias constituunt LXX. Nam *Philistai* non numerantur inter legitimos Mizraimi filios, sed dicuntur ex Casluchæis egressi, i.e. coloni quidam, certo numero & certis copiis ex Casluchæis egredientes, qui invaserunt Palæstinam, ibiq; sedes fixerunt, à qua terra postmodum dicti fuerunt *Philistai*. Inde S. Hieron. Quæst. in Genesin scribit: *Exceptis Labaim* (לְהָבִים *Lehávim* Heb.) à quo *Lybies* postmodum nominati sunt, qui prius *Phutai* vocabantur; & *Chaslóchim*, qui deinceps *Philistim* appellati sunt, quos nos corruptè *Palæstinos* dicimus, cetera sex gentes ignota sunt nobis &c. Sic scribit Moses Gerundensis: *Metá sententiá secundum sensum Scripturae literalem fuerunt Casluchai habitatores urbis ita vocata, in terra sive regione Caphtor, ubi erant Caphtorai fratres ipsorum: Et hi Caphtorai, qui erant de semine Casluchæorum, egrediebantur inde, ad querendum requiem, & relinquentes terram suam, וַיָּבֹאוּ לְהָם אֶרֶץ שְׁשַׁנְי פִלְשֵׁת וַיִּקְרְאוּ אֹתָהּ פְּלִשְׁתִּים נִכְשָׁו לְהָם אֶרֶץ הָאֶרֶץ* subjecerunt sibi terram, cujus nomen erat *Pelèscheth*, & ab illa terra deinceps vocati sunt *Philistai*. Sic ergò manent præcisè LXX. capita familiarum, quæ se in totidem diversas gentes dilatârunt.

Numerum hunc 70 Populorum probant Hebræi etiam ex loco illo Deut. 32. v. 8. *Quando hæreditates distribuit Excelsus gentibus, quando divisit filios Adam, statuit terminos populorum secundum numerum filiorum Israël.* At numerus filiorum Israël, qui ingressi sunt in Ægyptum, dicuntur septuaginta, Genes. 46. 27. & Deut. 10. 22.

Sic explicat R. Bechai in loco qui mox produceretur, & in Denteronomio fol. 224. col. 3. נִשְׁתַּפְּרִיד הַקְּבִ"ה הַלְשׁוֹנוֹת לְהַעֲרִיב: וְנִפְשׁ נִבְרָאוֹת הָעַמִּים שֶׁהֵם ע' לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹרְדֵי מִצְרַיִם שֶׁהֵיוּ ע' נֶפֶשׁ לֹא בְּחֵר מְבֹרָךְ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל *Quando divisit Deus linguas ad statuendum terminos populorum, qui sunt 70. secundum numerum filiorum Israël descendentium in Ægyptum, qui fuerunt 70. anima, non elegit ex omnibus, nisi Israël.* Videatur & R. Sal.

In eundem sensum prolixè explicatur ille locus in præfat. libri שְׁפַע טַל *Schépha tal*: *Quando hæreditates distribuit Excelsus*

SCHEMI; *Isti sunt filii Schemi secundum familias suas, &c. secundum linguas suas, in terris ipsorum, juxta gentes suas, v. 31.*

46

Septuaginta harum linguarum, earumque secundum 70 populos nativitatis, frequens est in Hebræorum scriptis mentio:

In Chronico Tzémach David, parte 2. sub anno תתקצ"ו 996: ומספר הלשונות היה לפי דברי רז"ל שבאים במספר האופות הנמצאים בפרשת נח שהם יד' ליפת, ללחם, לכו לשם שהם שבאים: hoc est, Numerus autem linguarum fuit secundum verba Rabbīnorum nostrorum LXX; secundum numerum sc. populorum, qui inveniuntur in sectione נח Noach, Genes. cap. 10. nempe; de Japheth 14. de Cham 30. de Schemo 26. qui summarim faciunt 70.

Sic scribit R. Bechai in sectione נח fol. 20. colum. 2. ואלה תולדות בני נח שם נחם וספת: מן הכתוב היה עד פרשת ויד' כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים תמצא שבאים איש בכוון כלן תולדות של נח וכתב בסוף הפרשה אלה משפחות בני נח לתולדות בני ייחם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר הפבול: ומבאן יש ללמוד כי שבאים אופות יש בעולם וכל אופה ואופה יש לה לשון בפני עצמו שהרי הכתוב היה כי ולמד שנתפרד אחד אחד איש ללשונו כלומר שקבעו להם כל אחד לשון לעצמו: ולפיכך תמצא תולדות הפרשה הזאת שבאים כנגד שבאים נפש שידרו אבותינו למצרים: ומזה אמר הכתוב בחנחל עליון hoc est, Et istæ sunt generationes filiorum Noæ; Schem, Cham, & Japheth, Genes. 10. 1. *Ab hoc versu, usq. ad caput undecimum; Et fuit universa terra labii unius, &c. invenies 70. viros; omnes de posteritate Noachi. Et in fine cap. 10. scriptum est; Istæ sunt familiæ filiorum Noæ; secundum generationes suas in gentibus suis: & ab istis divisæ sunt gentes in terra, post diluvium: unde discimus; quod septuaginta populi sint in mundo; & unusquisque populus habeat linguam peculiarem. Nam Scriptura ista docet; quod unusquisque divisus fuerit secundum linguam suam; quasi diceret; unumquemque sibi fixisse & constituisse linguam peculiarem. Idcirco reperies generationes Capitis hujus Decimi, septuaginta, secundum nempe septuaginta animas, quibus descenderunt Patres nostri in Ægyptum. Hinc dicit Scriptura; Quando hæreditates distribuit Excelsus gentibus, quando divisit filios hominum, statuit terminos populorum secundum numerum filiorum Israël, Deuter. 32. & Hoc est. Quo tempore divisi sunt homines in mundo*

mundo (de quo Genes. 10. 32.) ab eo tempore statuit terminos populorum, h. e. statuit Deus Benedictus in mundo septuaginta populos, secundum numerum filiorum Israël, descendantium in Ægyptum, qui fuerunt 70. anime.

Huc etiam facit quod ex ר' h. e. Rabbenu Nissim, adducit Abarbenel : וְכָרָה הַתּוֹרָה תּוֹלְדוֹת קָצַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָרָה תּוֹלְדוֹת קָצַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּרָה קָצַת תּוֹלְדוֹת מֵהֶם וְהַשְׂמִיט קָצַתָּם הוּא לִפִּי שֶׁהָיָה חִלּוּקָתָם בְּפִי חִלּוּקַת הַלְשׁוֹנוֹת וְהַעֲנִין מוֹכִיחַ בֶּן לִפִּי שֶׁחָתַם בְּכָל אֶחָד מֵהֶם וְאָמַר אִישׁ לְלִשְׁוֹנוֹ לְמַשְׁפָּחוֹתָם לְלִשְׁוֹנוֹתָם בִּי לֹא יִחְלַק אוֹתָם אֲלֵא בְּהַחֲלֹק הַלְשׁוֹנוֹת וְעַל-זֶה הַצַּד תִּהְיֶה מִקְוֵהלְהוֹעֵץ חֹזֵל שֶׁהַלְשׁוֹנוֹת הֵם עֶלְיוֹנִים hoc est, *Causa, propter quam Lex generationum quarundam Japheti, Chami & Schemi meminit, quarundam verò non, sed nonnullas omittit, hac est; quòd illas dividerit secundum divisionem linguarum, id quod res ipsa arguit. Nam obsignat uniuscujusq; generationem his verbis, Quisq; secundum linguam suam: secundum familias suas, & linguas suas: quia eos non aliter divisit, quàm secundum divisionem & distinctionem linguarum. Hinc per Traditionem receptum fuit apud Sapientes nostros beata memoria, quòd Lingua sint septuaginta. Quomodo verò Septuagenarius populorum numerus ex suprà posito Schemate extrahendus & supputandus sit, peculiarem hic Rabbenu Nissim habet sententiam, de quâ hic etiam Lectorem monère placet. Putat ille, patres in his genealogiis, quia in filiis comprehenduntur, non esse numerandos: horum autem sunt 10. Gomer, Javan, Cusch, Mizrajim, Cenaar, Rahma; Arphachschad, Aram, Heber, Joktan. His verò detractis, supersunt duntaxat 60. Ad complendum igitur septuagenarium numerum, dicit, eos, quorum nomina in plurali numero ponuntur, esse duplicandos: Idèd enim in plurali numero poni, quòd singuli duas linguas habuerint, & duas familias; simul tamen & conjunctim poni, quòd linguæ illæ duæ essent affines, & exiguam haberent differentiam. Horum autem sunt 10., Kittim, Dodanim, Ludim, Ananijim, Lebavim, Naphtuchim, Parosim, Casluchim, Kaphetrim, Pelischrim: qui duplicati faciunt 20. Et sic iterum habetur 70. numerus.*

Hinc est, quod Postellus scribit in libro de Etruriæ origine, fol. 136. editionis Florentinæ: *Inde à Spiritu factum est, ut post allos duodecim Patres antediluvianos, statim à diluvio septuaginta popu-*

li & lingua in universi orbis possessionem sint assignata. In Targum Jonathanis & Hierosolymitano Deuter. 27. v. 8. וְתִכְתְּבוּ עַל אֲבִנֵי יֵת כָּל פְּתוּחֵי אֹרֵיחָא הָדָא כְּתֹב חֻקִּים וּמִצְוֹת מִתֹּרֵי בְּחֹד לִישׁוֹן אֲבִנֵי יֵת כָּל פְּתוּחֵי אֹרֵיחָא הָדָא כְּתֹב חֻקִּים וּמִצְוֹת מִתֹּרֵי בְּחֹד לִישׁוֹן: id est, Et scribetis super lapides omnia verba Legis hujus Scripturâ & explicatâ, lectâ linguâ unâ, sed explicata Linguis septuaginta, Vide & Seder olam rabba cap. II.

Hinc scribitur etiam in Talmud, quodd Assessorum Camerae judicialis Hierosolymitanæ, id est, Synedrii five Senatus magni, debebant callere 70. linguas, ut quemvis ex toto mundo coram ipsis litigantem possent audire; intelligere & judicare, nec opus haberent interprete, à cujus fide vel starent vel vacillarent. Textus est in libro סנהדרין *Sanhedrin* De Judicibus & Judiciis, cap. I. fol. 17. col. I. his verbis: אָמַר ר' יוחנן אֵין מוֹשִׁיבִין בְּסִנְהֶדְרִי אֲלָא בְּעָלֵי קוּמָה וּבְעָלֵי חֻכְמָה וּבְעָלֵי מִרְאָה וּבְעָלֵי יָקָרָה וּבְעָלֵי כְּשָׁפִים וְיוֹדְעִים בְּשָׁבָעִים לִישׁוֹן שְׁלֹא תֵּהִי סִנְהֶדְרִי שׁוֹמְעֵת מִפִּי הַתּוֹרָנִין hoc est, Inquit R. Jochanan, Non constituebant in Synedrio (Sive Senatu magno ex 70. Senioribus, quibus præfidebat Moses) nisi pradtos staturâ, pradtos sapientiâ, pradtos aspectu-reverendo, pradtos senectute, pradtos scientiâ magicâ, & peritos Septuaginta linguarum, ut non opus haberet senatus audire quemquam ex ore interpretis. Quod hîc dicitur de Scientiâ magicâ, Hebræi in bonum accipiunt, non quodd malitiam artis istius penitus scienterent vel exercerent, sed ut arte eâ abutentes (sicut Ægyptii faciebant) artemque suam subtilis cujusdam ac laudatæ naturalis scientiæ titulo defendentes, ipsi, tanquam periti judices, possent convincere, & vi legis ac scientiâ juris, justâ morte afficere:

Sic legitur de Mardocheo in Talmud Megilla fol. 13. col. 2. מִרְדֳּכָי מוֹשִׁבִי לְשֵׁבֶת הַנִּזְיוֹת הֵיחָזִיק יוֹדֵעַ בְּשָׁבָעִים לִישׁוֹן: Mardocheus fuit ex Assessoribus Camera ex lapidibus cassis, & fuit peritus 70. linguarum. Idem reperitur in Targum Estheræ cap. 2. v. 22.

Sic scribunt de Josepho, quodd & ipse noverit 70. linguas, quod ex litera illa He arguunt; quæ ipsius nomini inferitur Psalm. 81. v. 6. עֲלוּת בִּיהֶסֶף שָׁמוֹ Testimonium in Jehoseph posuit illud. Locus extat in Talmud Tractatu Sotah cap. 7. fol. 36. col. 2.; ubi inter cætera: בָּא נְבִיאָל וְלִמְדוּ שְׁבָעִים לִישׁוֹן Venit Gabriel,

Gabriel, & docuit eum 70. linguas. Vide de Josepho etiam Jalkut in lib. I. Reg. cap. 4. fol. 28. col. 2.

Sic de Salomone, & quibusdam aliis, quos ab omnigena Sapientia commendare volunt, scribunt, eos peritos fuisse 70. linguarum.

47.

Sic multa passim leguntur apud Hebræos de *Septuaginta Angelis*, Principibus seu Præfectis 70. populorum. Individuo enim vinculo tria hæc conjungunt, *Septuaginta linguas, septuaginta populos, & septuaginta Angelos*, illis præfectos; imò etiam *Septuaginta Architectos* molis Babylonicae. Bechai fol. 20. col. 3. שמעתי כי בוני המגדל היו שבעים *Audivi structores turris Babylonica fuisse 70.* Exempla hujus rei videantur suprâ ex Targum Jonathanis & Capitulis R. Eliefaris, Th. II. Turrim quoque dicunt habuisse שבעים מעלות 70. gradus versus Orientem: & totidem ex opposito versus Occidentem, Bechai ibidem.

Hinc etiam est, quod R. Bechai scribit in Exo. cap. 15. fol. 82. colum. 4. וְשָׁבָעִים תִּמְרֵים הָיָה עֵץ מְלָאכִים הַסּוֹכְכִים בְּפֶה הַכְּבוֹד וּמִמּוֹנֵים עַל עֵץ אֹמֶת שְׁבַעֲנָלָם כֹּל אֶחָד וְאֶחָד מִמּוֹנֵה עַל אֹמֶתוֹ hoc est, *Et septuaginta palmae* (de quibus Exod. 15. 7. & Numer. 33. 9.) *sunt septuaginta Angeli circumdantes solium gloriae, & propo-* *siti 70. populis qui sunt in mundo, unusquisque scilicet populo suo.* Sic legitur in ספר האמונות *Libro Fidei* R. Schem Tof, portâ 8. cap. 2: וּמִנֵּי עֵלְיוֹנוֹת כְּמִנֵּי עֵשְׂמוֹת וּרְמִיזָה בְּעֵי תִמְרֵים מְשׁוּבִים: וּכְגֻדָּן נִמְצָאוּ סָבִיב בְּפֶה הַכְּבוֹד עֲשָׂרִים בָּהֶם נִאֲחָזִים עֵץ אֹמֶת וְכוּ׃ h. e. *Unde verò sunt 70. lingua? Secundum numerum 70. Nominum* (Divinorum.) *Et indigitatae sunt per 70. palmas diversas* (Exod. 15. 7.) *Ex adverso etiam illarum inveniuntur circa solium gloriae 70. Principes* (Angeli) *quibus subsunt 70. populi &c.* De 70. Nominibus Divinis quorum meminit, scribunt Cabalistsæ, ut & de 70. Nominibus Legis, & Synagogæ Israeliticæ, & recensentur ab Augustino Justiniano, Episcopo Nebienfe, ad Psalmum 119.

Et hæc est sententia Hebræorum de Linguarum numero.

48

II. Altera de Linguarum numero sententia est eorum, qui

O 2

Divisionem hanc in septuaginta duas linguas factam volunt. Causa hujus rei non ita certa. Hoc extra dubium, quod numerum hunc quoque ex numero familiarum desumant: in modo verò numerandi variare videntur. Quicquid tamen sit, numerus hic ex Bibliis Græcis originem omninò traxisse videtur.

Patet hoc ex Clemente Alexandrino (Origenis Præceptorè) qui Stromatôn libro I. scribit: *Euporus autem, & alii multi Historici, & gentes & linguas dicunt septuaginta quinque, cum audissent vocem Mosis dicentis: Erant autem omnes animæ ex Jacob 75. quæ descenderunt in Ægyptum. Videntur autem, ex vera ratione, lingua seu dialecti, ut vocant, & sermones generales esse septuaginta duas, ut nostra tradunt Scriptura (Græcæ sc.) Fiunt autem alia per communionem duarum, vel trium, vel etiam plurium dialectorum.*

49.

Græcienim, qui LXX. Interpretum nomine appellantur, familiarum capita numerant 72. Nam superiori Catalogo adjiciunt duos Cainan; unum Schemi filium, vers. 22. alteram Arphachschadi filium, Schelachi patrem, v. 24. qui duo in Textu Hebræo Genes. 10. non leguntur, nec in textu Chaldæo, aut ullò alio Scriptore Hebræo. Hi autem si 70. suprà recensitis addantur, fient 72. Attamen alii aliter etiam & diversimodè hunc numerum 72. supputarunt.

50

D. Augustinus quomodo supputarit, explicat lib. 16. de Civitate Dei, cap. 3. *In summa igitur (inquit) omnes progeniti de tribus filiis Noe, id est, 15. de Japhet, & 31. de Cham, 27. de Sem, fiunt 73. Deinde sequitur Scriptura, dicens: Hi Filii Sem in tribubus suis, secundum linguas suas, &c. Unde colligitur, septuaginta tres, vel potius, quod postea demonstrabitur, septuaginta duas gentes tunc fuisse, non homines, &c. Quod 15. de Japhet numerat, cum Scriptura 14. duntaxat nominet, in eo secutus est exemplar aliquod Græcum, quod Elisam octavum filium Japheto adjecit. Sed aliae versiones Græcæ communes & meliores hunc Elisam nō agnoscunt inter Japheti filios, ut & Textus Hebræus ac Translatio Chaldaica eum excludunt. Chamo 31. assignat, Philistæos forè quoque pro peculiari populo recensendo: Schemo 27. duos*

duos illos Cainan irrepetitos numerando, & Phalegum excludendo. Cur autem maluerit 72. potius gentes & linguas numerare, id explicat eodem libro cap. 11. ubi Phalegum excludit, & cum Hebero patre conjungit, quod isti duo unam familiam constituerint, & unam linguam, Hebræam scilicet retinuerint. Phaleg enim in divisionem non venit, quod cum fieret divisio, ipse nasceretur, ac puer existens, nec familiam habere, nec familiæ in divisione propositæ author existere poterat. Ac tandem inquit: *Quomodo igitur omnes filii, qui commemorati sunt trium filiorum Noæ, fecerunt singulas gentes, si Heber & Phaleg singulas non fecerunt? Nimirum illud est probabilius, quod gigas ille Nimrod fecerit etiam ipse gentem suam, sed propter excellentiam dominationis & corporis, seorsim eminentius nominatus est, ut maneat numerus septuaginta duarum gentium atque linguarum. Phaleg autem propterea commemoratus est, non quod gentem fecerit, (nam eadem ipsa est ejus gens Hebræa, eademque lingua) sed propter tempus insigne, quod in diebus ejus terra divisa est.* Hinc etiam ibidem cap. 7. scribit: *Ex illis igitur tribus hominibus, Noæ filiis, septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarata est, septuaginta duæ gentes, totidemque lingua per terras esse coeperunt, quæ crescendo & in insulas impleverunt.* Idem in libro De mirabilibus S. Scripturæ cap. 9. *Linguas autem illas, ait, septuaginta duas esse, plurimi authores consentiunt, quia ad adificationem turris illius in terra Sennaar, quæ nunc est Babylon, tot partes congregatas (alia lectio; tot patres congregatos) fuisse dicunt.* An autem præcisè septuaginta duo, structuræ istius authores vel consiliarii fuerint (nam operarios plures fuisse, vix est dubitandum) ac propterea in tot quoque linguas divisi sint, in medio relinquimus. Sanè Epiphanius quoque contra hæreses lib. 1. Tomo 3. hæc. 39. idem asserit, inquit: *Et quandoquidem 72. tunc turrin adificantes, linguis dissipati sunt & confusi, & pro una quam noverant, ex voluntate Dei inspirati, alius aliam habuit.* Hebræi, ut supra visum, & horum numerant septuaginta. Revertamur ad recensitionem familiarum.

Epiphanius contra hæreses, libr. 1. Tom. 1. sic de numero linguarum & de genealogia filiorum Noæ scribit: *Quinta igitur generatio post diluvium, quum multiplicarentur jam homines, ex tribus*

filiis Noë, per successionem filiorum filii geniti sunt septuaginta duo numero, Principes & Capitanei in Mundo. Et mox: Exstruunt autem turrem & edificant Babylonem, & non habuit complacentiam Deus in opere dementia ipsorum. Dispersit enim & divisit ipsorum linguas, & unam in septuaginta duas distribuit, juxta numerum virorum tunc repperum. Eteodem libro, Tomo 3. ait: Et facta est illo tempore Babylonis exstructio in terra Assyriorum, & turris quam edificabant. Erant autem, circa hoc tempus, omnes viri 72. numero Duces & Capitanei: de genere Cham 32: de genere Japhet 15: de Schem 25. Et sic ipsa turris & ipsa Babylon facta est, & ex his dispersa sunt per omnem terram tribus & lingua. Unde apparet, illum in supputatione filiorum Chami & Semi ab Augustino discrepare. Augustinus filios Semi 27: Epiphanius 25.

§2

Hebræi putant; Latinos & Græcos, 72. gentes numerantes, (quia de ἑβδομήκοντες nihil sciunt) in censum traxisse Philistæos, & Assur, cujus mentio Genes. cap. 10. v. 11. Hinc scribit R. Afarias in Meor enajim cap. 57: הַפְּרָשׁ הָיוּ לְדַעַת שְׁחָם הַכְּנִיסוּ בְּמִסְפָּרָם אֲשׁוּר וּפְלִשְׁתִּים וְלֹא כֵן אָנֹכְנוּ לִפְי מַה שֶּׁרָאִיתִי בְּמִסְפָּרָא דִּרְבַּ בְּהַנָּה וְכו' כִּי שָׁם נִמְנָה שָׁם אֶחָד לְאֶחָד אֲרֻבָּעָה עָשָׂר לִפְת שְׁלִשִּׁים לְחָם שֶׁשָּׁה וְעָשָׂרִים לְשָׁם שְׁחָם שֶׁזִּבְרָנוּ סֵד שְׁבָעִים וּבְכֵנִי חָם דָּלַג אֲשׁוּר וּפְלִשְׁתִּים כִּמּו שֶׁזִּבְרָנוּ hoc est, Differentia hac inter ipsos (Christianos sc.) & nos, meâ sententiâ, inde promanat, quod ipsi numero suo inserant Assur & Pelistim) quod nos non facimus, sicuti vidi in Pesikta Raf Cabana. Illic enim sigillatim & nominatim recensentur: de Japhet 14: de Cham 30: de Schem 26: qui faciunt summam 70. In filiis Chami transiliuntur Assur & Pelistim, sicut diximus. Ita scribitur in Chronico Tzemach David: וְסוּפְרֵי הַנּוֹצְרִים מִנוּ שָׁם בְּפָרְשָׁה אֲשׁוּר וּפְלִשְׁתִּים גַּם לִשְׁנֵי אֲבוֹתֵיהֶם וְהָעָלָו מִסְפָּרָם לְשִׁבְעִים וּשְׁתֵּים ה. e. Scriptores Christianorum supputarunt in recensione hac quoque Assur & Pelistim pro duobus populis: unde ascendere fecerunt numerum suum ad 72.

§3

Cæterum Numerum hunc septuaginta duarum linguarum & gentium approbasse quoque videtur D. Hieronymus. Unde de Matth.

Matth. 26. 53. ad verba ista ; *Ut exhibeat mihi plures, quam duodecim legiones Angelorum*; scribit: *Una Legio apud Veteres sex millibus complebatur hominum. Pro brevitate temporis numerum non occurrimus explicare, typos tantum dixisse sufficiat, nempe septuaginta duo millia Angelorum (in quot gentes hominum lingua divisa est) de duodecim legionibus fieri. Intellige, in septuaginta duas gentes & linguas, non in tot millia, quod ad Angelos duntaxat refertur.*

Guido Fabricius Boderianus, in Præfatione N. T. Syriaci, ad Lectorem, in opere Regio : *illa autem confusio, 72. linguarum diversa genera in orbem disseminavit, qui ob eam causam in 72. nationes divisus est; per totidem duces & viros principes ex filiis & nepotibus Noachi, qui 72. colonias ex Armenia Saga in varias mundi partes deduxerunt, ut universam terram, memorandâ clade desertam, incolis & habitatoribus denuo replerent. Quanquam non sum nescius, de numero nationum discrepare doctorum virorum sententias. Alii siquidem 70. tantum; alii 71, alii 73, alii denique 74. recensent. Communis tamen & magis recepta opinio; cum inter Hebræos, tum etiam Ecclesie Proceres, septuaginta duas enumerat, &c. Multa ibidem porro subjungit ad confirmationem hujus numeri. Quod verò dicit, Communem quoque inter Hebræos opinionem 72. linguas numerare, id non credo vel unius Hebræi testimonio confirmari posse, qui constanter; uti vidimus, 70. populos, linguas, Angelos principes numerant. Et in Præfatione Novi Testamenti Syriaco-Latini edit. Paris. An. 1584. Antequam turris Babel extrueretur, universa terra erat labii unius, Sancta videlicet & Hebræica Lingua: ex Confusione autem Babylonica orta sunt alia septuaginta dua, juxta numerum 72. Seniorum, qui totidem præcipuis nationibus mundi præfunt; uti sapientes Hebræi testantur, & nos alibi fusiùs explicavimus. Quod tamen 72. dicit Genios esse, qui nationibus mundi præfint; nos paulo ante ex Hebræorum libris vidimus, quòd tantum de 70. scribant.*

Et hæc est altera sententia, Christianorum sc. Patrum de 72. linguis.

III. Cæterum ab his duabus sententiis, tam de LXX, quam de LXXII linguis in Confusione linguarum natis, alii rursus gravissimi authores diversum petunt, & intermediam quasi

quasi amplectuntur sententiam. *Consensus* in eo, quod certum est, quod sc. plures & diversæ linguæ sint inductæ, quarum *pluralitatem* Scriptura *Confusionis*, sive *Confundendi* voce indicat: *diversitatem* verò per ea, quod *alter alterius sermonem non intelligeret*. *Dissensio* verò est in Numero; quem certò definiri posse negant, ac proinde in incerto relinquunt; idque ob sequentes præcipuè rationes:

Primò, quia enumeratio istarum septuaginta duarum personarum, totidem gentium capitum, non est constans:

Secundò, quia incertum, num tres liberi Noë, Schem, Cham & Japhet, *illis additi*, 75. gentes & linguas constituerint, ut Euporus & alii quidam senserunt: tum etiam ex eo, quod 75. animæ, ex Jacob egressæ, in Ægyptum descenderunt; vel *ab illis sejuncti*, unam quandam separatam gentem effecerint, atque *superiorem* numerum auxerint:

Tertiò, quia probabile non est, patrem à filio, fratrem à fratre sic fuisse distractos & segregatos, ut & terrâ & sermone sibi deinceps peregrini & barbari fuerint.

Quartò, quia nemo potest efficere familiam, gentem vel posteritatem à se denominatam & propagatam, nisi per generationem alicujus sui filii, unde deinceps gens & posteritas deducatur. Quomodo ergo pater hanc, & filius aliam gentem effecit? aut certè pater, per alienam prorsus à se ascitam familiam, suæ genti & nomen & numerum dedit: aut si pater cum filio mansit conjunctus, decem de 70. decedent. Tot enim patres in superiori Catalogo, præter Schem, Cham & Japhet, leguntur. Inde Augustinus Heberum cum Pelego conjunxit. Et certè Peleg omnino cum Hebero in Syria mansisseprehenditur, quod ejus nepotes, qui Abrahami fuerunt majores, in Syria sive Chaldæa nati sint.

§§

Sed placet hîc adscribere judicium eximii quondam Theologi, Francisci Junii, quod in Notis in principium capituli X. Geneseos, his verbis legitur: *Singulas gentes, regiones & linguas, à singulis profluxisse, & per singulos fuisse distinctas, nullâ mihi ratione probari potest. Quin potius aliter se habere omnia, confirmant duæ rationes istæ. Prior est à fine hujus historia, Hoc enim proprium Moysis con-*
filium

filium non fuit, ut singularum gentium, regionum & linguarum ortus progressionēq; singulis istis capitibus tribueret, aut ipsorum familiis (nam quis nescit, ex familiis vicos, civitates, pagos, regiones, gentes propagari) aut ut potius mundi propagationem curiosis mentibus perscriberet, quod non est officium sacrae historiae, ut Apostolus ad Timotheum non obscure indicat. Sed potius ad hoc faciendum, quatuor videntur fines ipsum adduxisse. Nam ita visum est Spiritui Sancto vim benedictionis Divinae ostendere, tam brevi spatio multiplicanti genus humanum in tantum numerum: tum etiam severitatem judiciorum Dei, disperdentiis consilia eorum, qui sibi adversantur, & auctores ipsos: praeerea Israelitas de agnatione propin quarum gentium certiores facere, & de hereditate ad ipsos perventura ex maledictis gentibus; postremo autem piis omnibus viam commodiorem sternere, ad Historiam Ecclesiasticam & Scripturam Sacram intelligentiam, & errorum, somniorumq; humanorum in hoc argumento confutationem. Posterior autem ratio est ab historiae ipsius forma. Nam ponuntur quidem κεφαλαίων (ut Epiphanius eos vocat) septuaginta duo: hos autem si quis affirmeret seorsim privatis sedibus habitavisse, & aliud à se ablegavisse posteritatem suam, quomodo quisque crediturus est? Praeerea divisa fuisse dicuntur regiones singula terrarum per familias gentium secundum linguam ipsarum, id est, unaquaeq; gens ex familiis pluribus, & unaquaeque terra ex regionibus variis constituisse, quam in terram familiae plures confluxerunt, seq; pro commoditate linguae conjunxerunt. Tum gens Canaanis (ut alias taceamus) minutatim in hac recensione describitur, finesq; angustii ejus exponuntur accuratissime, quos fines unicā linguā fuisse usos, (plebejas enim dialectos hic non curamus) & Scriptura docet, & ratio analogia. Denique gentes alias maximas, regionibus, terris & linguis distinctas, aut reticere plane, aut unā solū appellatione designari & perstringi constat, cum tamen unica illa quamvis angusta Cananea tam accuratē perscribatur. Quamobrem probabile minime videri potest, eundem fuisse terrarum, gentium, linguarumq; numerum, tanquam si illi ipsi Patres, Schem, Cham & Japhet, ne terrā quidem aut gente, aut linguā cum suis posteris communicavissent, aut eorum alter cum altero. Haecenus Junius.

§6.

Quænam autem Linguae fuerint, ex Confusione ista ortæ, an item adhuc quædam hodiè ex illis supersint, quæque illæ

P.

sint, difficile est definire, eò quòd & Nomina populorum ac regionum variè sint mutata, & Linguae quoque ipsae varias mutationes passae. Illas, quae nomina retinuerunt à principibus familiarum dispersarum; admodum probabile est, originem suam ab hac Confusione ducere. Neque existimandum, linguas tùm ortas ita comparatas fuisse, ut ex æquo omnes inter se diversae & differentes fuerint; nullamque inter se affinitatem habuerint; adeò ut si 70. aut 72. illae linguae hodiè quaerendae essent, illae tantùm pro matricibus habendae essent, quae novae & planè diversae ab aliis esse videntur. Quò enim populus aliquis populo Hebræo, Hebraicè loquenti, erat viciniore, eò viciniorem quoque linguam, vocibus & idiotismis loquendi propius ad Hebraeam accedentem; accepit & retinuit: quò quis ab eo remotior factus, sic quoque lingua ejus à matre Hebraea remotius recessit, adeò ut quàm longissimè disiti alium planè sermonem, & quasi barbarum sint locuti, qui non misrarissimè vestigium aliquod suae matris referret. Sed de his agere nunc non est instituti nostri. Integrum hæc res Tractatum requireret.

III. DE TEMPORE CONFUSIONIS LINGUARUM.

57.

Tertium Dissertationis hujus caput restat Chronologicum; ut videlicet inquiramus, *Quando, vel quo tempore facta sit Confusio Linguarum?*

Novimus, in hac Quæstione varias & pugnantes esse Virorum doctorum, tam Chronologorum, quàm Theologorum sententias, quas inter judicium ferre, aut aliquid definire, longè majorum sit, quàm nostrarum virium. Occasione tamen hinc se offerente, & id quasi efflagitante, de Quæstionibus istis intricatis, & partim etiam, D. Hieronymo; at quanti judicii Viro! iudice *indissolubilibus*, pro nostrâ tenuitate, bonâ Lectorum veniâ, aliquid agemus, &; ad illarum ulteriorem illustrationem, symbolam quoque nostram conferemus; ita tamen, ut nemini quicquam præjudicatum aut præscriptum veli-

velimus : sed eò præcipuè tendat & dirigatur nostra opera , ut Sacræ Philologiæ Studiosis istarum controversiarum difficilimarum gustum , quantâ fieri poterit perspicuitate , præbeamus & prælibemus. Nec velitandi aut digladiandi , sed nos ipsos exercendi causâ , in hanc Palæstram descendimus : & ut alios , ad veteranorum Athletarum pugnas majore fructu dijudicandas , præparemus.

58.

Quando Linguarum Confusio facta sit, id. Sacra Scriptura , etfi obscure nō nihîl , indicat , quando ait Gen. 10. v. 25. וְלִעֶבֶר יָלְדוּ שְׁנֵי בְנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אֶחָיו יָקְטָן Et Hebero nati sunt duo filii ; Unius nomen Pheleg (id est ; Divisio) quia in diebus ejus niphlega Divisa fuit terra : nomen autem fratris ejus Joktan.

Hæc Divisio terra simul de Divisione Linguarum accipienda est ; quippe quæ causa fuit , ut Terra , id est , Homines in terra tunc viventes , prout linguis divisi fuerunt , ita in diversas terras & regiones quoque fuerint dissipati. Verbum enim Hebræum פָּלַג *Dividere* , hîc propriè de Linguae divisione dicitur , ut & apud Davidem , פָּלַג לְשׁוֹנָם *Divide linguam ipsorum* , Ps. 55. 10. De Hominum autem Dispersione in varias terras , usurpatur Verbum נָפַץ *Dispergi* : ut , מֵאֶרֶץ נִפְצָה כָּל הָאָרֶץ Ab illis dispersa est universa terra , id est , Dispersi sunt habitatores in universam terram , Gen. 9. 19. Item , מִן נִפְּוֹץ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ Ne dispergamur in universam terram , Gen. 11. 4. Et וּמִשֵּׁם הַפִּיצָם יְהוָה עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ Et inde dispersit eos Dominus in superficiem totius terræ , Gen. 11. 9.

59.

Cùm ergò hic Peleg (vulgò Phaleg) à Divisione Linguarum , quæ sub ipso accidit , nomen habere videatur , quæritur , *Utrum sub Nativitatis , an sub Vita media , an verò sub Mortis ejus tempus , Divisio ista contigerit ?*

Dispertuntor hîc Scriptores in tres sententias , quarum prima Divisionem Linguarum in Pelegi annum natalem ponit ; altera eandem in ipsius Vitam , seu ætatem ejus mediam ; tertia in emortualem ejus annum rejicit.

60.

I. Qui Divisionem linguarum Initio vita PELEGI adscri-

bunt; moventur Nominis ejus Notatione. Volunt enim Peleg, sive Phaleg ab isto Divisionis eventu nomen à Patre accepisse, quòd tunc, cum Divisio ista fieret, aut paulò post, & quasi primus in pia illa Semi familia, à Divisione nasceretur, ut sic nomen ejus rei tam admirandæ & memorabilis perpetuum esset symbolum. Isti ergo hoc pacto explicant verba illa Moſis; *Quia in diebus ejus*, hoc est, tempore nativitatis ejus, נפלגה in Præterito) *divisa fuit*, hoc est, dividebatur terra. Quorsum enim hinc potissimum Nomen ipsi fuisset impositum, nisi eventus iste præsens Nomen illud patri suggessisset? Utique & in cæterorum omnium, qui eum ipso tum temporis vivebant, diebus ista Divisio contigit, sed non in die ipsorum Natali. Unde in hoc Pelego magis specialem aliquam causam, quàm in omnibus aliis, oportuisse esse putant, quæ nulla alia, quàm quæ nomine ipso exprimitur, esse potuerit.

Natus autem fuit PELEG anno post Diluvium centesimo primo, siquidem præcisè insistamus literæ Historiæ Sacræ. Nam Sem filius Noë genuit Arpachschadum anno post diluvium secundo: Arpachschad filium Schælach anno vitæ suæ trigésimo quinto: Schælach Heberum anno vitæ trigésimo: Heber Pelegum, anno vitæ trigésimo quarto, qui conjuncti faciunt annos 101. ut ex Genes. manifestum liquet. Hoc ergo anno, qui Pelegi natalis fuit, aut eo tempore, quod ejus natalem annum proximè præcessit, Linguarum Divisio, & Hominum Dispersio facta judicatur.

In hac sententia fuit primò Hebræus Aben-Efra in principio capitis 11. Geneseos scribens: והפלגה היתה נראת משקול הדג ב' אחר מאה שנה אחר הפבול היתה זנקרה פלג ב' בערל הולדו נפלגה הארץ h. e. *Videtur ex æquilibrio rationis, quòd centum annis post Diluvium Divisio facta, & Peleg ita dictus, quòd tempore nativitatis ejus Terra divisa fuerit.* Idem tamen etiam mox allegat alteram sententiam ex Chronologia Hebraica, quam & nos postea adducemus, & in eam quoque inclinat, dum ait; גם דבר סדר עולם נכונים ועליו נסמך Sed & Verba Seder olam recta sunt, & illi nos innuunt. Vide eundem ad v. 9. ejusdem capitis.

Huc inclinat quoque Josephus Antiquit. Judaic. lib. 1. c. 7. scribens

scribens : Porro Heberus *Jukram* & *Phalegum* genuit , qui natus est , dum habitationes distribuerentur : nam hæc vox *Phaleg* Partitionem Hebrais sonat.

S. Augustinus de Civitate Dei libr. 16. cap. 11. in eandem sententiam his verbis scribit : *Si in diebus Phaleg filii Heber divisa est terra per linguas , id est , homines qui tunc erant in terra , ex ejus nomine potius debuit appellari lingua illa , quæ fuit omnibus antè communis . Sed intelligendum est , ipsum Heber propterea tale nomen imposuisse filio suo , ut vocaretur Phaleg , quod interpretatur Divisio , quia tunc ei natus est , quando per linguas terra divisa est , id est , ipso tempore , ut hoc sit quod dictum est : In diebus ejus divisa est terra , Genes. 10. Et paulò post : Quandoquidem eo tempore , quo natus est Phaleg , divisa est terra.*

Mercerus in Comment. suis in Genesin : *Ego crediderim circiter illa tempora natum Phaleg , ut idè hoc nomen ei sit datum , vel ab illo eventu postea sic dictum , ut forsàn non statim nomina filiis recens natis indebantur , sed postea ab aliquo eventu . Sanè sagacitate polluerunt , & vi ingenii excelluerunt veteres illi patres , ac sæpè propheticè filiis nomen indiderunt , ut Iemeh filio Noæ suprà . Verisimilius tamen videtur , sub tempus nativitatis Phaleg contigisse linguarum divisionem , aut paulò post , ut ex hoc eventu sit dictus ita .*

Wolfgangus Musculus in Comment. suis in Genesin ; *Verosimilius est , inquit , è re præsentì nominasse illum filium suum Peleg , propterea quòd in ipsa divisione terra prognatus esset . Et huic sententia simplicitas contextus adstipulatur . Non enim dicit , quòd in diebus ejus dividenda esset terra ; sed , Quia in diebus ejus divisa est terra . Nec remorari debet quemquam , quod dicit , In diebus ejus . Nihil enim aliud est , quàm Circa dies nativitatis ejus . Alioqui si de annis vitæ ejus simpliciter loqueretur , non constaret ratio , quare terra in diebus hujus Peleg divisa diceretur ; cùm non in illius tantùm , sed & aliorum , qui tunc vivebant , diebus fuerit divisa .*

Postellus de Originibus cap. 20. Anno circiter 300. post diluvium , qui fuit vitæ Noachii plus minus nongentesimus , eo anno quo natus est Phaleg , abierunt in varias Colonias , diviso invicem orbe , filii Noæ : ob idq; vocarunt illum unum Pheleg , quod Divisionem significat , ut suo nomine tam celebris facti memoriam conservaret.

In eandem sententiam eunt Matthæus Beroaldus , Guilel-

At verò obſtare huic ſententiæ videtur; Si *Diviſio in Nativitate ejus contigit, & natus ſtatuatur anno poſt diluvium 101. ut primo intuitu Chronologia ſacra reſert, id eſt, Anno mundi creati 1757; quòd videatur nec credibile, nec poſſibile eſſe, tam brevi tempore, id eſt, centum annorum ſpatio, tres ſtirpes in tantam hominum multitudinem erumpere, inq̃ tot gentium capita, familiarum diverſarum authores & principes, dilatari potuiſſe, ut tot terras invaderent, tot nationes conſtituerent, tot denique mundi plagas cis & ultra mare occuparent atque habitatoribus complerent.*

Sed reſpondetur ab aliis ad hoc Argumentum; Dei benedictionem immenſam eſſe, quam pro gratuito ſuo beneplacito ſic dilatare poſſit, ut eam ratio humana non comprehendat.

Æquè incredibile fuit ſeptuaginta homines, qui duce Patriarchâ Jacobo in Ægyptum deſcenderunt, ducentis decem aut quindecim annis, quibus in Ægypto peregrinati ſunt, in ſexcenta millia excreſcere potuiſſe, parvulis & miſcellaneâ turbâ exceptis, Exod. 12. v. 37. Pauci quippe ingreſſi ſunt Ægyptum, ut pluribus obedire, & jugum ipſorum ferre diſcerent. Multiplicati ſunt numeroſiſſimè, ut hoc Ægyptiis cauſa eſſet eos dimittendi & expellendi, niſi ab hoſpitibus gratuito exceptis & admiſſis ſuperari vellent. Multi exiverunt, ut populos multos debellare, ſedibus ejicere, exterminare, & penitus delere, hacque ratione illorum terram occupare poſſent.

Sic poſt diluvium Mundi reſtauratio, à paucis incipiens, citiore & liberaliore augmento opus habuit, ut terra novis habitatoribus impleri, & mundus longè lateque occupari poſſet. Deus quippe talem benedictionem, de hominum incremento & repletionem terræ, Noacho ejuſque ſemini, ex arca diluvii ad terram inhabitandam egreſſis, binâ repetitione liberaliſſimè promiſerat, inquit: *וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הָאָרֶץ וְרוּבּוּ וּמְלֵאוּ אֶרֶץ פִּרְיָא וּמְלֵאוּ אֶרֶץ פִּרְיָא* *Fœtificate, & multiplicamini, & replete terram, Genef. 9. 1.* Et mox: *וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הָאָרֶץ וְרוּבּוּ וּמְלֵאוּ אֶרֶץ פִּרְיָא וּמְלֵאוּ אֶרֶץ פִּרְיָא* *Vos ergo fœtificate & augete vos, abundè-progignite in terra, & multiplicare vos in ea, v. 9.* Mini-

mè ergo mirum, hanc talem Dei benedictionem breviori tempore in nova Mundi restauratione completam, & supra iudicium humanum efficacissimè in effectum productam fuisse.

Excipitur hic; *Patrum post diluvium vitam, respectu Patrum antediluvianorum, fuisse duntaxat dimidiatam.* Nam priores illi excesserunt octingentesimum, nonnulli etiam nongentesimum annum: At *Arpachschad, Semi filius, primus post diluvium Patriarcha, vixit tantummodò annos 433. Heber Scheldachi filius annos 464; & hic quidem omnium eorum, qui post diluvium nati, diutissimè omnium vitam produxit.*

Ergo in tantum homines augeri tam brevi tempore non potuerunt.

Ad hanc exceptionem respondent alii: primos istos ante diluvium, ut duplo longiùs vixerunt, sic quoque duplo tardiùs generare cœpisse: secundani verò post diluvium, ut dimidiatum vitæ terminum respectu priorum habuerunt, ita quoq; dimidio citiùs liberos progenuerunt, & universam genituram, ut historia Sacra testatur, accelerârunt. Nam anno trigésimo; & paulò ultra, gignere cœperunt, cùm Adamus primus anno 130. Seth filius ejus anno 105. Enosch anno 90. & sic deinceps, primùm genuerint. Quòd ergo in primitivis gignendi tarditas in secula plura produxit, id in secundanis Patriarchis gignendi celeritas breviori tempore auxit; ut 70. gentium capita, quæ in divisione terræ extiterunt, suâ prospiâ evidentissimè demonstrant. Unde ex horum vita breviorè, paucitas aut defectus evidentior nullus evinci potest; maximè cùm nova promissio Divina, de numerosa hominum fœtificatione & auctione, mundi post diluvium restaurationi adjuncta esset.

Et sic est primus Temporis articulus; Annus videlicet Pelegi primus, ad quem Divisio Linguarum refertur.

62.

II. *Altera sententia* est eorum, qui tempore *Mediæ* circiter vitæ Phalegi Divisionem hanc factam volunt.

Hanc sententiam tuetur primò *Cornelius à Lapide* in suis Commentariis, ubi eam septuagesimo ætatis Phalegi anno asignat: vixit autem Phaleg 239. annis.

Deinde propendet in hanc sententiam *Augustinus Torniellus* in Anna-

Annalibus Sacris; sub Anno Mundi 1931: in assignando tamen anno, à Cornelio à Lapide dissentit. Refert enim ille hanc Linguarum & Gentium confusionem, ad annum ætatis Phælegi 140.

At isti non satis hoc obstaculum remouent; si ita se res habeat, quam ob causam potius Peleg. ab hoc eventu nomen acceperit, quàm cæteri complures, etiam fratres ipsius, qui cum ipso vivebant? Si specialis aliqua fuisset causâ, Sacra Scriptura eam non reticuisse videtur; sicut in Seder olam cap. 1. dicitur, *אם באמצע ימיו והלא לא בא לסתום אלא לפי* Si in medio dierum ejus accidisset, Scriptura non absolute & indefinitè, sed explicatius & circumstantialiter id explicasset. Et in lib. *יריעות שלמה* R. Salom. Luræ, fol. 6. col. 3. *אם באמצע ימיו לפי קרא שם* לספר הפור ענור והערות שהעולם בורחין מזה אם כן יש תימיה בדבר ולא בא הצתוב לסתום אלא לפי קרא אותו פלג Si in medio dierum ejus divisio contigit, quare impositum est ei nomen à Pæna & calamitate, quod homines fugere & vitare consueverunt? Mihi sanè hoc est, si ita se res habeat: nec indefinitè & absolute hoc Scriptura enarrasset, sed clarè & disertè exposuisset, quare Peleg. vocatus fuerit.

Argumenta quæ ex Sacra Historia proferunt, magna ex parte, tum ex iis quæ jam dicta sunt, tum ex iis quæ in seqq. dicuntur, resolvi possunt. Unde sicut paucos aut nullos ex veteribus habeat, quos ipsi hac in parte sint secuti: ita non multò plures fortassis nacti sunt, qui sequantur ipsos.

Quæ ex collatione Historiæ Sacræ cum Profana, à Belo (quem Nimrod esse volunt) & ejus successore Nino, illorumque tum vitæ, tum regni, temporibus adferuntur, quæque illorum palmaria sunt argumenta, de iis alii judicent, num illa ita sint certa, firma, & solida, ut Sacræ Historiæ annales illis superstrui debeant aut queant.

63.

Tertia sententia est eorum, qui ultimo Pelegi anno Divisionem Linguarum adscribunt. Vixit autem Peleg annos 239. Unde sic Divisio linguarum incidit in annum à Diluvio 340.

Hæc communis est Hebræorum sententia, quam etiam multi ex Christianis docti Viri sunt amplexi:

In

In Chronico Tzemach David fol. 6. col. i. scribitur ; *Heber vocavit nomen filii sui Peleg* , על שם העתיד כי בימיו נפלגה הארץ , *propter id quod futurum erat : quia in diebus ejus divisa fuit terra. Hinc dicitur in Seder Olam , quod Heber Propheta magnus fuerit.*

In Juchasin fol. 8. col. i. כשהיה אברהם אבינו בן מח' שנה נח היה דור הפלגה שנת' שבו בו הארצות עשרה שנים קודם שפיר נח היה דור הפלגה שנת' שבו בו הארצות לשונותם בסוף ימיו של פלג . *Quando Abraham fuit 48. annorum, decem annis antequam moreretur Noachus, fuit Saculum Divisionis linguarum , quo terra inhabitata fuerunt secundum linguas suas , in fine dierum Peleg , uti habetur in cap. i. Tractatus de Sabbatho , & in Seder Olam. Idem traditur in Schalscheleth hakkabbalah.*

Recentiores isti Chronologia hauserunt hanc suam sententiam ex Chronologia antiquiore Seder olam , cujus magna est apud ipsos autoritas. In eâ cap. i. in principio ista leguntur : מן הפלג עד הפלגה ש' מ' שנה נמצא נח היה אחר הפלגה עשר שנים אבינו אברהם היה בהפלגה בן מח' שנה ; ואמר ר' יוסי גב'א גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוח הקדש שנא' כי בימיו נפלגה הארץ וגו' אם בתחלת ימיו והלא יספיק אחיו היה קטן מפניו והוליד נ' משפחות ונתפלגו . ואם באמצע ימיו והלא לא נ' לסתום אלא ימיו לפרש היה א'ינו אומר כי נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו id est, *A diluvio usque ad divisionem (linguarum) sunt 340. anni. Invenitur autem Noach vixisse post divisionem annos decem : Patriarcha noster Abraham fuit in ipsa divisione filius 48 מ'ח (mendosa sunt exemplaria, quæ habent מ'ה 45.) annorum. Dixit Rabbi Jose: Propheta magnus fuit Heber , quod vocavit nomen filii sui Peleg per Spiritum sanctum, sicut dictum est ; Quia in diebus ejus divisa est terra , &c. Si fuit Divisio in principio vita ejus, nunquid Joktan frater ejus fuit ipso natu minor, & tamen genuit 13. familias, qua divisa fuerunt ? Si autem accidisset in medio dierum ejus, certe non venisset (Scriptura) ad indefinitè determinandum illud, sed explicasset (scilicet. circumstantialiter. Vide similem phrasin in Halichoth olam cap. 2. portâ 2. סתם in hoc usu non est Occultare ; sed ex usu Rabbinico, Indefinitè & indeterminatè aliquid proferre, proponere : & פ'רש' ejus contrarium.) Quapropter nihil aliud dicit, quando air ; Quia in diebus ejus divisa est terra ; nisi quod in fine dierum ejus Divisio occiderit. Hæcibi.*

Sententia autem hæc inter Hebræos videtur esse antiquissima, & per Traditionem longam inter ipsos recepta; cum propter ipsum Librum, hujusque Traditionis authorem, tum quod & in ipso Talmud ejus vestigia manifesta deprehendantur.

Chronologiam enim istam *Seder olam rabba* volunt Hebræi scriptam esse à R. Jose ben Chilpheta, qui vixit circa annum Christi 130. quique Præceptor fuit R. Judæ Sancti, authoris libri *Mischnajos*. Rabi Jose sanè mentio tum in principio, tum in fine libri. Videatur hac de re Tzemach David part. 1. fol. 42. 2. Liber *Juchasin* f. 43. Schalschéleth fol. 31. colum. 2. Gilbertus Genebrardus in præfatione hujus libri scribit, citari duntaxatà Rabbinis quadringentorum annorum, unde tū ipse, tum quidam alii, recentiorem ipsi ætatem, quàm Hebræi, adscribunt. Certè in Talmud Babylonico in Gemara jam fit ejus mentio, & nonnulla inde citantur, quæ iisdem verbis illic reperiuntur. Videatur Talmud Jevammoth cap. 8. fol. 82. 2. & Nidda fol. 46. col. 2. & conferatur *Seder olam rabba* cap. 30. Absolutum est autem Talmud anno Christi 500. Ergo antiquior ejus memoria, quàm Genebrardus voluit. Sed hæc obiter & אגב אורחא in transitu.

In Talmud quoque aliqua hujus sententiæ vestigia reperiuntur. In Tractatu enim *Avoda saryah*, sive de Idololatria cap. 1. fol. 18. col. 2. & 19. col. 1. legitur: אָמַר ר' יוֹנָתָן אֲשֶׁר הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בְּעֲצַת רָשָׁעִים זֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ שְׁלֹל הָלַךְ בְּעֲצַת אֱנִשׁ דּוֹר הַסְּלִיחָה שְׂרָשָׁעִים הָיוּ שֶׁנֶּאֱמַר הִבֵּה נִבְנוּ לָנוּ עֵיר. hoc est, *Dixit Rabbi Jonathan*; Beatus est vir, qui non ambulat in consilio impiorum: Ps. 1. *Hujusmodi fuit Abraham Patriarcha noster, qui non ambulavit in consilio virorum generationis Divisionis* (linguarum). *qui impii fuerunt, sicut dicitur*; Age ædificemus nobis urbem, Gen. 11. Ergo voluerunt, Abrahamum jam vixisse tempore Divisionis, & per consequens, eam non in primum, sed novissimum Pelegi annum incidisse. An ad hunc locum fortè respexit Abraham Sachuth in paulò antè allegato loco ex Juchasin, quando scripsit, sententiam hanc haberi in Talmud. Tract. de Sabbatho cap. 1. ut memoriam lapsu unum Tractatum
pro

pachschadum biennio post diluvium: *hic* anno ætatis 35. genuit *Schelachum*: *hic* anno 30. *Heberum*: *hic* anno 34. *Pelegum*, sive: *Phaleg*: *hic* anno 30. filium *Rehû*: *hic* anno 32. *Serugum*: *hic* anno 30. filium *Nachor*: *hic* anno 29. *Therachum*: *hic* anno 70. Abrahamum. Qui numeri invicem additi, faciunt: 292. quorum ultimus ponitur natalis Abrahami. Jam verò detractis 292. à 340. qui paulò antè positi, relinquuntur anni 48. quos Abraham habuisse dicunt, cùm Peleg moreretur, & Divisio fieret.

Quia verò huic sententiæ obstare videtur, quod Genes. 11. v. ultimo, dicitur *Therach sive Thare obiisse in Charan anno atatis 205*: & sequenti cap. 12. v. 4. *Abraham* (mortuo nempe jam patre, ut ordo historiæ docere videtur) *egressus ex Charan anno atatis 75. qui cum superioribus 70. juncti, faciunt tantum 145. non 205*:

Ideò dicunt, Abrahamum non dè mùm post mortem Therachi patris ex Charan solvisse, sed 60. annis ante mortem ipsius.

Sic Abarbenel in Gen. fol. 52. col. 2. addens; quia Therach negligentia quâdam spontaneâ non egressus fuerit ex Charan, Abrahamum, mandato divino jussum, inde profectum, Therachum autem cum altero filio Nachore. Charris permansisse. Vide eundem fol. 54. col. 2.

Quòd autem Scriptura Mortem Therachi præmittat egressui ejus ex Charan; *περὸ ληπικῶς* esse factum volunt, & quidem ob hanc rationem; ne videretur Abraham parentes suos vivos & senio infirmos deseruisse, atq; ita eum honorem, quem ipsis ex Le-Dei & naturæ debebat, non ut parerat tribuisse. Hoc est quod scribunt: *הקדים הכתוב מיתתו של תרח קודם יציאת אברהם בן* של *לא יאמרו העולם לא יקום אברהם כבוד אב ואם שהניחו דקן והנה לו ועל כן הוצרך הכתוב להזכיר וימת תרח מה שאין כן בשאר תולדותיו של שם* hoc e. *Præmittit Scriptura narrationem mortis Therachi egressui Abrahami ex Charan, ne homines dicerent; Abraham non observat Legem de honorandis Parentibus: deserit enim parentem suum senem: Idcirco præmittendam judicavit mortem Therachi; quod in ceteris Semi generationibus non fuit factum.* Vide R. Bechai sub finem sectionis *נח*.

Alterum, quod in superiore Hebræorum Chronologiâ considerandum, quodque propius præsentem scopum de Tempore Confusionis Linguarum attingit, est hoc, quòd *Peleg sive Phaleg fuerit primogenitus Heberi*, & frater ejus *Joktan natus minor*: Probant id eo; 1. quòd *Peleg* primus recensetur: 2. quòd *Joktanus* 13. reliquerit stirpes, quæ in divisionem terræ venerunt, quòd impossibile esse judicant; si ipse primogenitus statuatur; cùm *Peleg* natus sit anno patris sui 34.

Ex hoc ergo fundamento sic arguunt, Divisionem Linguarum in ultimum *Pelegi* annum, id est, *Abrahami* 48. & 340. à diluvio, incidisse; Cùm *Joktanus*, frater *Pelegi* junior, tredecim reliquerit filios, totidem familiarum & gentium capita, quæ in Divisionem terræ *Genes. 10.* annumerantur, quibus etiam amplissimæ & nobilissimæ Orientis terræ sunt assignatæ; hæ quoque tredecim stirpes justum annorum tempus postularunt, quibus & nasci, & se in nepotes propagare potuerint, ut dignæ habitæ fuerint; quæ in Orbis divisione recenserentur. Hæc ergò cùm nativitatem *Peleg* sint consecuta, Confusio Linguarum & Divisio terræ non aliò, quàm ad annum *Pelegi* emortualèm referri potest.

Huic verò sententiæ quia Nomen *Peleg* sive *Phaleg* ob stare videtur, quod ipsi à Divisione Linguarum & terrarum fuit impositum, quæ 239. annis demum post ipsius nativitatem contigit;

Ideò dicunt; Heberum, cùm filio *Peleg* nomen imponeret à Divisione, Prophetam egisse, quod ex sancto vaticinio per Spiritum S. cognoverit, quæ demum post 239. annos eventura erant, & filii mortem perpetuo symbolo consecrata. Sic *R. Jose* in *Seder olam*, *Ber. rabba* cap. 37. & alii.

Abarbenel alias etiam hujus appellationis rationes esse potuisse scribit: *נָקַרָא פֶּלֶג אִם שְׂרָאָה שָׁם בְּחֻמְתּוֹ הָעִתִּיד* Vocatus est, inquit, *Peleg*: vel quòd *Heber sapientiâ suâ præviderit quod futurum erat*, Divisionem nempe terra in diebus ejus: *אוּ שְׂרָאָהּ לִסְבוּ אַחֲרָי וּכְאֶשֶׁר רָאוּ שְׂבִימִי* וּפְלִגָּהּ הָאָרֶץ אִמְרוּ שְׁמוֹ הוֹרָהּ עַל זֶה וְכַמֹּשׁ עָשׂוּ הָכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַעֲקֹבֵנִי לֹא שְׂנֵקְרָא כֵּן מִפְּנֵי זֶה אֵלֶּה שְׂבָאֶשֶׁר הָיָה הַפְּעֻשָׁה

יְהוֹסֵפֶן אֶל שְׁמוֹ שְׁמֵלוֹ חַיִּיב שְׁמֵר. Aut fieri potest ut propter aliam aliquam causam sic vocatus fuerit : cum verò viderent, in diebus ejus terram fuisse divisam, tum demum dixerint, Nomen ejus hujus rei omen fuisse : (sicut Esau de Jacobo dixit, Verè nomen ejus vocatum fuit Jacob (Supplantator) supplantavit enim me, &c. Gen. 27. v. 36.) Non quòd propterea ita vocatus fuerit : sed cum res hac ita eveniret, attribuerunt eam nomini ipsius, quasi singulari-fato vel instinctu tale id acceperit : או שְׂבָאֶשֶׁד נִפְלְגָה הָאָרֶץ אֶן קָרְאוּ שְׁמוֹ פֶּלֶג לְזִכְרוֹן הַמְּאֹרֶעַ וּבְכֵר יוֹרֵדָה עַל זֶה אָמְרוּ שֶׁם פֶּלֶג בִּי בְיָמֵי נִפְלְגָה הָאָרֶץ רַל בִּי בְּאֶשֶׁר נִפְלְגָה קָרְאוּ שְׁמוֹ כֵּן : aut quòd tunc, cum Terra divideretur vel divisafuisset, eum Peleg vocarint, ad memoriam illius eventus. Hoc docere videtur, quod dicitur ; Peleg בִּי quia in diebus ejus divisa fuit terra ; quasi diceret, Quando vel cum Terra divisa fuit, sic vocarunt nomen ejus, &c. Ita enim בִּי aliquando sumitur, pro בְּאֶשֶׁר.

Hujus sententiæ videtur fuisse S. Hieronymus in Quæstionibus seu Traditionibus in Genesin, scribens : Heber, à quo Hebræi, vaticinio quodam filio suo Phaleg nomen imposuit, qui interpretatur Divisio, ab eo quòd in diebus ejus lingua in Babylone divisa sunt. Et D. Chrysostomus Homil. 30. in Genesin : Considera, inquit, quomodo signi non multò post futuri præscientiam, vocabulo nati pueri indidit, ut cum videris rem opere adimpletam, non ultra mireris, videns divinitus hoc pueri nomine prædictum. Lyranus ad hunc eundem versum : Ex hoc dicunt Hebræi, quòd Heber habuerit Spiritum Prophetiæ, quia imposuit nomen filio suo ex divisione terra quæ futura erat.

69.

Et sic est Hebræorum sententiæ, brevisque & summaria ejus explicatio. Sed excutiamus eam paulò ac curatiùs, & duo illa, quæ in ea notanda & consideranda diximus, ad ulterius examen revocemus, ita tamen ut, cum magni ex Christianis viri in eam quoque inclinent, nemini præjudicemus, nemini dicam scribamus, multò minus cum quoquam certamen hujus rei causâ instituamus.

70.

Primò ergo quæritur ; An Abrahamus natus sit anno patris Tharæ vel Therachi septuagesimo, ac proinde quadraginta oñto annos, ultimo Pelegi anno, quando divisio facta dicitur, habuerit ?

Hebræo-

Hebræorum & multorum aliorum, hanc esse sententiam, & quidem Sacræ historiæ fundamento, uti putant, innixam, vidimus.

At contrà non defunt gravissimi quoque Scriptores, qui *Abrahamum non septuagesimo, sed centesimo trigesimo patris Terachi anno, natum esse censent.*

Nituntur & hi Sacræ Scripturæ auctoritati, atque ex ea sententiam suam firmare conantur;

Et primò quidem, quòd simplex historia Mosis hoc docere videatur, quæ primò mortem Therachi patris in Charan recenset cap. 11. v. ultim. *deinde* statim ei cap. 12. v. 4. exitum Abrahami è Charane subjungit anno ætatis ejus 75. Unde, cum Tare vixerit 205. Annos, sequitur Abrahamum natum esse anno ejus 130.

Secundò, quòd Stephanus, testis inter Christianos omni exceptione major, in Actis Apostolorum, apertè satis hujus historiæ seriem ita explicat. Ita enim Actor. 7. v. 2. disertè scribitur; *Ipse verò (Stephanus) respondit: Viri fratres & patres, audite: Deus ille gloria apparuit patri nostro Abrahamo, quum esset in Mesopotamia; priusquam habitaret Charris, & dixit ei; Exe è terra tua, & ex cognatione tua; & abi in terram quam ostensurus sum tibi. Tunc exiit è terra Chaldaorum (quam antea Mesopotamiam vocavit) & habitavit Charris. Et illinc, postquam pater ejus mortuus est, transfudit eum Deus in terram hanc (Canaan) in qua vos nunc habitatis.* His sanè verbis hanc historiam, apud Scriptores adèd controversam, dilucidè satis explicare videtur Vir sanctissimus:

Primùm dicitur hìc Deus Abrahamo apparuisse in *Mesopotamia*, (quam mox etiam Terram *Chaldaorum* vocat, id est, in Ur Chaldaorum) & mandatum exeundi, patriamque suam & cognatos relinquendi, ipsi dedisse *antequam habitaret Charris.* Quorsum ergo disputatur, An in Ur Chaldaorum, an in Charris, Abrahamus mandatum divinum de egressu primò acceperit?

Deinde dicitur *exivisse è terra sua & è cognatione sua.* Terra natalis ipsi erat quam Stephanus *Mesopotamiam & Chaldaam* vocat (quòd propter viciniam una sub altera comprehendetur):

tur): Patria oppidum *Ur*: hinc accepit primò mandatum, & ideò hinc egressus est.

Tertiò dicitur *habuisse Charris, sive in urbe Charran*, quæ in Mesopotamia sita erat. Habitavit ibi aliquandiu, non ut mandato Divino de adeunda terra Canaan reluctaretur, sed ut parentis, senio confecti, quieti gratificaretur, qui jam ducentorum quasi annorum erat.

Confederunt autem ibi per annos circiter quinque, ita ut egressus Abrahami ex patria *Ure* præcisè inciderit in annum vitæ ejus septuagesimum. Ab hoc enim anno Israelitæ (*Ipsi & patres ipsorum*, ut LXX. Græci explicant) dicuntur in Ægypto peregrinati per annos quadringentos triginta, Exod. 12. v. 40. ad Gal. 3. 17.

Nempe ab hoc egressu ex *Ure* Chaldæorum ad exitum ex *Charris* anni 5. (unde suprà dictus fuit anno vitæ 75. *Charris* egressus) & inde ad annum vitæ ejus centesimum (quo ipsi natus fuit Isaac Gen. 21. 5.) anni 25. qui duo termini (5. & 25.) faciunt annos XXX. A nato Isaac usque ad exitum Israelitarum ex Ægypto anni 400.; Nempe ab Isaaco ad nativitatem Jacobi anni fuerunt 60. Genes. 25. 26. A Jacobo ad ingressum in Ægyptum, anni 130. Gen. 47. 9. In Ægypto commorati per annos 210.; qui tres termini præcisè faciunt annos CCCC. Hinc Deus ad Abrahamum dixit: *Scito certè, peregrinos fore posteros tuos in terra aliena, & servient ipsis, affligentq; ipsos per annos quadringentos*, Genes. 15. v. 13. Quod Stephanus repetiit Actor. 7. 6. in quo loco Abrahami peregrinatio triginta annorum exclusa est, quòd ista ad Abrahamum verba duntaxat de ejus femine, quod in Esau & Isaaco inceptit, tunc dicerentur. Unde patet, Abrahami peregrinationem initium habuisse anno vitæ ejus septuagesimo, quo ex *Ure* patria exiit, & Cananæam est ingressus, ac non longè post; fame pulsus in Ægyptum abiit; Genes. 12. 10. Inde ad Isaacum; qui etiam in Ægyptum tendens, Gerari peregrinus substitit, Gen. 26. v. 1. anni sunt 30.: à quo, ad exitum ex Ægypto, anni 400., qui conjunctim faciunt dictam peregrinationis summam annorum 430. Possunt etiam triginta anni claudi in quinto Isaaci anno, & inde initium fieri quadringentorum annorum; quòd
tunc

tunc prædicta feminis Abrahâmi afflictio, primùm in Irrisione illa inciperet, quâ Ismael fratrem Isaacum derisit & afflixit; deinde in expulsiōe Ismaëlis & matris Hagar, Gen. 21. 14.

Quartò dicit Stephanus in suprâ citato loco; *Deum transulisse Abrahamum ex Charris*; postquam mortuus esset pater ejus: quod cum eo convenit; quòd Moses exitum ejus morti patris illicò subjunxit. Non ergo sexaginta annis ante obitum patris Charris discessit, patre deserto, ut Hebræi volunt. Propterea enim disertis verbis mortis Therachi meminisse videtur Scriptura, ut constaret, Abrahamum non reliquisse patrem suum vivum in Charan. Quod si autem 70. Therachi anno Abrahamus natus statuatur, tum necesse est, ut post discessum ejus è Charan, septuagesimo quinto vitæ anno, Therach pater sexaginta annos ampliùs vixerit.

Ex quibus omnibus consequitur, Abrahamum sub obitum parentis Tharæ fuisse duntaxat septuaginta quinque annorum, quando è Charris egressus est in Cananæam; ac proinde natum anno patris centesimo trigésimo, non septuagesimo, ut Hebræorum Chronologia habet.

Variè student hæc doctissimi Viri conciliare cum superiore sententiâ;

Primò sunt complures, qui expendendum hîc putant verbû *Μετέωκησεν*, quo Stephanus utitur, quâdo dicit, *Μετέωκησεν αὐτὸν, Transulit eum*; Dicunt enim, non eam esse Stephani mentem, ut dicere voluerit, Abrahamû primûm à Deo ex Charan esse educatum, postquam mortuus esset Thare; sed tum demû in regionem Cananæorum tanquam colonum translatum & collocatum, qui ante patris mortem magis ibi peregrinatus esset, quàm habitasset: Verbum enim *Μετέωκησεν* significare propriè *Colonium fecit*: Unde distinguunt inter Peregrinationem & Incolatum.

Deinde aliam conciliationis rationem quæsit Cl. Vir Ludovicus de Dieu, in Animadversionibus in Acta Apostol. in sequentibus verbis, *εἰς ταύτην τὴν γῆν εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε* *Interram hanc, in qua vos nunc habitatis*; quasi nempe illis verbis non innueretur terra Canaan universim, sed speciatim ea pars, quæ tribui Judæ cesserat, in qua Judæi, quos Step-

nus Hierosolymis alloquebatur, tūc habitabant, adeoque specialissime habitatio Abrahami in Mamre, & quidem postquam ~~empro ibi~~, propè Hebron in medio tribus Judæ, agro, firmam sedem illic fixit, quod non nisi mortuo patre Thare contigisse, ex historia colligatur. Sed nescio annon nimis subtilia & coacta ista videri possint, neque satis in Scriptura fundata, ut non eadem facilitate, quā affirmantur, negari possint.

Denique non deest etiam, qui brevius nodum hunc secutū auctoritate Codicis Samaritani, in quo Theracho pro 205. non nisi 145. anni vitæ tribuuntur, qui numerus si sit genuinus & authenticus, nulla est difficultas, nec ullo vel Oedipo vel Thibite alio opus. Nam Abrahamus natus dicitur anno Tharæ 70. & 75. ætatis suæ anno egressus; qui duo numeri inter se additi faciunt 145. ætatem scilicet Therachi. Sed necdum, vel Hebræis Codicibus sua auctoritas adempta aut satis immutata, ut ab illorum lectione recedere, vel Samaritani illius codicis auctoritas sufficienter asserta, ut ei accedere & assensum largiri queamus. Nam in pluribus aliis ab Hebræo differt circa Patriarcharum tempora, ut videre est apud Doctissimum Virum Johannem Seldenum, Anglum, Præfat. in Marmora Arundeliana. D. Augustini judicium est, *varietatem annorum inter 70. Græcos & Hebræos non corruptioni textus Hebræi sed Græci tribuendam, ac proinde in istiusmodi discrepantiis potius ei lingua (adde & Scriptura) credendum, unde est in aliam per interpretationem facta translatio.* Vide eum libr. 15. de Civitate Dei cap. 13. Idem ejus procul dubio judicium fuisset de discrepantiis inter Pentateuchum Hebræum & Samaritanum. Pergamus.

Porro, si anno Abrahami quadragesimo octavo facta esset Divisio, quomodo anno ejus septuagesimo, quando ex Chaldæa est egressus, annis scil. viginti duobus, potuit fieri tam celebris & insignis amplissimorum regnorum, terrarum, regionumque constitutio, ut jam fuerit terra Chaldæorum, unde dicitur egressus; Syria, Mesopotamia, in qua cum patre substitit; Cananaa, in qua habitavit; Ægyptus, in quam tempore famis profugit, & alia similia Austri & Orientis regna nobilissima, ut non jam paucis annis, sed integris seculis, orbis partitio facta fuisse & substituisse videri possit? quomodo tempore tam

exiguo tanta hominum multitudo tot terras & regna longe lateque replevit?

Adhæc, communis est Interpretum Hebræorum & Christianorum sententia, Saram uxorem Abrahami, fuisse Haranis fratris Abrahami filiam, & sororem Milchæ, ex illo quod legitur Gen. II. v. 29. *Duxerunt quoque Abraham & Nachor sibi uxores, nomenq; uxoris Abrahami fuit Sarai; nomen verò uxoris Nachoris, Milca filia Haranis patris Milchæ, & patris יִשְׁכָּן Jiskæ.* Hanc Jiskam fuisse Saram interpretes communiter docent. Ex Christianis Interpretibus vel unus testis sit Hieronymus, in Quæstionibus in Genesin his verbis scribens: *Haran filius Tara, frater Abrahami & Nachor, duas filias genuit, Melcham & Sarai, cognomento Jiskam מִלְכָּם וְסָרַי.* E quibus Melcham uxorem accepit Nachor, & Sarai Abrahamus: necdum quippe inter patruos & fratrum filias nuptiæ fuerant lege prohibita, quæ in primis hominibus etiam inter fratres & sorores imita sunt. Sic & Augustinus de Civitate Dei libr. 16. cap. 19. & contra Faustum lib. 22. cap. 35. Talmudici in libro Megilla fol. 14. col. 1. יִשְׁכָּן הוּא שָׂרָי Jiskæ est Sarah, &c. Et hanc sententiam posteriores omnes sunt amplexi.

Jam, si Abraham septuagesimo anno patris Theráchi fuit natus, tunc sequitur, Haranem, fratrem Abrahami, genuisse Saram, uxorem Abrahami, anno ætatis suæ nono. Decennio enim Sara Abrahamo fuit junior, ut ex Abrahami verbis patet, quando dixit: *An nato centum annos nascetur proles? an etiam Sara nata nonaginta annos pariet?* Genes. 17. 17. Si porro Abrahamus statuatur primogenitus Theráchi filius, natus anno patris septuagesimo, & Haran secundogenitus, natus anno patris septuagesimo primo, tunc necessario Saram genuit anno nono post; alioqui Sara non dicetur Abrahamo decennio junior: quod si verò Haran statuatur Abrahami frater junior, natus post Nachorem fratrem anno patris Tharæ septuagesimo secundo, tunc sequitur, eum genuisse Saram anno vitæ suæ octavo, quorum utrumque est absurdum.

72.

Ut quid ergò, dicat aliquis, Abraham hic & alibi in genealogiis primo loco ponitur?

Ad hoc respondent doctissimi Interpretes, absurditatem

scilicet illam nimum præcociſ genituræ Saræ animadvertentes & declinantes, Abrahamum fuiſſe fratrum ſuorum natum non majorem, ſed minorem, ac proinde nullo modo natum anno patris ſeptuageſimo; ſed Dignitatis tantum cauſâ primo loco poſitum.

73.

Ex Chriſtianis Interpretibus eſt B. Auguſtinus, qui in Quæſtionibus ſuper Genefim Qu. XX V. quæſtionem hanc controverſam prolixè tractans, inter cætera ita ſcribit: *Poteſt & ſic ſolvi, quoniam Scriptura, quæ dixit; Cùm eſſet Thare annorum ſeptuaginta, genuit Abraham, & Nachor, & Haran; non utiq; hoc intelligi voluit, quia eodem anno ſeptuageſimo ætatis ſuæ omnes tres genuit; ſed, ex quo anno generare cœpit, eum annum commemoravit Scriptura. Fieri autem potuit, ut poſterior generatus ſit Abraham, ſed merito excellentiæ, quâ in Scripturis valdè commendatur, prior fuerit nominatus, ſicut Prophetæ priorem nominavit minorem; Jacob dilexi, Eſau autem odio habui, Malach. i. Et i. Paralip. 4. cùm ſit quartus naſcendi ordine Judas, prior eſt nominatus, à quo Judaica genti nomen eſt datum propter tribum regiam, &c. Videatur ibi ulterius.*

Procopius Gazæus Sophiſta Comment. in Genef. cap. ii. *Verum enim verò mihi eluſcere ſatis videtur, Tharram genuiſſe Abrahamum non inſtante anno ſeptuageſimo, ſed eo perfectè completo. Nec etiam, continuò, ubi ille annus finem accepit, natus eſt Abraham: ſed demum 130. anno Tharæ. Nec Moſes recordatur Abrahami, ut inter primogenitos eum connumerari velit: ſed ejus meminit, ut primi & præcipui, & filiorum celeberrimi, qui vel imprimis neceſſarius ſit ad præſentis hiſtoriæ relationem.*

Nicolaus Lyranus: *Tantum nominatur primò propter ejus dignitatem, & quòd ponendus erat caput & ſtipēs generationis ſequentis, & quòd primò facta eſt ei repromiſſio expreſſa de Chriſto, &c.*

Sic Cajetanus, Cornelius de Lapide, Pæreus, & multi alii recentiores.

74.

Ex Hebræis interpretibus illuſtres hîc ſunt priſci ſapientes Talmudici, in libro Sanhedrin cap. 8. fol. 69. 2. Locum, quia inſignis eſt, & haſtenus à nullis noſtrorum, quod viderim, tranſcriptus, integrum ipſiſmet Talmudicorum verbis adducam, quæ

אלה תולדות תרח : תרח הוליד את אברהם אר : quæ ita habent : תרח ואר הרו : ואברהם גדול מנחור שנה ונחור מהרן שנה נמצא אברהם גדול שתי שנים מהרן : וכתבי ויפח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה : אמר רבי יצחק יסכה זו שרה : ולמה נקרא שמה יסכה : שסוכה ברוח הקודש : וחיינו דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שבע בקולה : דבר אחר יסכה שהכל סוכין בפייה : דכתיב ויפל על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה חבת תשעים שנה תלד : כמה קשיש אברהם משרה עשר שנים וקשיש מאברהם מרתין שנים אשתכן פי אולדה הרן לשרה בתמני אולדה : מפאי דלמא אברהם וזכא דאחיה הוה ודרה חקמתן קא חשיב להו מדע דקא חשיב להון קרא דרה חקמתן דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת : שם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת שתי שנים : וכתבי ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ : וכתבי ואלה תולדות שם שם בן מאה שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול בן ק' שנה בר מאה ותרתין שנים הוה אלא דרה חקמתן קא חשיב להו דרה חקמתן קא חשיב להו : id est, Istæ sunt generationes Thærach : Thærach genuit Abramum & Nachorem, & Haranem, Gen. II. 27. Si jam Abram sit Nachoræ major anno uno, & Nachor major Harane anno uno, reperitur, Abramum majorem esse duobus annis Harane. Scriptum etiam est : Et acceperunt Abraham & Nachor uxores sibi, & nomen uxoris Abrami fuit Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, Milcha, filia Haranis patris Milchæ, & patris Jiskæ, v. 29. Dixit R. Isaac : Jiska est Sara : quare autem vocatum fuit nomen ejus Jiska יסכה ? quia סוכה Socha contemplabatur per Spiritum Sanctum, juxta id quod scriptum est ; Quicquid dixerit tibi Sara, auscultato voci ejus, Genes. 21. 12. Ratio alia : יסכה Jiska vocatur, quia סוכין Sôchin intuebantur omnes pulchritudinem ejus. Scriptum porro est : Et procidit Abram super faciem suam, & risit, dixitque in animo suo, An nata centum annos pariet ? Genes. 17. 17. Quanto senior erat Abram Sarâ ? decem annis. Et quanto senior patre ejus ? duobus annis. Sic invenitur, quod genuit eam Haran anno octavo. Unde id ? num forte Abraham natu minor fuit fratribus suis, & ratione sapientie ipsorum recordatur ipsorum Scriptura ? Scito, quod supputat eos Scriptura ratione sapientie ipsorum, juxta id quod scriptum : Fuitque Noach filius quingentorum annorum, & genuit Noach

Schemum, Chamum & Japhetum, Genes. 5. 32. *Si Schem major fuit Chamo anno uno, Cham major Japheto uno anno, tunc reperitur Schem major Japheto annis duobus. Præterea scriptum est: Noach autem erat natus sexcentos annos, quum diluvium illud fuit, & aquæ essent super terram, Gen. 7. 6. Rursus scriptum est: Istæ sunt generationes Schemi: Schem filius erat centum annorum, & genuit Arphachschadum, biennio post diluvium, Gen. 11. 10. Filiusne centum annorum? immò filius centum duorum annorum fuit; sed (ut illic apud Abrahamum) ratione sapientia ipsorum supputat eos (Scriptura): Ita hic quoque ratione sapientia ipsorum supputat eos. Hactenus Talmud.*

Ex quibus luculenter apparet, Talmudicos istos idem, quod supra propositum, sensisse, videlicet;

Primò, Si Abrahamus fuit primogenitus, & Haran duobus annis ipso junior, tunc omninò Haran genuisse Saram, quæ & Jisca vocata, anno vitæ suæ octavo; Id verò cum absurdum sit, consequi, Haranem diu ante Abrahamum natum fuisse, ut & ipse justum ætatis tempus ad conjugium usque habuerit, & filia ejus Milca & Sara similiter maturefcerent, & plenis annis nubiles fierent. In hoc ipso quidem loco Talmudico, ut & in Seder olam rabba cap. 2. videtur asseri, Haranem, ut & alios priscos, octavo anno gignere cœpisse, sed reclamant plerique Hebræorum Doctores. Videat, qui volet, prolixè hac de re differentem R. Asariam in Meor enajim cap. 17. ubi inter cætera ait, esse duntaxat מַדְבַּח discursum animi & delectationis causâ propositum; & tandem, solvi & refutari per id quod sequitur, Respectu sapientia & dignitatis illos ita locatos esse.

Secundò, In recensendis familiis istis non observari ubique Ordinem Naturæ & primogenituræ, sed interdum Dignitatis, propter historiæ necessitatem & evidentiam, quæ per istas præcipuè personas, tanquam illustriores & מְבִיחִים peculiares, debebant texti & perducì, ad ortum Ecclesiæ & populi דֵּי דִּי designandum, tum etiam ad genus promissi Mesiæ indicandum. Ut proinde ex ordine recensitionis familiarum non semper exactè statui possit, quo quisque tempore sit natus; cum nonnunquam primo loco nominetur, qui tamen ordine nascendi est posterior:

Patet

Pater id hîc in recensendis Therachi filiis, quos non nati-
vitaris, sed *Sapientia*, ut Hebræi loquuntur, h. e. dignitatis ra-
tione Scriptura enumerat, primum *Abrahamo* locum tribuens.

Sic in Noachi filiis *Schemo*, ceu digniori, primus datur lo-
cus, cùm tamen esset fratrum suorum natu minor. Nam
Genes. cap. 5. v. ultimo dicitur; *Noam, cùm esset annorum 500.,*
genuisse Schem, Cham, & Japhet. Si hîc ordo naturalis obser-
vatus; & Schem, ut primogenitus natus fuisset anno Noachi
quingentesimo; tunc biennio post diluvium (quod contigit
anno Noachi sexcentesimo) debuisset esse non centum anno-
rum, sed centum duorum. Scriptura verò expressè testatur,
Schemum anno secundo post diluvium fuisse centum anno-
rum, Genes. 11. 10. Ergo habuisse oportet fratrem, biennio
ætate majorem. Et Japhet expressè *natu maximus* dicitur
Genes. 10. 21. Hinc etiam ibid. recensentur primò filii Japheti,
deinde Chami, tertio Schemi; unde ordo nativitatis ipsorum
elucere videtur. De hoc legitur in Bereschith rabbah sect. 26.
וְהָיָה יֶפֶת הַגָּדוֹל אֱלֹהֵי בְתוּלָה אֶת־דּוֹרֵשׁ שָׁם שְׁחֵי צִדִּיק
וְנִלְד כְּשֶׁהָיָה מֵהוּל וְשִׁיחָד חֻקְבָּה שְׁמוֹ עָלָיו וְשִׁאבְרָהֶם עֵתִיד לֵצֵאת
מִפְּנֵי שְׁשֵׁשׁ בְּכֹהֲנֵי גְדוֹלָה וְשִׁנְכֵרֵי בָּרָה בְּתוּמוֹ; hoc est, *An-*
non Japhet fuit natu maximus, quare ergo Schem prius legitur, h. e.
præponitur ei? Resp. *quia fuit justus, & natus circumcissus* (hoc est,
integer, sanctus; separatus à concupiscentiis carnalibus):
quia Deus nomen suum ipsi adjunxit (Genes. 9. v. 26. *Benedictus*
שֵׁם אֱלֹהֵי Deus Schemi): *quia Abrahamus nasciturus erat ex eo, qui*
sacerdotio magno functus est: quia denique domus sanctuarii in termino
ejus adificata fuit. Hinc petium quod scribitur in libro Ju-
chasin fol. 3. col. 1. וְהַפְסֹק הַקְדִּים לְשֵׁם מִפְּנֵי צִדְקָתוֹ וְחִשְׁבוֹתוֹ
Scriptura præponit Schemum propter ipsius justitiam, (hoc est, pie-
tatem) & dignitatem, &c. Hunc enim ipsum putant esse Mel-
chisedecum, &c.

Sic etiam Patriarcha Jacob, filium Josephi juniorem *Ephrai-*
um prætulit fratri Manassi, natu majori, ob Dignitatem,
Genes. 48. v. 17. & seqq. Et Jos. cap. 24. 4. Jacob præponitur
Esau, cùm tamen Esau fuerit primogenitus.

Et in libro Paralipomenon cap. 1. v. 28. *Isaac* Ismaeli præ-
ponitur, cùm tamen Ismael quatuordecim annis esset natus
ante

ante Isaacum, nempe anno Abrahami 86. Genes. 16. 16. Isaac Anno Abrahami 100. Genes. 21. 5. ; Dignitatis sc. ratione, non Naturæ.

Huc facit quoque quod in libro Cosri legitur parte I. Quærit ibi §. 46. Cosri ex Judæo, וְכִפְרִי אֶתְּם מֵיָמִים הָיוּ Quot numeratis vos hodie annos (scil. à condito mundo) ? Respondet Judæus §. 47. אַרְבַּע אֲלָפִים וְחֲמִשׁ מֵאוֹת וּפְרָטִים מְבֹאָרִים בְּסֵפֶר הַחֻמֶּשׁ שָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשָׁרִי וְאַנּוּשׁ עַד נֹחַ עַד שָׁם וְעַד אֲבֹהֵינוּ יִצְחָק וְעַקֵּב וְעַד מֹשֶׁה וְאַלֹהֵינוּ הָיוּ לֵב הָאָדָם וּסְגוּלָתוֹ וְלִכְלֹל אֶחָד מֵהֶם הָיוּ בָנִים וְהַשָּׂאָר בְּקַלִּיפוֹת אֵינֶם דּוֹמִים לְאַבּוֹת וְלֹא הִתְחַבְּרָה בָּהֶם הַעֲנִין הָאֱלֹהִי וְנִמְנָה הַפְּנִין לְאַלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְהָיוּ יְחִידִים וְלֹא רַבִּים ; hoc est, *Quater mille quingentos annos, quorum specialis supputatio declarata est in Pentateucho nostro, inde à diebus Adami, Schet, & Enosch, usque ad Noam, Schemum, Eberum, Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & usque ad Mosen, qui fuerunt cor generis humani & peculium ejus. Et unusquisque horum habebat quidem alios etiam filios, sed reliqui erant instar corticum, patrum suorum multum dissimiles: unde non associavit se ipsis res Divina, & facta vel relata est supputatio temporum ad istos viros Divinos, quorum pauci non multi fuerunt, &c.*

Ex his ergo omnibus patet, Scripturam hinc in Abrahamo non ortus, sed dignitatis rationem observasse, vel saltem, ut ita sit, fieri posse. Hoc autem termino nativitatis Abrahami destructo, simul corrui & alterum Chronologiæ Hebraicæ membrum, quod anno Abrahami quadragesimo octavo facta sit Linguarum & Terræ divisio, quod supra inquirere instituimus.

Et hæc sufficiant de prima quæstione, de Anno sc. Nativitatis Abrahami.

75.

Restat ut nunc alterum quoque disquiramus, quod supra in Hebræorum Chronologia attendendum & considerandum diximus ; *An Peleg Heberi fuerit primogenitus, ac Joktan frater post ipsum natus cum suis posteris?*

Sic statuit Hebræorum Chronologia, & inde concludit, cum Joktan cum suis posteris in divisionem terræ venerint, Divi-

Divisionem istam Linguarum neutiquam in Pelegi nativitate incidere potuisse, sicuti suprâ vidimus.

At Pelegum natum maximum, ac Joktanem cum suis post ipsum natum fuisse, Scriptura non disertè affirmat; neque ex Ordine recensitionis necessariò colligi & concludi potest:

Primò, quia ordo iste naturæ non ubique in Scriptura observatur; uti modò demonstratum exemplis. Ut ergò ordo dignitatis in aliis observatus; sic hîc quoque dici potest Pelegus dignitatis causâ primò nominatus, quòd ipsius genus postea, in linea populi Dei pertexenda, erat continuandum: Joktan autem ipsi postpositus, quia ejus familia mox erat in divisione terræ recensenda; & sic abruptenda.

Secundò, Si Peleg fuisset primogenitus, & in ultimo ejus anno Divisio accidisset, tunc ejus quoq;, ut unius ex præcipuis, familia in divisione numeranda fuisset. Atqui nulla posterorum ejus in divisione terræ fit mentio: unde verisimile non est, eum Joktane priorem fuisse. Posteror verò eum habuisse, liquet ex *Genes. II. 19.* ubi dicitur, eum genuisse filios & filias. Quòd autem ibidem non nisi unus ejus filius commemoratur, id fit ob dignitatem historiæ, quòd ex ipso genus Abrahami deduceretur: illud enim indicare, Scripturæ inprimis erat propositum.

Tertiò, cum Heber, Pater Pelegi, omnium Patrum postdiluvianorum fuerit longævissimus, verisimile est, eum plures, quàm duos commemoratos reliquisse liberos, quorum alii præcedere, alii subsequi Pelegum potuerunt. Immo plures eum genuisse Scriptura affirmat, quando dicit, *Ipsam quadringentis triginta annis genuisse filios & filias*, *Genes. II. 17.* Cum autem istorum nulla fiat mentio, ac in majori numero unus vel plures Pelegum præcedere potuerint, videtur simpliciter literæ insitendum non esse, quasi ipse præcisè anno Heberi trigésimo quarto, ac Joktan aliique, post ipsum geniti fuerint, maxime quòd ordo iste literæ necessitatem primogenituræ non inducat, ut jam indicatum. Quòd plures quàm duo ex ipsius posteritate hîc non sint recensiti, inde factum, quòd ipsorum familiæ, neque ad lineam vel prosapiam populi Dei quidquam facerent, neque ad stirpes gentium in terrâ divi-

sione constituendas, satis essent celebres; aut sufficientes. Sic & aliorum multorum integræ posteritates in ista genealogia non commemorantur, quæ tantum, aliis additæ, earum numerum auxissent.

Quartò, Si Peleg fuit primogenitus, & natus anno post diluvium centesimo primo, tunc tempus videtur statui nimis breve & angustum, quo tot stirpes, tot familiarum & gentium capita, tot terrarum, regionum & regnorum incolas, producere potuerit, nihil obstante eo quod supra ad hoc argumentum est responsum. Hinc assignat ipsi Guilelmus Postellus in libro de Originibus cap. 20. longiorem à diluvio nativitatibus terminum, dum ait: *Anno circiter trecentesimo post diluvium, qui fuit vita Noachi plus minus nongentesimus, eo anno quo natus est Phaleg, abierunt in varias colonias, diviso invicem orbe; filii Noe, ob idq; vocaverunt illum unum Pheleg פֶּלֶג, quod Divisionem significat, ut suo nomine tam celebris facti memoriam conservaret.*

Ex quibus omnibus probabiliter colligitur, quod verba hæc, *Et Heber vixerat triginta quatuor annis, quum genuit Pelegum*, Genes. 11. v. 16. hunc habeant sensum; *Heber triginta quatuor fuit annorum, quum incepit procreare filios & filias, id est, liberos, inter quos præcipui fuerunt Peleg & Joktan.* Peleg ideo sic dictus, & ideo primo loco nominatus, quia in diebus ejus divisa fuit terra, quæ res maximè in mundo celebris fuit & admiranda; tum etiam quod ex ejus familia descendit genus Abrahami: cujus ortum indicare, præcipuus ibi historiæ fuit scopus. Joktan verò nominatus, quod amplissimam & celeberrimam præ reliquis liberis posteritatem esset consecutus, quæ digna fuit, ut inter capita & stirpes divisarum gentium recenseretur.

Quo ipso responsio suppeditatur ad argumentum, à numerosa familia seu posteritate Joktani deductum, quæ in divisionem terræ venit, ob quam non potuerit ante Pelegum natus esse Joktanus; cum Peleg genitus dicatur anno patris sui 34. Respondetur enim, non necessariò ita intelligenda esse verba Genes. 11. v. 16. quasi Heber 34. ætatis suæ anno genuerit Pelegum: Sed quod illo anno liberos gignere inceperit, inter quos fuerint illi duo, Peleg & Joktan.

Quocirca ex his etiam nunc patet, multis modis dubiam esse

esse & hanc Chronologiæ Hebræorum partem, quâ Pelegus primogenitus Heberi statuitur, & per consequens neque hoc argumento validè satis concussa prima sententia, quòd in primum Pelegi annum, seu nativitatem ejus Divisio inciderit.

76.

At, inquit aliquis, Si Peleg post Joktanem natus statuatur, tùm Annus nativitatis ejus est incertus, & per consequens etiam Annus Confusionis linguarum & terrarum.

Resp. Esto: Aliud in istis Genealogiis præcipuè spectavit Spiritus Sanctus, uti vidimus. Neque tamen propterea Chronologiæ sacræ membra & articuli vel minimum turbari aut luxari debent: ad quas enim personas Sacra Scriptura distantias annorum, & Chronologiæ articulos applicat, eæ nobis inviolabiliter sunt retinendæ, sive naturæ, sive dignitatis ordo in personis illis sit observatus. Catenæ istius Sacræ junctura nunquam humanâ sapientiâ divellenda, utut articulorum junctorum ratio exquisitissimè nobis non sit cognita. Hoc unum Sacra Scriptura certum esse voluit, ut Pelegi nomen Divisionis Terræ & Linguarum symbolum esset sempiternum, idemque catenæ temporum articulus esset immobilis. In hoc itaque & nobis acquiescendum.

77.

Et hæc, pro instituti nostri ratione, de præsentibus questionibus sufficere possunt, qui non *πλεμικῶς* sed *διδασκαλικῶς* & *ιστορικῶς* ista, citra cujusquam præjudicium, tractare nobis proposuimus. Qui plura de his volet, & ea, quæ pro & contra adferantur, cognoscere desiderat, consulat Sethum Calvisium in Chronologia, & contra hunc disputantem, Davidem Pareum in Comm. in Genes. cap. 12. Nicolaum Torniellum in Annalibus, sub anno mundi 2039. Andreæ Masium in Comment. in Josuam, cap. ultimo, Pererium in Disputationibus in Genesin, & alios.

Et sic est Linguae Hebrææ in alias plures linguas Confusio & dissipatio, ex singulari Dei judicio immissa. De Lingua Hebrææ, post Confusionem, Conservatione & Propagatione, Dissertatione agemus sequente, si Dominus voluerit.

Ne sequentes pagellæ vacuum facerent, placuit eas expositione sententiæ Hebræorum de sequenti Quæstione complere, juxta illud Hebræorum, כל בלי דין סופו להתמלאות, *Omne vas vacuum debet repleri. Quæritur;*

An Homo ita naturâ mortalis fuerit, ut necessario moriturus fuisset, et si non peccasset?

Ex Christianis nonnulli in Affirmantem, alii in Negantem concedunt sententiam. Sociniani & similis farinæ homines, ut Peccatum extenuent, & postmodum etiam ejus Expiationem annihilent, Affirmativam tuentur, & Mortem faciunt necessariam Naturæ hominis, non Peccati, sequelam. Orthodoxi Negant.

Nolo autem nunc actum agere, & post tot Homeros Iliada conscribere, vel Orthodoxæ sententiæ confirmandæ, vel Heterodoxæ refellendæ, argumenta producendo. Hæc enim apud alios legi possunt.

Hebræorum tantum sententiam proferre placet, idq; ideo potissimum, quod nonnulli ex Socinianis scribant, suam sententiam cum Veterum Judæorum consentire, vel saltem ab ea non esse alienam. Quàm verè autem id ab ipsis dicatur, & scribatur, sequentia testimonia docebunt.

In libro *Zohar*, in Genesin col. 218. ad Genes. II. legitur: אדם קדמא מרד במאורי נגד מותא לעלמא h. e. *Adamus primus rebellavit domino suo, & causatus est (sc. rebellionem suâ) mortem mundo* (non sibi duntaxat.)

In ספר האמונות *Sépher haëmunoth* R. Schem Tof, portâ 6. cap. 9. fol. 68. columnâ 2. אמרו במדרשות כי אם לא חטאו אדם וחוה היו תולדותיהם שלא באמצעות יצר הרע והיה חבורן בתכלית הנאות בדמיון חבור הצורות העליונות והקללות וכו' והיו חיים וקיימים בעולם h. e. *In Medraschoth sive Commentariis Albergoricis dicunt Rabbini nostri; Si Adam & Eva non peccassent, tum ge-*

nerationes ipsorum fuisset sine ulla mala concupiscentia, & copulatio ipsorum fuisset convenientissima, qualis sc. est conjunctio formarum superiorum, ut maledictiones arguere videntur, & vivi ac stabiles perpetuò mansissent in mundo. Et fol. seq. וְאֵלֹהֵי הָיִיתָ מְשֻׁתָּפֵשׁ בְּגוֹף הַנִּבְרָא לָךְ כִּרְאוֹי עַל יְדֵי הַתְּקוּם הַהוּא הָיִיתָ נֶאֱחָז לְעַד אֶדְ נֶאֱשֶׁר וְאֵלֹהֵי הָיִיתָ מְשֻׁתָּפֵשׁ בְּגוֹף הַנִּבְרָא לָךְ כִּרְאוֹי עַל יְדֵי הַתְּקוּם הַהוּא הָיִיתָ נֶאֱחָז לְעַד אֶדְ נֶאֱשֶׁר Si fuisses usus illo corpore, in quo creatus es, sicut conveniens erat, vi ac virtute loci illius (horti Edenis) fuisses aternus in perpetuum: quandoquidem autem peccasti, & conversus es in virum alium, pertinges & vades ad corruptionem, &c.

Rabbi Bechai in Legem fol. 12. 2. ad hæc verba Genes. 2. 17. *Morte morieris*, in hunc sensum hac de re scribit: אִין הַכּוֹנֶה שְׁמוֹת מוֹת בִּי עַל דְּעַר רִל לִלְיָ שְׁחָטָא לְאִמּוֹרָתָא אֶכְלוּ אֶלָּא שִׁיחִיָּה בֵּן מוֹתָא בִּי עַל דְּעַר רִל לִלְיָ שְׁחָטָא לְאִמּוֹרָתָא Intentio horum verborum non est, quòd eo ipso die, quòd comederit, sit moriturus; sed quòd Filius (reus, obnoxius) mortis sit futurus. Nam ex sententia Rabbino- rum nostrorum; Nisi peccasset Adam, non fuisset mortuus in aeternum, sed perpetuò mansisset vivus, sicut Angeli ministeriales. Secundum sententiam autem Physicorum, Adamus etsi non peccasset; tamen moriturus fuisset מִיתָה טְבִיעִי מִיתָה טְבִיעִי morte naturali; quia omne compositum tandem iterum est dissolvendum, & morte naturali destruendum. Necessarium enim est naturaliter, ut omne compositum in radicem suam, & fundamentum suum revertatur. Juxta illorum ergo mentem verba illa, *Morte morieris*, intelligenda sunt עַל מִיתָה מְקַרִּי עַל מִיתָה מְקַרִּי de morte accidentalī, quā major hominum pars moriuntur; unde sententia illorum est; Etiam si homo non peccasset, illum tamen morte naturali moriturum fuisse: posteaquam verò peccavit, peccatum causatum ipsi fuisse mortem accidentaliam, quā sc. moritur ante tempus suum, ut is qui reus sit mortis בִּי לִי שְׁמִי per manum Cæli, id est, Dei. Quod autem vox *Moriendi* ingeminatur, idèò factum volunt, quòd duplex sit Mors accidentalīa, juxta id quod scriptum est 1. Sam. 26. 10. Sed Dominus plagā afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur, aut in bellum descendet ut consumatur. Quod enim dicitur; Aut dies ejus adveniet ut moriatur; intelligunt de morte naturali. Posteaquam verò per peccatum mors accidentalīa in ipsum regnavit, subtrahenda ei fuit arbor vitæ aternæ naturalis, unde Arbor vitæ vocatur; Arbor sc. quæ pervenire facit ad vitam naturalem; donec adveniat tem-

pus separationis compositionis ejus, & quæ eripit eum à morte accidentaria. Verba illa; Et vivat לעולם in sæculum, non designant tempus infinitum, sed finitum & determinatum, juxta illud Exod. 21. 6. Et ferviet ei לעולם in seculum: Item 1. Sam. 1. 21. Maneat ibi usq; in seculum, &c. Hujus suæ sententia varias proferunt rationes, quarum unam & alteram hic adduxissem, והוא דעת ר"ל, nisi sententia ipsorum repugnaret fundamentis fidei nostræ, sententia sc. Rabbīnorum nostrorum b. m. ואנו אין ראוי לנו להאמין ולקבוע מסמרותי אלה מדרבי ר"ל המקובלים מפ' הנביאים שאילמלא שחשבה ה'ה חי לעולם וכן אמר הכתוב אני אמת' אלהים אתם ובני עליון כלכם וזה אמר באלהים ובבני עליון אלה אלהים ממש ובני עליון ממש ורבו הפתובים על זה. Nobis enim nihil credendum, nec ullibi clavus figendus, nisi ex verbis Rabbīnorum nostrorum; per Traditionem inde à Prophetis usq; receptis: quòd nisi peccasset Adam; vixisset in sæculum. Et sic dicit Scriptura Psal. 82. 6. Ego dixi, Dii estis vos, & filii excelsi omnes vos; Non dicit; Sicut dii, & sicut filii excelsi; sed Dii revera, & Filii excelsi revera. Et plura sunt in hanc rem Scriptura dicta, &c. Hastenus Bechai.

Rabbi Moses Gerundenfis ad eundem locum, fol. mihi 6. col. 4. In die quo comederis ex eo, morte morieris; h. e. Quo tempore comes ex eo, fies filius mortis. Tale est illud; Quo die exiens abieris huc aut illuc, certò scito, te omninò moriturum, 1. Reg. 2. 42. Non enim vult, quòd confestim eo ipso die sit moriturus. Neque etiam mens est, quòd sciturus tantum sit, se moriturum: quia viventes omnes sciunt, quòd morituri sint; sed vult dicere, quòd, quo tempore sit exiturus, reus mortis sit futurus apud Regem; qui ipsum sit pro lubitu interfectorius &c. Et juxta Philosophorum sententiam, Homo mortis obnoxius fuit inde à principio creationis, quòd sc. compositus esset: nunc verò decretum super eo, ut, si peccaverit, moriatur propter peccatum suum secundum morem illorum, qui rei sunt mortis per manus Dei ob transgressionem quandam; ut Comedens oblationem, Inebrians se vino, &c. in quibus intentio est; quòd sint ob peccatum suum morte intempestivâ & prematurâ morituri. Ideò volunt in denunciatione pena dici; Donec revertaris in terram, quia ex terra desumptus es: quia pulvis es, & in pulverem revertèris; in naturam scilicet tuam. Præterea quia ab initio vefcebat fructibus arborum, & seminibus terra, hinc sequi volunt, fuisse in ipso dissolutionem & causam gene-

ratio-

rationis & corruptionis : לא מֵת אֶלְמֶלֶךְ שְׁחָטָה לֹא מֵת :
 לְעוֹלָם כִּי הִנָּשְׁמָה הָעֲלִינִירָה נִוְתְּנָה חַיִּים לְעַד וְהַחֲסֵף הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר
 בּוֹ בָּעַת הַיְצִירָה יִהְיֶה בּוֹ דְּבַק תָּמִיד וְהוּא יִקַּם אוֹתוֹ לְעַד כְּמוֹ שֶׁפִּרְשְׁתִּי :
Verum juxta sententiam Rabbinoꝝ nꝛostꝛoꝝ , si Adam non pec-
casset , non fuisset mortuus in seculum. Anima quippe superna de-
disset ipꝛi vitam in perpetuum , & Voluntas seu beneplacitum Dei ,
quod in ipꝛo fuit in principio Creationis ejꝛus , jugiter ei adhaesisset , &
in perpetuum ipsum conservasset , ut supra exposui , &c. Et scito ,
quod Compositio non necessariò Corruptionem inferat , nisi apud Ολι-
γοπιστας , &c. & perpetuitas illa fuisset in ipꝛo , quamdiu benepla-
citum illud durasset : וְהָאֵם יִכְרֹר Atqꝫ hac puta puta est veritas :

Haecenus ille. Alios omitto.

Ex his luculenter fatiꝛs , ut opinor , apparet ,
 quid de hac quaestione Veteres
 Hebræi senserint.

F I N I S.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S. Th. D. & Ling. Heb. Prof.
D I S S E R T A T I O
DE LINGUÆ
HEBRÆÆ, IN ET A' CON-
FUSIONE,
CONSERVATIONE ET PRO-
PAGATIONE.

B A S I L E Æ,
Impensis Hæredum LUDOVICI KÖNIG,
Typis GEORGI DECKERI
Academiae Typographi.

An, M DC XLIV.

Σ. Θ.

DISSERTATIO

De

LINGUÆ HEBRÆÆ,
POST CONFUSIONEM,
CONSERVATIONE ET PRO-
PAGATIONE.

THESIS I.

onfusionem ac diversitatem Linguarum, occasione immanis structuræ Babylonicae urbis & turris, à DEO inductam, ac inde quoque hominum ac populorum, in diversas mundi partes, Dispersionem secutam fuisse, superiore Dissertatione, pro instituti nostri ratione sufficienter, ut opinor, vidimus. Proximum itaque nunc videtur esse, ut etiam inquiramus, *Ubi & apud quos in vasta illa Confusione, & generis humani dispersione, primæva lingua Hebræa in sua puritate conservata & propagata fuerit?* Quod enim certo Dei consilio, & sapienti ejus providentiâ, alicubi & inter quosdam, salva & superstes manserit, de eo cum experientia ipsa testetur & testata sit, nullus dubitationi locus restat. Hinc, ut David Psalm. 29. v. 10. inquit, יהוה לַפְּבוֹל יֵשֶׁב DOMINUS diluvio præsedir; sic revera quoq; dicere possumus: יְהוָה לַפְּבוֹל יֵשֶׁב DOMINUS confusioni præsedir, eamque suâ providentiâ prudenter rexit. Insigne verò illud gratiæ Divinæ erga istos ho-

mines documentum fuit, quòd eos, ut in societate civili, moribusque, & legibus, concordēs, sic quoque eādem linguā consentientes esse voluit. Summum enim hoc erat futurum, cū ad fœderis cum isto populo arctiūs ineundi conservatiōnem, tū ad sanctioris fidei ac religionis sacratiōis in ipso feliciorem propagatiōem, adminiculum.

2.

Manu ductiōnem ad hanc rem investigandam & explorandam hīc quoque Sacræ nobis præbent literæ, quarum ductum, Divinā, quam imploramus, adjuti gratiā, sequemur, earumque vestigiā, quamvis alicubi obscurā & perplexā, utpote antiquissimā & à paucis trita, quantum nostrā fieri poterit industriā, lustrabimus. Totum autem hoc De Linguae Hebrææ Conservatiōe, Propagatiōe, & Duratiōe, negotium, commodè nobis sequentiū Quæstionum explicatiōe & enodatiōe videtur absolvi posse:

I. *An in populis & familiis pluribus, an verò in Una duntaxat familia, Heberi sc. Schemi pronepotis, permanserit & conservata sit?*

II. *Quare potius in hujus Heberi, quàm in alterius aliqujus ex pii Schemi nepotibus familia, sit conservata? quomodo item in hac familia sit propagata?*

III. *Ubi sedes suas hac familia habuerit?*

IV. *An ab hoc Hebero nomen Hebræorum derivatum sit, ita ut & Lingua & Populus Hebræorum nomen ab illo acceperint? An verò ab עֶבֶר hoc est, Transitu fluminis? vel, ut alii volunt, ab Abrahamo?*

V. *Quomodo porro hoc populo multiplicato, & varia exilia experto, in familiari loquendi usu sit inter ipsos conservata? Quando familiaris loquendi usus desierit? Ubi & quâ ratione postmodum conservata fuerit?*

VI. *Et hanc quæstionem, quæ à curiosis nonnullis moveri solet, subjungemus, An perpetuò sit permansura, & an in futura quoque vita ejus usus sit futurus?*

3. I. *An*

An in populis & familiis pluribus, an verò in Una duntaxat, post Confusionem, permanferit, & confervata fit Lingua Hebræa?

Disperitiuntur hîc Authores : *Alii* enim volunt, illam, post Confusionem quoque, in pluribus familiis & locis incorruptam permanfisse : *Alii* Unicam tantùm familiam ponunt, in quâ confervata fuerit.

I. Sùnt, qui Linguam Hebræam inter complures, & in majori hominum societate, nec exiguis locorum spaciis, permanfisse judicârunt, in tota fcilicet Syria, Affyria & terra Canaan, atque ita inter plures Noæ posteros, diverfarum etiam linearum; nempe non duntaxat in Schemi aut Heberi familia, sed & in nonnullis posteris Chami: Syria enim & Affyria cefferunt in divifione terræ posteris Schemi; Cananæa posteris Chami. Qui tamen hujus funt fententiæ, non concordant inter fe, sed variant..

GILBERTUS GENEBRARDUS in Chronologia fua lib. I. pag. mihi 33. ita hac de re fcribit: *Hebraica, quæ antea communis erat, apud Heberum (à quo lingua & populi nomen) remanfît incorrupta, quòd neque confilii, neque operis eorum, quibus turrim in cælum erigere placebat, interfuiſſet. Nam etſi iſta confuſio contigerit ultimo anno Phaleg, id eſt, ætatis ejus 239. at ei Heber ſupervixit 170. annis, uſque ad 82. videlicet Jacobi. In eo enim finiit antiquus Macrobiorum vigor. Et mox: Imò verò remanfît etiam in Syria & terra Chanaan, antiquis Patrum ſedibus, cumq; in eam venit Abraham Chaldaus, tam ipſe, quàm poſteri ejus locuti ſunt labio Canaan, circa quæ tempora corrupta eſt in Syria; ut deinceps non Hebraica ſive Cananæa fuerit, ſed ejus duntaxat dialectus proxima. Et mox: Sed nec, qui morabantur in Syria & Canaan, videntur interfuiſſe conſtructioni turris, aut communicæ. Quoniam Gen. II. v. 2. ſtructores deſcendiſſe videntur de Oriente in campum terre Sinear, illicq; conſediſſe ad hoc opus, Syria autem & Cananæa erant in Occidente terrarum, quæ tunc incolabantur, &c.*

In hac ſententia notandum, 1. quòd tanquam diverſa po-

nat, *Hebraicam linguam apud Heberum remansisse incorruptam*: &, *Remansisse etiam in Syria*. Nam optimè inter se consentiunt, cùm Heber ipse & ipsius posteri, ut in seqq. videbimus, in Syria habitârint, unde eo ipso, dum apud Heberum permanfit, mansit quoque in Syria. An verò per totam Syriam diffusa, & apud omnes ejus incolas in usu fuerit, id adhuc est in dubio:

2. Quòd in Heberi familia permanferit, inde probat, quòd ille nec consilio nec auxilio Turris Babylonicae structuram adjuvârît: hoc verò cùm fecerint Cham & familia ipsius, uti vidimus Dissertatione superiore thes. 29. 30. &c. quo fundamento etiam in ipsius posteris, Canaanis videlicet lineâ, Hebrææ linguæ conservationem ponit? cur illi qui rei, & sceleris confortes fuerunt, cum reliquis non sunt puniti?

3. Nescio an & illud consistere possit, vel soliditatem aliquam habeat, quòd ait, illos qui morabantur in Syria & Canaan, non interfuisse constructioni turris: Inde enim ex parte videntur profecti esse in terram Sinear ad exstruendam turrim. An terra Canaan ante dispersionem populorum jam inhabitata fuerit, incertum, & non probatum. Cùm enim à Canaane nomen sortita sit, tum demùm, quando Canaan cùm suis illuc migravit, videtur habitari cepisse.

6.

JOSEPHI SCALIGERI sententia eò tendere videtur, quòd Lingua Hebræa *partim* in Assyria, & quidem non in una dumtaxat familia, sed inter complures homines, *partim* in Cananæ, conservata fuerit, & permanferit: In Assyria autem prius, commerciis & negotiationibus exterarum gentium, à puritate sua defecerit, & in eam, quæ Syriaca vocata est, desciverit: Sed in terra Canaan, sive in Phœnicia, quòd à Chami posteris traducta fuerit, nativam puritatem diutius retinuerit, propter rariorè exterarum gentium ad illos tractus appulsum. Hinc etiâ statuit, Abrahamum dum in Assyria erat Syriacè loquutum esse: Hebraicè demùm loqui cœpisse, cùm jussu DEI ex terra sua in terrâ Canaan venisset, adeoq; illic eam linguam addidicisse. Videamus illius verba ipsa: Primò exprimit hanc suam sententiam in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum, his verbis:

Lingua

Lingua Hebraica est; quæ in usu fuit Chananæis, hoc est, Phœnicibus tempore Abrahami. Syriaca vero, quæ utebatur antea Abraham, locum habebat duntaxat in tractibus Euphratis, quæ degenerarat ex Chananæa propter frequentem usum, & aliarum gentium commercia, quæ in Babyloniam negotiationis causâ se conferebant. Assyria enim, ut omnia præfca monumenta testantur, prima omnium regionum culta fuit: ibi sunt natales primi hominis, ibi ante diluvium posteritas Adam mansit. Post Diluvium constructa fuit magna Babylon, & omnes ripæ Euphratis amplissimis & opulentissimis urbibus prætextæ erant, quum interea coloniæ ex istis regionibus in Syriam & Phœniciam deducerentur, quæ adhuc ævo Moïsi, & infra illa tempora, lingua Assyriæ prima indelibatam & incorruptum sermonem conservarent, quia peregrini rard ad eas penetrarent, qui eorum linguam contaminarent, etcæt. Laban loquitur Syriacè (*Jegar Sahadûtha*, Genes. 31. 47.) Jacob linguâ ejus loci, nimirum Chananæâ, extulit id, quod Laban maternâ suâ Syriacâ. Et tamen Abrahamo & Laban, ut idem genus & patria, ita etiam eadem lingua communis erat. Abraham igitur prius locutus est Syriacè, deinde & ipse & posteritas ejus Chananæo sermone usi sunt, quæ integrum in Ægypto conservarunt, etcæt. Concludamus, unam linguam vetustissimam esse eam, quâ Sacra Biblia conscripta sunt, eam primum integram & incorruptam in Assyriâ fuisse, deinde peregrinorum commercii contaminatam. In partibus autem Syriæ, ad tempora prioris Templi, non solum inter Hebræos, sed etiam inter Sydonios & Tyrios diu obtinuisse, quod quidem eorum numismata testantur, etcæt. Deinde etiam in aliâ Epistolâ, ad Stephanum Ubertum, eadem luculentius edisserit, ubi ita scribit: Tempore Eliæ, quæ coloniam Pœnorum in Africam deduxit, universa Phœnicia & Palestina puro Hebraismo utebatur, & literis quæ hodie supersunt apud Samaritas, & pure sunt Phœnicia. Vide vicissitudinem rerum. Lingua quam Hebraicam vocamus, & quâ utuntur Sacra Biblia, falsò eo nomine appellatur, quum sit Phœnicia. Ea intemerata mansit in Assyria à primo usque homine, donec commercii & negotiationibus exterarum gentium defecit à prima puritate, & in eam linguam descendit, quæ Syriaca vocata est, & jam tempore Abrahami & Patriarcharum in usu erat, ut perspicue constat ex Genes. 31. 47. ubi tumulum Jacob Phœniciâ linguâ vocat גלעד Galhed; Laban Assyriâ & trans-euphraten si linguâ utebatur, ut illi opus fuerit Phœniciam, utpote novo inquilino, discere: Isaaco & Ja-

Ecce opus non fuit: utpote qui in ipsa regione nati essent. Extera nationes longo post tempore, atque adeò ipsi Israëlita, eam linguam vocarunt ab Abraham, qui, quod ex Transeuphratensi regione venerat, אַבְרָהָם Hebræus vocatus fuit. Id enim propriè est Homo qui ex transeuphratensi regione venerat, hoc est, Græcè περσῆτης vel περσῆτης. Ita enim primus Abraham, & dein ejus posteri vocati, cuius rei vetustissima memoria extat Genes. 39. 14. (ubi Joseph in Ægypto vocatur Vir Hebræus). Ab eo igitur (Abrahamo) Chananaea sive Phœnicia lingua vocata est Hebraica, propter Hebræos, quia solorum Hebræorum libri, qui eâ linguâ utuntur, nobis noti sunt. Hæc ergo vicissitudo, quam proposui, notanda est, quod in regione Assyriæ, in qua nata est ea lingua, propter innumerarum gentium commercia, & varias mutationes imperiorum, florem illum & nativum nitorem diu obtinere non potuit, quum integer manserit in Phœnicia, propter rarum exterarum gentium appulsum ad eos tractus, qui exteris explorati non fuerant, antequam Sydonii & Tyrii imperium maris obtinerent. Neque tamen indoles illius lingua propterea statim mutata est, ut apparet ex Annalibus Phœnicum, quorum frusta extant apud Josephum & Philonem Bibliensem, citante Eusebio. Dido igitur, quæ & Elisa, linguam Phœniciam cum characteribus in Africam intulit, & lingua tamen tempore Plauti à prisco Hebraismo desciverat, ut ex Pœnolò patet, & literæ Punica mirum quantum ab illis Samaritanis diversa, quod nummi Carthaginensium testantur. Hastenus Scaligeri verba, in quibus etiam nonnulla occurrunt, quæ ulteriori consideratione opus habent, de quibus Lectorem paucis monebimus.

Quod enim his verbis *1.* Scaliger simpliciter contaminationi Linguae Hebrae in Assyria, Syriacæ & Chaldaicæ linguae ortum adscribit, ac si Lingua Syriacæ nihil aliud esset, quàm Lingua Hebræa corrupta ex frequenti exterarum gentium in Assyriam commercio; id equidem maturiori consideratione, & probatione clariore indigere videtur. Annon enim fieri potest, atque adeò etiam probabilius & vero similis videtur, eam Linguam suam Originem traxisse ex Linguarum Confusione? Sanè hoc multi gravissimi authores statuunt.

2. Videtur Syriam & Assyriam pro synonymis sumere, quæ tum temporis distinctæ erant, & distinctos Dominos habebant.

bant. Syriam enim occupaverat *Aram*, à quo & *Aramia* vocata fuerat: Assyriam verò *Affur*, à quo pariter nomen suum accepit.

3. Mirum, illum prorsus Linguarum Confusionis historiam silentio præterire, & mutationem linguæ Hebrææ in Assyria, soli & unico exterarum gentium cum Assyriis commercio adscribere, neq; definire, quando hæc mutatio inceperit: nam si hæc commercia hujus mutationis causa fuerunt, tunc successivè contigit, ita ut in confusione, & paulò post eâ adhuc, Linguæ Hebrææ usus in Assyria permanferit, & ut fieri solet, paulatim interierit & mutata sit.

4. Pro confesso sumit, Linguam *Hebraam* sic vocatam esse ab Abrahamo; non quidem ab ejus Nomine, sed eo quòd, cum in Cananæam profectus esset, Euphratem transiverit, & ex Transeuphratenfi regione venerit. Ab hoc trajectu & Abrahamum, & posteros ejus, *Hebraeos*, quasi *περιγίτας* vocatos esse, h. e. Illos qui ex Transeuphratenfi regione venerunt, vel Euphratem trajecerunt. De hoc in seqq. pluribus agetur.

4. Admodum lubricum est, quòd idioma linguæ Hebrææ proprium facit non Hebræorum, sed Cananæorum; quinimò falsò Linguam Hebraicam sic vocari, cum rectius diceretur Phœnicia.

5. Dubium maximè est, & probatione indiget, quòd innuit, Abrahamum, dum in Assyria ageret, Syriacam duntaxat linguam calluisse, Hebræam verò demum in Cananæa addidicisse; utpote quæ propria illorum, & diu ante Abrahami in Cananæam adventum, in ea in usu fuerit.

-7-

THOMAS ERPENIUS in Oratione de Lingua Hebræa, quamvis in nonnullis à Scaligero & Genebrardo discrepet, & quædam habeat peculiaria, ex parte tamen etiam cum illis communia quædam habet. Nam primò scribit, *Hebraam* Linguam non ab Hebero, Schemi pronepote, nomen hoc nactam; 1. quòd Heber Chaldaicè potius, quàm Hebraicè loquutus fuerit; id quòd inde ipsi patere videtur, quòd Abraham Patriarcha, qui ab eo originem traxit, Chaldaus fuerit: 2. quòd ab Hebero usque ad Abrahamum nemo ab

Hebero Hebræus nominatus legatur: Deinde scribit, eam, testib. omnibus Rabbiniis, Origene, Augustino, & aliis, sic dictum ab Hebræis, qui populus fuerit oriundus ex Canaan; huncq; populū cum suis eum Asia litoralis tractū occupasse, qui est inter Jordanē fluvium, & Mare Mediterraneū, quom Terram Canaan, & inde seipsos quoq; Cananaeos, ipsi appellarint: à Chaldaeis verò & vicinis populis Ebræos vocatos esse, h. e. Trajectores, quòd Jordanem trajecissent: eandemq; ob causam etiam Abrahamum, cūm relicta Mesopotamiā, patriā suā, in eam provinciam secessisset, Ebraeum appellatum esse, (hoc est, Cananæum) non à suo transitu, ut aliorum quorundam est sententia. Ergo vult, apud Cananaeos, post linguarum confusionem, linguam Hebræam remansisse: Cananaeos veros & primos esse Hebræos: à Cananæis Abrahamum cum suis linguam Hebræam didicisse: à Cananæis denique Heberi posteros, Abrahamum & reliquos, Hebræos dictos esse. Et hinc etiam esse, quòd Lingua Hebræa Lingua Canaan vocetur à Propheta Jesaia cap. 19.

In hac quoque sententia nonnulla sunt nobis valdè mirabilia & nova, quæ verò hîc examinare & ex professo refellere non est necesse, cū ea, ut & superiora, ex sequentibus cuivis per se, uti speramus, sese sint proditura. Breviter illa tantum indicasse, & monuisse, nobis sufficiet.

1. Quòd putat, Syriacam vel Chaldaeam linguam ita in Syria & Assyria obtinuisse, ut lingua Hebræa tota, & prorsus apud omnes, oblitterata fuerit, adeo ut Heberus, & ejus liberi & nepotes, inter quos & Abrahamus, Chaldaice tantū sint locuti, nullamq; Hebræe Lingua notitiam habuerint, sed à Cananæis eam primum didicerint; id magnā adhuc probationē eget, & nescio an Chronologiæ ratio permittat.

Nam, si Confusio linguarum contigit in nativitate Pelegi, tum fieri non potest, quin Heber, pater Pelegi linguam Hebræam sciverit, cū ante confusionem vixerit: ac proinde dicendum, quòd post Confusionem ejus oblitus, & ipse quoque pœnæ turris Babylonice exstructæ particeps factus fuerit, cū tamen culpæ se non consortem fecerit: At hoc dicere, videtur absurdum; Si Confusio Linguarum accidit in morte Pelegi, ut multi statuunt, tum longè hoc est absurdius: nam sic & Heber, & Peleg, & Abraham, linguam Hebræam calluisse prorsus est indubium; cū ipse etiam Abrahamus 48. annis ante confusionem vixerit.

Non

Non negatur, linguam Chaldaeam vel Assyriacam in illis regionibus viguisse : non negamus etiam, Abrahamum eam calluisse : sed negatur, eam linguam solam & apud omnes ibi obtinuisse, adeo ut nulla familia Linguae Hebraicae purae & incorruptae usum habuerit : negatur, Abrahamum non simul etiam Linguam Hebraeam incorruptam habuisse : negatur, illum cum suis primum eam linguam à Cananæis didicisse.

2. Mirum & novum, quod nec ab Hebero, nec ab Abrahamo ejusque in Canaanem, trajecto Euphrate, transitu, nomen *Hebraeorum* ortum esse putat, sed à Cananæis, quod illi Jordanem trajecerint, &c. Magis mirum, quod scribit, Omnes Rabbinos idem sentire. Plerique certe Rabbini aliter sentiunt. Et ipse quoque Augustinus, quem pro se laudat, illi adversatur. Unde nomen *Hebraeorum* originem suam ducat; Et quid Hebraeorum Rabbini de hoc sentiant? in sequentibus videbimus.

3. Statuit Erpenius, *Chaldaicam & Arabicam Linguam ortas esse in familiis à Chamo oriundis*; in Oratione primâ de lingua Arabica; In eadem oratione asserit, agmen Nimrodicum occupatum fuisse in extruenda turri, & per varietatem linguarum dissipatum :

In Oratione de Lingua Hebraea statuit idem, *Heberum Semi nepotem, loquutum fuisse non Hebraicè, sed Chaldaicè* : Hebraeos in Canaan primum loquutos esse Hebraicè : Cananeos linguam Hebraeam retinuisse. Hæc vero videntur esse ἀόυστα. Si Chaldaica lingua orta est in Confusione in familia Chami, quomodo Heber Semi nepos loquutus est Chaldaicè? Si familia Chami, quæ fuit illud ipsum agmen Nimrodicum, per varietatem linguarum dissipatum fuit, quomodo Cananæi, à Canaan, maledicto Chami filio (Gen. 9. 24.) oriundi, Linguam primam Hebraeam retinuerunt? Si agmen Nimrodicum fuit dissipatum, & varietate linguarum punitum, Ergo qui de agmine illo Nimrodico non fuerunt, Schemi sc. posterii, nec loci nec linguae mutationem passi videntur.

Sanè hæ tres sententiæ omnes, Scaligeri, Genebrardi, & Erpenii, apud Hebræos sunt novæ & ignotæ.

8.

Cur ergo, quærat aliquis, à *Propheta Jesaia capite 19. vocatur*

Lingua Canaan; annon quia Cananai hanc linguam retinuerunt, loquuti sunt, & propagarunt?

Respondent Hebræi, negando eo sensu à Propheta Jesaia vocari Linguam Canaan; sed idèd, quia eâ usi sunt habitantes in terra Canaan, primùm quidem patriarchæ Abraham, Isaac, & Jacob, deinde Israelitæ ejectionis Cananæis & Phœnicibus.

Abarbenel in Jesaïam; וְכַתּוּב הִיא לְאֶבְרָהָם אֲבֵן עֶזְרָא שְׁוֵי עֶזְרָא שֶׁהַכְּנַעֲנִים חָיו מִדְּבָרִים בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְזֶה עֲדוּת שֶׁקָּרָא הוּא כִּי לֹא אָמַר שֶׁפֶת כְּנַעַן עַל לָשׁוֹן הַכְּנַעֲנִי כִּי אִם עַל שֶׁפֶת כְּנִי יְהוּדִי; hoc est, Rabbi Abraham Aben Ezra scribit, hoc (quod nempe Lingua Hebræa vocatur Lingua Canaan) esse testimonium, quod Cananai loquuti fuerint Linguâ Sanctâ. Sed hoc testimonium falsum est; non enim dicit Propheta hoc de lingua Cananæorum, sed de lingua Judæorum, qui habitabant in terra Canaan.

R. Jehuda Muscatus in Cosfri parte 2. §. 68. fol. 117. col. 4. posteaquam adduxisset sententiam Nachmanidis, qui etiam vult, Cananæos Hebraicè loquutos esse, scribit: Nequaquam ita se rem habere: וְקִם אִם נֹאמַר שֶׁפֶת הַיִּזְרַת שֶׁם אֶבְרָהָם לָשׁוֹן תְּחִלָּה בְּאֶרֶץ הַחַיִּים בְּפִי הַפֶּה דְּבַר אֱלֹהִים בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְעַל דִּרְדָּה וְהַיִּזְרַת מֶה שֶׁאָמַר הַנְּבִיא יִשְׁעִיָּהוּ סִימָן יֵט בְּיָדָם הַהִיא וְגו' אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו דְּבַר הָרֹאשׁ בְּאֶמְרוֹ מִיָּה בְּלִמּוֹד כִּי הַכְּנַעֲנִים בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ חָיו מִדְּבָרִים עַל וְהִנֵּה שֶׁפֶתָנוּ אֶתְנוּ לְקִים דְּבַר כִּי מִאֲבֵרָה הָיְתָה זֹאת לָהֶם; ed dicendum, quod ab eo tempore, quo illic fuit Abrahamus, lingua ejus in terra illa invaluerit, quod ipse ore suo cum ipsis linguâ sanctâ loqueretur. Et hac ratione exponendum, quod Propheta Jesaïas dicit cap. 19. In die illo, &c. ad quæ verba Aben Ezra scribit, quod hinc discamus, Cananæos loquutos esse linguâ sanctâ. Sed ecce labia nostra nobiscum ad asserendum, quod ab Abrahamo hoc habuerint.

R. Salomon in Tractatu Talmudico Menáchoth cap. ult. fol. 109. col. 2. ubi locus hic Jesaïæ citatur, sic scribit, מִדְּבָרֵינוּ שֶׁפֶת יִשְׂרָאֵל הָיוּ שֹׁבִים, Loquentes linguâ Canaan, hoc est, שֶׁפֶת יִשְׂרָאֵל הָיוּ שֹׁבִים, Linguam Israëlitarum habitantium in terra Canaan.

Et hanc expositionem laudat quoque R. Afarias in Meor Enájim cap. 57. fol. 176. a.

*tam aliquam fuisse Familiam Linguae Hebraeae in, & post confu-
sionem, Conservatricem: Quæritur itaq; ; Quanam illa fami-
lia fuerit, in qua hæc Lingua hospitium vernaculum retinuit? Com-
munis & recepta Doëtorum inter Hebræos & Christianos
sententia est, Heberè familiam fuisse, Schemi pronepotis. Schem
enim genuit Arpachschadum: Arpachschad genuit Sélam:
Séla genuit Heberum; Gen. 10. & cap. 11. v. 10. 11. 12. 13. 14. 15.*

9.

Rationes, quibus hæc sententia nititur, & probabilis red-
ditur, præcipuè sunt istæ:

1. Quia Schemi familia, ut superiore Differtatione vidi-
mus, non consensit in impium & flagitiosum fabrorum Baby-
lonicorum consilium. Itaque non est probabile, illam pœ-
nam illorum expertam esse, quorum culpæ se non reddidit
participem.

2. Schemi, per Heberi lineam, familia inconcussa eo tem-
pore in suis sedibus permanfit, donec Abraham speciali voca-
tione Divinâ inde evocatus fuit; nec in aliam, ut alii, terram
dispersa fuit; ut in tertiæ quæstionis solutione videbimus.
Itaque cum Dispersionem non subierit, probabile est, illam nec
Linguae Confusionem passam esse.

3. Quia ut Schemi familia per Heberum descendens in ve-
ra pietate & sincero Dei cultu perstitit: ita quoque eam sin-
gulari Deus favore, gratiâ ac benedictione est prosecutus; cum
Chami contrâ familia, ex qua Canaan prognatus, à Deo fuerit
maledicta. Ergo longè magis probabile est, Deum in familia
Sancta & benedicta voluisse Linguam Sanctam conservare,
per quam Religionem & Legem suam propagare voluit,
quàm in familia prophana & maledicta. Genes. 9. 25. *Maledi-
ctus Canaan, servus servorum erit fratribus suis: Benedictus sit Dominus
Deus Schem.* Et Divinæ procul dubio benedictionis loco cen-
senda fuit Linguae Hebraeae in illa confusione conservatio in
certa familia. Hinc fingunt Hebræi, cum Deus per sortem
inter 70. Angelos, 70. Populos distribuisset, sortem Dei cecidi-
sse in familiam Abrahami, ex Heberi familia & linea descen-
dentem, ita ut illa immediate Dei populus permanferit, & lin-
guam Hebraeam purè atque inconfusè retinuerit. Legitur

hoc in Pirke R. Eliesaris cap. 24. Verba vide in Dissertatione superiore thes. II. & 14. Vide & R. Bechai fol. 20. col. 4.

4. Quia ab hoc Hebero posterii ipsius Filii Heber, Genes. 10. vers. 21. & Hebrai nominati sunt, ut in quarta quæstione videbimus.

5. Quia Nomina Patriarcharum, ut Heberi, Pelegi, Abrahæ, Sare, Isaaci: Nomina item quædam propria locorum, quæ ipsi imposuerunt, docent, illos Hebræâ, non Chaldæâ linguâ usos; imò quia Abraham, ex doctissimorum Virorum sententia, etiam ante egressum suum, in ipsa Mesopotomia vel Chaldæa, Hebraicè loquutus est, ita ut eam nequaquam demùm in Cananæa didicerit, sed contrà potius in eam intulerit, uti id in nostra Dissertatione de Literis Hebræorum thes. 46. docuimus, & testimoniis D. Hieronymi, Munsteri, & authoris libri Cosri declaravimus. Et quî quæso aliter esse possit? Heberum ante Confusionem vixisse, & multis post Confusionem annis vitam produxisse, ita ut eum non solum Abraham, verum etiam reliqui duo Patriarchæ, Isaac & Jacob, adhuc viderint & audiverint, constat ex Chronologia. Fuit enim omnium, qui inde à Diluvio vixerunt, *μακροβιώτατος*. Heberum verò & Schemum linguam Hebræam in Confusione perdidisse, quicquid dicatur, nullo modo est verosimile. Si retinuerunt, procul dubio etiam per suos posteros, quosdam saltem, propagârunt. Quî verò in hac propagatione præteritus credi potest Abrahamus, familiæ illius præcipuum decus & ornâmentum? Syriaca nempe in Syria (quæ latè patebat) erat vulgaris & communis, ex Confusione linguarum orta; Hebraica, familia isti sanctæ, & fortè regioni illi, aut ejus parti, quam inhabitârunt, peculiaris.

Itaque magnorum inter Hebræos & Christianos est sententia, in hac Heberi familia, tempore Confusionis, Linguam Hebræam conservatam & ulterius propagatam fuisse.

II.

Ex Hebræis, cèlebris est Philosophus & Theologus, author libri Cosri, sæpius nobis in nostris Dissertationibus laudatus. Hic in parte 2. §. 68. scribit: *וְשֵׁן עֶבֶר וְכַנְעֹנִי וְקִרְאֵי*

וְקָרְאוּ עִבְרִית מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁאָר עָלֶיהָ כְּעֵר הַפְּלִגָּה וּבְלִבּוֹל הַלְשׁוֹנוֹת:
hoc est, *Constat etiam, quod eadem illa fuerit lingua Heberi, & propter
ipsum vocatam esse Hebraam, quia apud ipsum remansit tempore Divi-
sionis terra, & Confusionis linguarum.*

Idem in Parte I. §. 49. scribit: אֲבִינּוּ עֲצָמוּ הָיָה
בְּדוֹר הַפְּלִגָּה וְנִשְׁאָר הוּא וְקִרְבּוֹ בְּלִשׁוֹן עִבְרִי אֲבִי אֲבִיו וְלִזְה נִקְרָא עִבְרִי:
hoc est, *Imò Abraham Pater noster ipse fuit tempore Divisionis, re-
mansitq, ipse & cognati ejus in lingua Heberi xvi sui, unde etiam Hebraus
vocatus fuit.*

Isaac Abarbenes in Genes. fol. 49. col. 3. עִבְרִי מִפְּנֵי יִצְחָק
הַעֲבָרִים וּבִעֵת בְּלִבּוֹל הַלְשׁוֹנוֹת נִשְׁאָרָה הַלִּשׁוֹן שֶׁהָיָה מִקִּדְמָה מִדְּבָרִים
הַעֲבָרִים וּבִעֵת בְּלִבּוֹל הַלְשׁוֹנוֹת נִשְׁאָרָה הַלִּשׁוֹן שֶׁהָיָה מִקִּדְמָה מִדְּבָרִים
hoc est, *Ab Hebero egressi sunt Hebrai: &
tempore Confusionis linguarum remansit lingua illa, quæ antea univer-
sus mundus urebatur, in Hebero & ejus liberis.* Et fol. 51. columnâ 3.
וְנִשְׁאָרָה הַלִּשׁוֹן הַסְּקוּדֶשֶׁת לִשְׁמִי בֶן נֹחַ וּבְחֹשֶׁב מִבְּנֵי עִבְרִי:
Et re-
mansit Lingua Sancta apud Schemum filium Noach, & quidem penes
præcipuum ex ejus filiis, Heberum sc.

Abraham de Balmis in Præfatione Grammaticæ suæ:
וְכַאֲשֶׁר רָבִי רַעְיָה הָאֵדָם: כָּל אִישׁ בָּעַר: וְזֶל ה' חָצְנוּ נָעַר: לְכַנְנָה
עִיר וּמִגְדָּל בְּאַרְצָא שְׁנַעַר: נִבְלָה שָׁם שִׁפְתָם: וַיִּפֹּץ ה' אֹתָם: וַיַּפְלִיגָה
הָאָרֶץ לְמִשְׁפָּחוֹתָם לְלִשׁוֹנוֹתָם: וְנִשְׁאָר הַלִּשׁוֹן הַזֶּה לִּשְׁוֹן קְדוּמִים: לְכַנְי
עִבְרִי כָּל הַיָּמִים: וְלִאֲבֵרָהם דוֹר שִׁשִּׁי לוֹ רֹאשׁ הַפְּאֻמִּינִים וְהַתְּמִימִים וְכו':
hoc est, *Cum verò multiplicata fuisset malitia hominum, & major pars
obbrutuiisset; ac contra Deum lacertos suos exeruiisset; ad adificandum ur-
bem & turrin in terra Sinear; confusum fuit illis labium ipsorum, &
dispersit eos Dominus, divisaq, fuit terra secundum familias suas &
linguas suas, & remansit lingua ista, lingua inquam ista antiqua, filius
Heber, omnibus diebus, & Abrahamo, &c.*

Elias Levita in Præfatione libri Meurgeman: כִּי מִלִּי סֵפֶק:
הָיָה הוּא וְאֲבוֹתָיו מִדְּבָרִים בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כְּאִשֶּׁר קִבְּלוּ מֵאֲדָם עַד נֹחַ
הַזֶּה הוּא וְהַעֲבָרִים הָיָה אִישׁ מִפִּי אִישׁ וְהַעֲבָרִים הָיָה שֵׁם בֶּן נֹחַ:
hoc est, *Nam absque dubio ipse
Abraham & Patres ejus loquebantur linguâ Sanctâ, prout eam accepe-
runt ab Adamo usque ad Noam, unus ab altero, inter quos præcipuus fuit
Schemus. Si Abraham & Patres ejus loquuti sunt Hebraicè:
Ergo apud illos conservata fuit lingua Hebraica.*

Huc quoque tendit, quod scribit Samuel Arcuvolti, in Præ-
fat. *Arugas habboqsem: וְיָחִי בְּנִסְעָם מִקְדְּמוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם חֲסָאוֹ בְּדוֹר:
וּלְקוֹ*

וְלָקַח כְּדָבוּר. וּמֵאֵן נִשְׁאַרְרוּ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אֶעֱלֶה יְחִידִי כִסְלִיהַ בְּלִבְךָ וְזֶרַע
 וְיִחְלֹדֶהוּ hoc est, *Et fuit quum discederent à Deo, peccarunt in sermone, ac proxime quoque puniti sunt in sermone.* Et ab eo tempore remansit lingua Sancta apud singulares peculii tantum, & semen servorum ejus hereditate accipiebant eam. Qui verò fuerunt isti, præterquam Noah, Schem, Eber, Peleg, Abraham?

Huc faciunt illorum authorum testimonia, qui docent, Linguam Hebraam sic dictam ab Hebero. Cur enim, & quæ ratio, quod velint, illam ab Hebero appellationem suam derivare? quia apud ipsum, & in ipsius familia, fuit tempore Confusionis linguarum conservata, & postmodum quoque propagata. Hæc videbimus paulò post.

II.

Ex Ecclesiæ Christianæ Scriptoribus celebris est D. Augustinus, lib. 16. de Civitate Dei cap. 11. ita scribens: *Cum enim legitur, unam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Semini commendatur HEBER, quamvis ab illo quintus (juxta LXX. Græcos, quartus juxta textum Hebræum) oriatur, & inde HEBRAEA vocatur lingua, quam Prophetarum & Patriarcharum, non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris, custodivit auctoritas. Profectò itaque, cum quaeritur, in Divisione Linguarum ubi lingua illa remanere potuerit; quæ fuit antè communis, quæ sine ulla dubitatione ubi remansit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta est mutatione linguarum, quid aliud occurrit, nisi quod in hujus gente remanserit, à cujus nomine nomen acceperit? Et hoc justitia hujus gentis non parvum apparuisse vestigium; quod cum alie gentes plecterentur mutatione linguarum, ad istam non pervenerit tale supplicium. Item ibidem: Quia ergo in ejus (Heberi) familia remansit hæc lingua, divisæ per alias linguas ceteris gentibus, &c. Et libr. 18. cap. 39. docet, non tantum linguam, sed & literas Hebræorum, per hunc Hebræum custoditas fuisse: Non itaque credendum est, inquit, quod nonnulli arbitrantur, Hebraam tantum linguam, per illum, qui vocabatur Heber; unde Hebræorum vocabulum est, fuisse servatam, atque inde pervenisse ad Abraham; Hebræas autem literas à lege cœpisse, quæ data est per Moysen: sed potius per illam successionem patrum, memoratam linguam cum suis literis custoditam.*

D. Chrysostomus in Genesin Homiliâ 30. ubi de Divisione terræ,

ne terræ, & linguarum Confusione agit, sic scribit : *Vide quot res sunt, ut memoria hujus facti in omnia sæcula producat. Primum Linguarum fit divisio, immò ante hoc nominis appellatio : Phaleg enim nomen, quod Heber puero imposuit, Partitionem significat. Deinde Loci agnominatio : Confusio enim vocatus est, id quod Babylon sonat. Postremum HEBER ipse mansit idem servans idioma, quod & antè habebat, ut manifestum hujus divisionis signum foret. Vidisti per quot res immortalem, nullaq; oblivione delendam hujus facti memoriam servari Deus voluerit ? &c.*

Eucherius in Gen. libr. 2. c. 2. *Eo tempore, quo linguarum facta est varietas, in sola domo Heber, qua antea fuit lingua, commansit.*

Johannes Mercerus in Comment. in Genesin ait: *Ego non dubito, primam illam puram & integram in certa familia remansisse, nimirum familia HEBER, qui ex Sem descendit, ex qua Abraham & sancti deinceps Patres & Israëlita descenderunt.*

Benedictus Pererius in Comment. in Genes. lib. 5. *Facta, inquit, divisione, quoniam ea lingua, qua fuerat communis omnium, facta est specialis in sola familia HEBER, quo vivente contigit Divisio linguarum, religiose custodita, &c.*

Guido Fabricius Boderianus in Præfat. Novi Testamenti Syriaci, ad Lectorem, in Bibliis Regiis : *Licet enim propriorum nominum notationes sint Hebraica, Chaldaicas tamen appellat (Philo) cum ob utriusq; linguæ magnam inter se affinitatem: tum quòd Abrahamus media in Chaldaea Hebraico sermone uteretur, eumq; per manus majorum recepisset jam à temporibus Heberi, nepotis Sem, à quo Hebraicus est appellatus, eò quòd in Confusione linguarum primum illud labium universa terræ in sola familia HEBER purè fuerit conservatam. Illa enim non consenserat impietati ac superba temeritati sceleratorum hominum, qui Giganteâ quadam audaciâ Divina providentiæ jura violare tentarunt, quiq; in cælos & cælites irruptionem & impetum facere voluisse videntur, ad quos sola humilitas & fervens charitas viam sternit.*

Theodorus Bibliander in Commentario de Optimo genere explicandi Hebraica p. 29. *Verisimilius est, eandem linguam in familia EBER, ex qua descendit Abraham, deinde Isac & Jacob, servatam, etiam in domo Esau, unde Job natus est. Et pag. 5. Quæ ante Babylonica turris exstructionem communis fuit omnium hominum, etsi in Confusione linguarum integra divino consilio remansit, ac in singulis*

dialectis vestigia multa & manifesta, quæ indicant, sermonem Hebræum, quem domus HEBER, unde Israëlita descendunt, ut familiarem ac domesticum adeptus est, parentem esse omnium linguarum.

Valentinus Schindlerus in Lexico Pentaglotto, in voce עֵבֶר ponit: לְשׁוֹן עֵבֶר. Lingua Eber, lingua illa prima, quam in confusione linguarum retinuit & propagavit Eber: quod is inter turcis conditores non fuerit, nec in eorum consilium consenserit.

12.

Cúm ergo viderimus, quòd in Heberi familia Hebraica lingua, ex multorum Interpretum sententia, sit conservata, quæritur,

II.

Quare præ aliis Semi libæis & nepotibus, in Heberi potius, quàm in aliis alicujus familia, eam conservari Deus voluerit? Et quomodo in hac familia sit propagata?

Quid ad hanc quæstionem sit respondendum, ex parte janti elucet ex iis quæ dicta sunt: Nempe,

1. Quia Lex Dei in hac lingua suo tempore erat promulganda, Cultus Divinus à populo Dei, quem pro suo peculio præ cæteris populis elegit & assumpsit, in V.T. hac linguâ peragendus, Verbum Dei hac linguâ consignandum, conveniēs etiam fuisse videtur, ut per eos continuò & sine interruptione conservaretur, & propagaretur Lingua Hebræa, per quos ipsos Fides, Pietas, Dei cognitio, & Timor, atque ipsa etiam Ecclesia Dei inde à Noacho usque ad Mosen propagari debuit, & propagata fuit.

Atqui à Noacho, per Schemum, & quidem Heberi lineam ad Abrahamum descendentem, uti ex Historia sacra constat, Ecclesia Dei propagata eo tempore fuit.

Quò referri potest, quòd Hebræi tradunt de Scholis Semi & Heberi, in quibus Sancti Patriarchæ instituti fuerint, & Legem Dei didicerint. Sic ad Genes. 25. 22. ubi de Rebecca dicitur: וַתֵּלֶךְ לִדְרוֹשׁ אֵת Et ivit ad querendum Dominum; scribunt; לֵאמֹר הִלְכָה אֵלַי לְמִדְרָשׁוֹ שֶׁל עֵבֶר Non aliò ivit quàm in Scholam vel Collegium

Legium Heberi, in Ber. rab. sect. 63. In Jalkut fol. 32. Column. 2. *לְבִיר מְדַרְשׁוֹ שֶׁל שָׁם וְעָבֵר* In *scholam Schemi & Eberi*. Sic in Talmud Megilla cap. i. circa finem legitur, quòd *Jacob Patriarcha* 14. annis vixerit *עָבֵר בְּבֵיר* in domo Heberi, nempe *Legis discendæ causâ*, ut in glossa explicatur. In Chronico Hebræorum minore, *Séder olam futâ*, in editione, quæ adjuncta est libro *Juchasin*, editionis Cracoviensis, f. 165. col. 2. *עָבֵר וְיִידָעַד שְׁנוֹלֵד פֶּלֶג שְׁלִישִׁים וְאַרְבַּע שָׁנִים וְתַפֵּשׁ בֵּיר הַמְדַרְשׁ וְיִשְׁבֵּרֵי* Heber vixerat, cum nasceretur Peleg, 34. annis ; & apprehendit scholas & Academias.

Itaque per illos ipsos quoque Lingua Dei, & populi Dei, continuè videtur propagata esse sine interruptione ; nec ulla ratio videtur dari posse, cur ista lingua in hoc populo peculiaris ad tempus amitti & intercideret, atque postea à populo extraneo & alieno iterum precariò quasi reperti debuerit.

Quia ergo Heberi linea & familia *פְּעֻלָּה* *peculium sanctum* erat Semi & Noachi, idèò quoque *לְשׁוֹן פְּעֻלָּה* lingua peculiaris & sancta in ipsius familia, & non per plures, fuit conservata. Nam quæ lingua ante Confusionem fuit communis omnibus, ea post Confusionem paucis facta est peculiaris, qui nempe quoque ob pietatem & sanctitatem peculiare fuerunt.

Sic enim visum fuit Deo per pauciores & selectiores, ceu lucidiores stellas, agnitionem sui propagare, donec universo populo Israëlitico, datâ per Mosen Lege, pleniori luce afflueret. Sic Kain, primi Adami primogenitus, ad impietatem est prolapsus, & solus Abel grati odoris sacrificia Deo obrulit. Hoc per fratrem Kainum nefariè occiso, substitutus ipsi fuit Schet, à quo per certos & Deo placentes successores religio ad Noam propagata est : A Noah deinceps ad Sem : A Semo ad Heber : ab Heber ad Abrahamum : ab Abrahamo ad Isaacum : ab Isaaco ad Jacobum, qui & Israel dictus est, à quo populus Israëliticus, cui Deus Legem suam de plenissimo Dei cultu gratiosissimè exhibuit, eamque per Mosen Doctorem sufficientissimè declaravit.

Proinde sic etiam per hanc familiam propagata fuit, ut non ad omnes, qui ab Heber descenderunt, pervenerit, sed quosdâ duntaxat, qui videlicet ipsius fuerunt *פְּעֻלָּה* *Peculium*, ejusq;

in Pietate ac Timore Dei vestigia prefferunt. Quæ enim ratio fuit conservationis Linguae Hebrææ, eadem fuit quoque Propagationis.

Heber namque duos habebat filios, *Pelegum & Joktanum*, Gen. 10. *Joktanis* familia in hunc censum non venit. (Nam hujus numerosa posteritas ut in diversas terræ partes dispersa fuit: sic & in diversa nomina transit.) sed quæ *per Pelegi* duntaxat *lineam*, ad Abrahamum descendantem, est propagata, *Hebræorum nomen & linguam* divinâ autoritate retinuit. Ex hac enim linea Abraham Pater credentium deduxit stirpem suam, ut videre est ex Genealogia descripta Genes. cap. 11. à v. 10. ad 26. inclusivé.

Similiter non omnes, qui ab Abrahamo progeniti, *Filii Abrahami* appellati fuerunt, sed tantum ii, qui ab Isaaco ejus filio descenderunt Genes. 21. v. 12. Nec omnes qui fuerunt à patre Israël, fuerunt dicti *Filii Israël*, ut legitur in Epistol. ad Roman. cap. 9. v. 6. 7.

14.

Huc facit, quod R. Jehudah Hallévi scribit in libro Cosfri part. 1. §. 47. ubi de supputatione annorum, à Creatione mundi ad sua usque tempora, ita scribit: אַרְבַּע אֲלָפִים וְחָמֵשׁ מֵאוֹת וּפְרָשׁ מִבּוֹאֵר בְּסֶפֶר הַחוּמֵשׁ שָׁלֹנוּ מִיָּמֹת אָדָם וְשֵׁת וְאַנוֹשׁ עַד נֹחַ עַד שֶׁם וְעֵבֶר עַד אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב עַד מֹשֶׁה וְאַלֹּהֵי הָיָה לֵב הָאָדָם וְסִנְיָתוֹ וְלִכְלֵל א' מֵהֶם הָיוּ בָנִים וְהִשְׁאִר בְּקִלְפוֹת אֵינָם יוֹמִים לְאַבּוֹת וְכוּ' hoc est, *Nos numeramus quater mille quingentos annos, quorum particularis supputatio est in Pentateucho nostro, à diebus Adami, Scheth, & Enosch, usque ad Noachum & Schemum, Eberum, & Abrahamum, Isaacum, Jacobum, & Moysen. Hi etenim fuerunt Cor Adami & peculium ejus, quorum unusquisque alios quidem etiam habebat filios: sed reliqui fuerunt instar corticum, neque parentibus similes, &c. Et §. 95. scribit inter alia: וְאַבְרָהָם הָיָה סִנְיָת עֵבֶר וְתַלְמִידוֹ וְעַל כֵּן נִקְרָא עֵבֶר: וְשֵׁם הָיָה סִנְיָת נֹחַ: id est, *Et Abraham fuit peculium Heberi, ejusq; discipulus (unde etiam vocatur Hebræus): Heber autem fuit peculium Schemi: & Schem-peculium Noachi. Sic scribit Abarbenel in Comment. in Legem fol. 48. col. 3. וְכֵן חָקְרוּ רַזְ"ל הַשְׁתַּלְשּׁוּת חֲכֻמָּה מִפְּדֻשׁוֹ שֶׁל שֵׁם אֶל מִדְּרַשׁ שֶׁל עֵבֶר וּמִשֵּׁם אֶל אַבְרָהָם אֲבִינוּ: Et Rabbini nostri inquisiverunt catenat**

nem , h. e. continuam propagationem Sapientia à Schola Schemi ad Scholam Heberi, & inde ad Abrahamum patrem nostrum.

Idem Abarbenel putat etiam ad hanc singularem Heberi pietatem & *ἡμετέραν* respici Genes. cap. 10. vers. 21. quando Schem vocatur *אָבִי כָל בְּנֵי עֵבֶר* Pater omnium filiorum Eber. Cùm enim Schem plures alios liberos & nepotes habuerit, quærendum ipsi videbatur; Quare filiorum Eber tantum Pater vocetur? Sic ergo scribit ad hæc verba, fol. 49. col. 3. & 4. *וְהַנִּרְאִי לִי בֵּהּ הוּא שְׂעֵבֹר שֶׁהָיוּ לְשֵׁם בְּנִים וּבְנֵי בְנִים רַבִּים וְכֵן הָיוּ לוֹ אֲחִים פֶּת וְחָם וּבְנֵיהֶם לִבְן רִצְתִּי הַתּוֹרָה לְהַנִּיד מִתְכַּוֵּנֵת שֶׁם וַיִּשָּׂר מִוֶּנֶּה שְׁלֹחַ בֶּן אֲרַפְכְּשָׁד וּבְכָל יָרְעוּ כִּי אוֹתוֹ רָאָה צְדִיק לְסָנְיוֹ וְכֵן חָכִים הוּא לִיָּהּ יוֹשֵׁב אֱהֱלִים וּמְדֻשּׁוֹת כְּמוֹהוּ כְּאֵלוֹ לֹא הָיוּ לְשֵׁם בְּנִים אֲחֵרִים כִּי אִם בְּנֵי עֵבֶר הוּא אָמְרוּ וּלְשֵׁם יוֹלֵד גַּם הוּא אָבִי כָל בְּנֵי עֵבֶר רַל לְשֵׁם גַּם בֶּן יוֹלְדוֹ בְּנִים הִרְבָּה כְּמוֹ שִׁיּוֹלְדוֹ לְשֹׂאֵר אָחִיו אֲבֵל עָלָיו לֹא חָיָה בְּעֵינָיו כִּי אִם אָבִי כָל בְּנֵי עֵבֶר שְׁלֹחַ הִתִּיה אֲהַבְתּוֹ כִּרְחֵם אָב עַל בְּנִים כְּאֵלוֹ לֹא הָיָה אֲבִיהֶם שֶׁל שְׂאֵר חֲבֵנִים; id est , *Mihi hac de re ita videtur, quod cum Schem plures haberet filios & nepotes, fratres item, Chamum & Japhetum, ipsorumq; liberos, Scriptura voluerit indicare naturam & indolem ipsius Schemi; quod sc. amor ejus erga nullum ex filiis & nepotibus ipsius propenderit, nisi erga Heberum filium Schelach, filium Arpachschad, ejusq; semen; eo quod hunc videret justum coram facie sua, & filium sapientem, habitantem in tentoriis & Scholis, sicut ipse; planè quasi nullos alios liberos Schem habuisset, nisi filios Heberi. Hoc nempe est quod dicitur: Et ipsi quoque Schem nati sunt filii, patri liberorum Heber, hoc est; Schemo quoque multri nati sunt filii, sicut nati sunt reliquis fratribus ipsius; nihilominus tamen visus est sibi esse tantum pater filiorum Heber: erga hos fervebat amor ipsius paternus, quasi reliquorum liberorum pater non fuisset.**

Hanc ipsam ob causam dicit author libri *Arugas habbosem*, quod Lingua Hebræa conservata sit *אֶצֶל יְחִידֵי כְנָעַן* penes singulares peculii, *τὰ λαὸν ἡμετέραν*, ut Paulus loquitur ad Titum cap. 2. & quod *יְנַחֲלוּהוּ יָרַע עֲבָדָיו* semen fervorum ejus hereditate acceperit eam. Et Abarbenel, quod remanserit *עֵבֶר מִבְּנֵי עֵבֶר* in præstantissimo filiorum Schemi, Hebero, &c.

Sed & hoc confirmatur autoritate quorundam Scriptorum Christianorum.

D. Augustinus lib. 16. de Civitate Dei cap. 11. *Nec frustra linguam istam, hoc est, quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantum, qui propagati per Jacob, & insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in universam progeniem suam refudit: sed in eam tantum, cujus generationes perducuntur ad Abraham. Et libr. 16. cap. 12. Una igitur Thara domus erat, de qua natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus, & quantum credibile est, in qua jam sola Hebraea etiam lingua permanferat, &c.*

Johannes Mercerus in Comment. in Genes. *In ea sola (Heberi) familia, recta linea, in iis scilicet tantum, in quibus forma aliqua Ecclesia, & veri Dei cultus permansit, perstitit & servata est quoque lingua Hebraea pura & inviolata. Nam Ismael & Esau, ac alii ab Israelitis & Patribus descendentes, ut à puro Dei cultu degenerarunt, sic & à pura illa & nativa lingua discesserunt, ad suam quisque, qua jam erat in aliis familiis & nationibus.*

Sic ergo hactenus vidimus; in qua familia lingua Hebraea fuerit conservata, sc. Heberi? quomodo in illa propagata? quam ob causam item in hac potius, quam alia Schemi familia; fuerit conservata & propagata?

16.

Pergamus nunc, & quæramus quoque Locum, in quo illa familia tunc temporis degit, linguaque proin Hebraea conservata fuit;

III.

Ubi Heberi familia sedes suas habuerit?

Difficile iter ingredimur, incognita & nostris nunquam trita pedibus, nec oculis lustrata loca, quæsituri & investigaturi. Itaque cum sine duce & sine luce periculosa & anceps per loca incognita sit peregrinatio, non poterimus tutius progredi, quam si Verbi Dei ductum sequamur, ejusque lumen pedibus & gressibus nostris prælucere sinamus.

Ante

Ante omnia ergo horum locorum vestigia, quæ in Sacra Scriptura sunt expressa, legemus, & loca illa colligemus, in quibus Topographia hæc aliquo modo nobis delineatur & depingitur:

I. Genes. cap. 24. describitur nobis historia, in qua Abrahamus, Heberi, ut supra vidimus, nepos, servum suum misit in terram natalem suam, & ad cognationem suam, ad uxorem quærendam filio suo Isaac. Inter cætera ergo dicit Abraham servo suo v. 4. וְאֶל אֶרֶץ וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵלֶךְ וְלִקְחָהּ אִשָּׁה לִבְנִי. Ad terram meam, & ad nativitatem seu cognationem meam ibi, & capies uxorem filio meo Isaaco. Et v. 10. dicitur de servo illo heri sui mandata exequente: וַיֵּלֶךְ אֶל אָרָם נַחֲרָיִם אֶל עֵיר נָחוֹר. Et ivit vel profectus est ad Aram naharajim (h. e. Syriam duorum fluminum) ad civitatem Nachoris (Charanem sc. vel Charras)

II. Josue 24. vers. 2. & 3. dicit Josua ad populum Israël: Sic dicit Dominus Deus Israelis, בְּעֵבֶר הַנָּהָר יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם, In trans fluvium (Heb. Be'ever hannahar) habitaverunt patres vestri à saculo, Therach pater Abrahami, & pater Nachoris, & servierunt Diis alienis: וַאֲבָהֶם אֶת אֲבִיכֶם אֲרָם. Et accepi patrem vestrum Abrahamum de trans fluvium, & deduxi eum in universam terram Canaan, &c. Vide & v. 24.

III. Genes. II. versu 28. וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תֵרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאֹר כְּשָׁדִים. Et mortuus est Haran (frater Abrahami) coram Therach patre suo, in terra nativitatis suæ, nempe in Ur Casdim vel Chaldæorum. Et v. 31. Tulit Therach Abram filium suum, & Lot filiam Haran, filium filii sui, & Sarai nurum suam, uxorem Abram filii sui: וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאֹר כְּשָׁדִים לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן. Et egressi sunt cum eis ex Ur Casdim, ut pergerent in terram Canaan: וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. & venerunt usque ad Charan, & habitaverunt illic. Sic cap. 12. v. 4. dicitur Abrahamus 75. annorum egressus esse ex Charan.

IV. Genes. 15. 7. dieit Deus ad Abrahamum: אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹר כְּשָׁדִים. Ego Dominus, qui eduxi te ex Ur Casdim, ut darem tibi terram istam.

V. Nehem. 9. 7. Tu es, ô Domine, Deus ille qui elegisti Abram, & eduxisti eum מֵאֹר כְּשָׁדִים de Ur Casdim,

VI. In

VI. In Novo Testamento Act. cap. 7. v. 2. inquit Stephanus: *Viri fratres & patres, audite, Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahamæ, ὅντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρρᾶν quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charrian. Et v. 4. Τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς χαλδαίων κατῴκησεν ἐν Χαρρᾶν. Tunc exiit (Abram) e terra Chaldæorum, & habitavit in Charan. Et illinc, postquam mortuus est pater ejus, transtulit eum (Deus) in terram hanc, in qua vos nunc habitatis.*

18.

Hæc sunt præcipua loca Scripturæ Canonicae, in quibus aliqua sedum antiquarum illorum Patrum indicia nobis proponuntur. Ad illa rectè intelligenda, & quæ quærimus inveniendæ, explicabimus primò singula Nomina, quorum in istis Scripturæ locis fit mentio; sed strictè, quantum nimirum ad præsens nostrum propositum conducet; deinde videbimus, quomodo adducta loca Scripturæ, secundum istas expositiones intelligi, & inter se conciliari possint. Quatuor autem præcipua sunt Nomina, quæ expendenda veniunt, 1. *Aram Naharajim*: 2. *Ever hannagar*, 3. *Ur Casdim*. 4. *Charan*.

19.

Primum ergo Nomen loci, quod in considerationem venit, est אַרַם-נַהֲרַיִם ARAM-NAHARAJIM, quod occurrit Genes. 24. v. 10. Nomen hoc est, ut apparet, complexum seu compositum ex duabus vocibus, אַרַם ARAM, & נַהֲרַיִם NAHARAJIM.

1. אַרַם ARAM. Nomen hoc proprium est viri, quinti filii Semi, Genes. 10. 22. Hic verò sumitur pro Terra sive Regione certa Asiæ majoris, ab ipso appellatâ *Aramia*; nunc verò *Syria* dicta. Unde Josephus libr. 1. Antiq. cap. 7. *Aramaos Aramus tenuit, quos Græci Syros appellare malunt.* Et Strabo libr. 13. *Quidam Syros pro Arimis accipiunt, quos nunc Aramus vocant.* Hinc etiam Nomen gentile אַרַם vel אַרַמַּי *Aramaos, Syrus*, Genes. 28. vers. 51. &c.

2. נַהֲרַיִם NAHARAJIM. Nomen est dualis numeri, à singulari נַהֲרַיִם *Fluvius*: unde dualis, נַהֲרַיִם *Duo fluvii*. Ergo *Aram Naharajim* est *Syria duorum fluviorum*, & denotatur certa Syria pars

pars seu provincia. Longa enim lataque erat Syria, maximumque regionis Orientalis tractum complectebatur, ac proinde in plures partes seu provincias distincta, quæ ab urbibus singularū insignioribus denominantur: 1. est צוֹבָה אֲרָם *Aram Tzóbah*, 2. Sam. 10. 6. Plinio *Syria Soba*; & Melæ, *Sophene* dicta, à metropoli urbe צוֹבָה *Tzóba*, cujus mentio 2. Paralip. 8. 3. 2. אֲרָם בֵּית רְחוֹב *Aram beth rechobh*, 2. Sam. 10. 6. quòd non procul fortè disita esset à loco illo ad Euphratem, qui רְחוֹבוֹתָא dicitur Gen. 36. 37. 3. אֲרָם מַעֲכָה *Aram Maacha*, seu *Comagena*, 1. Paralip. 19. 6, extra Euphratem, etiam à metropoli *Maacha* sic dicta, aut à *Máacha* filio Nachor, Genes. 22. v. ultimo. 4. אֲרָם דַּמֶּשֶׁק *Aram Dammesek*, *Syria Damascus*, 2. Samuel. 8. v. 5. cujus metropolis erat דַּמֶּשֶׁק *Damascus*. 5. Denique est אֲרָם נַהֲרַיִם *Aram-naharajim*, Syria duorum fluviorum, quam nos hîc quærimus. Dicitur ea sic, quòd inter duos fluvios Euphratem & Chiddekel (sive Tygrin, ut à prophetis Scriptoribus vocatur) media concludatur: Unde R. Salomon scribit: בֵּין שְׁתֵּי נַהֲרֵי יוֹשְׁבֵי Inter duos fluvios sedet seu interjacet. Græci vocant Μεσοποταμίαν *Syriam Mesopotamiam*, *Medamnem*, *Interamnem*, Chaldæus, אֲרָם דִּי עַל פְּרַת *Aramaam* seu *Syriam* quæ est juxta Euphratem, vel trans, ultra Euphratem, respectu nimirum Terræ Israël. Euphrates enim terminus fuit terræ sanctæ, eamque circumivit. Aliter etiam dicta est hæc Syriæ pars אֲרָם פַּדְדָן *Paddan Aram*, Syria Campestris, vel jugata, quòd quasi sub duorum fluviorum jugum fit missa. Hinc Genes. 28. v. 5. ubi legitur: Et abiit (Jacob) פַּדְדָן אֲרָם in *Paddan Syria*; LXX. reddiderunt, εἰς τὴν Μεσοποταμίαν *in Mesopotamiam Syria*. Et quia omnium erat præstantissima, maxima & antiquissima, hinc etiam nonnunquam אֲרָם אֲרָם dicitur *Aram*, Syria: & incolæ ejus *Aramai*, *Syri*: Interdum etiam apud autores latius sumitur, ut Chaldæam quoque, & regiones ultra Tigrim comprehendat.

Alterum Nomen est עֵבֶר הַנָּהָר *Ever-hannáhar*, cujus mentio Josuæ 24. v. 2. 3. Voces hæ sunt appellativæ, עֵבֶר *Trans*, הַנָּהָר *Fluvius*. Fluvius autem intelligitur *Euphrates*. Hinc Chaldæus; נַעֲבָר פְּרַת *Trans Euphratem habitârunt patres vestri*; ut sic

עבר הנהר, & Syria interamnibus, ארם נהרים
 planè sint synonyma. Hinc 2. Sam. 10. 16. ארם מעבר הנהר (Vi-
 ri) Syria de trans fluvium, sc. Euphratem. Sic 1. Chron. 19. v. 16.
 עבר הנהר Ergo Trans-fluvium, ellipticè dicitur, pro Regio trans-
 fluvium, transfluvialis.

Sic hic propriè accipiuntur hæ voces, & intelligitur tota
 Mesopotamia, quæ Cananæis Transfluvialis, vel Transfluviana, Pera-
 tea dicta fuit à fluvio Euphrate, qui Mesopotamiam à Cana-
 næa distinguebat, & quem Trajicere necesse habebat, qui ex
 una terra in aliam transire volebat. Sic Vulgatus interpres;
 Tuli patrem vestrum de Mesopotamia finibus. Et sic vulgò omnes
 nostri.

Hinc 1. Reg. 4. 24. de Salomone; הנהר בל כל עבר Nam ipse dominabatur in omnem Regionem transfluvialem,
 בל כל מלכי עבר הנהר in omnes reges trans-fluvium, vel transfluvialis re-
 gionis.

Tertium Nomen est אור נשדים Ur Casdim, Ur Chaldaeorum.

1. אור Ur origine est Hebraicum, & primò significat Ignem,
 à Lucendo. Nam אור Lucere. Hinc Ezech. 5. 2. שלשית באור תבעיר Tertiã partem baür Igni combures. Hinc etiam Hebræorum
 nonnulli in hoc loco reddunt, Ex igne Chaldaeorum, quod reti-
 nuit Vulgatus Interpres Latinus Nehem. 9. 7. Tu ipse Dominus
 Deus, qui elegisti Abram, & eduxisti eum de Igne Chaldaeorum. Fin-
 gunt enim Hebræi, Abrahamum in Chaldæa, quodd Idolatriæ
 ipforum resisteret atque se opponeret, à Rege vinctum & in
 fornacem Ignis projectum esse, ut vivus combureretur; sed mi-
 raculosè ex illo Igne à Deo erutum & liberatum fuisse, & hoc
 esse, quodd Deus dixit; Ego Dominus, qui eduxi te ex Ur Casdim
 Igne Chaldaeorum. Vide fabulam in Capitulis R. Eliefaris cap.
 23. ab initio.

Deinde significat אור Ur Vallem vel Specum: unde, מאורי
 צפעוני Specus Vipera. Jesa. 11. v. 3. Sic Ur Chaldaeorum idem est,
 quod Vallis Chaldaeorum.

Tertiò significat etiam, juxta quosdã, Montem, Jesa. 24. 15.
 באורים כבודו הוה In montibus glorificate Dominum. Sic Ur
 Casdim est Mons Chaldaeorum.

Quarto

Quarto plerorumq; & quidem verior sententia est, *Ur* non esse hic Nomen appellativum, sed proprium *Urbis* vel *Oppidi* alicujus, patriæ sc. Therachi & Abrahami.

II. **כַּשְׁדִּים** *Casdim*, hoc est, *Chaldaeorum*. Chaldæi dicuntur *Casdim* à **כָּשֶׁד** *Césed* filio Nachoris ex Melcha, Gen. 23. v. 20. & inde terra ipsorum **אֶרֶץ כַּשְׁדִּים** *Terra Casdim vel Chaldaeorum*, S mutato in L. Sic *Ur Chasdim* hic proleptice vocatur. Alii tamé putant sic dictos ab **אַרְפַּכְשָׁד** *Arpachschad*, quasi *arpachsdai*; præcisè duabus primis syllabis; ex eo sc. quod Josephus scribit *Antiquitatum Judaicar. lib. I. cap. 7. Arphaxades eos qui nunc Chaldaei sunt, Arphaxadaeos nominavit.* Sic Abarbenel in *Legem* fol. 49. col. 3. Chaldæa autem non erat inclûsa Mesopotamiæ, seu spatîo duorum illorum fluviorum Euphratis & Tigris, sed ab ea exclusa; & aliis terminis comprehensa, attamen aliquo modo contermina. Distinctæ olim erant provinciæ, imò regna; *Syria*, (quod vocabulum recentius) olim *Aramæa*, ab **אַרָם** *Aram: Assyria*, ab **אַשּׁוּר** *Assur*: & *Chaldæa*, à **כַּשְׁדִּים** vel **אַרְפַּכְשָׁד** *Arpachschad* denominata; *Aramæa* & *Assyria* cesserant in dispersione populorum filiis Semi: Chaldæa filiis Chami. Posterioribus temporibus cum Imperia & Babyloniorum Monarchia dilatarî cœperunt, confusa fuerunt nomina, ita ut omnia hæc tria regna uno seu Babylonîæ, seu Assyriæ nomine fuerint comprehensa. Et quia Chaldæi Astrologiæ admodum dediti, ejusque periti fuérunt, inde factum ut *Chaldaus* etiam significet *Astrologum*, sive is Chaldæus, sive ex alia natione fuerit. Quid autem hic sibi velit hoc Epitheton, & quare Urbs sive Oppidum *Ur* sic vocatum? an quòd in Chaldæa situm? an quòd tantum à Chaldæis inhabitatum? ambiguae sunt, uti audiemus, interpretum sententiæ.

Quartum Nomen est **חָרָן** *Charan vel Charran*, quando Therach cum Abrahamo & reliquis dicitur egressus esse ex *Ur casdim*, & habitasse in *Charan*: & deinde quoque Abraham 75. annorum ex *Charan* exivisse, ad proficiscendum in terram Canaan.

De hujus loci situ omnes consentiunt; quòd fuerit oppidum in Mesopotamia, juxta Euphratem.

Sed fufficiant hæc de Nominibus istis protheorias loco præmiffæ: videamus nunc, *Quomodo superiora Scriptura loca de sedibus & habitatione primorum Hebræorum conciliari inter se possint?*

Pugnantia videtur in illis locis esse ista; Genes. cap. 24. dicitur *וְאֵת הָאָרֶץ* (sc. natalis, solum natale) *Abrahami fuisse Syria duorum fluminum, hoc est, Mesopotamia*; hoc enim sibi vult, dum ait Abraham, *Ad terram meam* *אֶתְרִיבְּתִי* & *ad nativitatem meam* ibi, q. d. In terram meæ nativitatis, ubi progenies vel cognatio mea est. Sic Josuæ cap. 24. dicitur: *In Ever hannahar, h. e. in Mesopotamia habitaverunt Patres vestri à saculo, Therach pater Abrahami.* Item *De Ever hannahar accepi patrem vestrum, &c.* Et Stephanus in cap. 7. dicit expressè, *Deum apparuisse patri Abraham quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran.* Hæc omnia videntur diserte satis docere, Patriam & solum natale Abrahami fuisse in Mesopotamia, quæ, ut vidimus, Syriæ nobilis erat pars.

At Genes. cap. 11. dicitur *Terra nativitatis Haranis (fratris Abrahami, vel Therachi patris Abrahami) fuisse Ur Casdim seu Chaldæorum.* Et *Terach dicitur esse egressus ex Ur Chaldæorum, ut proficisceretur in terram Canaan.* Et Genes. 15. dicit Deus; *Ego sum Dominus qui te eduxi ex Ur Casdim seu Chaldæorum.*

Cùm itaque Mesopotamia & Chaldæa distinctæ fuerint provincię, diversos etiam habuerint seu dominos, seu incolæ, uti visum, quæritur, *Quomodo hæc inter se conciliari queant?*

Varios conciliationis modos excogitarunt interpretes, quos hic referre non extra oleas erit:

I. Sunt, qui dicant, *Ur Casdim* esse propriè & revera Terram Chaldæorum, in qua natus sit Abraham, adeo ut nativitatis ratione Abrahamus Chaldæus fuerit, non Syrus. Cætera autem loca, nempe Genes. cap. 24. & Jos. cap. 24. loqui de Terra non nativitatis ipsorum, sed habitationis, quam primò inhabitârunt, posteaquam è terra nativitatis suæ Divino jussu & impulsu profecti fuerunt, & unde deinceps rectà, trajecto Euphrate, terram Canaan adiverunt. Ea autem fuit *Mesopotamia*, & in hac civitas sive oppidum *Charran* nominatum, ad ripam Euphratis situm.

In hac

In hac sententia expendendum, 1. an conveniat dicere; Abrahami & Therachi patriam fuisse Chaldaeam; cum Chaldaea, tunc & antiquitus ita dicta, secundum Hebræos cesserit filiis Chami; hi verò Semi posterì & nepotes fuerint?

2. Quo fato vel occasione ipsos edelatos esse oporteat? Nam cum Confusionis Linguae poenam non sint experti, non videntur quoque Dispersionis in terram longinquiorē participes facti esse. Et per Dispersionem illam solemnem illud non potuit esse factum, cum Chaldaea posteris Chami cesserit.

3. Abrahamus nullibi dicitur Chaldaeus, sed Hebræus.

4. Elieser, iussus ab Abrahamo proficisci in terram suam, non ivit in Chaldaeam, sed in Mesopotamiam.

5. Stephanus dicit expressè, *Deum apparuisse Abrahamo existenti in Mesopotamia, antequam habitaret in Charran.* Antequam autem Abraham habitasset in Charran, nullibi eum legimus fuisse, quàm in Ur Casdim, urbe suâ patriâ. Sanè si vel maximè V. T. loca hac primâ conciliationis ratione conciliari possint, non video, quomodo ad Stephani verba applicari possit.

21.

II. Alii, has difficultates considerantes, dicunt *Mesopotamia* vocem latè sumi à Stephano, ita ut *Chaldaeam* quoque complectatur, ac proinde Mesopotamiam & Chaldaeam pro Synonymis quasi ipsum sumsisse & æquipollentibus, quòd una sub altera, Mesopotamia scil. sub Chaldaea, comprehenderetur. Sic observavit Ludovicus de Dieu in Notis suis in Acta, à Geographis Arabibus, Chaldaeam quoque ad Mesopotamiam referri.

Ita fieri quidem potest, ut Stephanus hâc voce sit usus: an autem Moses tum secum ipso, tum etiam cum Josua sic conciliari possit, dubito. Nescio enim an illis temporibus jam nomina ista tam latè usurpari potuerint, cum dominia & Imperia illa adhuc fuerint magis restricta & nondum ita amplè dilatata.

22.

III. Rabbi Moses Nachmanides, sive Gerundensis, alterius

est sententiæ. Statuit is, *Therachum* (patrem Abrahami) fuisse ex *Charan* (in Mesopotamia, hoc est, illic natum) : sed cum Abrahamo filio suo, antequam nasceretur Haran (alius ipsius filius) in terram Chaldaeorum profectum esse, ibiq₃ in Ur Chaldaeorum natum ei & denatum quoque esse Haran : Et hunc esse sensum verborum illorum Genes. 11. v. 28. Mortuus est autem Haran coram Therach patre suo in terra nativitat^{is} suæ in Ur Chaldaeorum ; ita scilicet ut Ur Chaldaeorum Haranis solius terra nativitat^{is} fuerit & dicatur : Postea, mortuo scilicet Harane, Therachum cum Abrahamo filio iterum ex Ur Chaldaeorum egressum, & in terram Canaan iter instituentes, Charanem terram nativitat^{is} suæ reversos esse, ibiq₃ aliquandiu substitisse : ubi dum essent, Abrahamum mandatum hoc à Deo accepisse ; Exi è terra tua, & ex cognatione tua, &c. Nachoris hic nullam mentionem fieri, quod ille semper in Charan substitit & permanferit, neque cum Patre Theracho, & fratre Abrahamo, in Ur Chaldaeorum profectus fuerit. Huc redit summa ipsius sententiæ, quam fusè & prolixis verbis explicat in Commentariis suis in Genesin, sectione נח ad Gen. 11. & sectione לך לך ad Gen. 12. & in sectione ח' שרר, ad Genes. 24. quod se conferre poterit Lector, qui ipsamet ejus verba desiderat. Eandem sententiam secutus est R. Bechai, ut videre est in ejus Comment., fol. 21. col. 1.

Abarbenel verò contra hanc sententiam varia excipit ; 1. Inquit ; שְׁהוּי יִצְחָק הַכּוֹחוֹת בְּרָצוֹנוֹ שְׂאִין לָהֶם זָכָר בְּכֵתוּב כָּלָל : וְלֹא שֶׁבִּי תְּרַח לָבָדָּו עִם אֲבֵרָהָם מִחֶרֶץ לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּשָׂדִים וְשִׁשִּׁם רַל שֶׁבִּי תְּרַח לָבָדָּו הָרָו וְנִקְבַּר שָׁם וְאִין רָמָן בְּדָבָר מְזִיד בְּכֵתוּב : hoc est, Fingit ipse met historias pro lubitu & arbitrio suo, quarum nulla prorsus in Scriptura mentio ; veluti, quod Therach cum Abrahamo solo ex Charan profectus sit ad habitandum in terra Chaldaeorum, illicq₃ natus & sepultus fuerit Haran. Harum rerum nulla sunt indicia in textu Scripturæ.

2. שְׁהָיָה רֵאיוֹן לְרֵעֵתוֹ שִׁיאָמַר שֶׁשָּׂבוּ תְּרַח וְאֲבֵרָהָם לְחֶרֶץ בִּי כֵּן : שְׁהָיָה רֵאיוֹן שִׁיאָמַר בְּמִי שֶׁשָּׁב לְאַרְצוֹ שְׂאֵבֹתָיו הָיוּ שָׁם מֵעוֹלָם : hoc est, Secundum ipsius sententiam dicere debuisset Scriptura, quod reversi fuerint Therach & Abraham Charanam ; eo quod sic loqui conveniat de eo qui revertitur in terram suam, in qua à seculo sive semper fuerunt patres ipsius.

3. בִּי הִנֵּה הַכְּתוּב אֹמֵר וַיָּבֹא אֲבֵרָהָם וְנָחֹר לָהֶם נָשִׁים וְזֶה יִרְרָה : שְׁהָיָה יָחִיד בְּמָקוֹם אֶחָד וְנִשְׂאוּ נָשִׁים בְּאַחַד וְאֵיךְ יִתְּנָן זֶה אִם הָיָה

וְהָיוּ לְאִשָּׁהּ וְלְאִשָּׁהּ וְלְאִשָּׁהּ. hoc est, *Dum Scriptura ait, Duxerunt autem Abraham & Nachor (fratres sc. duo) sibi uxores, Genes. 11. 29. docet, quod unà in uno eodemq. loco fuerint, simul etiam uxores duxerint. Quà ratione verò fieri hoc potuisset, si Nachor fuisset in Charan, & Abraham in Ur Chaldæorum?*

4. שְׂעָלָה יִצְחָק הָרֶב הַנַּחֲמָנִי לְהוֹדוֹתָ כִּי תָרַח עָמַד יָמָיו בְּבָאוֹר בְּשָׂדִים עַד שֶׁהוֹלִיד אֶת הָרָן וְעַד שֶׁהָרָן הוֹלִיד אֶת לוֹת בִּי הֵנָּה כְּצֵאתָ תָרַח מִשָּׁם הוֹלִיד אֶת לוֹת עִמּוֹ וְהָיָה יְהוָה אִם כֵּן יִתֵּן מִשְׁלֵשִׁים אֹרֶם שָׁנָה וְאַיִךְ יִצְדָק אִם כֵּן אָמְרוּ בְּעֵבֶר הִנֵּה יְשֻׁבוּ אֲבוֹתֵינוּ מֵעוֹלָם. hoc est, *Adde quod omnibus modis confiteri cogatur Nachmanides, quod Therach longo tempore subsisteret in Ur Chaldæorum, donec sc. genuit Haran, & donec Haran genuit Lothum: Cum enim Therach inde exiret, Lothum secum abduxit. Hoc verò fieri non potuit paucioribus annis. Quod si autem ita sit, quomodo cum hoc componetur illud Josue; In terra trans-fluvium habitârunt Patres vestri inde à sæculo; si nempe tanto temporis spatio fuerunt in Ur Chaldæorum?*

5. כִּי הִכְתוֹב אָמַר אֲנִי " אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹרֶן בְּשָׂדִים: וְכָתוּב אַחֵר. אָמַר וְאַחַר אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מִשְׁכַּר הַנֶּהָר: וְהֵרָב אָמַר כִּי הוֹצֵאתִיךָ אֵינִי כִּמוֹ לְקַחְתִּיךָ וְשֶׁהוֹצֵאתִיךָ מֵאֹרֶן בְּשָׂדִים הִיא עַל הַצֵּלָה אֲבָרָהָם מִכְּבָשָׁן הָאֵשׁ שֶׁהִשְׁלִיכוּ בוֹ נִמְרוֹד כִּמוֹ שֶׁנִּזְכָּר חֻקֵּנוּ זֶל אֲבֵל אִם הִיא יָדָה כֵּן לֹא יִקְשֶׁר עִם זֶה אָמְרוּ לָתֵת לָךְ הָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי לֹא הִיא נִמְשָׁלָה בְּעֹבוֹר יָדָה כִּי אִם מִפְּנֵי שְׁלֵמוֹתָהּ וְצִדְקָתָהּ וְלִמְעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֱלֹהִים בְּנֵי וְשִׁמְרוּ דֶּרֶךְ " וְכָל זֶה מִפְּנֵי שִׁוְרָה שָׁנָה דַּעַר הָרֶב הַנַּחֲמָנִי. hoc est, *Denique dicit Scriptura in loco uno; Ego sum Dominus, qui eduxi te ex Ur Chaldæorum: & in loco alio; Et accepi Patrem vestrum Abrahamum ex terra transfluvium (Mesopotamia). Excipit hic quidem Nachmanides; Edux i te, non idem esse, quod Accepi te; Nam illud; Edux i te ex Ur Chaldæorum, dici de liberatione divina Abrahami ex fornace ignis, in quem conjecerat eum Nimrod. Verum si ita se res habeat, non coherent cum hoc verba sequentia; Ad dandum tibi terram istam. Nam miraculosa illa liberatio non propter hoc facta fuerat, sed propter pietatem & justitiam Abrahami, & ut praeiperet filius suis, ut custodirent viam Domini. Hac omnia itaque docent, quod nec Moysi Nachmanidis sententia satis sit conveniens, & solida in hoc negotio. Haëtenus Abarbenel, contra sententiam Nachmanidis.*

IV. Aliam itaque invenit Abarbenel conciliationis rationem. Statuit nempe is, Abrahamum in Aram Naharâjim, sive in Syria Mesopotamia & natum esse & habitasse, antequam venisset in terram Canaan: UR oppidum sive civitatem fuisse eam, in qua natus sit Abraham; sitamque non in Chaldæa, sed in ipsa Mesopotamia, ac propterea dici UR CHALDÆORUM, non sitûs & loci ratione; sed, vel quòd Chaldæi eam ceperint & occuparint, atq; eò usq; se effuderint; vel quòd illic jussu Regis Chaldæorum Abraham tentatus fuerit; vel quòd Chaldæi illic Ignem coluerint: CHARAN fuisse urbem in qua diu habitarunt, posteaquam ex urbe UR profecti fuerunt in Cananæam: EBER HANNAHAR fuisse nomen proprium provinciæ in ARAM sive Syria MESOPOTAMIA; in cujus ditione utraque urbs fuerit, UR & CHARAN. Verba ipsius sunt hæc; הַיּוֹתֵר מִתֵּשֵׁב בְּעֵינַי אֹר הַכְּשָׁדִים, שְׂאִינוּ אֶרֶץ כְּשָׁדִים אֶלָּא שֶׁם מְקוֹם בְּעֵבֶר הַנָּהָר וּמַמְלֹכֹת אֶרֶם וּמִפְחוּז עֵבֶר הַנָּהָר הוּא; וְהִנֵּה נִקְרָא בֶן אֹר כְּשָׁדִים אִם מִפְּנֵי שְׂבָחֵיתוֹ מִלֶּדֶת בְּבֵל מִשֶּׁם יָצָא לְאַשּׁוּר שְׂחִיָּה מִבְּנֵי שֶׁם כְּמִשׁ מִן הָאָרֶץ הַהִיא יָצָא אֲשׁוּר כְּפִי פִי הַפֶּסֶרֶשִׁים וְכִבֵּשׁ מְקוֹמוֹת בְּאֶרֶץ אֶרֶם וּמִכְּלִילִים הָיָה יוֹ שֶׁנִּקְרָא אֹר כְּשָׁדִים בְּעֵבֶר שֶׁכִּבְּשֵׁהוּ כְּשָׁדִים כְּמוֹ שֶׁכָּתֹב הָרִץ וְכָבַר כְּתֹב הָרֹאבֵל שֶׁפִּי אֹר בִּקְעָה וְכִמְהוּ עַל כֵּן בְּאוֹרִים כְּבָדוֹ "וְהָיָה הַשֶּׁם בִּקְעַת הַכְּשָׁדִים שֶׁנִּתְפַּשְׁטוּ עָדֵיו לְשׁוּל שְׁלָל וְלִכְח בּוֹ; וְאִם לְסִבַּת הָאֵשׁ שֶׁנִּסְפָּה בּוֹ אֲבָרָהָם בְּמַצּוֹת מֶלֶךְ כְּשָׁדִים; וְהַיּוֹתֵר נִכּוֹן הוּא מִה שֶׁכָּתֹב חֲכָמֵי הָאוֹפוֹת שֶׁהָיוּ הַכְּשָׁדִים בְּפִקּוּם הַהוּא עוֹבְדִים אֶת הָאֵשׁ וְאֵת הַשֶּׁמֶשׁ הַפּוֹלֵךְ עֲלָיו וְלִכּוֹן קְרֹאָהּ אֹר כְּשָׁדִים; סוּךְ דְּבַר יֵהִי מִזֶּה שִׁיֵּהִי הִיָּה אֹר כְּשָׁדִים מִפְּחוּז עֵבֶר הַנָּהָר וְלִזֵּה אִמֵּר הַכְּתוּב בְּעֵבֶר הַנָּהָר יִשְׁכֵּן; hoc est, *Convenientius & magis solidum de UR CHALDÆORUM est; quòd non intelligatur terra Chaldaorum; sed quòd sit nomen Loci in Regione trans fluvium, h.e. in Mesopotamia in Regno Aram (h.e. Syriæ), provinciâ (ejus sc. regni) trans fluvium seu Mesopotamiâ. Vocatur autem UR CHALDÆORUM; Vel propterea, quòd dum Nimrod in Babilonia regnaret, inde egressus sit in Assyriam, sicut dicitur; Et terra illa egressus est ad Assur, qui fuit è filiis Schemi, Gen. 10. 11. secundum quosdam interpretes, subegitq; etiam loca in terra Aram, & ex eis illum, qui vocabatur UR CASDIM vel Chaldaorum, eò quòd subegissent eum*

eum Chaldaei, sicut scripsit Rabbenu Nissim. R. Abraham Aben Ezra exponit אור UR, Vallem; Sic nomen ejus fuerit, Vallis Chaldaeorum, quod nimirum eò usque Chaldaei se diffuderint ad faciendum praedam, & spolia petenda: Vel (subintellige, sic nominabatur) propter Ignem in quo tentatus fuit Abraham ex mandato Regis Chaldaeorum. Sed rectius est, quod scripserunt Sapientes gentiliū, Chaldaeos in illo loco Ignem coluisse, & Solem qui in eam dominatur, ac propterea appellatam fuisse UR Chaldaeorum; Summa, quicquid sit, UR CHALDAEORUM fuit de provincia trans fluvium Euphratem, seu Mesopotamiam, & ideo Scriptura dicit; In (terra) trans-fluvium habitaverunt Patres vestri à saeculo; quod est Nomen Provinciae. Plinius certe libr. 5. cap. 24. ponit Uram urbem quandam juxta Euphratem. An illa fortè huc trahenda?

Hanc suam sententiam ex eo probat, quod Charan & Ur Casdim videantur in eadem regione fuisse, cujus rei indicium vult esse, quod ubi una cum Ur vel statim post Ur Casdim hujus loci Charan fit mentio Genes. 11. v. 31. absolute illud nomen ponatur, sine additione provinciae aut regionis generalioris, in qua sita fuerit, quod omninò faciendum fuisse putat, si alterius, quàm verò Ur, fuisset regionis. Cum verò constet, Charan urbem sitam fuisse in Mesopotamia, hinc concludit, Ur quoque in eadem fuisse. Hoc sibi vult, quando porrò ita scribit; וַיֵּרָא עַל זֶה אָמַר וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וְאֵלוּ הָיָה חָרָן בְּמַחֲזוֹ אַחֵר הָיָה חֲתֻבָּא אָמַר וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַנָּהָר אֲבֵל לֹא הִזְכִּיר שֵׁם הָאָרֶץ וְהַפָּחוּ: לִפִּי שְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת אֲוֹר בְּשָׂדִים וְחָרָן הָיָה בְּאֶרֶץ אַחַת וּבְמַחֲזוֹ: Docet nos hoc, quod dicitur, Et venerunt usq; ad Charan, Gen. 11. 31. Nam si Charan fuisset in termino sive tractu alio (sc. quàm Ur Chaldaeorum; nempe Ur in Chaldaea, & Charan in Mesopotamia) Scriptura ita loquuta fuisset; Et venerunt ad Charan, quæ est trans fluvium, sive in Mesopotamia. Atqui non meminit nominis terra & provincia in qua (Charan) sita fuerit; eò quod ambo illa loca, Ur Casdim & Charan, fuerint in terra una, & provinciâ unâ.

Sic, juxta Eliam Misraichi, vult R. Salomon Abrahamum natum esse in Aram Naharajim: h. e. in Mesopotamia.

Sic scribit Abraham Sachut in libro Juchasin fol. 135. col. 2. וַתֵּרָא הַזֵּלִיד אֶת אַבְרָהָם וְאֶת נָחֹר וְאֶת הָרָן וַיְהִי בְּמַלְכוּת הָרָן וַתֵּרָא מִשׁוֹפְטֵימָה: Nachor genuit Therachum, & Therach genuit

Abrahamum, & Nachorem, & Haranem, idq; in regno Haranis, quod vocatur Mesopotamia, qua est Aram Naharâjim, sic vocata, quod inter duos fluvios, Chiddekel scil. & Tigrim interjaceat. Cur verò Mesopotamiam vocet Regnum Haranis, quærendum.

24.

Juxta hanc sententiam nulla inter superiora loca esset pugnantia: *Terra natalis Patrum illorum, Mesopotamia sive Perataa, Trans-euphratensis regio: Urbs natalis Ur, in Mesopotamia, sed à Chaldæis occupata, & cultu Idololatræ inquinata; ut inde Ur Chaldæorum vel Terra Chaldæorum vocata fuerit; sicut Genes. 40. v. 15. Terra (vel pars ejus, Hebron scil. ubi commorabantur) à Josepho vocatur אֶרֶץ חֵבְרוֹן Terra Hebræorum, quia ab Hebræis inhabitata erat, &c. Vide רמב"ן fol. 37. 1.*

Sic facillimè inter se conciliantur Moyses & Josua.

Sic etiam cum utroque in gratiam redit Stephanus Actor. 7. *Deus ille gloriæ, inquit, visus est Patri nostro Abrabæ, quum esset in Mesopotamia; (nempe in Ur illâ Chaldæorum) prius quàm habitaret in Charran. Una restat difficultas in eo, quod sequitur vers. 4. Tunc exiit è terra Chaldæorum. Quomodo exiit è terra Chaldæorum, si vocatus fuit è Mesopotamia? Ad hoc responderi potest, illum vocem Terra sumere pro Urbe & Agro sive Valle illa tota, in qua Ur sita fuit: Aut certè, illum ita loqui ex usu præsentis, quod posterioribus temporibus Mesopotamia sub Chaldæa comprehensa fuerit.*

Sic non faciendæ duæ Vocationes, quibus Abraham à Deo vocatus fuerit; Una, in Ur Chaldæorum; Altera, in Charan Mesopotamiæ.

25.

Ex hætenus dictis videtur admodum probabile esse, in *Aram vel Aram Naharâjim*, hoc est, Syria interamni aut bifluvia-li, sive Mesopotamia, natum & educatum esse *Abrahamum* à *The-racho* patre suo, unâ cum uxore Sara & patruale Lot, donec divinitus ex ea evocatus, & in terram Canaan translatus fuit.

Hoc verò sic posito, vix dubitari potest, quin & *Majores ejus*, qui usque ad Peleg sive Phaleg in dispersione non numerantur, eandem regionem incoluerint,

Quod

Quòd si autem *Phalegi posteritas* hic nata & educata, sedesque fixas in his locis habuerit, quis *patrem Peleg* ab illis separet? maximè quòd sub ejus nativitatem dispersio sit facta, ut superiore Dissertatione visum, & propterea ipse in dispersionem non venerit, sed in natali solo permanserit. Infans enim dum esset, familiam habere non potuit, multò minùs gentem constituere, aut novæ nationi vel regioni nomen dare.

An verò *Heber* pater infantem *Pelegum* in admiranda ista dispersione deseruit, in aliam regionem abeundo? Id certè credibile nullo modo est.

Quod si jam *Heber* cum *Phaleg* ejusque posteris ibidem permanserit, credibile est, ejus proavum, benedictum *Semum*, cum piissimo patre *Noâ*, quorum vita adhuc erat vegeta, conjunctas cum ipsis sedes habuisse, ut sic Sanctum Ecclesiæ & populi Dei semen conservaretur, & per *Abrahamum*, juxta divinam promissionem, ad numerum Stellarum coeli propagaretur.

- 26.

Sic ergo familiæ *Heberi* sedes in *Aramæa* sive *Syria* fuit, & per consequens idem ille quoque fuit Locus, in quo, proximè à Confusione Linguarum & Dispersione populorum, Lingua *Hebræa* fuit conservata, usque ad *Abrahami* ex ea excessum. Hæc eadem fuit sententia *Eliæ Levitæ* in Præfatione sui *Meturgeman*. Locum, quia à *Genebrardo* & quibusdam aliis non rectè ex mente *Eliæ* intellectus videtur, ipsummet adscribemus, & transferemus: Dicit illic, Linguam *Aramæam* Linguae Sanctæ viciniorem esse omnibus aliis linguis, & ad hujus rei confirmationem adducit testimonium *Aben Efræ*, qui scribit alicubi, Linguam *Aramæam* esse Linguam *S.* corruptam: Et ex his concludit, quòd antequam Lingua Sancta corrupta fuerit, locuti sint in *Aram* sive *Syria* non aliam, quàm Linguam Sanctam. Quærendum itaque *Elias* dicit, מתי נשתבשׁת? Quonam tempore Lingua *Hebræa* corrupta fuerit in *Aramæa* sive *Syria*? Ad hoc respondet, וְהָיָה כִּזְמַן הָאֲבוֹת הָהֵם זֶה הַלָּשׁוֹן, הַמִּשְׁבָּשׁ וְהָרְאִיָּה יָרַד שְׁהֻדָּתָא נִרְאָה לִי לִזְמַן שְׁנִשְׁתַּבֵּשׁ תַּכְּתִּי אַחֵר שִׁנְיָא אֲבָרְחָם מִשָּׁם: כִּי בְּלִי סֶמֶךְ הָיָה הוּא וְאֲבוֹתָיו מְדַבְּרִים בְּלָשׁוֹן הַקָּדָשׁ

פֶּאֶר קָבְלוּ מֵאֲדָם עַד נֹחַ אִישׁ מֵאִשׁ אִישׁ וְהִעָקַר הָיָה שָׁם בֶּן נֹחַ שְׁהוּא
הָיָה בְעֵבֶר הִנֵּהר שְׁמֵאֵן עָלָיו הוּא אָבִי כָל בְּנֵי עֵבֶר רַל בְּנֵי עֵבֶר הִנֵּהר
כְּמוֹ שְׁפִירֵשׁ הָרִמָּבֵן זֶל וְכִשְׁמֵת הוּא זְרוּב בְּנֵיו וַיֵּצֵא מִשָּׁם אֲבֵרָהָם
וְהָיוּ כֹלָם עֵצוֹ אֹן נִשְׁתַּבֵּשׁ הַלָּשׁוֹן זִנְקָרָא לָשׁוֹן אֲרָמִי עַל שֵׁם אָרָם
שְׁהוּא הָיָה הֶבֶן הָאֲחֵרֹן שֶׁל שָׁם שֶׁנִּבְנִי שָׁם עָלָם זָאשׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד
וְלוֹד וְאַרָם וּמִסְתַּמָּא הוּא הָאֲרִיז יָמִים יוֹתֵר מִכֹּלָם לִכְנֹךְ נִקְרָא
הַלָּשׁוֹן עַל שְׁמוֹ לָשׁוֹן אֲרָמִי וְכִשְׁמֵת אֲבֵרָהָם לָאֲרֵץ כְּנַעַן הָיָה הוּא
וְזִרְעוֹ מִדְּבָרִים שִׁפְתָּ כְּנַעַן שְׁהִי לָשׁוֹן הִקְדֵּשׁ מִשָּׁשׁ וְאַף כְּשִׁהִיו יִשְׂרָאֵל
וְהוּא הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ הוֹכֵחַ
hoc est, Quod tempore patriarcharum jam
fuerit lingua ista corrupta (Aramæa) patet ex verbis illis Labani, יִרָא
Genes. 31. Videtur itaque mihi dicendum esse, quod corru-
ptasit statim postquam inde (ex Aramæa, non Chaldæa) egressus
fuiſſet Abrahamus. Nam absque dubio loquebantur ipſe & patres ejus
Linguam Sanctam, prout eam acceperant ab Adamo usque ad Noachum,
unus ex ore alterius. Præcipuus autem ac primarius fuit Schem filius
Noachi, qui fuit in Eber Hannáhar, hoc est, Trans-fluviali regione
(Mesopotamia) sicut de eo dicitur, Ipse fuit pater omnium filio-
rum Eber, nempe Eber hannahar trans-fluvium, scil. habitan-
tium, secundum expositionem R. Moſis ben Nachman. Ipſo vero, &
majore filiorum ejus parte, mortuis, Abrahamoq; ex Mesopotamia egresso,
omnes facti sunt Idololatræ; & tunc confuſa fuit lingua, ac vocata
Aramæa, ab Aramo, postremo filiorum Semi, sicut dicitur; Filii Semi
sunt, Elam, Aſchur, Arpachſhad, Lud, Axam, Genes. 10. Et quia
ipſe diutius omnibus vitam protraxit, hinc factum, ut lingua à nomine
ipſius Aramæa fuerit vocata. Cùm verò Abrahamus ingreſſus eſſet vel
veniſſet in terram Canaan, ipſe & ſemen ejus loquebantur linguam Ca-
naan, hoc eſt, linguam Sanctam. Etiam Iſraelita, quando in Ægypto
fuerunt, non dereliquerunt eam, &c.

cærit, prout ipsi quoque eam inde ab Adamo acceperint: *quintò*, quòd in Cananæam veniens, non novam linguam didicerit, sed vernaculam suam immutatam, Linguam scil. Sanctam loquutus sit, quam antea didicerat & loquebatur, sicut & Israëlita in Ægypto non Ægyptiorum assumerunt, sed suam linguam retinuerunt. Quòd Linguam illam vocat *Linguam Canaan*, non ita intelligit, quasi gentis Cananææ tùm lingua illa fuerit, sed ad imitationem Esaia, quia postmodum ita appellata fuit, posteaquam Israëlita eam terram possederunt, & linguâ Hebræa in eâ usi fuerunt.

Quòd verò putat Elias, linguam Aramæam & Chaldæam esse demum ortam post egressum Abrahami ex Mesopotamia, in eo cæteri Rabbini ab eo dissentiunt, nec nos ei assentimur. De illo autem alibi, favente Deo, disquirendi dabitur occasio. Sufficit nobis in præsentia, quòd docet, Heberi familiam usq; ad Abrahami egressum, continuâ successione in Syria Mesopotamia suas sedes habuisse, & in ea Hebraicè loquutos esse.

I V.

Unde HEBRÆORUM & Lingua & Populus nomen hoc acceperint?

27.

HEBRÆUS Hebraicè dicitur עִבְרִי *Ibbri*, quod formam habet ab עֵבֶר *Ebher*, quod Nomen Proprium est Viri; & Appellativum, significans vel Nominaliter, *Transitus, Vadum*; vel Præpositionaliter, *Cis, Trans, Ultra*.

Primò omnium hoc nomine in Sacris vocatus legitur Patriarcha *Abrahamus*, Genes. 14. v. 3. וַיָּבֹא הָעִבְרִי וַיְגֵד לְאַבְרָם הָעִבְרִי
Et venit quidam profugus, & nuntiavit Abram Haifri HEBRÆO.

Hoc nomen, Abrahami & Patriarcharum Sanctorum posteri deinceps diu retinuisse videntur. Sic enim *Josephus* ab Ægyptiis vocatur אִישׁ עִבְרִי *Vir Hebraus*, Genes. 39. 14. & הָעִבְרִי *Servus Hebraus*, vers. 17. vel נַעַר עִבְרִי *Puer Hebraus* cap. 41. v. 12. Genes. 43. 32. Non enim possunt Ægyptii panem comedere עִם הָעִבְרִים *cum Hebrais*. Et Exod. 2. v. 11. dicitur de Mose: *Et*

vidit Virum Ægyptium percutientem עברי מארץ Virum Hebraum
 è fratribus suis. Et v. 13. שני אנשים עברים נעים Duo viri Hebrai
 litigabant, Sic Exod. 2. vers. 6. dicit filia Pharaonis de Mose;
 מלך העברים De pueris Hebraeorum est iste. Exod. 5. vers. 3.
 אלהי עברים נקרא עלינו Deus Hebraorum occurrit nobis: Et cap. 7.
 vers. 16. אלהי העברים שלחני " Dominus Deus Hebraorum misit me:
 Vide & Exod. 1. vers. 15. 16. 19. &c. Hinc scribit R. Bechai ad
 Exod. 21. 2. הוא שם שחיה לחם לישראל בהיותם במצרים כאן
 Est nomen quod habebant Israelita, quum essent in Ægypto abs-
 que Lege. Postmodum tamen etiam aliquando hoc nomen iis
 tributum legitur. Vide Exod. 21. 2. Deuter. 15. 12. 1. Sam. 4.
 v. 6. 9. & cap. 13. 3. 7. 19. & 14. 11. 21. & cap. 29. 3. Jer. 34. 9. 14.
 Jonæ 1. 9.

28.

De Nominis hujus ratione & Etymologia quatuor, si accu-
 rate observemus, occurrunt diversæ Authorum sententiæ.

29.

Prima est quorundam Christianorum scriptorum, qui ab
 Abrahami nomine Ebraeos vel Hebraeos dictos volunt, imperitiâ
 magis, quàm notitiâ originalis vocis ducti. Sic enim apud
 Eusebium De præparatione Evangelicâ lib. 9. cap. ultimo le-
 gitur: Artapanus historicus Judæos dicit appellatos fuisse, & Hebraeos
 ab Abrahamo dictos. D. Ambrosius in Epistola ad Philippenses
 cap. 3. scribit: Hebraei propter Abraham dicti sunt. Immutata enim
 est litera propter sonum, ut non vocarentur Abræi, sed Hebræi, ut
 apud veteres, cum diceretur Medidie, & esset absurdum, immutata
 est litera, ut diceretur Meridie. Si enim origo ex Abraham est, ex ipso
 debet & trahi nomen, non ex Heber, qui sextâ generatione est super
 Abraham. Si enim in Abraham reformari cepit genus humanum, &
 ipse est Pater fidei, ex ipso & Nomen & lingua Hebraea. Prima enim
 lingua quæ erat sine nomine, cum huic redditur, ex eo nomen accepit.
 Nam nulla causa est, cur ex Heber trahat nomen, &c.

D. Augustinus in Quæstionibus in Genesin quæst. 24. scri-
 bit: Quid ergo probabilius sit, ab Heber tamquam Heberos dictos, aut
 Abraeos ab Abram meritò quaritur. Et lib. 1. de Consensu Evan-
 gelistarum cap. 14. Israel qui nepos fuit Abraha, à quo gens cepit
 Hebraorum,

Hebræorum. Nicolaus Lyra etiam ambiguit hac de re scribit in Matth. cap. 21. v. 28. Et accedens ad primum, id est, ad gentilem populum, qui incepit à Noa: Judæi autem ab Abraham, vel ab ipso Heber, unde dicti sunt Hebræi, quod Heber fuit longè posterior ipso Noâ. Sic nonnulli alii.

30.

Sententia hæc longâ refutatione non habet opus, cum in ipsa principia Linguae Hebrææ, ut peritis notum, incurrat, unde ne ulla quidem ejus apud Hebræos mentio.

D. Augustinus quod prius scripserat, ipsemet revocavit Libro Retractionum 2. cap. 16. In quo libro quod dixi, ex Abram cœpisse gentem Hebræorum, est quidem & hoc credibile, ut Hebræi velut Habræi dicti esse videantur, sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur HEBER, tamquam HEBER AEI, de qua re in lib. 16. de Civit. Dei satis differrui.

Paulus Episcopus Burgenfis Matth. 21. Additione secundâ ad Lyræ sic hac de re scribit: Hebræi non dicuntur ab Abraham ratione proprii nominis, ut manifestè patet per literas Hebræicas, ut ipsemet Postillator tradit Genes. 14. Cujus ratio est, quod Abraham incipit à litera Aleph (אֶלֶף vel אֶלְפָּה), Heber verò per Ajin (אֵין). Et idcirco si Hebræus diceretur ab Abraham, inciperet ab Aleph, quod non est verum, sed incipit per Ajin. Verba Postillatoris in Genesin sunt: Et ex hoc patet, quod Hebræi non sunt dicti ab Abraham, sed ab Heber, à quo etiam ipse Abraham hic dicitur Hebræus. Item idem patet per literas in Hebræo, quia Abraham incipit ab Aleph, Heber verò per Ajin, &c.

Augustinus Steuchus Eugubinus Genes. 14. Nullâ verò ratione admitti potest, ut Hebræi ab Abraham appellentur, propter literarum varietatem: potius enim Abrahamæi essent appellandi.

His adde, quod si Hebræus unius literæ immutatione est ab Abram, tunc Abram, qui primus; ut paulò antè visum, Hebræus vocatus, à seipso sic denominatus erit, quod est absurdum. Nulla enim res à seipsa denominationem accipit, sed ab alia aliqua certâ & evidenti. Quis dicat Euphrates euphrætus, Fluvius fluvialis, Nigredo nigra?

31.

Secunda Sententia est illorum, qui HEBRÆORUM vel
EBRÆO-

EBRÆORUM nomen deducunt ab Hebræo עבר *Abbar* *Transire*, unde עברי *Ibhri Transforem* reddunt. In explicatione autem & ratione etymireddenda variant.

i. Plerique ita sentientes rationem nominis istam reddunt; Abrahamum primum sic appellatum esse, quod ipsi, quando ex Mesopotamia in terram Cananæam ex Divina vocatione transiit, trajiciendus erat fluvius Euphrates. Ab hoc Transitu & Traiectu Euphratis volunt ipsum à Cananæis vocatum עברי *Ibhri, Transforem, Qui Trajecit Euphratem.* Sic nomen hoc עבר *Ebraus*, non erit patronymicum aut gentilitium gentis Hebrææ, sed *Eventuale*, ab Eventu Transitus fluminis ductum.

Occasionem hujus expositionis præbuisse videtur Græca LXX. virorum Versio, qui Genes. 14. vocabulum hoc עבר reddunt περάτης, quod D. Hieronymus *Transforem* reddidit: Sic enim scribit in Jes. 19. v. 18. עבר *Hebraus περάτης*, id est, *Transforem sonat, qui de loco transit in locum.* Et in Ezech. cap. 7. *Quamobrem & Abraham Hebræus*, id est περάτης & *Peregrinus, Transforq, memoratur.*

Hinc scribit Theodoretus in Genesin quæst. 60. *Quidam dicunt, ab Heber Hebraicam linguam appellatam esse, & illum solum in pristina lingua permansisse, indeq, Hebraos esse dictos. Ego verò puto, Hebraos esse appellatos ex eo, quod Abraham Patriarcha, quum è regione Chaldaeorum veniret in Palestinam, fluvium Euphratem pertransiit. Εἰς τὴν γὰρ τῆς Σύρων φωνῇ ὅπερ Εὐφράτης ὀνομάζεται, i.e. Hebra enim Syrorum linguâ idem significat quod Euphrates.* In his postremis verbis notanda ἀπὸ πατρίδος Hebraica Patris Theodreti. Hebra enim non Euphratem significat, sed עברי *Syrè* idem quod Hebraicè עבר *Trans*, & עברי *Ibhri*, sive *Ebhri*, *Qui de ulteriore loco in alium transiit.* Euphrates autem dicitur עבר. Augustinus tamē Steuchus verba hæc citans ad Gen. 14. legit; ὁ περάτης ὀνομάζεται, *Hebræus Syrorum Linguâ Transiens appellatur.* Aut an fortè Theodoretus scripsit ὁ πέραν Εὐφράτης *Qui trans Euphratem, Transeuphrataus*, & id postmodum ab imperitis scribis mutatum in ὁ περ Εὐφράτης!

Sic Origines in librum Numerorum, Homiliâ 19. HEBRÆI Transeuntes interpretantur. Iste ergo ipse populus etiam Hebræus dicitur, quia transiit de Ægypto ad terram repromissionis, de tenebris ad lucem, de vita ad mortem.

D. Chrysostomus in Genes. Homil. 35. Adveniens quidam nuntiavit Abræ Transitori; Hoc dicit, ut nos memores faciat, quomodo ex Chaldaea exierit. Nam quia trans Euphratem domicilium habuerat, dictus est Transitor. Et antea etiam parentes ei ab initio hoc nomen indiderant, jam antea significantes, eum inde migraturum. Vocatus enim est Abram, quia migraturus erat trans Euphratem, & in Palaestinam venturus. Hæc postrema verba indicant, & hunc pium virum ex imperitia linguæ Hebraicæ ista scripsisse. Nam Erymon Nominis, quod, ex horum interpretum sententia, à Transitu fluminis accepit Abraham, non ad nomen proprium ipsius אברהם Abraham, sed ad cognomen עברי Ibhri accommodari potest. In eundem sensum scribit apertius Tomo 1. Homiliâ De Nomine Abraham: Quid igitur sonat nomen hoc (Abraham) cum interpretatur? Transitor. Nam Abram Syrorum voce idem est quod Trans vel Ultra. Et sciunt qui lingua ejus periti sunt. Magna quoque Syrorum cum Hebræa lingua cognatio est. Sed dicis, quare Transitor vocabatur? Judæa regio, hoc est, Palaestina omnis, quæ ab Ægypto usque ad Euphratem è regione jacet, Babylonia, unde erat Abraham, & Fluvius communis terminus utriusque terre, medius utramque secat. Et quia Abraham non Palaestinus erat, sed ab Ulteriori ripa fluminis venerat, nempe à Babylonia, ideo à Loco & Facto nomen accepit, & dictus est Transitor. Et circa finem illius homiliæ; Sicut igitur Abraham ab Abar, quod est Trans vel Ultra, dicitur, &c.

In hunc sensum scribit Arias Montanus in Canaan cap. 9. Hebræorum autem, inquit, nomen non certa cujusdam familia fuit; sed commune omnium, qui, cum Euphratem flumen trajecissent, inter flumen ipsum & mare magnum sedes sibi optavere, atque tabernacula fixere. Significat enim verbum ipsum עברי idem quod Latinis Transiens, vel Transmittens, atque hac significatione ad eos dignoscendos usurpabatur, qui post primam illam gentium divisionem è loco ubi majores ipsorum confederant, migrantes, flumine trajecto, in proximas regiones certis jam cultoribus & nominibus adscriptas devenientes, adve-

narum potius, quàm indigenarum jure utebantur. Hujusmodi commigrationis primus omnium viam inivit Heber, vivendi commoditatem nomini suo consentaneam quarens. Cujus exemplum imitatus Thare, sextus jam familia nepos, cum Abrahamo filio in eandem regionem migravit, deinde Abraham ipse in Cananæ agris hospitem agens, duplæ causâ Hebræi nomen obtinuit: & quod è patria in Haran, & quod ex Haran in Chanaan pertransisset. Illius etiam filii & nepotes, interim dum nullas obtinuerunt proprias sedes, Hebræi ab Ægyptiis aliq̃ nationibus appellati sunt.

2. Volunt quidam, Cananeos primùm Hebræos, h. e. Transitores vel Trajectores dictos à Chaldæis, & vicinis populis, quod cum ab illis sese separassent, & in Cananæam migrassent, Jordanem trajecissent: Cum itaque Abraham in Cananæam venisset, illum, ut & ab ipso deinde posteros ipsius, inde quoque nomen Hebræi accepisse. Sic scribit Thomas Erpenius in Oratione de Lingua Hebræa; Quid ergo? Testibus omnibus Rabinis, Origine, Augustino, & aliis, ab Ebræis, qui populus fuit oriandus ex Canaane, quem constat, post confusionem illam Babylonicam, cum suis Asiæ litoralis tractum occupasse, qui est inter Jordanem fluvium & mare mediterraneum, & ab ipsis appellatus fuit Terra Canaan. Hi enim, licet generali nomine Cananeos sese, & specialibus aliis à familiarum patribus appellarent, à Chaldæis, à quibus sese eò migrantes separaverant, & vicinis populis, Ebræi sunt vocati, ac si Trajectores dicamus, quod trajecissent Jordanem, cujus Trajectus in Orientis istis terris memorabilis est. Quæ causa est cur Abrahamus, cum relicta Mesopotamiâ patriâ suâ, in eam quoque provinciam secessisset, Ebræus appellatur in libro Geneseos. Præcedentem etiam sententiam de Transitu Euphratis rejicit & refellit.

3. Sunt etiam nonnulli, qui Hebræos primos sic appellatos volunt à Tigris transitu seu trajectu. Sic scribit F. Ludovicus S. Francisci, Lusitanus, in Globo Canonum & arcanorum Linguae Sanctæ cap. 1. Transitus autem fluminis dicitur propter Hebræos illos, quos Ulteriores dicunt: Arphaxad namque filius Sem cum aliis fluvium Tigrim versus Occidentem transivit. Noë siquidem cum liberis suis post diluvium, in Orientali regione citra Tigrim habitavit, unde Transeuntes Tigrim, meritò Ulteriores dicti sunt à dictione Hebræa עבר Heber, quæ secundum R. David Kimchi significat

eat Transitum, & Ulteriorem partem ad quam transitur. *Quo fit, ut illud Genes. ubi scribitur; Sem. fuisse patrem filiorum Heber, significare debeat, fuisse patrem omnium Ulteriorum, qui Ultra fluvium venerunt. Hi fuerunt postea Cananai & Arphaxadai, à quibus, sicuti ab Heber Lingua Hebræa, ita ea ipsa Lingua Canaan apud Esaiam dicta est cap. 19. 18. Videatur & Carolus Sigonius in libro de Repub. Hebræorum cap. 1.*

Hi omnes deducunt nomen hoc עֲבָרָא HEBRÆUS à verbo עָבַר HABAR *Transire, Trajicere*, licet in ratione assignanda variant.

Sed, quomodocunque explicetur hæc sententia, nullam probabiliter alicujus speciem hæc etymologia habet:

I. Forma Nominis in ך. I designens, non hanc vim denotare videtur: est enim propria ferè nominum Gentilium, ut paulò post etiam videbimus. Et licet pauca quædam alia eam quoque habeant, nullum tamen est, quod significationem similem admittat. Hoc sensu potius dicendum fuisset עֲבָרָא Obher, vel עֲבָרָא Abbar. Sic scribit Augustinus Steuchus: *Mihi certè probabilius videtur, Hebræos dici ab Heber, quàm ab Habar, hoc est, Transivit. Nam id etiam ipsa vox demonstrat: Siquidem nomina gentilia apud Hebræos per Jod in ultima proferuntur: Quod si ab Habar duceretur, ut Hibri Trajectorem significet, potius Hober diceretur, vel Habbar per Kametz, quod fit in Nominibus appellativis. Nunquam itaque appellativa nomina eam formam sequuntur.*

2. Quia non probabile, ab Actione ejusmodi transitoriâ, nec ulla ratione, quantum videre possum, tantopere insigni & memorabili, Genti tam celebri, genti tam Sanctæ, genti ex omnibus gentibus unicæ & soli à Deo pro suo populo & peculio electæ, Nomen, quod ipsi inter seipfos, quod apud omnes per universum orbem populos, per multa sæcula retinerent, fuisse impositum. An res tam memorabilis fuit Fluminis Trajectus? Imò cùm statim post dispersionem commercia sine dubio exercebantur inter diversos & disitos populos, quotidiana fuerunt ejusmodi transmigrationum exempla. Omnes reliqui populi vel à suis Patribus, vel à Terris, sua nomina acceperunt. An solus populus Hebræus à

Fluminis alicujus, sive is Tigris, sive Jordanes, sive Euphrates dicatur, trajectu denominandi fuerunt?

3. Græcum *περάτης* vel *περιτής*, quo Græci utuntur, aliter etiam hoc loco transferri potest, nempe *Transfluvialis* (ut habebat antiqua Latinorum editio, notante Steucho) *Trans-euphrataus*, *Ex transeuphratenfi regione oriundus*.

4. Nullus Hebræorum vel per somnium de hac sententia cogitavit, ut mirari subeat, doctissimum Erpenium Omnes Rabbinos sententiæ suæ testes allegare.

5. Hebræi illi Ulteriores, de quibus F. Ludovicus scribit, Rabbinis planè sunt incogniti : perinde est ac si diceret, *Hebræus Hebraicus*.

6. Si, ut Erpenius vult, nomen Hebræorum olim proprium fuit Cananæorum, quî sit, quòd nullum vestigium uspiam hujus rei reperiatur, quòd Cananæus aliquis vocetur *Hebræus* : Soli Israëlita & posterì Jacobi sic vocantur in Sacris Literis, ut ex inductione locorum liquet, & Aben Esra observavit ad Exod. 21. v. 2. Hoc probè notandum. Alia omitto.

32.

Tertia sententia est eorum, qui *HEBRÆORUM* nomen deducunt ab *EBER*, vel *EBER HANNAHAR*, hoc est, (*Terrâ Trans fluvium*, vel *Transfluviali*, seu *Transeuphratea*, quomodo primis & priscis temporibus synecdochicè, in Cananæa, dicta fuit Mesopotamia, posteaquam Abraham cum suis ex ea in terram Canaan se contulissent, uti patet ex illis, quæ suprà diximus, ita ut junctim duo ista nomina *EBER HANNAHAR*, quæ per se sunt appellativa, in Nomen proprium quasi abiverint & degenerarint ejus regionis, quæ per se & propriè vocabatur *ARAM NAHARA JIM* Syria interamnis. Sic nomen *עבר* *I B H R I* verè est *עבר נהר* Gentile, à Terra natalitatis & patriâ derivatû; & concisum est *פר עבר נהר* vel *נהר עבר*, quia Hebræis diversarum vocum compositiones insolentes aut rarissimæ sunt : Latinis secus, qui hoc usu Præpositionem *Trans* vel *Ultra* cum nomine Loci, sive is Mons fuerit, sive Fluvius, componere solent : Sic dicerent illi *Transfluvialis*, *Transfluvianus*, *Transeuphrataus*, sicut dicunt, *Transmarinus*, *Transalpinus*, *Trans-*

Transmontanus, Transrhenanus, &c. Ad hujus imitationem Esra junctim dixit Babylonice, אָנֶשׁ עֵבֶר נַהְרָי *Homines trans-fluvium*, Esræ 4. v. 11. בְּעֵבֶר נַהְרָי *In trans fluvium*, hoc est, in regione transfluviana : וְשָׂאֵר עֵבֶר נַהְרָי *Et reliquis trans flumen, transfluvianis*, vers. 17. Sic volunt, Abrahamum primò appellatum à Terra sua, in qua natus & educatus, aut saltem in qua diu habitavit cum suis patribus & Majoribus.

330

In hac sententia sunt nonnulli tum Hebræorum, tum Christianorum Doctorum :

Ex Hebræis est, quod legitur in Bereschith rabba Sect. 41. ad illa ; *Ut nunciaret Abrahamo* רַבִּי נְחֵמְיָא אָמַר : שְׁהוּא מִבְּנֵי בְנֵי עֵבֶר וְרַבָּנִי אָמְרִים שְׁהוּא מִעֵבֶר הַנָּהָר וְשְׁהוּא שְׁהוּא מִבְּנֵי בְנֵי עֵבֶר וְרַבָּנִי אָמְרִים שְׁהוּא מִעֵבֶר הַנָּהָר וְשְׁהוּא שְׁהוּא מִבְּנֵי בְנֵי עֵבֶר : id est, *Rabbi Nehemias dixit, Abrahamum sic vocatum, quòd fuerit ex posteris Eber. Rabbini alii dixerunt, quòd esset ex Eber hannáhar (regione transfluviali, Mesopotamia) & loqueretur linguam Ebraam.*

R. Bechaj in Exod. 1. circa finem, fol. 66. col. 3. : אֵלֶּיךָ הָעֵבְרִים : כִּי הֵם בְּנֵי אֲבִרְהָם הַנִּקְרָא בְּתוֹרָתוֹ אֲבִרְהָם הָעֵבֶר בְּעִבּוֹר שְׁהוּא : דֵּי הֵם בְּנֵי אֲבִרְהָם הַנִּקְרָא בְּתוֹרָתוֹ אֲבִרְהָם הָעֵבֶר בְּעִבּוֹר שְׁהוּא : Deus Hebræorum, Exod. 5. 3. *Hi sunt filii Abraham, qui vocatur in Lege Hebræus, quia fuit ex Eber hannáhar (regione transfluviali)*.

Ejusdem sententiæ fuit R. Moses Bar Nachman, ut videre est ex Comment. ejus, in fine sectionis נח .

Aben Esra titubanter de hac quæstione loquitur : Exodi 21. videtur inclinare in hanc sententiam : alibi in aliam propendet, quòd *Ebrai* ab *Eber* sint nominati, ut in seqq. videbimus. Inquit illic inter cætera : או נִקְרָא עֵבֶר בְּעִבּוֹר שְׁהוּא מִעֵבֶר הַנָּהָר אֵלֶּיךָ הָעֵבְרִים : או נִקְרָא עֵבֶר בְּתוֹרָתוֹ אֲבִרְהָם הַנִּקְרָא בְּתוֹרָתוֹ אֲבִרְהָם הָעֵבֶר בְּעִבּוֹר שְׁהוּא : hoc est, *Aut Abrahamus vocatur Ebræus, quia venit ex Eber hannáhar ; quamvis sic potius dicendum fuisset עֵבֶר נַהְרִי Ibhri nahari : ad quod tamen dicere possumus, Scripturam secutam esse concisam loquendi rationem. Invenimus enim ; Et accepi patrem vestrum Abrahamum ex Eber hannáhar, Jos. 24.*

Hujus sententiæ videtur etiam fuisse R. Salomon, Gen. 10.

vers. 21. *Ipse fuit pater omnium filiorum Eber, explicans; omnium filiorum Eber hannáhar, Transfluvium, & Gen. 14. v. 13.*

In hanc sententiam scribit Augustinus in Quæstionibus in Genesin, quæst. 29. *Et nunciavit Abrahamo transfluviali, Gen. 14. Transfluvialem (עברא Ebræum) Abraham appellatum, etiam Græca exemplaria satis indicant: sed cur ita appellatus sit, hac videtur causa, quòd ex Mesopotamia veniens transito flumine Euphrate, sedes constituit in terra Canaan, & Transfluvialis appellatus est ex ea regione unde venerat. Hic tamen sciendum, Augustinum rationem explicare, quare à Græcis aliisque sic vocatus sit: ipse enim aliter suam sententiam producit lib. 16. de Civitate Dei, ut infra videbimus.*

Paulus Episcopus Burgenfis, Matth. 21. Additione secundâ ad Lyram: *Inter Mesopotamiam & terram promissionis transit fluvius Euphrates, &c. Abraham autem natus fuit in Mesopotamia, ubi Thare pater ejus, & alii cognati ejus, serviebant idolis, & inde adductus fuit Divinâ directione in terram Chanaan, &c. Idcirco Abraham veniens in terram promissionis, Hebræus vocabatur, id est, Transfluvialis. Heber enim cum Ajin scriptum Hebraicè, Transfluvialis significat, & idcirco sicut illi, qui veniunt de partibus Ultramontani, communiter Ultramontani dicuntur, sic Abraham in initio suæ vocationis ad fidem, in terram promissionis exiens, Hebræus vocabatur, hoc est, Transfluvialis.*

Sebastianus Munsterus in Grammat. Chald. *Nec antea vocata est Lingua Sancta Hebraica, quàm Abraham trajecisset Euphratem fluvium, derivato scil. adjectivo עבר à præpositione עבר Trans, ut R. Salomon quoque testatur Genes. 14. 13. in hac verba; Abraham vocatur העברי Hebræus, שָׁבַד מֵעֵבֶר הַנָּהָר quòd venerit ultra fluvium; & non propterea quòd ab Heber descenderit, ut alii dicunt. Sic alii quidam.*

34

Hæc sententia meliorem speciem & probabilitatem habet, quàm duæ præcedentes, quamvis non omnibus arrideat.

Nam 1. si Abraham appellaretur *Ebræus* à regione, quasi *Transfluvialis*, vel *Mesopotamius*, nomen hoc ipsi jure cùm multis convenisset. Apparet autem singulari aliquâ de causâ illum sic vocari,

2. Dedu-

2. Deducit R. Jehuda Muscatus in Cosri fol. 25. col. 1. argumentum contra hanc sententiam ex eo quod legitur Genes. 43. v. 32. *Non possunt Egyptii comedere cum Hebræis panem:* שֹׂאֵן מִן הָאֶרֶץ עִנְיָן אֶתֶר בִּי לֹא יִכְלֹן הַמִּצְרִי לֶאֱכֹל אֶת הַחֶמֶר שֶׁאֵין מִן הָאֶרֶץ *Quod si, inquit, Ebraei dicuntur à regione Eber hannáhar, qua est ratio ejus quod dicitur, Non possunt Egyptii panem comedere cum Hebræis? An locus causari potest, quò minus duo simul possint capere cibum? Et sicut Egyptii hîc vocantur Mit-zrim, à Mit-zráim filio Cham: sic Hebraei ab Heber filio Sem.*

Quarta igitur de Nominis hujus Erymologia sententia est eorum, qui illud derivant à Nomine proprio Heber filii Semi, ut HEBRÆI dicantur, quasi HEBERÆI. Et hæc est communior Hebræorum sententia.

Probatur hoc 1. ex Genes. 10. v. 21. ubi Sem dicitur *pater omnium filiorum Heber.* Quamvis enim R. Moses Gerundensis, R. Salomon, & alii nonnulli, ut suprà vidimus, ita explicant, ut עֵבֶר Eber contraîtè & concisè dicatur pro עֵבֶר הַנָּהָר Eber hannáhar, *omnium transfluvialium*; attamen non sufficientibus id rationibus, imò ne probabilibus quidem, probant. *Primo* etenim, quod si hæc fuisset mens Mosis, cur non discretè & integrè ita loquutus fuisset? Annon absurdum esset, si *Bethlehemitas* quis vocaret בְּנֵי בֵּית לֶחֶם Filios Beth pro *Bethlehem*, & sic alios, quorum terra nomen habet ex duobus compositum? *Deinde*, nullibi Moses *Mesopotamiam* vocat עֵבֶר הַנָּהָר Eber hannáhar *Terram Transfluvialem*, sed propriâ eam voce designat אֶרֶץ נַחֲשֹׁן Genes. 24. 10. & Deut. 23. 5. Adde quòd non solum contra stylum Mosis, sed & Scripturæ totius id est, in qua nullibi Hebraei vocantur עֵבֶר הַנָּהָר Filii Eber hannáhar: Imò *Mesopotamia* nullibi vocatur עֵבֶר הַנָּהָר Eber hannáhar *Terra transfluvialis*, nisi à Cananæis vel Assyriis, ab interjecto inter ipsos fluvio Euphrate. *Tertio*: Omnes filii Eberi fuerunt בְּנֵי עֵבֶר הַנָּהָר Transfluviales, ex Mesopotamia oriundi, sed non omnes ejus posterij fuerunt vocati עֵבֶר Ebraei, sed illi tantum, qui ex Abrahami linea & semine sunt prognati, ejusq; fidem ac professionem sunt sequuti, & complexi, quiq; postea Filii Israël, *Israélite*, & *Judæi* quoq; fuerunt dicti. Hinc עֵבֶר Ebraei, idem est quod *Judæus*,

Judeus, ut & à Judæis in Germanicis suis translationibus redditur, Ein Jud. Sic quoque à Paraphrastis Chaldæis, Onkelo, Exod. i. 16. & Jonathane, Jonæ i. v. 9. Quartò, quæ ratio singularis, quæ emphasis & ἐνέργεια his verbis subesset, si hic esset sensus? Apparet autem emphaticum esse, quod *Sem* vocatur *Pater omnium filiorum Eber*, & singularem ob causam illum sic vocari. Rectius itaque & verius intelligunt alii præstantissimi Interpretes hunc locum ad literam de *Hebero*, *Semi filio*, ut *Pater filiorum Heber*, idem sit quod *Pater Hebraorum*. Probatum hoc 1. Ex similibus locutionibus: ut, *Filii Israël*, *Israëlites*, *Filii Juda*, *Judæi*, *Filii Moab*, *Moabitæ*, & alii plures similes. Sic cap. 9. v. 18. & 22. וְחָם הָיוּ אָבִי כְנָעַן Et *Cham* erat *Pater Chenaanis*, Genes. 19. v. 37. אָבִי מוֹאָב *Pater Moab*: vers. 38. אָבִי בְנֵי עַמּוֹן *Pater filiorum Ammon*, &c. 2. Quia sic elegans constat ratio, cur *Sem* vocetur hic singulariter *Pater filiorum Eber*; quia scil. *Eber* עֵבֶר *Peculium* fuit *Semi*, ut Hebræi loquuntur; hoc est, Præcipuus filiorum ejus, in quem non solum familia, sed etiam benedictio paterna transit, ut supra vidimus Th. 13. & 14.

II. Similis ferè locus est Num. 24. 24. in Prophetia Bileami: וְעָנוּ אֲשׁוּר וְעָנוּ עֵבֶר Et *affligent Assur*, & *affligent quoque Heber*. Quis hic dubitabit, sicut per *Assur* intelliguntur *Assyrii*, ita per *Heber* intelligi *Hebraeos*, & sicut אֲשׁוּר dicitur ellipticè pro בני אֲשׁוּר *filios Assur* (qui filius erat *Semi*, à quo *Assyrii* dicti): ita עֵבֶר *Heber* ellipticè dictum esse, pro בני עֵבֶר *Filios Heberi*, (qui *Semi* erat pronepos)? Annon convenientior hæc expositio, quàm si reddatur, Et *affligent Assur* (quod est nomen patris gentis suæ): & *affligent Transfluvialem vel Transfluviales*, ut R. Salomon exponit?

III. Probatum hæc etymologia ex forma nominis עֵבֶר *Ibbri* Ebræus; Nam cum Nomina gentilia & patronymica in ך. I desinentia, denominentur vel à Populo aut Authore, vel à Terra, vel à Loco, veluti Urbe aut oppido certo, ut *Elias* docet in Notis ad Grammaticam Mosis Kimchi; hoc verò nomen neque à Terra, neque à speciali Loco, sic appellato, sit deductum; probabilissimum sanè est, ab Authore & progeni-

tore aliquo sic dictos *Hebraeos*, qui nullus alius quàm iste *Eber* seu *Heber* esse potest.

I V. Quia sic etiam melior dari potest ratio, cur *Abraham Ebraus* sit ab extraneis vocatus; quia scil. fuit כְּלִי peculium *Heberi*, sicut *Heber* fuit præcipuum decus & peculium *Semi*; & quia ejus doctrinam, fidem, & pietatem est amplexus & sequutus. Unde etiam non omnes posterius hoc nomen acceperunt.

35.

Et hinc apparet etiam ratio, *Quare ab Hebero potius, quàm ab alio aliquo filiorum Sem, posterius ipsius fuerint denominati?*

Propter ipsius videlicet Pietatem, quam coluit, propter Syn-
cerum Dei cultum quem retinuit & servavit. His ex gratiâ
meruit, ut *Lingua* etiam *Hebræa*, quâ Deus in V. T. coli vo-
luit, quaque se patribus manifestavit, non solum penes ipsum,
& in ipsius domo, in Confusione Linguarum illibata conser-
vata fuerit; sed etiam *Lingua* & *Populus*, atque adeo *Religio* vera ipsa, nomen ab ipso acceperint; ita ut deinceps *Hebraei*
nominati fuerint non simpliciter omnes ipsius posterius, sed illi
duntaxat, qui illius Doctrinam, ipsius Religionem & Fidem
sequeuti fuerunt. Ut proinde nomen HEBRÆORUM non
simpliciter fuerit *Gentile* & *Patronymicum*, sed simul *Nomen Pro-*
fessionis, fidei, doctrinae & dignitatis.

Hinc *Abrahamus* primus sic vocatus, tamquam ex proximè
ab ipso descendentibus præcipuus, unde & אֲבִירָא פִּיטָא *Pa-*
ter credentium appellatur.

Hinc nulli in Scriptura alii *Hebraei* uspiam vocati, quàm *Filii*
Jacob & *Israëlite*.

Hinc piaculi loco allegat uxor *Potipharis*, quod *Potiphar*
adduxerit in domum אִישׁ עִבְרִי *Virum Hebraum*, Gen. 39. 14.
vel נַעַר עִבְרִי *Puerum Hebraum*, Gen. 41. 12.

Hinc piaculum fuit *Ægyptiis* comedere cum *Hebræis* pa-
nem, seu cibum capere cum *Hebræis*; הָיוּ שׁוֹנֵי דִתָּהֶם *quia*
Leges alias, aliam doctrinam & religionem habuerunt, religionem scil.
Heberi parentis sui; non quia ex *Mesopotamia* erant. Cur olim
Judæi non confusi sunt *Samaritanis*? Non quia ex *Cuthia* erant
vel *Samaria*; sed propter sacrorum diversitatem, & quia ab

illis pro Idololatriis habebantur. Cur Judæi cibos Christianorum averfantur? Non quia Romani sunt vel Latini, sed quia Christiani.

Hinc cum Jonas interrogaretur in navi, *Unde venires, & de quonam populo esset?* respondit non simpliciter עברי אֲנִי *Hebræus sum*, sed explicationis veluti loco continuo addit, & *Dominum Deum cæli timeo, qui fecit mare & aridam.*

Hinc Deum suum vocant Moyses & Aharon, *Deum Hebræorum*, Exod. 5. v. 3. Imò Spir. S. ipse se ita nominat Exod. 7. 16. *Dices ad ipsum, Dominus Deus Hebræorum misit me.*

His omnibus sanè, juxta hanc sententiam, longè melius sua constat ratio, quàm juxta explicationes superiores.

36.

Hinc etiam patet, quid respondendum sit ad *Objectionem*, quam adducit Theodoretus Quæstionibus in Genesin, & iisdem ferè verbis Aben Esra Exod. 21. אִם יִשְׂרָאֵל נִקְרָאוּ עֲבָרִים אִם יַעֲבֹר שָׁהם מִיְּהוּסִים אֶל עֵבֶר יִשְׁתַּחֲמָו עִמָּנוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קֶטוּרָה בְּעֵבֶר שָׁהם מִיְּהוּסִים אֶל עֵבֶר יִשְׁתַּחֲמָו עִמָּנוּ וּבְנֵי עֵשָׂו נִבְרָ: *Si Israëlita, inquit, vocantur Ebræi, ab Ebero, commune erit hoc nomen etiam filius Ketura, & filius Esau, qui sc. etiam ab ab Hebero originem suam duxerunt.*

Resp. Nequaquam: quia non simpliciter est gentile & patronymicum; sed præcipuè transit in nomen professionis. Disti illi populi neque Linguam, neque fidem Heberi retinuerunt. Unde illi quoque nunquam Hebræi sunt vocati.

37.

Declaremus & confirmemus nunc hanc sententiam quoque illustribus quibusdam Hebræorum & Christianorum testimoniis.

Ex Hebræis sint sequentia. In Beréschith rabba sect. 41. רַבִּי נְחֵמְיָה אָמַר שֶׁהָיָה מִבְּנֵי בְּנֵי שְׁלֵ עֲבָרִי: *Rabbi Nehemias dixit; Abraham vocatus fuit עֲבָרִי Hebræus, quia fuit ex posteris Heberi.*

In libro Cosiri part. 1. §. 49. אַבְרָהָם אֲבִינוּ עָצָמוּ הָיָה בְּדוֹר הַפְּלִנִי. וְנִשְׁאַר הוּא וְקְרוּבֵי בְּלָשׁוֹן עֲבָר אָבִי אֲבִי וְלִי וְלִי נִקְרָא עֲבָרִי: *Abraham pater noster ipsemet fuit in seculo Divisionis, & remansit ipse cum propinquis suis in lingua Heberi avi sui, unde etiam vocatus fuit HEBRÆUS; Et §. 95. הָיָה סְנוּלָת עֲבָר וְתַלְמִידוֹ וְצֵל בֶּן. אַבְרָהָם הָיָה נִקְרָא עֲבָרִי: Abraham fuit Peculium Heberi & Discipulus ejus; ideoq;*
etiam

etiam vocatus fuit Hebræus. Observa duplicem causam, cur Abrahamus vocatus fuerit Hebræus, 1. quia fuit Heberi nepos & quidem præcipuus, 2. quia fuit ejus discipulus. Eandem sententiam approbat & confirmat Commentator libri Cosri, Jehudah Muscatius.

Aben Ezra ad Exodi i. v. 16. כל שהוה ממשפחת עבר יקריהו hoc est, *Quicumque est de familia Heberi, & de fide ejus, vocatur Hebræus.* Idem tradidit Exod. 21. v. 8. Et Jonæ i. v. 4. השיב להם על האחרון שהוה מבני עבר הנקראים עברים שהם על השם עבר: אמונת עבר הראשון שהוה אבי כל בני עבר: Respondit ipsis Jonas ad questionem postremam, quod sit de filius Heber, qui vocantur Hebræi, quod sint de fide Heberi primi, qui fuit pater omnium filiorum Heber, Genes. 10.

In Schalschéleth hakkabbalah R. Gedaljæ fol. 90. col. 1. עבר אומרים שממנו לקחו היהודים את שמם עברים ועליו וירעו נשאר אומרים לשון הקודש HEBER: Ab hoc dicunt accepisse Judæos nomen HEBRÆORUM: apud ipsum item & semen ejus mansisse Linguam Sanctam, que antea vocata fuit Lingua Humana.

Sic R. D. Kimchi in libro שרשים Radicum, in Radice עבר scribit, Jonam prophetam se appellasse עברי Hebraum, quod esset ממשפחת עבר de familia Heberi.

Abarbenel in Legem fol. 1. col. 3. ונשארה הלשון המקודשת לשם בן נח ובחשוב מבני עבר שבבניו נקרא לשון עברי וכאברהם שהיה בן בנו של עבר ותלמידו: hoc est, *Remansit autem Lingua sancta penes Noachum, & quidem in præcipuo filiorum ejus Hebero, à quo Lingua HEBRÆA est vocata, & in Abrahamo, Heberi tunc nepote, tunc discipulo.*

Obadiah Saphorno in Legem; ad illud; Et indicavit Abraham Hebræo, scribit: שהיה מחזיק בדעות עבר כמוהו hoc est, *Abraham vocatur Hebræus, quia apprehendit sententias & dogmata Heberi.*

Sic scribit Elias in notis ad Grammaticam Mosis Kimchi: עברי Hebræus esse nomen patronymicum à populo, non à regione vel terra derivatum.

Christianus Gerson in Talmud Judæorum Germanico cap. 1. in hunc sensum scribit: Heber quoque Scholas, & quidem in Chebran fortassis, habuit, & non solum salutarem doctrinam de Semine

Mulieris, sed & primævam Linguam Sanctam conservavit, & ad Abrahamum usque propagavit: Unde etiam Lingua Hebræa vocata fuit. In his Scholis Patriarcha Jacob, ex R. Salomonis sententia; 14. annis studuit: Et quia illi, qui veræ Religioni addicti fuerant, Linguam Hebræam, ab Hebero acceptam, usi fuerant, hinc omnes fideles nomine ipsorum HEBRÆI vocati fuerunt tam à Deo ipso, quàm ab infidelibus populis &c.

Huc referenda sunt illa apud Hebræos Scriptores loca, in quibus *Lingua Sancta* vocatur *לשון עבר* *Lingua Heberi*; ut apud Kimchium in principio libri *Michlol*: *ויבחר בִּישְׂרָאֵל מִכָּל הָאוֹפִיּוֹת* : *וַיִּבְחַר בְּלָשׁוֹן עִבְרִית* hoc est, *Et elegit Israël præ omnibus populis, & Linguam Heberi præ omnibus linguas.* Et mox: *וַיְהִי כִּי הָיוּ הַיָּלְדִים בְּנֵי עִבְרָהִם לְשׁוֹן עִבְרִית* : *Et fuerunt edocti in juventute sua Linguam Heberi patris sui.* Sic frequentissimè apud alios quoq;.

Ex Ecclesiæ Christianæ scriptoribus vetustissimus primò occurrit Eusebius, Anno Christi 300. celebris, qui De præparat. Evangelica lib. 7. cap. 2. scribit: *Hebrai verò ab Hebero dicti sunt, à quo Abraham originem traxit.*

Deinde celebre est testimonium D. Augustini, quod legitur lib. 16. De Civitate Dei cap. 11. his verbis: *Cùm enim legitur, unam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem commendatur HEBER, quamvis ab illo quintus (juxta LXX. Græcos, quartus juxta textum Hebræum) oriatur, & inde HEBRÆA vocatur lingua, quam Prophetarum & Patriarcharum, non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris custodivit authoritas, &c.* Et mox: *Nisi quòd in hujus gente remanserit, à cujus nomine nomen accepit.* Item ibid. cap. 3. *Sed nimirum hoc verum est, quòd ex HEBER HEBRÆI appellati sunt, ac deinde unâ detractâ literâ HEBRÆI, quam linguam solus populus Jisrael potuit obtinere.* Vide eundem lib. 18. cap. 39. & suprâ thes. 11.

Theodoretus in Ezech. in fine: *Hebræus ex Hebrais: Hebrai enim ab Heber appellati sunt.*

Johannes Calvinus ad Genes. 10. 21. *Quantum ad nomen Heber, qui gentile esse negant, sed deducunt à Transitu, hoc uno loco satis superq; refelluntur.*

Lutherus in Comment. in Genesin de Hebero loquens, cap. 11. sic scriptum reliquit: *Hac ejus (Heberi) virtus meruit, ut autho-*

ut autoritate Sancti Patriarcha Sem; Ecclesia appellationem ab eo sumeret, & HEBRÆI dicerentur, qui doctrinam & fidem HEBER Sancti Patriis retinerent. Ac mansit hac appellatio Ecclesia usque ad Christi tempus.

Franciscus Junius in Oratione de Lingua Hebræa: Verum ut omnis lusio (præcedentes etymologias sic vocat) veritas seria proferatur, certo certius est, Hebræam linguam ab HEBERO, Schelachi filio, Arpachschadi nepote ex eo tempore nomē habuisse, quo divinitus in superbiam hominum dissonantia vocum & varietas linguarum profusa est: quo tempore HEBER in Sancta familia sua linguam à Deo majoribusq; traditam sanctè conservavit: quamobrem disertè à Mose nominatus est Sem Pater omnium filiorum Heberi, id est, Hebræorum, antequam exponat historiam Babiloniae.

Johannes Mercerus in Genes. 14. scribit: Ab HEBER nepote Sem gens HEBRÆA dicta est, qua in Abraham maximè permansit; unde qui ab eo descenderunt Hebraei sunt dicti, non ceteri, qui hac illac sunt dispersi ex ejus filius, per Orientem in Indiam usque, in quorum familiis puritas linguæ illius primigenia non permansit, ut in familia Abrahæ.

Benedictus Pererius in Comment. in Genes. lib. 5. Idcirco ab HEBER dicta est HEBRÆA, quod nomen primum tributum legimus Abrahamo, Gen. 14. -

Genebrardus in Chronolog. lib. 1. p. 33. HEBER, inquit, HEBRÆIS nomen dedit. -

Hugo Brouthonus in Concentu S. Scripturæ: Ab eo (Hebero) posteri Abrahami fideles Hebræi dicti sunt. Multi, inter quos LXX. sentiunt, Abrahamum Hebraum fuisse dictum ab Euphratis Trajectu; verum id mihi non sit verisimile. -

Augustinus Steuchus, ad Genes. 14. Verissima igitur videtur Hieronymi sententia. Nam post diluvium, cum adhuc viveret Heber, linguarum confusio facta est. Ac vera antiquissimaq; lingua in ea domo remansit: cumq; totius familia caput esset HEBER, ab eo nomen ea lingua ac natio accepit. Et cum in domo Abraham integra ac sincera permansisset, hi soli Hebraei, eaq; lingua Hebræa vocari meruit. Ceteri quidem, qui ab Heber descendissent, non sunt Hebraei vocati, propter eam quam diximus causam. Non enim puritatem illam servarunt. Atque hoc modo refellitur, quod objicitur à Theodorito.

In libro, *Zelus Christi*, in Comment. Martini Alphonfi Vivaldi fol. 1. col. 2. *Hebraei dicti sunt ab Heber, cujus familia tenuit cultum unius Dei.*

Sic Cornelius à Lapide, Andreas Rivetus, D. Pareus, & plurimi alii in Genesin commentatores. Vide & sup. quæst. 1.

Et hæc de quarta quæstione proposita.

V.

Quomodo porro, populo hoc Hebræo multiplicato, & mutationes varias passo, in familiari loquendi usu sit conservata? quando familiaris loquendi usus inter ipsos desierit? ubi denique postmodum, cessante familiari usu, sit conservata?

38.

Posteaquam hactenus vidimus, Inter quos & Ubi locorum Lingua Hebræa, in Confusione Linguarum, sit conservata, sequitur, ut quoque audiamus, Quomodo porro fuerit in illo populo conservata & propagata? quando inter ipsos desierit? & ubi postmodum conservata fuerit? Comprehendemus summam hujus rei brevibus canonibus & aphorismis:

39.

I. Ab Hebero ad Abrahamum propagatam audivimus in Mesopotamia. Ex hac cum jussu Divino, trajecto Euphrate, in terram Canaan profectus esset, Linguam secum Hebræam in eam quoque intulit, & in ea cum suis usurpavit. Confirmatur hoc per varia Hebræorum testimonia in superioribus passim producta, quæ non necesse hic repetere. Vide sup.

Si quæretur, *Quomodo Abraham cum Cananæis sit loquutus, & illi vicissim cum ipso; qualem item Linguam Cananæi sint loquuti?* Ad hoc responderi potest; Cum Syri & Cananæi vicini fuerint, probabile est, Cananæos linguam quoque Hebræam affinem accepisse, ita ut homines sagaces aliquo modo sibi invicem mentem suam exprimere potuerint, & brevi alter alterius lingua &

guæ & idiotismo assuescere. Qualis autem lingua fuerit, si ignoreretur, nemo mirari debet, cum plurimæ aliæ linguæ, in Confusione Babylonica ortæ, ignorentur, & vel plantè intercederint, vel ita insigniter mutatæ sint, ut nec vestigia, nec memoria illarum remanserint. D. Hieronymus in Lib. 7. Comment. in Jesa. 19. v. 18. *Ergo & nos licet sancti, quamdiu in Ægypto sumus, & in istius mundi versamur tenebris, non possumus loqui linguâ Hebræâ, sed Cananitide, quæ inter Ægyptiam & Hebræam media est, & Hebræa magna ex parte confinis.* Et libr. 5. ad eundem locum: *Alii Ares, id est, ὄσπρ αὐν, hoc est, testam, Urbem Ostracimam intelligi volunt, & ceteras juxta Rhinocoruram & Casium civitates, quas usque hodie in Ægypto linguâ Cananitide, hoc est, Syriâ loqui, manifestum est.*

46.

II. Porro Abraham cum suis varias quidem peregrinationes postmodum suscepit, sed minores, in quibus non probabile est, illum aliquid alieni suæ linguæ assicari passum esse. Notabilis verò fuit profectio Jacobi cum sua tota familia in Ægyptum, in qua gravi servitute plus quam per ducentos annos pressi fuerunt, ubi non fuisset mirum, si suæ linguæ obliti, & Ægyptiacæ assueti fuissent. Testantur autem Hebræi, & miraculi quasi loco prædicant, Majores suos in Ægypto Linguam Hebræam immutatam retinuisse. Celebre est hac de re ipsorum dictum, quod legitur in Tanchuma in libro Numerorum, sectione בַּלַק Balak : בְּנוֹתַי נָמְרוּ דְּבָרִים נִאֲלִיו יִשְׂרָאֵל : מִצָּרִים : כִּדְּשֵׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּנוֹת אַרְבָּעֵי דְּבָרִים שְׁלֹשׁ שָׁנוֹ אֶת שְׁמוֹתָם : וְלֹא שָׁנוּ אֶת לְשׁוֹנָם : וְלֹא גִלּוּ מִכְתָּרִים שְׁלֵהֶם : וְלֹא נִפְרָצוּ בְּעֵרֵירָת : לֹא שָׁנוּ שְׁמוֹתַם שְׂרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִרְדּוֹ רָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן עֲלִיו : לֹא שָׁנוּ אֶת לְשׁוֹנָם שֶׁנֶּאֱמַר כִּי פִי הַדְּבָר אֵלֵיכֶם שֶׁהִיוּ מִסְפְּרִין בְּלִשׁוֹן : hoc est, *Quot rerum merito redempti & liberati fuerunt Israëlita ex Ægypto? Rabbini hac de re sic docuerunt; Quatuor rerum virtute siue merito: 1. Quòd non mutârint nomina sua: 2. quòd non mutarint linguam suam: 3. quòd non revelaverint secreta sua. 4. quòd demique fornicationibus se non contaminârint.* 1. Non mutarunt nomina sua; Simeon enim & Ruben, &c. descenderunt in Ægyptum: Simeon & Ruben rursus inde ascenderunt: 2. Non mutârunt

mutarunt linguam suam, sicut dicitur; Ecce oculi (verba sunt Josephi) vestri vident, oculi quoque fratris mei Benjamin, quod os meum loquatur ad vos, Genes. 45. v. 12. *Loquebantur enim Linguâ Sanctâ*, &c. In eundem sensum legitur in *Schir ha-schirim rabbei*, ad Cantic. 4. v. 12. *בְּכֹכֶר דְּדְבָרִים נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמַּצָּרִים שְׁלֹא שָׁנוּ אֶת שְׁמֵם וְלֹא שָׁנוּ אֶת לְשׁוֹן הָרֶץ וְלֹא נִמְצָא בָּהֶן אֶחָד פְּרִיץ בְּעֶרְוָה: לֹא שָׁנוּ אֶת שְׁמֵם רֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן נִחְתָּן רֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן סֻלֶּקִין וְלֹא הָיוּ קוֹרִין לְרֵאוּבֵן וְרוּפּוֹס וְלִשְׁמֵעוֹן לֹא הָיוּ קוֹרִין לְיִלְיָאֵן וְלִיוֹסֶף לְסָטֵם וְלִבְנִימִן אֶלְכַּסְנִדְרָא: וְלֹא שָׁנוּ אֶת לְשׁוֹנָם לְהֵלֵן כְּתִיב וַיָּבֹא הַפָּלִישׁ וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֶבְרִי וְכֹאֵד כְּתִיב אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ וְכִתְיָב כִּי פִי הַמְדִּיר אֵלֵיכֶם בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְכוּ׳*

1. e. *Quatuor ob res liberati fuerunt Isælitæ ex Ægypto*; 1. quod non mutarunt nomina sua, 2. quod non mutarunt linguam suam, 3. quod non sycophantati fuerunt, 4. quod nullus inter ipsos fornicator repertus fuerit. 1. Non mutarunt nomina sua; Ruben & Simeon descenderunt; Ruben & Simeon ascenderunt; non vocarunt Rubenem Rufum, neque Simeonem vocarunt Lulianum vel Lælianum, Josephum *λῆσην*, aut Benjaminum Alexandrum 2. Non mutarunt linguam suam; Illic enim scriptum; Et venit profugus & nuntiavit Abrahamo Hebræo Genes. 14. (id est, Hebræicè loquenti, ex mente hujus authoris & loci): Hic verò scriptum est; Deus Hebræorum (Hebræicè linguâ loquentium). occurrit nobis: Exod. 5. v. 3. Item; Quod os meum loquatur ad vos, Genes. 45. v. 12. nempe, Linguâ Sanctâ. Idem etiam legitur in Vajikra rab. sect. 32. & libro Mechilta sect. בא fol. 3. col. 3. Et in Pirke R. Eliefaris, cap. 48. in fine. Elias in Meturgeman sic citat: *בְּדְבָרִים: לֹא שָׁנוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַצָּרִים שְׁמוֹתָם: וּמְלִבוּשָׁם: וְלִשְׁוֹנָם:* Tria non mutarunt Isælitæ in Ægypto; Nomina sua, Vestimenta sua (id est, vestimentorum formam) & Linguam suam. David de Pomis in Præfatione Dictionarii sui: Unde ortum est apud nos non à publica re sejuncta sententia, eandem indumentorum formam, linguam, nec non & circumcisionem (ut in pristinis temporibus) in Ægypto Hebræos servasse. Locum illum Gen. 45. 12. alii etiam interpretes sic explicant, ut R. Salomon, Aben Esra, &c. Sic Jonathan paraphrastes Chaldæus; *אֲדֹרִים פּוֹמִי בְּלִישׁוֹן בֵּית קֹדֶשׁ מִמֶּלֶךְ עֲמֹנִין* quod os meum loquatur vobiscum linguâ sanctâ.

Quod

Quòd si fortè. quid sordium Ægyptiacarum attraxerint, & linguæ etiam suæ quidam admiscuerint, id omne mansione 40. annorum in deserto purificatum & depositum iterum fuisse, eamque singulari Dei providentiâ, hujus rei causâ, tam diuturnam fuisse, scribit R. Asarias in Meor Enájim cap. 57. fol. 174. col. 2.

41.

III. Posteaquam ex Ægypto in terram Canaan venissent, omnes maximi & minimi, Principes & Plebeji, Linguam Sanctam locuti sunt; & sicut plerosque habitatores Cananæos sedibus suis expulerunt, & maximâ illâ multitudine, quâ Jordanem transgressi sunt, totam illam terram inundarunt, dominique illius facti sunt: ita Idioma quoque Cananæorum videntur tùm exstirpasse, & suam linguam introduxisse, ut ab eo tempore demùm lingua Hebræa in Canaan vernacula fieri, & *Lingua Canaan* appellari cœperit. Hæc unica & sola quoque lingua incorrupta & intemerata apud ipsos mansit usque ad captivitatem Babylonicam.

Hinc scribit R. Asarias in Meor Enájim cap. 57. *אֵלֶּם אֶחָדִי הָיוּ מְדַבְּרִים בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ* Verùm posteaquam Israëlita ingressi sunt in terram Canaan tempore Josue, credibile est omnes, etiam plebejos. inter ipsos, semper loquutos esse linguam sanctam. Probat deinde hoc variis argumentis, inquit: *וְהָיָה לָהֶם בְּפִה עִבְרִית וְנֹאמָרֶיהָ* h. e. Ecce tibi hujus rei plurimos testes fide dignos;

1. Judic. 12. 6. Tunc dicebant ei, Dic nunc *שִׁבְבֹלֶת* Schibboleth; ille autem dicebat *סִבְבֹּלֶת* Sibboleth.

2. Quod Judic. 15. v. 15. dicitur, *וְלָחִי הָחִמְרִי*: Id per parano-
masiam responder ei quod sequitur vers. 16. *וְהָיָה לָהֶם בְּפִה עִבְרִית* quæ
ambo sunt Hebraica.

3. Plurima nomina propria Virorum & Locorum; ut, *גִּלְגָל* Gilgal, *יִרְבּוּבָאֵל* Jerubbâal, *רָמַת־לֶחִי* Ramath-Lechi, *נֹוֹמִי* Noómi, *שְׁכֵמֶל* Schemuel, *יֵדִידִי* Jedidjah, *עֹבֵד* Obed, (quem Noómi sic vocavit ex consilio mulierum, quòd sibi in senectute infer-
viturum prævideret, ut Josephus scribit Antiquit. Judaic. lib. 5. cap. 11, nam *עֹבֵד* Abad Hebraicè *Servire*) & alia, quæ, licet histo-

riæ ipſorum ſint in alias linguas tractatæ, immutata reman-
ferunt.

4. 2. Reg. 18. v. 26. legitur: *Et dixerunt Eliakim filius Chilkia, Schebna & Joab* (miniſtri regis Hiſkia) *ad Rabſacen*: דָּבַר נָא אֶל עַבְדְּךָ אֲרָמִית כִּי שָׁמָּיִם אֲנַחְנוּ וְאֵל תְּדַבֵּר עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם:
Loquere quaſo ad ſervos tuos Aramice, (id eſt, Chaldaicè) *quia nos intelligimus* (licet illa lingua, volunt dicere, peregrina ſit in terra noſtra) & *ne loquaris nobiſcum Judaicè*; (id eſt, Hebraicè) *in auribus totius populi*. Unde colligitur, nullam aliam tùm in terra Canaan linguam Iſraëlitas intellexiſſe & loquutos eſſe niſi Hebraicam; paucis & non niſi ſingularibus quibusdam viris exceptis.

5. Dan. I. In principio captivitatis Babylonicae præcepit Nebucadnezar, לְלַמֵּד אֶת הַיְּהוּדִים הָהֵם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּי *docere pueros quosdam libros & linguam Chaldaorum*; quod argumento eſt, illos hætenus linguam Chaldaicam non intellexiſſe.

6. Omnes veterum monetarum & monumentorum inferiptiones ſuperſtitæ, ante captivitatem Babylonicaſ factæ, ſunt purè Hebraicæ.

Quod Jeremias cap. 10. verſum undecimum Chaldaicè ſcripſit: כִּדְבַר יְהוָה תֹּאמְרוּ &c. dicunt, præter linguam ſuam conſuetam ab eo factum eſſe, quòd voluerit, ut illa quoq; audirent & intelligerent Babylonii ipſi; q. d. Indicate verba hæc ipſis (Chaldæis) eâ linguâ quam intelligant, &c. Liberè profeſſionem & confeſſionem veſtram edite, &c. Abarbenel ſcribit, Jeremiam hæc Aramice ſcripſiſſe, שְׁהָיָה זֶה מְרֻגָּל בְּשׁוּמְרֵי שְׁהָיָה טוֹעֵן הַטַּעֲנָה הַזֹּאת לְחֻבֵּי הַגּוֹיִם הַנֶּאֱמָרִים בְּכַחוֹת הַשָּׁמַיִם: quòd Argumentum hoc ipſi fuerit tritiſſimum, & ſubinde coram Idololatriſ ac calicoliſ in ore; Nullus Deus debet coli & timeri, quàm ille, qui fecit cælum & terram: ſed omnes alii dii ex toto terrarum orbe ſunt perdendi, & omnis illorum memoria abolenda. At neque ſculptilia, nec ſydera & ſtella, &c. Ergo, &c. Quia igitur hoc argumentum inſtar muri ahenei ipſi erat contra omnem Idololatriam, ſuggeſſit populo ſuo illud linguâ Chaldaicâ, ut, à Chaldæis ad Idololatriam ſollicitati, id ipſis poſſent propriâ ipſorum linguâ obijcere, & eo ſe defendere.

IV. Duravit hic lingua^æ Hebrææ familiaris usus, usque ad captivitatem Babylonicam, in qua plerique, maximè populus, lingua^æ suæ obliviscebantur, & Chaldaicæ assuescebant, prout ea tū in florentissimo Babyloniæ regno in usu erat. Quin imò nō solum Lingua^æ, sed & Legis suæ magnā ex parte obliviscebantur. Hinc legitur 2. Paral. 17. quod *Josaphat miserit in civitates Jehudæ Principes, quosdam & cum eis Levitas, qui secum deferabant Librum & per universas urbes Jehudæ circuibant, & populū docebant.* Sic Chilkijas Sacerdos tempore Josiæ, tamquam novi & miri quid annuntians, dicit; *Librum Legis inveni in domo Domini,* 2. Reg. 22. v. 8. מִלֵּךְ וּמִקְרָא h. e. Expressus verò locus habetur Hos. 4. 6. *Oblitus es Legis Dei tui.* Rari in captivitate erant inter ipsos libri Hebraici, rari docentes. Unde cū major pars populi Lingua^æ Hebrææ oblivisceretur, incepterunt Chaldaicè exponere & interpretari Legem, נְעֻמָּתָא וְנִתְפַּרְתָּ כְּפִי מַה שִׁכְלוּ וְשִׁדְעוּ קֶצֶר הַפְּשָׁטִים בְּהַשְׁתַּנְיֹת הַרְבֵּה אֶם בְּמִלּוּר וְאִם בְּקִצְרָא עֲנִינִים וְהַשְׁתַּנְיֹת לֵל דְּבַר הַמּוֹנִי וְכַל מוֹרֵק מִכְּלִי אֶל בְּלִי: *translatam & consutam pro facultate & viribus quorundam doctorum, non sine mutatione insigni tum in vocibus, tum in rebus nonnullis, prout accidere solet in omni re vulgari, aut quæ de vase uno effunditur in aliud,* scribit R. Asarias in Meor enajim. Interea tamen in animis quorundam, maximè Sacerdotum & Judicum, mansit cognitio tum Lingua^æ Hebrææ, tum Legis Divinæ, sicut scribitur in libro Cosfri part. 3. 8. 15. וְנִשְׁמְרָה כָּלֵךְ הַהֲנִיכִים וְהַסֵּנְהֲדָרִין בְּעִכּוֹר לְהַגִּירוֹת מִשְׁפָּטֵי צֶדֶק. *Conservata fuit in corde Sacerdotum & Judicum, ut hi docerent judicia justitie.* Hinc cū Deus populi sui misertus esset, illosque iterum in terram suam deduxisset, excitatus fuit Esdras, qui, coacto concilio ex primariis Sacerdotibus & principibus populi, Legē Dei à variis corruptelis repurgavit, pristinaq; suæ puritati restituit, in usum etiam unā cum lingua revocando pristinos & Sanctos Characteres Hebraicos.

Post hanc tamen captivitatem nunquam Lingua^æ Hebrææ usus familiaris revocari & restaurari potuit, eò quod maxima populi pars ita Lingua^æ Chaldaicæ & aliis assueti essent, ut nullam aliam intelligerent: Unde Nehem. 13. v. 23. 24. legitur; *In diebus quoque illis vidi Judæos, qui duxerunt mulieres Asdothi-*

vidas, Ammonitidas, Moabitidas: Et filii eorum partim loquebantur Afdodice, & nesciebant loqui Judaicè (id est, Hebraicè), & secundum linguam cujusque populi. Hinc scribit Elias in Præfatione libri Meturgeman: מכל שכוהו חלשון מכל ופגלו מאדמתם וכו' לכל לככל שכוהו חלשון מכל ופגלו מאדמתם וכו' וכל פגלו בכוהו חלשון נחמיה: Cum vero de terra sua exularent, & in Babyloniam abducti essent, penitus oblitæ fuerunt lingue sua, sicuti scriptum est in libro Nehemia. Hinc etiam, licet Lex Dei Hebraicè legeretur in Synagogis, tamen exponenda simul erat Chaldaicè, ut populus intelligeret: unde Paraphrases Chaldaicæ postmodum, quas etiamnum hodiè habemus, natae.

43-

V. Post Captivitatem Babylonicam familiaris linguæ Hebrææ usus nunquam amplius purus fuit inter Judæos, sed primò Babylonicè sunt loquuti purè, quâ Dialecto etiam Daniel scripsit: postmodum autè in terram suam reduces, hanc quoq; corruerunt. Hujus linguæ Chaldaicæ usus inter ipsos, licet variatis nonnihil pro diversitate sæculorū dialectis & idiotismis, duravit inter Israëlitas durante toto templo secundo, & post Templi illius quoq; vastatione, ita ut Chaldaicè nō solùm sint loquuti, sed & scripserint, ut antiquarum Traditionū stylus in Talmud Babylónico, Libro Zohar, Talmud Hierosolymitano, circa illa tempora conscriptis, & alia documenta evincunt: de quibus autem alibi fusiùs, Deo volente, dicendi locus erit.

Huc pertinet ista Ephodei querela: **המשפחה בלשון חכמים** התורה רצונו בעלי התלמוד הניחו הלשון הזה הנבחר וכתבו מאמר'הם בלשון ארמי ברוב שהוא לשון הקדש שנשתמש ואולי לא עשו זאת בבחירה אבל להכרח כי נשכחה הלשון או בזמן הדבר התלמוד לפי שגבר חבר התלמוד ביתר מארבע מאות ושלשים שנה אחר החרבן ונולדו העם כי נחמם שנת תת"א לש טרות היא שנת ד' אלפי רנ"ט וזוהי *hoc est, Operam dantes sapientiæ Legis, Volo dicere, Talmudici reliquerunt selectissimam illam linguam, & scripserunt sua Lingua Aramaea maxima ex parte, quæ est Lingua Sancta confusa. Fortassis autem non fecerunt hoc voluntarie, sed coacti, quod in oblivionem venisset Lingua Hebræa tempore compositionis Talmud. Talmud enim compositum fuit plus quàm 430. annis post Vastationem Templi, & captivitatem populi: nam obsignatum est anno 811. æra contractuum, qui est annus 4259. à Creatione mundi.*

V I. Sub-

V. I. Sublatâ iraque ex communi loquendi & scribendi usu, Lingua Hebræâ, admodum decrevit quoque Linguae ejus facultas & notitia in ipso populo Hebraico, aded ut eò tandem res devenerit, ut nulla amplius pura & incorrupta ejus rudera & vestigia remanserint, præterquam in Sacris Veteris Testamenti, Moſis scil. & Prophetarum libris, qui ſingulari Dei providentiâ ita conſervati fuerunt. Hinc ſcribit iterum Ephodeus cap. 7. Grammaticæ ſuæ: וְלִסְבוֹרָה הָיְתָה הַחֻקָּה נִשְׁתַּחֲחֶהּ: חֲלֹשׁוֹן וְכַמְעַט אֲבָד וְכָרָה וְזֹלֶת הִנְמָצָא מִמֶּנּוּ בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְהַשְׁנִיחָם יי על חֲלֹשׁוֹן הָהוּא וְעַל עֲשׂוֹ נִשְׁאָרוֹ עַל שְׁלֻמּוֹתָם וְנִמְסוּתָם בְּתַחֲלִיטֵי הַדְּקוּק וְהָאֲמוּרָה לֹא נִמָּצָא בָם מִחֲלֻקֶּת בֵּין שְׁנֵי יְהוּדִים מִהוּדוֹ וְעַד הַיּוֹם וְכֵן הוּא hoc est, *Et propter hanc causam validissimam in oblivionem devenit, & propemodum penitus periit memoria ejus (Linguae Hebraeae) præter id quod de illa reperitur in Libris Sacris, qui ex ſingulari Dei providentia erga Linguam hanc, & erga populum suum, in ſua perfectione & integritate remanserunt in tanta accuratone, ut de illis nulla ſit diſſenſio vel inter duos Judaeos, ab India usq. ad Aethiopiam, &c.*

Sic ſcribit R. D. Kimchi in Praefatione libri Michlol: וְיָדוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם: בֵּין הַגּוֹיִם הָהֵם: וְיִלְמְדוּ לְשׁוֹנָם וְיִשְׁכַּחוּ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ עַד הַרְגִּילוּ בִּיחָם וּבְכִי בִּיחָם עַד דִּיּוּם יִדְבַּר לְשׁוֹן נְכָרִית וְשָׁפַת יִרְה אִישׁ לְלִשְׁוֹנוֹ בְּאֶרְצוֹתָם: לִפְיִי מְקוּמוֹת נְלוּתָם: בְּקֶדֶר וּבְאֵדוֹם: וְכָל לְאֻם וְלְאֻם: לֹא נִמָּצָא בְּיָדֵינוּ רַק מֶה שֶׁנִּשְׁאָר בְּתוֹכָם אֲנִלְנוּ וְנִשְׁתַּדַּלְנוּ וְנִרְבַּעַה סִפְרִים וּמִלִּים מַעֲשִׂים בְּדִבְרֵי הַמִּשְׁנָה וְעַל כֵּן צִדִּיקֵינוּ אֲנִי לְהַתְּחִיר עַל מֶה שֶׁנִּשְׁכַּח מִן חֲלֹשׁוֹן לְהַנְהִיגוֹ כְּמִשְׁפָּטוֹ וְשִׁלָּא לְהַשְׁחִיתוֹ וְכֵן הוּא hoc est, *Ex quo tempore deportati sunt Patres nostri in terram alienam, & inter gentes illas, didicerunt linguam ipsorum, & obliti sunt lingua sancta, donec assueverunt filii & filii filiorum ipsorum, usque in hodiernum diem, loqui linguam alienam & labium peregrinum, quisque nimirum secundum linguam loci captivitatis vel exilii sui, & populi sui; nihil invenitur Hebraicè in manibus nostris, præter Viginti quatuor libros sacros, qui inter nos remanserunt, & pauca quaedam vocabula in Mishna. Unde sollicitè custodire debemus id, quod Deus nobis de nostra lingua reliquit, &c.*

Et de hoc quidem nulla hæstatio vel controversia: Hoc verò inter multos controversum; An hi Libri incor-

rupti & inviolati ad nos usque pervenerint, hodieq; habeantur? An item Sacra hæc Scriptura Hebraica à Mose & Prophetis integrè juxta Consonas & Vocales, ut hodiè est, prodierit, ac proinde authoritas horum librorum juxta easdem partes hodiè sit sancta, certa, inviolata? Hic fluctus, hic tempestates. Circa *Litterarum integritatem* quæritur; An illæ literæ Hebraicæ, quas nos habemus, veræ & antiquæ sint literæ Hebraicæ, quibus Moses reliquique Scriptores Sacri libros suos conscripserunt? Et hanc quidem quæstionem decidimus in Dissertatione de Literis Hebræorum. Sed videntur plura esse dubia de Librorum istorum circa Literas intemeratâ integritate, quæ solutionem merentur; veluti *Primò*, Quid sentiendum de illis 18. locis quæ scribæ aliter legenda ordinasse dicuntur, **תקן סופר** *Tikkun Sopherim* Vulgò dicta? 2. quod dicuntur literam Vau à principio dictionis in quinque locis abstulisse, quæ, loca vocantur **עטור סופר** *Ittur Sopherim* Ablatio Scribarum. 3. Occurrunt Voces Variæ lectionis & scriptio- nis, quæ *Keri Ukefis* **קרי וכתב** vocantur. De *Punctis* vocalibus, eorumque origine, famosissima est Controversia. De multorum etiam particularium locorum aliorum Sinceritate quæstiones moventur à Christianis, ubi sc. Hebræi codices à Latinis discrepant. Sed hæc aliterius erunt loci. Sufficit ad præsens nostrum institutum vidisse, Quandiu Linguae Hebrææ usus familiaris inter Judæos duraverit? & Ubi, cessante usu familiari, postea remanserit?

46.

V I I. Cæterum cum Linguae Hebrææ usus & cognitio inter Judæos magis magisque decrevisset, & saltem non plane interiret, solida autem Textus Hebraici intelligentia necessaria cordatis videretur esse, excitati sunt inter ipsos nonnulli, qui, ad exemplum aliarum Linguarum, ad certas regulas & præcepta eam reducere, Grammaticosque libros de ea conscribere cøperunt; **והחזירו להקדמות והחזירו** *Et hac ratione restituerunt eam Sapientes in pristinum suum statum, redireq; fecerunt rem amissam ad dominos suos,* scribit Ephodeus cap. 8.

Quando verò & à quibus Studium Grammaticæ inter Hebræos excoli cœperit, referunt Ephodeus, Aben Esra, & R. D. Kimchi. *Ephodeus* hac ratione illos recenset:

Primum ponit *R. Saadian Gaon*, quem scribit tres libros composuisse de Grammatica, sed ad nos non pervenisse. Evidus est autem hic R. Saadias ad Gaonatum, floruitque circa annum 4678.

Huic succenturiat *Rabbi Hajam*, itidem Gaonæum, qui floruit circa annum 4727. Hic de arte Grammatica scripsisse fertur librum, quem vocavit המאסף, de quo Aben Esra testatur, שהוא סלא חכמה וכליל יפיו, quod plenus sit sapientiâ, & perfecta elegantia, h. e. quod sit eruditissimus & elegantissimus.

Hos scribit fuisse in Oriente, & præter ipsos alios adhuc extitisse, qui similiter in arte hac illustranda laborarint. Judicium autem ipsius de illis hoc est: אלה כולם לא כתבו בחכמה, הוּאֵת כְּפִי הָרָאִי כִּי מִתְחִילִים הָיוּ בָהּ וְלֹא הִשְׁלִימוּהָ: *Isti omnes scripserunt de arte hac non ut oportebat: incipiebant enim duntaxat eam, sed non perficiebant.* Et in Præfatione scribit, quod ea quæ Geonim scripserunt de Grammatica, perierint.

Itaque scribit post hos insecutos esse alios in Occidente viros sapientissimos, qui profundius in eam penetrarint, & majori soliditate eam tractarint, nempe;

R. Jehuda ben David, Chijug dictus, Fessanus: Hunc vocat in Præfatione, ראש המדקדק, Principem Grammaticorum, vel, Primum Grammaticum (cujus sc. libri ad nos pervenerunt) Sic notat Elias ad Michlol Kimchi p. 62. הוּאֵת הַיָּד הַפְּדֻקָּה הָרִאשׁוֹן. *Hic fuit Grammaticus primus.*

R. Jonah (qui eruditionem præcedentis R. Jehudæ in libro suo laudat). Horum duorum, tanquam primorum, meminit Kimchius, & quidem cum singulari elogio & encomio.

R. Adonim ben Labrat; itidem Fessanus.

R. Jonah ben Ganach Cordubensis. Hunc supra præcedentes omnes extollit; & scribit de eo, כִּי הֵעֵלָה פְּרִיָּם מִן הַיָּם: *Quod eduxerit margaritas ex mari sapientiâ istius, aureosque planè libros de ea composuerit.*

R. Abraham

R. Abraham Aben Esra. De hoc scribit : **מִכְרַב בְּהַ קְטוּרִים** hoc est, *Composuit de hac arte libellos elegantissimos, sed pauca habet nova, qua ceteri non habent.*

Videatur & R. Abraham Aben Esra, ab initio libri **צִוּוּת תַּאֲשׁוּבָה**, ubi eos accuratius recenset, & longè plurium mentionem facit: Item R. David Kimchi in Præfatione Michlol.

Satis etiam de hac quæstione.

V I.

An Lingua Hebræa perpetuò sit permanfura, adeoque etiam in altera vita ejus usus futurus?

48.

Quæstio hæc curiositatis magis, quàm necessitatis & magnæ utilitatis est: quia tamen non raro à curiosis ingeniis moveri solet, nonnulli etiam hac de re aliquid scripserunt, placuit præsentem nostram De Lingua Hebræa tractationem, problematicâ hac quæstione claudere.

Sciendum ergo, esse nonnullos authores, tam ex Hebræis, quàm ex Christianis, qui asserunt, perpetuum, & in altero quoque mundo, hujus Linguae usum futurum.

49.

Et Judæi quidem, qui duplicem Piorum felicitatem post mundi hujus calamitosam vitam sibi imaginantur; *Primam* nempe **יְהוָה יִחְיֶה** *Tempore liberationis* per Messiam quem expectant, quando is, prostratis omnibus suis & populi sui inimicis, regnum suum in hac terra eriget; *Alteram*; **יְהוָה יִחְיֶה** *Tempore resurrectionis mortuorum*: Sic ex Christianis Chiliastæ, qui post Primum Christi adventum, in carnem, duplicem adhuc somniant, Medium sc. quando veniet, ut mille annis in hac terra regnet; & Ultimum, quando ad Judicium veniet vivorum & mortuorum; Isti, inquam, vel saltem ex his aliqui, statuunt, *Primâ*, Omnes illos, ex quibuscunque sint gentibus, qui Verum Deum sunt agniture, & Christo nomen daturi;

daturi, & aurei illius sæculi participes futuri, in hac vita unâ
 & quidem Hebræâ linguâ inter se usuros: *deinde* in Resurre-
 ctione mortuorum in vita altera, omnes eos, qui ad vitam
 æternam sunt resurrecturi, reliquis linguis omnibus abolitis,
 hanc unam quoque loquuturos esse, & in ea Deum in æter-
 num celebraturos, ejusque Nomen laudaturos. Atque huic
 sententiæ (exclusâ priori ejus parte de Mille annis in hac vita)
 subscribunt etiam non pauci pii & docti viri, vel saltem ei non
 adverfantur.

50.

Fundamenta pro hac sententia adstruenda afferunt tùm ex
 Scriptura, tùm ex Ratione.

LOCASCRIPTURÆ quæ adducunt, sunt sequentia
 potissimùm;

1. Psal. 149. v. 6. רִמְמוֹת אֱלֹהִים בְּגִידֵיהֶם *Exaltationes Dei in gut-
 ture eorum.* Ex hoc loco probant; quodd sancti in cœlo sermo-
 nem vocalem, in gutture formatum, sint habituri.

2. *Jesaja* 19. v. 18. בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה חֻמֶּשׁ עֲרָבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם יִהְיוּ שְׁפָתַי מְדַבְּרוֹת שִׁפְתֵי כְנָעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה אֲבָאוֹרָי
*Tempore illo erunt quin-
 que civitates in terra Ægypti loquentes linguam Canaan, & Jurantes
 Deo Exercituum, &c.* Intelligunt Judæi hunc locum de tem-
 pore liberationis per Mefsiam suum; quodd sc. Ægyptii & aliæ
 gentes, potentiâ & judiciis Mefsiaë perculsæ & commotæ, re-
 lictis Idolis suis, se ad Deum verum sint conversuræ, Religio-
 nem veram, atque aded etiam linguam Judæorum, accepta-
 turæ & amplexuræ. Per *Linguam* enim *Canaan* intelligunt
Linguam Hebræam: Eam hoc epithetho, potiùs quàm alio, indi-
 getare Prophetam voluisse putant, ut significet; quemadmo-
 dum Canaan & Mizrajim (a quo Ægyptii nomen acceperunt)
 fratres fuerunt, atque unius parentis, Chami videlicet, filii: ita
 in posterum quoque iterum esse conjungendos Mizrajim, h. e.
 Ægyptios, non quidem cum Cananæis primis populis, sed
 cum Cananææ habitatoribus, Hebræis videlicet, Deum ve-
 rum colentibus, illorum linguam locuturos, illorum Deum
 culturos, per illum juraturos, &c.

3. Sophoniæ 3. v. 9. כִּי אֲנִי אֶהְיֶה אֵל עַמִּים שֹׁפֵה בְּרוּרָה לְקִרְיָהּ
Tunc convertam ad populos La-

biū electum, ut omnes invocent nomine יהוה, ad colendum eum humero uno. Hunc quoque locum similiter explicant ut præcedentem: Per שפה ברורה *Labium electum* intelligunt *Linguam Hebræam*. In hanc linguam dicunt converfurum Deum Linguas omniū Gentium, quæ se ad Deum eo tempore sunt converfuræ, ut omnes unâ Linguâ Deum invocent, Quod verò per שפה ברורה *Sapha berurah* intelligenda sit *Lingua Hebræa*, probant etiam per *Artem Cabalisticam Gematriam*: Nam hæ duæ voces שפה ברורה *Labium electum* continent in numeris 798. בלשון הקודש *Lingua Sanctâ*, 797. unitate deficiente, quæ cum non sit numerus, nullam differentiam constituere potest. Notat hoc R. Asarias in *Meor enajim* cap. 57. Aben Esra hac ratione probat, quod intelligatur *lingua Hebræa*; quia statim subiungitur, לקרוא כלם בשם יהוה, hoc est, (ex ipsius mente) *Ut omnes invocent (Deum) nomine יהוה*: Hoc enim in nulla aliâ linguâ fieri potest, quàm linguâ Hebræâ: quia Nomen hoc in nulla aliâ linguâ extat. Hinc scribit: יתהפכו לעבוד השם לבדו. Hinc scribit: בשפה ברורה היא לשון הקודש שפה לבדה נקרא השם הנכבד: hoc est, *Convertentur ad colendum DEUM solum Labio electo, hoc est, Linguâ sanctâ: quia in illa solâ vocatur vel invocatur NOMEN GLORIOSUM.*

4. Zachariæ 14. 9. יהיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא. *Erit DOMINUS in Regem super universam terram: In illo tempore erit DEUS unus, & Nomen ejus Unum.* Quia scilicet hic dicitur Deus illo tempore futurus Unus, & Nomen ejus unum; concludunt, Ergo etiam Unam tantum futuram linguam: Et quia verum ac proprium Dei Nomen, quod Ipse sibi dedit, in nulla alia habetur Linguâ, præterquàm in Linguâ Hebræicâ; iterum concludunt, Linguam illam nullam aliam esse posse, quàm Hebræam. Hinc rursus Aben Esra scribit, per *Nomen Unum* intelligendum שם המפורש *Nomen Tetragrammaton יהוה*. Hoc, dicit, tum temporis ab omnibus juxta literas & scripturam suam prolatum & usurpatum iri.

51.

RATIONES præterea addunt sequentes. Ac primò quidem quòd Beati in futura vita sermonē externum & vocalem sint

sint habituri, inde probant; quia corpora sunt habituri. Ergo etiam voce corporeâ, h. e. instrumentis corporis formatâ Deum laudabunt. Cui enim bono illa organa, si nullus illorum futurus esset usus?

Quod autem *deinde* Linguâ Hebræâ sint loquuturi, sequentibus rationibus:

1. Quemadmodum Lingua hæc prima & sola in nascentis mundi exordio fuit; Ita probabile est eandem quoque fore ultimam; & solam superstitem futuram, quando finitâ mortalitatis serie exibunt hæc humana.

2. Quia hæc lingua è cælo quasi originem traxit; utpote quæ à Deo fuit creata, & in statu innocentiae & integritatis Homini ornamentis & perfectionis loco data & concreata, atque in Paradiso terrestri ab ipso usurpata: reliquæ autem in peccati pœnam immissæ; Ergo iterum volunt probabile esse, eandem etiam in Paradiso cœlesti, in Statu gloriæ, & quando Dei unius erit regnum, abolitis omnibus Ipsius inimicis, permanfuram, reliquasque, quæ peccati, & pœnæ peccati speculum ac mnemosynon forent, atque idèò gloriosum hominis statum nonnihil obfufcarent, abolendas & exterminandas, &c.

¶2.

Huc pertinet, quod scribit R. Simeon ben Jochaj in libro Zohar, in fine sectionis נח Noach: Posteaquam enim dixisset, Confusionem Linguarum introduxisse Diffensiones in mundū, subjungit; אבל בזמן דאמי מדי כתוב כי אין אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם " וגו' : וכתוב והיה " למלך על כל הארץ אחד ושמו אחד. hoc est, *Sed de saculo futuro quid scriptum est?* Tunc convertam ad populos Labium electum, ut omnes invocent Nomen יהוה יהוה, ut serviant ei humero uno, Sophon. 3. 7. *Item*; Et erit Dominus in Regem super universam terram: Tempore illo erit DOMINUS unus, & Nomen ejus unum, Zachar. 14. v. 9.

Sic scribitur in Tanchuma, itidem sub finem sectionis נח Noach: אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי יצר הרע חלקו בריותי וחלקו לע לשון אבל לעולם הבא משוין כולם בכתיב אחד לקרוא בשם אחד ושמו אחד. וכתוב והיה " למלך על כל הארץ אחד ושמו אחד. שפה ברורה לקרוא כולם בשם " וגו'.

*Sanctus Benedictus ille; In mundo hoc propter Concupiscentiam malam
divisa sunt creatura mea in 70. linguas: Sed in seculo futuro omnes
erunt aequales, ad humero uno invocandum nomen meum, & colendum
illud, sicut dicitur; Tunc convertam ad populos, &c.*

R. Afarias in Meor Enajim cap. 57. fol. 173. b. ואד לשקר
תמצא למשורר הגדול אצלם דאנשי פכו חלק בן עדן אשר שם לו בפי
אדם הראשון לאמר: הלשון אשר בו ה' מדבר נדחה לנמרי טרם
נשלם בנין הפגל: כי הנה נשאר וברוך ה' הוא בידנו: אדרבא לפי
הנראה מדבר פה קדוש רש"י סוף פרשת נח כולם יאכרו והוא יעמוד;
*Proinde falso invenies apud maximum Poëtam Christianorum Dantem
Cap. 26. ubi agit de horto Hedenis, quod Adamum primum in hunc sen-
sum introducat loquentem: Lingua illa, quâ fui loquens, extirpa-
ta est penitus, antequam perficeretur Structura Turris Baby-
lonicæ; Nam ecce adhuc superstes est, & quidem, laus Deo, est in mani-
bus nostris. Imò contrà, ut colligitur ex eo quod R. Simeon ben Jochaj
scribit in fine Sectionis נח, omnes alia lingua peribunt, & hac sola ma-
nebit. Et mox, post productum Sophoniæ locum: על
החכם הגדול לנוצרים אקוניו שמעתי איד באחד מחבוריו אמר כי הלשון
הקדוש לבנו עתיד להשאר בשוב ה' שבונו עולמו לרצונו מימי קדם;
hoc est, Quinetiam audiui, quod doctissimus inter Christianos vir, Tho-
mas Aquinas in quodam suo libro scribat, quod Lingua S. sola supersit
mansura, quando Deus aliquando pro sua voluntate & beneplacito re-
ducturus est captivitatem sæculi sui. Ab hac Æternitate putat idem
author Linguam Hebræam Sanctam dictam, quemadmo-
dum videre est in Dissertatione De Linguae Hebrææ Origine
& Antiquitate Thef. 54. In quem sensum scribit Genebrardus
ad Psal. 50. v. 1. Aliqui addunt, ideò vocari Sanctam, (Linguam He-
bræam) quod ejus usus in cælo futurus sit post resurrectionem, dum ei
sancti in sæcula sæculorum laudabunt Deum, &c.*

53.

His etiam consona sunt, quæ scribit Franciscus Georgius
Venetus in libro de Harmonia mundi, Cantic. 3. Tomo octa-
vo cap. 2. Et pro quanto ratio mihi persuadere potest, si aliquo idiomate
utuntur, ipsum est Hebraum: in quo data est Lex, prædicatum Evan-
gelium à Christo, conscripti divini Hymni, & data omnia Oracula, dem-
ptâ tantummodo illâ revelatione, qua Græcè Apocalypsis dicitur, Græco
sermone tam exarata quàm habita. Tùm, quia est mysteriosissima
lingua

lingua in figuris, punctis, accentibus, & numeris per illas literas importatis: adeo ut secretiores Theologi ex revolutione literarum & apicum, & ex supputatione numerorum per literas significatorum, omnia promittant explicare: Tùm; quia litera illa dicuntur scripta in sede Dei, quod cælum est: instar cujus figurarum sunt formatae litera ipsa, quibus prius usus fuit Moses in danda Lege, ut memini vidisse; si antiquitati attestanti fides adhibenda est. Tùm demum, quia ut hac fuit prima lingua, emanavitq; à cælo, & fuit ante confusionem linguarum exortam in Babylone, ita erit ultima; extirpata confusione illa, qua in punitionem (ut inquit Augustinus) tanta temeritatis & fastus inflata est, &c. Et mox: Sicut igitur hac fuit prima lingua, semper permanens invariata, sic erit ultima etiam in patria, si quis dabitur sermo vocalis: Cujus signum est, quia Intelligentia, dum hominibus loquuntur scientibus ipsam linguam, utuntur sermone Hebraico: quamvis nonnulli asserant, daemones aut sapientes intelligentias singulas singularum gentium, cum quibus habitant, linguas exercere. Verùm (ni fallor) quod diximus, probabilius est, cum omnia fermè oracula sint habita illo idiomate. Convenientissimum igitur est, ut sicut qualibet victoriosa civitas non solum jugum imponit domitis gentibus, sed multoties & idioma: sic Imperator illius civitatis superna, & astantes principes decernent, ut omnes illuc evecti loquantur lingua & sermone inde oriundo, & quo solebat uti princeps illius regni, dum inter homines versaretur. Quod forsitan (ut diximus) erit priusquam illò deveniamus, vel saltem post judicium futurum per ignem, juxta id quod in Sophonia Propheta dicit Dominus: In igne zeli mei, &c. Eadem iisdem verbis leguntur apud Archangelum de Burgo novo, in Apologia pro defensione doctrinæ Cabalæ contra Petrum Garziam f. 264. b.

Petrus Galatinus de Arcanis Catholicæ veritatis libr. 12. cap. 4. prolixè hac de re agit: Primò adducit superiorem locum ex Sophonia, postmodum ita ait; Cum ergo Propheta dicit voce Dei, Convertam ad populos labium electum, quid per Labium hoc electum intelligitur? quodve est labium istud, quod Dominus elegit ad invocandum nomen suum, atque ad colendum se ab omnibus gentibus humero uno, id est, parte unâ? Resp. Hac in re varii varia dicunt. Quidam enim ajunt, Labium hoc electum Græcam esse linguam, quam Dominus elegit, ut in ea nomen suum invocetur atque per eam ipse colatur, &c. Alii verò Labium hoc electum Latinam affir-

manere esse linguam, quâ plurimæ regiones, ut Italia, Germania, Pannonia, Gallia, Hispania, & pleraque alia nationes, & nomen Domini invocant, & ipsum Deum colunt, &c. Talmudisti autem Labium hoc electum Hebraicam linguam esse asserunt, quod eam Deus præ cæteris elegerit, quâ & patribus loqueretur, & legem suam daret: quare Legem ipsam, arcanâq; penè omnia Prophetis revelata, eâ linguâ scribi voluit, unde & ipsam peculiari vocabulo Sanctam vocant. Eas ob res tunc, juxta Propheticum vaticinium, Dominum ipsum ad populos labium electum ad vocandum, nomen suum, & ad se colendum humero uno, converfurum ajunt, cum omnes gentes per Messiam salvandæ, humero uno, id est, sub uno ipsius Messia regno, Deum ipsum Hebraicâ linguâ laudabunt, quod post resurrectionem generalem in electis adimplebitur. Quemadmodum enim ante Linguarum divisionem, in Turri Babel factam, universa terra unius erat labii: ita in resurrectione generali omnes homines unâ loquentur linguâ, Hebraicâ scilicet, quâ primi parentes in Paradiso loquebantur, & quâ electi omnes in statu innocentia loquuti fuissent, si ipsi primi parentes in gratia Dei stetissent. Et hac quidem opinio magis litera consonat. Hæc Galatinus, quæ etiam adducuntur à Theodoro Bibliandro de ratione Communi omnium linguarum p. 37. Videatur etiam F. Ludovicus in Globo Canonum & Arcanorum linguæ Sanctæ lib. 1. cap. 1.

Haymo, Episcopus Halberstatensis ad Jesa. 19. 18. In patria cælesti Hebraicâ, id est, multò digniori linguâ ad plenum Domino psallemus. Idem 1. Cor. 13. ad hæc verba; Sive lingua cessabunt, scribit: Quoniam sicut ante turrim Babel una erat lingua Hebraica: sic (ut quidam putant doctores) expleto judicio, ipsa remanebit una. Revera in multis Linguis varietas est, & ubi varietas, ibi est dissensio. In Sanctorum verò regno non erit dissensio. Ergo nec linguarum varietas.

Gilbertus Genebrardus in Chronologia p. 32. Omnium ergo matrix Hebræa, mundo coæva. Quæ ut prima fuit, ita erit & ultima. Nam ejus usus est, eritq; in cælo, dum eâ Sancti, ut Psalmus ait, in seculorum sæcula laudabunt Deum. Unde & Angelicam dictam putant ab Apostolo 1. Cor. 13.

Bonaventura Cornelius Bertramus, in Præfatione in Comparationem Linguæ Hebraicæ & Aramicæ: Lingua ergo Hebraica, apud suos aliquo modo abolita, aliquo etiam modo conservata, in æternum permanfura & duratura est unâ cum ipso Dei verbo.

Thomas

Thomas Erpenius in Oratione de Linguâ Hebræâ: SAN-
CCTÆ LINGUÆ titulo est decorata; quod Sanctissimus mundi opi-
fex eâ cum primis nostris parentibus & prophetis suis loquutus sit, & san-
ctam suam voluntatem eâ consignatam Ecclesia tradiderit; quod deniq;
ex magnorum virorum sententia verisimile admodum sit, sanctos Dei
homines, cum ævo sempiterno in cœlis fruuntur, usus eâ esse.

Ita multi sunt Authores, qui cæteris Linguæ Hebrææ de-
coribus & privilegiis hoc quoque addunt, quod sancti in cœlo
eâ sint olim usuri, quâ de re liberum esse cuique potest suum
iudicium.

§4.

Hoc tamen sciendum, loca illa Scripturæ commemorata
nequaquam id primariò ac discretè dicere.

Quod Jesaias cap. 19. de quinque Civitatibus in Ægypto, Linguâ
Canaan loquuturis, dicit; non tam de idiomate & sermone, quàm
consensu ipso cum populo Dei, in veri Dei Agnitione & Con-
fessione, intelligit. Nam per Linguam Confessionem designat:
Ore enim & Linguâ fit Confessio: Dicit autem Linguâ Canaan;
quia tunc temporis unica illa lingua, quâ Israëlita qui terram
Canaan incolebant, usi sunt, erat, quæ Deum verum agnosce-
ret & profiteretur. Cum ergo dicit, Civitates illas Ægyptias
Linguam incolarum terræ Canaan loquuturos, manifestè significat,
ipso abjecto omni Idololâtrico & superstitioso cultu, mutatâ
quasi suâ linguâ, cum fidelibus in religione consensuros.

Eadem est ratio loci adducti ex Propheta Sophonia cap. 3.
ubi Deus promittit, se versurum ad gentes Labium purum, hoc est,
se facturum, ut Gentes, quæ ob Idolorum cultum & invocatio-
nem verè populus erant pollutus labiis, puris labiis possint
invocare ipsius nomen, ipsique soli servire, &c. Idololatria
enim pollutos & immundos reddit homines coram DEO.
Jesa. 20. 7. Stercoreis Diis Ægypti ne polluatis vos. sic. 2. v. 18. Et
cap. 23. 30. Polluisti te diis stercoreis ipsorum, &c.

Idem esto iudicium de aliis, quæ de re potiùs, quàm de ser-
monis idiomate loquuntur. Concludamus.

§5.

In Talmud Nidda fol. 70. col. 1. legimus, R. Jehosham, curio-
siss quis qua-

sius querenti quidam de statu mortuorum ad vitam eternam resurrectu-
 rorum, breviter & nervosè respondisse, לְשִׁיחֵי נַחֲמָם לְהוֹן, *Quan-*
do reviviscunt, cognoscemus eos; qualis scil. ipsorum status sit futurus.
 Ita brevissima & certissima ad præsentem quæstionem de
 Sermone quo usuri sumus? responsio erit, si dicamus: כְּשִׁנְחֵיָהּ
 : נַחֲמָם לְיִיִּה *Quando reviviscemus, sciemus illud; qualis scil. hæc*
sit futura Lingua;

אָמֵן בֶּן יְהוֹיָדָן :

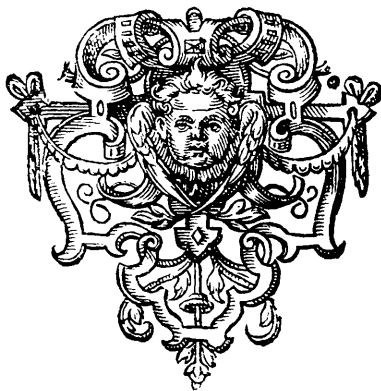
Hoc est,

Quod faxit coelestis Pater per D. N. J. C.

A M E N.

JOHANNIS BUXTORFI,
SS. Th. D. & Ling. Heb. Prof.
DISSERTATIO
DE LITERIS
HEBRÆORUM.

Ἄγει δὲ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν ᾗτόν.

~~~~~

B A S I L E Æ,
Impensis Hæred. LUDOVICI KÖNIG.

M. DC. XLIII.

Σ Θ.

DISSERTATIO DE LITERIS HEBRÆORUM.

1.

OBILIS est & antiqua, DE LITERIS HEBRÆORUM, controversia; *Quibusdam*, Literas Samaritanorum pro veris, germanis, & primigeniis Hebræorum literis venditantibus; eas autem, quibus hodiè Judæi in describendis Sacris Voluminibus utuntur, Assyriorum olim proprias, & ab Esra Sacerdote demùm, post captivitatem Babylonicam, prioribus abrogatis, & Samaritis relictis, in illarum locum substitutas, & Judæis in posterum usurpandas, traditas fuisse, stantibus: *Aliis* contra firmiter asserentibus & asseverantibus, Literas istas Hebraicas quadratas, quibus Hebraica Biblia exarata passim extant, veras & genuinas esse & fuisse Hebræorum literas, arque adeò adhuc easdem planè, quibus Lex à Deo Tabulis insculpta fuerit.

2.

Utraque sententia, & olim & etiamnum hodiè, tam inter Hebræos, quàm inter Christianos, suos habuit & habet propugnatores ac patronos. *Quamvis* eò ferè inter nostros res devenerit, ut prior sententia longè plures, eosque nec vulgaris nec infimæ notæ, affectas nacta fuerit, qui prætoriam planè in hac questione sententiam ferentes, dissidentes nec ferendos nec audiendos judicant. Divus Hieronymus dicit indubitanter; *Certum est, Esdræ alias literas reperisse, quibus nunc utimur, &c.* Bellarminus de Verbo Dei lib. 2. cap. 1. ex Hieronymi dictis concludit, *sine dubio nos novas literas habere.* Magnus ille Josephus Scaliger, in Animadversionibus ad Chronol. Eusebii, severè pronuntiat; *Putare veterum Hebræo-*

rum alias fuisse literas, quàm quæ in illis fictis (Samaritanis literis notatis) videntur, & quæ sub Regibus Juda in commerciis Judæorum erant, extrema & insania est & imperitia. Et iterum: Eæ literæ, quibus hodiè Judæi sacros libros, & omnia acta sua conscribunt, nupera ac novitiæ sunt, ex Syriacis depravata, illa autem ex Samaritanis, quod cum luce clarius sit, tamen quidam semidocti, Temitheologi, & ut signantius loquar, semi homines, non solum Judaicas literas verè Hebræicas esse præsumunt, sed etiam impios putant, atque adeò palam vocant, qui aliter sentiunt. Misèram vero doctorem & piorum hominum conditionem, si doctrina & pietatis suæ non alios testes haberent, quàm asinos. Doctissimus Johannes Drusius, ad difficiliora loca Exodi, cap. 56, arbitrat, rem hanc tam esse claram, ut nemo amplius, nisi fortè alter Carneades, qui de rebus omnibus dubitare solebat, eam in dubium vocare ausit. Summorum horum virorum de Novitate literarum Hebræicarum judicia, ambabus manibus amplectuntur Punctorum Novitatis patroni, tamquam in rem suam apprimè facientia, iis insuper Hebræorum consensum & assensum adjungentes. Eruditus Arcani punctationis revelati author lib. I. cap. 6. scribit: Agnoscunt Judæi, & verò ultrò fatentur, literas, quibus jam ab Esdræ tempore descriptæ sunt, & etiamnum hodiè describuntur atque excuduntur Sacra Biblia, non esse antiquas Hebræorum literas, quibus Moyses, cateriq; Veteris Testamenti ad Esdræ usque scriptores, sacros libros descripserunt, sed esse Chaldaicas literas, quibus Esdras post reditum à captivitate Babylonica totum Vet. Test. Canonem descripsit, posteriq; reliquit. Sic scribit audacter Johannes Morinus in Exercitationibus Ecclesiasticis in utrumque Samaritanorum Pentateuchum, Exercitat. 2. cap. 1. Judæi ferè omnes, quorum id totum interest, nobis præ cæteris assentiuntur, (in hoc sc. quòd character, quo Lex primùm scripta est, sit Samaritanus). Et cap. 2. Judæorum de primigeniis literis suis tripliciter dividuntur sententiæ. Omnes tamè Samaritanas Hebræas esse fatentur. Item: Sed antiquissimorum atq; recentiorū major & sanior pars, Legem in monte Sinai, Moysi à Deo characteribus Samaritanis datam esse, ultrò concedit.

3.

Hæc & alia ejus generis, apud hos & alios viros eruditos, passim leguntur, quorum fulgor, & vel sola, de summa literaturæ Hebræicæ exquisita cognitione, egregia fama, alios ejusdem minus peritos, non difficulter in eandem sententiam pertrahit.

4. Equidem

4

Equidem cum nemine super hac re acrius contendere aut disceptare mihi est propositum. Quia tamen altera sententia, de Literarum Hebraicarum antiquitate, nimis frigidè hætenus mihi videtur expensa, & indicta causâ condemnata, nec ullius ex omnibus nostris, qui hanc quæstionem hætenus tetigerunt veriùs quàm tractarunt, visus, qui altius in Hebræorum sententiam inquisiverit, eamq; ex confusis Historiæ Hebraicæ ruderibus paulò accuratiùs eruerit, nec ingratam, nec inutilem Lectori rem me facturum existimavi, si, ex occasione nuperæ de Decalogo Dissertationis, in cuius Thesi 31. Quæstionis hujus mentionem feci, operam aliquam in obscuram & intricatam istam Controversiam conferrem, eamq; quoad pro ingenii mei tenuitate fieri potest, aliquanto planiùs & plenius expedirem. Assertâ enim Literarum Hebraicarum genuinâ Antiquitate, simul & Lingue Hebræe sua dignitas, & Textui Hebræo sua Authoritas & Majestas, tanto magis & validiùs asseritur & vindicatur.

5.

Quamvis autem haudquaquam sperare auserim, me hoc assequuturum, ut omnibus satisfaciam, ultimamq; Literarum Hebraicarum antiquitatem ἀναμνηστικὸν probem ac persuadeam; id tamen me effecturum confido, ut ostendam, nequaquam ita ab omnibus præfidiis & rationibus imparatam ac desertam esse eam sententiam, ut, qui eam sequuntur ac tuentur, *vel ex doctorum, aut Theologorum, aut hominum prorsus censu, tamquam ἀλογοὶ sint excludendi, vel insanie & imperitiæ, ut חסידים vacui cerebri, accusandi, vel Carneadi, tamquam puri Sceptici, accensendi.* Quin imò gravissimis testimoniis solidè evincam, tantum abesse, *ut vel Antiquissimorum vel Recentiorum Hebræorum, seu quæ major seu melior pars, Legem à Deo Moysi, in monte Sinai, literis Samaritanis datam esse, ultro fateatur & concedat;* ut potiùs utrorumque pars utraque, utroque pollice alteram sententiam laudent, pleniq; linguis & animis ei faveant.

6.

Ut verò & methodicè & perspicuè nostra Dissertatio procedat, primò omnium Statum Quæstionis formabimus & proponemus, ut rectè, quid id sit de quo quæritur, contet: deinde, utriusq; partis argumenta & fundamenta considerabimus & expendemus.

STATUM QUÆSTIONIS quod attinet, quomodo ille ad præsentem nostrum scopum sit formandus, ex Thesi primâ jam animadverti potest. Quæritur enim;

Utrum Figura ea Literarum Hebraicarum, quâ hodie vulgò Sacra Biblia Hebraica descripta & impressa videmus, eadem sit, quam Moses in Tabulis à Deo accepit, & inde ab eo tempore inter Judeos extiterit?

Ad rectè intelligendam Quæstionem hanc, uti etiam ea, quæ in sequentibus dicentur, maximè in testimoniis Hebræorum, quæ adducturi sumus, præmittenda sunt quædam, pertinentia ad explicationem tum *Subjecti*, tum *Predicati*. Circa *Subjectum* sciendum, nos hîc quærere de illa Scriptura, quâ Hebræi utuntur, non in suis Commentariis, sed in Libris Biblicis. Eam Scripturam ipsi communiter appellant כְּתָב מְרֻבָּע *Scripturam quadratam*. Talmudici, & ad illorum imitationem posteriores quoque Hebræi, sæpè eam appellant כְּתָב אַשּׁוּרî h. e. *Affyriam*, ut quidam interpretantur. De hujus appellationis ratione plura in sequentibus Th. 68. dicentur. Hîc duntaxat monemus Lectorem, cum vel in transferendis quibusdam Rabbînorum dictis & Testimoniis, vel in iis explicandis, כְּתָב אַשּׁוּרî *Scriptura Affyriaca* mentionem faciemus, nos eam ipsam Scripturam, de qua est quæstio, Hebraicam videlicet hodiernam, intelligere, & כְּתָב אַשּׁוּרî hanc vocem usurpare. Ita sæpè כְּתָב עֵבְרִי *Scriptura Hebræa vel Transfluvialis*, eodem modo sumetur pro Scriptura Samaritanâ, de quo ulterius infra agitur Th. 50. Circa *Predicatum*, sciendum, primò; Nos hoc præcipuè quærere de hac Scriptura; Utrum sit adhuc eadem, quam Moses à Deo in monte Sinai accepit? secundò, Utrum ab eo Tempore semper alicubi, sive publicè, sive privatim, inter Judæos extiterit?

His sic præmissis, ad Quæstionis Tractationem ipsam accedemus. Sunt, ut suprà vidimus, qui ejus tenent Affirmativam, sunt qui Negativam, unde duplex exurgit nostra Tractatio ἡ κατὰ συνδυασμὸν, sententiæ Affirma-

Affirmativæ. ἢ Ανασινδαστική, sententiæ Negativæ
Videamus ergo primo Κατασινδαστικήν.

I. ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ, SENTENTIAE.

AFFIRMATIVAE.

IO.

Hanc quod attinet, asseritur eâ, *Figuram Literarum
Biblicarum Hebraicarum hodiernam, eandem esse, quâ olim
Deus, Digito suo, Legem, duabus Tabulis, Mōsi in monte
Sinai traditis, inscripsit*; ac proinde negatur; *Illam ab
Esdra demum, post captivitatem Babylonicam, vel ab Assy-
riis mutuatam, & Judæis usurpandam traditam, vel de
novo confictam & inventam esse.*

II.

Ad assertionis hujus confirmationem adhibentur
Argumenta tūm Inartificialia, tūm Artificialia; sive, *Te-
stimonia, & Rationes.*

12.

Inartificialia, h. e. *Testimonia*, sunt duplicia, vel
Personarum, vel *Rerum*. Et *Testimonia Personarum* i-
terum vel *Hebræorum*, vel *Christianorum*.

13.

Testimonia itaque *Personarum* quod attinet, cūm de
Hebræorum Literis agatur, ritè & ordine, ni fallor, pro-
cedemus, si ab Hebræorum testimoniis exordium du-
camus, & illos primò omnium audiamus. Sunt autem
illa vel *Veterum*, vel *Recentiorum*.

14.

EX VETERIBUS HEBRÆIS *Primum* locum sibi vendicant
תנאים TANNAIM h. e. *Deuterota, Doctores Mischnici, Authores
Mischna seu Textus Talmadici*, tamquam apud ipsos antiquissimi.
Illi enim originem suam, per continuam successionem acceptionis
Legis oralis, deducunt inde à Mōse, & terminant in R. Jehū-
dah hakkádofch, qui floruit sub Imperatore Antonino, Anno
Christi

Christi 150. Ex illis huic sententiæ faver R. JEHUDAH, à pietate, eruditione, & præstantia, cognomento **חאקא'דאש** *Sanctus*, & **חאנאסי** *Princeps*, læpius etiam **ר' יעקבא** *RABBI*, vocitatus, quique ideò ut plurimum meruit, ut, inter varias Doctorum opiniones, secundum ipsius sententiam decisio fiat. Hic ergò quid de hac Quæstione senserit, refertur in Gemara Talmud Babylonici, Tractatu Sanhédrin cap.2. fol.21.2. & f. 22.1. his verbis; **תניא ר' אומר בתחילה בכתב זר נתנה תורה לישראל** כיון שחטאו נהפך להו לרועץ: כיון שהורו בהו החזירו להם שגא' שובג' לניצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך למא נקרא אשורית שפאושרת בכתב h.e. *Traditio: RABBI* (i.e. *Rabbi Jehúda bakkádofch*) *dicir*; *Ab initio in Scriptura ista data est Lex Israël: Posteaquam autem peccaverunt, conversa est ipsis in fracturam: Cum verò redirent (ad Deum per pœnitentiam) restituit eam ipsis, secundum illud, Convertimini ad munitione, & vincti spei: etiam hodiè annuntio vobis, me restitutum vobis duplum, Zach. 9.12. Quare vocatur Aschúrih? quia est Meúschéres beatificata per Scripturam, vel in Scriptura.*

Ad intelligendum sensum & vim verborum horum, sciendum 1. Traditionem hanc esse *Barájetham*, hoc est, Extraneam, à R. Jehudah in Academiis Babylonix traditam & decisam: hic verò à Compileribus Gemaræ referri, prout infinitæ tales traditiones in Gemara exant, quibus præfigitur **תניא**, vel **תורתא** *Traditio, Διδάσκω*. 2. Sententiam ejus esse, Legem primivis datam esse eà literarum figurâ, quæ *Aschúrih* vocatur. 3. *Aschúrih* hîc non sumi *proprie* pro *Affyriaca* scripturâ, sed *appellative*, à verbo **אשר** *Ischer* vel *Afchar*, quod significat *Beatum reddere vel facere*, ac proinde significare *Scripturam Beatam*, quod Nomen huic Scripturæ ideò compètat, quòd ea, per datam & scriptam in ea Legem à Deo, facta sit *Scriptura omnium Beatissima*; vel quòd sit omnium ornatissima ac decentissima. 4. Postea, peccatorum ipsoꝝ causâ, in oblivionem devenisse inter Israëlitas, non quidem in universum, & apud omnes, sed in communi usu, & inter plerosque, plebem maximè; ac in Scripturam aliam, Samaritanam scil. hodiè dictam, mutatam. Indicat hoc iis verbis, quando ait, **נהפך להו לרועץ** *Conversa est ipsis in fracturam*; de quorum verborum sensu variè disputant Hebræi, ut videre est apud R. Asariam in *Meor Enájim* cap.56. omnes tamen in hoc conve-

conveniunt, significari hac phrasi, vel Oblivionem, vel Mutationem Scripturæ istius priscæ, in qua Lex data fuit. Tempus mutationis non definit. 5. Tempore Esdræ postliminiò restitutam ac redditam ipsis fuisse Scripturam, quam primitus habuerant. Probat hoc ex Zach. cap. 9. v. 12. quæ verba ita suo proposito accommodat; *Convertimini ad munitionem*; urbem munitam Jerusalem, tempore Templi secundi; *Et annuntio vobis, me restitutum vobis duplum*, h. e. Pro eo quòd oblitus fueras Scripturam dupli sive exemplaris Legis hujus, restituam tibi id cujus oblitus fueras: *Vel hoc sensu*; Et restituam tibi mutatam Scripturam Legis. Nomen enim מִשְׁכָּנָה Mischne, *Duplum, Exemplar*, derivatur à radice שָׁנָה Schánah, *Mutare: Iterare*; unde volunt, Legem hîc à Propheta, & à Mose Deut. 17. 18. מִשְׁכָּנָה Mischne, *Duplam vel Secundanam* vocatam fuisse, quòd ejus Scriptura *Mutari*, vel *Iterari & secundâ vice dari*, debuerit. Hæc est mens & sententia R. Jehudæ Sancti, quæ etiam legitur in Talmud Hierosolymitano, Tractatu Megilla, sed verbis paulò disertioribus, quàm in Babylonico, unde & illa hîc adscribemus: ר' אומר אשורית ניתנה תורה וכשחטאו נהפך להם לרועץ וכשזכו בימי עזרא נהפך להן אשורית שנ' גם היום מגיד משנה: אשיב לה; וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר שהוא עשוי להשתנות Rabbi (Jehúda) dicit; *Scripturâ Aischurich (ut aprea) data fuit Lex: cum verò peccassent, conversa est ipsis in fracturam. At cum poenitentiam agerent in diebus Esdræ, reddita est ipsis Aischurich beatificata ista Scriptura, secundum illud*; Etiam hodiè annuntio vobis, me restitutum vobis duplum, Zachar. 9. v. 12. Item; Et scribet sibi (Rex) מִשְׁכָּנָה Mischne, Duplum Legis hujus in libro; *Scripturâ scil. quæ duplicanda, h. e. iteranda, iteratò danda, vel mutanda est.*

Post R. Jehudam Sanctum sequuntur ibidem, R. Schimeon, & duo Eleefari, qui idem, imò paulò amplius, restantur. Verba sunt: ר'ש בן אלעזר אומר משום ר' אלעזר בן פרטא שאמר משום ר' אלעזר הפורעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנ' ווי העמודים: מה עמודים: לא נשתנו אף וויים לא נשתנו: ואומר אל היהודים ככתבם וכלשונם מר: h. e. *Scriptura ista nunquam prorsus fuit mutata, sicut liquet primò ex eo quod dicitur, ווי העמודים Vav sive Uncini columnarum, Exod. 27. v. 10. 11. &c. Quæ est enim ratio columnarum? non mutantur. Sic etiam Vav non mutantur vel*

*mutata sunt: deinde ex eo, quod scriptum est; Et ad Judæos secundum scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum, Esth. 8. 9. Quæ est ratio linguæ ipsorum? Illa nunquam mutata est: (in Bibliis sc.) sic & Scriptura illorum nunquam mutata est. In Talmud Hierosolymitano Megilla cap. 1. idem his verbis legitur: כתב אשורי ניתנה של תורה דומים ווי העמודים ווי לעמודים Quod in scripturâ Assyriacâ data sit Lex, quanquam est ejus rei ratio? Id quod dicitur; Vav columnarum, Exod. 27. 10. Inde enim concludimus, literas Vav in Lege similes fuisse Uncinis. Horum Rabbīnorum sententia est paulò alia, quàm R. Jehudæ; videlicet, quòd nulla unquam mutatio contigerit Scripturæ istius, sed eadem semper fuerit. Hec verò differentia huius sententiæ nihil obstat; quia in hoc consensunt, Literas illas, quas hodiè habemus, eas esse, quibus Lex olim Mosis à Deo data fuit. Probat id duplici argumento; Primo ex eo, quòd *Uncini* in Lege Mosis, seu, in lingua Hebræa, à Mose vocentur וָוין *Vavin*, *Vav*, à figura scil. literæ *Vav*. Unde concludunt, tempore Mosis jam literam *Vav* pictam fuisse instar *Uncini*, sicuti hodiè, & per consequens non mutatam esse. Quæ autem ratio est literæ unius, eadem procul dubio etiam reliquarum. Deinde ex eo, quòd Esth. 8. v. 9. *Lingua & Scriptura Judæorum* conjungantur. Unde concludunt, Judæos, sicut Linguam immutaram in Sacris retinuerunt, ita & Scripturam.*

Quàm benè & appositè argumententur isti omnes, jam non attingo; Utrum videlicet *Uncini* à figura literæ *Vav* sint vocati, vel, An figura Literæ à Re sit nuncupata? Tantùm autoritatibus nunc agimus, & veterum Rabbīnorum testimonia quærimus, qui sentiunt, Literas illas Hebraicas, quas hodiè habemus, esse adhuc easdem, quæ olim tempore Mosis fuerunt, & quibus Lex est data.

15.

Ad Mischnicos Doctores referendus quoque est *Rabbi Elieser Hakkalir*, Tanna antiquissimus, è terra Israël, uti videre est in *Tzémach David* par. 1. fol. 40. col. 1. & in *Juchasin* fol. 34. col. 2. Hujus pro hac sententia testimonium legere est in *מחזור Machsor*, qui est liber Precum Judaicarum, quo in Festis majoribus maxime utuntur. In eo enim extat Precatio rhythmica sub ejus nomine, sub literis initialibus rhythmorum latente, in Die primo חג שבועות *Festi septimanarum* seu Pentecostes, quæ incipit; אָן בַּכֶּתֶב אֲשׁוּרִית וְגִלְשׁוֹן

הנחלת לבת עברית , ונדבור מצרית , הנחלת לבת עברית . h. e. Tunc (sc. in datione Legis) *Scripturâ Assyriacâ, & Linguâ Hebraicâ, & Pronunciatione Aegyptiacâ, hereditare fecisti filiam Hebraicam* (i. e. Ecclesiam Hebraicam seu Judaicam). Hic expressè quoq; dicit, quòd Lex data sit Scripturâ Assyriacâ, h. e. Scripturâ hodiernâ, quæ sic vocatur, ac proinde nequaquam sensit, quòd Esræ demum tempore vel de novo excogitata, vel ab Assyriis mutuata fuerit. In Machsor Germanico verba illa sic à Judæis redduntur : Denn da du hast geben die Thórâh zu Ysraël/ hast du geben sie im besten Ksâf (Schrift) daß da heisset Ksâf Alschûris, vnd in Lâschon hak-kódesch; &c.

Et hæc sunt testimonia *Tannâim*, seu *Mischnicorum*.

16.

Secundum locum sibi vendicant אִמּוֹרָאִים *AMORAIM*, Scalligero Γνωμονολογιστῶν dicti, h. e. *Gemarici, Authores Gemaræ, seu Complementi Talmudici*. Ex his est primò רַב חַסְדָּא *Raf Chasda*, in Talmud Babylonico, Tractatu Megillah cap. I. & de Sabbatho, folio 104. col. I. dum ait; מִםּ וְסִמֵּךְ שְׁבִלְיוֹחוֹת בְּנֵס הֵי עוֹמְדִין *Mem & Samech, quæ in Tabulis erant, miraculosè stabant*. Hujus dicti hic est sensus; Volunt Hebræorum quidam, Sculpturam literarum Decalogi in Tabulis fuisse perforatam, transeuntem, ita ut figura literarum ab utraque parte conspicua fuerit. Jam verò, cum Mem finale & Samech ex omni parte sint clausa, instar alicujus circuli, vel O apud Latinos, per ejusmodi sculpturam transeuntem in alterum latus, pars mediâ solida in illis literis, nullibi amplius adhæsit, nullamque subsistentiam, ut in aliis literis habuit, sed naturaliter excidere debuisset, quâ ratione necessariò figura literæ destructa & corrupta fuisset. Quòd ergo non excidit, arque ita figura illarum literarum incorrupta mansit, id miraculo adscribit hic Rabbi Chasda; unde dicit, *Duas illas literas miraculosè substituisse*. Quàm rectè hoc dicatur, jam dictum à nobis in Dissertatione de Decalogo th. 30. Hic verò nihil interest, rectè an secus dicatur. Eò duntaxat hic adfertur, ut appareat, hunc Raf Chasdam statuisse, His literis Hebraicis, quas nos habemus, Legem in Tabulis fuisse exaratam; non verò caractere Samaritano. Nam in lingua Samaritanâ istæ duæ literæ eam figuram non habent, ut miraculosè illas stare vel subsistere necesse fuerit. Mentionem hujus facit quoque

Guilelmus Postellus in libello de Originibus, seu, De varia & potissimum orbi Latino ad hanc diem incognitâ, aut inconsideratâ historiâ, Basileæ apud Johan. Oporium edito, An. 1553. scribens; *Alio etiam argumento certificamur, quod litera Hebraica prostantes sint Moysi, & per consequens Adami. Visu enim ipso totus Israël est certificatus, ut continuâ memoriâ per Mischnajoth seu Deuterofes, & per utrumq; Talmud constat, quod Mem finale & Samech stabant miraculose in Tabulis: unde fractis illis remanserunt illa sola litera in suo medio solida, sicut remaneret O. Atqui in nulla alia lingua mundi potest verificari, ut Samech & Mem finale sint similes; & omnino clausa, nisi in ea que nunc est Hebraica. Præter hoc miraculum aliud quoque argumentum later in hoc testimonio, videlicet; Quod in Tabulis Mem finale fuerit. Atqui, ut mox videbimus, lingua Samaritana literas illas finales non habet.*

Iterum in Talmud Babylonico, Tractatu Megillah, cap. i. dicit Rabbi Jeremias, vel ut alii volunt, Rabbi Chyah bar Abba, מנצפך צופים אמרו h.e. Literas מנצפך, id est, Quinq; literas duplices, Mem, Nun, Tzade, Pe & Caph, Videntes vel Propheta dixerunt eas. Hoc ita deinde ibi explicant, quod Prophetae non primi has literas invenerint vel excogitarint, aut ordinarint; sed quod, posteaquam seu in oblivionem, seu in desuetudinem venerint & obsoleverint, ipsi eas restituerint, & in usum revocarint; primam verò suam originem à Mose habuerint. Sequitur enim; וחסידי צופים ולא משה והכתוב אלה הפצות שאין נביא ראוי לחדש דבר מעתה h.e. Rectene verò statuitur, quod, Propheta illas ordinarint, & non Moses ipse? א. Numquid scriptum est; Ista præcepta, &c. Levit. 27. v. ult. unde concluditur; Quod nulli unquam Propheta permissum fuerit quicquam innovare ab illo tempore (quo scil. Moses id scripsit). Et mox: אלא שכחום וחזרו צופים ויסדום Proinde in oblivionem devenerunt, & venerunt Propheta, ac iterum de novo fundarunt eas. Eadem hæc Traditio extat in Talmud Hierosolymitano, sed verbis magis disertis & apertis, & sub alterius nomine, unde & illa subjiciemus: משה מתייר כן חדש אמרו מנצפך הלכה למשה מסיני h.e. Nomine Matthia, Ben Chérascb, seu filii Fabri, dicunt; Litera Menatz pach sunt traditio Moysi de monte Sinai. An hæc omnia rectè dicantur, non est hic locus ventilandi. Sufficit, quod inde liquet, & R. Jeremiam in Talmud Babylonico, & R. Matthiam in Talmud Hierosolymi-

rosolymitano, statuisse, Literas quinque duplices esse à Prophetis, imò à Moſe ipſo; ac proinde, Legem à Moſe & Prophetis ſcriptam eſſe literis Hebraicis hodiernis. Nam in illis ſolùm iſtæ literæ duplices ſeu finales locum habent: in Samaritano charactere nequaquam. De hoc aliquid ulterius dicitur adhuc infra. Sed in hoc teſtimonio iſtud quoque notandum, quòd, dum ex illo diſto Levit. 27. v. ult. *Iſta præcepta*; concludunt, Prophetis non licitum fuiſſe ſaltem quinque literas novas eſſingere & excogitare, Legi q; inferere; quia ſc. ſcriptum eſt; *Iſta ſunt præcepta, quæ præcepit Dominus Moſi ad filios Iſraël in monte Sinai*; nempe, *Iſta præcepta, iſdem & non aliis literis ſcripta*; quanto minus ipſorum iudicio licitum fuiſſet Eſdræ Toram Legem, & omnia Prophetarum ſcripta, novis, imò profanis literis, ſcribere? Itaque hinc apparet, quàm liberale hîc teſtimonium pro hodiernarum literarum antiquitate habeatur, & contineatur.

Præterea extrat in Talmud Hieroſolymitano, Tractatu Megilla, cap. 1. diſtum cujuſdam R. Levi, huic ſententiæ favens; אמר ר' לוי תורתן של ראשונים לא הוה לא ה"א ולא מ"ם שלהם כחוס ה"א: סמך סתום Dicit R. Levi, *In Lege priſcorum, neque He neque Mem ipſorum fuit clauſum: ſed Samech fuit clauſum* (in Lege ſc. priſcorum). R. Aſarias in libro Meorenajim cap. 58. putat, hunc R. Levi (niſi error aliquis hîc ſubreperit) in iſto diſto reſpexiſſe tùm ad literas Hebraicas hodiernas, tùm ad literas Syriacas hodiernas, quæ tempore hujus R. Levi, cùm lingua Syro-Hieroſolymitana Judæis eſſet vernacula, in uſu erant, & voluiſſe dicere; In Scriptura ſive charactere priſcorum Iſrælitarum, figuras duarum iſtarum literarum He & Mem non fuiſſe clauſas; ac proinde docere velle, non uſos eſſe illâ figurâ literarum Syriacarum, quâ ſuo tempore uſi ſint in Syria: ſed Samech fuiſſe clauſum; quaſi innuere voluiſſet, Illos uſos eſſe Scripturâ Aſſyriacâ ſeu Hebræâ hodiernâ quadratâ, ex mente Raſ Chaldæ. Quòd verò dicit, non fuiſſe Mem clauſum; reſpicit ad Mem apertum, ab initio & in medio dictionis uſitarum. Notum enim eſt, in ea Scriptura duplex eſſe Mem; Apertum unum, ab initio, & in medio; Clauſum alterum, in fine dictionis uſitarum. Et hîc ergo docet, literas hodiernas eſſe adhuc antiquas Hebræorum literas. Hîc in tranſitu obſervet Lector elegantem Hoſculum Johannis Morini circa interpreta-

tionem superioris Traditionis Rabbi Jeremiæ verborum; מִן צִדָּד לִמְרוֹם הַצּוֹפִים אֶמְרוּ *Literas Menazpach Propheta dixerunt.* Is enim ea in Exercitationibus suis, Exerc. 2. ex Mose Botrel, commentatore libri Jezirah, adducens; sic exponit; ac si sensus esset; *Menazpach ab antiquis Effluentes dictas esse*; de suo addens; *Verum illas sibi effluere Posteriores non sunt passi.* Ridiculè meherclè. Erravit nempe in voce הַצּוֹפִים, quam deduxit à צוּף; quod *Effluere* significat: cum צוֹפִים sit legendum, à צוּפה. Sed hoc nihil novi est illi. Plura ejus generis in illis Exercitationibus occurrunt, quorum quædam nobis etiam adhuc notanda erunt. Hi nempe sunt illi *fructus & flores*, quorum decerpendorum gratiâ nonnunquam digredi, *Rabbincag, scientia* סִפְפֻתָא, quæ prodere se velle pollicetur, ut in Præfatione ad Lectorem scribit. Sed progrediamur, & plura Talmudicorum testimonia, ad antiquitatem Hebraicarum literarum adstruendam, videamus.

Huc etiam non impertinenter sequens observatio referri potest. Septem sunt literæ Alphabeti שְׁעֵשְׁנו ג' quæ in Lege Judæorum manuscriptâ, ut & in Tephillin & Mesûsoth, tribus apicibus supernè, quasi Coronatæ, notantur. Apices sive Coronulæ illæ Hebraicè vocantur זַיִן, q. d. *Armaturas*, vel *Galeriæ*. Item כתרים *Corona*: Item קוצין *Spina*. De illis Traditio extat in Talmud Tractatu Menachoth fol. 29. 2. שְׁנֵעָה אוֹתוֹת צְרִיכוֹת i. e. *Septem literæ sunt, quæ opus habent tribus apicibus, & sunt septem iste, Schin, Ajin, Teth, Nun, Sajin, Gimel & Tzade, &c.* Et mox: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב בְּשַׁעָה שְׁעָלָה מִשָּׁה לְמֶרֶם מִצָּאוֹ לְהִקְבֵּה שִׁיּוֹשֵׁב וְקוֹשֵׁר כְּתָרִים לְאוֹתוֹת: אָמַר לִפְנֵי רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מִי מַעֲכֵב עַל יָדָּהּ. אָמַר לוֹ אָדָם אֶחָד יֵשׁ שְׁעָתִיד לְהִיּוֹרֵת בְּסוֹף כְּפָה דּוֹרוֹת וְעֻקְבָּה בֶן יִסָּף שְׁמוֹ שְׁעָתִיד לְדַרּוֹשׁ עַל כָּל קוֹץ וְקוֹץ תִּלְיָן תִּלְיָן שֶׁל הַלְכוּתֵי ה. e. *Dixit Raf Jehudah, Raf dixisse; Eâ hora, quâ ascendit Moses ad Deum (in montem Sinai) invenit Deum sedentem, & coronatæ literis alligantem.* Dixit (Moses) coram eo; *Domine mundi; Quis detinet apud te (id quod scripisti, quod literis jam sculptis addas coronas)? Respondit Deus; Homo quidam venturus est post multa secula, qui commentaturus est super unumquemque apicem talem multos cumulos sententiarum vel Traditionum.* Hæc ibi. Quàm rectè & piè hæc scripta sint & dicta, non jam disputo. Patet, hæc dicta esse ad amplificandam summam dignitatem Rabbi Aki-
væ, &

væ, & esse allegorica, prout in ipso Talmud ad marginem annotatur. Interim verò hoc inde concludi potest, quòd iste *Raf Jehudah* vel *Raf* (aliàs *Abba* dictus) senserit, Literas istas, quas nos habemus, jam in monte Sinai fuisse, illisque, & non aliis, Legem à Deo scriptam, & Mosi traditam esse. Nam isti Apices locum duntaxat habent in hodierno Alphabeto Hebræo, non in Samaritano. Si autem istæ literæ septem tùm jam fuerunt, procul dubio quoque cæteræ. Hinc est, quòd vetitum sit Tephillin & Mesûsoth aliis literis scribere, quàm Assyriacis dictis, ut videre est apud Majem. in הלכות תפלין cap. 1. & in Talmud Megilla cap. 1. in Mišchna; quia sc. de horum quoque scriptione volunt Deum Mosi in monte Sinai præcepta dedisse. Porro de illis Apiculis vel Coronulis literarum scribit quoque Ephodeus in Præfatione, Operi ipsius Grammatico, hætenus nondum edito, præfixâ; Inprimis solliciti fuerunt præsci de forma scriptionis Legis ob ejus dignitatem & præstantiam, ita ut etiam בכתרי האותיות de Coronamentis literarum, que תאגין Tagin vocarunt, anxii fuerint. Et scriptum est in Libro Tagin; דרין ספר תאגין דאסיק עליהן כהן משמים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל ושמואל לפלטי בן ליש וכו' עד עזריה הקדוש ומפניו עד ר' נחום הלבלר שפסרו לרבינו הקדוש *Hic est Liber Tagin seu Coronamentorum, quem Eli sacerdos detulit secum ex duodecim lapidibus, quas Josuea erexit in Galgal: Is tradidit eum Samueli, Samueli Palti filio Lajisch, &c. & sic continuâ successione usque ad Esram, & ab Esra usque ad R. Nabum scribam, qui tradidit eum Rabbi Jehudæ sancto. Et de his dicunt, quòd, cùm Moses ascenderet ad Deum, invenerit Deum coronis his literas coronantem. Unde præsci curiosissimi circa hanc rem fuerunt. Voluerunt enim, ut isti libri essent eo per omnia modo, uti dicti & scripti fuerunt per Prophetiam, sine ulla mutatione; metuentes, ne mutata formâ illorum, quoque tollatur vel debilitetur proprietas illis adharens, quæ formam sequitur, &c.* Hætenus Ephodeus. Itaque, præter traditionem Talmudicam, hîc quoq; ex isto libro *Tagin* habetur, quòd istæ literæ ante Esdras fuerint; imò Esdras eas per manum à majoribus suis acceperit. Unde iterum apparet, cujus antiquitatis præsci judicarint esse Apices illos, & per consequens Literas ipsas. Et hæc sunt Testimonia AMORÆORUM, seu Γνωμολόγιου Talmudicorum.

17.

Tertio loco succedant his, ob argumenti affinitatem, B A A L E
T O S E

T O' S E P H O S, h. e. *Authores Additionum Talmudicarum*. Horum
 nomine Testimonium huic sententiæ luculentum perhibet *Rabbi*
Jom Tos bar Abraham, abbreviatè ריטבא *Risfa* dictus, prolixè hanc
 sententiam confirmans in Additione, quæ legitur in *En Jisrael*
 cap. I. mihi fol. 141. col. 2. & 142. col. I. ubi inter cætera ait; אָנְל
 וְרָאִי אִין סַפֵּק שׁוּדָּה הַכְּתָב הַנִּקְרָא אֲשׁוּרִי הוּא כְּתָב הַקֹּדֶשׁ שְׁבִלְיֻחוֹת וְעַל
 דְּרָאִי אִין סַפֵּק שׁוּדָּה הַכְּתָב הַנִּקְרָא אֲשׁוּרִי הוּא כְּתָב הַקֹּדֶשׁ וְכֵן לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ
 הַזֶּה הוּא כְּתָב הַקֹּדֶשׁ. h. e. *Sed revera non est dubium, quin*
ista Scriptura, quæ vocatur Assyriaca, sit Scriptura illa sancta, quæ fuit
in Tabulis. Et hujus quoque rei causâ vocatur Sancta, ut & Lingua,
Sancta. Cætera quæ illic habet, alio fortè commodiore loco in
 hac Dissertatione proponentur. Hic sufficiat ejus testimonium
 habere.

18.

Quarto itaque loco excipiant hos, illi Hebræorum Doctores,
 quos גִּבּוֹרִים *GE O' N I M* vocant, h. e. *Excellentes vel Magnificos*,
 quod singulari doctrinâ præ cæteris excellerent. Hi post *Amo-*
raim & *Sebhuraïm* proximè sunt subsecuti, ut videre est in
 הַלִּיכּוֹת עוֹלָם *Halichoth Olam* Portâ I. cap. 2. De horum sententia
 scribit *R. Afarias* in *Meor enajim* cap. 58. וְכֵן בְּתוֹכוֹת ר' מֹשֶׁה אֵל
 אֲשֶׁר סִימֵן עַד תִּמְצָא דְּבָרֵי הַגִּבּוֹרִים. רַב שְׂרִירָא וְרַב. הָאִי אֲשֶׁר הוֹכִיחוּ
 בְּאֵרוּכָה שֶׁכְּתָב אֲשׁוּרִי נִתְּנָה h. e. *Sic in Responsionibus R. Mosi Alafsch-*
kari capite 47. invenies verba Geonorum, Raf Scherirâ & Raf Hai, qui
prolixè arguunt, quod Scripturâ Assyriacâ data sit Lex. Mihi illæ *A-*
lafchkari Quæstiones & Responsiones non sunt præ manibus, ut
 inde propria ipforum verba excerptere queam.

19.

Quinto, non sunt prætereundi nobis *Cabalistæ*, qui sua-
 rum plerarumque Traditionum originem non ad *Efram*, sed ad
Mosen, referunt; quamvis peritum hujus *Efdram* fuisse, & multa
Cabalisticæ scientiæ arcana in libros retulisse ferant, de quo etiam
 aliquid simile legitur in lib. 4. *Efdrae* cap. 14. 45. 46. 47. Hos verò
 in hac quæstione non sensisse aliud, multis argumentis evinci po-
 test. Quæ enim de *Mytheris* arcanis, sub figuris Hebræicarum lite-
 rarum latentibus, scribunt, manifestum est, illos intellexisse de figu-
 râ literarum Hebræicarum hodiernâ; neque volunt, illa à se esse
 conficta, sed à Patribus accepta. Unde communiter de illis dicunt,
 quod sunt הַלֵּשָׁה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי *Traditio Mosi de monte Sinai.* An pro-
 babile

babile est, si istas Literas non pro literis Sacris, quibus Moses &
 Prophetæ scripserunt, habuissent, illos tanta mysteria sub illis que-
 situros fuisse? An credibile, illos tam divinam vim & efficaciam
 tributuros fuisse illius linguæ literis, de qua dicunt & scribunt,
 quod Angeli eam ob summam ejus barbariem non intelligant? in quâ pre-
 ces fieri & concipi verant, כִּי לֹל הַשּׁוֹאֵל צִרְכּוֹ בְּלִשׁוֹן אֲרָמִי אִין מְלֵאכִי
 הַשֵּׁרֶת נִזְקֵקִין אֵלָיו eò quod Angeli sancti se ei non associant, qui necessita-
 tas suas petit linguâ illâ; Assyriâ dico, in Talm. de Sabbatho cap. 1.
 fol. 12. 2. Si Esdras harum literarum author esset, & priores periis-
 sent, utique mysteria illa Esdras demum illic recondidisset, etique,
 non authoribus ipsis, adscribenda fuissent. Videamus quædam.
 R. Jehudaiah Hallévi in lib. Cosfri parte 4. ubi de præstantiâ linguæ
 Hebrææ super cæteras differit; Numero 25. scribit: וְעַל זֶה נֶאֱמַר
 בְּמִכְתָּב כִּי צוּרֵי אוֹתוֹתָיו אֵינָם בְּלֹא כּוּוֹנָה וּבִמְקָרָה אֲבָל לַעֲנֹן נְאוֹת
 עִם הַמְּדוֹן מִלֵּל אוֹת וְאוֹר h.e. Et propterea dictum est (à Cabalists)
 de Scriptura (Hebraica) quod figura literarum ejus non sint absque in-
 tentione tales vel per accidens, sed propter significationem convenientem
 cum eo quod unaquaq; litera intenditur. R. Schemuel Arcuvolti scribit
 in libro עֲרוּגַת הַבִּשּׁוּם Arugas babbésem fol. 4. col. 2. וְכָכָל קִבְּלֵנוּ
 מִהַעֲמֻדִים בְּסוֹד הַשְּׁאוֹתֵי הַקְּדוּשׁוֹת יֵשׁ בְּתַמּוּנָתָן וּבִשְׁמוֹתֵיהֶן
 וּרְחִיבוֹת רַחֲיוֹת נִעְלָם, וְאוֹר נִכְבֵּד נֶאֱצֵל מֵעֵצָה הַעֲלִיּוֹנִים וּמִשְׁתַּלְשֵׁל
 h.e. In genere accepimus à stantibus in Secreto Domini (Cabalists) quod in Literis his sanctis, tum in figurâ, tum
 in nominibus illarum, sit spiritualitas & vita quadam occulta: & quod
 lux pretiosa, derivata à superis, ab eis dependeat, &c. Et idem iterum:
 אִמְנֵם שֶׁמִּצּוּרָתָם קְדוּשָׁתָן נִדְעָתָה צֶא וְלִמַּד מִצּוּרָתָה אֶהְרֹמָתָה עַל יְחִוּד
 שְׁמוֹ בִּהּ יוֹי כְּמִסְפָּר שֵׁם הַהוּיָה וְיוֹד לְמַעַלָּה כְּסִדְרָה וְיוֹד לְמַטָּה הַפּוֹכַח
 h.e. Quod verò ex figura illarum (Literarum) sanctitas illarum perspicitur, ito & discito ex figura literæ R,
 qua indicium est de Unitate Nominis Dei benedicti, constans ex Jod, Vau
 & Jod (י ו ו י) qua literæ conficiuntur numerum Nominis Tetragrammati
 יְהוָה (videlicet 26.) & Jod superius rectum, & Jod inferius inversum,
 indicium est Lucis rectæ & redeuntis vel reflexæ quæ adunantur in uno,
 quod est miraculum magnum, &c. Sic dicere quoque solent: אִין
 הָאוֹתִיּוֹת הָעֵבְרִיּוֹת כְּאוֹתִיּוֹת שָׂרָה הַלְשׁוֹנוֹת כִּי חַיִּית הַנֶּחֱדָה Non sunt li-
 ra Hebraica, sicut litera aliarum linguarum: nam vivaces sunt (ad imi-
 tionem Exod. 1. v. 19.) Hinc scribitur in sæpius jam à nobis lauda-

to libro Meor enajim cap. 58. דבעלי התוספות בשם הריטבא פ"ק דמגילה
 וסנהדרין פרק ב' מנח כפ"י דברים של חכמי האמת שהם מחכים
 סודות עליונים לצורות האותיות דתר הראיות הנמצאות להם שם אינם
 בשום אופן אובים לשמוע הנתן התורה: כמצינו רק בכתב אשורי: ואמר
 הקורא אל יכבד עליהם לשאוב מים בששון מפעילותם כי מתוקים מדבש
 וקדושים הפרי h.e. *Et auctores additionum Talmudicarum, nomine*
Ritba, in Megillah cap. 1. & Sanhedrin cap. 2. vi plurimorum verborum
Sapientum veritatis (h.e. Cabalistarum, quos sic vocitare soleit)
qui arcana sublimia attribuunt figuris literarum, & vi aliarum rationum,
quas illic adferunt, nullo modo audire volunt, ac si Lex alia, quam Scri-
ptura Affricata, data esset de monte Sinaj. Neque pigeat te, Lector benevole,
haurire aquas cum gaudio ex fontibus illorum: nam dulces sicut mel, &
sancta. Hæc ibi. Hæc, & alia ejus generis, sufficienter arguunt,
Cabalistas omnes semper, harum Literarum præsentium figuram
pro Divinis & authenticis habuisse, quibus & Deus Legem in Ta-
bulis, & Moses in libro, reliquique authores Sacri libros suos, con-
scripserunt. Quid enim? Utut vanissimi sint Judæi in frivolis
minutiis & argutiis inveniendis & excogitandis, vix tamen credi-
bile est, illos tanta mysteria in Literis, suâ opinione humanis, gen-
zium præsertim prophanarum & sibi inimicarum, quasi quos
fuisse. Proinde & hi pro Antiquitate Literarum Hebraicarum
militant. Nam si hæc literarum mutatio per Efdram admittatur,
magna pars Theologiæ Cabalisticæ concideret. Nos verò eo tan-
tum fine eos adducimus, ut consensum eorum in hac Quæstione
ostendamus. Qui plura volet, & horum curiosus est, consulat li-
bellum אמת ר' עקיבא Ofios R. Akivah Literæ R. Akiva dictum,
in quo, ni fallor, ostendit, quomodo singulæ Literæ ex Jod & Vau
sint compositz, & hæ duæ literarum omnium sint fundamen-
tum. Er inde, vel ex alio simili authore Cabalistico, hauit Guil-
elmus Postellus, quod in Tabulis Linguarum docet, quâ ratione ex
sola litera Jod (י) tamquam Universi mysterio, omnia vigin-
duo elementa sacra exurgant. Sic scribit Johannes Quinquarbo-
reus, in Opere de re Grammatica Hebræorum pag. 9. Volunt Caba-
lista, hoc est, Hebræi, qui consingunt & comunifcuntur sæpenumero ar-
cana, sive mystica sacra ex literis Hebraicis, literam Jod esse literarum
omnium principium & finem, quod veluti punctum protrahi possit illa in
qualibet literarum lineamenta & figuras quaslibet, &c.

RECENTIORES quod attinet, amplissimum illi magno consensu in hac causa testimonium ferunt, neque hactenus mihi, nisi unus Josephus Albo visus, (de quo in seqq.) qui disertè aliter sentierit. Videamus quosdam ex selectioribus.

Aben Esra, qui vixit circa annum Christi 1140. vel circiter, quique apud Hebræos החכם *Sapientis*, & apud multos è nostris, *Docti* nomen meruit, in libro צחות *Tzachuth* in שער האותיות *Porta Litterarum*, sic scribit: יש מחלוקת בין הקדמונים אם זה המכתב שהוא בדינו אם הוא כתב עברי כי מלה אשורית יש מי שהוציאה מזגרת אשור: ויש שאומרים שהוא מאושר באותיותיו. ועל זה אסמך: *h.e. Controversia est inter antiquos; An Scriptura ista, quæ hodie est in manibus nostris, sit Scriptura Hebraica? nam vocem אשורית (quæ vocari solet) quidam derivant ab Assur, (quasi Scriptura Assyriaca:) alii dicunt, significare Scripturam מאשר Meûschar, beatificatam in literis suis. Et huic innitor ego, hanc sententiam amplector ego.* Et in Commentariis suis Biblicis, Exod. 1.16. scribit ad vocem וַחֲיָה *Vachjah* *difficilis vel irregularis valdè est in Grammatica.* Dicendum enim esset *ἀσολόγως* וַחֲיָתָה *Vachajetha: quia He radicale in verbo חַיָּה mutari solet in Thau, secundum consuetudinem constructorum; ut, וְלִכְלֹחַ חֵית הָאָרֶץ, Gen. 1.30. Sic autem fit, quia literæ He & Thau affines sunt in Scripturâ, hoc est, figuræ habent affines & consimiles, nec nisi exigui puncti est differentia in litera He, ubi est aperta; sed pronuntiatione multum differunt. Et differunt nominibus: primò enim הָ vocatur He, sed cùm protrahitur punctum, vocatur Thau: וְזֶה לְאוֹרֵת בִּי הַכֶּתֶב שֶׁבִּידִינוּ הוּא כֶּתֶב עִבְרִי Et hoc est signum, quod scriptura ea, quæ est in manibus nostris, sit Hebræa.*

Rabbi Salomonem, qui ejus fuit coætaneus, in eadem fuisse sententia, arguitur ex aliquot ejus dictis. Inter alia, legitur Estheræ 9. v. 27. Statuerunt ac receperunt *Judai super se, &c. se celebraturos duos dies illos כְּכַתְּבָם Juxta scripturam eorum.* Ad hanc vocem scribit R. Salom. שתהא המגלה כתובה כתב אשורית *ut sit volumen (Estheræ) scriptum Scripturâ Assyriacâ, h.e. Ut libellus ille quotannis legatur in scripturâ Assyriacâ, ut Targum etiam exponit. Ergo statuit, Scripturam illam tùm fuisse Judæorum propriam, quæ Assyriaca dicitur. Estheræ autem historia contingit ante tempora Esræ. Vide Aben Eliam.*

Rabbi Moses ben Maimon, Rambam abbreviatè dictus, qui circa idem tempus vixit, in Commentario super librum משניות *Misch-nájoth*, Tractatu *Jadájim*, cap. ult. ad §. 5. וזהו אשר כתב בו אנחנו התורה הוא כתב אשורי והכתב אשר בו כתב יתב התורה נקרא אשורי מן הגדולה והתפארת כמו באשורי בני אשורני בנא — והוא אמרם h. e. *Scriptura autem ista, quã nos hodie scribimus Legem, est Scriptura Aschuri dicta. Scriptura autem, quã Deus Legem scripsit, vocatur Aschuri propter magnificentiam & decorem, ex significatione illa verbi Alchar, quã legimus; בעשורי Beos-fchri Beatam me! quia Ilcheruni אשורי Beatam dicent. me filia. Genes. 30. 13. Et hoc est quod Rabbinum nostri dicunt: Aschuri dicitur, quia est Scriptura omnium beatissima.*

Rabbi Obadias de Bartenora, scribit eodem loco, in eundem sensum: אבל הכתב אשר ישאנו כותבין בו ספרים היום כתב אשורי הוה: וכו' *Verum Scriptura illa, quã nos hodie scribimus libros sacros, est Scriptura Aschuri dicta, & est illa ipsa scriptura, quæ fuit in Tabulis. Vocatur autem Aschuri, quia est beata, &c.*

Rabbi Propheta Durante, vulgò אפודי *Ephodeus*, à titulo libri sui, quem מעשה אפוד *Máase Ephod* inscripsit, dictus, quiq; vixit circa annum Christi 1390. in Præfatione illius libri, ubi, inter alia, quindecim tradit regulas de utili & fructuosa Sacræ Scripturæ lectione, Regulã nonã scribit: הדרך החשישי שיהיה העיון במקרא בספר: כתוב בכתב אשורי המאושר באותיותיו והוא אשר בו נתנה התורה האלהית על דעת רבינו הקדוש. והוא דאמ: וכמו שהביא על זה דאיה האע בספר צחות ובפי הגדולה פרשת ואלה שמות והכתוב הוה אשר יקראו אותו הדמון כתיבה מרובעת וכו' h. e. *Via seu Regula nona est, ut instituaturs lectio Scripturæ in libro scripto scripturã Aschuri, tamquam beatissimã & ornatissimã in literis suis. Est enim ea scriptura, in qua Lex Divina data est, ex sententia Rabbinu hakkadosch, & quidem verissimẽ; & ex sententia Rabbi Aben Esra in libro Tzachuth, & Commentario in Exodum. Et hæc scriptura est illa, quam vulgò vocant Scripturam quadratam. Et paucis interjectis: וכבר יחד אותו הגדולה: Et peculiari honore dignatus est eam Deus in Datione Legis suæ, &c. Eandem sententiam reperit in ipso libro, cap. 7. Morinus, in usus authoris ex R. Alasia mentionem faciens, sic addidit: Quibus addere possumus Ephodeum in libro quindecim modorum, quibus utilis ter juvatur*

juvatur memoria legem discentiam, præfatione in modum nonum. Non est peculiaris liber, qui sic vocatur, neque ulla Præfatio extrat in modum nonum, sed est modus vel regula nona ipsa. Nempe non affectus est verba Asariæ scribetis: והחכם אפודי בהקדמתו בתשיעית h. e. Et sapiens Ephodens in præfatione sua (libri scilicet מַעֲשֵׂה אֶפֹּדִי) in præfatione, seu modo nono, illorum 15. quibus &c. scribit: Non verò; In præfatione in modum nonum.

R. Jacob bar Schełomoh ben Chaviv in libro עין ישראל En Jisraël, Tractatu Megilla, cap. i. fufus est in asserenda hac sententia; שוה הכתב אשר אנחנו כותבין בו היום ספר תורה וכל דבר שבקדושה הנקרא כתב אשורי הוא עצמו היה הכתב שבלוחות העדות וס'ת חמונה ה' ארון מצד ארון quod illa scriptura, quæ nos hodie scribimus librum Legis, & omnia Sacra, Scriptura Aschuri dicta, sit illa ipsa Scriptura, quæ fuit in Tabulis testimonii, & in Libro Legis, reposito ad latus Arce sacerdotis Domini; Hæc verba sunt ipsius. Contrariam quoq; sententiam multis refellit, uti in sequentibus pluribus videbimus.

Abraham de Balnis in cap. i. Grammaticæ suæ: יש לדעת שמכתב האותיות אצל העברים הוא על פנים שונים לפי חלוקי המדינות אף אמנם המשותף לכל הוא צורת האותיות שקוראים אשורית שהוא מיושרת באותיותיה וצאנה עמנו מאשור; ולכן נדבר בה בפרט וראשונה; וגאמר כי בואית הכתיבה שהיא הכתיבה שבמה נכתבה התורה והיא כתיבת הקדש בואית וכל h. e. Sciendum est, scripturarum literarum apud Hebræos fieri diversis modis, secundum varietatem regionum. Veruntamen communis omnibus est figura Literarum, quam vocant Aschurith, quæ est rectissima vel beatissima in literis suis, & exivit nobiscum ex Assyria. Itaque de ea loquemur particulariter & primò. Dicimus ergo, quod in hac Scriptura, quæ est Scriptura illa ipsa, in qua Lex scripta est, & quæ revera est Scriptura Sancta, figura literæ Aleph sit talis, &c.

R. Samuel Arcuvolti ejusdem est sententiæ in ערוגת הבשם Ari-gas habbôsem, ab initio.

R. Asariæ in Meor enajim cap. 58. post multa de hac materia, concludit: זה וכדומה אשר מצורף ליתר הדברים הנאותים בדרוש הזה שזכרנו שלא זכרנו כיא אותנו להבדיע באמת ובתמים שהלוחות הן שזכרנו לא ככתב אחר כי אם באשורי נתנו; i. e. Hæc & alia, ad quaestionem hanc pertinentia, quæ attulimus, & quæ non attulimus, inducunt nos, ut concludamus in veritate & integritate, quod Tabula & Lex non alio, quàm Assyriaco caractere, data sint.

R. Gedaliah in שלשלת הקבלה Schalschéleth hakkabbalah seu *Catena Historica* fol. 89. i. אבל התורה נתנה כתיבות שאנו כותבין היום בסת שנקרא אשורי i. e. *Sed Lex data est in Scriptura, quâ nos hodie scribimus librum Legis, quæ vocatur Assyriaca, &c.*

Eliam quoque, celebrem illum Grammaticum, in hac sententia fuisse, patet ex eo quod in libro Masoreth Hammasoreth in Præfat. primâ Rhythmicâ scribit: *Tunc ascendens Esra, (qui fuit Malachias,) Similis Angelo ministratorio, Sacerdos & Doctor & Scribarum pater, Mater Bibliorum atque Masoreth, Fecit Babyloniam tanquam voraginem, In quâ nullus amplius piscis relictus. Ille autem apposuit intellectum, habuitq; intelligentiam Bibliorum* בכתובה זו המאשרת *In Scriptura hac beatificatâ. Et in Præf. 3. ubi exponit, quidnam Esras circa restitutionem Legis Dei præstiterit, mutationis scripturæ & literarum nullam mentionem facit.*

Denique videtur etiam comprehendere hæc sententia sub *Ottavo Articulo fidei Judæorum*, quâ unusquisq; Judæus profitetur, שהתורה שבפינו היום היא הנתונה למשה בהר סיני מבלי חלופ ושבנוי כלל *Credo, quod Lex, quæ hodie est in manibus nostris, sit ea ipsa, quæ Mosis in monte Sinai data est, sine ulla prorsus mutatione*, ut Abarbenel eum tradit Præfatione in Jeremiam. Nam, si literæ mutatae essent, utique istud non posset ipsis credendum injungi. Vide eundem in Rosch amânah cap. 13. fol. 18. col. 2. Hoc verò testimonium potius ad præcedentem classẽ, veterum videlicet authorum, referri posset.

Plura in hunc sensum afferri possent, si omnes libros evolvendi vel facultas esset, vel libentia. Communis enim hæc est Hebræorum sententia. Nam עולם הדוד שהלוחות וסת שבארון נכתבו ונאשרי *Totus mundus fatetur, Tabulas & Librum Legis, qui in arca fuit, fuisse Scripturâ Assyriacâ, scribit R. Jacob, in libro En Jisrael, in Megilla cap. 1.*

21.

Huc quoque respexisse videtur Philo Judæus Alexandrinus, lib. 2. de Vita Mosis, scribens: *Sola nostra Lex, firmâ, inconcussa, tanquam obsignata natura signaculus, manet, ex quo scripta est, in hodiernum diem usque, & spes est mansuram per omnia secula immortalem, donec Sol, Luna, Cælum, totusq; mundus manebit, &c.*

22.

Et hæc quoque sufficiant de Recentiorum, atq; adeò Hebræorum

rum in universum testimoniis, pro Antiquitate literarum nostrarum Hebraicarum. Videamus nunc etiam quorundam, ex Christianis scriptoribus, suffragia.

23.

CHRISTIANORUM testimonia quod attinet, nemini mirum videri debet, ex Patribus antiquis nulla expressa extare, cum pauci inter eos Linguae Hebraeae, & rerum Hebraicarum periti fuerint. De Hieronymo & Eusebio dissentientibus postea in specie videbimus. Videamus ergo quaedam, prout illa se nobis offerunt.

Johannes Picus, Mirandula Comes, in Epistolâ ad Ignotum, quæ, Quisquis es, incipit: Et ut ad ea veniam, quæ de Chaldaeorum Hebraeorumque literis desideras, percunctatus ego sum sæpè in Mithridatem (Præceptor erat Pici, Judæus) & multos Hebræos, de his quæ apud Hieronymum in Galeato Prologa leguntur, ubi ille scribit; Eisdem fuisse olim Samaritanorum & Hebræorum characteres: Esdræ autem, post instaurationem Templi, sub Zorobabel alias adinvenisse literas, quæ nunc sunt in usu, nescios se hujus mutationis omnes prædicant, & (quod est majus) pro comperto habent, iisdem, quibus nunc utimur in Hebraica literatura, apicibus usos esse Moysen, & Patriarchas antiquos omnes. Cui sententia, ut nunc mihi subvenit, fidem maximam facit scientia Cabala, cujus scriptores, qui cum Esdræ in synodo fuerunt, sub ipsis literarum characteribus & figuris, quibus nunc Legem descriptam habemus, dissimulasse Moysen Divina mysteria, & volunt & probant, quod esse nullo modo posset, si aliis Moyses, ab his quibus nunc utimur, characteribus usus fuisset, &c.

Guilelmus Postellus in libro de Originibus cap. 5. duobus probat argumentis, quod literæ Hebraicæ prostantes sint Moysi & Adami: idemque alibi sæpius repetit & tradit, quem tamen Josephus Scaliger in lib. de Emendat. Temporum, & alii, in alteram sententiam pertrahere volunt, ex non rectè intellectis iis, quæ scripsit in Alphabetho duodecim linguarum. Sed ejus sententiam pluribus adhuc in sequentibus videbimus.

Marcus Marinus Brixienfis, in Arca Noæ, seu Thesauro Linguae sanctæ, ab initio literæ &c: Verum quâ figurâ fuerint Hebræorum literæ primis illis temporibus, quibus illæ datæ sunt, sive à Moysè, sive ab alio quopiam, aut Deo aut homine, non satis liquet. Minus ausim affirmare, fer-
mam

manu hanc literarum, quâ nunc in Bibliis utimur, ab Esdrâ traditam, et omnes ferè volunt.

Theodorus Bibliander, Ecclesiæ & Scholæ Tigurinæ lumen olim clarissimum, in erudito Commentario De optimo genere Grammaticorum Hebraicorum pag. 76. 77. Porro quia Veteres prodiderunt, Esram unâ cum aliis in Synodo sanxisse modum legendi & explicandi Scripturas Canonicas, idq; in alienam sententiam traxerunt posteri; factum esse opinor, ut aliqui Judæorum asserant, tum primum excogitatos apices vocalium & prosodias: & quod Eusebius atque Hieronymus, forsân à Judæis persuasi, tradiderunt, Esram tradidisse literas Assyrias populo Judæorum: Veteres autem characteres esse, quibus Samaritani utuntur. De quo disputare, ad alium locum pertinet. Tantùm mihi velim considerent ejus opinionis astipulatores, quomodo potuerit Esas mutare scripturam in populo Dei, quâ Deus Legem suis digitis exaraverat, aut quomodo voluerit, qui non patitur, ut pueri loquantur Asdodicâ, & Amoniticâ, & Moabiticâ dialecto. Non quod vetus Amonitarum & Moabitarum sermo diversus fuerit ab Hebræo, sed quod diversum habuerint tum sermonem ab Hebræis, qui successerant in locum Amonitarum & Moabitarum, & dicebantur Amonitæ & Moabitæ, ut Samaritani, qui Samaritam incolabant, quum essent Curthæi & Medi, & ex aliis regionibus Orientis collecti. Non competit igitur vel Esra vel Nehemiæ, vel aliis hominibus sanctissimis ejus temporis, quod characteres patriæ linguæ, aut sermonem aboleri voluerint. In Libro etiam de Ratione Communi omnium Linguarum, p. 62. 63. attingit hanc materiam, & promissit, se quid de ea sentiat, quidq; adeo ratio eum sentire cogat, copiose aperiturum, in Commentariis de Lingua Hebræa. Sed non puto, illos in lucem esse editos. Dum etiam ibi ostendit, ex Hebræorum literis deductas esse omnium populorum, & gentium literas, satis declarat, se hæc pro primis & antiquissimis habere.

Franciscus Junius ad libri 2. Bellarmini de Verbo Dei, cap. 1. ejusdem est sententiæ, & Milesias putat fabulas esse, quod de mutatione Scripturæ per Esdram, tradidit Hieronymus.

Nicolaus Fullerus, Anglus, in Miscellaneis sacris lib. 4. cap. 4. prolixè satis hanc sententiam ruetur & defendit; Nobis sanè, inquit, valde placet Terentianum illud; Rem ipsam dic, & mitte malè loqui. Id vero si ab equi boniq; amantibus impetrare liceret, non tot maledictis convictusq; tam pertinaciter certatum esset, non solum de Lingua Hebræa
puritate

puritate primigeniâ, sed de Characterum etiam Hebraicorum (quos summâ item Dei benignitate à Judæis jam olim traditos habemus) antiquâ sinceritate. Horum autem quamvis alterum ex altero non pendeat necessario (Nam & diversa linguæ eisdem characteribus, & eadem lingua diversis characteribus signari potest) tamen quia quodam modo inter se conjuncta cernuntur, de Idiomate usq; adhuc satis multa loquuti, de Literis eidem Idiomaticis peculiaribus, nunc (si placet) solo unius veritatis studio sedatè differemus.

Cæsar Baronius, Annalium Tomo II. pag.293. Nec rursum, quod ajunt, Esdræ literas Hebraicas commutasse, ac proinde, non eo characterere, quo olim exarata est Lex, post Esdræ haberi conscriptam, probatur antiquorum Hebræorum authoritate. Quod si aliqua ab eo facta est commutatio literarum, de quinque finalibus tantum contigisse potuit. Nam Philo Judæus, & Judæorum disertissimus, illâ ipsâ linguâ ac characterere, quo antiquitè scripta Lex est, sic permansisse semper absq; aliquâ mutatione usque ad tempora Ptolemæi Philadelphi, qui eam per Hebræos in Græcam transferri curavit, apertè testatur, &c.

Augustinus Sebastianus Nouzenus in libello de primâ sermonis Hebraici Lectione: Principio, inquit, quod ad Orthographiam spectat, Alphabetum Hebræis duplex esse deprehenditur. Alterum, quod, ut est, & habetur quoque, altero multò prius & antiquius; ita etiam multò quàm alterum minùs corruptum est, ac minùs depravatum. Quod utiq; & miraculi vice esse possit. Nam cùm nulla natio sit, nullus populus, qui tam variis, tamq; iniquis, gravibusq; fortune casibus objectus sit, atque Hebræorum Ecclesia: mirum est, in tantis calamitatibus, tantis miseriis, exiliis, proscriptionibus, inter Barbaros quoque, vel unam salvam mansisse literam, aut ullum vocabulum genuinam illam & primam linguam potuisse referre. Quamobrem quid aliud dicemus, quàm Divinâ bonitate, & in perpetuam nominis de hac gente memoriam, quicquid id est monumenti superesse. Proinde cùm hoc sit & antiquissimum & minus depravatum, non minus Græcis, Barbaris, Hispanis, Afris, Syris, Ponticis, atque reliquis, quocunque gentium terrarumq; sint dispersi, quàm nostris quoque Judæis commune est, omninò modicâ literarum apicumq; (qui literarum partes constituunt) varietate distinctum; eadem veneratione ab omnibus acceptum, atque religione servatum, quòd hoc etiam Patres illi prisci, & veræ fidei, & omnis virtutis viva quedam exempla, Abraham, Isaac, Jacob, & qui longo denique post tempore Israël Dux & Liberatore à Domino

datus est, Moses, ceteriq; in transcribendis Legibus sacris, & Divinis illis ad posteritatem transmittendis præceptis, sunt usi. Quamobrem veteres quidam Rabbini, nimirum ut rudiores, vel ipsâ nominis appellatione, ad exosculandum atque conservandum à Patribus transmissum acceptumq; donum pertraherent, hoc Abecedarium. **כתב־אשור־א** Scripturam Assyriacam appellaverunt. Nempe quod à majoribus illis, qui ab Assur primum ad Cananaeos hospites venerant ac peregrini, ista scribendi pingendiq; ratio sit usurpata, & ad posteros transmissa. Et paulò post: Cùm itaque rationem istam scribendi, verum illum Hebraicæ Linguae characterem constituere, eumq; veterem illum esse, quo & Patres quoque sint usi, compertum sit, non inutiliter operam suam locaverunt. Judæi quidam, qui tanti muneris etiam conservandi gratiâ, de literarum constitutione libellos varios conscripserunt, inter quos Rabbi Akiva, Rabbi Abraham Medicus, & alii pleriq; connumerandi sunt, quorum nos vestigia & auctoritatem sequimur.

Wilhelmus Schickhardus in Bechinath Happerúschim p.82. inter alia plura scribit: Quod Cuthæi resideram habeant antiquam Scripturam, id nequaquam credo. Ut enim in religione Samaritani à Judæis, non hi ab illis defecerunt: ita & in scriptione sacer Dei populus antiquas figuras retinuisse; Schismatici verò, ut in omnibus differrent, etiam characteres literarum mutasse, merito existimandi sunt. Quid? quod ipse Merùbbah, h. e. Quadrata literarum pictura, utpote sibi constans, æqualis, facilis, & in decoram lineam coagmentabilis, vocis insuper formatricum organorum dispositionem quodammodo referens, adeoq; ipso aspectu reconditam quandam majestatem præ se ferens, potius Legislatori sapientissimæ convenire videtur, quàm hæc hiulca, deformis, aspera, operosa, & exaratu difficilis, adeoq; ut ex omnibus circumstantiis apparet, Factitia, &c.

Hugo Broughtonius in Concensu Sacræ Scripturæ pag.126. In hoc (sermone Hebræo) scriptus quisq; liber V. T. stylo non imitabili; Characteresq; & Puncta sunt, ut fuerunt in Tabulis **ספר־אשור־א**. Masorita autem, quorum ductor fuit Esra, sic servant **מסורת** diligentia litterarum & voces, ut nihil queat interire.

24.

Et hæc sufficiant quoque hic pro Testimoniis, à Christianorum scriptoribus petitis; sicque hætenus vidimus Testimonia Personarum: sequitur ergò, ut paucis etiam quædam Testimonia rerum videamus.

videamus. Quamvis autem illa non tanti momenti, nec tantæ authoritatis & fidei fortassis sint futura, ut præcedentia; attamen & illa producemus. Præcedentium enim authoritarum pondus & his fortè aliquid commodare potest, ut quæ singula non prodessent, juncta juvent.

25.

Testimonia ergò rerum, quæ huc referri possunt, sunt petita ab Inscriptionibus Veteribus. Et hæ sunt vel Veterum Monetarum, vel Veterum Monumentorum.

26.

Monetas vetetes quod attinet, notius est, quàm ut prolixè probari debeat, reperiri Siclos, qui his literis notati conspiciuntur. Novimus equidem, reperiri etiam alios, Samaritanis literis inscriptos, & hos illis antiquiores à multis censerì (ut postea videbimus). Quis tamen persuadebit nobis certò, utri sint antiquiores? Cur non, sicut duplices tunc characteres in usu fuerunt (ut in seqq. videbimus): sic duplici quoque characterè sicli, uno eodemque tempore, cudi potuerunt? Imò annon fieri potest, ut, sicut iste Character Sanctus fuit habitus, ut in quo Lex data: sic etiam isti Sicli characterè sancto inscripti, in usus sacros, pro siclis sacris cusi fuerint? Hæc verò pro certo non asseveramus: sed tamen non omninò improbabilia esse putamus, multò minùs impossibilia. Deinde testatur Wilhelmus Schickhardus in Dissertatione de Nummis Hebræorum, effodi Hierosolymis æneos Nummos antiquos, cum Salomonis nomine, regno adhuc integro procufos, & sic ipsâ Samaritanorum origine, Elдраque multò antiquiores, qui ex unâ facie Vultum Regis, ex altera Templum, utrobique cum literis vulgaribus, ostentant. Talem Fulvius Ursinus Romanus habuisse dicitur. Hunc Villalpandus, contra clarissimam inscriptionem, tantum ne præconcepit opinionem suam deperdat, (verba sunt Schickhardi) recentius demum ab Herode Agrippa percussum esse dicitat, in honorem Marci Antonii, cujus effigiem optime referat. Credat Judæus Apella, non ego. Hæc Schickhardus.

27.

Monumentorum inscriptiones extant hæ. Testatur R. Benjamin Tudelensis in Itinerario suo, sibi in peregrinatione sua, monstrata fuisse Patriarcharum sepulchra, habentia Inscriptionem באותיות

Hoc est sepulchrum זה קבר אברהם אבינו ע"ה *litteris sculptis*; *Abrahami Patris nostri* p.m. &c. Hoc iterum producit Schickhardus. Huc referri potest, quod R. Moles Schem Tob, ex celebri familia Chavif, quę in Hispania aliquando floruit, oriundus, in libro מרפא לשון *Marpe lāschon*, de viſo ſibi monumento Ducis Amazię Regis Jehudę ſcriptum reliquit, his verbis: וּלְפִי דַעְתִּי כִּי זֶה הַדָּרָךְ : בְּמִשְׁקַל הַשִּׁירִים הוּא קִדְמוֹן מְאֹד וּמַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ פִּי בַּהֲיוֹתִי בְּמַלְכוּת וּוְלִנְצִיָּאָה בְּקִהְלֵת מְרוֹשֵׁיטֵי הַיָּדוּד לִי בְּלֹא הָעֵם אֲשֶׁר בִּשְׁעָר וְהַקְנִיָּם כִּי שָׁם מִצְבַּת קְבוּרַת שֵׁר צְבִיָּא אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה : וּבִשְׁמַעִי חֲשֵׁתִי וְלֹא הִתְמַהְמַהְתִּי לִרְאוֹת מִצְבָּתוֹ מִצְבַּת אָבִן בְּרֹאשׁ הָהָר : וְאַחֲרֵי הָעֵמֶל וְהַטּוֹרַח קִרְאתִי הַתִּיבָה וְהָיָה חֻקּוֹ עָלֶיהָ שִׁיר זֶה לְשׁוֹנוֹ : שְׁאוֹ קִינָה : בְּקוֹל מְרָה : לְשֵׁר גְּדוֹל : לְקַחוּ יָהּ : וְלֹא יִכְלְנוּ לְקִרּוֹת עוֹד כִּי הִתָּה נִמְחַקֶּת אֲבָל הִיא כְּסִיּוֹם הַשִּׁיר הַשֵּׁנִי לְאַמְצִיָּה : אִזְּ אֲמַנְתִּי כִּי הַדָּרָךְ הַזֶּה בְּמִשְׁקַל הַשִּׁירִים הֵאָדָּם h.e. *Et ſententiā meā, hoc genus carminum (rhythmicum) eſt antiquum valdē. Teſtor enim cælum & terram, cū eſſem in Regno Valentia in Synagoga Morvetre, totum populum qui erat in porta, & ſeniores mihi ſignificaffe, extare illic ſepulchrum Ducis exercitus Amazię Regis Jebudab. Quod cū audiſſem, feſtinavi, neque cunctatus ſum, ut viderem ſtatuam ſeu lapidem ſepulchralem ejus in vertice montis cujuſdam: ubi magno labore & defatigatione legi Inſcriptionem, quę illi inſculpta erat. Fuit autem talis: בְּקוֹל מְרָה : שְׁאוֹ קִינָה : לְקַחוּ יָהּ : לְשֵׁר גְּדוֹל : מְרָה Edite lamentum: voce amarā: Duci magno: erepro à Deo. Quę ſequebantur, non poteramus legere: erant enim vetuſtate oblitterata. Sed verſus ſecundi finis erat לְאַמְצִיָּה Amazię. Tunc credidi, hoc genus carminum rhythmicorum uſitatum fuiſſe, ex quo Patres noſtri in terrā ſuā fuerunt. Hęc illic. Unde, ſicut ille R. Schem Tobh concludit, genus Carminum rhythmicorum eſſe antiquum: ſic etiam concludi poſſe videtur, Literas Hebręas eſſe antiquas. Nam, ſi Samaritanę fuiſſent, planē non potuiſſet eas legere, vel ſaltem ejus mentionem feciſſet. Nam illę literę Samaritanę tam peregrinę & ignotę ſunt Judęis, ac Japonicę, aut quęvis alię.*

Ad has Inſcriptiones referri quoque poſteſt illa *Inſcriptio*, quę erat in *Lamina aurea Cidaris ſummi Pontificis*, de qua legitur Exo. 28. verſ. 36. 37. ubi memoratur, quòd illi inſcriptum fuerit, קֹדֶשׁ לַיהוָה *Sanctitas DOMINI*. Drufius in Tetragrammato cap. 22. quidem ſcribit,

scribit, *potius caractere Samaritano, quàm Assyrio hac inscripta fuisse.* Sed quo argumento probat? D. Hieronymus in Epistolâ ad Fabiolam scribit, *Lamina aurea, צִיץ זָהָב Tzîz sâhaf dicta, inscriptum fuisse Dei nomen Hebraicus quatuor literis הוהי.* Si Hebraicis, ergo non Samaritanis. Hinc R. Asarias in מאור עינים cap. 58. concludit, Hieronymum quoque in ea sententia fuisse, Literas Hebraicas hodiernas jam tùm temporis extitisse: & addit; אוֹלֵי רָאָה אֲלֵינוּ בְּרֹמֵי כָר' אֱלִיעֶזֶר בֶּר' יוֹסֵף *Fortassis vidit Laminam illam Romæ, at R. Elieser filius R. Jose.* Hujus historia legitur in Talmud, Tractatu de Sabbatho cap. 6. fol. 63. col. 2. אָמַר ר' אֱלִיעֶזֶר בֶּר' יוֹסֵף אֲנִי ה. e. Dixit R. Elieser filius R. Jose, *Ego vidi eam* (laminam, vel cidarim) *in urbe quadam, & scriptum erat קָדֵשׁ לַיהוָה SANCTITAS DOMINI, in lineâ unâ.* Pro בעִיר אַחֶרֶת *In urbe quadam, legitur in Succah folio 5.1. & in Jalkut fol. 104.1. בְּרֹמֵי רֹמָא. In quibus locis quidem de modo descriptionis illius disputatur; An hæ voces in una vel in duabus lineis scriptæ fuerint? &, Quænam literæ in una vel altera lineâ fuerint? Sed literarum Samaritanarum nulla mentio.*

29.

Et sic vidimus hucusque Testimonia varia tam Personarum quàm Rerum, atque ita Argumenta Inartificialia, quæ pro Literarum Hebraicarum Antiquitate produci possunt. In quibus, licet varia argumenta, & rationes non omninò contemnendæ sint comprehensæ, quas digito passim notavimus; placet tamen alias qualdam subjungere, & ulterius eam demonstrare.

30.

RATIONES, ad eandem rem adstruendam produci possunt variae. Videamus qualdam.

31.

Primò; *Ex ipsa Scriptura Hebraica Veteris Test.* argumenta videntur deduci posse pro Scripturæ five Characterum horum Antiquitate. Plura fortè excogitari & adinveniri possent. Contenti erimus unum produxisse. Suprà thesi 15. dictum est aliquid de Literis duplicibus quinque, h. e. de literis כ מ נ פ צ quæ in fine vocis aliter pingi solent, ך ם ן ף ץ. Id in totis Bibliis ita accurate & religiose est observatum, ut non nisi unicus extet locus, in quo Mem finale reperitur in medio vocis, & unus, in quo Mem ini-

etiale in fine; ubi omnes, tam veteres, quàm recentes, etiam Christiani, uno fermè ore, mysterium subesse volunt, licet in eo explicando variant. Locus primus est in varicinio de Messia, Jesa. 9. v. 7. *לספרה המשרה ולשלום אין קץ*. *Multitudini domus & pacis non erit finis*. Hic in voce *לספרה* ponitur Mem clausum seu finale in medio, in quo omnes ferè tam Hebræorum, quàm Christianorum interpretes mysterium communiter quærunt & agnoscunt. Lyranus scribit, *Mem clausum contra naturam suam in medio dictionis scribi, ad denotandum, quod Christus, de quo Scriptura hic loquitur, natus fuit contra cursum naturæ, de virgine clausa, id est, à viro intacta*. Sic Volphangus Fabricius Capito in Institut. Gramm. cap. 2. *לספרה* dixit Propheta, coactus videlicet, naturæ ordinem, in virgine matre permutatum, genuino literarum situ permutato, innuere, atq; clausum Mem ponere, contra linguæ proprietatem, in medio dictionis, inviolata claustra virginis puerperæ significaturus, per quæ, sine medio, Mediator hominum transiturus erat, & certè jam olim transiit. Galatinus lib. 4. cap. 19. præter hanc causam etiam scribit, *per Mem clausum tempus adventus Messia præfixum significari, nempe 600. annos (quia Mem finale in numeris valet 600.) qui ab hac Prophetia usq; ad Nativitatem Christi futuri erant; quod inductione probat. Vide eum dicto loco, & lib. 7. cap. 13. ubi Cabalisticè probat, Nomen Maria Virginis & Domina in vocibus לספרה המשרה latere*. Picus Mirandulanus Disput. ult. Conclus. 41. *Sciri potest in Cabala per mysterium Mem clausi, cur post se miserit Christus paracletum*. Alii ad mysterium Vocationis gentium referunt, per quarum accessionem ad regnum gratiæ Christi, amplitudo ejus infinita futura erat, quod Judæis absconditum fuit, & absconditum mansit, usque ad tempora, Christi ascensionem secuta. Sic scribit Oecolampadius: *Invenies in voce לספרה rarum quiddam, quod in tota Scriptura non occurret, nempe □ finale, hoc est, M clausum in medio, quod non solet poni, nisi in fine dictionis. Cujus mysterium crediderim, quod regnum Christi prius fuerit arctatum intra regnū Christi*. Sic Theodorus Bibliander de optimo genere explicandi Hebraica: *Quum Jesajas scribit לספרה, ponens figuram literæ Mem in medio, quæ fini congruit, non leges Orthographia temerè transiit, sed mysterium regni Christi literis deumbrat*. Alii aliter. De Hebræorum sententiis vide Talmud Sanhed. cap. 11. fol. 94. & ibi R. Salomonem; R. Bechaj Comment. in Genes. fol. 10. editionis

tionis Venetæ, Abarbenelam in Jesajam, Kimch. &c. Summa; Vix reperitur ex interpretibus, qui non aliquod subesse mysterium senserit.

Dico ergo: Si Esdras demum vel invenit, vel Judæis tradidit has literas, quibus nunc utuntur Hebræi, tum Elajas scriptis literis Samaritanis; si Samaritanis, Mem illud clausum sive finale non adhibuit: Nam Samaritani literis finalibus carent. Si à Propheta non ita irregulariter scripta est hæc vox, ad quid in illa scriptione quærantur mysteria? Cur omnes dicunt, à Propheta mysterii alicujus causâ literam istam hic cōtra morem communem positam? An credibile est, Esram, Elajæ scriptiōnem studio immutare voluisse? An probabile, illum nova mysteria voluisse alienæ Prophetiæ inferere? Annon videri potuisset peccare in illud; **לֹא תִסְפוּ עָלַי הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנִי מְצֹוֶה אֲתֶם** Non addetis ad verbum quod ego precipio vobis, Deut. 4. v. 2. &c. **לֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ** Non addes ad illud, neque detrahes de eo, Deuter. 12. 32. Itaque, si rectè sic scribitur, & mysterium subest, à Propheta sic scriptum esse oportet. Si à Propheta sic scriptum; Ergo litera ista jam ejus tempore fuit, & per consequens reliquæ etiam omnes. Nam quæ est ratio unius literæ; eadem est quoque reliquarum.

32.

Atque hîc notanda est insignis ἀνολογία adversariorū quorundam hujus sententiæ, in quàm incauti incidunt. Cū enim quæstio est de Literis; scribunt, ab Esdra demum eas inventas: cū de hac litera Mem in loco Jesajæ agunt, dicunt, eam à Propheta mysterii causâ esse adhibitam. Quo ipso, annon tacitè confitentur, literas has jam tūc in usu fuisse inter Judæos, & propterea sibi contradicunt? F. Ludovicus S. Francisci, Lusitanus Olyssiponensis, in Globo Canonum & Arcanorum Linguæ Sanctæ ac Divinæ Scripturæ, cap. 1. sequitur sententiam D. Hieronymi, *Esram alias literas reperisse, quibus videlicet nunc utimur.* Item: *Licet hodiè vulgò hi, quibus utimur, characteres Hebræici dicantur; Chaldei tamen & Babylonii sunt, &c.* Mox cap. 4. de hoc Mem clauso apud Jeremiam, scribit; *Non vacat autem mysterio, poni Mem clausum, & finalem literam in principio illius dictionis Lemarbe. Ad modum namque positionis illius literæ, contra situm & naturam aliarum, significatur à Propheta, (NB.) clausa & inviolata virginalia virginis Mariæ clausura su-*

stra futura, per qua mediator ille, qui principatum & imperium spirituale multiplicaturus erat, sine medio transfiguratus fuerat, & sic fuisse in sanctissima virgine ordinem & naturam literarum permutandum. Et hoc est, quod in Hebræorum Talmud in Tractatu de Sabbatho dicitur, Mem clausum significare materiam clausam & abstrusam, de quo vide Galatinum: licet quidam fabulosus author hoc mysterium referat ad Solem, qui retrosum per umbram reversus fuerat; & Forerius Jესaja mysterium predictum irrideat, & vitium impressoris fuisse credat. At majus vitium Scriptoris putarim, mysterium illud obscurare, quod omnes docti, & ipsimet Hebræi, admittunt. Hæc ille. Nota, quod scribat, a Propheta, per talem hujus literæ positionem, contra situm & naturam aliarum, significatum fuisse mysterium. Unde sequitur, Prophetam ipsum sic scripsisse. Si sic scripsit, ergo literæ illæ jam fuerunt: ergo non ab Esra demum inventæ, quod prius statuerat. Idem notari posset in quibusdam aliis.

33.

Secundo, deducit Guilelmus Postellus, in libro supra citato de Originibus cap. 5. ad persuadendum, certissimum esse, Linguam Hebraicam, quâ nunc utimur, fuisse divinitus datam, argumentum ex dicto Christi, Matth. 5. v. 17. 18. *Ne putetis, me venisse, ut dissolvam Legem, aut Prophetas: non veni ut dissolvam, sed ut impleam. Amen quippe dico vobis, usque dum praterierit calum & terra, jota unum, aut Apex unus non transibit à Lege donec omnia fiant.* Hinc sic concludit; Cum Christus dicat, non solum nulla præcepta, neque sententias Legis majores integras, solum iri, antequam impleantur: sed ne minima quidem litera, qualis est litera Jod, vel Apiculus unus, ex quibus Jod constat, & unde etiam vis Punctorum vocalium & Accentuum Hebræorum promanat; necessario sequitur, eam esse veram linguam & Scripturam Legis, in qua litera Jod minimum, & observatione præ cæteris dignum, elementum constituat, & in qua usitatum sit, rationem apiculorum & punctorum considerare. Atqui hoc in nulla alia lingua & Scriptura, quàm hodiernâ Hebraicâ, observatur. Propterea illa sola est vera & genuina scriptura Legis. Apponam ipsius Postelli verba, quia libri ejus hodiè non ubique sunt obvii: *Duobus argumentis, inquit, certissimi reddimur facti (Scripturam Hebraicam, quâ nunc utimur, fuisse Divinitus datam.) Primum est à dictis Christi.*

Quum

Quum enim vult ipsa aeterna Veritas demonstrare à Mirori ad Majus, se non venisse ad solvendam Legem, sed ad implendam, ait: Ne putetis, quòd venerim solvere Legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, Jota unum aut Apex unus non transibit à Lege, donec omnia fiant. Si de verbis Euclidis nil potest sine veri dispendio perire, multò minus de Lege Dei. Sed tantum abest, ait Christus, ut quedam sententia, complexa, aut litera majores, possint antequam impleantur intercidere; ut diuturnior sit, non solum minima omnium literarum Hebraicarum, qua Jota est, quam cœlum & terra: sed etiam ita, ut sit multò magis ad expressionem usque minima illius inter omnes litera effectus Scriptura finaliter considerandus & expectandus, quàm cœli & terra, seu materia & forma. Siquidem literarum divinarum virtus est cœlus superior. Sed non tantum minimam literulam Jota est impossibile fraudari suo effectus, legaliq; consideratione, sed etiam ipsos apiculos tres, quibus constat. Ad apiculos enim usque tam litera Jota, quàm caterarum, qua omnes ex ea composita sunt, apices, Spiritus Sanctus summa veritatis aeterna vestigia & demonstrationes primas docuit, ut in Zohare, & tota Patrum doctrina patet. Cujus rei argumentum unum vel maximum videas in hoc, quòd Patres, Spiritu Mosis illuminati, ajunt, Tres apices esse circa unitatem ipsius Jod, tanquam tres Patres (i. e. Proprietates vel Personas) in Unitate. Sic enim vocant, quas nos Personas dicimus. Sic per Apices & Jod videtur prima Divina essentia expressio in una essentia; qua Unitatis, Veritatis, Bonitatisq; apicibus, per tres personas inconfusibiles & inseparabiles exprimitur. At quum non fuerit ulla ante Christum alia Sacra Scriptura, aut Lex scripta, quàm Mosis; & quum in nulla alia lingua mundi sit à Patribus observatum, ut non tantum Jod minima universi litera sit ante omnes observabilis, sed etiam ejus apices sint summa veritatis argumentum, quàm in ipsa Hebraicâ nunc extante, & jam à temporibus Esra, post captivitatem Babylonicam, publicè expositâ: necesse est, ut illa sit aeterna lingua & character, ut qua non tantum Jod habet pro minimo elemento, sed etiam, sub quâ solâ sit usitatum, rationem apiculorum considerare, donec omnia fiant, &c. Hæc ex Postello. Ex hoc eodem loco Matthæi alii sic inferunt: Si libri sacri non amplius extant characterē veteri & genuino conscripti, tum non tantum Jota unum, aut apex unus è Lege intercidisset, sed Tota Lex & Prophetæ. Arquī hoc Christus dicere esse impossibile.

Tertio argumentantur nonnulli ab ipsa *Qualitate*, & *Forma* istorum characterum, quòd illi longè sint simpliciores & minùs operosi, quàm Samaritani, & propterea etiam majorem sapiant *Majestatem* & *Antiquitatem*. Huc pertinet, quod suprà adductum, Wilhelmi Schickhardi testimonium, sub thesi 23. Huc etiam inclinat Nicolaus Fullerus in *Miscell. sac.* libro 4. cap. 4. *Nisi se paulò*, inquit, *antiquiores sunt forsàn quibus hodie utuntur Judæi*, quò tum vetustiores esse cognoscuntur res *Ecclesiasticae*, quàm *civiles*, tum simpliciores minùsq; operosos videmus hos quàm illos. Exemplo sit unicum *Jod* à Servatore nostro propositum. Id enim in *Alphabeto Hebraico*, teste omni exceptione majore eodem Domino nostro, est cunctorum elementorum minimum & simplicissimum. In *Alphabeto autem Samaritano*, ut & *Siclis antiquis* (quamquam bene magnum utrobique discrimen cernitur) spatiosum est, variunq; & multiplici ductu compositum. Sic ostendit iterum Postellus ex figura harum literarum *Geometrica* & *Mathematica*, ut vocat, quòd *Hebraica scriptura proflans, sit aeterna & infallibilis veritatis lingua seu scriptura*, De Originibus capite 6. & in *Tabulis Linguarum*.

Quarto; à Pervacissima Judæorum indole, & ejus, quod semel arripuerunt, tenacissimà; maxime in rebus sacris, & iis, quæ ad *Gloriam gentis suæ*, & ad *Gloriationem* atque *Jactantiam* pertinent. An credibile est, illos passuros fuisse sibi eripi eam scripturam, quam per tot sæcula pro cimelio sancto habuerunt? quâ Legem suam, Legem *Mosis*, per omnes ætates præteritas scriptam habuerunt, & legerunt? quam à Deo ipso in monte *Sinai*, per *Mosen*, acceperunt? An ipsi permisissent, ut *Elras Samaritis*, genti, vel potiùs colluviei gentium, sibi invisæ & inimicæ, hanc Scripturam Sacram, hanc gloriationis materiam, traderet, & ipsis eriperet? Quot quantasque turbas existimamus Judæos excituros fuisse, quid non contra *Elram* molituros? Quæ miracula suffecissent, ut ipsis persuaderet, se Divino jussu ac mandato facinus hoc aggredi? Hinc scribit iterum Fullerus citato loco: *Præterea accurate notatam velim pervacissimam Judæorum indolem, ejus quod semel arripuerint firmissimè tenacium: maxime ubi de Traditionibus sacris ageretur, & ad Legem Mosaicam spectantibus.* Atq; hic

hic Judai Samaritas, tenebriones sc. contemptos & abiectos longè multumq; semper superârunt: uti pluribus & clarissimis testimoniis exempliq; apud Josephum & alibi demonstratum legitur.

36.

Quintò etiam ratio illa probè observanda est, cujus suprà Theodorus Bibliander meminit in testimonio sub thes. 23. producto, quòd non verosimile sit, Efram vel potuisse vel voluisse Scripturam veterem immutare. 1. Non probabile est, potuisse Efram hoc facere; 1. propter pervicaciam Judæorum modò memoratam. 2. quomodo potuisset Efras facile omnia exemplaria veteris scripturæ, quæ pàssim extabant inter Judæos, abrogare? Erant tunc Judæi jam in varias partes orbis dispersi. Et tùm in Babylonia, ubi Scholas & Academias habebant, tùm in Palæstina, plurima procul dubio publicè & privatim inter ipsos supererant? Quid de iis factum? Fabula enim est, quod quidam referunt, seu combusta, seu alio quovis modo deperdita tùm fuisse omnia exemplaria Sacra, & miraculosè, è nuda memoria, ab Elidra restituta. I 1. Non verò etiam voluisse Efram hoc facere, ex eo rectè arguitur, quod Nehemiæ cap. 13. v. 23. 24. 25. legimus, quanto zelo correptus fuerit, cùm videret filios quorundam Judæorum Aisdodicè loquentes, Judaicè autem loqui nescientes, ita ut cum eis acriter contenderit, eis maledixerit, perculserit, & capillos evulserit. Sine dubio, prout hic Linguae causâ deferbuit contra istos Judæos, neque pati voluit, ut alienâ linguâ loquerentur, vel uterentur: ita nullo modo credibile est, illum Legis Scripturam, quæ à Deo data erat, & digito Ejus consecrata, cum Assyriorum Scriptura permutare voluisse. Mibi nequaquam sit verisimile, scribit Polanus Ezech. 9. v. 4. Efram, Malachiam, Haggeum, Zachariam, & ceteros pios, qui post captivitatem fuerunt, literas à Deo ipso acceptas abjecisse, & cum humanis, imò Gentilibus literis, commutasse. Sed de hoc in seqq. adhuc quoque erit dicendi locus.

37.

Sextò & hoc utitur argumento Fullerus: Numerosissima, inquit, Judæorum gens, longè lateq; disseminata, faciliùs potuit (ut est omni ratione probabile) characteres suos sartos tectosq; conservare, quàm popellus exiguis, in angulum oppido angustum conclusus. Quis enim nescit parva lacuna aquam multò citius corrumpi, quàm ingentis piscina?

E 2

Hæc de *Katandā*, & sententiæ Affirmativæ confirmatione.

II

ΑΝΑΣΚΕΥΗ, SENTENTIÆ

NEGATIVÆ.

38.

Posteaquam Affirmativæ sententiæ, pro hodiernarum Literarum Hebraicarum Antiquitate, confirmationem, Testimoniis luculentissimis, & Rationibus firmis, subnixam vidimus; ad Negativæ quoque sententiæ considerationem accedemus, idque eo ordine, & eâ methodo, quâ in prima parte usi sumus.

39.

Qui Negativam sententiam tuentur, illi negant, *Characteres Hebraicos hodiernos, esse veteres illos, quibus Moses Legem à Deo in Tabulis accepit, & in Libris ipse conscripsit: sed Assyriorum fuisse, & ab Esra demum post reditum ex captivitate Babylonica Judæis usurpandâ traditas fuisse: & e contrario asserunt, Veros & Veteres Characteres Hebraeos, quibus Lex à Deo in Tabulis scripta fuerit, esse eos, quibus hodie adhuc Samaritani utuntur.*

40.

Pro hac sua sententia adferunt ipsi quoque in medium, tum *Testimonia & Authoritates*; tum *Rationes*. Et Testimonia quidem itidem tum *Personarum*, tum *Rerum*; atque Personarum iterum, vel *Hebræorum*; eorumq; tum *Veterum*, tum *Recentium*; vel *Christianorum*. Initium ergo faciamus à Testimoniis Hebræorum.

41.

Hebræorum & quidem Veterum Testimonia proferruntur duo præcipuè ex Talmud, quorum unum est *Doctōris Tannai*, vel *Mischnici*; alterum *Amerai*.

42.

Primum est R. JOSE, Doctōris Mischnici, seu Deuterotæ, ex suprâ citato loco in Talmud Babylónico Sanhedrin cap.2. his verbis: תניא ר' יוסי אומר ראו חז"ל צוהו חז"ל על יד לישראל אילמלא לא קדמו משה : במשך הזמן

הוא אומר ומשה עלה אל האלהים : בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה
מכלל ד מה העלייה האמור כאן תורה : אף עלייה האמור להלן תורה :
במשה הוא אומר ואותי צוה יי בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים :
בעזרא הוא אומר כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת יי ולעשות וללמד
בשדאל חוק ומשפט : ואף על פי שלא נתנה על ידו נשתנה על ידו
הכתב שנאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית : וכתוב לא
כהלין כתב למקרי ופשרא להודעא למלכא : מלמד שבאותו היום נתן :
וכתיב אר משה המורה הזאת כתב הראוי להשתנות : לפה נקרא :
h. e. *Traditio est : Rabbi Jose dixit, Dignus fuisset Esras, ut per manus ipsius daretur Lex Israel, nisi praece-*
fisset ipsum Moses. Nam sicut de Mose scriptum est; Et Moyses ascen-
dit ad Deum, Exod. 19. v. 3. sic de Esra dicitur; Ipse Esras ascendit
ex Babel, Esræ 7. 6. Quid fuit Ascensio illius? (i. e. quæ fuit causa,
cur ascenderet Moyses?) Lex. Sic eadem fuit causa ascensionis Esra
ex Babel; Lex. Iterum de Mose dictum est: Et mihi praecepit Deus
in die illa, ut docerem vos statuta & judicia, Deut. 4. 14. De Esra
similiter: Quia Esra praeparavit cor suum ad quærendum Legem
Domini, & ad faciendum, & docendum in Israële statutum & ju-
dicium, Esr. 7. 10. Licet verò non sit data Lex per manum ejus; muta-
ta est per manum ejus Scriptura, sicut dicitur; Et scri-
ptura dupli, Esr. 4. 7. Item; Non poterant Scripturam legere, &
interpretationem notam facere Regi, Dan. 5. v. 8. quod docet, eo die
mutatam fuisse Scripturam. Item; Duplum Leges hujus,
Deut. 17. 18. i. e. Scriptura, quæ mutanda erat. Quare vocatur nomen
ejus אשורית Aschurith? Quia ascendit cum eis ex Babel. Hactenus
R. Jose. In Talmud Hierosolymitano Megilla cap. i. eadem
Traditio legitur, sed magis breviter & concisè: & huic R. Jose
adjungitur alius, qui dicit נתנה תורה ברעץ In Raaz, (h. e. ut
interpretes volunt, Scripturâ Samaritanâ) data est Lex; ואתיא כר'
יסי quod venit secundum R. Jose, (i. e. quod convenit cum senten-
tia R. Josi). Hinc dicit postea R. Levi; נתנה ברעץ נתנה, In Raaz datam esse
Legem, litera ץ Ain est opus miraculosum (quia scil. Ajin circuli
vel literæ O figuram refert in lingua Samaritana. Vide sup.
thel. 15.)

82. Quod hoc testimonium attinet, sciendum, esse illic, ut
videtur, פלוגתא Discussionem vel disceptationem in Gemara,

inter Doctores Babylonicos quosdam; Quibusnam literis Lex data sit? *Primò* sententiam dicit Mar Sutra, Amora, seu Doctor Gemaricus, de quo mox; *Secundò* R. Jose iste, Tanna. Et hi duo sentiant, Scripturam ab Esra mutatam esse. *Tertiò* sequitur R. Jehudah hakkadosch: & *Quartò* R. Schimeon ben Eliéfer, nomine R. Eliéfer ben Paræ, & hic, nomine R. Eliéfer Hammodai; Tannai omnes; qui volunt, literis hodiernis, Assyriacis dictis, Legem datam esse.

His proinde sic præmissis, responderetur; *Primò*, hunc R. Josen in Talmud Babylonico esse solum & unicum ex Tannais seu Doctoribus Mischnicis hujus sententiæ: pro altera verò sententia stare tres, R. Jehudam, R. Simeonem, & R. Eleasarem; inter quos licet aliquid sit differentiæ; quòd sc. unus putat, hanc Scripturam nunquam mutatam esse; in principali tamen puncto conveniunt, quòd hæc eadem sit Scriptura, in qua Lex data fuerit. Itaque cum hic opponantur inter se *Sententia Unius*, & *Sententia Plurium*, decisio & conclusio fit secundum Plures, juxta Regulam illam Talmudicam vulgarem, *יחיד ורבים הלכה כרבים* Si Unicus & Plures inter se opponantur, sententia fertur ex mente plurium. Vide eam in הלכות עירובין *Helicboth olam* par. 5. cap. 3. & in הנהגות הדין Introductione in Gemaram, eodem libro annexâ. Deinde, ex ordine illius disputationis liquet etiam, quòd Talmudis mens sit, ex illorum plurium sententia decisionem esse: Nam cum Negativæ sententiæ parroni primò producantur; postea parroni sententiæ Affirmativæ, pro Antiquitatè literarum, nec ullâ alia ibidem obiectio contra ipsos moveatur, vel alia sententia aut decisio denur, patet; Illorum sententiæ subscribi, & subscribendum esse. Imò, quod magis, ad rationes priorum in seqq. responsiones adferuntur, cæque rejiciuntur. *Tertiò* addi potest & hoc, quòd R. Jehudah solus, ejusque auctoritas longè pluris sit facienda, quàm R. Jose: quia secundum ipsum ut plurimum decisiones fiunt. *Quartò*, in dubium adhuc vocari posset, an hæc fuerit mens R. Josif, quæ illi affingitur. Possent enim ejus verba etiam exponi partim de ea Mutatione, de qua R. Jehudah loquitur, quæ videlicet facta est longè ante tempora Esræ, partim de ea, quâ per Esram vera & vetus scriptura Hebraica, longo tempore in communi usu inter Judæos abolita, fuit restituta, quæ etiam species mutationis fuit:

Sic

Sic R. Jehudæ sententia expositionis loco subjiceretur. Et sanè vox Hebræa שָׁנָה, vel נִשְׁתַּנָּה, quæ per *Mutari* hic exponitur, etiam significat *Iterare*, *Iterari*; quæ significatio si adhiberetur, nihil contrarium diceret hic R. Jofe. Sed, quia hæc videntur per modum *Plugto* seu *Dissensionis* proponi, hoc suo loco relinquimus; Quinto dicimus, quicquid sit, communiter Judæos sequi & recipere sententiam R. Jehudæ. Hinc scribit R. Jehudah Muscarus in Commentario libri Coli par. 2. ad num. 68. fol. 118. col. 1. postquam Controversiam istam adduxisset ex Talmud: אָמְנָם קִיָּמוֹ נִקְבְּלוּ הַיְּהוּדִים הָאֵלֶּינָא הָתָם ר' אומר בכתב זה (ר"ל אשורית) נִתְּנָה h. e. *Verum Judæi approbaverunt & acceperunt id, quod illis R. Jehudah docuit, In scripturâ istâ (Assyriacâ nempe) datam esse Legem Israëliti, &c.* Sexto, quod in Talmud Hierosolymitano R. Nathan ipsi adjungitur, nihil parvius illius sententiam. Nam R. Afarias in מֵאוֹר עֵינַיִם Meor enajim cap. 56. dicit: סוּגִין דְּעִלְמָא כּוֹתְיָהוּ *Communiter sententias & decisiones fieri secundum alteros.* Ita ergo apparet, hoc testimonium, ex ipforum Hebræorum auctoritate, non tanti esse ponderis & momenti, ut palmam obtinere, & suprà adducta evertere possit. Rationes allatas quod attinet, eæ inferius excutientur.

43.

Alterum Testimonium quod ex Talmudicis, pro Mutatione literarum veterum Hebraicarum per Esram factâ, profertur, est ab *Amorrais*, seu Doctoribus Gemaricis, & extat ibidem in Sanhédrin his verbis; אָמַר מֵר זוטרא אֵיתִימָא מֵר עֹקְבָא בְּתַחֲלָה נִתְּנָה תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּכַתֵּב עֵבְרִי וְלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ חֲדָרָה וְנִתְּנָה לָהֶם בִּימֵי עֶזְרָא בְּכַתֵּב אַשּׁוּרִי וְלָשׁוֹן אֲרָמִי בִּירוֹ לְהֵן לְיִשְׂרָאֵל כְּתָב אַשּׁוּרִי. וְלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְהַגִּיחוּ לְהַדְיוּטוֹת כְּתָב עֵבְרִית וְלָשׁוֹן אֲרָמִית מֵאֵן הַדְיוּטוֹת אָמַר רַב חֲסֵדָא h. e. *Dixit Mar Sutra, vel, ut alii volunt, Mar Ukba; In principio data est Lex Israël Scripturâ Ebraâ, (id est Samaritanâ) & Linguâ Sanctâ: iterum data est ipsis, in diebus Esra, Scripturâ Assyriacâ, & Linguâ Aramaâ. Elegerunt pro Israëlitis Scripturam Assyriacam & Linguam sanctam: & reliquerunt Idiotis Scripturam Hebraeam, & Linguam Aramaeam. Quinam sunt Idiota? Raf Chusda dixit, Cushai. Quæ*

nam

nam est Scriptura Ebraea ? Raf Chafda dixit , ליבונאא Libonáah.
Hæc illic.

Ad hujus testimonii elevationem , 1. Eadem ferè repeti hîc possent, quæ de superiori dicta fuere. 2. Norandum est, quòd non per omnia sibi constet, neque cum adversariorum sententia conveniat. Dicitur enim in eo ; *Relictam esse Idiôtus* (h.e. ut explicant, Samaritanis) *Scripturam Hebræam , & Linguam Aramæam.* Atqui illi, ut opinor, sentiunt, Samaritanos non duntaxat Scripturam Hebræam, sed & Linguam Hebræam, in Pentateucho suo habere. Nam quomodo aliàs dicere possent, illos Pentateuchum totidem literis scriptum habere, ut Judæi ? Proinde non benè confutum est hoc testimonium, nec ita clarum, an per omnia huic sententiæ faveat ac patrocinetur. 3. Suprà thes. 15. evidenter docuimus, Raf Chafdam alterius esse sententiæ, unde nescio, quâ ratione hîc ad confirmationem hujus sententiæ in arenam pertrahatur. Et incertum est, quid per Scripturam Libonæam intelligat, ut mox videbimus.

Sed videamus, quid Hebræi ipsi hîc respondeant. Ajunt illi, Duplicem Judæos olim habuisse Scripturam, *Sacram & Prophanam* ; vel *Externam & Internam* ; vel, *Publicam* seu *Communem*, & *Privatam* vel *Singularem*, prout appellare libuerit. *Illâ*, fuisse scriptas à Deo Tabulas Legis, Librum item illum Legis à Mose, qui in Arcâ, vel ad Larus Arcæ, fuit reconditus & repositus ; Et hanc scripturam fuisse eam ipsam, quæ hodieque est in usu, & אשורית *Ašurîaca* appellatur. *Hac*, scripta fuisse reliqua exemplaria Legis, quæ privati quilibet sibi in suum & suorum usum scribebant : Tum etiam in communi usu, in negotiis civilibus quibuslibet, commerciis, contractibus, monetis, &c. fuisse adhibitam. Et hanc appellant כתב עבר Scripturam Hebræam, *Transfluvialem* (de qua appellatione mox plura) quam volunt eandem esse, quæ hodiè Samaritana vocatur. *Illâ* scripturâ, dicunt quidam, fas non fuisse plebi uti, ne quidem ad libros Legis describendos : alii verò, licitum quidem fuisse, si quis voluisset ; veruntamen ob singularem ejus sanctitatem, & venerationem, quam illi tribuebant, ab ejus usu abstinuisse. Efram verò, post solutam captivitatem Babylo- nicam, hujus Scripturæ Sacræ usum non tantum promiscuè Judæis omnibus permisisse, sed etiam injunxisse : Hanc autem Sama-
ritanis,

ricanis, seu Apostatis; ut prophanam & communem reliquisse, & ex Judæorum usu sustulisse.

Sic teste Clemente Alexandrino Stromaton libro V. apud Ægyptios tres olim Characterum species usitatæ erant, Ἑρπυλογραφικὴ Epistolica, h.e. apta ad scribendas Epistolas: (Hæc vulgaris & communis erat) Ἱερατικὴ Sacerdotalis, qua utebantur ἱερογραμμαῖσι, id est, qui de rebus sacris scribebant: Et Ἱερολογικὴ, id est, Sacra quæ insculpiuntur Scriptura. Et hæc iterum erat duplex; Una quidem per Elementa prima Κρυπτολογικὴ, id est, propriè loquens, altera verò συμβολικὴ Symbolica, per signa significans, &c. De his qui plura voler, videat Achanasium Kircherium in Prodomo Copto sive Ægyptiaco cap. ult. Sic apud Græcos quoque Vulgares & Sacros Characteres fuisse, videtur colligi ex his Theodoretæ in Genes. Quæst. 60. verbis; ὡς περ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς νόμοις ἴδιοι πινὲς εἰσι γραμμάται· χαρμμάτων, ἕς ἱερατικὸς θεοσηφέτης· οὕτω διὰ τὸ Μωσέως ὁ τῶν ἑλθόντων τούτων ἔδωκε τὴν γλῶσσαν, διδασκὼν ὅτι ἐ φυσικὴν, h.e. Quæmodum in Græcis Templis proprii quidam fuerunt Characteres literarum, quæ ἱερατικὸς Sacerdotalis appellabant, &c.

Dicunt ergo (ut ad Hebræos revertamur) in Disputatione illa Talmudica Tractatus Sanhedrin, Quæstionem & controversiâ inter illos Doctores non fuisse de Characterē sacro, quo Lex in Tabulis fuit à Deo exarata, aut qui in authentico illo Codice Legis à Moſe scripto extrabat, qui in Arca fœderis asservatus fuit; sed de Lege, quæ Israëlitis in communem usum data fuit; Id Scripturâ Hebræâ Vulgari & communi factum esse concedunt. Et quod dicitur, Esræ tempore Judæis Legem datam esse Scripturâ Assyriacâ; id interpretantur de Concessione & Permissiōne, vel etiam Mandato, quod Esras Judæis dedit, ut in posterum non amplius Scripturâ prophanâ, sed Sacrâ uterentur. Hæc verò ulterius sunt explicanda. Hic enim fundamentum continetur, quo posito, ad Objectiones omnes sequentes facilis erit solutio.

44.

Audiamus itaque primò omnium ad hujus sententiæ, de Duplici Scripturâ, illustrationem & confirmationem, Autores qui hoc dicunt ipsos.

R. Jacob in En Jisraël in Megilla, fol. mihi 142. col. 2. posteaquam has objectiones ex Talmud, & ex Josepho Albo, qui eam

F

libro *Ikkárim*, ad sententiæ contrariæ confirmationem adducit,
 movisset, responder; שִׁבּוֹר לֹא כָל בַּעַל סֵבֶרָא; לִכֵּן זוּהִי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל;
 זֶכֶה וְשִׁחֲוָה שֶׁמִּי מֵאִמֶּר בְּתַחֲלִילָה נִתְּנָה: תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּכַתֵּב עֲבָרֵי הוּא;
 כִּדְבָרֵי הָרִישׁ בִּי שֶׁהַכּוֹנֵה בּוֹ עַל כְּתִיבַת סֵת שֶׁכָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כּוֹתֵב לְעַצְמוֹ
 וְרַחֲמָנָא לְיִצְחָק מִלְּחֻשׁוֹב שֶׁנֶּאֱמָר גַּם כֵּן עַל כְּתַב הַלְלוּחֹת וְסֵת שֶׁבְּאַרְזֵן, כִּי
 לְדַבְרֵי הַכָּל נִכְתְּבוּ בְּכַתֵּב אֲשׁוּרִי אֲשֶׁר בְּתַקְנֵן אוֹתָן אוֹתִיּוֹת וּבִיּוּנִים וּבְקִשְׁרִים
 שֶׁהֵיָהּ הַקִּבָּה קִישֵׁר לָהֶם נִרְמָזִים סִדּוֹת נִפְלְאוֹת, אוֹלָם מִחֲלוּקַת הַגַּתְנָאִים
 הוּא בְּכִיכֵת מִנֵּהָ כּוֹתְבֵי סֵת לְעַצְמָם וְשֶׁאֵר כְּתָבִים דְּבָהָא וְדָאִי פְּלִיגֵי וְכוּ'
 h.e. *Hac itaqz est via recta, quam sibi eligit, quicunque pradiatus est ju-*
dicio puro & claro, quod explicatio dicti illius; In principio data
est Lex Israëlī Scripturâ Hebræâ, fit secundum Ritbam; quod nempe
agat de Scriptione libri Legis, quem quilibet ex Israëlē scribit pro seipso.
Deus enim misericors servet nos, ne cogitemus aut putemus, id etiam di-
ci de Scriptura Tabularum, & Libri Legis, qui fuit in Arca. Hæc enim
 הפֶּלַח לְדַבְרֵי *verbis omnium, id est, calculis omnium, scripta fuerunt scri-*
 pturâ *Affyriacâ, in cujus literarum figurâ, earumqz apicibus & ligamen-*
 tis, *quæ Deus illis alligavit, (vide sup. sub thel. 15.) latent secreta admi-*
 randa. *Verum controversia trium illorum Doctorum Mischnicorum in*
Talmud, est tantum de Consuetudine eorum qui scribebant Legem priva-
tum pro seipsis, in privatum usum, & de cæteris scriptis. Nam in hoc inter
se revera dissentiunt, &c. Et fol. 143. col. 1. מֵרַי זֶה תְּהִיָּה כּוֹנֵן מֵרַי
 וְיִשְׂרָאֵל נֶאֱמָר בְּתַחֲלִילָה נִתְּנָה הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּכַתֵּב עֲבָרֵי שֶׁנֶּתַן רֶשֶׁת לְכָל
 יִשְׂרָאֵל לְכַתֵּב בְּלִשׁוֹן עֲבָרֵי וְגַם בְּיָמִים הָהֵם הַכּוֹתֵב בְּכַתֵּב אֲשׁוּרִי הָרִי זֶה
 מְשׁוּבָּח כֵּצֵן שֶׁהַלְלוּחֹת וְסֵת שֶׁבְּאַרְזֵן הֵיוּ בְּאוֹתוֹ כְּתַב, חֲזֹרָה וְנִתְּנָה לָהֶם
 בְּיָמֵי עֲזָרָא בְּכַתֵּב אֲשׁוּרִי רַל שֶׁנֶּתַן צֻוִּי גִמּוּר מִפִּי עֲזָרָא שֶׁכָּל הַיְּחִידִים לֹא
 יִכְתְּבוּ סֵפֶר תּוֹרָה רַק בְּכַתֵּב אֲשׁוּרִי, וְזֶה יַעֲרֹ: לִשׁוֹן בְּרָרוּ לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל
 לְהוֹרֹת שֶׁהֵם בְּחֵרּוֹ בְּשֶׁבַע לְכַתּוֹב כּוֹלָם בְּכַתֵּב הַהוּא שֶׁבּוֹ נִכְתְּבוּ לְדוּחֵי
 וְסֵת שֶׁבְּאַרְזֵן אֲבָל לֹא שֶׁנֶּאֱמָר חֵן שֶׁחֲשַׁבּוּ בְּשׁוֹם זֶמן לְשִׁנּוֹת שׁוֹם מִצּוֹר
 h.e. *Et secundum hoc erit intentio Mar Sutræ, dicentis; In*
principio data est Lex Israëlī Scripturâ Hebræâ; quod facultas seu
licentia data sit omnibus Israëlitis scribere libros suos lingua Hebræâ.
Etenim in diebus quoqz illis, si quis scriberet Scripturâ Affyriacâ, laudaba-
tur; quod scil. Tabula, & Liber Legis, qui in arca fuit, ea scripturâ ex-
arata essent. Quod verò porro ait; Iterum data est ipsis in diebus Esræ
 Scripturâ *Affyriacâ; eo vult dicere, quod tùm absolutum edictum pro-*
 dierit ab *Efra, ut omnes & singuli Librum Legis non aliâ, quam Aff-*
 yriacâ scripturâ, scriberent. *Hoc docet verbum Eligendi, quo utitur,*
dum

*dum ait; Elegerunt pro Israëlitis, &c. Docet enim, quod elegerint optimam; ut scil. in posterum omnes uterentur eâ Scripturâ, in quâ Tabula Legu, & Liber Legis qui in Arca, scripta. Nequaquam verò (absit) quod ullo tempore cogitarint mutare præceptum aliquod, circa scrip-
tionem, &c.*

Ritba ריטבא ille, cujus meminit, scribit similia in Additionibus suis. Hic tamen vult, Scripturam illam olim nullibi nisi in Tabulis Legis extitisse, quod minus videtur probabile: Verba ejus sunt: אבל ודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקדש שבלוחות ועל שם כך נקרא קדש וכן לשון הקדש ומעולם לא נראה הכתב ההוא אלא בלוחות אבל לשון הקדש כבר נודע לאבות ובני ישראל קודם מכן תורה וכו' הש' מדבר עם נביאיו וקדושי, ואעפ"כ מתוך תופרת וקדושת הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבין אותו אפי' בספרים שכותבין הפלך או כל אחד ואחד לעצמו אלא היו כותבין אותו בכתב עברי h.e. Sed revera, citra dubium, Scriptura, dicta Assyriaca, est Scriptura illa sancta, quae fuit in Tabulis. Hanc enim ob causam vocatur Sancta, & Lingua Sancta. Et à saculo non fuit visa Scriptura illa nisi in Tabulis. Lingua verò sancta jam nota fuit Patribus, & filiis Israël, ante datam Legem, utpote quâ Deus loquutus fuit cum Prophetis & cum sanctis suis. Nihilominus tamen, ob perfectionem & sanctitatem scripturae illius, non usurpabant eam in diebus illis; ne in illis quidem Libris legis, quos Rex aut privatus unusquisque, pro seipso scribebat: sed scribebant illos scripturâ Hebraâ. Et mox: ובימי עזרא ניתן להם לכתוב ספר תורה ושאר כתובים Sed temporibus Esra datum, id est, concessum fuit ipsis, ut Librum Legis, & reliquos libros scriberent eâ scripturâ, &c. Et iterum, quibusdam interjectis: הכתב אשר עזרא כתב ששנונו עזרא את הכתב לכתוב ספרי התורה בכתב הקדש שום חדוש על התורה שהיה הכתב הזה כבר היה ידוע ונתון לנו בלוחות הכתובים: Et juxta hanc expositionem, non est ulla innovatio circa Legem, in eo quod Esdras mutavit Scripturam, scribendo Libros Legis scripturâ sanctâ: Ecce enim Scriptura ista jam cognita & data fuit nobis in Tabulis fœderis.

Rabbi Gedaliah in libro שלשלת הקבלה Schalschéleth hakkabalah fol. 89. i. אבל התורה נתנה כתיבות שאנו כותבין היום בסת שנקרא אשורית. וזאת הצורה היתה נשמרת אצל גדולי ישראל כמו התורה שבעל פה. וזה כי ההמון היו כותבין בצורת אותיות עבריות וכשנאמר עזרא והתיר לכתוב תורה שכתב למען לא תשתכח תורה מישראל התיר גם לכתוב צורת האותיות שנתנה בהם התורה, ונקראה אשורית לפי

שהביאה גדולי ישראל מארץ אשור שהיה בידם נקבלה ונגזרה להיות
 H. e. *Lex autem data est eā Scripturā, qua nos hodie*
scribimus Librum Legis, qua vocatur Assyriaca. Hac verò figura fuit cu-
stodita & conservata penes magnates Israël, sicut Lex oralis. Vulgus
etenim utebantur figura literarum Hebraicarum Samaritanarum: Sed
cum venisset Esras, & permisisset ipsis describere Legem scriptam, ne obli-
visioni tradatur Lex inter Israëlitas, permisit ipsis quoq, ut scriberent fi-
guraliterarum, quibus data fuit Lex. Vocarunt autem eam Assyriam,
quia magnates Israël eam secum adducebant vel ferebant ex Assyria.
Erat namq, inter ipsos ex Cabala & traditione, & clam eam habuerunt;
eo quod esset Scriptura sancta.

Samuel Arcuvolti in libro *ערוגת הבשם Arugas habbšm* fol. 4.
 מאחר שכתב משור לכל שבט דבש לא היה מקום אל
 השכחה אפילו אחר גזירת הארון עם היות כל איש ישראל כותב לעצמו
 סת בכתב עברי כאל בתחלה נתנה תורתו לישראל בכתב עברי שלא היה
 משתמשים בכתב המקרא *h.e. Posteaquam Moses scripsisset exemplar*
libri Legis pro unaquaq, tribu, nullus fuit amplius locus oblivioni, etiam
post occultationem Arce, licet ex Israël scripserit pro se Librum Legis:
Scriptura Hebræa, sicuti Sapientes nostri dixerunt: In principio data
est Lex Israël Scripturā Ebraicā: quia scil. non usi fuerunt Scriptura
sanctā.

Obadias de Bartenora in Jadajim cap. 4. כתב עברי הכתב שפא מעבר
 הנהר והכותיים כותבים בו עד היום ישראל היו משתמשים באותו כתב
 בדברי חול ובמפובעור של כסף הנמצאות בידינו היום שהיו מזמן מלכי
 ישראל ומפותחות באותו כתב. אבל הכתב שאנו כותבים בו ספרים היום
h.e. Scriptura, Hebræa dicta, est scriptura, qua venit de (terra) trans fluvium (trans-
fluviali.) Eā utuntur Cuthæ in bodiernum usq, diem. Israëlita autem
utebantur olim eā Scripturā in rebus prophani, & in monetis argenteis,
hodie adhuc inter nos extantibus, qua sunt à tempore Regum Israël, &
illa scriptura signata. Sed ea Scriptura, qua nos hodie libris scribimus, est
Scripturā Assyriaca dicta, & ea ipsa, qua fuit in Tabulis, &c.

R. Asarias in Meor enajim cap. 9. posteaquam locum istum Tal-
 mudicum, in quo enucleando versamur, citasset, ad ejus explica-
 tionem scribit sequentia: *Quamvis multi perplexi sint* כהן וכו'
 הפאמר הדין *in discussione dicti istius, ut ex R. Salomone & R. Jam Ty*
videre est suis locu, ex autore item libri Ikkarim Orat. 3. cap. 16. &
omnibus

omnibus modis bonum sit fateri, secundum verba plurimorum sapientum & excellentium Doctorum, quod Lex primitus sit scripta charactere Assyriaco, sicuti fufius docebimus infra; attamen necessarîo intelligitur ex eo, quod Esras, cum excussisset lacertos suos ad corrigendos errores, quos invenit in lingua Legis, mutavit Scripturam Hebraeam (הִינֵנו שֶׁל בְּנֵי עֵבֶר) ה. e. Translucidalium in Scripturam Assyriacam, quæ usitata nunc est inter nos. Et summa huc redit: Israëlita, qui acceperunt ab eo consuetudinem utendi Scriptura Assyriacâ, elegerunt sibi linguam sanctam, ut Scriptura & Lingua ipsorum, quæ instar peculii delitescerat penes capita & sapientes ipsorum, rediret לְמֶה שְׁהָיָה בְּסִינַי in eum statum, quo fuit in Sinaj: & reliquerunt Scripturam Hebraeam & linguam Aramaeam לְהַדְיוּסוּרֵי Idiois, qui sunt הַמּוֹנֵי הָאֶרֶץ Populi terre. Utut enim in Sanhedrin à Raf Chasda explicetur per בּוֹתֵיִם Cuthæos; וְדָא דְלָא דְקָא; certum est tamen, non præcisè de Cuthæis seu Samaritanis illud esse intelligendum: Nam si hoc voluisset dicere Mar Sutra, clarè & diserte dicere potuisset לְבוֹתֵיִם Cuthæis. Et novimus, quod lingua Aramaea tunc usitata fuerit inter Judæos, sicut dictum. Vidimus etiam fictum sanctum, cujus litera fuerunt Hebraica (Samaritanæ), quamvis Dignitas & potentia sub Templo secundo, quo tempore cusi fuerunt, fuerit penes Judæos, non penes Cuthæos, qui hospitabantur in terra. Sed venit Raf Chasda, & significat, quod in vulgo & plebeiis ex populo nostro, non defecerint singulares quidam, qui notitiam habuerint Lingue Sanctæ, & Scriptura Sanctæ, secus quam fuit inter Samaritanos, &c. Confer cum hoc aliud ejusdem testimonium, quod paulò inferius producemus.

R. Moses Alaschkar in Responſionibus, cap. 74. (citante R. Asaria:) וְאֶסּוּר לְכַתּוֹב בְּכַתֵּב אַשּׁוּרִי שֶׁבּוֹ נִתְּנָה תּוֹרָה בְּאֶמֶת אֱלֹהִים כְּתָבִי הַקֹּדֶשׁ בְּלִבְךָ וּמַעֲוִלִים לֹא זָנוּ יִשְׂרָאֵל לְהִיטֵם נִשְׁמָרִים מִזֶּה, אֲמַנְסִי אֲנֹחַתֵיהֶם וּסְפָרֵי חוֹל וְכָל מֶה שְׁחֻקְקִי עַל אִפְשָׁכֻעוֹת וּשְׁקָלִי הַקֹּדֶשׁ הִכָּל בְּכַתֵּב עֵבֶרִי וּבַעֲבוּר זֶה נִהְיָ הַסְפָּרִים צוּרֵי־אֲחֵרוֹת בְּאוֹתֵיהֶם עַד שֶׁדָּאָר כָּלוּ כְּתָב אַחֵר כִּדִּי שִׁיָּהּ ה. e. Et prohibitum erat scribere Scriptura Assyriacâ, in qua revera Lex data fuit, præterquam Scripturas Sanctas tantum, nec unquam ab ejus rei observatione recesserunt Israëlita. Verum Epistolâ suas, & libros prophetas, & quicquid insculpunt monetis, sicutq; sanctis, ea omnia fecerunt Scriptura Hebraicâ. Atq; hujus rei causâ assueverunt Hispani usurpare figuras alias literarum, adeo ut tota Scriptura fiat alia, quò licitum sit ea uti.

Aben Schulf in Commentario suo in Legem, sectione לֶךְ

posteaquam adduxisset objectionem illam ex supra adducto loco Talmudico, sic scribit: חוץ מכבודם כבר תירץ הר"ם ול את זה באמר: שהכונה היא על ספר תורה שכתב משה ונתן לישראל שהם כתבוהו לטעמים בלשון העברי למען לא ישתמשו בכתב הקדש ולשון הקדש h.e. *Salvo honore illorum, jam solvit hanc objectionem R. Moses, dum ait; quod illic sermo sit de libro Legis, quem Moses scripsit & Israël dedit: nam illi descripserunt eum pro se Characterē Hebræo, ne tantur. Scriptura sancta & Lingua sancta.*

Balmesius denique utramque hanc Scripturam agnoscit in sua Grammatica, dum præter Alphabetum commune & usitatum, in quo Lex primitus scripta fuit, etiam alterum proponit, כתב עבר הנה Scriptura Translucialis, idque, ut ait, ex libro vetustissimo.

Ex his apparet, quomodo Hebræi ad locum Talmudicum obiectum respondeant.

45.

Quod verò Duplicem characterem, Israëlitis olim usitatum, attinet, quod item de Characterē Assyriaco dicto, h.e. hodierno Hebræo, ab Esra duntaxat, tamquam vero, genuino & sacro, in usum revocato, producto, ac sancto, non ab Assyriis mutuato & assumpto, dictum; ejus etiam quidam Christianorum meminerunt, neque id vel absurdum vel insolens judicarunt. Non abs re itaq; erit, si & illorum auctoritatibus locum hîc concedamus.

Guilelmus Postellus, qui ex complurium Orientalium, tùm librorum, tùm Regionum perlustratione, magnam sibi harum rerum periciam & experientiam acquisivit, variis in locis suorum librorum hujus rei meminit, ejusq; sententia est; Literas Hebraicas hodiernas esse ipsissimas literas, Adamo & Mosi à Deo datas; sed mysticas & sacras fuisse, ut extra usum sacrum nullus earum fuerit usus, donec Esdras eas publicavit, & in publicum usum destinavit. Aliam autem scripturam fuisse Externam & Communem, quâ in rebus civilibus usi fuerint, quâ etiam Moses pro singulis tribubus Israël is exemplar transcripserit: Scripturâ enim sanctâ unicam tantum ab eo scriptum fuisse, illud nempe, quod Tribui Leviticæ ab eo traditum fuerat. In Tabulis omnium Linguarum, &c. scribit: *Ut omnia ab uno Deo, species autem & individua ab uno genere, hominesq; ex uno primis parentibus: sic omnes linguae ab una natae sunt. Sicut omnia formâ & materiâ exprimuntur, una Secreta, altera*

altera Invisibili (annon legendum Visibili?) Sic Lingua divinitus primis tradita parentibus, Uno Charactere Secreto & Mathematico, solis Patribus communi, quo Divina docentur, sicut & Humana per Mathematica demonstrantur; Altero Communi, instar materiae, constat. Et in Tabula secunda, cujus hæc est Εἰσαγωγή, De Lingua publica, qua nunc Samaritana in Oriente est, & olim fuit Hebraica exterior, scribitur Samaritana, qua penes paucos remansit, est in testimonium antiquitatis servata, ut hodie videantur Origines, (non quasi omnes literæ à Samaritana originem trahant, sed quædam; uti etiam nonnullæ à Scripturâ sanctâ & mysticâ.) Et mox: Sunt verò figuræ corruptissimi Samaritani characteres, nec nisi ex monetis sacris, in Hierosolymitanis rudibus effodi solitis, superest antiquitas. Fuit hæc in usu omnibus Judæis, donec ab Esra publicè est expositus sanctus character, aded ut septuaginta duo Interpretes ex ea Moysi libros Ptolemæo vertexint, quod ex nomine Dei 11 11 in Samaritana superstite, ad tempora Hieronymi, patuit.

Antequam ulterius in reliquis ejus Testimoniis producendis pergam, non possum, quin ad illustrationem ejus, quod de versis à LXX. Græci Interpretibus, ex Samaritano codice, libri Moysi, ait, locum planè geminum producam ex libro מאור עינים Meor enajim cap. 5. fol. 38. col. 1. Sic enim scribit ille author: בזמן בית שני היו ליהודים שתי תורות בכתב, היינו ספר תורה אחד בכתב אשורי ולשון הקדש כספרים הכשרים אשר לנו וכו' Tempore Templi secundi duo fuerunt Judæis exemplaria Legis scripta: Unum constabat scriptura Assyriaca (Hebraicâ hodiernâ) & lingua sancta, sicut Libri recti & legitimi quos nos habemus. Et hoc est quod ordinavit & correxit Esra scriba, cum videret, quod corrupta essent exemplaria, sive ex peccato & negligentia Patrum nostrorum, tempore Templi primi, de quibus dictum legitur; Et oblitus es Legis Dei tui, Hoseæ 4. v. 6. sive propter multas persecutiones, quæ transiverunt super ipsos in captivitate Babylonica. Hunc librum rectum & legitimum tradidit Sacerdotibus & סופרים apprehendentibus Legem, ut eam nos docerent: וספר אחר משונה ועיר שם ועיר שם אשר נתפשט בין ההמון כתוב עברי היינו באותיות עבר הנהר שהונחו להדיטות ומתורגם ארמי אשר היה אז שפתם ולעולם וכו' Alter liber varians parum hinc, parum illinc, divulgabatur in populo, & scriptus erat Hebraicè, hoc est, Literis transfluvialibus, quæ relicta sunt Idiotis, & lingua Aramæa, quia ea tunc fuit lingua ipsorum vernacula: sive ea (versio Aramæa) extiterit

existere inter ipsos jam ante Esdras, causa videlicet in captivitate Babylonica, sive in diebus demum Esra sit facta, &c. Nihilominus tamen versio illa Aramæa facta fuit non cum magna accuratone, & cum aliqua mutatione, latioreq; explicatione, ad illuminandos, quantum fieri poterat, oculos vulgi & laicorum: quandoq; etiam cum nonnullis erroribus, provenientibus partim ex similitudine quarundam literarum in exemplari charactere Assyriaco scripto, (ex quo scilicet translatio illa Aramæa facta fuit), quarum unam pro altera sumpsit interpres ille; partim quod aliud exemplar esset sine punctis & accentibus, quod itidem errandi occasionem illi præbuit. Evenit autem, ut, tum propter negligentiam & incuriam gubernatorum illorum seculorum, tum quod semper catus ignorantium major fuerit numero intelligentium, inferior superior evaderet & prevaluerit (h. e. ut hoc exemplar deterius præferretur, & palmam obtineret.) Nam exemplar istud Aramæum (quoad linguam scilicet & charactere Samaritano scriptum) divulgatum fuit, & nomen samaritanum acquisivit inter omnes populos ac terras: כִּי הָיוּ אֲשֶׁר נִקְרְאוּ אֶל תְּלָמֵי חֲשֹׁבוֹ לַצִּדְקָה וְלִנְחָם רוּחַ אֱלֹהֵי הַתּוֹרָה אֶת הַתּוֹרָה מִפִּנּוֹי. Septuaginta enim seniores, qui vocati fuerunt ad Ptolomæum, existimaverunt bonum, & consultum ipsis visum fuit, ut transferrent Legem ex illo exemplari, sicut in aliis hujus libri capitulis declarabitur. Atq; hinc etiâ existimat alibi, natas esse discrepantias multas, quæ deprehenduntur inter textum Hebræum & Versionem LXX. interpretum. Cogitent quoq; alii, an hinc fortè sint duo illa Π·Π repræsentantia scilicet duo Jod Samaritana, ad exprimendum Nomen Tetragrammaton, in vetustis exemplaribus Græcis. Sed hæc in transitu. Hoc testimonium hîc inferere consultum visum fuit, quod sententiam dictam Postelli illustret, & sententiæ quoque illi, De duplicis characteris usu inter Judæos, lucem inferat. Pergamus nunc unde digressi sumus.

Iterum scribit Postellus in libro de Etruriæ Origine, Religione, Institutis & Moribus p. 113. Quum autem in Tabulis Originum Linguarum jam tradiderimus inter alias Originem illius Linguae Sanctæ, quæ Vocales punctulus, Accentus lineolis, Literas prima superficiei insuper Mathematicum componit ex Triangulo, quæ est prima mundi superficiei, & in quam omnes figurae resolvuntur, quæ ea de re Sancta merito vocatur, & hætenus sacras Veteris Testamenti Leges divinitus scriptas continet, abundè tradiderimus, & quanam ab ea sint deductæ, ostenderimus, tam in libro

in libro *Originum*, quàm in *Tabulis linguarum*; eò remittemus *Lectorem*. Satis enim hic fuerit nosse, *Illam* fuisse cœlitus datam *Adamo & Moysi, Israëlitiq;*, sed pro mysterio; donec ex *Mystica* fecit *Publicam* *Estras* scriba *Judaorum*: unde jam ab ejus temporibus nata sunt ex ea tres precipua, *Arabica, Syriaca, qua Christi temporibus erat in usu, & Chaldaica, quæ, relictis priscis Characteribus, proprium Hebraicum assumpsit.* In hac unâ & solâ, vera & recta nominum verborumq; ratio delitescit: Ideò illius usum opus fuit soli *Religioni* mysteriosa veraq; relinqui. *Alia* (*Scriptura sc.*) erat *Externa, & omnibus Communis, in qua clarissimum inde potest probari, quòd Moses publicè Legem transcripserit, cujus Decalogum ex cœlo, totum autem corpus Quinq; libris per Prophetia spiritum, in Sancto jam acceperat & ordinarat caractere, eò quòd gens una Samaritanorum tam mordicus conservavit dictam Legem in eo, quem vocant Samaritanum, caractere, ut nullo modo voluerint ceteros Sacra Scriptura libros recipere, quòd à Mose non essent scripti. Curavit enim Sanctissimus Legislator, ut duodena exemplaria singula singulis tribubus transcriberentur, & in hoc caractere Samaritano singularum tribuum ducibus darentur: uni autem tribui Levitica, & catui duorum & septuaginta senum, ad Legis conservationem electorum, daretur unicum exemplar sacrosanctâ inscriptum dialecto & figurâ, quod quidem, ad tempora usque *Estra*, multis exemplaribus conservatum & transcriptum est. In manibus *Judaorum Samaritanorum, & Neapoli, (quæ erat Sichem, nunc Napolœa) & Damasci, superest & exemplar Quinq; librorum Moseos & character, multum quidem difformatus ab ea notâ characterum, quæ in Numismatis fere ubivis in Syria conspicitur, cujusq; effigiem curavimus utcunque in nostro XII. Linguarum Introductorio appingi; nondum tamen tunc animadversâ Græcarum & Latinarum origine, quæ inde à Noacho est deducta. Hactenus iterum Postellus.**

Quod in hoc loco ait De 12. exemplaribus, pro singulis 12. tribubus, Samaritano caractere scriptis; & uno exemplari, scripto Caractere Sancto, Levitica tribui tradito; id alibi quoque tradit: ut in lib. de Originibus cap. 17. Nam, inquit ibi, *Moses antequàm in monte raperetur, 12. voluminibus Legem Dei pro 12. tribubus exposuerat, ita ut duodecies quinque libri, sive 60. volumina scripta essent, quibus additum est volumen mysticum Levitarum, in 13. loco positum. Hoc verò proculdubio etiam ab Hebræis didicit, qui id deducunt ex Deut. 31. v. 9. 24-25. 26. In antiquo libro דְּבָרִים רַבִּירִים Devárim rabba, Sectione*

רבנן אמרי כיון שידע משה וי'לך Vajelech fol. mihi 300. col. 3. legitur : שחיה לו למות באותו יום מה עשה אר' ינאי כתב י'ג תורות יב ל'כ שבטים ואחד הגיה בארון שאם יבקשו לזייף דבר שיהיו מוצאים אותה שבארון h. e. *Rabbini nostri dixerunt ; Cum rescivisset Moses, sibi monendum esse, eo die quid fecit ? Rabbi Jannai dixit, Scripsit tredecim exemplaria Legis ; duodecim, pro duodecim tribubus, & unum reposuit in Arcam, ut, si quis vellet corrumpere & adulterare aliquid, producere possent illud quod erat in arca.* In Tzeror Hammor, sub finem sectionis וי'לך idem legitur paulò prolixius. Dicitur illic : *Mosen primò unum tantaxat exemplar Legis scripsisse, quod Levitis tradidit : eà de causâ cum Israëlitas murmurantes vidisset, 12. alia adhuc scripsisse, & unicuique tribui anum tradidisse. Miraculosè autem factum esse, ut Moses uno die tot exemplaria describeret. Dicunt enim 7. die Februarii hoc contigisse, quoripso die Moses ex hac vita excesserit. Hinc scribit etiam R. Moles ben Majemon, in Præfatione libri Jad, mox ab initio : כל התורה כתבה משה רבינו קודם שימות בכתב ידו ונתן ספר לכל שבט ושבת וספר אחד נתנהו בארון לצד שנאמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וגומר h. e. Totam Legem scripsit Moses Doctor noster, antequam moreretur, suâ propriâ manu, & dedit unicuique tribui exemplar : exemplar autem unum dedit in arcam in perpetuum, sicut dicitur ; Capite librum istum Legis, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei vestri, &c. Deut. 31. 26. Et R. David Vitalius in libro מכתם לרוד Michram LeDavid fol. 79. col. 2. כתב לכל שבט ושבת ס'ת אחד וצוה לכל שבט ושבת לכבדו ולשמרו ואחת כתב לשבת לזי ועל אותו אמר לקוח וגו' Scripsit Moses unicuique tribui exemplar Libri Legis unum, præcepitq; ei, ut illud honorarent & custodirent : & unum exemplar Tribui Leviticæ, de quo dixit, Capite, &c. Quod verò de diversitate characteris addit Postellus, quæ fuerit inter exemplaria 12. tribuum, & exemplar 13. tribus Leviticæ, de eo nihil hætenus, quod memini, mihi occurrit. Procul dubio etiam extat in aliquo Medrašč seu Commentario allegorico.*

Porro in eodem libro de Etruria pag. 246. scribit iterum : *Sunt autem illa litera omnino Samaritane, quas in externo publicoq; Reip. usu inter Judæos constat ante Esdram fuisse, eò quod nulla planè moneta videtur à ruderibus Hierosolymitanis effodi, nisi in eo caractere, quem Esdras reliquit Samaritanis, ob crebros factionis decem tribuum præscripturum errores in eo scriptos, quum publicè exposuit, & se adinvenisse populum*

populum finxit, illos Sacrosanctos characteres, quos Adam angelicus, Moyses autem cœlitus in Tabulis Legis receperat. Et pag. 249. Ab initio due Linguae (vult dicere, Scriptura) erant, Externa, publicæ, & Sacra. Sacra usque ad Esram delituit. Externa seu Samaritana, unde Græca occidua & Latina, paucis Judæis in Oriente superest. Sed Samaritana decem tribus Israël, quibus factus est Messias Muhamedes. Ismaëlita cum Alcorano suo Arabo-chaldaeo, hodiè externa illius Samaritana vices in Oriente & Meridie supplent, &c. Mox: Ideo mysteria Cabalistica in solâ Hebraica, & Arabo-Chaldaâ, tam sancta supersunt, ut non carnis ab ipso cœlo, munditiâ & puritate Christianâ fretus, possis petere vite humane præfidia, quàm ab illorum Characterum virtute. Sunt enim Arabici Characteres deducti per corruptam chirographiam ab Hebræis veris, eo quod Samaritanorum usus in se perit, & pro solo avite veritatis testimonio, inter paucos Moscolas remanet. Grammaticam ab Oriente atuli eo charactere scriptam, & Arabicè expositam, ut fidem nostræ orbi verborum Hieronymi, de Samaritanis scribentis, facerem, & hanc rerum originem primus orbi occiduo exponerem.

His consona sunt, quæ habet idem in libro de Originibus cap. 7. Verum nil mirum, adventitiam, & qua Abrahamo vulgaris in Babylone (Chaldaicam) antequam renuntiaret omnibus quæ possidebat, erat, renuntiassè vassos verpos Christicidas: quum post reditum à Captivitate Babylonica, vir insigni prudentiâ Esras, non aliâ ratione publicos fecerit Adami, Moysi, & characteres, ad eam diem cum sacris, & nunc primùm revelandis, mysteriis, inter auditores Moysi & Prophetas absconditos: & publicando sinxerit apud populum, se novos reperisse, quàm quia videbat, Samaritanarum decem tribuum, quæ semini David renunciaverant, perfidiam in charactere publico omnia jam corrupisse: & multò maxime, postquam in Orientem ad Media fines per Salmanassar. Pseudo-Judæi illi fuerant translati, quia in eorum locum successuri venerunt Cuttai, & Babylonica sentina feces multò peiores, qui ex professo Idololatriam, & Judæismum propter leones profitebantur. Sic enim reductis ad denuo publicatam characterem Judæis, in quo etiam sinxit se Legem totam alioqui perditam, transcripsisse, excommunicatos reddidit Samaritanos, & veros Judæos ad usum nuper publicari characteris adduxit. Nam omnes sciebant, multis admodum in locis haberi volumèn Legis, scriptum Samaritano & usitato charactere, quo signabatur moneta: sed illo impossibile erat populum reconciliari. Dum itaque publicavit Adamiticum chara-

eterem, in quo totum sacrorum corpus inter LXXII. seniores Prophetarum,
 sensim auctum delitescerebat, & sese à corruptione vindicasse Divinam Lē-
 gem asseruit una, & seditiosos Samaritanos excommunicavit. Mox in
 sequentibus Samaritanos characteres vocat Humanos. Et cap. 9.
 ejusdem libri: Quum sit certum, & monetam inter Judæos fuisse: & in
 illis literis, quas nunc habemus ab Esra primum publicè expositorum fuisse
 datam Legem, nec tamen pecuniam signatam Hebraico characterē vidē-
 mus; restat, sicut ex argenteis nummis, qui assidue in ruderibus circa rui-
 nas Jerosolymæ vetusta effodiuntur, videmus, pecuniam characterē Sama-
 ritano seu exteriorē fuisse signatam, quod de Siclo sancto, in Linguarum
 Introductorio à nobis expresso, patet. Fuisse verò etiam Sacram Scriptu-
 ram in usu literæ exterioris videtur, quum in versionibus Græcis notarint
 antiqui nomen Jehovab abbreviatum in duobus Jod. Illud notavit Hiero-
 nymus: hoc addito, quod putarent Græci, inter legendum esse ibi Π Π,
 id est, duo Pi: quia Jod Samaritanum sit proximè ad effigiem Pi Græco-
 rum. Sic à monetis & vetustis exemplaribus videtur. Et in eodem cap.
 Nam Semo in terra sancta expectanti vocationem Abrahami, relicta
 erant sacrosancta Geometrica & abscondita (Hebraicæ nostræ) donec
 illarum Divinitatus Divina Legis exaratio redderet testimonium. Inde est
 factum, ut in Aegypto esset sacrosanctum & solis sacerdotibus cognitum li-
 terarum Hieroglyphicarum genus, quum tamen esset publicus aliarum lite-
 rarum usus. Paulò post: Certissimam autem est, à Patribus, insigni
 eruditione viris, quales erant primogeniti, Hieroglyphicas literas fuisse in-
 ventas, quas Chamitis & Aegyptiacis regionibus darent necesse est, ut licet
 retinere sacrosanctas illas & primas, tamquam multò secretiores, quæ à
 mathematico pendent principio. Iterum ibidem: Quum itaque etiam
 nostro saculo obstinatissimè inherere soli Pentateucho, & Mosi libris, in
 Samaritano characterē scriptis, videamus paucos illos Judæos, qui circa
 Syriam supersunt, nec aliâ ratione jam olim à consortio communis Ec-
 clesie defecisse, quum quia publicè exposuisse Legem Dei, quinque volami-
 nibus scriptam, & characterē, ab illis fideliter servato, exaratam, Mosem
 fciebant, cui aliquid consequentium scripturarum addere nefas ducebam.
 Itaque manifestissimè constat, per 10. tribuum, à semine filii Isai, i. e. Da-
 vide defectionem, & solius Pentateuchi in lingua Samaritana conserva-
 tionem; Mosem in aliâ linguâ accepisse Tabulas, & in aliâ 12. volumini-
 bus sub decimotertio transcripsisse quinque libros, ita ut populi nossent Sa-
 maritanum, veluti publicum characterem: nec ullo modo vellent facilius
 addi

addi illas Sacras Historias, Leges, Doctrinas, & Prophetias, quas Spiritus Moſis, in 72. ſenibus agens, ſingulis ſuggererat ſacculus, uſque ad Chriſtum. Et cap. 14. *Scriptis quidem Moſes libros V. & non plures, nec pauciores, in quibus ipſis admixcuit divinitus ſcripta in Tabulis, &c. dupliciq; charactere ſacroſanctum librum fecit, ſuppreſſo omnino receptionis nomine.*

Hæc Poſtellus, quæ non ideo adduximus, quòd omnia & ſingula ejus dicta probemus; ſed ad oftendendum ex eo, quòd ille etiam ab Hebræis didicerit, Hebræos olim duplici charactere uſos eſſe; & nequaquam in ea ſit ſententia, uti Scaliger & alii arbitrati ſunt, quòd Samaritani ſint veri antiqui characteres Hebræici. Concedit quidem, illos antiquos eſſe, & à Moſe, & ulterius, originem ſuam derivare, ſed non tanquam originales, & qui in Tabulis, & Legis libro ſacratione in Arcâ reposito, exabant. Quod verò ſcribit, nullas Monetas antiquas charactere Hebræico extare; in eo videtur erraſſe: quod etiam ſcribit, *Eſram ſuſciſſe, cum hos characteres veteres in uſum revocaret & publicaret, illum ſuſciſſe, ſe novos characteres inveniſſe;* id pro ſigmento itidem habemus. Nam proculdubio multi fuerunt præter ipſum, quibus erant cogniti. Et cui quæſo bono illa fictio & ſimulatio? Annon majorem authoritatem illis conciliavit Antiquitas, & quidem authentica, quàm Novitas?

Auguſtinus Pantheus, Venetus, in ſua Voarchadumia, quatuor Hebræorum Alphabetha commemorat; Commune ſcît. quo paſſim omnes utuntur: Alterum, ab Omnipotentî Deo Moſi in monte Sinai: Tertium, Abrahamo in fluminis tranſitu, conceſſum: Quartum, quod & cæteris antiquius eſt, Enocho traditum; Hic, Commune & Tertium videtur confudiſſe: Quartum videtur eſſe fabuloſum. Nam Abraham de Balmis, & alii, duo tantùm noverunt Hebræica Alphabetha; Commune nimirum, & Tranſitus Fluminis.

Theodorus Bibliander in libro de Ratione communi omnium Linguarum pag. 62. Figuras literarum eſſe mutatas, ipſe Hebræi conſtituentur. Nam aſſerunt, Scripturam repertam in ripa Jordaniſ in ſtatua, cui nomina filiorum Iſrael inſcripta fuerunt, quum trajicerent Jordanem, ut legitur in Commentario Joſua. Quam Scripturam Tranſitus fluminis appellant; eamq; in ſuis Grammaticis obſervationibus ponit Abraham de Balmis, &c. Hoc memini etiam apud alios mellogiſe. Sed nihil

-hactenus apud Hebræos mihi occurrit in libro Josue, & commentariis in illum, de nova Scriptura illic repertâ. Historia illa extat Josuæ 3. & 4. & 8. capp. ubi quærendum esset. Interim & hic eruditus vir, à longa antiquitate, *Duplicem* scripturam inter Judæos audivit & agnovit.

Nicolaus Fullerus in Miscellaneis Sacris lib. 4. cap. 4. *Ut scriptæ Samaritanorum literæ eadem omnino sint atque Siculis incusæ*, non tamen necesse est has solas, præterea nullas, veteribus fuisse usitatas. Quasi vero uni genti unum duntaxat literarum genus semper in uso fuisse oporteat! Id quod vel ipsa experientia facile redarguat apud omnes, credo, gentes, maxime humaniores. Certe apud nostrates, characteres Archivorum proprios, multum à vulgaribus discrepare videmus. Immo multiplicem literarum speciem Arabibus familiarem, sciunt periti, haud parum inter se subinde discrepantium. Sed obscuriora sunt ista forsân, neque admodum nota studiosis. Illustriissimam autem vetustissimamq; Aegyptiorum Rempublicam quis ignorat? Quid? An uno tantum characteris genere factam instructam fuisse arbitrabitur? Hieroglyphicus eorum characteres *fundum* ac propè admirandam à communibus & vulgatis habuisse dissimilitudinem certo certius opinor. Et quisquam illud acriter pugnabit, ut sapientissima Hebræorum gens, uni tantummodo literarum formæ, quasi in servitutem perpetuo addicta judicetur? Non dubitamus igitur, pro duobus illis præcipuis rerum ac negotiorum diversis generibus, Sacrorum videlicet & Civilium, duplicem minimùm literarum figuram antiquis Hebræis fuisse consuetam. Quod idem, neco quidam animo, res ipsa illic docere queat. Quippe alterum genus, scripta Judæorum monumenta, ad hodiernum diem affatim exstantia, luculenter demonstrant: alterum, Samaritanorum libri & numismata ab interitu vindicant. Et paulò post: Quamobrem utrosque characteres, tamquam gemellos fetus, ab eadem gente Israëlita prognatos existimari par est. Ac proinde non admodum inter se dissimiles, & modò non coetaneos. Nisi si paulò antiquiores sunt forsân, quibus hodiè utuntur Judæi, quò tùm vetustiores esse cognoscantur res Ecclesiastica quàm Civiles (atque illuc vergunt, nisi fallor, verba Irenæi: Antiquas & primas Hebræorum literas, Sacerdotaies, appellantis) tùm simpliciores minusq; operosos videmus hos quàm illos, &c. Hæc Fullerus.

46.

Sic ergo ex allegatorum auctorum sententia *Duplex character*
olim

olim inter Judaeos usitatus fuerit. Hic autem quaeritur nunc; A quānam tempore id sit factum? seu; Quando illa consuetudo coeperit, & unde provenierit?

27. Ex iis, quæ hætenus è diversis scriptoribus protulimus, intelligitur, illos de hac re variare:

I. *Postelli sententia* est, id jam in usu fuisse temporibus primorum patrum ante Abrahamum, imò ante diluvium: Unum characterem, Hebraicum vid. nostrum, fuisse Sacrum & inter Patres tantum notum; Alium, Communem: Utrumque tamen Hebraeum; quia nulla alia tunc erat lingua.

II. *Alii ejus rei initium ad Abrahamum referunt.* Volunt hic, Abrahamum, dum in Chaldaea adhuc moraretur, & antequam in terram Canaan venisset, Duplicem habuisse Linguam, & duplicem Scripturam; primò Linguam Sanctam, ab Ebero avo, hæreditario quasi jure, ad ipsum devolutam, & cum hac etiam characterem Sanctum; eundem videlicet, quo postea Deus ipse digito suo Legem Tabulis inscripsit: *deinde*, Linguam Chaldaicam vel Syriacam, in Assyria tum vulgarem & vernaculam, & cum hac simul Vulgarem characterem; quem voluit esse hodiè Samaritanum dictum, vel saltem eum, cujus hic est propago. *Quod duplici Linguâ Abraham in Chaldaea locutus sit*; id testatur author libri Cosiri Oratione 2. sect. 68. his verbis: זכר היה אברהם מדבר בארמית באור כשדים שהארמית היא לשון כשדים והיתה לו העברית לשון מיוחדת לשון הקדש והארמית לשון חול h. e. Jam autem Abrahamus Aramice locutus est in Ur Chaldaeorum: (nam Aramaea, erat lingua Chaldaeorum:) & Hebraica, fuit ipsi lingua peculiaris, lingua sc. sancta; Aramica verò Prophana seu Communis. Hinc scribit etiam Sebast. Munsterus in Gram. Chald. pag. 10. Noverat igitur, ut alii verius sentiunt, Abraham duas linguas, Hebraeorum sc. & Chaldaeorum. Primam Deus puram & inconfusam in Abrahami familia reliquit. Et quam ipse Abraham imperio Divino, de Ur Chaldaeorum, relictâ omni cognatione suâ, in terram Canaan peregrinaturus veniret, usus est cum suis sacra linguâ: ceteris propinquis & cognatis suis, quos in Chaldaea reliquit, Babyloniorum jam assuescitis lingua, & tandem involutus errore. Quinimò nec ipsi D. Hieronymo ignota fuit ista sententia, prout patet ex eo quod scribit ad Danielis cap. I. Philo inquit, arbitratur, Linguam Hebraeam ipsam esse Chaldaicam, quia Abraham de Chaldaea fuerit. Quod si reci-

pimus,

primus, querendum est, Quomodo nunc pueri linguam, quam noverant,
 doceri jubeantur? nisi forte juxta quorundam opinionem, duas Abraham
 linguas, & Hebræorum & Chaldaeorum, scisse dicamus. Quod Abra-
 ham, in Chaldaea, lingua Chaldaica sit usus, de eo non existimo
 esse controversiam; An verò etiam jam tum Linguam Hebræam lo-
 cutus sit, & calluerit; An demum in Cananaea eam didicerit? de
 eo est inter graves authores controversia. Ex professo nunc de illa
 agere, non est instituti nostri. Josephus Scaliger existimat, Abra-
 hamum, in Syria, Syriacam duntaxat linguam calluisse: Hebræam
 verò à Cananæis, postquam in illam terram venisset, didicisse.
 Vide eum in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum: & in
 aliâ, ad Stephanum Uberum, quæ incipit, *Quas grates tibi referam.*
 Alii verò contrà sentiunt, Abrahamum in Syria Syriacè quidem
 locutum esse, sed neque Hebraicæ ignarum fuisse; quæ sententia
 ut antiquior, sic probabilior nobis videtur. Nam primò, etsi in
 Chaldaea, ubi Syriaca lingua in usu communi erat, vixerit, potuit
 tamen utramque linguam, Hebræam & Syriacam sive Chaldai-
 cam tenuisse, uti suprà ex libro Cosiri audivimus. Vivebant enim
 cum eo adhuc ipse benedictus Sem, Arphachschad, Sela, Heber,
 à quo עֵבֶר הֵבְרַי Hebrai nomen habent, juxta illud; Patri omnium
 filiorum Eber, Gen. 10. 21. quos Linguam Hebræam perdidisse quis
 credat? Deinde, verisimile nullo modo est, Chananæos, populum
 maledictum & postea extirpatum, Linguae Hebrææ puritatem
 potius retinuisse, quàm Semum, Eberum, Abrahamum, aliosque
 ex ea linea Patres, inter quos sanctitas, pietas, Dei cognitio, & Ec-
 clesiæ semen conservatum fuit. Denique etiam, Linguae Syriacæ
 in Assyria ortus, non tam commercii peregrinorum, quàm ipsi
 Diversitatis linguarum principio; Confusioni nimirum, à Deo
 hominibus insolentibus immixtæ, adscribendus videtur. Itaque
 Lingua Hebræa apud Prophetam Jesajam cap. 19. v. 8. Lingua Ca-
 naan dicitur, non quia eâ usi sint Cananei, posteri maledicti Chami, ex
 quibus etiam fuerunt Aegyptii: sed quia eâ usi sunt habitantes in terra
 Canaan; primùm quidem patriarcha Abraham, Isaac & Jacob, deinde
 Israëlita, ejectis Cananæis & Phœnicibus, scribit Bibliander de Ra-
 tione Communi omnium Linguarum, pag. 20. אֲבֹרָהִם הָיְתָה זֹאת
 אֲבֹרָהִם Ab Abrahamo hoc fuit ipsis, hoc habuerunt Cananei, scribit R.
 Jehuda Muscarus in Cosiri, Orat. 2. num. 68. Qui plura de hac
 quæstione

quæstione voler, legat Fuller. in Miscell. sacr. lib. 4. cap. 4. Sic itaque, qui hanc tenent sententiam, censent Abrahamum & duplici usum fuisse linguâ, & duplici Scripturâ, Sacrâ & Communi; & ab eo tempore rationem illam duplicem scribendi perpetuè inter Israëlitas permanuisse; adeò ut etiam Moses diverſo charactere exemplaria Legis exarârit, ut antea vidimus.

III. *Alii* videntur originem hujus rei ad Josuæ tempora referre; Hi scribunt; Quum Israëlitaë Jordanem trajicerent, illos scripturam reperisse in ripa Jordanis, in statua quadam, cui nomina filiorum Israël inscripta fuerint. Et hanc, *Scripturam transitus fluminis* (id est, עברי Ebræam) appellaram. Hanc sententiam, uti apud Hebræos nunquam vidi nec legi: ita non video, quam speciem habeat. Dicunt, Hebræos hoc scribere, sed aucthores non nominant. Unde mihi est suspectum.

IV. *Alii* ad alia sæcula posteriora referunt, circa tempora Templi primi, saltem inter tempora Moſis & Esræ, ut R. Jehûdah Hakadofch, de quo thes. 14.

Ex omnibus istis sententiis, secunda fortè est maximè probabilis, quam etiam ipsa Duplicis Scripturæ Nomina aliquo modo confirmare videntur, quæ Hebræi ipsis tribuunt; dum Unam appellant אשורי Assyriacam; Alteram עברי Ebræam, h. e. *Transitus fluminis*, ut paulò post visuri sumus. Quicquid hujus rei sit, inter plerisque de Duplici Charactere convenit, inter Hebræos olim usitato, non à temporibus demum Esræ, sed aliquot jam ante Esram sæculis.

47.

Itaque hoc posito, porrò quærat aliquis, *Quomodo horum duorum characterum alter ad Samaritanos devenerit?* Hoc ut intelligatur, sciendum primò; *Quinam hi Samaritani fuerint?* deinde, *Quâ occasione & Scriptura & Legis Israëlitarum participes facti fuerint?*

48.

Quæritur ergo primò; *Quinam Samarita vel Samaritani fuerint?* Samaritaë Hebræis vocantur propriè שומרוני Schomronim, ab urbe שומרון Schomron vel Samaria, quam incoluerunt: communiter verò כותי Cuthai, à כוּת Cuth, regione Persidis: quòd maximam partem inde in Terram sanctam translati fuerint. Erat non gens peculiaris, sed gentium variarum colluvies. Cùm enim

H

decem tribus Israëliticæ, (quarum Samaria erat metropolis & Regum sedes) à Salmanassare in Assyriam captivæ abductæ essent, in eorum locum coloniae traductæ fuere ex diversissimis regnis, Babel, Cuthâ & Avva, Hamath, Sepharvâim, quæ Samariæ & vicinis in locis sedes suas fixerunt. Unde à loco habitationis præcipuo vocati fuerunt *Samarita*; à præcipua parte *Cuthæi*, quod Cuthæorum plures, quàm cæterarum nationum fuerint, ut Elias sensit in Tisbi, in 12. Historia extat 2.Reg.17. ubi v.24. legitur: *Adduxit præterea Rex Assur homines de Babel, & de Cutha, & Avvah, & Hamath, & Sepharvâim, & collocavit eos in urbibus Schomron loco filiorum Israël, qui possederunt Schomron, & habitaverunt in urbibus ejus.* Hi ergo sunt Samaritæ.

49.

Quanam verò occasione, & quâ ratione, cum populi fuerint extranei, Leges & Scriptura Judæorum facti sunt participes? Id iterum legitur dicto cap.17. secundi lib. Reg.v.25.26.27. &c. his verbis: *Fuit autem principio, cum habitare caperunt illic, non timuerunt Jehovam, & misit Jehova in eos leones, qui eos occidebant. Dixerunt ergo Regi Assur, dicendo, Gentes, quas transfulisti & collocasti in urbibus Schomron, non norunt morem Dei terræ: & immisit in eos leones, qui interimunt eos, et quod nesciant morem Dei terræ. Præcepit itaq, Rex Assur hisce mandatis; Deducite illic unum de sacerdotibus quos transfulistis inde, qui pergant & habitent illic, & doceant eos morem Dei terræ. Venit ergo unus de sacerdotibus, quos transfulerant de Schomron, & habitavit in Bethel, docebatq, eos, quomodo timerent Jehovam. Fecerunt verò singula gentes Deos suos, & reposuerunt in domo excelsum, quæ fecerant Schomronitæ, singula gentes in urbibus suis, in quibus habitabant. Viri enim Babel fecerunt Succoth Benoth: viri autem Cuth fecerunt Nergal: & viri Hamath fecerunt Asmah: Avvai autem fecerunt Nischas & Tarebac: Sepharvai autem comburebant filios suos igne ipsi Adramelech & Anamielech diis Sepharvæorum: Et timebant Jehovam: feceruntq, sibi aliquot suorum Sacerdotes excelsum, qui faciebant eis in domo excelsum. Jehovam quidem timebant, & nihilominus diis suis serviebant, juxta morem Gentium, unde transfulerant eos. Usq, in diem hanc faciunt juxta ritus pristinos: non timeant Jehovam, neq, faciunt juxta decreta & morem ipsius, neq, juxta Legem & præceptum, quod præcepit Jehova filius Jacob, cui imposuit nomen Israël, &c. Et vult. Itaq, Gentes istæ timuerunt*

numerunt Jehovah, & nihilominus sculptilibus suis servierunt: etiam filii filiorum eorum, secundum quod fecerunt patres eorum, ita ipsi faciunt usq; ad diem hanc. Haecenus ex libro Regum. Flavius Iosephus hanc historiam recitans Antiq. Judaicar. lib.9. cap. ult. pro Pœna Leonum, dicit *Savam exortam esse pestilentiam.* Vide eum. Et pro eo quod de Uno tantum Sacerdote sacrae literae memorant, ipse ait; *Missus ad Regem Assyrium legatis, petierunt ut Sacerdotes aliquot è captivis Israëlitis ad eos remitteret.* Leontius Byzantinus de Sectis Aethiopiae secundâ scribit; *Sacerdotem illum, cum advenisset, nihil aliud docuisse eos, ut extranei scriptores ajunt, וְהָיוּ מִן הַכֹּהֲנִים שֶׁהָיוּ מִן הַכֹּהֲנִים שֶׁהָיוּ מִן הַכֹּהֲנִים* nisi solum Pentateuchum: & inde esse, quod illum solum Samaritani recipiunt. Eadem historia traditur etiam in פִּרְקֵי פִּרְקֵי Pirke seu Capitibus R. Eliesaris cap. 38. & in Jemmedenu sect. וְיֵשֶׁב, sed cum quibusdam aliis glossematis & additamentis: הַכֹּהֲנִים אֵינָם אוֹמְרִים נְחֻשְׁבִּים לְגוֹי מְשֻׁכָּעִים אוֹמְרִים Cuthai vel Samaritani non reputantur pro aliqua gente ex septuaginta populis (de quibus Genes.9.) sed ex reliquis quinq; gentibus Regi pretiosis, sicut dicitur; Adduxit præterea Rex Assur, &c. 2.Reg.17.24. R. Iose dixit, Addidit illis adhuc gentes quatuor, ut omnes simul sint novem, sicut dicitur, Diuazi, Arphalath-chazi, &c. Esrâ 4.9. Cum verò deportarentur Israëlita è loco suo, è Samaria, misit Rex servos suos, & collocavit ipsos in Samaria, ut afferrent vel penderent tributum Regno. Quid fecit Deus? Immisit in eos leones, qui occidebant eos, sicut dicitur; Principio, cum habitare ceperunt illic, &c. Miserunt ergo ad Regem, & dixerunt ei, Domine noster Rex; Terra, in quam nos misisti, non recipit nos: pauci enim ex quamplurimis sumus superstites. Rex, accersitis ad se omnibus senioribus Israël, dixit eis, Omnibus annis, vel toto eo tempore, quo in terra vestra fuistis, non orbavit vos bestia agri: nunc verò non recipit nec tolerat istos. Hi consilium Regi dederunt, quo sperabant se effecturos, ut ipsos iterum in terram suam reduceret; Dixerunt ei, Domine Rex, Terra illa non suffert gentem, quæ non operam dat Legi, & quæ non est circumcisa. Respondit Rex, Date ex vobis duos, qui eant, & eos circumcidant, atq; in Lege erudiant. Cum itaq; verbum Regis revocare non possent, miserunt Rabbi Dositheum & R. Zachariam, (in Jemmedenu legitur; ר' דֹּסִיתָא בֶּר' זַחַרְיָהוּ & R. Sebjam) qui circumciderunt eos, סִבְיָא R. Dositheum ben Jannaj, & R. Sebjam) qui circumciderunt eos, וְהָיוּ מִלְּפָדִים אוֹתָם סִפֵּר הַתּוֹרָה בְּכֶתֶב נוֹשְׂרִיקוֹן & docuerunt eos librum Legis Scripturâ Notaricâ, & flebant. Gentes verò ille ambulaverunt in

statutis Legiæ, & in statutis Deorum suorum, sicut dicitur; Jehovam timebant, & Diis suis serviebant. Cùm Ascenderet Esra à Babylonia, & Zerobabel filius Schealthielis, & Jehosua filius Jehozadak, incipiebant flere in Templò Domini, sicut dicitur; Tunc surrexerunt Zerubbabel filius Schealtiel, &c. Elræ 5.v.2. & venerunt contra eos Samaritæ ad bellum 180000. viri. Num ergo Samaritani fuerunt, annon fuerunt Cuthæi? A nomine urbis Samaria vocantur Samaritani. Præterea quesiverunt occidere Nehemiam, sicut dicitur, Veni, & conveniamus pariter in villis in campo Ono, Nehem. 6.2. Adhuc impediverunt opus Domini duobus annis, quod fuit usq; ad annum Jubilæi. Quid fecit Esra & Zerubbabel filius Schealtiel, & Jehosua filius Jehozadak? Convocarunt totum catum in Templum Domini, & venire fecerunt trecentos Sacerdotes, trecentos pueros, trecentas buccinas, & trecentos libros Legi in manu eorum, qui clangebant, Levitæ verò caneabant & psallebant, וּמְנַדִּין אֶת הַכֹּהֲנִים בְּסוּד שֵׁם הַפְּפוּרֶשׁ וּבְכֶתֶב הַנִּכְתָּב עַל הַלְיָחוּר וכו' & excommunicabant (in Jellammedenu, וּמְנַדִּין וּמְשַׁמְתִּין וּמְנַדִּין Et anathematizabant, & Schammatisabant, & excommunicabant, h.e. omnibus excommunicationis fulminibus & speciebus excommunicabant) Cuthæos per secretum Nominis Tetragrammati, & per Scripturam qua scripta fuit in Tabulis, & per anathema domus judicii superioris, & per anathema judicii inferioris; Ne quis unquam ex Israël comederet panem Cuthæi, unde dixerunt; Quisquis comederit carnem Cuthæi, perinde est ac si comederet carnem porci: item, ne quisquam Cuthæum faceret profolyrum, h.e. in Judaismum reciperet, &c. Hoc anathema ad Judæos, qui in Babylonia remanserant, missum, non solum ab illis fuit approbatum, sed novo superaddito auctum & confirmatum. Hæc illic. In quibus noto, duplicis Scripturæ fieri mentionem, primò כְּתָב נִטְרִיקוֹן Scriptura notarica; deinde כְּתָב הַנִּכְתָּב עַל הַלְיָחוּר Scriptura, quæ extabat in tabulis. Illâ dicuntur duo illi commemorati seniores, ad Samaritanos missi, Samaritanos Legem docuisse. Hac, ab Esra Samaritanos fuisse excommunicatos. Ergo patet hinc, quâ occasione & quo tempore Samaritani ab Hebræis seu Israëlitis literas Hebræas acceperint. Cùm verò gens fuerit tam vilis & abjecta, Judæis insuper invisa, & Judæi duplici caractere, si superioribus fidem demus, scriptam Legem habuerint, an probabile est illos Samaritanis occultum illum & sacratum, qui in Libro Legis in arcâ asservato, & inter paucos, extabat, tradidisse; & nō potius Charac-

terem

sterem communem, in vulgaribus libris & communi usu extantem ? Sanè id mihi hîc videtur innuere vox נֹטָרִיּוֹן *Notarica Scriptura*, (quamvis non ignorem; quid vox illa vulgò apud Rabbinos significet,) q. d. Scriptura נֹטָרִיּוֹן *Notariorum*, quæ à Scribis & Notariis publicis in contractibus, instrumentis, epistolis, & similibus usurpatur. Sic נֹטָרִיּוֹן pro *Notariis* non uno in loco reperitur. Confirmare videtur hoc, quòd *Scriptura Tabularum* peculiaris fiat mentio. Videtur enim hoc non obscurè significare, hunc R. Eliesærem superiorem Scripturam ab hac distinguere voluisse. Præterea cum hîc referatur, Elram, allegatas ob causas, gravissimo Excommunicationis fulmine Samaritanos feruisse, adeò ut Israëlitis nihil quicquam commercii in posterum cum ipsis intercedere debuerit, an credibile est, illum Scripturam sanctam ipsis relicturum, & peregrinam Israëlitis daturum fuisse? Quod dicitur, וַיִּכְנְרוּ *Et excommunicarunt Cuthæos*, Morinus Exercit. i. interpretatur *Fugerunt*, satis inscitè & imperitè. De his Samaritis legitur etiam Ecclesiastici cap. 50. v. 27. 28. *Duas gentes odit anima mea, tertia autem non est gens: Qui habitabant in monte Seir, & Philistæi, & stultus populus qui habitat in Sichem* (ibi Samaritæ etiam habitabant.) Præter dictas Idololatriæ species, unde Judæis exosi fuerunt, erat etiam hæc, quòd Templum Hierosolymitanum spreverint, & proprium in monte Garizim extruxerint, in quo ipsi adorabant, unde ea quæ leguntur Johan. 4. quod factum à Sanaballat præfecto Darii, in gratiam Manassis generi sui. Et quamvis omnem tunc Idololatriam deposuisse viderentur; deprehensum tamen fuit, ipsos in monte coluisse imaginem Columbæ. Sed satis pro instituti ratione de Samaritanis. Sufficienter enim hinc disci potest, *Quinam Samaritani fuerint? & Quâ occasione Hebræorum literæ & characteres ad ipsos devenierint?* quod inquirere hîc nobis fuit propositum.

50.

Cum ergo de hoc nunc constat, Quâ ratione Scripturâ Hebræorum, vulgaris scil. & communis, ad Samaritanos istos devenierit, unum adhuc expediendum restare videtur; *Quare illa Scriptura in Talmud & alijs quibusdam Judæorum scriptis appelletur כְּתָב עֵבֶר*, vel כְּתָב שֶׁל עֵבֶר הַנָּהָר *Scriptura Ebræa, Transfluvialis, vel transfluvialium?* Ut hoc intelligatur, tenendum & repetendum, quod paulò antè dictum, esse quosdam, qui Duplicis Scripturæ inter

Hebræos originem ad Abrahamum referunt. Is ex vocatione Divina, primò ex Ur Chaldæorum, postea ex Charran, ubi aliquandiu cum Patre Theracho habitavit, in Cananæam venit. Chaldæa autem à Cananæa disjungebatur interjecto Euphrate, quem trajicere necesse habebant, qui ex una terra in alteram transire voluerunt. Hinc Chaldæi & Syri à Cananæis vocabantur עבר הנהר vel אנשי של עבר הנהר vel בני הנהר *Homines trans fluvium, vel transfluviales*, sicut nos dicimus *Transalpinos, Transmarinos, Transthenanos*; vel brevius עברי quasi dicas עבר נהרי & Terra ipsa עבר הנהר *Trans-fluvium, h.e. Transfluvialis*. Vicissim relatione mutuà Cananæi Assyriis quoq; *Trans fluvium* erāt, & *Transfluviales* pariter dicti. Vide I. Reg. 4. 24. &c. Priore sensu legimus Genes. 14. v. 13. Abrahamum primum omnium à quodam Cananæo vocatum עברי Hebræum, q. d. *Transfluvianum*. Et Josuæ 24. v. 2. legimus: *Et dixit Josua ad totum populum, Sic dixit Dominus Deus Israël, עבר הנהר In (terra) trans fluvium (Euphratem) habitarunt Patres vestri à seculo, Thérach pater Abrahami, & pater Nachoris, & servierunt Diis aliis: Et assumpsi patrem vestrum Abrahamum מֵעֵבֶר הַנָּהָר de (terra) trans fluvium in totam terram Canaan*. Sic cùm Abraham in terram Canaan venisset, fieri potest, ut ipse à terra, ex qua venit, Cananæis vocatus fuerit עברי Ebræus, *Transfluvianus*: & Loquela pariter ac scriptura ejus vulgaris, quā loqui & scribere solebat לשון עברי & כתב עברי *Lingua Hebræa, Scriptura Hebræa, h. e. Transfluviana*; atque ita postea nomen hoc retinuerit. Alii volunt, Abrahamum עברי Hebraum vocatum, Linguam itidem עברי Hebræam ab עבר Hebero, ex cujus familia Abraham fuit oriundus, & in cujus familia lingua Hebræa conservata fuit. Si hoc statuatur, dici potest, quod ex ipsorum Hebræorum, qui in Cananæam venerunt, usu Cananæi hoc didicerint, & tum temporis, uti lingua, sic Scriptura quoque vulgaris & communis seu publica עברי Hebræa vocata fuerit: altera autem הקדש *Sancta*, (sicut suprā ex quodam Rabino audivimus, inter alias, hanc quoque ob causam Linguam Hebræam Sanctam, & Scripturam Sanctam vocatam) ad differentiationem vulgaris & publicæ. Annon etiam, qui inter suos domesticos fuit עברי Ebræus vocatus ab עבר Hebero, à Cananæa incolis, ob homonymiam vocis, à Terra *transfluviana* taliter vocari potuit? Ita, quocunque modo sumatur, facile conjici potest, unde inter

inter Hebræos Scriptura ista, quâ hodie Samaritani utuntur, עברי Hebræa vocetur; quia scilicet olim erat Scriptura Hebræorum חזל vulgaris & publica, non כתב הקדש Scriptura sancta, quâ in sacris utebantur. Unde autem eam Abrahamus habuerit, & acceperit? An à patribus suis inde ab Adamo, ita ut illi statim distinctionem inter Scripturam Sacram & Prophanam fecerint, quod Postellus sensit? An verò Scriptura illa fuerit terræ Chaldææ & Assyriæ, vel linguæ illius propria, ut Hebræorum quidam volunt? non multum in præsentî quæstione nostra referre videtur, quamvis, ut, quod est res, ingenuè dicamus, hoc se nobis magis probet, cùm supra viderimus, Duplicem quoque Abrahamum habuisse linguam. Sed, utut sit, de ratione hujus appellationis, ex iis quæ dicta sunt, aliquatenus constare videtur.

51.

Tandem, *Cur eadem ista Scriptura in supra adducto loco Talmudico, ex cujus occasione banc digressionem instituimus, à Raf Chasda videtur vocari ליבונא Libonæa, vel Libanica?*

In hoc non multum nobis situm: quia tamen Morinus existimat, se magnum arcanum hic reperisse & detexisse ad sententiæ suæ confirmationem, quid rei sit, & quàm feliciter ei cesserit, videamus. R. Salomonis glossa est: אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות *Litera sunt magna; quales sunt illæ, quibus scribunt (Isrælitæ) in amuletis, seu, schedis membranaceis collo appensis, aut superliminaribus inclusis.* Quomodo hoc intelligat R. Salomon, ex alia ejus glossa liquet, quæ legitur in Talmud Megillah cap. i. fol. 8. col. 2. in imo pag. וכתב עברי Et scriptura Hebræa; annotat; שכתב בכתב של בני עבר הנהר ובמסכת אותיות גדולות הן ואין דומות לכתב אשורי *Si scripserit Scripturâ filiorum transfluvium, quam in Tractatu Sanhédrin vocant ליבונא Libonæam.* Et in Tractatu Schâbbas cap. 16. fol. 115. 2. ad כתב עברי Scriptura Hebræa, transfluvialis; scribit; לכתב אשורי *Litera magna sunt, & non sunt similes scripturæ Assyriacæ.* Itaque sic R. Salomon seipsum explicat. Morinus, ut hoc probet, adducit R. Alariam in libro Meor enajim: R. Alarias, inquit, supplet his Salomonis verbis allatis, הנהוג אצל הכותבים שהם שמרונים *Quod consuetum est apud Cuthæos, qui sunt Samaritani.* Sed non fuit ea mens R. Alariæ quicquam hic R. Salomonis verbis assuere, vel explicationem adicere:

adjicere: verum connectit hæc verba cum præcedentibus fuisset verbis, quibus R. Salomonis explicationem per Parenthesin interjicit, quam Parenthesin non animadvertit Morinus. Verba Afariæ sunt: וְלֹא כָתַב שְׁלֹשׁ אָבְל בְּאוּרוֹ נִחְזִיל לְלִמּוּד צִנּוֹת הָאוֹתוֹת. וְלֹא כָתַב שְׁלֹשׁ אָבְל בְּאוּרוֹ שֶׁקִּרְאוּהוּ זֶל כָּתַב עֲבָרֵי הַיָּיִנוּ שֶׁל בְּנֵי עֲבָרֵי הַנְּהָר אֲשֶׁר תִּאֲרוּהוּ גֹכ כָּתַב לִיבְנֵי אֶרֶץ וּפְרָשִׁי אוֹתוֹת גְּדוּלוֹת עָצִין אוֹתָן שְׂכוֹתֵיכֶן בְּקִמְעוֹת וּמִזְוֹזֵי הַחֲדָדִים אֶל הַחֲדָדִים הַזֶּה הַשְּׂמֹנִים Horum verborum vera & genuina interpretatio hæc est: *Incipiemus discere figuram literarum; verum non in ea Scripturâ, quam nos habemus, sed in eâ, quam Rabbini nostri vocant Scripturam Hebraeam, hoc est, Transfluvialium, quam etiam appellant Scripturam Libonæam (id R. Salomon explicat, Literas majusculas, quales sunt illæ quas scribunt in Amuletis & Mefusoth) quæ usitata est apud Cuthæos, qui sunt Samaritæ.* Non vult dicere, R. Salomonem sensisse, Samaritanos solitos fuisse amuleta & similes schedas istiusmodi literis scribere: sed ipse Afarias dicit, intelligi scripturam usitatam apud Samaritanos. Parenthesis non animadvertita Morino imposuit. Hoc unum est. Deinde affert Morinus aliam expositionem ex quodam R. Mose, qui לִיבְנֵי אֶרֶץ Libonæam interpretatur Scripturam in facie sui ipsius. At quid est Scriptura in facie sui ipsius? Scriptura per se, Scriptura peculiaris; ut Syriaca, quâ Christiani in monte Libano utuntur. Tertiò adducit additiones Talmudicas, quæ tradunt, Locum aliquem sic vocari, à quo Scriptura ista nomen sibi fecerit. Horum verò nihil Morino sapit, sed novam & propriam suam interpretationem profert, inquit: *Nos vero Rabbini omnibus exploſti, Scripturam inſculpam vertimur. Constat enim ex R. Nathane in Aruch, לִיבְנֵי in Talmud nonnunquam pro Scalpro seu Celo usurpari, & לִיבְנֵי pro Re incisa. Respondit igitur, inquit, Raſ Chafſa interroganti, Quæ eſſet Scriptura Hebræa, quâ Cuthæi utuntur? Illam eſſe, quæ in numiſmatis ſeu ſiclis Judaicis inſculpta conſpicitur.* Itaque Morinus לִיבְנֵי אֶרֶץ interpretatur *Inſculpta ſcriptura*. Quo vero fundamento? quia nempe conſtat ex Aruch R. Nathanis, לִיבְנֵי nonnunquam in Talmud pro Scalpro seu Celo usurpari, & לִיבְנֵי pro Re incisa. Diu hæſi, antequam apud R. Nathanem hæc in Aruch reperire potuerim. Tandem verò deprehendi, unde iſtas novas & acutas interpretationes exculpeſcit. In Aruch, in לבן tertio, adducuntur ex principio Gemaræ libri Cholin fol. 8. l. ſequentia verba, לִיבֵן סִכֵּן בְּאוֹר וּשְׁחַט בָּהּ, unde, niſi

nisi omnia me fallant, ipse ex primis verbis ליבן סכין elicit, ליבן esse סכין Cultrum; & Cultrum deinde sumpsit pro Scalpro vel Cælo; quo nihil alienius, vel à mente R. Nathanis, vel Gemaræ seu Talmudis. Illa enim verba adducuntur ad illustrandum significatum verbi ליבן, quatenus Candefacere significat; & reddenda sunt; Si candefecerit (Ianius) cultrum in igne, & mactaverit eo. Mox sequitur ibidem: חידודה קודם ליבונה פירוש חידודה מקדים לחתוך קודם תכנו' ליבונה, ex quorum verborum tribus his, ליבונה פירוש חידודה, ipse extudit ליבונה significare חידודה Rem incisam. Sed toto cælo erravit: Priora tria verba ליבונה קודם חידודה, iterum sunt exempli loco adducta ex Gemara, & reddenda sunt; Acies ejus (cultri sc. mactatorii, igni candefacti) præcedit Candefactionem seu Ustulationem ejus; His verbis subjungit Perusch seu explicationem suam R. Nathan; חידודה Acies ejus prius scindit, antequam urat vel ustulet candefactio ejus. Quid hæc omnia ad rem præsentem, & scopum Morini? Ex his apparet, non sine causa ipsum in Præfatione gloriari, ea, quæ in illis Exercitationibus habet, nequaquam è triviali magisterio esse collecta, & Exercitationis primæ cap. 3. selangissimè abesse ab eorum sententia, qui crudâ & indigestâ materiæ undique convasata & consarcinata mole lucubrationes suas infercire malunt, quàm maturo & decocto rerum & opinionum variarum succo condire, &c. Sanè, si quis liber istius generis hodie mihi visus, qui crudâ & indigestâ materiæ Hebraicæ mole sit infertus & confertus, hæc sunt Exercitationes Ecclesiasticæ Johannis Morini. Innumera alia producere possem, si necesse foret. Hæc tamen, & alia quamplurima ejus generis, tamquam חטאות שגגה Peccata erroris & ignorantie ei condonari possent, nisi חטאת זדון Peccatum superbiæ accederet, quo sæpè testimonia authorum mutila (quo in facto jam ab alio est deprehensus) adducit, & protervè acque insolenter nimis per totum librum contra Hebraicam Veritatem insurgit, & ex Veritate Hebraica, quo elogio eruditi Patres, D. Augustinus, Hieronymus, Beda, & alii, Textum Hebraicum ornarunt, Falsitatem Hebraicam facere, omnem ei authentiam & auctoritatem adimere, atque in ejus locum Samaritanum nescio quem codicem nobis substituere & obtrudere anniditur. Sed hæc אנב אורחא in transitu & obiter. Quod ad rem ipsam, non opus fuisset tanto conatu & molimine novam hujus vocis ליבונאה interpretationem requirere.

Nam, utur in dubium vocari possit, tamen facile ei potest concedi, Samaritanam illic intelligi Scripturam. Ilraelitas etenim olim eâ usos, & in illâ quoque Legem ipsi à Mose datam fuisse, Hebraei non diffidentur; sed non tanquam authenticâ, sanctâ, & eâ quâ Moses in monte Sinai Legem à Deo accepit. Verum tempus est, ut ex diverticulo iterum in viam redeamus. Coepimus considerare & ponderare Testimonia, quæ pro Novitate literarum Hebraicarum, & Antiquitate Samaritanarum, producuntur. Atque hæc quidem duo, de quibus hætenus egimus, sunt præcipua, quæ ex Veteribus authoribus adferri possunt; quæ tamen, uti visum, alteram sententiam non evertunt. Et posito, unum vel alterum ex Hebraeis olim in sententia hac fuisse, nondum tamen sequitur, illos tot allatis testibus & testimoniis præferendos esse. Quæ ex iisdem de appellatione Scripturæ Assyriacæ proferuntur, mox expendemus.

52.

Unius adhuc ex Talmudicis testimonii meminit Joseph Albo, dum scribit lib. 3. cap. 16. וְלִפִּי הַנִּרְאָה סְסוּנִיַּת הַנִּמְרָא רִישׁ פֶּרֶק כָּל חֲבִי הַכֹּתֵב שֶׁבִידִינוּ הַיּוֹם שֶׁהַסְּפָרִים נִכְתָּבִים בּוֹ אִינוּ כֹּתֵב עֲבָרִי בְּלֹא סֶפֶק h. e. Et secundum id, quod perspicitur ex paragrapho vel sermone quodam Gemaræ, in principio capitis (quod incipit) כָּל כֹּתֵב Omnia scripta; Scriptura ista, quæ est in manibus nostris hodie, quæ libri nostri scripti sunt, non est Scriptura Hebraica sine dubio. Ita fideliter hæc sunt transferenda. Provocat ad סְוֵנִיָּא sermonem sive textum quendam Talmudicum in principio capitis 16. Tractatus de Sabbatho; Verba autem illius סְוֵנִיָּא textus non adducit, sed Lectoris diligentiae inquirenda relinquit: Nam omnia sunt ipsiusmet Josephi Albi verba. In allegato autem capite duo habentur, ad quæ respicere videtur; Primò, fol. 115. col. 1. legitur: הָיוּ כְּתוּבִין זִמְתֵּיהֶן דִּין כְּתוּבִין עֲלֵמִית יוֹוִנִיָּא מְדִית עֲבָרִית עֲלֵמִית יוֹוִנִיָּא Si libri fuerint scripti Aegyptiacè, Mediè, Ebraicè, Elamiticè, Græcè: deinde col. 2. אֵלֶּה אֵלֶּה בֵּין סְפָרִים לְמַגִּלָּה אֵלֶּה אֵלֶּה בֵּין סְפָרִים נִכְתָּבִים בְּכָל לִשׁוֹן וּמַגִּלָּה עַד שֶׁתִּהְיֶה כְּתוּבָה אֲשֶׁרִית Non est differentia inter libros (reliquos sacros) & volumen Estheræ, (respectu scil. illius rei, de quâ illic sermo) nisi hæc, quod reliqui libri scripti quavis lingua, & volumen Estheræ, non nisi Scripturâ Assyriacâ scriptum. Quomodo hinc argumentari velit & concludere Josephus Albus, non dicit, neque satis video, nisi fortè ex Nomine אֲשֶׁרִית

Assyriacæ

Affyriaca Scriptura ; ad quod autem partim jam in superioribus est responsum , partim inferius adhuc respondebitur. Notandum etiam , in Tractatu *Megilla* fol.8. col.2. hanc Traditionem aliter legi , unde in margine annotatur ; וצ"ע *Hoc consideratione opus habet : nam in Megilla aliter legitur.* Hic verò non possum non iterum notare egregiam Morini peritiam Hebraicam. Ille enim Exercitat.2. cap.4. Josephi Albi sententiam & verba producens , cùm ad hæc à nobis allegata verba veniret , ait ; *Hoc rursus probat* (scil. Albo) *Talmadis testimonio evidentissimo , quo fretus , ait , Consuetudinem esse Gemara , dicere , Scripturam Judaicam non esse Hebraam* (nequaquam sic dicit Albus) *Locus , inquit est initio sectionis , כל כתבי . Est autem illa in Tractatu de Sabbatho . Verba autem sunt ista : הכתב שבידינו היום שהספרים נכתבים בו אינו כתב עברי בלי ספק Scriptura , quæ est in manibus nostris hodie , quæ libri scribuntur , non est scriptura Hebraica sine dubio . Falsum est , hoc in Tractatu de Sabbatho legi : ipsius sunt Albi verba , ut ex fideli nostrâ versione liquet . Si Talmud inspexisset Morinus , non sic scripsisset fortè : quia verba ista nullibi reperisset . Iterum itaque apparet , quantum isti homini , in hac & aliis materiis , sit fidendum . Optimè verò scribit alibi ; Res unaquæq; succi parum habet , secus plurimum . Paucissimis , multa scribere & bene , concessum est .*

53.

RECENTIORES HEBRÆOS quod attinet , sicut veteres pleriq; contrariam sunt sequuti sententiam : ita & hi pænè omnes in eandem iverunt , aded ut qui eam sint amplexi , sint revera כספן ינהג בֹּכֵר *homines numeri* (i. e. oppidò pauci) *quos puer facile scribat* (*Jes. 10. 19.*) imò *quos puer parvus ducat* (*Jes. 11. 6.*) Ex omnibus enim , quos mihi quidem hæc tenus videre & legere contigit , nonnisi unum inveni R. *Josephum Album* , in libro *ikk'arim* , Orat.3. cap.16. qui expressè & disertè hanc sententiam de Novitate Literarum Hebraicarum , & illarum in Assyrias mutatione , susceperit defendendam & propugnandam.

Sed quid unus contra tam multos ? בְּתָרֵי גִרְיָוֹן כְּטֹלוֹ לְאַרְיֵה ** Duo catuli occidunt leonem* , habet vetus adagium in *Sanhed. fol. 95. 1.* Quid ergò si tot leones , ut R. Abraham , Aben Esra , R. Salomon , Rambam , & reliqui suprà commemorati , contra unum catulum ? Utitur ille argumētis & testimoniis , quæ partim produximus , par-

tim producturi sumus. Nomine quidem *Albus* est: sed popularibus suis *Niger* in hac quaestione, & *atro lapillo* notatus. R. Afarias scribit in Meor enajim cap. 56. אין ספק כי נשית הר"י אלבו מאמר ג' פרק י' מספר עקריו אל שהתורה נתנה בכתב עבר הנהר היא אפס ויהיו דעת החכמים אשר עוד נזכיר בפנ"ח שנתנה באשוריו הוא יזכר על הטיב לנצח h. e. *Nullum est dubium, quin inclinatio R. Josephi Albi, in libro Articulorum suorum, in eam sententiam, quod Lex data sit scripturâ Transfluviali, sit frivola & inanis: sententia verò sapientum, quod Lex data sit scripturâ Assyriacâ, pro optima habeatur in aeternum.* R. Jacob in En Jisrael fol. 142. col. 2. postquam ejus sententiæ mentionem fecisset, subjicit continuo; ורחמנא ליציל מלומר פן כי הלא זאמר Sed *Deus liberet nos, ne ita sentiamus; nam plurima ex hac sententia sequuntur absurda, &c.* Et fol. 143. ונבוד הר"י אלבו במקומו מונח כי בודאי הרשות נתונה לכל הלימד קטן צמון שיאמר עליו כי לא ש"י לבו אל סוגיתנו שבמ' מגילה על ענין מנע פד: וזכרונה אבד ממנו להיותה הפכית ממש לדבריו לעיני כל מעיני גדול וקטון Honor R. Josephi Albi in loco suo maneat, *fartus testusq; esto. Interim revera potestas data est (licet) cuivis discipulo parva, qualis ego sum, ut dicat, ipsum non apposuisse cor ad Traditionem nostram, quam habemus in Libro Megillah, de literis Menatzpach, & oblitum esse, eam planè contrariam esse verbis ejus in oculis (judicio) omnium, parvorum & magnorum.* Ex quibus apparet, quid alii Rabbini de ipsius sententia judicent. Verba & rationes ejus accuratè refutat hic R. Jacob in En Jisrael: ubi etiam ostendit, illum habere & proferre ex Talmud, quæ illic planè non habentur; ut cum dicit, *Rabbi Jehuda sententiam non valere quicquam contra sententiam Rabbiorum seu Doctorum; cum tamen in Talmud ne gry quidem extet, quod hæc sit communis sententia Doctorum, sed potius contrarium;*

54.

Deinde adducunt pro hac sententia R. *Mosén Nachmanidém*. Hic in fine Commentariorum suorum in Pentateuchum scribit; Cum venisset in Terram sanctam, in Acho sibi exhibitum & ostensum fuisse Siclum, literis claris & legibilibus signatum. Eum cum Cuthais monstrassent, è vestigio ab illis agnitam fuisse scripturam & lectam; כי היא אשר נשאר לכותבים eo quod fuerit scriptura Ebraea seu transfluvialis, quæ relicta fuit Samaritanis, juxta id quod legitur in libro Sanhédrin. Sic adducunt hunc authorem, Drusius ad diffi-

cilia

ciliora loca Exodi cap. 57. Arias Montanus de Siclo, Morinus, alii.

Sed hinc mihi non videtur concludi, quod intenditur. Dicit, *Siclum illum, sibi monstratum, continuisse scripturam Hebraam seu transiuvialem*: dicit, *Scripturam illam relictam esse Cuthæis*. Utrumque concedi potest, sine præjudicio alterius sententiæ. Nemo enim negat, Hebræos olim in Moneris scripturam illam adhibuisse: non negatur, eam scripturam relictam esse Cuthæis; sed negatur, Hebræos olim hanc scripturam solam habuisse, & hanc fuisse scripturam sanctam, quâ Deus Legem Tabulis inscripsit, quaque Moyses Legis exemplar authenticum scripserit, quod R. Moyses nuspiam affirmat. Unde dubium apud me est ipsius testimonium, nec evidenter ex eo liquere puto, illum hujus sententiæ fuisse. Quinimò omnem dubitationem tollere videtur, quod ipsemet in Præfatione in Pentateuchum scribit: Adducit illic ex Rabbinis sententiam quandam, quâ dicunt; חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חנוך מאחד *Quinquaginta Porre intelligentia creata sunt in mundo, quæ omnes tradite sunt Moysi, exceptâ unâ*. Hac exposita & declarata, subiungit; וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה; הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמזה בתיבות או בנמטריאות או בצורת האותיות הכתובות הכלכתו או הפשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה וכו' h. e. *Et quicquid traditum fuit Moysi in Porre intelligentia, id omne scriptum est in Lege, expresse vel implicite & per aliquod indicium, vel in Dictionibus, vel in Gematriis (numeris) vel in Figuris literarum, scriptarum tum rite & more suo, tum in forma suâ mutatarum; ut puta in Literis involutis, contortis, & aliis, (ut est litera נ, quæ aliquoties inverla scribitur: y quod suspenditur: literæ punctatæ, majusculæ & minusculæ): item in Apicibus literarum, & coronis illarum, sicut Rabbini dicunt; Cum Moyses ascendisset in altum, &c. vide sup. th. 16. Nam indicia illa non intelliguntur, nisi per Traditionem oralem usque ad Moysen in monte Sinai. Hinc dicunt in Schir hasschirim rabba de Chukja, quod librum תנאך Apicum monstraverit ipsis, qui est liber notus, in quo explicatur, quot sint Aleph coronata in Lege, item Beth, &c. Sic dicit mox de Salomone, quod omnia quæ scivit, habuerit ex Lege, & invenerit in ejus expositionibus, subtilitatibus Grâmaticalibus, literis, & apicibus illarum, &c. Sanè, si hæc conferantur cum iis, quæ dicta sunt su-*

prà Theſ. 16. apparebit, Nachmanidem hæc intellexiſſe de figuris
Literarum Hebraicarum hodiernis, ac proinde ſtatuiffe, illas in
monte Sinai Moſi à Deo traditas fuiſſe. Itaq; hac ratione סְנִיגוֹרִים
נִסְיָאָה קְטִיגוֹרִים *Advocatus illorum fit accuſator illorum.*

55.

Et hæc duo ſunt testimonia Hebræorum recentiorum, quæ
communiter proferri ſolent, quæ illis, quæ nos ſuprà produxi-
mus ſub theſ. 20. nec numero, nec pondere ſunt æquanda.

56.

Johannes Baptiſta Villalpandus in ſplendido & ſumptuoſo
Commentario in Ezechielem, Tomo 3. pro ſententia iſta gloria-
tur de R. Aſariæ, ſæpius à nobis in hac diſſertatione, pro alterius
ſententiæ confirmatione, laudari, testimonio: *Verum* (inquit) *de*
antiquis Hebræorum literis libet Hebræi cujuſdam ex neotericis testimo-
nium ad verbum referre: quamvis enim non tanta videatur eſſe authori-
tatis, ut hic referatur; tamen quoniam de rebus ſuis agens, veritate coa-
ctus argumenta nobis ſuppeditat, ad exaltanda Crucis Chriſti myſteria,
adverſus Judæos validiſſima, ejus ſingula verba referam, quæ è Rabbimica
li ngua fideliter Latine reddidit Benediſtus Blancucius Romanus præſby-
ter: Librum verò vocat מאור עינין Lumen oculorum, quò ipſe ma-
ximè indigebat. Is verò ſic ſcribit: Dicemus nonnulla de figura ac
forma literarum Hebraicarum, non de illis, quibus hodiè utimur,
ſed quibus legerunt Majores noſtri. In libro Megillah; & libro
Sanhedrin, ſcriptum erat literis Hebraicis, eorum ſc. qui ab Hebræis
descenderunt, cum quibus etiam inſculptæ erant literæ eorum,
qui ſunt in Libano, &c. Sic Villalpandus. Reliqua quæ ſequentur,
cùm non ad rem faciant, non ſunt neceſſaria. Quàm verò appoſitè
hunc R. Aſariam pro ſua ſententià in medium producat, appare-
bit, ſi ſequens noſtra fidelis, vera, & genuina verborum Aſariæ
interpretatio, cum Villalpandi vel Blancucii illius verſione conſe-
cratur: Nunc, inquit, cùm propemodum ad finem hujus libri noſtri perve-
nimus, incipientes demum addiſcere figuram literarum, non quidem
Scripturæ ejus, quam nos habemus, ſed ejus, quàm Rabbini noſtri p. m. in
capite primo Megillah, & cap. 2. Sanhedrin, vocant Scripturam He-
braam, h. e. filiorum trans-fluvium, quam etiam vocant Libonæam, &c.
Quid in his verbis quaſo, quod Villalpando faveat? Quæ nos
ſuprà variis in locis ex hoc R. Aſaria produximus, ſatis luculenter
docent

docent, cujus illæ sententiæ fuerit. Ideò tamen monendum hîc Lectorem duximus, ne quis in hunc Villalpandum incidens, existimet, illum aliquid, quod alteri sententiæ officere queat, proferre, vel nos studio aliqua dissimulare: & ut appareat, magnorum illorum operum Patres in his minutiis etiam aliquando errare posse, & in pretiosis istis voluminibus sæpè הסולת תחת הסולת *sursures pro farinâ*, & pro thesauris carbones venditarê.

57.

Morinus Exercit. II. cap. 2. citat etiam *Samuelem Japhe*: sed ejus libros hactenus mihi videre non contigit. Summi opere tamen dubito, num diserte pro hac sententia pugner; quia à nemine Hebræorum eum in hac causâ adduci video. Quæ de mutatione scripturæ per Efram facta dicit, intelligi possunt de ea mutatione, de qua in superioribus actum, quâ videlicet Eîras scripturam Hebræam vulgarem in sacram permutavit, & ordinavit, ut in posterum eâ tantum Judæi, tanquam verè Hebræâ & sacrâ, uterentur; alteris, Samaritanis relictis. Conjecturam meam fover, quòd videam, illum etiam ad confirmationem sententiæ suæ adducere verba authoris libri *En Israël*, qui manibus pedibusq; hanc sententiam impugnat. Firmat conjecturam, quòd idem R. Samuel Japhe dicit; *Danelem & Efram novisse scripturam illam, & Assyrios eam ab ipsis didicisse*. Omnino puto illum idem sentire cum R. Jacobo, cujus verba hac de re producentur infra Thel. 68. Si Angelus novam planè Scripturam proutit, quî eam noverunt Daniel & Esra? quî eam alios docuerunt? Valdè vereor, ne Morinus hîc iterum more suo agat, & authorem hunc oborto collo huc trahat.

Hæc itaque sunt Testimonia Hebræorum Neotericorum.

58.

CHRISTIANORUM verò Scriptorum gravissimorum Testimonia sicco pede nequaquam hîc sunt prætereunda. Nam in iis non minimum fundamentum ponunt hujus sententiæ Patroni.

59.

Præcipuum, & cui omnes innituntur, est D. HIERONYMI, Patrum Latinorum in Hebraicis doctissimi, quòd proinde diligentiore consideratione dignum. Is ergo in Præfat. in librum Regum,

Regum, sic scribit: *Viginti & duas esse literas apud Hebraeos, Syrorum quoque lingua & Chaldaeorum testatur, quae Hebraea magna ex parte affinis est. Nam & ipsi viginti duo habent elementa, eodem sono, sed diversis Characteribus. Samaritani etiam Pentateuchum Moysi totidem literis scriptitant, figuris tantum & apicibus discrepantes. Ceterumq; est, Esram Scribam, Legumq; Doctorem, post captam Hierosolimam, & instaurationem Templi, sub Zorobabele alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cum ad illud usq; tempus, iidem Samaritanorum & Hebraeorum characteres fuerint.*

.60.

Quid de hoc D. Hieronymi testimonio sit judicandum & sentiendum, jam olim viri docti allaborarunt. Picus Mirandulanus in Epistolâ ad Amicum ignotum scribit; *Quo tutari dictum Hieronymum possim, hoc unum habeo, quod nuper legi in Commentariis libri, quem Pater antiquus Abraham de Creatione (ספר יצירה) edidit; Dum enim duas illas & triginta portas, quarum meminit, authores interpretantur, dicunt, numerum illum ex decem numerationibus, & duabus ac viginti literis, constari. Reliquas autem literas, quae sunt, Mem, Nun, Tzade, Pe, Caph, & nonnunquam Duplices dicuntur, quarum characteres sunt ך ף ץ ם ן ן, ab Episcopis sive Praefectis additas fuisse. Hoc fortè Hieronymus intellexit, cuius testimonium & haberi apud omnes omnibus in rebus debet, & habetur profecto apud me sanctissimum. Huc pertinet, quod Johan. Reuchlinus scribit lib.3. Cabalæ: Tertio memoratu dignum est, singulas alphabeti literas primordiales certum significare numerum, etiam quinque terminales, quas longè post ille prudens Esra simul cum punctis adinvenit.*

Wilhelmus Schikhardus in Tractatu de Nummis Hebraeorum scribit; *Ad Hieronymi locum; si modo conciliare velimus, respondeat esse illum de Vocalibus intelligendum, quas Esra primus consonus adjecerit: vel de characteribus Syris, qui illâ aetate primum nati, Christi & Apostolorum temporibus in usu fuere.*

Sunt qui putant, Hieronymum opinionem istam hausisse ex Esræ 4. v.23. & cap. 14. v.20.21.22.

Sed non necessarium est fortè, ut ad ista confugiamus. Dicit Hieronymus, *Esram alias literas reperisse, post captam Hierosolimam & instaurationem templi, quibus sc. nunc utimur: deinde, Eosdem ad illud usque tempus fuisse Hebraeorum & Samaritanorum characteres*

Quo

Quo verò fundamento hæc asserit? *Certum est*, ait. Unde verò certum ei fuit? Hoc Hieronymus non exprimit, neque alii hætenus, quod vidi, satis explicarunt. Ego puto, Hieronymum hoc habuisse ex Hebræorū traditionibus, quas vel legerat, vel ore tenus didicerat à Judæis præceptoribus suis. Nam constat, plura istiusmodi Hieronymum à Judæis hausisse, & sæpè commentitia. Et potuerunt hæc Hieronymo ab illis innotescere. Nam circa annum Christi 150. prodierunt primæ Deuterosef (*Mischnájoth* vocant) *textum* Juris Talmudici continentes. Hæ prælectæ, explicatæ & disputatæ fuerunt in Hierosolymitanis & Babylonicis Academiis. Disputationes istæ, & earum decisiones, appellatæ *Gemara*. Sic ex *Mischna* & *Gemara* prodiit *Talmud Hierosolymitanum*, Anno Christi 230. cujus doctrina sine dubio Hieronymo innotuit. Disputationes verò Babylonicæ in Academiis, maxime Pumbedithanâ, Soriâ, & Nahardéah, super *Mischnájoth* habitæ, collectæ fuerunt longè post in unum corpus, quod appellatum *Talmud Baveli* sive *Babylonicum*, atque priori longè fuit perfectius & copiosius, completum circa Annum Christi 500. Hieronymus ergo, qui annum Christi 400. supervixit, potuit de hoc etiam aliquid cognovisse. Iam verò ex iis, quæ partim in prima, partim in secunda hujus Dissertationis parte, ex Talmudicis à nobis sunt adducta, apparet, diversas de hac re sententias inter ipsos fuisse; præcipuè tamen duas. Una eorum, qui statuerunt, Esram in descriptione Legis usum fuisse Assyriorum Literis, easque in posterum quoque populo Hebræo usurpandas elegisse & commendasse; priorem autem scripturam præcorum Hebræorum reliquisse *Euthæis*, id est, Samaritanis, Judæam inde à deportatione Israëlitarum incolentibus, uti vidimus. Altera eorum, qui statuunt, hæc literas, quas adhuc habemus, easdem esse, quas Moses à Deo in Tabulis accepit, & semper inter Judæos, quamvis non in publico & communi usu, fuisse: ab Eldra autem nullam aliam mutationem factam, quam quòd, Scripturâ vulgari Samaritanis relicta, hanc solam, ceu genuinam & sacram, in posterum Judæis usitandam ordinavit & injunxerit. Ita fieri potest, ut Hieronymus priorem, vel à Judæo præceptore suo ita persuasus, vel de Hebræorum sententia & mente non satis solidè informatus, tanquam certam arripuerit. Unde enim quæso, quàm ex historia Hebræo-

rum illa certitudo esse potuit, de quâ scribit? Quid verò de ista Hebræorum sententia judicandum sit, suprà visum th. 4. 2. 43. &c. Quid, quod fieri potest, ut Hieronymus hanc sententiam à Samaritanis ipsis imbibere, quorum, de αὐτοχθόνῳ Moysis gloriantium, libris se usum esse, non uno in loco scribit? Vide eum in Comment. ad Gal. cap. 3. v. 10. & in Quæst. ad Genesin, ubi dicit Genes. 4. v. 8. in Samaritanis codicibus extare hæc verba, *Transivimus in campum*: sed esse superflua. Mox ibidem iterum illorum mentionem facit, &c. Non itaque abs re est, quod scribit Franciscus Junius ad Bellarm. lib. 2. de Verbo Dei cap. 2. *Hoc à Judæis Præceptoribus suis didicerat Hieronymus, audacissimus Commentariorum istorum Magister; & à Samaritanis, qui istam laudem sibi adhuc falsè vendicant memoriâ nostrâ; seqq. matricis illius scripturæ custodes affirmant esse, quod mihi quidem nec verisimile videtur esse.* De Samaritanis vide thes. seq. iterum. Adde his, quod aliter etiam verba Hieronymi exponi posse videntur; ex Postelli scil. sententia, quam suprà verbis ipsius fusè expositam, & ex Hebræis confirmaram, proposuimus. Dicit, *Efram alias literas reperisse, quibus nunc utimur.* An verò probabile est, D. Hieronymum statuisse, Efram ex cerebro suo has literas effinxisse & excogitasse? Non puto. Veres scil. Hebræorum characteres sacros lætentes, publicè produxit, proposuit, & in usum revocavit, quod populo, qui eos vulgò ignorabat, videbatur, ac si novos reperisset. Postellus dicit, illum finxisse, se novos reperisse, quod mihi durum videbatur. Dicit deinde: *Ad illud usq. tempus eosdem fuisse Samaritanorum & Hebræorum characteres.* Id si exponatur de Exemplaribus communibus, & de Literis in communi usu, & negotiis civilibus, usitatis, nihil officit sententiæ priori. Sic alibi Samaritanos characteres vocat *Antiquos*. Antiquitatem autem nemo ipsis derogat. Nullibi eos vocat *Primigenios*: nullibi etiam dicit, Deum illis literis Legem in Tabulis exarasse. Ita sanè Postellus in Alphabetho 12. Linguarum adducit Hieronymum, non tanquam sibi contrarium. Agnosce-re videtur Postellus, Hieronymum vera dixisse; agnoscit, mutationem characteris per Efram factam esse, (sed non talem, qualem multi sibi imaginantur;) agnoscit, Samaritanos characteres judæis olim in usu familiari fuisse: agnoscit antiquitatis vestigia in fideis, Samaritanis characteribus signatis. Unde Scaliger in Libro de

Emendat.

Emendat. Temporum, & alii multi, qui ceteros Postelli libros non viderunt, in quibus mentem suam clarius expressit, arbitrati sunt, illum Samaritanos characteres pro primigeniis Hebræis habuisse. Quàm verò longe abfuerit ab ea sententia, suprà visum. Ita Ezech. cap. 9. scribit Hieronymus: *Antiquis Hebræorum literis, quibus usq; hodie utuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem.* Et Præfat. in librum Regum: *Et Nomen Dei Tetragrammaton in quibusdam Græcis voluminibus usq; hodie antiquis expressum literis invenimus.* Intellige; de Literis olim in usu familiari receptis & consuetis: quos itidem antiquos esse, nemo negat.

61.

Ex veteribus Ecclesiæ Christianæ scriptoribus est etiam Eusebius, qui in Chronico suo, ad annum mundi 4740. scribit: *Fuit autem Efram eruditissimus Legum Divina, & clarus omnium Judæorum magister, qui de captivitate regressi fuerant in Judæam, affirmaturq; Divinas Scripturas memoriter condidisse, & ut Samaritanis non miscerentur, literas Judaicas commutasse.* Ad hujus auctoritatem iterum responderi potest; Quod de commutatione literarum per Efram dicit, id exponi posse de ea mutatione, quâ vulgares literas inter Hebræos usitatas Samaritanis reliquit, & in Judæorum usum primogenias & Mosaicas veras Hebræas produxit & exposuit: Vel, illum sic à Samaritanis Judæis edoctum ac persuasum hæc scripsisse. Eusebius enim Cæsareæ Palæstinæ erat Episcopus. Cæsareæ autem magna fuerat copia Samaritanorum Judæorum, & Schola celebris. Frequentissima in Hebræorum scriptis mentio & Urbis ac Scholæ Cæsareæ, & Samaritanorum Cæsariensium, in quibus vocantur כּוּתִּיא דְּקִיסְרִין *Cuthai, h. e. Samaritæ Cæsarienses.* In Talmud Hierosol. Tractatu Avodasara cap. 5. fol. 44. 4. אֲבָהוּ כּוּתִּיא דְּקִיסְרִין בְּעוּ מִר' אֲבָהוּ *Cuthai Cæsarienses quasiverunt ex R. Abhu.* Et mox iterum: כּוּתִּיא דְּקִיסְרִין מוֹתֵר לְהַלוּוֹת בְּרִבִּיָּא *Cuthais Cæsariensibus permiffum est mutuo dare in usuram.* Rabbi Benjamin in suo Itinerario scribit: וּמִשָּׁם שָׁשֵׁר פְּרָסָאוֹת לְשִׁירִיא הָיָא נָד אֲשֶׁר לְפִלְשְׁתִּים וְשָׁם כְּמוֹ עֶשְׂרֵה יְהוּדִים וּמֵאֲתַיִם כּוּתִּיִּים הֵם הַיְּהוּדִים הַשּׁוֹמְרוֹנִים הַנִּקְרָאִים שְׁמֵרֹנִישׁ וְהָיָא עִיר יָפָה וְטוֹבָה מְאֹד עַל הָיָם מִבְּנֵי קִיסְרִין הַנִּקְרָאִים שְׁמָה הַפֶּלֶךְ וְקָרָא שְׁמָה קִיסְרִינָא *h. e. Inde (Cepharnaumo) sex circiter parasangis abest Cæsarea, qua est Gad Philistæorum olim. Ibi erant nonnisi decem circiter Judæi; Cuthai verò ducenti, hoc est, Judæi*

Schomronim, qui vocantur Samarita. Estq; urbs pulchra & optima, juxta mare, edificata à Cesare Imperatore & Rege, qui eam vocavit Casaream. Hinc facile fieri potuit, ut tale quid à Cuthæis Cæsariensibus addiderit Eusebius. Et fortè ab Eusebio Hieronymus quoque didicisse potuit. Brevi enim post Eusebium tempore vixit & scripsit Hieronymus. Samaritani autem Judæi de Charactere autentico perpetuò gloriabantur, quemadmodum Alaschkar scribit in Resp. cap.74. אֲמַנְס הַכּוֹתִיִּים סֵפֶר תּוֹרַת שְׁלֹהֶם וְכָל סִפְרֵיהֶם כְּתוּבִים בְּאֹתוֹ כְּתָב עֵבְרִי, וְעוֹד הַיּוֹם כְּתֻעָצְמִים לומר שְׁבָאוֹתוֹ כְּתָב נִתְּנָה תּוֹרַתָּא ה.ע. ליה וְשִׁישׁ לֵהֶם סֵת בְּשָׂכֶם כְּתוּב מִיְּמֹת פְּנִיחַס בֶּן אֱלֶעָזָר וְכֵאלֶּה רְבוֹת Liber Legis Cuthæorum, & omnes reliqui illorum libri scripti sunt illâ scripturâ Hebræâ (Samaritanâ.) Et adhuc hodiè pertinaciter contendunt & dicunt, in eâ Scripturâ datam esse Legem; item, se habere exemplar Libri Legis in Sichem, scriptum à diebus Pineas filii Eleasar; & similia multa.

62.

Post Eusebium & Hieronymum alii quoque istam sententiam sunt sequuti, inter quos VENERABILIS BEDA, qui ad Efræ cap.9. scribit; *Ferunt quosq; Hebræi, neq; apud eos de hac re ulla dubitatio est, quòd idem Efras leviores literas excogitaverit, sub nominibus earum, quas eatenus habuerunt, quibus velocissime tantam librorum copiam, quæ erat consumpta, reficeret. Unde non solum Scriba, verùm etiam Scribæ velox cognominatur. Priores autem literæ remanserunt apud Samaritas, quibus illi quinq; libros Moïsis, quos solos de sanctâ Scriptura receperant, scribere solebant. Probabile est, quæ Beda hic scribit, illum non ab Hebræis ipsis, sed ab Eusebio fortè & Hieronymo didicisse. Unde, quæ ad illorum & Hebræorum testimonia responsa fuerunt, hic quoque locum habebunt.*

Hoc tamen adhuc addi potest, sententiam istam idèò fortassis quoque tantò faciliùs ab istis Patribus receptam fuisse, quòd persuasi fuerint, tempore captivitatis Babylonice unâ cum Urbis excidio, & Templi incendio, penitrus ad unum omnes sacros libros peruisse, & ab Efrâ, Prophetico spiritu, ex sola memoria, de novo conditas & restitutas esse. Sic Ireneus lib.3. cap.25. Eusebius loco suprâ citato, Clemens Alexandrinus Stromatôn libro 1. Tertullianus Basil. Theophylactus & alii complures. Sed fabulosa ista merito viris doctis & cordatis censetur opinio, ex fabuloso lib.4. Efræ

Esdrae cap. 14. prognata. Contrarium docet liber Nehemiae Canonicus cap. 8. v. 1. ubi *Universus populus, tanquam vir unus congregatus, dicitur rogasse Efram Scribam, ut asferret librum Legis Moſis, quam praeceperat Jehovah Iſraeli: & v. 2. Attulit igitur Eſras ſacerdos Legem, &c.* Ubi Eſdras ex ſcripto dicitur legem legiſſe, non tanquam Numen dictaſſe. Sic Joſephus Antiq. Judaic. lib. 11. cap. 5. *Rogaverunt Eſram, uti eis Legem Moſis legeret: quod & fecit, ſtans in medio multitudinis à mane uſq; ad meridiem, &c.* Hebræi ſanè de univerſali iſto librorum ſacrorum interitu, & miraculoſa ac prophetica per Spiritum S. extemporaneâ reſtitutione per Eſram factâ, nihil quicquam uſpiam dicunt vel ſcribunt. Quid illi ab Eſdra & collegiſ iſtius Viriſ Synagogæ vel Synodi magnæ, circa reſtitutionem Sacrae Scripturæ præſtitum eſſe cenſeant, vide apud Eliam in libro Maſoreth Hæmmaſoreth Præfat. 3. & in Tiberiade ſive Commentario Maſorethico cap. 10. & 11. Placet hîc apponere iudicium eruditi quondam viri, Theodori Bibliandri, qui in Comment. De optimo genere explicandi Hebraica, pag. 70. ſic ſcribit de hac re: *Ex eadem Judæorum temeritate (aut potiùs; Ex non rectè percepta & intellecta Judæorum ſententia) opinor natam eſſe, & ad noſtros tranſuſam traditionem; Quòd ſacroſ libros, in captivitate collapſos & perditos, unius Eſra memoria reparaverit. Audiverant enim homines noſtri, & nimium ſimplices atq; creduli, verum eſſe putaverunt, de amplitudine ingenii & eruditionis Eſra: ut eſt ea gens inmodica jactatrix ſuorum, & in hac parte Græcis aliquanto vanior. Sed quàm periculòſè illud aſſeritur? Quis non videt tentari & labefactari auctoritatem Scripturarum, quibus debetur ſumma veneratio? Non enim legeremus nunc Eſajam, Davidem, Moſen, Job, & alios, ſed quod unius hominiſ memoria potuiſſet ſuppeditare. Non haberemus conſenſum Prophetiæ Hebraicæ, vel potiùs Divinæ, per tot ſæcula: ſed anguſtia unius ingenii, eſt excellentiſſimi, unius tamen, omnem Scripturam Canonicam terminaret. Sed quomodo libri ſunt amiſi? quis regum perſecutus eſt? quis incendio & ferro extinguere voluit? Nabuchodonſor enim, Princeps fortiſſimus, & ſapientiſſimus, & religioſiſſimus, quanquam ex prava inſtitutione principio falſorum Deorum ſuperſtitione obnoxius fuit, non tamen bellum gerere cum libris voluit, qui vaſa etiam Templi Hieroſolymitani conſecrat in fano Beli. Atq; uſ in fidem recipiens Tetchoniam, qui ſe ad verbi Divini juſſum tradebat, non adverſatus eſt, quin monimenta ſacra & politica*

secum deferrent in *Babyloniam*. totaq; nobilitas regni cum Principe abiens, pretiosissimas opes, & quarum usu non possent carere, ut lectione saltem Divinorum Scriptorum consolarentur exitum, domi relinquere non voluerunt ius, quos merito ut impios, & Prophetis immorigeros, iudicabant. Scilicet Daniel, & socii ejus, de femine regio, sine libris Divinis se abduci à patria passi sunt. Nonne Daniel legit *Jeremiam*? Nonne Cyrus cognovit, in Prophetia *Esaje* nomen suum contineri? Nonne *Esajas* consolationem ad captivos in *Babylone*, quæ est à cap. 40. ad 49. præparavit, quâ in fide unius Dei continerentur *Judæi*, & non desciscerent ad *Chaldaismum*? Nonne *Hieremias* epistolam, quæ est cap. 29. 30. misit in *Babyloniam* ad captivos, per legatos *Tzedekia*, itaq; vaticinium adversus *Babylonicum* regnum, quod est 50. & 51. capite? Ipse *Nabuchodonosor*, eruditioni & ingenio honorem habens maximum, pueros *Judaorum* liberaliter institui curavit, & populo captivo aliquam Rempub. & judicia, & cæcis in suo imperio permisit, & toties perfidia *Tzedekia* irritatus, severitatem potius, quàm crudelitatem exhibuit. Qui etiam *Hieremiam* diligentissimè commendat primario duci *Nabuzardan*, qui Prophetam tractat perhumaniter, & doctrinam probat amplo eulogie, ut non dux hostium, sed præco & Encomiastes *Hebræicæ* *Philosophiæ* videri queat. Hæc ille. Et sic sunt Testimonia Veterum Ecclesiæ Scriptorum De mutatione literarum per *Efram* factâ.

63.

Ex Recentioribus Scriptoris quamplurimi sunt hodie, qui istam sententiam sunt amplexi & mordicè tenent, inter quos familiam ducunt, *Josephus Scaliger* in Notis ad *Eusebium*, & in Epistolis, *Drusus*, Author *Arcani Punctuationis* revelati, *Johan. Morinus*, quorum verba nonnulla suprà thes. 2. produximus: *Genebrardus* item in *Chronolog.* *Andreas Masius*, *Ben. Arias Montanus*, *Guido Fabricius Boderianus*, *Waserus* in lib. de Nummis & Gram. *Bellarminus*, *Villalpandus*, *Cornel. Agrippa* lib. 3. Occ. Ph. cap. 30. & alii. Illi verò cum vel solius *Hieronymi* autoritate nitantur, aut rationibus, quæ parimè nobis jam sunt expensæ, partim in seqq. adhuc examinabuntur, supervacaneum arbitror hîc diutius illis inhærere. *Postellus*, uti vidimus, hætenus frustra hujus sententiæ fuisse est habitus. Quin ergo ad Rerum Testimonia progredimur, quæ hîc producuntur.

64.

RERUM TESTIMONIA, quæ afferuntur, sunt duplicia.

65. *Primi*

Primo proferuntur SICLI, characteribus Samaritanis insigniti & notari. Horum typos & figuras varias videre est apud Postellum in Alphabetho duodecim Linguarum, Ariam Montanum de Siculo, Villalpandum in Ezechielem, Walerum in lib. de Nummis Hebræorū, Morinum in Exercitationibus Ecclesiasticis, & alios. Sici illi ab una parte exhibent formam *Urnula aurea*, in qua, Dei iussu, Manna asservanda erat reposita, cum hac inscriptione, שֵׁקֶל יִשְׂרָאֵל *Schékel Jisraél* SECLUS ISRAELIS: ab altera parte, *Virgam Aharon*, de qua Num. 17. 8. cum hac inscriptione יִשְׂרָאֵל הַקֹּדֶשׁ *Jeruschalajim liakkedoschah* HIEROSOLYMA SANCTA. Hinc ergo sic argumentantur; Quia Sici tales Hierosolymæ olim sunt effossi & inventi, & in illis *Hierosolyma* dicitur *Sancta*; necessarii inde sequitur, illos non à Samaritanis, qui non Hierosolymitanum Templum, sed suum in monte Garizim, pro Sancto habuerunt; verum à Ierosolymitanis ipsis cusos esse: & per consequens, Literas illas Hierosolymis quoque, & quidem ante captivitatem Babylonicam, inter Judæos in usu fuisse; ac proinde eodem, ut Hieronymus scribit, fuisse Samaritanorum & Hebræorum characteres.

Ad hoc argumentum, quod palmarium est, facile est ex superioribus respondere; Duplicem olim habuisse Judæos characterem, Sacrum & Prophanum; & hoc posteriore, Communi scil. seu Prophano, siclos illos signatos fuisse, ut supra proxime vidimus, ubi de Duplici isto characterē egimus. Et hic Character hactenus fuit communis Judæis & Samaritanis. Unde etiam non negatur, siclos illos tempore Templi primi cusos esse. Sic tenet R. Asar. in Meor enajim cap. 58. Sic scribit Bartenora in Jadajim cap. ult. וְיִשְׂרָאֵל הָיוּ מְשַׁתְּמֵשִׁין בָּאוֹתוֹ כְּתֹב בְּדִבְרֵי חוֹל וּמִטְבְּעוֹת שֶׁל כֶּסֶף דְּהַמְצָאוֹת בִּידְגֵי הַיָּם שֶׁהָיוּ מֵמֶן מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמִּתְחִיל בָּאוֹתוֹ כְּתֹב *Israélite utebantur illo characterē (Samaritano) in rebus prophanis, & monetus argentei, quæ reperiuntur hodie in manibus nostris, quæ sunt inde à tempore Regum Israël, & illo characterē sculpta.* Plura vide supra sub thes. 44.

Non desunt etiam, qui in dubium velint vocari posse *authenticas* istorum siclorum, eò quòd non satis constet, publicone mandato, an privato facto, istiusmodi nummi cusi sint aut fusi. Sanè Theus

Theſeus Ambroſius in Introduſtione in Linguam Chaldaicam, Syriacam, Armenicam, atque decem alias linguas, fol. 21. col. 2. ſcribit, ſe vidiffe numos Samaritanos cum literis Samaritanis, cum inſcriptione hac, *Meſias rex venit in pace, Deus homo factus eſt, vel incarnatus*. Tales vidi ego literis Hebraicis. Et vix dubitandum eſſe puto, quin ſint factitii. Sed tamen prior reſponſio prior eſſe videtur.

. 66.

Secundò ajunt, Samaritanos adhuc hodiè habere & oſtentare Exemplar libri Legis à Moſe ſcriptum literis Samaritanis.

R. Quomodo hujus rei fidem nobis facient? cum ipſe Scaliger ſcribat, *Samaritanos eſſe gentem, totius vetuſtatis, etiam quæ ad ipſos pertinet, ignariſſimam*. De Emendat. Tempor. lib. 7.

Poſtellus ait, illos habere quidem exemplar Moſaicum, ſed literis Hebræorum vulgaribus ſcriptum, qualià duodena pro 12. tribubus Iſraëliticis Moſes ſcripſerit; non verò charactere ſacro, quo illud ſcriptum fuerit, quod Tribui Leviticæ datum fuit in Arcâ aſſervandum; quoque Tabulæ divinitus exaratæ fuerint, ut ſuprà viſum. *Et hæc quoque ſunt Rerum Teſtimonia, quæ pro authentica Samaritani characteris antiquitate proferuntur. Super eſt, ut aliquot adhuc Rationes videamus & expendamus.*

. 67.

RATIONES, quibus Samaritani Characteris, & Mutationis literarum Hebraicarum in Aſſyrias, Patroni, præter jam allatas, nituntur, ſequentes potiſſimum conſiderandæ nobis veniunt.

. 68.

Primò argumentantur à Nomine: Hebraici, inquiunt, characteres hodierni, ab ipſis Hebræis vocantur אשורית Aſſyriaci, idè, idè, quia eas ex Aſſyria ſecum detulerunt, ſolutà captivitate Babylonica, ſicut in Talmud ſcribitur; נקרא אשורית שפלה עפיהם מאשור Quare vocatur Aſſyria Scriptura? Quia aſcendit cum eis ex Aſſyria.

Ad hanc Objectionem variè varii reſpondent.

R. Jehùdah Hakkadosch vult, nomen אשורית Aſchûrith hic non ſumi Propriè, ſed Appellativè, & ſignificare Scripturam beatam vel beatificatam, à radice אשׁר Aſchar Beatum eſſe, ut ſuprà theſ. 14. viſum.

Alii putant, Scripturam hanc Aſſyriacam dici, non quòd Aſſyriorum

riorum propria fuerit, & Israëlitarum eam ab ipsis quasi precario acceperint; sed quòd cum antea paucis tantum esset nota, majori vero parti ignota, eam in Assyria partim à Daniele, partim & præcipue ab Esra, omnes & singuli didicerint, & inde ac ulterius eam solam usurparint. Et hac ratione volunt intelligendum, quòd R. Jofe dicit, *hanc Scripturam cum Israëlitis ex Assyria ascendisse*. Sic scribit R. Gedaliah in Schalschéleth hakkabbalah fol. 89: ויקראוהּ אַשּׁוּרִים לְפִי שְׁהִיאוּהָ גְדוּלֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְץ אַשּׁוּר שֶׁהִיְתָה בְּיָדָם בְּקִבְלֹהֶּהּ אַשּׁוּרִים לְפִי שְׁהִיאוּהָ גְדוּלֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְץ אַשּׁוּר וּנְגוּוּהָ לְהִיְתוּהָ כְּתִיבָה קְדוּשָׁהּ *Vocarunt eam Assyriacam, quia attulerunt eam magnates Israëlitis ex Assyria* (publice scilicet) *qua antea in manibus ipsorum fuerat per Cabbalam, sed abscondita, tamquam Scriptura sancta.*

Ad hoc illustrandum faciet, si inquiramus & videamus, *Qua occasione Esras publicationem hanc Sacri Characteris in Assyria suscepit?* Occasionem publicandi hanc Scripturam in Assyria, existimant quidam datam fuisse Esdræ ab Angelo, qui in pariete hac Scripturam coram Belſharzaro scripsisse creditur Danielis cap. 5. מֵנֶה מֵנֶה טֶקֶל וּפְּהָרְסִין MENE MENE TEKEL UPHARSIN; atque ita in publico quasi eam proposuisse. Insignis hac de re locus extat in En Jisrael fol. 142. col. 4. quem non pigramur huc adscribere; Si, inquit author ille, *verum est, quòd hac Scriptura sit data populo Israëlítico ab initio, & Lex illa, quam Moses Israëlitis dedit, ea scripta fuit, אשור בשם אשור לנו לכנותו בשם אשור unde venit, quòd nos eam cognomine Scripturæ Assyriacæ vocemus?* Præterea, *ex eo quòd in Talmud dicitur; Quare vocatur אשור Assyria? quia ascendit cum eis ex Assyria; dicere quis posset דרך הלצה מי נתן כזה בבית הקברות per sarcasmum vel cavillationem; Quis dedit Sacerdotem in loco sepulchrorum? רצוני לומר מי נתן הלשון המקדש באשור מקום טמא לשנוכל רצוני לומר volo dicere, Quis tulit linguam sanctam in Assyriam, locum immundum; ut possimus dicere, quòd ascenderit cum ipsis ex Assyria? Omnia hac docet R. Salomon duabus vocibus, dum ait; שם שגשתנה לשם על ידי הפלאה quòd murata fuerit illic per manum Angeli. Vult enim his verbis docere, quòd prius illa Scriptura neque Assyriis, neque ullis aliis populis fuerit cognita, nisi populo Israëlítico, qui eam didicerunt ex Scripturâ Tabularum, & Libro Legis, qui in Arca fuit; qui tamen ipsi non omnes promiscuè eam noverunt, sed pauci tantum & singulares nonnulli, qualis erat Daniel. Ideò cum venisset Angelus tempore*

Belschatzaris, & scripsisset in pariete palatii Regii, כתב בכתב זו המשובח והנעלם מכל האופות לגמרי וגם מאופות ישראל וכיוצא בו
 scripsit scripturâ istâ laudatissimâ, & prorsus absconditâ vel incognitâ
 omnibus populis, ipsis etiam Israëlitis, excepto Daniele, & ejus simili-
 bus, &c. Et mox: Daniel ergo istâ occasione Scripturam hanc, ad ipsorum
 preces, docuit Principes & Magnates Assyriae, ובעבור זה יכונה לאשור
 & hac de caussa ab Assyria denominata est: Efra verò שיהיה בקי
 qui peritus & exercitatus fuit in ista scriptura, Scribaq,
 velox, & cui Deus gratiam dedit in oculis Regis Persia, docuit eam לכל
 ישראל universum Israëllem. Atque hoc sibi vult R. Salomon, quando ait;
 Mutatam esse per Angelum; ידע אנוש ערכו quia
 scil. ante ejus adventum nemo eam cognoverat. Postea verò diffusa fuit
 per totum regnum Assyria, docuitq; eam Efras universum Israëllem. Veri-
 tatem hujus rei docet, id quod in fine verborum suorum dicit R. Jose;
 Quare vocatur nomen ejus אשורי Assyriaca? Quia ascendit cum
 eis ex Assyria: q. d. Nemo seducatur, si cognomen hoc אשורי Assy-
 riacæ audiat, ac si eodem modo exponendum esset, sicut cum dicimus
 כתב עברי Scriptura Hebræa, quæ attribuitur Hebraica, quia בני עברי
 Transfluviales eam ab annis antiquis tenuerunt & usurpant.
 Hoc enim falsum est; quia hac Scriptura in Assyria non fuit nota, ante-
 quam Angelus eâ usus fuisset. Vera proin ratio, propter quam Assyria-
 ca vocatur, est, quia ascendit cum eis ex Assyria: ibi namque didicerunt
 eam in fine dierum, posteaquam revelata fuisset per Angelum, & Daniel
 docuit eam magnates regni; præcipuè verò didicerunt eam Israëlites, &
 facti sunt exercitati in ea per Efram, qui docuit totum Israëllem hac scri-
 pturâ librum Legis scribere, & non aliâ, ne quidem Hebræa (Samaritanâ)
 Hæc R. Jacob. Ex quibus apparet, Quo sensu ipse velit eam
 Assyriam vocari? Quo item sensu Hebræi dixerint, quod cum Israëlitis
 ascenderit ex Assyria? Ideò sc. quod vulgus Israëlitarum, ut & Assyrii
 ipsi, in Assyria ejus cognitionem partim à Daniele, partim ab Efra,
 sint adepti, indeq; secum in patriam reportarint Israëlites; non ve-
 rò quod Assyriorum antea jam propria fuerit. Similiter vult intel-
 ligendum, quod dicitur, ab Angelo Scripturam esse mutatam; quod
 videlicet ille occasionem dederit, veram & veterem Scripturam
 Hebræam in usum revocandi, & publicè eam exponendi; non
 quod Scripturam planè novam protulerit.

Ab hoc etiam Tempore volunt quidam, Assyrios & Chaldaeos
 literis

literis istis esse usos; hancq; causam esse, cur Hebraica & Chaldaica lingua hodiè iisdem Characteribus scribantur.

Denique appellationem hanc *Assyriacam* arcessunt quidam ab Abrahamo & cæteris Patribus, qui ex Assyria venerunt in Cananæam, istaque scribendi ratione usi fuere. Hinc scribit August. Sebast. Nouzenus: *Quamobrem veteres quidam Rabbini, nimirum ut rudiores, vel ipsa nominis appellatione, ad exoscilandum, atque conservandum à Patribus transmissum acceptumq; donum pertraherent, hoc Abecedarium אשורית כתיבה Scripturam Assyriacam appellaverunt. Nempe quod à majoribus illis, qui ab Assur primum ad Chananæos hospites venerant ac peregrini, ista scribendi pingendiq; ratio sit usurpata, & ad posteros transmissa.* Sic Petrus Cevallerius in Annot. ad Gramm. cap. I. *Duplici utuntur charactere Hebræorum scriptores, quorum alterum appellant אשורית כתיבה Scripturam Assyriacam, quod illam Ezra ex Babylone attulisse credatur: vel, ut nonnullis placet, quod à majoribus Judæorum, peregrinantibus apud Cananæos, primum ex Assyria sit allata, atque sic ad posteros usque derivata.*

69.

Secunda ratio adfertur in Talmud ex nomine משנה *Mischne*, quod de *Lege* dicitur Deut. 17. 18. וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר Et scribet sibi (Rex) *Mischne Legus hujus in libro.* Radix enim hujus nominis, Verbum שנה *Schánah* significat *Mutare*; unde: משנה התורה volunt dici q. *Mutationem legis hujus, vel, Mutabilem legem hanc*; sc. quoad Scripturam: Deinde ex voce synonyma Chaldaica נשתון *Nischtévan*, Efræ 4. 7. Vide suprà in Testimonio Talmudico, quod adducitur Thef. 4. 2.

Sed quis non animadvertit, quàm elumbe sit hoc argumentum? משנה *Mischne* hîc significat *Duplum, Secundum, Secundanum: Exemplar duplicatum & iteratum*, Ἀπογραφὰ ex ἀπογράφω vel ἀποστέλλω *descriptum*, ut cuivis ex sensu facillè liquere potest. Nam שנה *Schánah* non significat tantum *Mutare*: sed etiam, *Iterare, Secundo facere*. In Talmud ipso explicatur *Exemplar duplex, Duo exemplaria*, q. duo exemplaria sibi hîc Rex describere jubetur. Verba sunt: אלא מה אני מקיים את משנה התורה הזאת לשתי תורות אחת שיוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גזיו וכו' *Sed* (subintellige, secundum ejus sententiam, qui dicit, Scripturam Hebræorum nunquam mutatam esse) *quomodo conciliabo id*

quod dicitur, Mischne Legis hujus, Deut. 17. v. 18? R. Intelligitur id de duabus Legibus, (h. e. de duobus exemplaribus Legis), quarum una egredi & ingredi debet cum ipso (i. e. quorum unum serviat quotidiano usui, ut secum illud ubique circumferat); altera reponatur ab ipso in Archivis, &c.

70.

Tertio argumentantur ibidem in Talmud ex eo quod Dan. 5. v. 8. de Scriptura Angelis in pariete dicitur, כְּתִיבָהּ לְמַקְרִי וּפְשָׁרָהּ לְהוֹדֵעָא לְמַלְכָא Non potuerunt Scripturam legere, & interpretationem notam facere Regi: Hoc argumentum præsupponit, Scripturam illam in pariete factam fuisse literis Hebraicis hodiernis. Hinc in Josepho Gorionide legitur lib. 1. cap. 1. הַחֲזִיתִים הָיוּ לִישׁוֹן אֲרָמִי וְהַפְּתָח לִישׁוֹן אֲרָמִי Literæ fuerunt lingua sancta, & Verba lingua Aramæa. Itaque cum præter Chaldaeos ibi fuerint multi quoque Judæi, mirum est, illos scripturam hanc non agnovisse, neque legere potuisse.

Talmudici hæc ad Cabalisticæ somnia confugiunt, quasi literæ fuerint vel transpositæ, vel permutatæ. Sed alii planius respondent, idèò Judæorum neminem, præter Daniele, potuisse illam Scripturam legere, quòd illa non in vulgari usui, & nonnisi paucis quibusdam, qualis fuit Daniel, Efras, & illorum similes, nota; & tum primò iterum, quasi de novo reperta, restituta, & in usum revocata fuerit. Quod si verò hæc scriptura sit Assyriaca, & Assyriorum semper fuit, uti quidam volunt, annon magis mirum, ex omnibus sapientibus Regis Babylonie, neminem illam Scripturam legere & interpretari potuisse? Annon inde rectè concluditur, scripturam illam Babylonis & Assyriis prorsus novam, insolentem, & peregrinam fuisse, cum nemo ex illis eam legere potuerit; Judæis verò noverita prorsus incognitam, cum Daniel eam legere & interpretari potuerit?

71.

Quarto argumentantur nonnulli ex Historia, in hunc sensum; Coloni illi, qui à Rege Assyriæ in Israëlitarum locum in terram Israël fuerunt deducti, Samaritanis postea à loco habitationis dicti, de quibus supra Th. 49. à Sacerdote illo Israëlítico, qui ad ipsos in Lege Dei veri erudiendus missus fuit, Legem procul dubio ab ipso acceperunt, non alius characteribus descriptam, quam quibus Israëlita à Mose ad illam usq; diem usi fuerunt.
Acciperunt

Acceperunt autem ab ipso Legem, non literis Hebraicis hodiernis, sed Samaritanis dictis, scriptam. Ergo illa sunt vera litera, à Mose ad illam usque diem inter Israëlitas usitata.

R. Conceditur totum Argumentum de literis Judæorum vulgaribus. Nam dicunt Hebræi, etiam inde à Mose usque, literas Samaritanas inter Israëlitas usitatas fuisse, tum ad usum civilem & politicum, tum ad vulgaria Legis exemplaria describenda. Sed negant, illas literas solas tunc Israëlitas habuisse: negant, esse primigenias & veras Hebraicas literas, atque adeò eas ipsas, quibus Deus Legem Tabulis insculpsit: negant, has literas antea inter Israëlitas non fuisse: negant, has literas antea Assyriorum fuisse proprias, & ab ipsis mutuatas: quæ omnia isto argumento non probantur.

72.

Quintò instant; Cum Judæos, qui ad captivitatem Babylonicam iisdem usi fuerunt literis, in captivitate non solum lingua propria paulatim peperit oblivio; ut minus familiaris inter eos esse cœperit; contraq; Chaldaica illis quasi vernacula evaserit; sed etiam propriorum characterum veluti obliti, Chaldaicis assuesacti sint; probabile est, solutâ captivitate, Efram Legem & integra sacra Biblia Judæi descripsisse characteribus Chaldaicis, qui in captivitate Judæis evaserant unâ cum ipsa lingua familiares: Item, Cum Samaritani, quibus cum Judæi odium capitale semper exercuerunt, Hebraicis literis tum usi fuerint; easq; Judæi, à captivitate reversi, illis eripere non possent; probabile est, ne quicquam hæc in parte cum illis commune haberent; illas suas literas illis relinquere maluisse, & Chaldaicas, quibus in captivitate assueverant, in earum locum assumpsisse.

R. In utroque argumento nulla est consequentia. Non in primo; Lingua & Scriptura Chaldaica in captivitate Judæis facta est familiaris.

Ergo solutâ captivitate Scripturam suam deseruerunt, & Legem suam literis Chaldaicis, quibus in captivitate assueverant, scribere voluerunt.

Quamvis enim in Babylonia linguam Chaldæam addidicerint, eamq; sibi familiarem reddiderint; tamen interea semper Legem Dei, Hebraicè scriptam, in sacris retinuerunt; licet postea interpretationem etiam Chaldaicam propter plebejos & idiotas adjunxerint. Nec ulla probabilitas est, ipsos linguæ familiaris causâ, Le-

gem, & *Scripturam* suam originalem atque authenticam, profus deferere voluisse. An credibile est, Efram hoc Judæis indultum & permissum fuisse, nedum ut ipse hujus rei author esse & dici voluerit? An rem tam parvi momenti esse putamus, Literas, quas Deus suis digitis consecravit, quas Moses Legislator ab ipso accepit, quâ Lex & Prophetæ ex instinctu Sp. Dei conscripti fuerunt, mutare, & privatâ ac propriâ auctoritate *אֱלֹהִים לֹא יִצְוֶה* Literas *prophanas ac barbaras* in earum locum substituere? Ubicunq; terrarum hodie Judæi degunt in Oriente & Occidente, lingua illius terræ, quam inhabitant, ipsis est vernacula: sed an propterea literas quoque in Scripturis sacris permutant? An hoc esset legem restituere, restaurare, quo nomine celebratur Efras? Præterea, annon contrâ potius concludere liceret, Judæos, cum è Babylonia terram suam reverterentur, de his omnibus paulatim deferendis cogitationes animo suo voluisse? Deniq; dubiâ hac nititur hoc argumentum hypòthesi; *Literas istas Chaldeorum & Assyriorum proprias fuisse*; quæ nondum probata. Contrarium enim potius videtur, Chaldæos & Assyrios literas istas ab Hebræis accepisse ac didicisse.

Secundum quoq; argumentum nihil probat: Nam. cum Samaritani veras literas Hebraicas nunquam habuerint, eæ quoque ipsis à Judæis non potuerunt relinqui. Vulgares acceperunt: illas retinuerunt. Mutationem characteris instituit Efras, ut distinctio esset inter ipsos & Judæos, sed talem, quâ Samaritanas, tanquam communes & vulgares, abrogavit, & Samaritanis reliquit: Judæis autem characteris Hebræi veri & sacri usum universalem indixit, uti pluribus suprà est declaratum.

73-

Cum his diluitur eadem operâ, quod R. Joseph Albo dicit, *Efram characteres sacros Hebraicos cum Assyriis permixtasse*, *לַעֲשׂוֹת זֵכֶר לְגְאוּלָּהּ* ut hac ratione faceret memoriale seu monumentum Liberationis ex captivitate Babylonica.

Egregium verò monumentum! Legem sacram sine mandato Divino immutare, Literas à Deo datas abrogare, & humanas gentium prophanarum substituere, Sacrorum Prophetarum scriptis manus inferre. Belle sanè hoc cum officio Efræ Scribæ velocis in *Legē Domini* quadrasset! Hoc cine esset *הַחֲזִיר עֵטָה לְיוֹשֵׁנָה* coronam Legi in pristinum statum restituere, quo encomio à priscis Hebræis

AD LECTOREM.

SCirè dicunt Hebræi in Talm. Chagigah cap. i. איננו דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחד. *Non est similis qui relegit lectionem suam centies, ei qui eam relegit centies & semel.* Afsidua enim lectio & studium continuum subinde aliquid nobis suggerunt, quod nostram vel Scientiam vel Memoriam prius effugerat; cùm Scientia nostra in multis deficiat, & Memoria vacillet. Nihil penitus ignorare, & omnium meminisse, Divinitatis est, non Humanitatis. Hinc iterum in Talmud de celeberrimo Doctore RafASSE sapius legitur; מהדורא קמיה אמר לן הכי ומיהדורא בתרא אמר לן הכי. *Lectione primâ dixit nobis sic; Repetitione secundâ dixit nobis sic.* Ita cùm Dissertationem hanc relegeremus, obtulerunt se quoque nobis adhuc nonnulla, ad plenioram materiæ hujus illustrationem ac cognitionem facientia: quæ in Lacinia hac annexere & annotare, consultum visum fuit. Intelligens Lector pro suâ benevolentia & prudentiâ, יפיל כל דבר במקומו *singula in suum locum referet*, & nostrum, benè de studiis ejus merendi, conarum æqui bonique consulat.

IN parte Καταρχαῖων, Thesi 15. producuntur Testimonia Tannaorum, seu Doctorum Talmudicorum Mischnicorum, pro Literarum Hebraicarum antiquitate. Ad illa referendum quoque sequens, quod legitur in Talmud Sevachim cap. 6. fol. 62. col. i. his verbis; אר יוחנן שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד עליהם על המזבח ואחד שהעיד עליהם על מקום המזבח ואחד שהעיד להם שפקריבין אעפ שאין בית במתניתא תנא ר' אליעזר בן יעקב אומר שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח ואחד שהעיד להם שפקריבין אעפ שאין בית ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב להם אשוריו. h. e. *Dixit R. Jobanan; Tres Prophetæ ascenderunt cum*

Israëlitis ex captivitate; Unus, qui testatus est ipsis de Altari (h. e. forma altaris, &c. qualis fuerit:) Unus, qui testatus fuit ipsis de Loco altaris (ubi sc. fuerit) Unus deniq., qui testatus fuit ipsis, quòd oblationes fiant, etiamsi nulla fuerit domus (nullum templum adhuc) In Marbnetra traditum est: R. Elieser filius Jacob dixit; Tres Prophetæ ascenderunt cum ipsis ex Captivitate: Unus, qui testatus fuit ipsis de Altari, & de Loco altaris: Alter, qui testatus fuit ipsis, quòd oblationes fiant etiam absq. templo. Tertius, qui testatus fuit ipsis, quòd Lex scribenda sit Assyriacè (h. e. quòd Legem non amplius Literis transfluvialibus debeant scribere, ut hætenus vulgò solebant; sed Assyriacis in universum, etiam in vulgaribus exemplaribus:) vel potius; quòd Lex (ab initio sc.) scripta fuerit Assyriacè, seu Assyriacis Literis. Nam in Jalkut, in libro Chronicorum fol. 161. col. 2. ubi hic locus ex Talmud adducitur, pro שְׁנֵיתֵי אֲשׁוּרִי Quòd Lex scribenda sit Assyriacè; legitur in Præterito tempore; שְׁנֵיתֵי אֲשׁוּרִי Quòd scripta fuerit Assyriacè. Quæ lectio non repudianda videtur: quia reliqua etiam, de quibus cæteri duo Prophetæ testati esse dicuntur, fuerunt de rebus præteritis & antea usitatis, non de rebus futuris. Et verbum Testandi id evincit: Testimonium enim non editur de eo quod futurum vel faciendum est, sed de eo quod fuit vel factum est. Quod si quis verò priorem lectionem & interpretationem urgeat, exponendum id est eo sensu, quo alia similia testimonia, de quibus Thef. 42. & 43. Et Tres illi Prophetæ dicuntur in Glossa fuisse, Haggæus, Zacharias & Malachias.

Thefi 26. producitur argumentum à Monetis veteribus, pro nostrarum Literarum Hebraicarum antiquitate. Ad id referri potest, quod R. Afarias in Meor Enájim fol. 174. col. 2. refert, se inter plurimas Monetas antiquas Davidis Pansæ, civis Mantuani, vidisse Numum quendam argenteum, in cujus una facie erat Figura capitis Humani, cum inscriptione tali in circuitu, שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ Rex Salomon, Linguâ Hebræâ & Scripturâ quadratâ; in altera facie Figura Templi, & inscriptio talis, (iisdem literis) הֵיכַל שְׁלֹמֹה Templum Salomonis.

In parte Anafcevasfica; Thefi 46. proponitur, Abrahamum duplici loquutum fuisse linguâ in Cananæâ. Id etiam approbat & probat idem R. Afarias loco modò citato.

Thefi 68.

Thesi 68. explicatur, Cur Scriptura Hebræa Sacra vocetur *Affyria*; & ad ejus declarationem explanatur è libro *En Iisrael*, Quâ occasione Efras publicationem Sacri Characteris in Affyria susceperit? Ad utriusque illustrationem elegans quoque extat locus in Præfatione libri *Arugas habbôsem*, dignus, qui ad ulteriorem materiæ hujus illustrationem producat. Verba ita habent: וְכֹן לְקַבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי ע"י מֹשֶׁה וְהַסְכַּח מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא וְלִמְעַן לֹא יִמְעַל הַמּוֹנֵי הָאוֹפֵה הַנִּבְחָרִת בְּכַתֵּב הַמִּקְדָּשׁ הַזֶּה לְהַשְׁתַּמֵּשׁ מִסְּנוֹ דֶּרֶךְ חוֹל בְּתַחֲלָה נִתְּנָה הַתּוֹרָה וְנִתְּפָרְסְטָה אֶל הַהֶמּוֹן בְּכַתֵּב עֵבֶר הֵנָּה כֶּתֶב לִיבּוּנָא וְלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְהָאִיר כֶּתֶב הַפֶּאֶסֶר עַל הַלּוֹחֹת וְסִר בְּלִבֵּד הַפְּנִיחִים בְּאֶרֶן עַד שֶׁנִּגְנְנוּ בִּימֵי יָאִשִּׁיָּהוּ וּבִמְשָׁךְ הַיָּמִים כִּמְעַט נִשְׁכַּח וְלֹא נִשְׁאָר כִּי אִם בּוֹכְרוֹן קֶצֶר מֵאֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁגְלוּ לְאַשּׁוּר וְהִנֵּחוּ בְּאַרְצָם אֲצֵל הַנּוֹתִים וְזוֹלָתָם כֶּתֶב עֵבֶר הֵנָּה אֲשֶׁר תֹּארוּ אֲצֵל כֶּתֶב הַקֹּדֶשׁ הוּא כְּקוֹף בִּפְנֵי אָדָם וּמִסְּנוֹ נִשְׁתַּמֵּשׁוּ הָעַמִּים הָהֵם לְכַתּוֹב שִׁטְנֵי עַל הַיְּהוּדִים לְאַרְתַּחֲשַׁסְתָּהּ כְּאִמְרוּ וְכַתֵּב הַנִּשְׁתַּתָּן כִּי נִשְׁתַּתָּן הוּא שֶׁם מַחֲזוֹ בְּגִלְיֹלִית עֵבֶר הֵנָּה כְּאִשֶּׁר קִרְוֵה לִיָּהּ הַעִיד הַרְמֵא הַחֲשׁוֹב מִד' בִּסְפָרוֹ הַפְּתוּאֵר עַל מַלְחָמוֹת פָּרְסוֹ וְכֹל אֲגֵרֶת הַנִּתְּנָה בְּתַמוּנַת הַכֶּתֶב הַהוּא נִקְרָאת נִשְׁתַּתָּה בִּסְפָר עֲזָרָה: וְחִשְׁבֹּנָה הִ'תָּה אֲצֵל אֲנָשֵׁי הַגִּלְיֹלִית הָהֵם לְהַשְׁתַּמֵּשׁ מִסְּנָה לְפָלְכִים: וְכֵן הַכֶּתֶב הִ'תָּה נִשְׁתַּתָּה וְהַלִּשׁוֹן הִ'תָּה אֲרָמִית צְרִיכָה לְפִירוּשׁ כְּאִמְרוּ וּמִתּוֹרָגָם אֲרָמִי: וְיִהְיֶה כְּאִשֶּׁר חֲשַׁב מֶלֶךְ צָרִיץ לְחַלֵּל בְּסַעֲדָתוֹ כָּלִי בֵּית תְּפָאֲרָתוֹ הַתַּעֲזָרָה הַקֹּדֶשָׁה ע"י מֶלֶךְ מִשְׁנֵה לְעִיגֵי עַמִּים רַבִּים (וְכֵן יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכָם) אֵת תְּמוּנַת הַכֶּתֶב הָעֵבֶר וְכֹתֵב בְּכַתֵּב הַקֹּדֶשׁ מִנָּה מִנָּה תִּקַּל וּפְרָסִיו: וּמִאֵן חִזְרָה לְחַלּוּחִית הַכֶּתֶב הַמִּקְדָּשׁ לְהַצְמִיחַ צִיצֵי וּפְרָחָיו בְּהַמּוֹנֵי עֲשֵׂנוּ הַטָּה הַקִּימוּ בְּחֻזְיוֹ וְקִרְאוּ לְכַתֵּב הָעֵבֶר כֶּתֶב שֶׁנִּשְׁתַּתָּה עַל יְדֵי הַפֶּלֶאד וְיִקְחוּ לָהֶם רְבוּתֵנוּ לְסִימָן וְכַתֵּב הַנִּשְׁתַּתָּן שֶׁנִּשְׁתַּתָּה: וְלְכַתֵּב הַפֶּאֶסֶר קִרְאוּ אֲשׁוּרִי וְאִמְרוּ לְטָה נִקְרָא שְׁמוֹ אֲשׁוּרִי מִפְּנֵי שֶׁעָלָה עִפְהֶם מֵאֲשׁוּר וְהָעֵד שֶׁעַל הַכֶּתֶב הַמִּקְדָּשׁ שָׁאֵל הוּא כִּי עַל הָאֲשׁוּרִי עֲצָמוֹ לֹא תִתֵּן שְׂאֵלֶת לְפָה נִקְרָא שְׁמוֹ כֹּד: עֲזָרָה הֵכִין אֶת לִבּוֹ לְגִדּוֹר גִּדּוֹר שְׁלֵאִי יִשְׁכַּח עוֹד כֶּתֶב הַקֹּדֶשׁ מִפִּי זָרְעוֹ וְהִתִּיר לְכַתּוֹב בּוֹ כָּל סִפְרֵי הַתּוֹרָה כְּאִמְרוֹ חֲזָרָה וְנִתְּנָה לָהֶם בִּימֵי עֲזָרָה בְּכַתֵּב אֲשׁוּרִי: וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׂרָאֵל כָּתְבוּ בּוֹ כֶּתֶב הַקֹּדֶשׁ דּוּקָא ע"י שְׂרוּטֹשׁ לְקִים תְּמוּנָתוֹ הַקֹּדֶשָׁה לֹא כֵן בְּזוּלָת כִּי מְרֻב קְדוּשָׁתוֹ וְרִחְנִיּוּתוֹ אֵין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ מִסְּנוֹ בְּשִׁטְרֵי הַיּוֹטוֹר כְּאִמְרוֹ וְכַתֵּב לוֹ אֵת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה כֶּתֶב הָרָאוֹ לְהַשְׁתַּתָּה וְהָ כָּל פְּרִי בְנֵי אֶפְתָּנוּ כָּל מִדְּיָהּ וּמִדְּיָהּ לִשְׁנוֹת כֶּתֶב הַמִּקְדָּשׁ בְּתַמוּנַת אוֹתִיּוֹת מִשְׁנוֹת שְׁלֵאִי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ: h. e. *Lingua*

Sanctâ acceperunt Israëlita Legem, & quidem Scriptura Divina erat. Propterea, ne vulgus populi electi Israëlitici prævaricarentur in Scripturâ istâ Sanctâ, usurpando eam דרך חזל communiter & prophane; idcirco data & publicata est ab initio Lex communi populo Israëlitarum in Scripturâ עבר הנהר Transfluviali, Scripturâ Libonââ, & Linguâ Sanctâ: Scripturam verò illam המקשר beatam lucere fecit (Deus) in Tabulis duntaxat, & in Libro Legû, quæ in Arca asservabantur, donec occultaretur (arca) in diebus Josia. Unde, progressu temporis, quasi planè oblivioni data fuit, neque superstes mansit, nisi in memoria quorundam primatum è filiis Israël, qui in Assyriam deportati fuere, & reliquerunt in terra sua (Isrâelis) apud Cutheos, & alios, Scripturam עבר הנהר transfluvialem, cujus Literarum forma, ad Scripturam sacram collata, se habet instar simiæ ad faciem humanam. Hac deinde usi sunt populi illi ad scribendas accusationes contra Judæos ad Artachschastam, sicut dicitur; וכתב הנשתן Et Scriptura Nischtevan, Esræ 4. 7. Nam נשתן Nischtevan est nomen Provinciæ in sinibus עבר הנהר Transfluvialis Regionis, quemadmodum tale quid testatur insignis Medicus מרד, in libro suo, quem scripsit על מלחמות פרס De Bellis Persiæ (Inde tota Epistola, scripta figurâ Scripturæ illius, vocatur נשתן Nischtevana in libro Esræ). Præstans ac insignis valdè habita fuit à viris Regionum illarum, ut eâ ad Reges uterentur. Ideoq; Scriptura fuit נשתן Nischtevanica: Sermo autem fuit Aramæus, qui opus habebat explicatione, sicut dicitur; ומתורגם ארמית Et translatum vel explicatum Aramicè. Evenit autem, cum Rex impius & tyrannicus cogitaret in convivio suo prophanare vasa Templi nostri, ut Scriptura Sacra resuscitaretur ac postliminio rediret, per manus Angeli, mutantis in oculis populorum multorum, (inter quos etiam Israëlita grant) figuram Scripturæ transfluvialis, & scribentis Scripturâ sanctâ, מנא מנא טקל ופרסין Mene Mene Tekel Upharfin. Et ab eo tempore capit iterum humor Scripturæ Sacre progerminare, & flores suos ad plebem & populum nostrum propagare, qui erexerunt speculas ejus, & vocarunt Scripturam Hebræam transfluvialem כתב הנשתן Scripturam quæ mutata est per Angelum; sumpseruntq; sibi Rabbini nostri pro signo dictum illud וכתב הנשתן Et scriptura Nischtevan, q. d. שנשתן quæ Nistanneh mutata est: Scripturam verò beatam sive sanctam vocarunt אשורי Aschuri, dicendo; Quare vocatur nomen ejus אשורי Aschuri? quia ascendit cum ipsi se ex Aschur.

Aschur. Quibus verbis, quòd de Scripturâ Sanctâ loquuti sint & qua-
siverint, vel inde evidentè probatur; quòd de Scripturâ ipsâ Assyriâ illa
interrogatio non quadrasset, Quare vocatur nomen ejus sic? Efras ergo
disposuit cor suum, ad faciendum maceriam, ne in posterum ampliùs ob-
livioni traderetur Scriptura Sancta ab ore seminis sui, id est, inter
Israëlitas, ac licentiam & facultatem dedit, omnes libros Legis illo cha-
rattere scribendi, sicut Rabbini nostri dicunt: Iterùm data fuit ipsis
(sc. Lex) in diebus Efræ Scripturâ Assyriacâ. Unde etiam post
ipsum omnes recti corde scripserunt Libros sacros eâ duntaxat Scriptu-
râ, & quidem per lineationem, ad stabiliendam & confirmandam hac
ratione figuram ejus sanctam, quod non fit in aliis. Nam propter
summam ejus Sanctitatem & Spiritualitatem non licet eâ uti in literis
idiotarum vel familiaribus, sicut dicunt; Et scribet Rex sibi אֲרַם
מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה h. e. כתב הראוי להשתנות Scripturâ qua mutari
vel variari debet. Et hic est fructus filiorum populi nostri in omnibus &
singulis provinciis, quòd mutare soleant Characterem sacrum in figuras
literarum diversarum, ne eo utantur modo communi & profano: Sed
& Scriptura aliena non debet ingredi in sanctum interius (h. e. adhi-
beri ad libros sanctos exarandos). Hæc ille. In quibus, præ-
ter cætera, sententiam nostram egregiè confirmantia, quoque
observanda ratio quam affert, cur ex illo loco Talmudico, ubi
quærunť; Quare vocatur nomen ejus Aschuri vel Assyria? non
possit concludi, quòd illa Scriptura Assyriorum fuerit pro-
pria; quòd sc. hac ratione non opus fuisset istâ quæstione. Su-
pervacaneum enim est quærare, Cur scriptura Latinorum vocetur
Latina? Græcorum, Græca? &c. Ita si Talmudici sensissent, Scri-
pturam istam, quam ex Assyria secum in terram Israëlitis detu-
lerunt, fuisse Assyriorum, stolidâ fuisset quæstio, Quare vocatur
Assyria? &c.

Sed Instant; Quemadmodum de hac Scriptura Talmudici di-
cunt, eam Assyriam vocari, שְׂעֵלָה עִמָּהֶם מֵאַשּׁוּר Quia ascendit
cum eis ex Assyria: ita alibi de Nominibus mensium dicunt, שְׂעֵלָה
עִמָּהֶם מִבָּבֶל quòd ascenderint cum eis ex Babel. Atqui illa
Nomina mensium revera fuerunt Assyriaca & Babylonica. Ergo eadem
ratione Scriptura illa Assyria vocata.

R. Negatur consequentia: Nam 1. Diversitas est exem-
plorum, & dispar illorum ratio: Nomina illa mensium Baby-

Ionica detulerunt secum ex Assyria, Hebraica non tollendo & abolendo, vel in Assyriaca commutando, sed illis ex abundanti suppleraddendo instar interpretamentorum, Nominibus mensiū sacris in Lege inviolatis suo loco relictis. Atqui de Literis dicunt, Hebraicas priscas planè ex usu Judæorum, & ex Lege, fuisse sublatas, & in Assyrias commutatas, hasque in illorum locum introductas & substitutas. 2. Si ex phrasi illa sic argumentari liceret, annon etiam de Prophetis illis tribus, qui, in loco paulò antè adducto, dicuntur cum *Israëlitis ex Captivitate Assyriaca ascendisse*, dici posset, illos fuisse Assyrios & Babylo-nios? Atqui illi ipsi tres Prophetæ, qui illic cum ipsis dicuntur ascendisse, iidem fuerunt, qui antea cum ipsis quoque descenderant. Eadem ergo potius ratione dicere licet, Characterem illum, qui ex Assyria cum ipsis Ascendit, fuisse eundem, qui prius cum illis Descenderat; sed cum paucioribus duntaxat & præstantioribus, uti visum.

Insuper Obijciunt quidam, Locum Dan. i. v. 4. hoc sensu;
Aschpenas prepositus Eunuchorum Regis Babylonis jubetur illic sumere de filiis Israël pueros ex regio stemmate prognatos, &c. ut doceret eos Literas & Linguam Chaldaorum.

Ergo Literæ Hebræorum & Chaldaorum tum non fuerunt eadē.

R. Facilis est : 1. Nos non asseveramus, tunc temporis jam easdem fuisse literas Hebræorum & Chaldaeorum, ut postea videntur fuisse, post conspectam Scripturam Angeli in pariete. 2. Licet diversæ fuerint, quomodo hinc probatur, Samaritanas tūm fuisse literas Hebræorum, & quidem proprias ac solas : & Hebræas nostras fuisse Châracteres Assyriorum? 3. Cum ex communi sententia, Scriptura ab Angelo in pariete exarata, facta fuerit literis Hebraicis hodiernis; si ea tunc Assyriorum fuit, quid factum, quod Babyloniorum sapientum nullus, sed Danjel solus, eam legere potuerit? An quod illi Danjelem docuerunt, ipsi dedidicerunt & oblii sunt? 4. Quomodo probatur, per Vocabulum ספר quod *Librum*, vel collectivè *Libros* significat, strictè ibi intelligendas esse Literarum & Characterum figuras : De verbo ad verbum enim sonat: *Ad docendum eos Librum & Linguam Chaldaorum.* *Librum*, id est, *libros*. *Libros*, id est, res, artes, ac scientias libris comprehensas.

Cedd

Ceddò locum, ubi קֶדֶר *Literam* vel *Literas* seu *Characteres* significet.

Sunt etiam qui argumentantur ex Nominibus Literarum Hebraicarum, quæ dicunt esse Chaldaica.

℞. Hoc esse falsum : Nomina literarum, & formâ & significatione, dico esse Hebraica. Qui aliter sentit, fallit & fallitur.

Non desunt quoque, qui hanc Objectionem movent ;
Chaldaica lingua fuit prima : Ergo ipsorum quoque, litera prima, ut Plinius alicubi scribit, Assyriorum literas semper fuisse arbitror.

℞. Ἀἴρεσι. Negatur antecedens : Primatus enim honorem non Chaldaicæ vel Assyriacæ deberi linguæ, sed Hebrææ, satis, ut opinor, constat ex Dissertatione nostra de Linguæ Hebrææ Origine & Antiquitate. Si Assyriorum dicerent linguam fuisse primam, id est, eorum qui Assyriam olim incolebant, facilius concederemus. Primorum enim hominum habitatio fuit in Assyria : & Chaldæi Generis Hebraeorum Parentes fuerunt, ut Joseph. eos vocat lib. I. contra Apion. Sed hinc non sequitur, illos eam linguam locutos esse, quæ posterioribus temporibus in illa terra fuit usitata. Deinde, falsâ hac hypothesis nititur, Literas hodiernas Hebræorum esse Assyriorum proprias, & apud Hebræos mutuaticias ; cum contrarium sit verum.

Atqui, instant, hac ratione incognita manent Litera Chaldaeorum antiquæ, neque quidquam de illis nobis constabit, quæ vel quales illa fuerint ?

℞. Literas illas investigent, qui primatum illi linguæ deferunt. Quid mirum, imò quid incommodi, incognitas nobis esse ipsorum literas, cum nulla planè quoque illorum supersint, saltem apud nos, antiqua illorum monumenta propriâ Linguâ conscripta ? Libri Chaldæâ dialecto conscripti, quos nos habemus, non sunt Chaldæorum, sed Judæorum ; neq; in Chaldæa, sed ferè in Judæa scripti, postquam Judæi ex Babylone reduces fuissent, & linguam illam addidicissent. Negant autem Hebræi, tempore Captivitatis Babylonice, se suas literas cum Assyriorum literis permutasse ; sed Chaldæos, post Scripturam ab Angelo in pariete exaratam, & publicationem veri
& Sacri

& Sacri Characteris Hebræorum ab Esra factam, suas abjecisse, & hos usurpasse dicunt. Adhæc cur major providentiæ Divine cura in custodiendis superstitionissimæ gentis literis requiritur, quibus non nisi vanissima quæq; cōmenta & somnia humana, quàm in Characteribus peculii sui, quibus Sacro-sancta ipsius Lex & oracula, conscripta fuere? An credibile, Deum Judæos Chaldæorum *χαρμματαφύλακες* constituisse, aut Legem suam, quæ *Lex veritatis*, Mal. 2. 6. gentis mendacissimæ *χαρμματαφύλακion*;

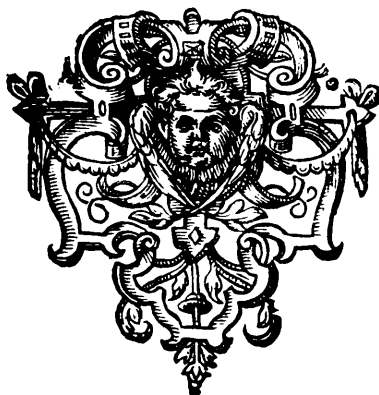
Mover etiam nonnullos, quod Plinius, & alii Græci & Latini historici, Phœnicibus inventionis literarum gloriam, ipsorumq; literis, quæ Samaritana, primatum adscribunt.

Hic verò locum opportunum mihi videtur habere id, quod Josephus scribit lib. 1. contra Apion. *Mirari satis nequeo eos, qui de rebus antiquissimis solis Græcis fidem adhibendam, & ab iis veritatem cognoscendam esse existimant: nobis verò (Hebræis nempe) & ceteris hominibus non credendum. Nam equidem planè contrà esse video, &c.* Primò etenim argumentis variis in dubium vocari posset fides istorum authorum in hoc negotio; deinde, accuratius pervidendum, quinam Phœnices illi sint aut fuerint: *tertio*, an Samaritanæ literæ hodiernæ, sint ipsissimæ veterum Phœnicum literæ: *tertio*, hoc dato & concesso, videndum, unde id habuerint? Inde nempe, quòd illarum tantum figuræ tunc in vulgus notæ, & ad alias gentes perlatæ fuerint, clàm & in archivis reservato Characterē Sacro, &c. Sed manum de Tabula.

F I N I S.

JOHANNIS BUXTORFI,
S.S.Th.D. & Ling. Hebr. Prof.

D I S S E R T A T I O
DE NOMINIBUS
DEI HEBRAICIS.

B A S I L E Æ,
Sumptibus Hæred. Ludovici König.

M, D C, I L X,

DISSERTATIO DE NOMINIBUS DEI.

I.

ERISSIMUM est illud Servatoris nostri, qui ipsa est Veritas, essatum: *Hæc est vita æterna, ut te cognoscant solum verum Deum, &c. Johan. 17. 3.* In quâ quidem cognitione, licet imperfectâ in hac vitâ (quia, monente Apostolo, *hic, ex parte tantum cognoscimus*, 1. ad Cor. 13. 12.) Summum hominis Christiani bonum positum est, juxta illud Prophetæ: *Ne jactet se sapiens, &c. sed in hoc gloriatur, qui gloriari vult, quod intelligat & cognoscat me*, Jer. 9. 22.

2.

Cum verò Deus, in se & essentia sua consideratus, cognoscatur à nobis vel ex Nominibus, vel ex Attributis propriis, non potest non utilissima esse utraque consideratio.

3.

Nos itaque in præsentia de Nominibus Dei, ex infinitis, quæ de hac materia dici & scribi possent ac solent, missis illis, quæ ad sublimiorem Theologiam spectant, mysticis item & Cabalisticis Speculationibus, quædam duntaxat, & quidem maxima ex parte Philologica, quæ S. Theologiæ, & Sanctæ linguæ Studiosis potissimum scitu necessaria & utilia sunt, deliberare constituimus.

4.

D. Hieronymus in epist. ad Marcellam, decem, ex Hebræorum sententia, enumerat Dei nomina; אֱלֹהִים, אֵל, אֱלֹהִים (vel אֱלֹהִים singulare) אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֱלֹהִים. Totidem etiam numerant Hebræorum Cabalisticæ, sed paulò aliter ea recensent.

Posſunt autem enumerata Nomina Divina ad duas potiffi-
mum revocari Claſſes : Quædam enim deſumpta ſunt ab Eſſen-
tia Dei : ut יהוה אלהים יי : quædam ab Eſſectis & Attributis ejus,
ut ſunt cætera Nomina. Et hoc ordine nos quoque ſtriſtim ea
pertractabimus.

I. CLASSIS.

Inter Eſſentialia Nomina, quæ tria eſſe diximus, primum lo-
cum aſſignamus Nomini יהוה, tanquam omnium Sanctiſſimo,
Deum ipſum maximè propriè & diſertè, ab æterna & indepen-
denti exiſtentia, denominante.

Hoc Nomen variis epithetis ab Hebræis inſigniri ſolet. Et
Primò quidem vocatur שם ההוה vel שם העצם *Nomen ſubſtantivum*
vel eſſentie, וְאֵלֵּי־אֵלֹהִים. Derivatur enim à Radice הוה vel הוה-
(nam utraq; in lingua Hebræa eſt uſitata) *Eſſe, Exiſtere*. Hod ab imi-
tio eſt formativum Nominum propriorum, ut in יצחק יעקב &
aliis, deſumptum ex tertia perſona Fururi. Unde יהוה eſt *Ens*,
Exiſſens à ſeipſo; ab æterno, & in æternum, omnibuſque aliis
extra ſe Eſſentiam & Exiſtentiam communicans. Nam ille re-
vera Eſt, qui à ſeipſo eſt, & ab æterno, cæteris que omnibus *Eſſe*
largitur.

Hanc Nominis iſtius Sanctiſſimi notionem divinè expreſſit
Iohannes, verè hac in parte θεολόγος, h. e. Dei interpres, in Apo-
cal. cap. i. v. 4. quando ſcripſit; χάρις υμῖν καὶ εἰρήνη, ἀπὸ τοῦ ὄντος, καὶ
ὁ ᾔων, καὶ ὁ ἐρχόμενος. *Gratia ſis vobis ab Eo Qui eſt, & Qui erat, & Qui*
venturus eſt: & v. 8. Dicit Dominus (Hebræicè אֲמַר יְהוה quod legi-
tur *Amar Adonaj*, Dicit Dominus) Quia autem hæc lectio Nominis
יהוה per אדני per vim Nominis eſſentialis non exprimit, idcirco
porro additur, ὁ ὢν, καὶ ὁ ᾔων, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ.

In qua explicatione notandum, ὁ ἐρχόμενος idem eſſe quod
ὁ ἵσμενος, ex ratione loquendi Hebræa. Illi enim hoc vocabu-
lum *Futurum* exprimunt quandoque per עתיד ſimpliciter, quan-
doque

Atque per לָבוֹא לְעֵתִיד Futurum venit, Venturum, adeò ut עֵתִיד Futurum, & לָבוֹא עֵתִיד Venturum, apud ipsos promiscuè usurpentur, hac tamen cum differentia, ut Elias in Thisbi. observavit, quòd hoc לָבוֹא עֵתִיד Venturum, plerumque adhibeatur in fine sententiae, illud in continuata sententia. Quæ observatio optimè hic quadrat, & explicat, cur porius dicatur ׀ עָרָכְמוֹן ׀ quàm ׀ סֹסְמוֹן ׀. Sic in Schemoth rabba, ט. אֱהֵי־אֵהְיֶה Ehjehi explicatur per אֲנִי שֶׁהֵי־יְהִי אֲנִי לָבוֹא לְעֵתִיד וְאֲנִי הוּא עָכְשִׁי וְאֲנִי הוּא לְעֵתִיד Ego fui, ego sum nunc, & ego sum venturus. Deinde, ׀ עָרָכְמוֹן ׀ pro ׀ סֹסְמוֹן ׀ in istis locis poni, apertè liquet ex Apocal. 16. v. 5. ׀ עָרָכְמוֹן ׀, ׀ סֹסְמוֹן ׀, ׀ עָרָכְמוֹן ׀, uti locum illum restituit D. Beza, ex antiquo & fide digno exemplari M. S.

10.

Et optimè quadrat hæc expositio cum ipsa forma Nominis. Nam omnium trium temporum characteres & notæ in eo sunt expressæ. Litera *Jod* ab initio, Characterica est *Futuri*: *Vau* in medio, Participii; temporis *Præsentii*; *He* in fine, cum Kametz subscripto, *Præteriti*. Atque non est alienum ab hoc, quod Cabalistæ quidam observarunt ad Exod. cap. 3. ideò Deum illic duo ista nomina usurpasse & Mosi revelasse, אֱהֵי־יְהִי & אֲהֵי־יְהִי vers. 14. & 15. quòd ex illis componantur ista tria, הָיִי Fui, הָיָה Sum, הָיִהוּ Ero.

11.

Deinde vocatur ab Hebræis etiam שֵׁם הַפִּיּוּחַד *Nomen Proprium*; quia soli Deo proprium est, & illi soli competit, juxta id quod legitur Jesa. 16. v. 21. & 42. 8. Exod. 6. 3.

12.

Atque hinc est, quòd etiam Grammaticè eas proprietates servat, quas Nomina propria Virorum apud Hebræos habere solent, quæq; describuntur ab Aben Esra Exod. 3. Ephodi in Opere suo Gram. cap. 9; & aliis. Nam 1. Nomina propria non assumunt *He hædiah* ab initio; quia illa, tanquam individui Nomina, sui noticiam per se suo Nomini exhibent, nec alio signo opus habent: Non enim dicimus הָאֱבְרָהִים הָיִי: Ita nunquā legitur הָיִהוּ: Præfigitur autem cæteris quibusdā Nominibus; dicitur enim הָאֱלֹהִים. 2. Non recipit affixa pronomina 3. Non admittit formam constructam. Hinc in illis locis ubi legitur הָיָה צָבָאוֹת

DOMINUS exercituum, omninò videtur esse Ellipsis, pro **יהוה אלהי צבאות** *Dominus Deus exercituum*, ut alibi frequenter legitur. Contra analogiam enim & naturam Nominum proprium est, ut cum Nominibus appellativis construantur, maxime hujus Nominis Divini propriissimi. 4. Non declinatur, neque flectitur ex numero singulari in pluralem.

13.

Tertio vocatur **שם הפפור** *Schem hammephoraſch*, quod pro diversa verbi Hebraei **פפר** significatione, diversimodè quoque exponunt. Quidam enim reddunt *Nomen explicatum vel expositum*. Sic volunt dici, quòd eo Divina essentia propriè exprimatur & explicetur, imò quòd Deus ipse Moſi, & per eum Israëlitis, eo suam essentiam exposuerit: aut quòd exponatur, pronuntietur & proferatur, seu per cognomen **אדני** *Adonaj*, seu per 12. aut 42. aut 72. literas, de quibus videri potest Galatin. de Arcanis Cathol. Verit. lib. 2. cap. 18. Alii **שם הפפור** *Schem hammephoraſch* volunt dici, q. *Nomen separatum, segregatum*, quòd planè ab aliis Dei nominibus sit distinctum & sejunctum, soli Deo, tanquam primæ causæ & Enti entium, competens.

14.

Quarto vocant illud à numero literarum **שם של ארבע אותיות** *Nomen quatuor literarum*, vel **שם בן ארבע אותיות** *Nomen filius quatuor literarum*. 4. scil. literis constans, ad cujus imitationem Græci dixerunt *τετραγράμματον*.

15.

Honoris causâ etiam pluribus aliis nominibus insignire solent; **שם הנכבד והנורא** *Nomen gloriosum & terribile*, ex Deuter. 28. 52. Ad timendum *Nomen gloriosum & terribile hoc*, **יהוה** *DOMINUM Deum tuum*. Item, **שם** *Nomen illud*, per Synecdochen, idque ex Levit. 24. 10. **שם האשה הישראלית את השם** Et expressè filius mulieris istius Israëlitis *Nomen*; **שם המגדל**, scil. Dei proprium, magnum & gloriosum, ut Hebraei exponunt.

16.

His breviter sic præmissis, quæstiones aliquot de hoc Nominine paucis placet attingere.

17.

Primò enim quæri potest; *An Moſi primum hoc Nominine se Deum revela-*

revelaverit, & atque adeo ante Moſen ignotum & inauditum fuerit?

Occaſionem quaerendi præbet locus Exod. 6. v. 3. ubi legitur; וַיֹּאמֶר אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בָּאֵל שְׁדֵי וְשֵׁם יְהוָה לֹא נֹדַעְתִּי
Et apparui Abrahamo, Iſaaco, Jacobo, in (nomine) El Schaddai; ſed nomen meum יְהוָה non notum: feci eis; vel, nomine meo יְהוָה non notus factus ſum eis. Ex quo loco videtur colligi, ignotum Patribus hoc Nomen fuiſſe. Nos tamen ſtatuiſmus, Patribus ſanctis omninò non ignotum fuiſſe hoc Dei nomen. Nam ex. gr. Genef. 14. v. 22. dicitur, Abrahamum dixiſſe ad Regem Sodom, הֲרִימְתִּי יָדִי אֶל יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן *Levo manus meas ad Dominum excelsum, &c.* Genef. 3. 14. וַיִּקְרָא שֵׁם אֲבִרָם בְּשֵׁם יְהוָה *Dominum excelsum, &c.* Genef. 15. v. 2. dicitur Abraham Deum his verbis allocutus eſſe, אֲרֹנִי יְהוָה *Et verſ. 7. dicit Deus ad Abrahamum; אֲנִי יְהוָה Ego ſum יְהוָה quite eduxi ex Ur Chafdim.* Ex horum & aliorum locorum collatione patet, non ignotum fuiſſe ipsis Nomen hoc. Ad illorum conciliationem varie reſpondent. Breviter, exiſtimamus non inconcinne reſponderi poſſe, Deum Exod. 6. non tam de Nomine, quàm de reiſſa per hoc Nomen ſignificata; cognitione videl. illa Dei clara, Moſi unà cum Nomine, hic & Exod. 3. revelatâ, locutum eſſe, quam longè illuſtriorẽ à Deo accepit Moſes, & per eum Iſraëlitæ, quàm Patres ante ipſum. Nulli enim ante Moſen de facie ad faciem apparuit. Adde quod, ſi ſubtiliter verba iſta Moſis explicare quis vellet, ea etiam hoc pacto poſſent reddi: Apparui Abrahamo, Iſaaco & Jacobo, in nomine El Schaddai & nomine meo יְהוָה, neq, tamen notus factus ſum eis. Nam eſi nomen hoc audiverint, tamen vim & efficaciam ejus non tam benè intellexerunt, neque tam claram & illuſtrem Dei cognitionem ſunt aſſecuti

18.

Secundò quaeritur: *Quanam genuina huius Nominis fit lectio & pronunciatio?* Duo hic quaeruntur. 1. *Quomodo primitus fuerit pronunciatum & lectum?* 2. *Quomodo hodiè fit legendum?*

19.

De primo variae ſunt doctorum virorum ſententiæ, vel potiùs conjecturæ, dum alii cum Samaritanis JAHVE, alii cum Græcis JAO, alii cum Latinis JOVA, alii cum recentiſſimis quibuſdam JEHOVAH, alii aliter pronunciandum volunt. Nos aſſerimus, quemad-

quemadmodum Moſis tempore etiam vulgo ejus pronunciatio nota erat, ut colligere eſt ex Levit. 24. v. 11. 15. 16. ita veram & genuinam ejus pronunciationem hodie ignotam eſſe, &c, cum reliqua Judæorum gloria, urbe, Templo, Regno & ſacerdotib, interiiſſe. Liquer hoc ſatis evidenter. 1. ex unanimi Judæorum conſenſu, per longam traditionem inter iptos recepto. Vide eam in Lexico Hebraico ex Kidduſchin fol. 71. 2. ex ipſa illa varietate, quæ inter eos eſt, qui hujus nominis conſonas cum ſuis vocalibus exprimere ſunt conati. 3. ex inſtanti punctatione ejus, dum modò יהוה modò יהוה punctatur.

20.

Alteram quæſtionem quod attinet, quæritur, Reſtiſne illi ſciant, qui Nominis Tetragrammati Conſonantes cum punctis ipſi additis legunt J E H O V A H, an verò illi, qui per vicarium Nomen A D O N A I? Nos aſſerimus reſtiſ facere illos, qui legunt Adonai, idq; propter ſequentes rationes:

Primò, Quia puncta hæc Nomini יהוה hodie ſubſcripta, non ſunt ejus propria, ſed nominis אדני. Unaquæque autem vox pronunciari debet cum ſuis vocalibus. Quia ergò hoc Nomen, non proprias, ſed alienas habet, etiam ſecundum illarum conſonas eſt legendum. Quòd verò hæc puncta non ſint ipſius propria, multis modis probari poteſt.

1. Si propria eſſent, & *Jehovah* vera ſuit pronunciatio, utique conſtanter & immutata permanerent, præſertim in Nomine hoc Dei proprio & eſſentiali. Atqui ſæpiſſimè mutantur puncta iſta, & quidem non promiſcuè, ſed concurrente Nomine אדני, ne ſcil. bis legatur *Adonaj*: tunc enim punctatur יהוה *Jehovi*, punctis ſcil. Nominis אלהים *Elohim*. Unde maniſeſtiſſimè arguitur, lectionem & punctationem illam non eſſe genuinam, ſed *ADONAI*. Quòd *Jod* habet *Scheva ſimplex*, cum אדני *Adonaj* habeat *Scheva compoſitum*, ab initio, parum intereſt, cum *Scheva* ab initio vocis apud priſcos inſtar A' rapti, hoc eſt, *Chatephpathach* pronunciatum fuerit. Vel etiam fieri poteſt, ut compendii cauſâ ita ſcriberent, quia creberrimè in Sacris literis occurrit. Hebræorum quidam putant myſterium ſubeſſe. Hinc ſcribit R. Aſarius in *Meor enajim* cap. 6. fol. 42. 2. לקראת האדוניות שבא בלבד, ויהוה לא תשם פתח בראי אל האלף הוה אצל מקבלי האמת למען אשר

אשר חבור האותיות והנקודות יעלה לעב כלבד כמלאו וצירופו של שם
העצם מוולת כי גם אלוה בלשון יחיד נקוד חטף סגול מה שאין בן אדון
h.e. Quod verò Nomen hoc Tetragrammaton, quando per אדני legitur, habet Scheva sim-
plex sub Jod, non Chatephpathach, ut requirit littera א, id, juxta Ca-
balistas, ideo factum est, ut compositio literarum & punctorum ascendat
tantum ad 72. secundum plenitudinem & combinationem (Cabalisti-
cam) Nominis essentialis. Adde quod Nomen אלוה in singulari quoque
numero punctatur cum Chatephsegol (unde, vult dicere, fieri potest,
ut, quando יהוה per אלוה legitur, א noteretur cum ...): אדון
verò non sic notatur cum Chatephpathach (arque ideo fortassis non
notatur cum יהוה, quando יהוה per אדני legitur.) Aut certe sa-
ctum hoc est propter aliam aliquam causam, quam ego ignoro. Samuel
Arcuvolti in ערוגת השם cap. 26. in fine: שבא תחת היד בלי פתח
כי לא יאורג החטף פתח כי אם באהח"ע או למען יעלה חבור האותיות
והנקודות למספר עב כי בן יעלה השם הנכבד וחנורא בצירופו ובמלאו.
ואם בן אין הנקודות האלו עצמיות לו. וזה שם לא כשאני נכתב אני
: ליראיו : h.e. Scheva sub Jod est sine Pathach, quia Cha-
tephpathach non competit nisi literis gutturalibus: aut, ut compositio lite-
rarum & punctorum ascendat ad 72. Huc enim ascendit Nomen illud
gloriosum in plenitudine & combinatione sua. Unde ista puncta non sunt
ipsi essentialia. Et hac est ratio illius dicti apud Talmudicos: Non legor
sicut scribor. Secretum autem Domini est timentibus ipsum.

2. Quia Literæ serviles & præfixæ ו, מ, ל, כ, ב, א punctantur
non ad formam punctationis יהוה, sed vicarii nominis אדני
ADONAI. Scribitur enim ויהוה, ביהוה, ליהוה, מיהוה, cum re-
gulariter, si hæc propria essent puncta, dicendum fuisset ביהוה,
& מיהוה, ביהוה, ליהוה, מיהוה, sicut dicitur ליהוה, מיהוה, ליהוה.

Unum exemplum excipitur הליתורי Deuter. 32. 6. quod juxta
cæterorum formam punctandum fuisset הליתורי: altera verò for-
ma videtur docere legendum Haljehovah. Vox autem hæc tria
habet irregularia; Primo ה majusculum, de quo vide Tiberiadem
cap. 14. Secundo Pathach sub ה, pro Chatephpathach: Tercio ל in
quibusdam libris caret Schevâ.

In Bibliis majoribus annotatum est ad marginem: Juxta Sorien-
ses ה seorsim scriptum est, & ליהוה seorsim: Juxta Nabardeenses הל
seorsim, & יהוה seorsim: Juxta alios libros est una dictio.

pro Nomine divino sumat; רמי יתן ולא תמלך ידו לכתוב כי יקר-
 השם על דרך שמות הנכבד- Utinam, inquit, non pravaricata esset
 manus ejus, scribendo, quod Deus appelleretur secundum formam Nominum
 seminatorum; in libro צחות Tzachut fol. 148. col. 2.

Secundo, Quia antiquissimi Bibliorum Interpretes, Evangelistæ & Apostoli, Patres item hujus linguæ periti ad unum omnes, Nomen יהוה jam ita legērunt, neque reddiderunt per voces, quæ תו הוה vel Essentiam Divinam, sed quæ Dominium significant; non quod ignorarent, hoc Nomen Essentiam Divinam denotare, sed quia illius loco legebant Adonaj, quæ vox Dominum significat. LXX. Græci, qui 300. circiter annis ante Christum floruerunt, vix aliter unquam, quàm per κύριος, reddiderunt. Hos secuti sunt Aquila, Symmachus, Theodotion: Origenes etiam in Hexaplis, in quorum altera columna textum Hebraicum Characteribus Græcis expresserat, Tetragrammaton hoc nomē per ἁδωναι semper expresit, ut liquet ex Epiph. Chrysost. & aliis, qui loca ex illis Hexaplis produciunt. D. Hieronymus semper pro eo habet Dominus; & Exod. 6. 3. ubi Tetragrammaton occurrit, ille (siquidem ipse vulgatæ versionis autor est) reddit: Nomen meum Adonaj non indicavi eis. Ita Paraphrastæ Chaldæi, Onkelos & Jonathan, qui paulo ante tempora Christi floruerunt, loco Tetragrammati usurpant Adonai. Sic etiam reliqui Interpretes, Arabes, Syri, Persæ, Æthiopes, &c. Evangelistæ & Apostoli, ut in cæteris plerumque LXX. Græcorum versionem sunt sequuti, ita hîc quoque ab ea non recesserunt. Christus ipse hanc eandem consuetudinem retinuit & imitatus est; Ex. gr. Deuteron. 6. v. 16. in Hebræo est; לא תנסה את יהוה אלהיכם Non tentabis I. H. V. H. Deum vestrum; Christus, hunc locum allegans Matth. 4. v. 7. dicit: Scriptum est: κύριος ὁ θεός σου, Sic ibid. v. 10. cap. 5. 33. Matth. 22. v. 44. ex Psalm. 110. Dixit Dominus Domino meo, ubi in Hebræo est, נאם יהוה יהוה Domino meo. Cur utrumq; expresit Christus per nomen Domini? An quia ignoravit, in Hebræo primum essentia Nomen esse? aut quia veram ejus pronunciationem nescivit? Nequaquam; sed quia ita vulgò proferri solebat. Huc etiam fortassis uno oculo respexit Johannes in Apocalypsi. cap. 19. v. 12. his verbis: ἔρχομαι ὄνομα θεογαμμένον ὁ ὢν ὁ ὢν ὁ ὢν

Tertio, Quidnam sibi volunt Epitheta illa, quæ Patres Græci huic Nomini tribuerunt, dum illud vocarunt ἀνεκφώνητον, ἀρίστον, ἀφροσύνη, ἀλειον, ἀφροσύνητον, ἀπορήτον, καὶ ῥηδῆναι μὴ δυναμένον? An quod per se & suâ naturâ tale sit? Annon potius, quod propriis suis vocalibus exprimi amplius non possit, sed alienis, & per consequens etiam alterius nominis consonantibus efferatur.

Quarto, Quia plerique ex dissentientibus יהוה legunt per *Elohim*, quando ad ejus nominis formam punctatur יהוה, nec aliter tunc legi debere aut posse, ferè omnes consentiunt. Cum itaque parium eadem sit ratio, & ibi vicarium nomen substituunt, cur non idem faciunt & hîc?

Quinto denique, quia recentissima est hæc pronuntiatio, patrem habens, ut omnes volunt, Galatinum, qui superiori tantum sæculo floruit: qui tamen ipse eâ nunquam utitur, præterquam uno in loco, ubi dicit, ita legi posse, non debere.

21.

Ex his concludimus, longè rectius eos facere, qui legunt A D O N A I, quàm qui J E H O V A H; cum à suis partibus habeant & rationes firmissimas, & auctoritates gravissimas, neque ullo modo suppositionis Judaicæ illos accusandos esse.

22.

Si quis de causa quærat, *Cur aliter legatur quàm scribatur?* breviter respondemus; 1. hoc Nomen (ut supra diximus) vulgò notum fuisse & usitatum, 2. cum ex quotidiano usu fortè non tantum evilescebat, sed nimis leviter & profanè usurparetur, videri lege quadam ejus prolationem extra usum sacrum & necessarium fuisse prohibitam, & personis sacris duntaxat concessam & reservatam. 3. hæc ratione ejus notitiam in vulgo progressu temporis desiisse, & inter paucos remansisse, & 4. Urbe & templo vastatis, toroq; cultu Mosaiico abolito, etiam hujus Nominis pronuntiatione planè, & ex singulari Dei judicio, inter Judæos perierisse. Itaque existimamus, ex ἀλαβία & religione primò hoc factum esse, cui, ut fieri solet, mox aliqua accessit superstitio (cujus reliquias multas adhuc cernere est inter Judæos, veluti, quod hujus Nominis consonantes, extra Biblicum contextum, non scribunt, sed alias substituunt, veluti יהוה *Jedovad*, aut duo ם &c. quod non delent, non frangunt, si vasi, vel alii instrumento, sitim sculptum,

עדות ביהוסף שמו שירצה, *Exponitur* אֶהְיֶה אִלֹּהִים וְלֹא נָגַע אֲפִילוּ בַמַּחְשָׁבָה בְּשֵׁם יְיָ שְׁתַּחֲסֶה עָל שְׁמוֹ וּנְקָרָה שְׁמוֹ יְהוֹסֵף שְׁהוּהוּ בְּשִׁתּוֹף לוֹ יִתְבָּרַךְ וְלֹא יִתֵּן *h.e. Testimonium in Josepho posuit, Psalm. 82. quo vult significare, Testimonium de Josepho, quod non peccavit. Et tetigit uxorem Potipharis, ne cogitatione quidem, esse in Nomine יְיָ, Nomini ejus hic superaddito, dum vocatur Joseph, quod speciem habet, ac si Deus vel Dei nomen cum ipso communicatum esset, quod non quadraret, nisi omnino immunis fuisset a transgressione.* Et hic ergo auctor vult, literam ה nomini Josephi insertam fuisse, non ut conficeret nomen Tetragrammaton, sed nomen יְיָ, & id quidem non propriè, sed tantum per indicium, respectu literarum, non vocalium. Vide & Zohar in Levitico col. 21.

Pro altera sententia, quod videlicet istius formæ Nomina, aut saltem nonnulla, ex Nomine proprio Tetragrammato יהוה, & alio, sint composita, ista videntur facere Nomina, quæ ab initio nonnunquam habent אל, nonnunquam יהו. Talia sunt, אֶלְנָתָן *ELnathan*, & יהוֹנָתָן *JEHOnathan*: Sic, אֶלְחָנָן *ELchanan*, & יהוֹחָנָן *JEHOchanan*: אֶלְיָדָב *ELjadab* & יהוֹיָדָב *JEHOjadab* אֶלִישַׁבָּע *ELishabab*, & יהוֹשַׁבָּע *JEHOSchabab*: אֶלְיָקִים *ELjakim*, & יהוֹיָקִים *JEHOjakim*. Sic legimus 2. Reg. 23. v. 34. quod Pharao Necho Rex Ægypti, cum Regem constitueret *Eljakim*, filium Josiæ, in locum patris ejus, nomen ejus verterit *Jehojakim*, quo nomine etiam postea in sacris notatur; in recognitionem scil. quod ipsius auctoritate & potestate regnum obtinuerit; & quod Deus eum non reprobaret, sed Divinitus constitutus fuerit: Hoc enim significat *Eljakim*, & *Jehojakim*.

Respondent Hebræi nonnulli, concedendo, ex parte hic nomen Tetragrammaton concurrere ad hanc compositionem, verum non directè & primariò, sed indirectè & obliquè. 1. Quod nomen adhibeatur non integrum, ut alia quædam nomina Divina in compositionibus, אֶל, יְיָ, שְׁדִי; sed quoad nonnullas tantum literas, quæ in aliis quoque nominibus prophanis quandoq; occurrunt, ac proinde huic nomini cū aliis sint communes. Huc facit quod legitur in אִסְרִימּוֹנִים *Asirimonim* cap. 22. Posteaquam de Nomine אֶהְיֶה loquutus esset auctor, dixissetque illud aliquando etiam occurrere בְּלִשׁוֹן חוֹל *sensu prophano*, subjungit;
אֶלֶּמָּה

אלמא שם אהיה עם היותו נזרא מאד לא ישתוה אל השם הנדול כי אפילו
 נאזותיותיו לא באו בלשון חול אלא בתוספת אלף אחריהן לאפוקינהו
 מקדושת השם דכתיב מקום שיפול העץ שם יהוה הא למא זה דומה
 ליהוא בן נמשי ושאר שמות כיוצא בו יהושע יהודק יהויכין ודומיהם
 h.e. Idcirco Nomen EHJEH, quamvis sit quoque summe tremendum, non
 tamen aequatur Nomini magno Tetragrammato, quia ne tres quidem
 ejus litera occurrunt sensu & usu prophano, nisi subsequente Aleph (vel aliâ
 literâ) ut sic eximantur & excipiantur à sanctitate Nominis hujus, sicut
 scriptum est; In loco, ubi deciderit arbor, illic יהוה Jehu erit, Ec-
 cles. II. 3. Cum quo convenit nomen יהוה Jehu filii Nimschi, 1. Reg. 19. 16.
 & alia ei similia. Item ista; Jehoschua, Jehozedek, Jehojachin, &c.
 2. Licet compositio aliqua sit respectu literarum, tamen non quoad
 puncta, quæ constans est Hebræorum sententia. Ratio Impossi-
 bilis hujus formæ Nominum propriorum videretur profluxisse ex
 forma illorum Nominum, quæ ab initio habent syllabam יי; quæ
 forma est antiquissima & ante Mosen quoque usitata, sicut patet
 ex Nomine יוסף Josephi, & יוכבד Jochebed, matris Mosis, Exod. 1.
 v. 20. infertâ literâ ה, ut supra dictum. Syllabam autem hanc
 esse in istis ex contractione Nominis Tetragrammati certò asse-
 verari non potest, cum etiam adhuc apud quosdam controver-
 sum sit, num ante Mosen Nomen hoc Patribus notum fuerit.

25.

Alteram quæstionem quod attinet; *An compositione istâ conclusi
 concludi possit ex lectione illorum Nominum pro lectione JEHOVAH?*

Responderetur negando; Posito enim, istam compositionem
 Nomine Tetragrammato factam esse, tamen nec dum sequitur,
 quod illi intendunt, ista puncta esse propria Nominis יהוה; sed
 ut in eo sunt mutuatitia, ita & hæc alia manebunt.

Inst. Atqui ista puncta in illis nominibus compositis pronunciantur
 una cum consonis. Ergo & in Nomine simplici.

Res. Quod in istis Compositis consonæ Nominis יהוה una cum
 punctis illis exprimuntur & pronunciantur, secus quàm in simplici
 Nomine Divino, causa est, quia Nomen illic non est integrum
 neque propriè Nomen Divinum & sanctum illud, sed æquiva-
 & communiter; cum etiam aliæ voces multæ sint, tres istas
 ras cum his vocalibus præseferentes, quæ nequaquam dici possunt
 sunt ex Nomine Divino esse compositæ. In prophanatione
 proph.

prophana illorum usurpatione nulla indicatur fieri prophanatio Nominis Divini, nec ullus unquam hoc nomine blasphemiae aut contumeliae in Deum reus factus. Præterea, non idè illis Nominibus puncta ista sunt addita, ut aliter voces illæ legereentur, quod paret ex præfixis; Non dicitur יהוהשע, sicut dicitur יהוה, sed השע יהוה, &c. Adhæc, si propria hæc est compositio, & puncta hæc propria, cur non in omnibus similibus compositis adhibetur? Atqui hæc non fit, ut paulò antè vidimus ex יהוה, deinde etiam ex illis Nominibus, quibus hoc Nomen in fine eodè modo addi videtur: ut, ישעיהו, ארניהו, מיכיהו, & aliis quàm plurimis similibus. Nam, quâ specie illa priora dicuntur esse composita ex Nominis Divini Tetragrammato & prophano, eadem hæc dici possunt esse composita ex prophano & Divino: Certè ישעיהו idem significare videtur quod יהוהשע: Sic צדקיהו idem quod יהוהצדק: Item יאשיהו idem quod יהוהאש: Item כנניהו idem quod יהוהכנן & quædam alia. Cur jam illa puncta magis propria dicentur esse Nominis Tetragrammati, quæ adhibentur in Compositione ab initio, quàm illa quæ in fine?

26.

Posito ergò, Nomen hoc Tetragrammaton hoc sensu etiam esse *תְּתַרְגְּמָנוֹן*, quod vera ejus lectio secundum puncta vocalia interciderit, quæri & illud nunc potest; *Quamdiu illius Nominis usus & notitia inter Judæos duraverit, & quo circiter tempore illud amiserint?*

De Tempore Templi primi non puto cuiquam dubium esse: Sub Templo verò secundo etiam notum ipsis fuisse, varia habentur testimonia:

In Talmud Babylonico, Joma cap. 7. & Talmud Hierosolymitano Megilla legitur; *Quis est sensus ejus, quod scriptum est, Et benedixit Esra DOMINO Deo magno? Nehem. 8. v. 6. שְׁתַּדְּלוּ בַשֵּׁם* *Quod magnificavit eum per Nomen Tetragrammaton.*

In Medrasch Tillim seu Psalmorum Psal. 36. v. 11. אָמַר ר' אֶבְיָה שְׁנֵי דוֹרוֹת הָיוּ מְשַׁמְשִׁים בַּשֵּׁם הַפְּסוּקָה אֲנָשִׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה וְדוֹרוֹ שֶׁכֵּד וְיָא אֵף דוֹרוֹ שֶׁל צְדָקָה שֶׁנֶּאֱמַר הִנְנִי מֵסֵב אֶת כָּלִי הַפֶּלֶא הַזֶּה *ixit R. Abba; Due generationes seu ætates usa sunt Nominis Tetragrammato; Viri Synagoga magna, & ætas Schemed. Sunt qui dicant, etiam generationem Tziddie, sicut dicitur; Ecce ego converto instrumenta*

bellica, &c. *Jer. 21. 4.* וְהָיָה שֵׁם הַמְּפֹרֶשׁ *Per hoc enim intelligitur Nomen Tetragrammaton, &c.*

מִשְׁמַת שְׁמֵעוֹן הַדִּיק נִמְנָעוּ אַחֲרֵי הַחֲמִינִים *cap. 4.* מִלְכָּרָד בָּשָׁרָה *Ex quo mortuus est Simeon justus, cessarunt Sacerdotes benedicere per Nomen; sc.* הַמְּפֹרֶשׁ Tetragrammaton, ut R. Salomon suppler.

Sed & post Templi vastationem adhuc per aliquot annos notum fuit peculiaribus quibusdam viris:

In Medraſch Kohelath *cap. 3. v. 11.* leguntur duo exempla, cujusdam scil. R. Chinnanah, & alius cujusdam אֶסְיָא Medici in Tziporia, שְׁהָיָה בְיָדָם שֵׁם הַמְּפֹרֶשׁ, in quorum manibus fuit Nomen Tetragrammaton.

In Talmud Kidduschin *cap. 4.* proluxa narratio extat, quæd sci-
verint Nomen quatuor, duodecim, & quadraginta duarum li-
trarum, ita ut Rabba putarit, se publicè illud expositurum pro con-
cione; sed dixit ipsi quidam senex; Occultandum est.

In Joma *cap. 3.* in fine, mentio fit cujusdam Bar Kamzar, qui unico ductu singulari artificio poterat scribere Nomen Tetragrammaton, de quo videri etiam potest R. Jehuda Chajath in li-
bro מערכת האלות in capite de אחדות Uirate Dei.

Hæc ex Hebræis; unde omninò videtur colligi posse, circa va-
stationem Templi secundi & Urbis, aut paulò post, planè inter-
cidisse.

27.

Tertiò quæri potest circa hoc Nomen; *An illa sit Dei proprium, ut non etiam competat creaturis?*

Ad hoc respondemus; Omninò soli Deo proprium esse, Deo vero quoque soli in Sacris literis, neque ulli creaturæ unquam, sal-
tem propriè, tribui. Quod illa loca attinet, in quibus videtur
tribui, vel Arcæ, Numer. 10. 35. 36. & alibi, Hierosolymæ, Ezech.
48. v. 35. Angelis, Judic. 6. &c. negamus, ea quicquam contrariè
sententiæ, illiusque patronis, Arrianis, Photinianis, Socinianis
aut aliis, favere. In plerisque enim potest & debet commodissi-
mè ac rectissimè Nomen illud ad Deum ipsum referri: vel expli-
canda sunt per Ellipsin, aut per Metonymiam signi & rei si-
gnificatæ, ut vocetur הַדָּבָר בְּשֵׁם בָּעַל הַדָּבָר *res nomine domini ipsius*
sc. ut loquitur Josephus Albo in libro Ikkarim lib. 2. cap. 27.

24. Quare

Quartò quæritur; *An hoc Nomen Deo Patri soli, non etiam Christo ac Spiritui Sancto, tribuatur?*

Ad hoc responderetur breviter ex ipsâ naturâ Nominis istius; cum sit יהוה Nomen essentia, illis necessariò competere & tribui, quibus essentia illa est communis. Cum itaque essentia Divina unica tribus personis sit communis, nomen quoque essentia iisdem commune erit. Huc facit, quòd ex ipso hoc Nomine sacrosanctam Trinitatem quidam probare niantur. Dicunt; In hoc nomine Tetragrammato tantum tres esse literas distinctas יהוה, quæ totidem hypostases in adoranda Trinitate denotent: Alteram autem secundam ה, denotare secundam personam, & duplicari ad indicandam duplicem Christi naturam. Huc referunt quidam, quòd in antiquis Paraphrasibus Chaldaicis Manuscriptis Judæorum nomen hoc Tetragrammaton scribitur per tria Jod cum subscripto ה, hoc pacto יהוה, & nunquam circulo inclusa; Tria Jod putant denotare tres hypostases; tria æqualia Jod, tres personas æquales; unicum Kametz tribus illis subscriptum, Essentiam unicam tribus personis communem.

Quintò etiam quæri potest; *Cur hoc nomen solum præ cæteris vocetur Tetragrammaton, cum & alia quatuor literis constent, præsertim יהוה, quod idem est essentiale & ejusdem originis, nullaq; alia videatur inter hæc duo nomina esse differentia, nisi quòd unum sit prima persona Futuri, alterum Tertia?* Resp. 1. quia *Ebieh* varius, nec ullibi, quàm *Exod. 3.* occurrit: neque præterea amplius vel à Deo, vel ab hominibus usurpatum legitur. 2. quia duplicem habet significationem. Est enim frequentissimè tertia persona futuri verbi יהוה. Videatur de hac quæstione etiam Galatinus lib. 2. cap. 14.

Sextò denique quæritur; *An per hoc Nomen miracula fieri possint, atq; adeò, an olim Moyses & Christus, vi hujus Nominis, miracula ediderint, ut Judæi fingunt?*

Ad hoc respondemus, impiam & diabolicam esse superstitionem, credere, peculiarem quandam vim inesse literis, characteribus & numeris, vel in hoc, vel in aliis, seu veris, seu fictis Nomi-

bus, quam etiam saniores Judæi ipsi detestantur & refellunt, quâ de re videri potest R. Moyses Aegyptius in More Nivochim par. 1. cap. 61. Nam, ut Augustinus Justinianus Episcopus Nebienlis, ad dictum locum scribit; *Notum ac manifestum est: cuilibet aliquantulum intelligenti & ponderanti rationes divinarum rerum, literas & characteres seu figuras literarum, manu artificis scriptarum, esse puras creaturas, & ideo non habere ullam potentiam aut virtutem à se, nisi recidamus ad ignorantiam idololatriarum, creaturas pro creatore adorantium, quorum peccatum est blasphemia impia & Deo abominabilis.* In genere itaq; dicimus cum autore libri Cabalistici אורה שערי Schaa'are órah, fol. 2. ועתה בני שמע בקולי ותהי נורה אצניך קשובות לעצתי בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אם יאמרו לכה אתנו ונמסור בידך שמות והנפלאות שגובל להם חתומים בהם בני אל תלך בדרך אתם מנע רלך מלהיכתם כי אותם השמות דרשמושים כולם מיני רשת ומכמורות לצודד בהם חתומות וכו' i.e. *Mi fili, ausculta vocem meam, & aures tuas attente sunt ad consilium meum: Si seducere conentur te peccatores, ne acquiescito: si dixerint tibi, Veni nobiscum, & trademus in manum tuam Nomina Divina, quibus possis uti; mi fili, ne abito in viam cum ipsis, contine pedem tuum à semita ipsarum: quia illa Nomina, & usus illorum, nil sunt nisi retia & laquei, ad capiendum animas & ducendas eas in perditionem.* Moysen quod attinet, non eo fine ipsi Nomen hoc sacrosanctum revelavit Deus, ut eo Miracula faceret, sed ut per illud, & ex eo, Israëlitis veram Dei cognitionem insinuarer & communicaret, eosque de veritate promissionum divinarum ex aeterna & immutabili Dei essentia confirmaret. Alio modo & medio per Moysen miracula illa operatus est Deus: Per fidem, dicit Apostolus, Moysen omnia fecisse, non in hoc Nomen ejusque literas, vel prolatas, vel baculo suo inscriptas, sed in Deum ipsum. De Christo atrocissimam dicimus esse Judæorum blasphemiam, quâ hoc ei affingunt, in impudentissimo scripto, quod vocant תהדות ישו, quam jam olim eleganter refutavit Lutherus in libello de Schemhammephorasch, &c. Fecit is sua miracula non per Nomen hoc יהוה prolatum, sed per rem hoc Nomine significatam, hoc est, per Naturam suam Divinam, tanquam verus & essentialis יהוה Deus.

le est **אֶהְיֶה** E H J E H Ero. Quamvis enim illud nullibi aliò, quam Exod. cap. 3; legatur; tamen, quicquid contrà obganniant Photiniani, è numero Divinorum nominum illud minimè expungendum, sed rectè inter illa referri & recenseri, censemus. Sufficit enim, si semel extet. Nam 1. Deus ipse hoc Nomen sibi tribuit. Cum enim Moyses, ad Israëlitas mittendus, à Deo quaereret de Nomine ipsius, respondit ei Dominus v. 12. **אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה**, & mox v. 14. **אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה** E H J E H. *misit me ad vos*; ubi tanquam Nomen Dei proprium adhibetur. 2. quia essentiae Divinae rationem accuratè & discretè quoque exprimit, ut eleganter ostendit R. Moyses in More Nevochim p. I. cap. 63. Nam ex multorum, & omnium Hebræorum, sententia; non est alia inter hoc, & Nomen Tetragrammaton, differentia, nisi quòd illud est personae primae, hoc tertiae; & quòd Deus de se in primâ personâ dixit **אֶהְיֶה** Ero, vel, *Sum qui sum*, id homines de eo efferunt, **יְהִי** Erit, vel, *Est, Qui est*, & mutaro ' in 'י, **יְהוָה**, ut in **חַוְוָה** Chavva, quòd est à **חַיָּה** Vixit. 3. auctoritate Hebræorum, qui hoc Nomen inter præcipua decem Dei nomina referunt, ut videre est ex libro **שַׁעַר לְאוֹר** Porta lucis, Josephi Gecailiae, quem de Nominibus Dei decem scripsit, & auctoritate D. Hieronymi, Patrum in Hebraicis doctissimi, & aliorum.

32.

Quòd obijcitur; Deum his verbis, *Ebieh ascher Ebieh*, promittere tantum, se populo suo adfuturum, & illos ex praesenti & aliis tribulationibus liberaturum, atq; iis perpetuò adfuturum; id nos minimè lædit. Subordinata enim se invicem nò tollunt. Utrumque voluit ut populo insinuarer Moyses, & aeternitatem ac immutabilitatem essentiae Ipsius, & immutabilitatem in promissionibus. Unum enim ex altero fluit. Nam quemadmodum Deus immutabilis est in sua essentia; ita quoque in suis promissionibus.

33.

Etymologiam ejus quòd attinet, habet simpliciter formam Futuri à verbo **הָיָה** Fuit; Unde, **אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה** de verbo ad verbum est, *Ero qui ero*, vel, *Ero quia ero*, semper scil. vobiscum in vestris tribulationibus, tanquam is qui semper Idem est ac permanet. Rectiùs autè transferri hæc futura per praesens statuimus, *Sum qui sum*, idque auctoritate veterum Interpretum LXX. Græ-

eorum, qui reddunt *הוא הנה* & *אשר*, D. Hieronymi, & aliorum. *Esse*, enim, in *presenti* maxime competit Deo, *cujus esse non novit preteritum, neq. futurum*: Aeternitati non competit *præteritum aut futurum*, scribit Paulus Burgensis. Arque hæc etiam de causa probabile est, Deum noluisse hic mutare tempus, dicendo: *אשר הייתי* *Ero qui fui*, ut doceret, nullam in se esse varietatem temporum. Et Futurum sapissimè apud Hebræos pro Præsenti, quo illi carent, poni, in re continuâ seu permanente, notius est, quam ut demonstratione indigeat. Videatur Thesauri Grammatici lib. 1. cap. 12. Hinc etiam R. Moles exponit per *הנמצא אשר הוא הנמצא* *Existent, qui est existens*.

34.

Tertium Nomen Dei essentialè est *יה* JAH. Nam & hoc Nomen probabile est à Radice *יהי* *Esse*, & fortè ex ipso Nomine Tetragrammato, descendere, quemadmodum plerique doctissimorum Hebræorum sentiunt, ut sit, *vel* dimidiatum aut decurtatum ex Nomine Tetragrammato, ejus duas priores habens literas, ut scribit Aben Ezra, Moles Gerundensis, & alii; *vel* ex eodem per Syncopen contractum, habens ejusdem primam & ultimam, ut sentit Doctissimus Nicolaus Füllerus, in Appendice ad Miscell. Theologica. Hinc scribunt Hebræi, non tantum idem significare, quod *יהי* sed & numerum eundem literis suis facere, quem facit Tetragrammaton. Nam *יהי* valet 26. & *יה* JAH, suis literis hoc modo scriptum *יהי* Jod He, idem facit 26. Sunt etiam qui Radicem ejus faciunt *יהי*, quæ idem cum *יהי*. Alii observarunt, *יה* non tantum esse initium nominis *יהי*, sed & finem *איהי* & medium *איהי*.

Hæc suo loco relinquimus. Nostræ, & Hebræorum sententiæ, favere videtur, quod Psalm. 68. 15. & 150. 6. & alibi, LXX. Græci reddunt hoc Nomen per *יהי*, perinde ut Nomen *יהי*, & Theodoti per *יהי* in *יהי*. Nec obstat, quod Jesa. 26. 14. conjungantur hæc duo Nomina *יהי* *יהי*; Nam licet habeant eandem Originem & idem principium, habent tamen formas diversas. Myſteria, quæ alii hic quærant, nos tanquam incerta, omittimus.

35.

Quæritur: An Terminatio illa *יה*, quæ in plurimâ Nominibus præ-

non occurrit, veluti in יֵשַׁעֲיָהּ Jeschajah, נְחֻמְיָהּ Nehemiah, עֹבַדְיָה Obadjah, יִרְמְיָהּ Jirmejah, &c. fividem hoc Nomen יָי, atq. adeo ex hoc & alia Nomine sint composita? Resp. Videri quod non, 1. quia in illis Nominibus propriis nō habet Mappik: 2. quia non semper hanc terminationem retinent, sed aliquando assumunt Vau Schurek; ut, יֵשַׁעֲיָהּ Jeschajahu, יִרְמְיָהּ Jirmejahu, &c. 3. quia LXX. Græci hoc nomen יָי vel reddunt per κεί, vel immutatum retinent Ια: in his verò nominibus propriis non servant terminationem Ια, sed addunt in fine; ut, Ζαχαρίας, Ισούας, Ιεραquias, &c. Quod LXX. יִידִיָּה exprimunt Ιουδαίος; idē fecerunt, quia potius est appellativum, quā proprium. Hinc etiam vulgatus expresse appellativē, Amabilis Domino. Confer Deuter. 33. 12. Contrā videtur esse, quod quædam horum nominum in fine etiam habeant אל: ut, חֲנַנְיָהּ Hunanijah, idē videtur esse cum חֲנַנְאֵל: Sic אֹרִיָּה & אֹרִיאֵל: Item יְחֻזְקָה & יְחֻזְקָאֵל: Item מִכָּיָה & מִכָּאֵל: Item עֹרִיָּה Afarjah, & עֹרִיאֵל Afarel, & similia, ejusdem significationis esse videntur. Fortē etiam dici posset, esse Nomen Tetragrammaton ipsū, idq. ob eandem rationes, quia ה non habet Mappik, & sæpē י in fine additur.

II. CLASSIS.

36.

Secunda Classis Nominum Divinorum comprehendit ea, quæ Deum ab Operibus vel Proprietatibus quibusdam describunt. Inter hæc primus meritò locus tribuitur Nomini אֱלֹהִים ELOAH, ejus considerabimus Scriptionem & formam, Etymologiam, Significationem, & Usū.

37.

Circa hoc Nomen observandum, illud sub triplici Formâ de Deo in Scriptura Sacra legi; אֱלֹהִים ELOAH in singulari numero: אֱלֹהִים ELOHIM, & אֱלֹהֵי ELOHE, formâ numeri pluralis absolutâ & constructâ; & cum Affixis pronominibus; אֱלֹהֵי Deus meus: אֱלֹהֵי Deus tuus, &c. Prima forma אֱלֹהִים semper plenē scribitur, cum Vau scil. expresso, unico excepto loco, Deuter. 32. 17. Reliquæ formæ, אֱלֹהִים & אֱלֹהֵי, ubique per totam Scripturam, aliquot centenīs aut millenis locis, defectivē scribuntur sine Vau, uno excepto loco, ubi juxta Masoram אֱלֹהֵי plenē scribitur, Psal. 18.

Pfal.18.v.47. Cum Affixis omnia similiter defectivè sunt scripta, duobus exceptis אֱלֹהִים, Psal.143.10, & Psal.145.1. De causa hujus re imo aliquid dicitur.

38.

Etymologiam hujus Nominis quod attinet, ea haud ita certa reddi potest, quia in Scriptura nullibi exprimitur.

Sunt qui arbitrantur, derivari ab antiquo verbo אָלַף, quod apud Arabes adhuc in usu, & *Colere* significat, ut אֱלֹף sit *Colendus*, Is cui cultus debetur, Qui coli debet.

Alii deducunt ab Hebræo אָלַף *Juravit*, quia in Juramentis, Adjurationibus & Execrationibus, Deus fit mentio. Huic repugnare videretur quod אֱלֹף habet He mappikkatum.

Non desunt etiam qui ab אָל originem ejus petunt. Quod si analogiam Grammaticam respiciamus, vix videri potest, quomodo inde deduci queat; cum He mappikkatum nunquam sit servile, & proinde nec hic He manticum regulariter esse possit. Interim tamen etiam hoc constat, in Nominibus propriis formandis Analogiæ Grammaticæ non ita accuratam semper haberi rationem, ut vel ex unico Nomine אֱלֹף à verbo אָלַף, secundum Scripturam deducto, apparet, in quo tertia radicalis abjecta, quod in nullis verbis appellativis facile fieri solet: Sic hic fortè certas ob causas una posita esse addita. Sic scribit Marcus Marinus in Arca Noë, in hac voce; Alii, & fortasse verius, ab אָל deducunt adjecto אֱ, quasi *Potentissimum* diseres.

Huc inclinat quoque Abarbenel, ejus sententiam de hac voce hic recensere placet, quam habet in Commentario suo in Genesin cap.1. Primò statuit אֱלֹהִים אֱלֹהִים אֱלֹהִים &c. omnia esse ejusdem originis, & sensus; primamq; eorum vocem ac stirpem esse Nomen אֱלֹהִים. Deinde, quando Deo placuit singulariter sanctificare Nomen hoc, addidisse ei duas literas, mediam scilicet partem Nominis sui proprii & sanctissimi Tetragrammati, ut sic hoc quoq; Nomen de sanctitate illius participaret. Sic quandoque ei addidisse Jod & He, unde exsurrexerit nomen אֱלֹהִים & אֱלֹהִים, in quâ formâ אֱ in fine additum sit ad tollendam duntaxat formam constructam, non ad denotandum numerum pluralem: quandoque verò Vau & He, unde orta sit forma אֱלֹהִים: Tertio, elicit hinc rationem, cur אֱלֹהִים semper scribatur plenum Vau & He, unico excepto loco Deus.32.17. ubi de Daemonibus sermo & dici

& dicitur, quòd non sint אֱלֹהִים Deus; אֱלֹהִים verò, tam sola,
 quàm cum Affixis, duobus aut tribus tantum locis exceptis, defectivè; quia
 scilicet suffecerunt illis dua litera de Nomine Tetragrammato mutuata.
 Duabus autem de causis scribit non integrum Nomen Tetragram-
 maton huic Nomini adjungi vel inseri: 1. quia Nomen Tetragram-
 maton docet propriissimè de Essentia Dei, ac proinde inconveniens foret
 adhiberi in Nomine Deum ab Operibus nobis describente: 2. quia hoc
 Nomen ELOHIM metaphoricè etiam aliis communicatur: Nomen
 verò Tetragrammaton nequaquam; unde iterum non integrum potuit
 ei communicari, ne unà cum ipso etiam Nomen Tetragrammaton, quod
 nulli creatura tribuatur, aliis communicaretur. Hæc ille, quæ in me-
 dio relinquimus.

39.

De Significatione & sensu hujus vocabuli itidem variè Interpre-
 tes sentiunt:

Hebræi communiter volunt esse Nomen Judicii, seu, signifi-
 care propriè Judicem, aut Judices, seu Magistratus. Sic R. Moses
 ben Majemon, R. Salomon, R. D. Kimchi, & Talmudici ipsi, unde
 in Tractatu Joma fol. 87. i. ad locum illum; אֵם יִחְשָׂא אִישׁ לְאִישׁ
 אֱלֹהִים Si peccaverit vir in virum, judicabit ipsum ELOHIM
 1. Sam. 2. 25. scribitur; אֱלֹהִים מֶהוּ Quid est hic ELOHIM? דִּינָה
 Judex. Huc referunt etiam sequentia loca; Exod. 22. 8. Et accedet
 Paterfamilias ad Elohim (judices) Et ibid. v. 9. Ad Elohim (judices)
 veniet negotium amborum illorum: quem condemnaverint Hælohim
 (Judices) duplum rependet. De hac sententia mox plura dicentur.

Author libri Cofri parte 4. ab initio de hac voce ita scribit:
 אֱלֹהִים תּוֹאֵר לְמוֹשֶׁה בְּדִבְרֵי מִן הַכְּבָרִים וּלְדִין וְיֵשׁ שִׁיחָהּ בְּכָל כְּשֹׁהוֹת
 רֹצֵחַ. בּוֹ מוֹשֵׁל בְּעוֹלָם כּוֹלֵוֹ וְיֵשׁ שִׁיחָהּ בְּחֶלֶק כְּשֹׁהוֹת רֹצֵחַ בּוֹ כַּח
 אֵם מִכּוּחַת הַנִּלְנֵל אוֹ טֵבַע מִן הַטְּבָעִים אוֹ דִין מִבְּנֵי אָדָם
 ELOHIM est Epitheton Dominatoris in rem aliquam, aut Judicis. Et
 talis est vel Universalis, dominium habens in mundum universum, vel
 Particularis, in partem aliquam, veluti; Vel virtus aliqua celestis, vel
 Natura rei alicujus, vel Judex inter homines.

Don Isaaci Abarbenelis sententia est; hoc Nomen ELOHIM at-
 tribui Deo, tanquam Effectori & Productori omnium rerum,
 atq; etiam propriè & primò significare Productorem seu Autho-
 rem omnipotentem; idq; probat ex illis Scripturæ locis, in quibus

frequentèr, ubi Deus tanquam Creator & Author omnium rerum describitur, hoc Nomine à Spiritu Sancto insignitur: In hunc autem modum suam, ille explicat mentem; Deus sub duplici notione à nobis consideratur; ואם הם אחת מצדו, *respectu nempe nostri*, cum non nisi una sit ex parte Dei; *primò* וקדוּתוֹ וְקִדְמוּתוֹ *Respectu essentiae & quidditatis ejus simplicissima & perfectissima*, שְׁהוּי בְּלִי, *quæ incomprehensibilis est aliis, pro ut in se est. De hac docet Nomen Tetragrammaton יהוה*; deinde וְלִי וְלָכָל *Respectu Influentiæ (activæ seu transitivæ, ut Philosophi quandoq; Verbum Influere, & Nomen Influentia sumunt, pro Immisione seu Communicatione influentiarum) omnibus aliis, quæ influentiam ab ipso accipiunt secundum perfectionem ejus. De hac docet Nomen אלהים ELOHIM; quia scilicet hac Influentia sit secundum potentiam ejus infinitam. Nomen hoc אלהים significat הַמַּשְׁפִּיעַ הַמַּכְסִּיאַת כָּל הַבְּרִיּוֹת הַמַּשְׁפִּיעַ בְּכָח גְּדוֹל וְעֶזְרוֹ Influentem & Existere facientem (i.e. Producentem, Efficientem) omnia per potentiam suam magnam & immensam, juxta id quod Propheta Esajas dicit, בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ, אֱלֹהֵי עוֹלָם ELOHE Deus (i.e. ex ejus mente, Effector, Creator) mundi, Deus creans fines terre, Jesa. 40. 28. Item; Ego primus, & ego ultimus, & præter me non est אלהים ELOHIM (q.d. Influens, Efficient per Influxam) Jesa. 44. 6. Item; Scitote, quod DOMINUS ipse sit ELOHIM Deus, Ipse fecit nos, Psal. 100. 3. In his enim & aliis similibus locis plurimus Deo attribuitur Nomen אֵל & אלהים sensu Effectoris, Productionis & Creationis. Sic ille.*

40.

Usus hujus Nominis quod attinet; Cum non solum de Deo in Scriptura S. usurpatum legatur, sed etiam aliquando aliis attribuitur, ut puta Angelis, Psal. 8. 6. Psal. 37. 7. Judicibus, Principibus ac Magistratibus; locis paulò antè citatis, & Exod. 21. 6. Psal. 82. 1. 8. uti quidem viderur; Astris, juxta Hebræorum mentem, Job. 38. 7. Idolis deniq; ac Dns falsis, Exod. 22. 20. hinc quæritur; Utrum propriè ac primò dicatur de Deo, an de Hominebus, an de Angelis?

Rabbi Moses ben Majemon in More parte 2. cap. 6. ab initio scribit; Nomen hoc propriè significare Judices, & metaphoricè transferri ad Deum & ad Angelos. Sic multi alii cum ipso.

Hanc ipsius sententiam refutat Abarbenel duabus præcipue rationibus:

1. *Quomodo, inquit, admittere potest intellectus, ut Nomen אלהים ELOHIM בעצם הראשון proprie & primò dicatur de Judicibus, ובדרך השאלה & metaphorice de Deo Benedicto; cum statim in initio Legis aliquoties de Deo dicatur, & postea per universam Scripturam multus millenis vicibus; è contra autem de Judicibus (siquidem etiam de illis revera dicatur) rarissime & paucissimis in locis? ודוּעָ הוּא שְׁמוֹ. שהוּא על הרוב שְׁנֻמָּצָא בְּכַתּוּב תְּחִלָּה הוּא הַנִּחָה הָרִאשׁוֹנָה לֹא טוֹר, הפֶּעַט וּבְאַחֲרוֹנָיָה. Constat enim, id quod in Scriptura frequen-
tius, & statim ab initio reperitur, pro propria significatione esse habendum, non quod rarius occurrit & posterius.*

2. *Inquit; Si Scripturas accuratè examinare & considerare velimus, deprehendemus, hoc Nomen fortassis de Judicibus planè non reperiri; saltem maximopere hoc apud me est dubium; Quamvis enim Onkelos, & plurimi cum ipso Interpretes, hanc vocem ita acceperint & interpretati sint, tamen mihi videtur, secus se rem habere; Nam Scriptura semper, quando de judicibus loquitur, eos vocat nomine שופטִים Judicum, אוֹתֵי סֵנָם Senum, Deuter. 16. 18. Deuter. 17. 9. Deuter. 19. 18. Deuter. 21. v. 2. &c.*

Quod verò ista loca attinet; Quem condemnaverint אלהים ELOHIM, אוֹתֵי אלהים עד ad ELOHIM, Exod. 22. 8. 9. &c.

*Responderi potest, non esse in illi mentem & intentionem Scripturae, Ju-
dices Nomine אלהים ELOHIM designare; sed indicare, quòd omnia
judicare debeant בְּדִין האֱלֹהִי Judicio Dei, quod Judicium, quia Dei
est seu Divinum, secundum Legem & Præcepta. Scriptura vocat אלהים
ELOHIM, juxta id quod scriptum est; ELOHIM Deus fiat in congre-
gatione Dei, in medio ELOHIM judicat, Psal. 82. 1. Etenim sic inter
alios quoq; populos usitatum & consuetum est, ut de Judicibus regionis
ac provincia alicujus, quando jus dicunt secundum Leges regni, dicatur,
quòd Rex hoc mandaverit, vel hunc Puniverit: quinimò Locus quoq; ju-
dicii, seu Dicasterium ipsorum vocatur חֶצֶר הַפֶּלֶא Camera regia vel Im-
perialis, licet Rex non in illa presens sit. Eodem ergo modo explicari potest
illud; Tunc adducet eum herus suus ad אלהים האֱלֹהִים Haëlohim,
Exod. 21. v. 6. & similia; nempe, לְשׁוֹמֵט האֱלֹהִים Ad Judicium
Elohim Dei. Evidens hujus rei testimonium est Deuter. 19. 17. ubi legi-
mus; Tunc stabunt duo illi homines, quibus est lis coram יְהוָה DOMINO. Num enim hic quoq; dicemus, quòd Sacerdotes atq; Judices
Scriptura vocet Nomine Dei proprio Tetragrammato? Sanè hoc in rei*

Concludit itaque tandem Abarbenel, *primò & propriè* hanc vocem de Deo dici, tamquam primo, absoluto, & omnipotente Authore, Productore, & Effectore omnium rerum; *secundariò* verò & *metaphoricè* Angelos, & quandoque etiam Corpora caelestia vocari אֱלֹהִים ELOHIM, quatenus & per hæc mediare multa bona hominibus influunt & communicantur, & quidem בְּכֹחַ אֱלֹהֵינוּ per Omnipotentiam אֱלֹהִים ELOHIM Dei Benedicti, tamquam alius Dei DEORUM, & DOMINI DOMINORUM, Deuter. 10. 17. Eadem videtur ferè fuisse sententia authoris Cosri in loco paulò allegato, quando dixit significare primò Dominum universalem, qui nemo alius est, quàm Deus, &c. De Iudiciis An & quo sententia datur, antè jam visum.

4r.

Cæterùm ad Usus hujus Nominis referamus & Lectori communicemus quoque חֲמִשָּׁה סְגוּלוֹת *Quinq; proprietates*, quas de hoc Nominis אֱלֹהִים ELOHIM Abarbenel ex Scriptura observavit:

1. Quòd non inveniatur uspiam in Scriptura, quòd vel Deus ad Prophetam aliquem sit locutus, aut Propheta ad Deum, nisi commemorato vel Nomine Tetragrammato יְהוָה; vel Nomine hoc אֱלֹהִים, vel utroque simul: Cætera Nomina nunquam hoc usu adhiberi; nullibi legi, וַיִּדְבֹּר שְׂדֵי *Et dixit Schaddaj*; vel; *Et dixit EL*: aut ELOHE TZEBAOth, &c.

Causam hujus rei reddit hanc, quia duo hæc Nomina docent, rùm de Essentia & Quiditate Dei, rùm de Influencia ipsius: Hinc putar factum, quòd nulla Prophetia attribueretur nisi his duobus Nominibus.

2. Quòd Ordinis ratione hæc duo Nomina convertantur, & promiscuè usurpentur; adeoque nunc hoc nunc illud præponatur, quando conjunguntur: Sicut quandoque dicitur יהוה אֱלֹהִים *Adonaj Elohimi*: sic aliàs dicit, אֱלֹהִים יהוה *Elohim Adonaj*. In cæteris Nominibus & cognominibus Dei hoc non fieri.

Causam dicit esse, quia significant duas Notiones unitas in Deo benedicto.

3. Sicut Nomini Tetragrammato nullum aliud Nomen præponitur; sic Nomini אֱלֹהִים ELOHIM nullum aliud præponitur: Non enim dicitur, צְבָאוֹת אֱלֹהִים *Exercituum Deus*, aut אֱלֹהִים חֲזָק *Fortis Deus*, aut חַנּוּן אֱלֹהִים *Gratiosus Deus*. In illo, " וְחַנּוּן

Gratiosus & Misericors Dominus, Psal. 111. 4. dicit esse ellipfin מְלִיכִי הַמַּצִּיאוֹת *verbi Substantivi EST*, & perinde esse, ac si diceretur, מְלִיכִי הַמַּצִּיאוֹת הוּא *Gratiosus & misericors est Dominus*.

Causa; quia sicut Essentia & Influentia Dei omnibus rebus sunt priores, nec quicquam prius illis: sic duo hæc Nomina reliqua Nominibus Divinis sanctitate & dignitate sunt priora.

4. Quod, cum Nomen aliquod Appellativum adjectivum constructur cum Nomine Tetragrammato, illud non fiat, nisi mediante & intercedente Nomine אֱלֹהִים vel אֵל: ut, אֵל יְהוָה וְיֵהוָה דְּמוּתוֹ DOMINUS *Deus-misericors & gratiosus*, Exod. 24. v. 6. אֱלֹהֵי צְבָאוֹת " DOMINUS *Deus exercituum*: אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל " DOMINUS *Deus Israel*, & alia. In illis locis, ubi legitur, יְהוָה צְבָאוֹת, esse ellipfin Nominis אֱלֹהֵי, pro אֱלֹהֵי צְבָאוֹת " (ut supra visum.)

Causa; quia cætera Nomina Divina omnia non attribuntur Deo, nisi secundum Ipsius opera. Horum quia radix & Scaturigo est Influentia Divina, idcirco non construuntur illa cum Nomine Tetragrammato, nisi mediante אֵל vel אֱלֹהִים, quæ Influentiam denotant.

5. Quod Nomen Tetragrammaton quandoque assumat puncta Nominis אֱלֹהִים ELOHIM, & per illud legatur: sed non vice versâ Nomen אֱלֹהִים suscipiat puncta Nominis Tetragrammati, & per illud legatur.

Causa; quia Influentia ipsius sequitur ex Essentia, idcirco afficitur quandoque Nomen יְהוָה punctis Nominis אֱלֹהִים, & per illud legitur. Non autem fit vice versâ, quia non statim cognita ipsius Influentia, cognoscimus quoque Ipsius Quiditatem & essentiam. Adde quod nomen ELOHIM metaphoricè dicitur etiam de aliis; secus verò Nomen Tetragrammaton, quod nulli alii communicatur.

Hæc Abarbenel, quæ nec examinare, nec ulterius explicare aut illustrare placet, sed Lectoris iudicio permittit, in cuius gratiam ea produximus. Sciendum autem, quæ hætenus ex isto Auctore protulimus, illa non exactè de verbo ad verbum esse translata, nec eo ordine apud ipsum extare, sed ut brevitati ac perspicuitati, utilitati quin etiam Lectoris consuleremus, ad nostræ tractationis methodum singula applicavimus, & sensum fideliter atque ita expressimus, ut quisvis illa intelligere & capere possit.

Licet autem, uti vidimus, dictus iste Author non in eam inclinet sententiam; quòd **אלהים** & **אלה** propriè sint pluralis numeri, quamvis etiam eam non planè rejiciat; nos tamen communem & analogiæ convenientem sententiam sequemur, ac proinde hanc porro, quæ hodiè frequens & trita in Scholis est, proponemus quæstionem: *Quo sensu in numero plurali de Deo uno dicatur, & An terminationis pluralis vi, vel ex ejusdem, cum verbo aut adjectivo singulari, constructione, Sacrosancta personarum Trinitas in Deo necessariò evinci possit?*

Graves sunt pro utraque, tam affirmativâ quàm negativa, sententia autores. Primus omnium Petrus Lombardus lib. i. sentent. distinct. 2. ex hac Nominis pluralis cum verbo singulari constructione Genes. i. 1. pro Personarum in Divina Essentia pluralitate argumentum extruxit, quem deinde imitari sunt alii. Nos cum Calvino, Mercero, Pareo, Drusio, Bellarmino & aliis, in negativam concedimus sententiam; sequentibus præcipuè modis rationibus.

1. Quia Numerus pluralis per se non Trinitatem sed pluralitatem significat, unde non magis Quaternitas, quàm Trinitas inde inferri posset.

2. Quia de Deo usurpatum, non semper Trinitatem vel tres personas omnes denotat; sed aliquando unicam tantum, ut Parris, Psal. 45. 8. *Idcirco unxit te יהוה אלהים Elohim Elohecha, Deus, Deus, inquam, tuus, supra consortes tuos.* Filii, ibid. vers. 7. *Solum tuum, Elohim, & Deus in seculum & sempiternum.* Mosi. 7. *Servabo eos badonaj Elohehem in Domino Deo ipsorum:* aliquando duas personas: ut Gen. 1. 2. *Et Spiritus Elohim Dei incubabat superficiem aquarum.* Certè, si *Elohim* significaret Trinitatem, non posset orthodoxè dici, Pater est *Elohim*, Filius est *Elohim*, Spiritus Sanctus est *Elohim*.

3. Quia idem hoc nomen in numero plurali dicitur etiam de aliis singularibus, in quibus nulla est vel Trinitas, vel pluralitas. Sic dicitur de Unico Vitulo Exod. 32. 31. Confer Nehem. 9. 18. de uno Mose, Exod. 4. v. 16. & 7. 1. de uno Angelo, Judic. 13. v. 23. Imò, Idolis quoq; hac notione tribuitur; Dagoni unico, Judic. 6. vers. 17. Astoreth, Deo Sidoniorum, Chemosch, Deo Moabitarum, Milchom, Deo Ammonitarum; & quidem à Deo ipso,
I. Reg.

1. Reg. II. 33. *Quam* in his vel Trinitatem denotar vel pluralitatem? Et, si tam sanctum mysterium hæc vox denotar, an credibile est, Deum id honoris idolis stercoreis tributurum, ut *μωστειδης* hoc Nomen cum illis communicaret? An probabile est, tam commune hoc nomen in Sacris literis futurum fuisse, ut inter omnia Nomina Divina nullum magis sit commune?

4. Si hoc Nomine propriè personarum Divinarum Trinitas significaretur, ut per Tetragrammaton Unitas essentiae, conveniens quoque esset, ut Deo soli tribueretur, & quidem semper in plurali numero, quoties omnes tres personas comprehendit. Atqui plurimis in locis in numero singulari dicitur de tribus personis.

5. Quia alia etiam Nomina pluralia uni Deo in Sacris literis tribuuntur, ex quibus tamen nemo hæc Trinitatem probare cogitavit aut conatus est: ut, *אֲדֹנַי אֱלֹהִים Domini*, Mal. I. 6. *אֲדֹנַי אֱלֹהִים Domini ego*. Cur magis denotabitur Trinitas, si dicatur *אֲדֹנַי אֱלֹהִים Elohimi ego*; quàm si dicatur, *Adonim ego*? Psalm. 136. v. 3. *Celebrate לאֲדֹנַי Adone Dominos Dominorum*. Deuter. 10. v. 17. conjunguntur *אֱלֹהִים אֱלֹהֵי הָאֲדֹנַי & אֲדֹנַי הָאֲדֹנַי*; quæro cur Trinitas potius hic proberetur ex *Elohe haelohim*, quàm ex *Adone haadonim*? Sic *אֲדֹנַי* itidem formam habet numeri pluralis, & quidem in hac formâ de solo Deo dicitur, nec tamen ex illo pro astruendâ Trinitate tantoperè certatur.

6. Si hæc vocabula haberent significationem pluralem, liceret dicere, esse plures Deos veros. Nam sequeremur in hoc Scripturam. Etenim si Hebraicè Personas divinas licet appellare *אֱלֹהִים Elohimi* Deos, cur non etiam Latine?

7. Quia constructio hæc Nominis pluralis Elohimi, cum verbo singulari etiam adhibetur, quando de diis falsis fermo est. Exod. 20. 2. *Non erit tibi אֱלֹהִים אֲחֵרִים Elohimi acherim, Dii alii coram facie mea*. Sic cætera Nomina Domini frequentissimè solent constructui. Exod. 21. 4. *Si אֲדֹנַי Domini ejus dederit ipsi uxorem*; Et v. 9. *וְיָמָת גם בעליו Etiam Domini ejus occidetur, &c.*

8. Quia hoc nomen, de Deo unico & vero usurpatum, non semper cum verbo singulari constructitur, sed etiam cum plurali. Genes. 20. 13. *Errare fecerunt me Elohimi Dii in domo patris mei*. 2. Samuel. 7. v. 23. *Iverunt Elohimi Dii ad liberandum eum*; pro quo 1. Paralip. 17. 21. dicitur, *Ivis Elohimi Dii, &c.*

9. Quia

9. Quia Interpretes nunquam hoc nomen plurale pluraliter, sed semper singulariter, reddidère.

43.

Quanam igitur, inquit aliquis, est causa, quod Scriptura ita loquatur? Responderetur, Proprietas linguæ Hebrææ. Huic familiare & consuetum est. Nomina Domini, modò in numero singulari, modò plurali, sensu singulari eodem, & de unica persona, usurpare, atque hinc, sensus potius, quam constructionis Grammaticæ, ratione habitâ, illa in numero plurali verbo singulari jungere, aut adjectivum singulare illis adungere; idque vel ad indicandam *רבו הכבוד והפעילות* *summam majestatem & dignitatem*, ut quidam volunt; vel *רבו הכחות* *pluralisatem potentiarum & dominiorum*, ut alii loquuntur; vel *רבו הפעולות והשפעות* *multitudinem & varietatem operationum & influentiarum* ab ipsius tamquam inexhausti fontis plenitudine profluentium; non quidem Dei ipsius, sed nostri respectu; quid, quod Dei respectu & in Ipso. Unicum est & simplicissimum, pro multitudine & varietate effectuum extra ipsum, sub Pluralitate concipimus, quâ ratione hæc loquutio inter eas, quas *אבותינו מדמים* dicunt, referenda videtur.

Has tres ferè reddunt Hebræi loquutionum harum causas, ad quarum considerationem hoc duntaxat hac vice Lectori suggerimus, quod primam attinet, eorum qui dicunt, *Honoris causâ* in illis pluralem numerum adhiberi, illam sequentibus rationibus ab Abarbanele impugnari & refelli:

1. Quod Nomen hoc *אלהים* *Elohim* in plurali Numero attribuitur iis, quibus Deus honorem ademptum vult & subtractum; Idolis nempe; ut, *לא יהיה לך אלהים אחרים על פני* *Non erit tibi Dii alii coram facie mea*, Exod. 20. Item, *זבח לאלהים יחרם* *Sacrificans Dii* (i.e. Deo alieno, Idolo) *occidetur*, Exod. 22. v. 19. Non probabile utique est, Scripturam Savelle Idola his phrasibus honorare.

Excipitur; *Hoc fieri פני מחשבת עובדיהם* *ex opinione & mente Idololatrium*.

Sed responder; Non videri verosimile & conveniens, ut Scriptura Sacra, dum homines ab honore Idolis exhibendo, dehortatur; ipsamet illa honoret ex opinione fatuorum & insanorum hominum. Hoc videntur testari & evincere illa loca, in quibus sic

vocantur, ubi maximè vituperantur: ut, *Sacrificaverunt Dæmonii, non Deo*, אלהים *Dii quos non noverant*, Deut. 32. 17.

2. Quòd in illis linguis, in quibus usitatum est Honoratiores in numero plurali alloqui, id tantùm fiat, כבודו לנדרל לנדרל, *quando præsentem compellant: & alloquuntur*; quasi ipse æquivaleret plurimis aliis: in persona verò tertia nequaquam ita de Magnatibus loqui moris esse.

3. Quòd si hæc esset ratio, meritò omnia Nomina Divina cætera ita usurpari deberent. Atqui cætera Nomina Divina, veluti אלהים, *ut & Epitheta Dei*, non sic usurpantur.

D. Hieronymus de hac re scribit Epist. 36. *Scire autem debemus, quòd Elohim communis numeri sit, quòd & Unus Deus sic vocetur, & Plures. Ad quam similitudinem Cælum quoque, appellatur & Cæli* שמים *Schamajim, unde & sæpè interpretes variant. Cuius exemplum nos in nostra lingua habere possumus, Athenas, Thebas, Salonas. Et Quæst. in Genesim: Verbum Ebraicum Elohim communia est numeri: & Deus quippe & Dii similiter appellantur. Ita juxta quosdam* בהמה *Bestia, plurale (à singulari בהמה Bestia) jungitur Verbo singulari, & singulariter, juxta plerisque interpretes, sumitur pro Elephantæ, seu alio maximo animante, ob magnitudinem suam, quâ instar plurimum est, Job. 40. 10.*

44-

Ut verò tandem melius mentem nostram explicemus, non in eum finem hæc à nobis dicuntur & statuuntur, quasi vel de re ipsa dissentiremus, & Judæis, aut Photinianis, aliisve Trinitatis hostibus hac in parte faveremus; vel Pietatem eorum, qui contrariam sententiam defendunt, condemnaremus; vel etiam hoc argumentum apud domesticos quoque fidei planè elidendum duceremus: (Nam cur non eadem ratione, quâ Hebræorum incredulorum nonnulli, uti vidimus, emphasin hanc pluralis numeri referunt ad pluralitatem seu potentiarum, seu influentiarum, seu operationum, ad extra scilicet eadem nos Christiani eam ad pluralitatem personarum, & opera personalia seu ad intra, referre possumus? Imò quis scit, quid prisca Hebræi per pluralitatem illam potentiarum & facultatum intellexerint?) sed idèò tantùm, quòd non satis firmum fortasse videatur hinc argumentum, ad SS. Trinitatem probandam, peti posse, & cum solidiora non desint, satis esse,

esse, ut iis utamur & adhærescamus, cum subtilissimis hæreticis disputatori. *Cum quis enim ad probandam fidem Christianam inducit rationes non cogentes, cadit in irrisum infidelium. Nam credunt, quod huiusmodi rationibus innitatur, & propter eas credamus, recte monet Thomas in Summa p.l. q.32. artic.1. Satis de Nomine Elohim, pro instituti nostri ratione: breviter etiam aliquid de cæteris.*

45.

Sequitur Nomen **אל** E L, quod formæ suæ respectu originem suam deducere viderur ex Verbis quiescentibus secundâ radicali Vau vel Jod. Hinc à plerisque derivatur ab **אור** Fortitudo, Robur, unde Plal.73.v.4. **אור** ו**כח** Et sanum est robur eorum: vel ab **אל** **אל** Fortitudo, Virtus, Potestas, &c. Sic **אל** E L propriè est Deus fortis, à summa fortitudine & potentia sic dictus, quâ non solum supra omnes creaturas eminet, sed & omnium Virtutum & Potentiarum in illis Fons est & principium. Hinc dicit Moses: *Quis sicut tu* **אל** **אל** *inter fortissimos Domine?* Exod.15.11. q. d. Nullus: quia scil. omnes cæteri, qui potentiam & virtutem aliquam habent, ab hoc **אל** E L habent. Sic David: *Quis similis est Domino in filiis* **אל** **אל** *Elim?* Plal.89.v.7. Hinc etiam vocatur **אל** E L (Deus fortis) supremus, summus, Gen.14.20. & alibi: Item **אל** **אל** E L Elim, Fortissimus omnium fortium, Dan.11.36. Hæc causa quod à plerisque Interpretibus hoc Nomen, quando de Deo dicitur, reddatur non simpliciter Deus, sed Deus fortis, sicut de Christo inter reliqua Nomina, quæ à Jesaja ei tribuuntur, cap.9.v.5. dicitur, quod sit, **אל** **אל** *gibbor*. Hinc scribit D. Hieronymus: E L, LXX. **θεός**, Aquila, Erymologiam ejus exprimens, **ισχυρὸς** interpretatur. Alii deducunt ab **אל** ut ab illo sit decurratum, ut **אל** **אל**. Contrâ Abarbenel ab hoc **אל** (ut supra vidimus) derivat Nomen **אל** **אל**, & **אל** **אל**, & dicit significare **אל** **אל** *Potentem absolutum per Influentiam suam, secundum id quod scriptum est; Et cui assimilabitur* **אל** E L (Deum?) Jesa.40.v.18. Item; Tu es **אל** E L (Deus) faciens mirabilia, Psalm.77.v.15. h.e. Influens (transivè) per potentiam tam fortem, ut possis miraculose mutare naturas rerum.

E 2

Ufus hujus Nominis occurrit cum in Forma *Simplici*, cum *Composita*.

Simpliciter & extra Compositionem usurpatum; quandoque est Appellativum & Commune, quandoque Proprium. *Appellativum* & *Commune*, quando dicitur vel de *Hominibus*, robore ac fortitudine pollentibus, ut Ezech. 31. v. 11. אֵל גִּיּוֹן El gojū, *Fortissimus gentium*, de rege Babyloniae: & 32. 21. אֵל גִּבּוֹרִים Ele gibborim, *Fortes potentum, Duces potentissimi, &c.* vel *Angelis*; ut Exod. 15. 11. Jesa. 31. 2. juxta quosdam interpretes, & alibi. *Proprium* nomen dici potest aliquo modo, quando Deo tribuitur, ut in locis quamplurimis: אֱלֹהֵינוּ etiam & improprie, quando de Idolis dicitur, ut Jesa. 44. 10. 15. Malach. 2. 11. quia Idola proprie non sunt אֱלֹהֵי *Deus fortis*, juxta illud Deut. 32. 21. *Zelare fecerunt me eo quod non est* אֱלֹהֵי EL; sed sunt אֱלִילִים Elilim, h.e. אֵל אֵלִים Non Dii, Dii nihili, 1. Chron. 16. 26. Psal. 96. 5. cum quo convenit illud Apostoli, 1. Corinth. 8. 4. Vox enim hæc אֱלִילִים contrarium habet sensum, & significat הַעֲדָר *Privationem, Defectum, & Impotentiam*; juxta illud, כֻּלָּם, רִיפָאֵי אֱלִילִים *Medici (ehil) nihili, inutiles, estis omnes vos*, Job. 13. v. 4. Et הוֹי רֹעֵי אֱלִילִים *O pastor ehil nihili*, Zachar. 11. v. 17. Hoc namque vocabulum voluit derivari ab אֵל vel לֵא, ac significare בֹּר כֹּחַ כֻּלָּל *in quo nulla planè est potentia, Imbecillum, Impotentem*.

Ceterum de Deo usurpatur aliquando ut Nomen אֱלֹהִים, vel potius, tanquam idem, cum eo confunditur. Hinc Jacob dicitur appellatus יִשְׂרָאֵל *IsraEL*, quia contendit cum אֱלֹהִים Elohim Deo, Genes. 32. Sic *Angeli*, qui vocantur בְּנֵי הָאֱלֹהִים Filii Elohim, Job. 1. 6. & 2. 1. iidem dicuntur בְּנֵי אֱלִים Fili Elim, Psalm. 29. 1. & 89. 7. Et *Deus* promiscue dicitur אֱלֹהִים אֵל El' elohim, Psalm. 70. v. 1. & c. & אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים Elohe haelohim. Ita quod Moses dicit; *Quis sicut tu inter Elim Domine?* Exod. 15. 11. pro eo dicit David; *Non est sicut Tu inter* אֱלֹהִים Elohim, Psal. 86. 8.

In Compositione frequens est hujus Nominis Divini usus, & quidem cum Nominibus cum *Hominum*, cum *Angelorum*. *Hominum* Nominibus quandoque præponitur; אֱלֵעָזָר Eleasar, אֱלִיָּקִים Eljakim, אֱלִישָׁבָע Elischaba, Elisabeth, אֱלִנָּתָן Elnathan, &c. quandoque postponitur: ut in יִשְׂרָאֵל *Israël*, בֶּרְטוּאֵל Berbuel, עִמָּנוּאֵל Immanuel.

שמעאל *Ismael*, פנחאל *Phanuel*, & quàmplurimis aliis. In *Angelorum* Nominibus frequentissima est hæc compositio. Unde pleraque *Angelorum* Nomina; tum in Scriptura, tum apud alios Authores, deſcunt in אל El: ut מיכאל *Michael*, גבריאל *Gabriel*, רפאל *Raphael*, אוריאל *Uriel*, & infinita alia apud Cábaliſtas. Hinc ſcribitur in Schemoth rabba ſect. 29. ad locū illum Pf. 68. 18. *Currus Dei ſunt duæ myriades* יהוה בם DOMINUS in eis; מְעֹרֵב הָיָה אֱלֹהִים ה' עם כל אחד ואחד מיכאל גבריאל h. e. *Nomen Dei eſt commixtum vel compositum cum unoquoque illorum, ut Michael, Gabriel.* Sic in Tanchuma, ſect. משפטים fol. 34. col. 3. מלאך עם כל מלאך שמו של הקב"ה משתתף עם כל מלאך *Nomen Dei conjunctum vel communicatum eſt unicuique Angelo, ſicut dicitur, Quia Nomen meum in medio ejus, Exod. 23. 21.*

47.

Hæc de nomine El: hoc meritò excipiet Nomen שדי SCHADDAJ, quia cum eò ſæpiſſimè conjungitur. Genef. 17. 1. *Ego ſum שדי אל EL-SCHADDAJ.* Sic cap. 35. 11. & alibi.

48.

Nominis hujus variæ afferuntur Erymologiæ ab Interpretibus:

Quidam volũt ſignificare שודר *Vaſtatozem*, aut מנצח *Viſtozem*, à Verbo שדד *Vaſtavit*, *Devaſtavit*; quòd ſcil. Deus eà potentiâ, quâ omnia creavit, eadem omnia vaſtare, & in nihilum redigere poſſit; vel, ut Hebræorum quidam ſcribunt, quòd Deus pro ſuo lubitu & beneplacito vaſter, & aboleat virtutes ſuperiores; ſyderum ſc. & ſimiles. De hac Erymologia ſcribit Abarbenel Exod. 6. quòd licet Deus hoc faciat, tamen inde non poſſit aur debeat שודר שודר aut שדד; quòd hoc Verbulum ſignificet גורל *Raptorem*, מעור *Injuſte & iniquè agentem*, & דומץ *Oppreſſorem*, ut Jobi 15. 21. & 12. v. 6. Obad. 1. 5. *Quomodo itaq; inquit, יכבדו הַתְּכַבֵּד אֶת הָאֵל יְהוָה כְּכֹדוֹ הַתְּכַבֵּד בְּתוֹרַת מִנוּחַ אֲשֶׁר כִּוֵּן* cognominaret Scriptura Deum *gloriſſimum Epitheto talis inhoneſto & probreſo?* Quin & ſcribit porro, *Viſtoris* nomen propriè non competit Deo: Deus enim cum nulla creatura bellum gerit, neque ulla creatura cum Ipſo: ſed Potens, Dominator; Gubernator; Reſtor, ſunt nomina hoc reſpectu Deo convenientia.

Alii deducunt à Nomine שׁ *Sufficiens*. In ratione verò aſſignan-

da variant. Hebræi in Talmud Chagiga fol. 12. col. 1. sic scribunt,
 מַאי דְּכַתִּיב אֲנִי אֵל שְׁדַי אֲנִי הוּא שְׁמִירַי לְעוֹלָם דִּי *Quid est quod scri-*
ptum est, Ego sum Deus Schaddaj? hoc est, Ego sum, qui dixi mundo וְ,
Satis est: quæ verba in hunc sensum exponit Abarbenel, *Mensura*
cali, mensura calorum & stellarum, Numerus intelligentiarum, abstrac-
tarum, & Angelorum, horumq; omnium determinatio, non est ab ipsis,
sed à me & à mea voluntate, Ego sum qui omnibus ac singulis suam dedi
mensuram, magnitudinem ac numerum! In hunc sensum dixit etiam
 רַבִּי עֲלִיעֶזֶר מַגְנִיס עַד שְׁאֵמֵר וְהוֹלִכִים כְּמִתְחַדִּים *quod cali fuerint tamdiu extenti (in creatione) donec Deus*
ipsis dixit; וְ דַּי *Satis est.* Sic שְׁדַי idem est ac מִי שְׁאֵמֵר דִּי *Qui dixit*
(Creaturis suis.) Satis est.

Alii dicunt שְׁדַי Schaddaj dici, quasi שְׁדַדִּי Scheddaj, *Qui sufficiens*
est, qui sibi ipsi scil. qui nec essentiam suam, nec quidvis aliud,
ab alio accipit, atque ita nullius est indigus, juxta illud;

Ipsa suis contenta opibus, nihil indiget nostris,

Ubi de Natura sermo est, quæ Poëtæ nihil aliud est quàm Deus.
 Hac de causa Plato etiam Deum vocavit *αὐτάρκην*. Aut, quia *suffi-*
ciens est ad omnia, quæ vult; præstanda, vel, ut Raschi scribit,
 שֵׁשׁ דִּי בְּאֵלֵהוּנוּ לֵכֵל בְּרִירָה *quod satis sit in Deitate ipse pro omnibus*
creaturis: Vel, שְׁדַי מְסַיֵּק חֶסֶדוֹ לֵב הַמַּצְאִים כּוֹלֵם *quod ipse suffi-*
ciens sit ad supplendum defectum omnium creaturarum.

Sunt etiam, qui deducant à שֵׁד *Mamma*, quasi *Mammofum* di-
 cas, quòd omnia alar ac nutriet. Sic reperitur apud Prophanos scri-
 ptores, *Diana mammosa, Isis mammosa, Ceres mammosa.*

Denique potest deduci à שֵׁדָא, quòd idem cum אֵשֶׁד *Fudit, Effu-*
dit, quòd Deus copiosè vires, virtutes, potencias ac influencias su-
 per creaturas effundat. Sic שְׁדַי erit formæ נִבְאִי, רַפְאִי, דִּי.

Omnes hæ significationes in hoc conveniunt, quòd Deus שְׁדַי
Schaddaj vocetur à summâ suâ potencia, vel potius Omnipoten-
 tia. Hinc etiam plerique interpretes reddiderunt, *Deum pre-*
potentem, omnipotentem, Germ. *Allmächtig* Græci, *παντοκράτης*
seu ἰσχυρός.

Quoad Usum, non tribuitur hoc Nomen unquam vel Angelis,
 vel Hominibus, vel Idolis, ut præcedentia quædam, sed semper
 soli Deo vero; quòd ille solus sit *Schaddaj* Omnipotens, *אֱלֹהֵינוּ*

& *אֱלֹהִים*. Neque obstant loca Ezech. capite 1.24. Job.22. v.25. & 6.4. ubi quidam volunt esse nomen prophanum & appellativum, vel epitheton cuiusvis potēris. Nam & his in locis Nomen Divinum manere censemus. Solent enim ita Nomina Divina epitheteri loco adhiberi, ad summum & excellentissimum, aut maximum & vehementissimum quid significandum: vide Thesaur. Gram. lib.2. cap.3. neque tamen desinunt manere Nomina Dei: Vox *Schaddaj* (Omnipotentis) Ezech.1. v.24. dicitur eodem cap. Vox *El Schaddaj* (Dei omnipotentis) ubi Vox *אֱלֹהִים שַׁדַּי* Deo tribuitur, & potest esse Ellipsis adverbii similitudinis & præpositionis, pro, *Sicut vox omnipotentis*, i. e. ab omnipotente, ut dicitur: *Sicut vastatio ab omnipotente*, Jesa.13. v.7. Joël.1.v.15. Quod Job. cap.6.4. dicit; *Sagitta שַׁי mecum sunt*; id effert David; *Sagittæ meæ infixæ sunt in me, יְהוָה Domine*.

50.

In Compositione tamen duo Virorum Nomina hactenus observavi, cū quibus componitur; צוּרֵי שַׁדַּי *Tzuri-schaddaj* & עַמִּי שַׁדַּי *Ammi schaddaj* Num.1.6. & 12. pro quibus alibi est צוּרֵי אֵל *Tzuriel*, & עַמִּי אֵל *Ammiel*.

51.

Celebre inter Nomina Divina quoque est Nomen אֲדֹנָי *Adonaj* Dominus, quo primus omnium Abrahamus Deum compellasse & nominasse, in Scriptura legitur, Genes.15.2. dicens: אֲדֹנָי יְהוָה מַה תִּתֶּן לִי *Adonaj Domine Deus quid dares mihi?* Haber id formam Nominis pluralis cum Affixo primæ personæ, q.d. *Domini mei*. An autem ita sit, potest ambigi? Nam posset etiam esse Numerus pluralis, *Domini*, simpliciter, ad formam גֹּזֵי Locustæ, Nah.3.17. שָׂרִי Principes, Jud.5.15. חֲלוּנֵי Fenestræ, Jerem.22.14. & similibus, in quibus ' vel ' non est affixum, sed terminatio irregularis numeri pluralis: & Kametz pro Pathach, ut differat ab אֲדֹנֵי *Domini mei*. Quicquid sit, nunquam de Deo dicitur אֲדֹנֵי *Dominus meus* vel אֲדֹנֵי *Adonai Domini mei* cum Pathach, sed semper אֲדֹנֵי cum Kametz, & quidem centies trigēssiquater, ut Masorethæ notarunt. Tribuitur autem Deo in numero singulari אֲדֹנִי *Dominus*; & in plurali tam absoluto מַלְאֲכֵי *Malach*.1.& quàm constructo אֲדֹנָי Deuter.10.17. Semper tamen sensu singulari, ut & אֱלֹהֵי, quod inde Theologi quidam dicunt esse communis numeri.

Dicitur

Dicitur autem Deus iure אֱלֹהִים Dominus, vel אֲדֹנָי Dominus multiplex, quia universæ mundi machinæ, quæ velut domus aut familia ejus est, imperat, illaque vicissim servit ei: Unde vocatur אֲדֹנָי כָּל הָאָרֶץ Dominus totius terra, Psalm. 95. 7. &c. κύριος πάντων Αἰώνων. Luc. 10. 21. κύριος πάντων Αἰώνων.

52.

Attamen non soli Deo tribuitur, sed aliquando etiam aliis & quidem singulare Adon, passim de Hominibus; plurale de Unico: ut, אֲדֹנָיִם קְשָׁרִי Domini durus; pro, Dominus durus, Jesa. 29. 4. אֲדֹנָי הָאָרֶץ Domini terra, de solo Josepho, Genes. 42. v. 30. שֶׁמֶר אֲדֹנָי הָהָר Schemer Domini (i.e. Dominus) montis, 1. Regum 16. v. 24. אֲדֹנָי autem nunquam de hominibus dicitur. De Angelis, videtur dicitur Genes. 18. v. 3. 27. 30. 31. 32. & Judic. 6. v. 15. 22. quando illi, ut legati, Deum & Dominum suum referunt; quamvis etiam illa ad Deum referri possint, quatenus videlicet Deus ipse per Angelos, cum angelis est locutus.

53.

Sanè Masorethæ, Hebræorum Critici prisci, hæc loca omnia iis accensent, in quibus אֲדֹנָי est Nomen Divinum, & à prophanis distinctum. Vocant illi hoc Nomen Adonaj Nomen אֲדֹנָי Confessum, Certum, Indubitatum, non (ut quidam putant, Masoretharum styli imperiti) quod nemo non sanæ mentis confiteatur Deum rerum omnium Dominum & moderatorem, sed, ut Elias docet in libro Masoreth Tab. 2. Orat. 9. quod ejus puncta sint certa & confessa, quæ ad literas, quibus constat, efferendas, adhibita sint; atque ita voluerunt hoc nomen אֲדֹנָי, quod legitur sicut scribitur, distinguere à Nomine Tetragrammato יהוה quod etiam legitur Adonaj, sed non ita scribitur. Nam puncta illius non sunt אֲדֹנָי confessa, ipsi nomini quadrantia & propria, sed transumpta & mutata ex Nomine אֲדֹנָי.

54.

Ufus sui ratione, sæpè solum hoc Nomen usurpatum de Deo legitur, cujusmodi loca 134. observavit Masorethæ, quæ videri possunt in fine Concordantiarum; frequentissimè jungitur Nomini Tetragrammato, & quidem tum ante, tum post illud: Utrumque enim legimus אֲדֹנָי יְהוה, & אֲדֹנָי יְהוֹי: Ubique autem pro eo solet legi, uti constat. Hæc causa videtur, quod ab Hebræo

dicerent יהוה בְּמִלּוֹא נֹמֶן Nomen DOMINI in plenitudine sua) Ibid. v.9. *plenus gratia ac veritate*, Johan.1.14. *ex cuius plenitudine omnes gratias à Deo accipimus*, v.16. *Si quid Patrem in ipsius nomine petiverimus, dabit nobis*, Joh.14.13.14. Hinc, si quis ingenio indulgere vellet, educi possent rationes, quare pii in ardentioribus suis precationibus & obsecrationibus ad Deum, Nomen hoc cum Tetragrammato conjunxerint, atq; adeò ei præmiserint, ut Genes.15.2.8. Deut.3.24. & 9.26. Psal.73.28. & sic frequentissimè: quare item Daniel in sua precatione cap.9. hoc nomen præcipue usurparit, ac præsertim v.17. *Lucere fac faciem tuam super sanctuarium desolatum, propter אדני ADONAJ.* Sed hæc liberioris sunt otii, neq; præcandis nostri, insituri.

55.

Restat ut aliquid de Nominibus צְבָאוֹת & צְבָאוֹת addamus, quæ D. Hieronymus, in suprâ citato loco, quoq; inter decem mystica Nomina in V.T. Deo assignata retulit.

56.

Et vox quidem צְבָאוֹת TZEBAOTH Numeri pluralis est, ac significat *Exercitus*, à singulari צָבָא. D. Hieronymus & Origenes existimaverunt Nomen hoc solū & absolute ex sanctis Dei esse Nominibus. In eadem sententia fuerunt etiam jam olim quidam Hebræorum, uti patet ex Talmud Tractatu Sopherim cap.4. ubi legitur: *Hæc sunt Nomina Divina, quæ Scribis non licet delere vel eradere*, אֱדִנִי, יְהוָה, יְהוֹרָה, יְצָבָאוֹת, אֱלֹהִים אֵל, אֱלֹהִים אֲשֶׁר אֱלֹהִים, אֱלֹהִים אֲשֶׁר אֱלֹהִים (quæque proinde sunt sancta:). חוּל אֱלֹהִים בֵּן (quæque proinde sunt sancta:). וְהָיוּ מוֹחֲקִין צְבָאוֹת שְׁהָיוּ אֱלֹהִים שֶׁל בֵּית אֱנוֹרָה הָיוּ בּוֹתְבִין בִּירוּשָׁלַיִם וְהָיוּ מוֹחֲקִין צְבָאוֹת שְׁהָיוּ חוּל אֱלֹהִים בֵּן חוּל שֶׁנָּה שָׁרִי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעַם h.e. Rabbi Juse dixit, TZEBAOTH est Nomen Commune vel Prophanum: R. Simeon ben Eleasar dixit: Hierosolymis scribebant Nomen TZEBAOTH, & iterum eradabant: quia habuerunt illud pro Communi & Prophano, sicut legimus; Principes Tzebaoth, id est, exercituum in capite populi, Deut.20.9. De differentia hac Nominū Divinorum, quæ delere vel non delere licet, videatur R. Moses ben Majemon in הלכות יסודי תורה cap.6.

57.

Sed scire licet, Nomen hoc nuspiam solum & absolute positum Deo attribui, sed semper præcedente alio aliquo Nomine Divino, יְהוָה אֱלֹהִים Adonaj vel אֱלֹהִים Elohim, vel utroque simul, יְהוָה אֱלֹהִים Dominus Deus Exercituum. Hinc etiam Hebræi quidam, qui de No-

de Nominibus Divinis scripserunt, duo hîc faciunt distincta Nomina, *Adonaj Tzebaoth*, & *Elohim Tzebaoth*, Nomina scil. Divina cum eo conjungentes.

58.

Permoti autem videntur illi ad hoc statuendum, illis locis, in quibus legitur צְבָאוֹת יְהוָה ubi absolute ponitur, non in constructione; quia, ut supra dictum, Nomen Dei proprium & essentiale non construitur; & אֱלֹהִים צְבָאוֹת ubi idem videtur absolutum esse, ob Nomen præcedens, quod etiam in forma absoluta ponitur, ut Psal. 59. 6. & 69. 7. & 80. v. 5. & 20. Jesa. 3. 15.

Sed sciendum, in illis locis velesse Enallagen nominis absoluti pro constructo, frequentem in lingua Hebræa, ut videre est in Thesauro Grammatico lib. 2. cap. 4. vel, ut alii volunt, Ellipticam & concisam locutionem, pro צְבָאוֹת יְהוָה אֱלֹהֵי שְׁמוֹ juxta illud Amos 4. 13. דֹּמִינֻס דֵּי אֱלֹהִים צְבָאוֹת דֵּי שְׁמוֹ DOMINUS Deus exercituum est Nomen ejus, Amos 4. 13. & 5. 27. & אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֱלֹהֵי ut plenè hoc legitur Amos 3. 13.

59.

Rectè autem vocatur Deus, non *Deus exercitus*, in singulari numero, sed *Deus exercituum*, quia varios habet exercitus, qui ipsi parent, ministrant & militant. Neque enim uno duntaxat exercitu, sed pluribus, iisdemq; fortissimis, atque ad rem gerendam promptissimis, ad nutum suum uti potest. Habet צְבָאוֹת מַעְלָה Exercitus superiores: Habet צְבָאוֹת מַטָּה Exercitus inferiores. Exercitus superiores sunt primò Angelorum & Spirituum acies, unde David ait Psalm. 103. Benedicite Domino omnes exercitus ejus. Lucæ 2. 13. Et repente affuit cum Angelo multitudo exercitus cælestis laudantium Deum, &c. Sunt deinde Exercitus calorum, astrorum, siderumq; virtutes, juxta illud Genes. 2. Et consummati sunt calum & terra, & omnis exercitus eorum. Deut. 4. 19. Ne quando eleves oculos tuos in calum, & videas solem, & lunam, & stellas, omnem exercitum cæli, &c. Actor. 7. 42. Ut servirent exercitui cæli, &c. Exercitus inferiores habet quoque innumeros: Exercitus Dei sunt Gladius, Famis, Pestis, qui tres exercitus plerumq; in expeditionem ad ulciscenda publica scelera ducuntur: Est Nix, Grandis, Ignis, Venti, &c. Sunt Locustæ, aliq; noxia animalia, Exercitus & Copiæ Dei magnæ. Quin & Filii Dei sunt exercitus ipsius, militantes in hac terra pro ipsius gloria adversus Satanam, mundum, & propriam carnem. Hinc

Israélite olim appellabantur Exercitus Dei, Exod. 12. 41. Exod. 7. 4.
 Sic alios innumerabiles habet exercitus, Visibiles & Invisibiles;
 quibus bono piorum, & malo impiorum utitur. R. Bechaj addu-
 cit ex quodam Medrasch, in Comm. in Leg. fol. 65. 4. נִשְׁאָנִי דָן
 אֶת הַבְּרִיּוֹת אֲנִי נִקְרָא אֱלֹהִים נִשְׁאָנִי עוֹשֶׂה בְּיָשָׁרִים מִלְחָמָה אֲנִי נִקְרָא
 זָבָח. Quando Deus judicat creaturas, vocatur Elohim: quando impiu
 bellum infert, vocatur Deus Zebaoth.

160.

Et quoniam hoc solius Dei omnipotentis opus est; hinc etiam
 nulli creaturarum hoc epitheton in Sacris literis tribuitur. Unde
 D. Hieronymus monuisse videtur, non esse in aliam linguam trans-
 ferendum, cum etiam Apostoli illud non mutarint.

161.

Ultimum nomen est *עֲלִיּוֹן Elion*, non *Helion*, ut quidam scribunt;
 quod epitheton potius Dei est, quam Nomen Dei. Est autem *עֲלִיּוֹן*
 Nomen Adjectivum, *Excelsus, Altus, Altissimus*, ὑψιστος, ut Græci
 reddiderunt. Hinc frequenter aliis Dei nominibus adjungitur: ut
עֲלִיּוֹן אֱלֹהִים El Elion, Deus excelsus, יהוה עֲלִיּוֹן Adonai Elion, Dominus
excelsus, altissimus, אֱלֹהִים עֲלִיּוֹן Deus excelsus. Et quotiescunq; seorsim
 vel absolute ponitur, tale aliquod Nomen Divinū subaudiendum.

162.

Tribuitur autem hoc Nomen *עֲלִיּוֹן* Deo Opt. Max. pro-
 pter Majestatis celsitudinē, quod is solus essentia & gloria celsissi-
 mus sit & altus supra omnia, neq; ullus ipso superior, juxta id quod
 Psaltes ait Plal. 97. 9. *עֲלִיּוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ מֶלֶךְ נִעְלָם עַל כָּל אֱלֹהִים*
Quia tu Domine excelsus es super omnem terram: valde
exaltatus super omnem Deum, vel, omnes Deos. Ad quem locū, ut obi-
 ter hoc adiperamus, videtur respexisse Paulus, quando 2. Thess. 1.
 v. 4. de Antichristo, divinos honores sacrilegē sibi vindicante, ait:
Θεὸς ὁ ἀνίσταται τὸν υἱὸν τοῦ θανάτου. Eadem notione vocatur
 Deus *עֲלִיּוֹן*, ex plerorumque interpretum sententia, Hof. 7. 16.

Hæc in præsentia de Nominibus Dei sufficiant.

Nunc cum Jobo concludo:

יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ

Sic Nomen Domini benedictum.

JOHANNIS BUXTORFI,
SS. Theol. D. & Ling. Hebr. Prof.

DISSERTATIO
DE DECALOGO.

I. ad Theff. 5. vers. 21.

Πάντα δοκιμάζει. τὸ καλὸν κατέχει.

B A S I L E A E,
TYPIS Martini Wagneri, 1643.

DISSERTATIO DE DECALOGO.

I.

ECALOGUS Græca vox est, Δεκάλογος, Græcis & Latinis Scriptoribus Ecclesiasticis usitata, genere tùm masculino, tum fæminino. Hinc apud Clement. Alexandr. Pæd. libr. 3. Ἐστὶν ἡμῶν δεκάλογος ἡ διὰ Μωσίου. Sic Stromaton lib. 6. *diversas* proponit *Decalogs*, Δεκάλογον φουσάην Cœli, Terræ, Hominis. Sic verò usurpatur adjective, subintellecto substantivo sensui accommodato; ut, ἡ δεκάλογος νομοθεσία vel διὰταξις, sicut Lex XII. Tabularum vocatur δώδεκα λόγοι νόμος. LXX. Græci Interpretes divisim dixerunt δέκα, λόγοι, Exod. 34. 28. Deut. 10. 4. Item διὰ νόμον, Deut. 4. 13. Utrumque factum ad imitationem Hebræorum. Nam in Sacro Mosis contextu Leges sive præcepta ista vocantur עשרת הדברים *Decem verba*, locis modò citatis. Talmudici & Rabbini juniores vulgò vocant עשרת הדברות *Asêres haddibberos*; formâ irregulari & inusitatâ. Neque enim hujus vocis vel singularis דברה, vel pluralis דברות ullibi in Sacris Bibliis occurrit; quin imò ne aliud quidem hujus formæ exemplum, nisi fortè huc trahatur quod semel legitur, Deut. 33. v. 3. sed cum Parthach ab initio, non cum Chirek. Simili ratione Chaldaicè in Targum Onkeli vocantur עשרת פתגמין; in Jonathane, עשרת דבורא. In Zohar in Exod. column. 150. עשר אֲמִירָן *Decem dicta vel sententia*. Latini vulgò *Decem præcepta* dicunt.

2.

Circa has appellationes quæritur; *Quo sensu Hebraicè dicantur Verba, & quid Verbum hîc significet?* R. Certum est, *Verbum* non significare hîc *Vocem*, vel *Dictionem*: quia Decalogus longè plures quàm decem comprehendit voces. Non etiam sumitur simpliciter

ter pro *Sententiâ* vel *Periodo*; quia plures etiam quàm decem continer sententias vel periodos, ut vel ex distinctione patet. Non deniq; sumitur nudè pro *Præcepto*, vel *Sententia præceptiva*. Nam plura quoque quàm decem simplicia præcepta, si exactè supputemus, reperiemus.

Itaque דבר *Verbum* mixtam hîc habet significationem, & accipitur pro *Sententia præcipiente principali vel primariâ*. דבר *Verbum* pro Mandato vel Præcepto sumi, notius est, quàm ut probatione indigeat, sicut & ipsum verbum דבר *Dixit*, quasi tu Latine dicas *Edicere, Edictum*. Hinc apud Hebræos passim, quæ speciatim dicuntur *Decem verba conjunctim*, ubi separatim de illis sermo est, nominantur מצות *Præcepta*. Quinimò sub finem præcepti secundi à Deo ipso sic vocantur; *Et custodientibus præcepta mea*. Et in *Amîmûde golah*, seu Libro Præceptorum parvo fol. 1. col. 1. in glossa marginali legitur, כל הדברות הם צווי *Omnia decem verba sunt: Præcepti vel Imperii*. Adhæc, licet Hebræi, dum מִצְוֹת *præcepta Legis Mosaicæ* (tot enim illi numerant) recensent, quatuordecim è Decalogo eruant (Vide in ספר החינוך in sectione *Jethro*); eo nihil obstante, hanc Decalogi præceptorum formam quoque vocant *Decem Verba*. Ex quo patet, illos hîc quoque *Decem Verba* sumere pro *Decem præceptis principalibus*.

His de Nomine sic præmissis, ad Rem ipsam progrediemur, consideraturi, Decalogi Causam Efficientem, Materiam, Formam & Finem.

CAUSSA EFFICIENS seu Author & Promulgator ejus est Idem, qui omnium reliquarum Legum Mosaicarum, atque adeò totius Verbi Dei, DEUS OPT. MAXIMUS. Exo. 19. 26. ante ejus promulgationē ait Moses; וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר *Et loquutus est Deus omnia ista verba, dicendo*. Sic Deut. 5. 22. post ejus Repetitionem ait idem; ארת כל הדברים האלה דבר יהוה וגו' *Omnia ista verba loquutus est DEUS, &c.* Hebræi observant, adhiberi hîc Nomen Divinum אלהים *Elohim*, nomen judicii, ad significandum, Deum erga horum præceptorum transgressores justum fore judicem & vindicem. Videatur R. Salomon ad hunc locum, & liber *Mechilta* fol. 25. col. 1.

5. Est

Est autem Deus Author Decalogi, non communi ratione per Inspirationem Propheticam, & mediatè; sed immediatè atq; singulari prorsus modo, idq; dupliciter; *VOCE ET SCRIPTURA*, ita ut universus populus Israëliticus Vocem ejus audire, & Scripturam quoque in Tabulis, videre potuerit.

VOCEM DEI Decalogum promulgantis quod attinet, quaeritur; *Qualis ea fuerit? & Quomodo Israëlita eā perceperint?* r. Fuit 1. *Immediata*, respectu Dei; 2. *Sensibilis*, & 3. *Intelligibilis*, respectu Israëlitarum.

Primò fuit *Immediata*; non quòd Deus organa sermonis corpora habeat; sed Divinà potentiā tum in aëre creata & efformata, קול מוחש נברא לייעתו על דרך הנס *Vox sensibilis creata pro illa hora miraculosè*, ut Hebræi loquuntur. Nostri interpretes diversum hîc sentiunt. *Quidam* enim volunt, Vocem hanc fuisse Dei immediatè loquentis, eamq; Divinā suâ potentiâ, non Angelorum operâ, in aëre efformantis. *Alii* volunt, Vocem hanc fuisse Angeli creati in Persona Dei loquentis, & Deum repræsentantis. Nos priorem sententiam, & Verbis Scripturæ magis consonam, & tutiorem esse arbitramur. Non enim sine causâ Moses & præfatur & postfatur, *DEUM loquutum esse*, &, *omnia illa verba pronunciasse*; *Vocem fuisse magnam, qua non addiderit*, Deut. 5. v. 22. (h.e. וְלֹא יָסַף עוֹד הַקִּבֵּה לְדָבָר בְּקוֹל הַהוּא וְלֹא הִשְׁמִיעוּ בְּעוֹלָמוֹ *talem, quâ Deus posthac nunquam amplius sit loquutus, quamq; nunquam amplius audire fecerit in mundo*, ut Abarbenel exponit) *quamq; populus non potuerit sustinere*, adeò ut ad Moïsem dixerit; *Loquere tu nobiscum, & ne loquatur nobiscum Deus*, Exod. 20. 19. & v. 22. *Vos vidistis, ex cælis me loquutum esse vobiscum*. Sic Deut. 4. 36. Nehem. 9. 13. In hunc sensum acceperunt ista quoque Hebræi interpretes ad unum pœnè omnes. Ita sentit R. Moïses ben Majemon in More par. 1. c. 65. ubi scribit; *Attribuitur autem Deo ipsi Sermo, quem Moïses audivit, quia Deus illum creavit & innovavit, sicut reliquas creaturas*. Et cap. 37. id probat ex eo, quod Deut. 5. 4. dicitur, פָּנִים בְּפָנִים דָּבַר יְהוָה עִמָּכֶם *Facie ad faciem loquutus est Dominus vobiscum*; cui adjungit locum Exod. 33. 11. *Et loquebatur Dominus ad Moïsem פָּנִים בְּפָנִים facie ad*

faciem, &c. Vult enim, phrasi istâ פָּנִים בְּפָנִים Facie ad faciem loqui, denotari *Auditionem vocis sine intermedio & interventu Angelii*. In quem sensum Calvinus in Comment. ad Deut. 5. verl. 4. scribit: *Facie ad faciem loqui, tantundem valet ac coram & familiariter sermonem conferre*. Et certè ita cum illis loquutus est Deus, ac si mortales inter se, & socii ultrà citroq, contraherent. Et mox: Neque enim alterius, quàm Dei vox potuit ex igne prodire. Hujus quoque sententiæ fuit R. Jehuda Hallevi in כוורי Cofri par. 1. §. 87. qui inde deducit, Deum ideo hoc fecisse, ut populus Israëliticus per hoc confirmaretur, Deum, licet sit incorporeus, cum hominibus tamen Loqui; ac proinde Legem, non esse ex consilio & prudentia humana, crederent, Mosq, in posterum, quando Dei nomine ipsis aliquid sit relaturus, tanto majorem fidem tribuerent. Talmudicos Doctores ipsos non sensisse aliud, ex eo liquet, quod vulgò dicunt; *Vocem hanc factam esse מפי הבורה ex ore rns dndueos*. Hinc etiam est, quod ajunt; Israelitas omnes in hoc concilio Sinaitico vidisse יְהוָה רֹאֶה יְהוֹקָא plus quàm Prophetæ Ezechiel; quia nempe visio Ezechielis facta fuit בְּנְבוּאָה רֹחַ הַקֹּדֶשׁ in Prophetia Spirituali: Apprehensio vero ista Israelitarum fuit מוחשׁ Sensibilis. Philo Judæus in lib. de Decalogo; Opinor, inquit, Deum illo tempore sacrum quoddam edidisse miraculum, jussisseq, vocem invisibilem prodire ex aëre, &c. Et mox: Hanc autem vocem novam & mirificam inspirabat Dei virtus, vegetabatq, Joseph. Antiquitat. lib. 3. cap. 4. His dictis adducit populum cum liberis & conjugibus, ut Deum loquentem eis audiant, & quid agendum docentem, ne dicta minus autoritatis haberent, si per humanam linguam in animos eorum illaberentur, &c.

8.

Alteram quod attinet sententiam illorum, qui statuunt, Vocem hanc fuisse Angeli alicujus creati, in Persona Dei loquentis; nituntur illi potissimum locis, Aët. 7. 53. ad Gal. 3. 19. & ad Heb. 2. 2. Verum in istis locis, vel significatur *Ministerium* dūtaxat Angelorum, quo Deus in promulgatione Legis maximè conspicuo uti voluit, veniens cum myriadibus sanctorum, Deut. 33. 2. quos quasi ad solennem contestationem advocavit, quum Legem suā dedit judeis, ut Calvinus scribit, Aët. 7. 53. quibusq; hoc quoque munus injunxit, ut Legi promulganda testes adessent, ut idem scribit ad Gal. 3. 19. Vel non strictè de Decalogo, sed de Tota Lege, adeoque omnibus Revelationibus

V. T.

V.T. in genere loquuntur, quarum magna pars per Angelos facta est, ut locus ad Heb.2.2. Ad cuius rei illustrationem placer apponere iudicium doctissimi Theologi, Francisci Junii, in Parallelis lib. 3. Novimus quidem, inquit, prius illud membrum. *comparationis de Sermonē per Angelos dicto vulgō referri ad Legem, quam ab Angelis fuisse datam plerique tradiderunt, decepti specie aliqua locorum Act.7. & Gal.3. quos antē explicavimus: sed non dubito, si quis ad germanam locorum illorum interpretationem, & hanc quoque argumentationem volet attendere, quin faciliē sit descensus in sententiam meam; nempe, neque illic dici, quod Legem Angeli tradiderint, neque hic Legis comparisonem fieri aut Angelorum, tamquam Legem Dei tradentium: sed tantum comparisonem esse institutam Sermonum & revelationum, quas Angeli ex mandato Dei Patribus olim exponebant, cum eo Sermone Evangelii, quem Christus docuit & predicavit coram, signūq; miraculosis confirmavit.* Nequaquam verò excludimus hic Angelum illum increatum, D. nostrum Jesum Christum, utpote cuius vox tunc concussit terram, ad Heb.12.25. quiq; ex Veterum sententia fuit ille *μωϋσῆς* primarius, per cuius manum datam esse Legem dicit Stephanus Act.7.v.53. Neque huic contrariatur locus ad Heb.2.2. quia in illa comparisonē Apostolus rationem habet hinc occultæ, illinc manifestæ revelationis. Deinde, sententia hæc ideò quoque minus videtur amplectenda; quia illius patroni pleriq; non solum hunc locum, sed etiam alios, in quibus *DOMINUS apparuisse, vel Locutus esse* dicitur, explicare solent de mediata apparitione per Angelum; quo ipso non solum nimium Angelis tribuunt, Nomina scil. Divina, attributa Divina, honoresque Divinos illis concedendo, sed & hac ratione Samosatenianis, Photinianis & similibus, argumenta subministrant, eludendi, quæcunque pro Veritate Deitatis Christi ex Divinis Nominibus, Honoribus, & Attributis, proferuntur.

9.

Secundò fuit Vox hæc, respectu Israëlitarum, *Sensibilis*, *ἡρῶν* *שְׁמוֹעַ*, ab Israëlitis auditu corporali revera percepta & apprehensa. Deut.5. vers.24. *Vocem ejus audivimus è medio ignis.* Item; *Et omnes populus videbant voces* (hoc est, tam clarè & cerrè audiebant, ac si oculis ipsis vidissent) Exod.20.18. Quæ non tantum de Vocibus tonitruum, sed de Voce Dei loquentis, cum Decalogo immediatè subjungantur, accipienda, meritò statuuntur.

10. Tenen-

Tenendum hoc contra quosdam ex Hebræis, qui existimant, Vocem hanc fuisse מְדוּמָרָה *Imaginariam*, contra expressa Sacra Scripturæ verba.

II.

Tertiò, fuit quoque, eorundem respectu *Intelligibilis*. Circa hoc variantes sunt admodum Hebræorum sententiæ: 1. Quidam statuunt, vocem hanc fuisse cōfusam, continuam, indistinctam, & inarticulatam, adeò ut Israëlitarum sonum quidem vocis audiverint, sed sensum ejus non intellexerint. Videatur R. Bechai fol. 89. col. 2. Hi volunt, Moſen solum verba intellexisse, & postea ad Israëlitas retulisse. 2. R. Moſes bar Nachman cenſet, Israëlitas quidem sonum omnium x. præceptorum audivisse, sed non nisi Verba duorum primorum intellexisse. Hic sententiam suam probare nititur *primò* ex contextu Præceptorum ipſo; quòd sc. in Præfatione, & duobus primis præceptis tantum, Deus de se in prima persona loquatur; in reliquis verò mentio Ejus fiat in persona tertia. *Deinde* ex vulgato illo dicto Talmudicorum, אָנֹכִי וְלֹא יְהִיָּה מִפִּי דְּבִרְרִי, אֲנִי וְשִׁמְעֹנִי h. e. *Ego sum, &c.* Item, *Non habebis Deos alienos, &c. ex ore Dei ipsius audivimus.* Tum, ut ordo historiæ respondeat, vult Exodi 20. post versum 6. ratione ordinis sequi debere versum 19. & Deut. 5. versum 27. interſerendum post præceptum secundum. 3. R. Moſis Majemonidis sententia est, Israëlitas duorum quoque primorum præceptorum duntaxat sonum, sine intellectu; reliquorum verò præceptorum ne quidem sonum percepisse; Vide eum in More nevochim par. 2. cap. 33. 4. Multorum est sententia, promulgationem hanc fuisse duplicem; *primò* confusam; hæc omnia x. præcepta בְּדִבּוּר אֶחָד *Voce unâ & Spiritu quasi uno*, sine ulla pausâ vel distinctione fuisse prolata: *deinde* distinctam; hanc articulatè & distinctè, tum quoad sententias, tum quoad voces singulas esse factam. Legitur hæc sententia in antiquo libro Mechilta fol. 25. 1. & probatur ex eo; quòd dicatur *primò*, *Et loquutus est Deus omnia verba ista*; postea verò in specie & distinctè singula repetantur. 5. Sententia est Aben Esræ, qui, mīſis allegoriis & mysteriis, secundum literam ista omnia accipit, & vult, Israëlitas omnes, omnia & singula x. præcepta, ex ore Dei, non solum auditu, sed & intellectu assequutos esse. Atque hæc ultima sententia, uti

uti omnium est simplicissima, ita omnium quoque videtur verissima. Tres priores, ut & quarta quoad primum membrum, sunt illæ supersticiosæ, & infirmis admodum fundamentis innixæ, atque adeò cum Scriptura Sacra pugnantes.

Nam primò dicit Deus, Deuter. 4. 10. *Congrega mihi populum, וְאַשְׁמִיעֶם אֶת דְּבַר יְהוָה* & *audire faciam eos verba mea, quæ discent: ut timeant me:* deinde mox v. 12. ait Moyses; *Et loquutus est Dominus ad vos è medio ignis, vocem verborum vos audiebatis,* &c. *Et renunciavit vobis pactum suum, quod præcepit vobis, ut faceretur, decem verba, & scripsit illa in duabus tabulis lapideis.* Si Israëlitarum nihil intellexerunt, quæ quæso quadrat, *Et audire faciam eos verba mea?* quæ item discere debuerunt ea, ut timerent Deum? Quomodo item sono vocis inarticulato competit *Loquutio, Renunciatio* vel *Indicatio*? Et cum Scriptura verbum דְּבַר *Loquendi*, & הַיָּד *Indicandi* usurpet de omnibus X. Præceptis, quâ ratione Nachmanides cum aliis quibusdam discrimen facit, & ad quædam duntaxat refert, ac si duo priora tantum intellexissent? quomodo de omnibus indifferenter dicit Scriptura; *Loquutus est Dominus omnia verba ista, Exod. 20. 1. Verba hæc loquutus est Deus ad omnem congregationem vestram, Deut. 5. 22. Item; Scripsitq; illa in duabus tabulis lapideis, & dedit ea mihi?* Ex his utique colligitur, omnia X. Præcepta æqualiter à Deo prolata, & ab Israëlitis percepta fuisse, sicut omnia in Tabulis scripta fuerunt. Præterea, cum jam probatum sit, vocem hanc fuisse creatam, non imaginariam & propheticam, quid impedire potuit audientes eam, quominus etiam intelligerent? Si eam non intellexerunt, quis fuit ejus usus? quid profuit Israëlitis auditis sine intellectu? an plus ex ea proficere potuerunt, quam ex sono tubæ, buccinæ, &c.

Quod Majemonides, ex eo quod dicitur, קוֹל דְּבָרַיִם *Vocem verborum vos audivistis*; vult concludere, illos sonum duntaxat mutum audivisse, dilutum est. Eodem enim capite Deut. 5. v. 25. legimus; *Audivit Dominus קוֹל דְּבָרַיִם* *vocem vel sonum verborum vestrorum:* & Deus ipse; *Audiui vocem verborum populi hujus:* Sic de Abrahamo scriptum est; *Quicquid dixerit tibi Sarah, attende voci ejus, Genes. 21. 12.* An ideo dicemus, vel Deum, vel Abrahamum vocem duntaxat audivisse, non etiam intellexisse?

Quod etiam duo tantum prima præcepta concepta sunt sub

persona Dei loquentis, in persona scil. prima; sequentia in persona tertia; id nihil obest: Hic est etenim Mos Scriptura לְדַבֵּר בְּפָסוּק אֶחָד קָצָר בְּלִשׁוֹן מְדַבֵּר בְּעֵדוֹ וּקְצֵתוֹ בְּלִשׁוֹן נִסְתָּר In uno versu loqui partim in persona prima, partim in tertia: E.G. Genes.18.v.17. & 19. Nunquid celabo ego ab Abrahamo, quod factururus sum? Novi enim, quod praecepturus sit filius sui & domui suae post se, ut custodiant viam Domini, &c. ut venire faciat Dominus super Abraham, &c. Exod.16.v.28. Quousq. renuetis custodire praecepta mea & Leges meas? mox v.29. Videte, quod Dominus dedit vobis Sabbathum, & quod ipse dat vobis, &c. Exod.3.v.12. Profecto ero tecum, & hoc tibi signum, quod ego miserim te, &c. Mox: Coletus Deum super montem istum, Deut.29.2. Vos vidistis omnia, quae fecit Dominus in oculis vestris, &c. v.4. neq. tamen dedit Dominus vobis, &c. v.5. Et deduxi vos quadraginta annis per desertum, &c. v.6. Ut sciatis, quod ego sum Dominus Deus vester. Sic Exod.23.v.18.19. & alibi. Quidni igitur idem in Decem praeceptis factum esse, dicere possimus; imprimis cum Deus facie ad faciem loquutus sit cum Israëlitis?

Quod de inversione historiae, & versusum transpositione per ὁμοτέλειαν, Exod.20. & Deut.5. affertur; similiter infirmum & nullius est momenti. Aben Ezra id hâc ratione refutat; Quomodo, inquit, videtur consentaneum, Israëlitis, dum Deus ipse ad eos loquebatur, & ipsi verba ejus audiebant, sermonem Dei interrupisse, imò abrapisse, suâq. verba interposuisse? Adde quòd Deut.5.v.22. de voce illa dicitur, וְשִׁירָא Non addidit; scil. illa vox loqui, postquam semel desiit. Hunc Chaldaeus Onkelos reddidit; וְשִׁירָא Et non cessavit, scil. vox illa, donec omnia X. Præcepta prolata fuissent. Sic Jonathan & alii.

Si Moses X. Præcepta Dei nomine ad Israëlitas retulit, quare personam loquentis in 3.4.5. præcepto mutavit? quare item in Tabulis, & in Lege Moïsi, non scripta sunt sicut ex ore Dei prodierunt? Annon probabile est, quibus verbis fuere prolata, iisdem quoque fuisse scripta; & vice versâ, sicut scripta sunt, ita dubio procul fuisse pronunciata? Deut.9.10. Et in eis (tabulis) erat juxta omnia verba, quae dixerat Jehova vobis in monte è medio igni, in die congregationis.

Authoritas Talmudicorum nullius apud nos, sine sufficientibus rationibus, est momenti. Quin & ipse Abárbenel in sectione Jethro

Jethro fol. 172. col. 1. & 2. aliter illud dictum interpretatur, & nihil huic quoque sententiæ favere; quin imò non de duobus primis præceptis integris, sed de duobus tantum primis versibus accipiendum, ostendit.

Quintam itaque sententiam, quæ Aben Esræ est, ut simplicissimam, ita menti scripturæ, & rei veritati maxime consonam existimamus.

Atq; hac de Voce Dei.

12.

Videamus nunc quoq; SCRIPTURAM DEI, quâ Decalogum duabus Tabulis lapideis inscripsit. Posteaquam enim voce Præcepta X. eloquutus esset Deus, eadem quoque Tabulis lapideis extraordinario & admirando modo inscripsit Deus; idque secundâ vice.

13.

Nam cum Deus primò Legem hanc in monte Sinai promulgasset, Moysesque deinde illic totos 40. dies, totidemque noctes cum Deo egisset, duas Tabulas lapideas, manu Dei factas & exaratas, accepit, (vide Exod. 24. 12. & cap. 31. v. 18. Deuter. 9. 10.) E' monte descendens, ubi ad castra Israëlitarum pervenisset, vitulumque, quem Israëlita colebant, choreasque conspexisset, tum, sive Irâ, sive Zelo, sive alio motu aut consilio, percitus, Tabulas illas è manibus excussit, subque montis radicibus perfregit, Exod. cap. 32. De hoc videri potest Abraham Seba Hispanus, in Tzeror hammor sect. תשנ. Post hoc in mandatis dedit Deus Mosi, ut duas Tabulas alias, prioribus similes, faceret, & cum eis montem conscenderet, ut illic denuò ipsis Decem præcepta inscribat, quod ut dictum erat, quoq; factum. Vide Exod. 34. & Deut. 10.

14.

Itaque videndæ hîc sunt primò *Tabula ipsa*: secundò *Scriptura illarum*.

15.

Tabulas quod attinet, considerabimus illarum Causam Efficientem, Materiam, Formam, Finem.

16.

Causa efficiens Tabularum primarum erat Deus immediatè. Hinc vocantur in Scriptura מְעֵשֶׂה אֱלֹהִים *Opus Dei*, Exod. 32. 16. *Et ta-*

bulæ erant opus Dei. Deus ipse quoque eas Mosi tradidit, Exod. 24. v. 12. & Exod. 31. 18. Quemadmodum itaque vox Dei fuit immediata, & miraculose creata: sic eadem quoq; fuit Tabularum harum ratio, nihil hîc humanum, nihil angelicum accessit vel intercessit, sed Divina fuerunt omnia. Sic notat R. Salomon; כְּמַשְׁמַעוֹ הוּא וּבְכַבְדּוֹ עָשָׂאן h.e. *Secundum literam hoc est intelligendum, & fecit eas Deus pro gloria & maiestate sua.* Aben Esra; *juxta sententiam meam. explicat* אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה Opus Dei est, כִּכָּה שְׁהָיוּ בְּכָה, quæ fuerint sic modo convenienti creata; meminitq; hujus scripturæ, quia alteras dolavit Moses. R. Levi fol. 113. 2. לֹא הָיְתָה חֲמוּת הַלּוּחוֹת נַעֲשֵׂה בְּמַלְאכָתָּ עַל יַד אָדָם אֲבָל הָיְתָה חֲרוּשָׁה מֵהַשֵּׁם יְתַעֲלֶה עַל דֶּרֶךְ הַפּוֹפֵר וְהַפּוֹפֵר הָיְתָה חֲרוּשׁ הַדְּבָר בְּהִלָּת סְבוּתָיו h.e. *Non fuit figura tabularum facta artificio humano, sed fabricata fuit à Deo Opt. Max. modo miraculoso. Miraculū autem fuit Innovatio rei sine adminiculo causarum (secundarum.)* Bechai fol. 111. 4. ad Exod. 32. 16. אֵין הַזֶּה נִכְוֶה פְעִלָה מְלָאכָתִית אֶלָּא מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים בְּדַבְרוֹ כְּמוֹ שֶׁנִּי בְּדָבָר י' Non est intentio, quod opus fuerint artificiale, sed Dei opus per verbum ejus, sicut dicitur; Verbo Domini facti sunt coeli, &c. Psal. 33. Sic in libro Zohar fol. 38. 2. וְרָאִי Opus Dei fuerunt revera. Hinc ibidem dicit R. Simeon: אֵלֶּין תְּרִין לִוְחוֹת אֵלֶּין עַד לֹא אֶתְבָּרִי עֲלֵמָא הָווּ *Iste due tabulae fuerunt antequam crearetur mundus, scil. עליו במחשבתו ית. ascenderunt in mentem Dei, qui jam ante constituerat illas suo tempore creare, ut Isaac Abárbenel alicubi exponit. Vide eum in Nachalath avoth cap. 5.*

17.

Secundarum tabularum causa efficiens erat Moses, qui ipse eas jussu Dei fecit. Exod. 34. 1. 2. 3. 4. דֹּלָא תִּבִּי tabulas lapideas, similes prioribus, &c. Dolavit igitur duas tabulas lapideas, &c. vide & Deuteron. 10. 1. &c. Rabbi Abárbenel hîc notat; Pronomen לְךָ Tibi, nequaquam otiosum & pleonasticum esse, ut aliàs, sed docere, Mosén juberi, ut ipse met tabulas illas dolet, nequaquam autem ab alio eas fieri curet. Vocem hanc enim significare התַּיְחִידוֹת Appropriationem alicujus rei. Sic explicat Genes. 12. v. 1. לְךָ לְךָ Ito tibi ex terra tua, h.e. Exi tu, sine patre tuo, aut propinquis tuis. Item; לְךָ שְׁלַח Mitte tibi viros, qui explorent terram, &c. Numer. 13. 2. q. d. Tu, tu solus, non torus cœtus, &c. Verum frigidum hoc est & dilurum: Nam Pronomen Dativi casus in istius modi

modi loquutionibus, tam in lingua Hebræa quàm aliis, pleonasticum est, cum singulari suavitate; nequaquam autem emphaticum, singularem aliquam significationem habens, uti ostenditur in Thesaurο Gram.lib.2. cap.11. sub finem.

18.

Hac occasione quæritur hic; *Quare Deus jusserit Moſen has Tabulas dolare & adaptare, cùm priores ipse fecisset Deus?* Hebræi more suo hîc iterum nugantes, lepidam hanc adducunt rationem; *זֶה הָיָה מוֹטֵל עָלָיו מִפְּנֵי שֶׁהָיָה אֵת לְיוֹחוֹת הָרְאשׁוֹנוֹת* Hoc *impositum fuisse Moſi, quod ipse Tabulas priores fregisset.* Huc referunt, quod additur, Exod.34.v.1. *אֲשֶׁר שָׁבַרְתָּ Quas fregisti:* His enim verbis volunt, non tam contineri Descriptionem Tabularum primarum, quàm Causam, cur Moſes eas dolare debeat; Ideò scil. quia priores fregerit, Abârbenel fol.206.2. Sic scribit R.Salom. *אַתָּה שָׁבַרְתָּ הָרְאשׁוֹנוֹת אַתָּה פָּסַל לָךְ אַחֲרָיו* Tu fregisti priores, tu fac tibi alias. Quasi verò non manifestum satis esset, Voculam *אֲשֶׁר* hoc loco esse relativam, non rationalem, quam vim rarissimè habet. Quasi verò etiam non singulari nuntio, motu, & impulsu divino factum esset, quod priores Tabulas Moſes confregerit. Nullibi enim legimus, factum hoc Deo displicuisse, aut Moſen hujus rei causâ reprehensionem Dei incurrisse, ut potius factum hoc singulari & extraordinario zelo, quàm carnali affectui sit adscribendum. Itaque melius placet, quod Calvinus ad hunc locum scribit; *Quamquam hac tesserâ vel externo symbolo sancita fuit instaurationis abrupta fœderis, ne tamen torporem induceret veniæ facilitas, voluit Deus aliquod pœna vestigiū restare: ac si vulnere sanato maneret cicatrix.* Nullum in prioribus tabulis hominis artificium intervenerat: nam Deus arcanâ suâ virtute sculptas tradiderat Moſi: nunc pars illius tantæ dignitatis imminuitur, dum jubetur Moſes lapides asferre, manu hominis politos, in quibus scribat decem verba. *Quæ non prorsus deleta fuit ignominia sceleris: nihil tamen, quod in salutem necessarium foret vel utile, detractum.*

19.

Materia Tabularum in genere, fuit Lapidea. Hinc vocantur לוחות אבן *Tabulæ lapidis*, Exod.24.v.12.&c. & *ter, לוחות אבנים* Tabulæ lapidum, Deut.9.9.10.11. & Deut.10.1.

20.

Ex *quanam* verò lapidum *Specie fuerint?* de eo Scriptura nihil

commemoratur. Hebræi antiquum obtinentes, ne aliquid nescire videantur, hîc quoque ultra Scripturam sapere, & illud definire conantur. Et quidem, quod *Priores Tabulas* attinet, de eo legitur in Zohar fol. 38. col. 2. כִּמְפִירִינוּ הָיוּ *Tabula fuerunt ex lapide Saphirino*, וְתָרִין אֲבָנִין הָיוּ *& duo lapides fuerunt*. Hinc & in Targum Jonathanis Deut. 34. 12. legitur בָּנִין דְּקָבֵל הָרִין לֹחוֹי אֲבָן *Et duo lapides fuerunt*. *Eo tempore, quo accepit duas tabulas ex lapide Sapphirino*. Idem legitur apud alios. Jonathan tamen in Deut. cap. 9. v. 9. 10. 11. & Deuter. 10. 1. Tabulas tam priores, quàm posteriores vocat אֲבָנֵי מַרְמָרִית *Tabulas marmoreas*. Voces hæc סִפֵּר, סִפִּירִינוּ & similes, sunt ambigua: Significant enim primò Saphirum: 2. Adamantem: 3. Pellucidum, Translucens, instar Saphiri, vide Lexicon Talmud. in ordine סִפֵּר. Itaque vetus illud Hebræorum dictum intelligi potest de Pelluciditate, quòd Lapis fuerit pellucidus instar Saphiri, uti de coelis quoque dicunt, eos esse Sapphirinos: unde iterum in Zohar dicto loco dicit R. Jehuda; כַּעֲשֵׂי סִפִּירִינוּ הָיוּ *Instar Saphiri fuerunt*; Nequaquam autem cum Claudio Dureto in Historia Linguarum hujus Universi cap. 24. de colore albo vel cœruleo: Nam לָבֵן הַסִּפֵּר אֵינוֹ מֵרָאָה לָבֵן אֲכָל *Albedo Saphiri* (NB. respicit ad locum Exod. 24. 10.) *non est color albus, sed splendor tantum vel pelluciditas: Splendor autem vel pelluciditas non est color*, scribit R. Moses in More part. I. cap. 28. Quod *Posteriores Tabulas*, quas dolavit Moses, attinet, anxia iterum apud Hebræos quæstio est, Unde Moses lapides tam pretiosos ita subito nactus fuerit? Itaq; ingeniosè scil. fabulantur, Deum per miraculum monstrasse Mosi סִפִּירִינוּ מִן הַנֶּחֱסֵי *lapicidinam Saphirinam in medio tentorii ejus*, ex qua lapides exciderit & dolavit, R. Bechai fol. 114. col. 2. Sic in Pirke R. Eliezer cap. 46. Quando dixit Deus Mosi, Dola tibi duas Tabulas lapideas, &c. מִן הַנֶּחֱסֵי מִן הַנֶּחֱסֵי מִן הַנֶּחֱסֵי *Vena Saphirina creata fuit in tentorio ejus, &c.* Fuit hæc fabula legitur in Jalkut fol. 269. col. 4. Unus ferè Aben Esra ad Exod. 32. 15. vult, non ex lapide pretioso fuisse has tabulas; *Ubi enim*, inquit, *reperiri posset lapis pretiosus tam magnus? & quomodo deinde Moses tam citò potuisset dolare & formare duas tabulas alias, similes prioribus?* Cabalistarum sententiam vide in Zohar col. 150. De his, rectè scribit Lyra, videtur dicendum, quod de illis non habeatur certitudo. Erneque pietatis,

pictatis, neque eruditionis apicem in eo situm esse putamus, ut ista vel sciamus, vel indagemus. Ea enim ignorare, quæ Deus nobis revelare non voluit, erudita est inciticia.

21.

Quare autem Lapideas potius, quam ex alia materia, voluit Deus esse Tabulas? Ad hanc quæstionem responderet Calvinus Exod. 31. vers. 18. *Lapideæ fuerunt Tabulae, ut solent perpetua monumenta in are vel lapidibus insculpi.* Et paulo post: *Et sanè argutius ludere minime convenit, ubi simplex Dei consilium satis patet, consignatam scilicet Legem in Lapidibus, ut doctrina ejus perpetuitas omnibus seculis vigeret.* Sic scribit Abarbenel fol. 209. col. 2. וכבר ביארת שרצה השם לכתוב עיקר התורה באבנים ההם כדי שיתקמו תמיד מבלי הפסד והוא מורה על נצחיות התורה לעד h.e. *Jam antea explicavi, Deum voluisse inscribere fundamenta Legis in lapidibus illis, ut permanerent semper incorrupta, docetq; hoc de perpetuitate Legis.*

22.

Formam Tabularum quod attinet, videtur ea indigitari hoc ipso, dum vocantur לוחות *Tabulae*; Lapidēs scilicet oblongi, lati, & attenuati. Hinc scribit Abarbenel in Leg. fol. 209. 2. ולפי שהיו אבנים בצורת לוחות דקות לכן קראם לוחות כי היו כלוחות אשר שכתבו עליהם h.e. *Quia fuerunt lapides ad formam tabularum tenuium, idcirco vocantur לוחות Tabulae; quia nempe fuerunt instar tabularum, in quibus scribimus.* Et fol. 211. col. 3. כי היו הלוחות דקות מאד כדמור לוחות שכתבו בהם אנשים המלמדים לכתבה Quia fuerunt tabulae valde tenues, ad similitudinem illarum tabularum, super quibus scribere solent ii, qui pueros docent scribere. In Schemoth rabba audacius progrediuntur: Nam sectione 47. dicit quidam R. Barachja, nomine R. Samuelis, de Tabulis secundis: לוחות הנה ארכן ו' Longitudinem illarum fuisse sex palmorum, & latitudinem totidem. Vide & Talmud Hierosol. שקלים de Siclis cap. 6. R. Bechai fol. 111. 4. ubi accuratius dimensus est earum mensuram, & addit, crassitudinem illarum fuisse trium palmorum. Et de prioribus legitur in Targum Jonathanis Deut. 34. v. ult. מתקלחון ארבעין סאין Pondus illarum quadraginta satorum ponderis fuisse; ac proinde miraculi instar fuisse, quod illas portare potuerit Moyses. Sed in his & similibus figmentis meminisse deberent Rabbini ejus, quod vulgo solent dicere; שלא תדע אדע פן תחשד

pideis, &c. Deuter. 9. v. 10. Et dedit Deus mihi duas tabulas lapideas
 כְּתָבִים בְּאֶצְבְּעֵי אֱלֹהִים *scriptas digito Dei. De Scriptura quoque po-*
steriorum: Exod. 34. 1. Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores.
 וְכָתַבְתִּי עַל הַלְּחֹתִי & *scribam super tabulas illas; &c. Deut. 10. v. 2.*
 וְאֶכְתֹּב עַל הַלְּחֹתֹת & *scribam super tabulas, &c. & v. 4. Et scripsit*
super tabulas juxta scripturam priorem, &c. Itaque sicut Vox fuit mi-
raculosa, quā Decalogus fuit promulgatus: Tabulæ item Opus
Dei miraculosum: Ita Scriptura quoque אֱלֹהִים אֵלֶּיךָ פֹּעֵל לֹא הָיָה פֹּעֵל
מִכֶּתֶב אֱלֹהִים שְׁעַל דֶּרֶךְ הַפֶּלֶא נַעֲשֶׂוּ תְמוּנֹת תְּאוֹתִיּוֹת שִׁפְרִי וְנִכְתְּבוּ
עֲשֵׂת הַדְּבָרוֹת non fuit opus hominis, sed Scriptura Dei: quia mi-
raculose facta sunt illic figura Literarum, & scripta decem illa verba,
scribit Abarbenel. Sic Hebræi omnes, & plerique etiam nostros
rum, hæc accipiunt. Digitus ergo Dei hîc sumitur pro Dei poten-
tia, & sensus est; Deum immediatè exculpisse Legem suam in
duabus tabulis lapideis, nullo adhibito instrumento externo, nul-
lo artificio humano, sed divinitus scriptis, Confer Exod. 8. v. 19.
Luc. 11. v. 20. collat. cum Matth. 12. v. 28.

26.

Nec obstat, quod Exod. 34. 28. Moſi attribui viderur Scriptu-
 ra, quando dicitur; *Fuit autem ibi cum Domino 40. dies & quadra-*
ginta noctes, panem non edit, & aquam non bibit: & scripsit in Tabulis
verba fœderis, id est, decem verba. Hæc enim posteriora verba ad
Deum sunt referenda, non ad Moſen. Sic exponit Aben Elſra;
 הָשֵׁם כָּתַב *Deus scripsit illa. Sic R. Moſes bar Nachman; Sensus*
horum verborum, וְכָתַבְתִּי עַל הַלְּחֹתֹת Et scripsit in Tabulis; est; וְכָתַבְתִּי
אֱלֹהִים עַל הַלְּחֹתֹת פִּי ה' וְלֹא יִחוּזֹר לְמִשְׁרִי Et scripsit Deus in tabulis,
h. e. DOMINUS; nequaquam autem refertur ad Moſen: Sic enim di-
citur; Et scribam, &c. Sic Bechai fol. 116. 1. לֹא הָיָה הַיּוֹזֵר אֶל ה' הַיּוֹזֵר
לְמִשְׁרֵי חֵם וְשָׁלוֹם Refertur hoc ad Deum, non ad Moſen. Absit. In eun-
dem ſenſum explicat Chaskuni, Abraham Seba in Falciculo myr-
rhæ, alii, Quibus aſſentiuntur è noſtris Junius, Piſcator, Varabluſ,
Rivetuſ, &c. Contrarium ſenſerunt Cyprianuſ Tractatu de Sp. S.
& Auguſtinuſ Quæſt. in Deuter. lib. 5. cap. 15. Sic apud Lyranuſ
reſpondent quidam, Deum ſcripſiſſe autoritative & dictando; Moſen
autem miniſterialiter & figurando; Sed hæc ratione de omni Scri-
pſura dici poſſet, eam Digito Dei fuiſſe ſcripſam, neque hanc præ-
rogativam peculiarem haberet Decaloguſ.

C

Forma Scripturae indicatur dupliciter; 1. dum dicitur, חרות על הלוחות *Exarata erat (Scriptura) in Tabulis*, Exod. 32. 16. 2. quando dicitur; לוחות כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים *Tabulae erant scriptae à duobus lateribus suis: ex hoc & ex illo (latere) erant scriptae*, vide vers. 15.

28.

1. Vox חרות *Charut* nullibi in textu Hebræo præterea occurrit. Hebræi communiter explicant per חקק h.e. *Sculpsit*, quod fit per Incisionem & Excavationem. In Zohar col. 150. explicatur per גלופה *Sculpta*. Videtur esse per commutationem litterarum Teth & Thau à חרט quod significat Cælum, *Sculptorium instrumentum*, Exod. 32. 4. quasi חרת fit Cælo, *stylo sculpere, incidere*. Sic R. Salomon. Alii volunt idוהא esse quod חרש *Arare, Exarare*, per commutationem Schin & Thau. Sic Jerem. 17. v. 1. Hebræum חרש על לוח לב *Exaratum in tabulis cordis eorum*, Chaldaice חריתין *Sculpta*. Alii idem faciunt cum חתר *Fodere, Perfodere*. Aben Elræ placet, ut idem sit, quod פתח *Sculpsit, Insculpsit*. Quoad sensum, omnia eodem recidunt. Onkelos Paraph. Chald. reddit מפרש *Explicata*. Jonathan חקיק ומפרש *Sculpta & explicata scripta*. Saadias, Arabs, מחפורת *Effossa, Excavata*. LXX. Græci κεκολλημένη *Sculpta*, pro quo Apostolus 2. ad Cor. 3. v. 7. dixit, ἐντετυπωμένη *Informata, Impressa* q. certo vestigio. Latini, *Sculpta, Insculpta*. Germ. Begraben.

29.

2. Difficilius est, quod additur; *Tabulae erant scriptae* משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים *A duobus lateribus suis, ex hoc & ex illo erant scriptae*. Vulg. reddit, Ex utraque parte, LXX. ἀμφότεραι ἡ μία μερὸς αὐτῶν, ἡ ἄλλη, ἡ ἑτέρα ἡ ἑκατέρα ἀμφότεραι, *Scripta ex utroque partibus earum, hinc & hinc erant scriptae*. Chaldaei pressè litteram Hebræam sequuntur. Trem. & Junius: *A binis paginis suis, hinc & inde scriptis*. Vatablus; *Ab utraque facie*. Germani interpretes, *Auff beyden seiten*. Circa voces ipsas quidem non est magna difficultas, sed quaeritur; *Quomodo has phrasas sit intelligenda, A duobus lateribus suis, ex hoc & ex illo? Utrum de utraque parte, aversa & adversa utrinusque tabula, ita ut utrinque ab omnibus sive ante, sive post stantibus omnia præcepta cerni & legi possent?* qua

quâ ratione *Exod. 2. v. 10.* liber dicitur scriptus **פָּנִים וְאַחֶר** & *Apoc. 5. 1.* **סֵפֶר דָּרִיבָּהּ וְסֵפֶר שְׂמִינָהּ**. An de duabus paginis duarum tabularum, hinc & inde, ad dextram & sinistram? An etiam aliter? Videamus quidam Interpretum sententias.

30.

*Quidam existimant, Sculpturam literarum in Tabulis fuisse infixam, perforatam, lapides penetrantem, & tamen singulari miraculo, ab utraq; parte, סֵפֶר דָּרִיבָּהּ וְסֵפֶר שְׂמִינָהּ, literas & lineas rectè & ordine ab aspicientibus legi potuisse. Hinc scribit R. Bachai fol. III. col. 4. זֶה הָיָה פֶּלֶא גָדוֹל שֶׁהִכְתֵּב הָיָה נִקְרָא כְּסִדּוּרוֹ מִשְׁנֵי הָעֵבֶרִים. מָה שֶׁאִין בֵּן בִּכְתָב שֶׁלֵּנוּ כִּי מִלְּפָנִים הוּא כְּסִדּוּרוֹ וּמֵאַחֲרָיו מֵחוּפָּף וְאַחֵר מָה שֶׁאִין בֵּן בִּכְתָב שֶׁלֵּנוּ כִּי מִלְּפָנִים הוּא כְּסִדּוּרוֹ וּמֵאַחֲרָיו מֵחוּפָּף וְאַחֵר i. e. *Hoc fuit miraculum magnum, quòd scriptura recto ordine lecta fuerit ab utroque latere: Id enim in nostra scriptura fieri non potest. Antè enim, sive parte adversâ aut anteriore, apparet ordine recto: sed parte aversâ seu posteriore, inversa. Dicitur autem, Hinc & inde, i. e. à duobus lateribus, anteriore & posteriore. Sic Abarbenel fol. 211. col. 3. וַיֵּשׁ מִחוּל שֶׁאִמְרוּ שֶׁהָיָה הַכְּתוּב* h. e. *Quidam Sapientum nostrorum ajunt, Scripturam fuisse permeantem, ita ut litera perforata fuerint ab uno latere ad alterum. Et hanc sententiam ipse approbat postea, dum ait; וְאִנִּי אֶחָשׁוֹב שֶׁהָאֵמֶת כְּדִבְרֵיהֶם ז"ל שֶׁהָיָה הַכְּתָב מְפֹלֵשׁ* h. e. *Et ego arbitror, veram esse sententiam hanc Rabbīnorum nostrorum, quòd scriptura fuerit transfixa, permeans ab uno latere ad aliud, & hac ratione scripta fuerint tabulae, permeans ab uno latere ad aliud, & hac ratione scripta fuerint tabulae, hinc & inde. R. Salom. quoque ait; הָיָה נֶפֶשׁ מְעֹשֶׂה* *Opus miraculosum fuit. Fundamentum hæc sententia habere videtur in eo, quod apud Talmudicos legitur, Tractatu de Sabbatho cap. 12. f. 104. col. 1. אָמַר רַב חֲסִידָא מִ'ס וּסְמִךְ שְׁבִלּוּחוֹת בְּנֵס הָיוּ עֹמְדִים* *Raf Chasda dixit, Mem & Samech in Tabulis Moysi miraculosè stabant. Item; כְּתָב שְׁבִלּוּחוֹת נִקְרָא מִבְּפָנִים וְנִקְרָא מִבְּחוּץ* *Scriptura Tabularum legi poterat intrinsecus & extrinsecus.**

Hanc sententiam quod attinet, superstitiosa ea videtur & fabulosa. Unde nec omnibus Hebræorum Doctoribus quoque approbata fuit. Ideò vel isto solo nomine improbari à R. Levi ben Gerlōn in Legem folio 113. col. 1. וְזֶה דִּבְרֵי דִרְשׁ hoc est, quòd sit allegorica. In libro Zohar, Col. 150. contra hanc sententiam ista quoque adfertur ratio; לְדַעְתִּיהוּ דְּאִינוּ דְּאִמְרִין נִקְיִין הוּא מִי בְּלוּחוֹת

כתיב על הלוחות כתב h. e. *Contra illorum sententiam, qui dicunt, perforatus fuisse literas, est, quod non scriptum est, Sculpta הלוחות in tabulis; sed הלוחות על super Tabulis, scriptum est. Quorum sententiae & nos subscribimus.*

Alii putant, hac loquendi ratione כסני ענינים, denotari Duplicem Legis sensum, מורה ומסוד Manifestum & Occultum, Literalem & Mysticum; planè sicut quidam Christiani idem ex similibus locis, Apoc. 5. 1. & Ezech. 2. 10. volunt concludere. Sed cum hæc quoque expositio desumpta sit ex Theologia Symbolica & mystica, non est argumentativa. Sententiae hujus mentionem facit R. Bechai.

Tertio sunt, qui literaliter exponunt, A' duobus lateribus, ex hoc & ex illo; pro, Antè & Retro, לפניו ו' עתה, non per Perforationem, sed per veram in utroque latere Scripturam seu Sculpturam. Ex his est R. Levi ben Gerson. Hi verò iterum in diversas abeunt sententias; Quidam enim putant Decalogum bis scriptum fuisse, Semel pagina adversa: & Iterum pagina aversa; ut ab utrimque stantibus legi posset. Sic sentit Lipomannus, Lyra, alii. Sed cum non fuerint in eum finem datae tabulae, ut publicè prostantur, ab omnibus legendae, sed in arca asservari debuerint, non videtur probabilis hæc esse sententia. Alii putant, Decalogum quater scriptum fuisse in Tabulis, in unoquoque sc. latere integrum. Sic Talmudici quidam in Schekal. cap. 6. ubi & aliae plures sententiae proferuntur, de quibus videre potest, qui volet, librum En Israël fol. 183. prolixè. Alii, Decalogum scriptum fuisse tantum semel, scilicet ita, ut omnia quatuor latera seu omnes quatuor superficies duarum tabularum repleret. Sic Abulensis, &c. Sed, tum ob rationem modò dictam, tum quòd incommodius fortè hac ratione præcepta fuissent discerpi, nec istam sententiam probabiliter sufficiens habere existimamus.

Quarta sententia est eorum, qui verba hæc intelligunt De latere dextero & sinistro, five, De anterioribus partibus tabularum. In hanc sententiam scribitur in libro Zohar: הכי תאמר חמשה ה' קלין אינו לימינא וחמשה לשמאלא h. e. Proinde sic est intelligendum, quod quinque voces five præcepta fuerint ad dexteram, & quinque ad sinistram. Sic sentit R. Chanania in Talm. Schekalim cap. 6. Bechai fol. 88. col. 4. Ramban fol. 61. 1. Hujus sententiae sunt plerique nostrorum

nostrorum interpretum. Hinc Jun. & Trem. reddunt, *A' binis paginis suis*. Hac ratione censet Oleastrius, *Tabulas clausas fuisse ad modum tabularum libri*. Atque hæc sententia, cum & ipsis nominibus Hebræis, rationi, ac fini & decori Tabularum, optimè respondere videatur, omnium certè videtur verisimillima. Itaque **פָּתַח וּסְתַם** cum R. Simeone ad duas manus, dextram & sinistram, referendum.

31.

Quæstio hic non incommode moveri posset de Literis, quibus Decalogus fuerit exaratus; An videlicet illæ ipsæ sint, quibus adhuc hodiè Hebræi utuntur? Sed quia illa quæstio est prolixior, & digna, quæ accuratius pertractetur, in peculiarem Dissertationem eam reservamus.

32.

Ex istis, quæ hætenus circa considerationem Causæ efficientis Decalogi dicta fuere, non ineptè nec ineleganter, triplicem observat Abarbenel fol. 173. i. præcellentiam & eminentiam, quâ Decalogus cæteras non solum humanas Leges omnes, sed Divinas quoque, superat; *Prima est פָּתַח וּסְתַם Respectu Loquentis*. Reliqua præcepta, cæterasq; Leges Divinas audiverunt Israëlita à Prophetis; Moses enim accepit eas à Deo, & Israëlita eas ex ore ipsius acceperunt: Hæc verò Decem Præcepta non per Angelum, vel Seraphinum, vel alium Intermedium, sed Ipsemet eloquutus est Deus: Ipsius pedes steterunt in die illo super montem Sinai, ad loquendum ad populum suum verba ista: *Secunda est פָּתַח וּסְתַם Respectu Auditorum*: Reliquæ leges Divinæ & verba Prophetarum omnia equidem data sunt à Pastore uno (Eccles. 12. 1.); ast non in tanta hominum frequentia & congregatione, verum uni duntaxat vel alteri privatim, cujus cor impletum fuit, (Ezch. 7. 8.) ut audiret verba Dei, & visiones Omnipotentis videret (Numer. 24. v. 4.) Hic verò, quamvis Moses solus ad Deum accessisset, tamen ad singulos, à minimo usque ad maximum, Vox illa Dei pervenit; omnes viderunt tremendum illud opus, Deum a throno è medio ignis loquentem. *Tertia est פָּתַח וּסְתַם Respectu Scripturae*. Ex omnibus enim Dei verbis & præceptis ista decem duntaxat scripta sunt manu Dei Omnipotentis in duabus Tabulis lapideis. Nullum instrumentum terreum auditum fuit in

34.

Idem sentiunt quoque de Decalogo Hebræorum Doctores. In antiquissimo libro Zohar in Exod. col. 161. תַּנִּין ר' אֱלִיעֶזֶר בְּאֵלֶיךָ עֶשֶׂר אֲמִירֵי אֲתֵלִיפוּ כֹל פְּקוּדֵי אֲדֻרִיתָא . נִזְרִין וְעוֹנָשִׁין . דְּכִיָּא וּמַסָּבָא : h. e. עֲנָפִין דְּשִׁרְשִׁין : אֵילָנִין וְנִטְעִין : שְׁמֵיָא וְאַרְעָא יִפְתָּא וְתַחֲוִיָּא וכו' Tradidit R. Eliezer, In istis decem preceptis sculpta sunt omnia precepta Legis; Decreta (ieu præmia) & pœna, Munda & Immunda, Rami & Radices, Arborea & Plantula, Cælum & Terra, Mare & Abyssus, &c. Et rursus col. 167. הֵנִי עֶשֶׂר אֲמִירֵין דְּאֲדֻרִיתָא אֵינוֹן כְּלָלִיא דְּכֹל פְּקוּדֵי אִשְׁתָּא אֲדֻרִיתָא כְּלָלִיא דְּעִילָא וְתַמָּא כְּלָלִיא דְּכֹל עֶשֶׂר אֲמִירֵין דְּבִרְאשִׁין decem Precepta Legis sunt Summa & Epitome omnium preceptorum Legis, summa superiorum & inferiorum, &c. R. Jehuda Hallevi in libro Colri f. 39. 2. וְשָׁמַע הָעָם דְּבִדּוֹר צֶחַ בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים שֶׁהָיוּ אֵפוֹת הַתּוֹרוֹת . וְשָׁמַע הָעָם אֲדֻרִיתָא Audivit populus Israëliticus sermonem clarum in decem preceptis, quæ sunt matres Legum omnium, & radices seu fundamenta illarum. Sic scribit R. Salomon ad Exod. 24. v. 12. כֹּל שֶׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה Omnia sexcenta & tredecim precepta Legis (Tot enim numerant Hebræi) comprehensa sunt in decem preceptis. Id quomodo fiat, ostendit R. Saadias, & alii. Abarbenel quoque in Legem fol. 173. col. 1. & 2. scribit; עַל כֵּן אֲמַרְתִּי שְׁעֶשְׂרֶת הַדְּבָרוֹת

הדברות האלה הם מאמרים כוללים כל תריג מצות שנתן הקדוש ברוך
h. e. *Ideo dixi, quod decem ista praecepta sint decem veluti Ca-*
tegoria, complectentes omnia 613. *praecepta, quae Deus populo suo dedit.*
Hac de causa voluit Deus ipse ea promulgare, & quidem coram
Toto Israele; insuper etiam ea duabus tabulis lapideis inscribere. Proinde
decem ista verba hic sunt in gradu principiorum & fundamentorum Legis.
Hinc scribunt Cabalisticæ quoque, Decalogum, ut in Exodo descri-
ptus habetur, comprehendi 120. literis; quarum 113. referantur ad
113. praecepta, sub his decem comprehensa; 7. reliquæ ad septem
voces, quibus scribunt Legem esse datam quarumque mentio fiat
Psal. 29. Baal Hatturim scribit ad Exod. 20. ויש בהם ת"ר אותיות
h. e. 620. *litera sunt respec-*
tu 613. *Praeceptorum, & septem Praeceptorum filiorum Noæ.* Alii vero;
ut nihil redundet, absolute scribunt, Decalogum 113. tantum ha-
bere literas, resectis septem, quæ in duabus ultimis vocibus com-
prehendantur אשר לרעד. Hinc scribit Abraham Seba, Hispanus,
in Fasciculo Myrrhæ, sectione Iethro: באלו עשרת הדברות כלולה
כל התורה כולה כמו שמידרוה הראשונים במספר המצות: ולכן אמרו
שיש ב' דברות תריג אותיות כמנין תריג מצות כי כל אות משמשת במקום
מצוה אחד: ולכן אמר הפייט עד אשר לרעד וכולם מגיעים עד אשר לרעד
h. e. In istis decem verbis comprehensa est Lex universa, prout eam prisci
digerunt in numero praeceptorum. Ideo dixerunt, in Decem praeceptis
613. esse literas, secundum numerum 613. praeceptorum: unamquamque
enim literam servire loco praecepti unius. Hinc etiam dixit Poeta; Usque
ad אשר לרעד dedit ea (Deus. sc.) pervestiganda, h. e. mystica, Et omnia
pertingunt usque ad אשר לרעד. Hujus rei causam scribit Abarbenel, ad-
hiberi in Decalogo הרבות מלות משותפות Voces homonymas &
multas, ut plura sub illis intelligantur. Neque mirandum
esse dicit, quomodo Sententia una, praecepta & interdicta multa
complecti possit. Nam, inquit, invenimus in rebus naturalibus quali-
tates primas, secundas, & tertias, proprietates item & res occultas, quæ
consequuntur formas illarum, quarum causas homo assequi non potest.
Quod si itaque in rebus illis, quas natura operatur per sapientiam Creato-
ris, naturaliter inveniuntur utilitates multe ac variae, quas intellectus hu-
manus nequit capere; quanto magis in illis verbis, quæ disposita & pronun-
ciata sunt à Deo ipso, credendum est, comprehensa esse plura alia prae-
cepta, interdicta, &c. ? ~~Quomodo~~ autem modum etiam in prima Creatione vero sim-
plici

plici verbo creati sunt celi, orbis plures, stella multa & varia, &c. sic in
datione Legis in unoquoque Decem verborum comprehenduntur mysteria
sapientia multa, & præcepta plura. Hæc ille.

35.

FORMAM Decalogi quod attinet, constitui ea potest duplex,
Externa & Interna.

36.

Externa forma est ea, prout eum hodiè in Sacris literis conscrip-
tum & consignatum habemus. Circa hanc consideranda veniunt
Præceptorum Decalogi DIVISIO & ORDO.

37.

DIVISIO Decalogi duplex traditur in Sacris literis; Primò, In
duas Tabulas; Secundo, In Decem verba, seu Præcepta.

38.

Primò dividitur Decalogus in *Duas Tabulas*, Exod. 32. 15. & 34. 1.
Deut. 4. 13. & cap. 5. 22. & cap. 10. 1. 4. Ratio hujus binarii consistit
in duplici Dilectione, seu Officio hominis. Prioris enim Tabulæ
præcepta tradunt Dilectionem Dei immediatè, seu, Quo pacto nos
erga Deum gerere debeamus: Posterioris, Dilectionem Dei me-
diatè, h. e. proximi, quæ officia sc. proximo debeamus. Breviter:
Prima Tabula præscribit officia Pietatis erga Deum: Posterior,
officia Charitatis erga Proximum. Rationem hanc docet nos
Christus ipse Matth. 22. v. 37. 38. 39. 40. Conferantur loca ad Ro-
manos 13. v. 9. Matth. 19. v. 18. 19. ad Eph. 6. v. 2.

39.

Hebræorum saniores interpretes idem docent, quando dicunt;
Quinque priora præcepta esse de iis, quæ sunt בין אדם לַמֶּקוֹם *Inter*
Hominem & Deum: posteriora, בין אדם לחֵבֶר *Inter Hominem &*
speciem, seu Proximum suum. Abarbenel fol. 172. col. 3. & alii. Credo
etiam priores quosdam eodem respexisse, quando dixerunt; שְׁנֵי
לְוָחוֹת כִּנְגֵד שְׁמַיִם וְאַרְץ וּכְנֵגֵד חֵתָן וְכֹלָה וּכְנֵגֵד שְׁנֵי שְׂוֹשְׁבֵינוֹ וּכְנֵגֵד שְׁנֵי
עוֹלָמִים *Duas Tabulas fuisse respectu Cæli & Terra, Sponsi & Sponse, duo-*
rum Paranymphorum, duorum deniq. Seculorum. Meminit ejus Ram-
ban fol. 61. col. 1. Hinc Abarbenel vocat Præcepta Tabulæ primæ
דְּבוּרֵי אֱלֹהִים *Præcepta Divina*; Secundæ, אֲנוּשִׁים *Humana*.

40.

Quæritur hic; Quot & quam præcepta ad unamquamque Ta-
bulam

Tabulam sunt referenda? Causam quaerendi præbent Hebræi, qui communiter præceptum quintum de Honorandis parentibus quoque ad primam referunt Tabulam, ita ut unaquæq; præceptorum æqualem habeat numerum. Sic Philo in libro de Decalogo. Josephi. Antiquitatum lib. 3. cap. 4. His dictis profert duas tabulas, continentem decem præcepta inscripta, in singulis quina. Sic Talmud Hierosol. Tractatu שקלים sive de Siclis cap. 6. כיצד היו לוחות בתבנית חנניה. בן אחי רבי יהושע אומר חמשה על לוח זה וה' על לוח זה h. e. Quomodo fuerunt Tabula scripta? Chananjah filius fratris Rabbi Jehosua dixit; Quinq; præcepta super Tabulâ unâ, & quinq; super Tabulâ alterâ, sicut dictum est; Et scripsit ea in duabus Tabulis lapideis. Sic in Schemoth rabba fol. 155. col. 2. Zohar, sectione Jethro. R. Bechaj fol. 85. 4. ומטעם זה היו הלוחות שנים חמש כנגד חמש לוח אחד. בנגד מדת רחמים ולוח שני שיש בו גם כן ה' דברות כנגד מדת הדין h. e. Et hujus rei causâ fuerunt duæ Tabulæ; quinq; præcepta opposita quinq;, vel, quinq; ex adverso quinq; Tabula una respectu proprietatis Misericordiæ, & Tabula una respectu proprietatis Judicii, &c. Hinc scribit quoque Irenæus adversus Hæreses lib. 2. cap. 42. In quinq; libris Legem populo Moyses tradidit. Unaquæq; tabula, quam accepit à Deo, præcepta habebat quinq;.

41.

Abarbenel duas adfert rationes, propter quas ad Primam Tabulam referatur præceptum quintum; *Primò*, שבאמרנו כבוד אב ואם, אנכי נכלל כבוד הבה האב האמתי והוא האחד היותר מיוחד שבבשר אביו; השותפים שיש ביצירת האדם; quod sub istis verbis, Honora patrem tuum, comprehendatur Honor Dei Benedicti, qui verus est Pater, & præcipuus ac primarius ex tribus sociis, qui concurrunt in creatione Hominis. Huc pertinet, quod Aben Esra quoque scribit in explicatione hujus præcepti. Sed nullius momenti hæc est ratio; 1. Quia Honorem sui jam præcepit Deus Præcepto primo & secundo. Nam dum Deus jubet, ut ipsum solum, nec ullum alium præter Ipsum, pro Deo nostro habeamus, agnoscamus, & colamus, simul etiam flagitat, ut debitum honorem reverentiam & amorem Ipsi exhibeamus. Agnitionem enim Dei cultus, honor, & reverentia necessario sequitur. 2. Quia non solum mentio fit Patris, sed etiam Matris; unde liquet, Deum hîc de carnalibus Parentibus in his verbis loqui. 3. Ipsi etiam Hebræi hac in parte sibi non constant.

Nam quamvis in generali divisione hoc Præceptum ad primam Tabulam referant; tamen cum ad specialem & particularem ejus explicationem veniunt, tantum de Honorandis parentibus carnalibus scribunt & loquuntur, quomodo & quousque illi sint honorandi. Proinde ideò potius hoc ab Hebræis factum videtur, quòd utrique Tabulæ æqualem præceptorum numerum assignare voluerint; quæ tamen ipsa ratio nullius quoque est ponderis; cum non numeri, sed argumenti & objecti sit habenda ratio, & immensa sit distantia inter Deum & Proximum. *Secunda* Abarbenelis ratio est hæc; **וְהָיוּ בְּךָ הַדְּבָרִים הַזֶּה לְהֶאֱמִין בְּקִבְלֶיךָ** הָרְאשׁוֹנִים שֶׁהוּא עֵיקָר כּוֹלֵל בְּתוֹרָה לְכֹן הִיא הַדְּבָרִים הַזֶּה הַכֹּלֵל הַדְּבָרִים הָאֲחֵרִים *h. e. Et quia vis & sensus hujus præcepti est, ut credamus Traditionibus antiquorum, quod est unum ex fundamentis Legis, idcirco relatum est hoc præceptum ad censum quinque præceptorum Divinorum Tabula prima.* Sed plumbeus est hic gladius & straminea ratio. Præcepit Deus hoc præcepto, ut Parentibus, atque adeò omnibus superioribus nobis præpositis, in statu Politico, Ecclesiastico & Oeconomico, debitum honorem, amorem, reverentiam, obedientiam præstemus, nosque illis, eâ, quâ par est, modestiâ, submittamus. Ut verò Traditionibus illorum omnibus, sine judicio, credamus, eas cœcâ quâdam & implicitâ fide amplectamur, & eandem illis, quàm Divinis Præceptis, ut Judæi, & hac in parte Judaizantes quidam Christiani, faciunt, vim tribuamus, id neque in hoc Præcepto, nec uspiam alibi Deus nobis injunxit. Imò hujus rei causâ Judæos graviter Deus coarguit, *Jes. 29. 13. & Christus Matth. 15. v. 3-4-5-6-7-8-9.*

42.

Rectius itaque faciunt ii, qui Præceptum quintum, primum faciunt præceptum Tabulæ secundæ, atque ita quatuor ad primam, sex verò ad secundam Tabulam referunt.

43.

Rationes hujus rei sunt istæ; 1. Quia, cum certum sit, Legem totam in duas tabulas esse dispersitam, propter duo diversa objecta, Deum scil. & Hominem; hoc autem præceptum quintum immediate pro objecto habeat Hominem, non Deum, rectè utique non ad primam Tabulam, quæ immediatum habet objectum Deum, sed ad secundam refertur. 2. Quia, ut prima Ta-
bula

bul. Incipit à Deo, Patre & conditore rerum omnium : ita convenientissimè secunda Tabula incipit à Parentibus , qui ad Dei imitationem gignunt, ut Philo loquitur, particulariter ; quo sensu veteres Hebræi videntur dixisse , **הַקִּישׁ הַכְּתוּב כְּבוֹד אֲבִי וְאִם** *h.e. Equiparat Scriptura Honorem Patris & Matris Honori Dei*, in Talmud Kidduschin fol. 30.2. & in Mechilta Rabbi Ismaëlis. 3. 'Quia Christus verissimus & certissimus Legis Interpretes ita nos docuit Marc. 10. 19. Matth. 19. 18. Et Apostolus quoq; ad Eph. 6. 2. ex multorum interpretum sententia, idè illud vocat Præceptum Primum, sc. Tabulæ secundæ. Sic Orig. Homil. 8. in Exod. Athanas. in Synopsi, &c. 4. Idem quoque senserunt saniores quidam ex Hebræorum Doctoribus. Ramban enim sive R. Moses Gerundensis hujus Præcepti V. explicationem sic orditur : **הִנֵּה הַשְּׁלִים כֹּל מֶה שְׁאֵנוּ חֲבִיבִין בְּדַבְרֵי הַבּוֹרָא בְּעֵצְמוֹ וּבְכַבְּדוֹ וְחֹזֵר לְצוּרֹת אֹתָנוּ בְּעֵינֵינוּ הַנִּבְרָאִים וְהַתְּחִיל מִן הָאֵב שֶׁהוּא לְתוֹלְדוֹתֵינוּ בְּעֵינֵינוּ בּוֹרֵא מִשְׁתַּתָּף בְּצִירָתָהּ כִּי הֵשֵׁם אֲבִינוּ הָרִאשׁוֹן וְהַטּוֹלִיד אֲבֵינוּ** *h.e. Ecce absolvit buc usq; omne id, quod prestare tenemur Deo circa Essentiam & honorem ejus, & progreditur ad præcipiendum nobis de officiis erga creaturas, incipiens à Patre, qui generatione suâ instat creatoris quodammodo est, & in creatione participat. Deus enim est Pater noster primus, & Gignens est Pater noster ultimus. Idè dicit; Quemadmodum præcepi tibi de Honore meo; sic præcipio tibi nunc quoq; de Honore ejus qui mecum participat in creatione tui. Et mox: כָּאֲשֶׁר הַפְּעוּזָה הַזֹּאת הִיא בְּתַחֲמוּנֵינוּ כֵּן נִתֵּן שְׂכָרָהּ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן לָנוּ* *Quemadmodum præceptum hoc est de Inferioribus: sic dedit quoq; mercedem ejus in longitudine dierum in terra, quam daturus est nobis.* Agnovit idem R. Isaac Armáah in Akédas Jizchak ; ne tamen prorsus à Rabbīnorum suorum placitis recedat, facit אֶמְצָעִי *Intermedium*, & partim ad Primam, partim ad secundam Tabulam pertinere ait. Vide eum fol. 123. col. 4. Sic scribit Philo , *Præceptum hoc situm esse ἐν μεσότητι, in confinia duarum Tabularum.*

44.

Et hætenus de prima Divisione Decalogi in Duas Tabulas ; sequitur *Alterā*, In *Decem Præcepta*. In hac occurrunt duo ; Numerus numerans, & Numerus numeratus.

ט"י

Numerus numerans est Denarius. De hoc nulla est dissensio. *Varia* autem varii circa hunc numerum comminiscuntur mysteria. Philo putat, Summarium hoc Præceptorum Dei Denario numero absolvi, tanquam omnium perfectissimo, cunctas numerorum differentias, parium & imparium complectente, &c. Hujus rationis meminit Bechaj quoque fol. 91. col. 4. & dicit, eam esse על דרך הפשט *literalem*. Adducit eandem Isaac Arámah, hujus numeri perfectionem inde quoq; arguens, quòd Decem Categorías prædicamentales comprehendat. Philosophi volunt, Denarium hunc respicere ad decem Orbes cœlestes. Alii referunt ad Decem membra principalia in homine, Cor, Aures, Os, Cerebrũ, Manus, Jecur, Circumcisionem, Pedes, Oculos, Renes. Cabalistæ Decem Præcepta reducunt ad decem suas ספירות *Numerationes*. De his vide R. Bechaj loco citato, Rabbi Isaac Arámam in עקדת יצחק fol. 122. col. 4. Abarbenel. in Deut. fol. 338. 3. Aben Esram & alios. Alii conjiciunt, Deum ad digitorum nostrorum numerum, tanquam præsentissimum & familiarissimum numerandi instrumentum, calculum illorum conficere voluisse. Hæc verò & alia, cum nullum fundamentum in Scriptura habeant, suis authoribus relinquimus, & in Legislatoris supremi sapientia, voluntate ac beneplacito, unice acquiescimus.

46.

Numerum autem numeratum quod attinet; Quâ scil. ratione res numerata numero numeranti respondeat? majoris & anxioris est disquisitionis. De summâ totâ, nulla est dubitatio, sed de speciebus. Quæritur itaque; *Cum decem præcepta esse constet, quomodo illa sint secanda, & quibus verbis singula præcepta comprehendantur; atq; adeo; Quenam sit recta & legitima Decalogi divisio?*

47.

De quæstione hac à multis jam retrò sæculis, tam inter Hebræos, quàm inter Christianæ Ecclesiæ Doctores dubia fuit controversia. Nos ad commodè eam explicandam & decidendam, hanc inibimus viam, ut videamus; 1. *Quid de quæstione hac sit sentiendum?* 2. *Quenam dubitationis & incertitudinis hujus possint esse causæ?* 3. *Varias hac de re sententiâs, & Quenam illarum sententiarum præponderare, & præferenda videatur?*

48. Primò

T

Primò itaque tenendum, *Quid de questione hac sit sentiendum?*
Resp. Calvinus in Instit. lib.2. cap.8. §.12. In divisionem præceptorum non malè studium intenditur, modo ejus generis rem esse memineris, in qua liberum cuiq; judicium esse debeat, ob quam non sit contentiosè cum dissentiente pugnandum. Sic Musculus in Locis Communibus: Scio parum ad pteritus studium facere, si præcepta Dei rectè quidem numeres, malè verò custodias: nec improbarim, si populo absq; divisione, modò integrè, omni mutilatione rejectâ, proponantur. Zach. Ursinus in Explicat. Catech. Observandum, si modò doctrina & sententia Decalogi de vero Deo, & vero cultu Dei, integra retineatur, de Verborum numeratione non odiosè pugnandum. Andreas Hyperius in Opusculis Theolog. de Decal. distributione: Partiat^{ur} sanè quis præcepta quocunq; modo visum fuerit, modò ne aliquid prætermittat, quod ad summam doctrinæ de voluntate divina pertinet. Sic Johannes Gerhardus Professor Jenensis in Locis Comm. par.3. rem dicit per se esse indifferentem. Chemnitius in Locis Comm. par.2. cap.7. Neq; etiam ipsi Pontificii suam distinctionem, tanquam per se necessariam & indubitatam, cuiquam obtrudunt; sed ideo, quia ea in Ecclesia sit recepta; Hinc in Catechismo Romano ad verba; Non facies tibi sculptile, &c. scribitur; Quidam hoc alterum Præceptum existimantes, duo postrema, ipsâ unius Præcepti vi contineri voluerunt, ut S. Augustinus illa extrema dividens, hac ipsa verba ad primum præceptum pertinere voluit, quam sententiam, quia in Ecclesia celebris est, libenter sequimur. Et ad marginem; Ecclesia Augustini sententiam in præceptorum distinctione amplectitur libentiùs. Ita quoque veteres quidam Patres, licèt plurium distinctionum meminerint, tamen nunquam graviùs & acerbùs invehuntur in eos, qui aliam distinctionem sequuntur.

49.

Secundo autem non sine ratione inquiri quoque posse videtur;
Quenam hujus dubitationis & incertitudinis sint causæ? Nam 1. cùm Decalogus datus sit in congregatione totius populi Israëliti, plus quàm 600000. hominum, qui omnes vocem Dei promulgantis, ut suprà visum, audiverunt, & intellexerunt; 2. Cùm etiam, ut Hebræi sentiunt, & rationi est consentaneum, ita promulgatus fuerit, ut inter singula decem Præcepta mora quædam

& pausa intercesserit (cùm enim plures fuerint sententiæ præceptivæ, quomodo scire potuissent aliter, quòd decem præcisè fuerint verba, Deut. 4. 13? Unde & Abarbenel scribit fol. 173. col. 2. *כפי הדבורים ששמעו וההפסקות שהיו בין דבור* כפי הדבורים ששמעו וההפסקות שהיו בין דבור *propter numerum sermonum & pausationum, quæ facta fuerunt inter sermonem unum & alterum*) ac proinde nemini non notissima vera interstinguendi ratio esse potuerit; 3. Cùm deniq; eadem quoque ratione Tabulis duabus lapideis insculptus fuerit, ut distinctio præceptorum conspiceretur, & illæ Tabulæ per aliquot sæcula inter Judæos integræ & illæ sæs asservatæ fuerint, & remanserint; Cùm, inquam, *hæc ita se habeant, meritò quaritur, quâ ratione res adeò olim in universo populo Israëlítico trita, nota, familiaris & manifesta, in oblivionem & eam incertitudinem ac disceptationem, inter ipsos Judæos quoque, venire potuerit?*

Si Historicè rem istam consideremus & perpendamus, sequentes videntur hujus rei dari posse causæ;

1. Quòd Tabulæ illæ lapideæ, in quibus vera Decalogum distinguendi ratio quoque fuit comprehensa, justo Dei judicio, sub tempus captivitatis Babylonicæ, unà cum Arca, in quâ asservabantur, à Babyloniis abductæ, captæ & direptæ, atque adeò è medio Judæorum sublatae fuerint. Hinc legitur in Talmud, Joma cap. 5. fol. 53. col. 2. *Tradidit R. Elieser ארון גילה לנבל* Arca Babelèm deportata est, sicut dicitur 2. Chron. 36. 10. Anno autem revertente misit rex Nebucadnezar, & adducere fecit eum (*Jebojachim*) in Babel, cum vasis concupiscibilibus domus Jehovah; *R. Simeon ben Jochnj dixit; Arca deportata est Babelèm, sicut dicitur; Ecce dies veniunt, & deferetur quicquid est in domo tua, in Babel; non remanebit quicquam, dixit Deus; אלו עשרת הדבורות שבו* Ista sunt Decem præcepta quæ fuerunt in ea, scil. Arca. Idem confirmatur in Seder olam rabba, seu Chronico Hebræorum majore cap. 25. ubi ad superiorem locum 2. Chron. 36. 10. expositionis loco additur; *Vasa ista concupiscibilia domus Domini sunt, A R C A.*

50.

Itaque, ut obiter hoc notemus, figmento & fabulæ potiùs, quàm veræ historiæ simile est, quod de Arca unà cum tabulis, in devastatione Hierosolymitanæ urbis, in profunda speluncâ, in monte Horeb, absconditâ quidam somniant; sive id factum adscribantur

scribarur Joliæ, ut Hebræorum quidam faciunt in Talmud Horajoth cap.3. fol.12.col.1. sive Jeremiæ, ut author Machabæicorum lib.2. cap.2. v.5.7.8. qui insuper addit, illam aliquando iterum à Deo ostendendam, & apparituram; quod in fine mundi, post Judæorum conversionem futurum, Villalpandus, Sixtus Senensis, & alii, sunt interpretari. Nec minùs commentitium existimamus illud, quod alii tradunt, has Tabulas tempore ultimi excidii Hierosolymitani sub Romanis Imperatoribus in Templo Dei fuisse, indeq; à Tito Augusto, inter cætera captæ urbis spolia, in triumphum allatas. Nam Josephus, qui pompam illius Triumphii luculenter descripsit, lib.7. Belli Judaic. cap.24. tantum Candelabri aurei, Mensæ aureæ, & Voluminis Legis Mosaicæ; Arcæ vel Tabularum nullam mentionem facit. Sed hæc in transitu. Qui plura de his voler, consulat Clariss. Rivetum in Exod. cap.25. ad v.17. & seqq. Cujus purpuræ hanc adhuc affuere liceat laciniam Talmudicam, loco suprà adducto ex Joma, contra sententiam de occultatione arcæ. Nam in Mischna seu Textu Talmudico dicitur ibi: *וכן היתה שם ארון משגשג* h.e. *Ex quo ablata est arca, lapsus fuit illic, &c.* Ad hæc verba in Gemara scribitur à Doctoribus: *משגשג לא קחני אלא משגשג* h.e. *Non dicitur; Ex quo occultata est arca; sed dicitur, Ex quo ablata est; quia in Babyloniam deportata fuit, &c.* Hæc igitur una possit esse causâ, quâ factum, ut hæc incertitudo Judæis ipsis contigerit.

51.

2. Oblivio ista quoque inde fortassis fuit derivata, quod, sicut Judæi, circa tempora ultimæ destructionis Hierosolymitanæ, in universum, magnis pæsisibus à verò Dei cultu, & recto Legis Divinæ studio & sensu, ad cultus fictitios & commenta humana deflexerunt, atque adeò non circa cor, sed circa corticem & ceremonias Legis tantum occupati fuerunt, quod & Christus ipse differtè illis objecit Matth. 23.23. *Vae vobis Scribæ & Pharisei Hypocrite: quia decimatis mentam, & anethum, & cuminum: & omittitis, quæ graviora sunt Legi, Judicium & Misericordiam ac Fidem;* ita circa hanc quoque ejus partem negligentiores facti fuerint. Priscis enim temporibus inter illos usitatum fuit, ut Decalogus singulis diebus in precibus matutinis publicè & privatim recitaretur & repeteretur, quando procul dubio majorem & meliorem ejus cognitionem

nem habuerunt. Laudabilem istam consuetudinem posterioribus temporibus aboleverunt, unde & cognitio decrevit, & studium observandi illum imminutum fuit. Notatur hoc in Talmud, Tractatu de Benedictionibus cap. I. fol. 12. col. I. sed additur; בטלום מפני תרעומת הפנים *Abrogaverunt autem ea propter murmurationem, vel calumnias Hereticorum*; h.e. ut R. Salomon explicat, ne dicant ac objiciant plebi Judæorum, Hanc tantum Legis partem esse veram ac Divinam; cætera non itidem, cujus rei argumentum sit, quod ista tantum decem verba, quæ Deus ipse in monte Sinai protulit, recitent. vide & Talmud Hieros. cap. I. Berach.

52.

3- Possit quoque incertitudo ista promanasse ex שש & confusione distinctionis versuum in Decalogo, in textu Biblico Hebraico. Ejus hæc se nobis produnt vestigia. Constat, Masorethas, Criticos Hebræorum antiquissimos & diligentissimos, inter cæteras suas *nešus*, hoc quoque egisse, ut numerarint totius Sacræ Scripturæ, & singulorum librorum versus. In Pentateucho idem quoque singulariter observarunt circa Paraschas sive Sectiones Legis 52. in quas tota Lex est distincta. Hic ipsorum calculus, cum in cæteris sectionibus Exodi & Deuteronomii ferè ubique examulsiim conveniat, aut saltem unico duntaxat versu discrepet; in sectione Exodi, quæ *Jethro* vocatur, & Deuteronomii, *Vaetchannan*, in quibus Decalogus consignatus est, insignis & insolens versuum est discrepantia: Nam sub finem sectionis יְתֵרוֹ *Jethro*, notant; eam constare ע"ז 72. versibus, cujus signum faciunt יִנָּדָב *Jonadab*, cujus nominis literæ illum numerum faciunt. Communis autem distinctio librorum Hebraicorum exhibet versus 78. Sic ad sectionem וַאֲתַחֲנֵן *Vaetchannan* notant, ק"ח 118. & symbolum ejus numeri, ע"י אל. Atqui nostra distinctio exhibet 125. Ex quo apparet, aliam in his sectionibus tempore priscorum Masoretharum fuisse distinctionem, & versus quosdam divulsos esse, qui antehac fuerunt conjuncti. Id autem nuspiam alibi, quàm in Præceptorum Decalogi distinctione contigisse, inde arguitur; 1. Quòd tanta discrepantia, ut dictum, nuspiam alibi reperiat. 2. Quòd illa non solum in Exodo, sed & in Deuteronomio, in illis sectionibus occurrat, ubi Decem præcepta recensentur. 3. Quòd numerus exactè respondeat, si Decem præcepta

præcepta sub decem versus redigantur. Masora enim notat, sectionem *Jethro* in Exodo habere versus 72. Textus secundum receptam distinctionem exhibet 78. unde 6. versuum differentia exurgit. Jam verò iterum secundum communem distinctionem versuum Decalogus constat versibus 16. Deme 6. ut fiant 10. secundum decem Præceptorum numerum, habes 72. numerum videlicet Masoræ. Sic in Deuteronomio, nisi quòd illic unus adhuc versus sit superfluous, qui alibi larere potest. Ita autem olim Decalogum distinctum fuisse, omninò docere & evincere videntur, non solum præca ista Masoræ rudera, sed & ratio. Probabile enim est, quemadmodum Moses Decalogum ex ore Dei promulgatum audivit; & in Tabulis lapideis manu Dei exaratum vidit: ita quoque ad eundem modum scriptum & distinctum in libris suis ad posteros transmittere voluisse. Atqui ita à Deo pronunciarum fuisse, ut post singula præcepta *Paula* intercesserit; scriptum itidem in Tabulis, ut Distinctiones inter præcepta conspicuæ fuerint, non improbabile esse, supra vidimus. Itaque eodem modo scriptus sic fuisse videtur in libris Mosais; maximè cum eodem quoque nos vestigia ista Masorethica ducant. Quando autem, vel à quibus id factum fuerit, nostrum non est definire. Quamvis enim hodiernam versuum distinctionem *Eldra* adscribant Judæi, quis tamen credat ab eo tempore, per tot sæcula, per tot Judæorum captivitates & exilia, nihil, vel Temporum injuriâ, vel Scribarum tum negligentia, tum nasutiâ, in illis minutis immutatum esse? Antiquorum librorum tum Biblicorum, tum Masorethicorum diligens inspectio & collatio, sine dubio plura adhuc suppeditare possent. Ubi autem & circa quæ præcepta contigisse id videatur, mox dispiciemus.

53.

Tertio ergo loco nunc sequitur, ut *Varias Decalogi Divisiones, & quamquam illarum præferenda videatur?* dispiciamus. Harum Tres sunt præcipuæ.

54.

Prima est eorum, qui Primæ Tabulæ Tria duntaxat; Posteriori, septem tribuunt præcepta. Hi conjungunt Duo priora præcepta, *De non habendus Divi alienus*; &, *De non faciendis sculptilibus, &c.* & ex illis conflatis Unum & Primum faciunt Præceptum. Ut verò Denarium sic quoque absolvant, divellunt illa; *Non concupisces uxorem*

E

rem proximi tui; &c. Non concupisces domum proximi; ac duo ex illis constituunt præcepta.

Secunda Divisio est illorum, qui Primum præceptum faciunt ex Proœmio, seu præfatione; Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex Aegypto, è domo servitutis; &c. ne Denarium excedant, sequentia duo præcepta quoque conjungunt; Non erit tibi, &c. &c. Non facies tibi sculptile, &c. ex decimo autem de Concupiscentia non nisi Unicum faciunt.

Tertia est eorum, qui prima illa verba; Ego sum, &c. non Præcepti, sed Proœmii & Præfationis loco habent in universum Decalogum, siue cum primo præcepto cōjungantur, siue disjungantur; Primum præceptum; Non erit tibi Deus alius; Secundum, Non facies tibi sculptile; & per consequens, Decimum de Concupiscentia pro Unico duntaxat agnoscunt.

55.

Videamus itaque, Quid de his Divisionibus singulis statuendum, & quanam illarum præponderare videatur?

56.

Primam sententiam quod attinet, idè illa minus videtur probabilis & amplectenda; quod conjungar disjungenda, & conjungenda disjungar; ad quod demonstrandum à posteriori, tamquam dubio majore & apparentiore, incipiemus.

1. *Conjungenda disjungit, discernendo X. de Concupiscentia; de quo proin quæritur; An unum duntaxat sit Præceptum; an vero in duo sit dirimendum? Nonnisi unicum esse præceptum, docet tum Scriptura ipsa, tum Ratio. Scriptura; Nam primò Deus ipse Exodi 20. uno verbo Concupiscendi נִחַד utitur; ex quo apparet, Illū unam tantum rem prohibere voluisse: Secundo Moses in repetitione Legis Deut. 5. quamvis diversis utatur verbis; at objecta trajecit, quod non fecisset, si præceptis integris distinguerentur. Quodnam enim jam nonum, & quodnam decimum erit præceptum? Sequemur in ordine Deum ipsum, an Moſen? Vel, An Moſen אֱמַלֵּא infimulabimus? Tertiò; Apostolus Paulus ad Rom. 7. v. 7. 8. & cap. 13. sub uno præcepto comprehendit, Οὐκ ἐὰν δουλεύσῃς, more Hebræorū, qui summata præcepta perstringentes, vel illa allegantes, primam tantum præcepti verba adducunt, לֹא תִחַד Non concupisces, ut in Talm. Bava metzia fol. 5. 2. & alibi infinitis in locis.*

57. Ratio

Ratio etiam dicitur, Unicum duntaxat esse præceptum; quia non variae species; sed unicum tantum peccati genus, Concupiscentia hic prohibetur; deinde, quia objectorum varietas, quæ subijcitur, non efficit diversa præcepta, quod patet ex præcepto Secundo, ubi post generalem Imaginum prohibitionem adjungitur, Non earum rerum, quæ sunt supra in cælo, aut infra in terra, aut in aquis sub terra; & præcepto quarto, ubi, cum generaliter dictum esset, Non facies ullum opus; mox adjicitur; Neq; tu, neq; filius tuus.

58.

Agnoscere hoc aliquo modo videntur nonnulli ex illis ipsis, qui hanc Divisionem sequuntur, unde in Catechismis & Explicationibus Catecheticis ut plurimum conjungunt Nonum & Decimum secundum ipsos. Sic Brentius in Explicationibus Catecheticis: Nos etsi vulgarem morem sequimur, & I X. ac X. de Concupiscentia, pro duobus Præceptis computamus, tamen quia unum tantum genus peccati in illis continetur, conjungemus etiam ea in una interpretatione. Videri potest quoque Lutherus in Catechesi majore, Hunnius in Catecheticis, &c.

59.

Ad hæc accedit Authoritas quoq; veterum. Antiquissimi enim Patres Græci & Latini unicum hic agnoscunt Præceptum, ut paulò post videbimus. Ex Hebræis nullum hactenus vidi vel audivi, qui eam sententiam esset amplexus. Aben Esra Exod. 20. ejus facit mentionem, sed mox addit, זה דברי הבל Sed hæc sunt verba vana. Sic Abarbenel in Exodum fol. 172. col. 2. eam adducit; sed & ille continuo subijcit, והוא דרך זר מאד אין ראוי לקבל Sed est sententia aliena vel absurda valde, neque digna que recipiatur. Et Hebræi, cum Præcepta Moisaica in 613. distribuerunt, minutissimè sanè ea coniderunt. In illo autem numero Exodi 20. unicum tantum præceptum reperire potuerunt.

60.

Excipiunt 1. Exod. 20. Deus verbum Concupiscendi חָמַד בּוֹ repetiit. Ergo sunt duo præcepta.

Neg. Consequentia; Nam nec ejusdem verbi, nec diversorum verborum repetitio diversa facit præcepta; quod vel ex Præcepto secundo patet; Non facies, &c. Non incurvabis, &c. Non coles ea: sed

diversitas rerum. Constat, repetitiones utas autem, & comp. ....
habere usum.

2. Excipiunt; *Ut Moses ostendat, diversa esse precepta, Deut. 5. di-*
versis verbis usus est, חמור Chamad, & התאוו Hiraffah.

3. Cum de Decalogo ritè dividendo agitur, maximè & potissimum respiciendum esse ad illam formulam, quæ exstat in Exodo: quia illic sine dubio nudè & ad literam est propositus, prout à Deo in monte Sinai promulgatus, & Tabulis lapideis insculptus, in Arca foederis inter Israëlitas à Deo asservatus fuit. Formulam alteram quod attinet, quæ in Deuteronomio exstat, illic Moses Decalogum repetiit & proposuit, non de verbo ad verbum, ut in monte Sinai promulgatus fuit, sed quoad sensum, & verba præcipua, quibusdam omisissis, quibusdam nonnunquam interpretamenti vice additis & insertis, quibusdam etiam cum idem significantibus commutatis, ut apparet ex præcept. 4. 5. 7. 8. 9. 10. Deuteronomium enim est nihil aliud, quàm summaria Repetitio Legis, in eorum potissimum gratiam facta, qui in deserto nati, priori Legis promulgationi, per ætatem non interfuerant. In istiusmodi autem repetitionibus, ut & Scripturæ S. allegationibus, Scriptores sacri ad sensum, non ad verba, sæpè respexerunt, ut ex multis exemplis diligenti Scripturarum lectori constet, & ab Aben Esra quoque hic ostenditur. Arguunt Hebræi hoc ex eo, quod Exod. 20. 1. dicitur; *אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּיךָ* *Et loquutus est Deus omnia verba hac*; sed Deut. 5. 22. absq; particula universalis; *אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּיךָ* *Verba ista, loquutus est Dominus, &c.* Itaq; cum ex Exodo præcipuè pro legitima Decalogi Divisione sint petenda argumenta; in illo autem unum idemque utrobique verbum exstat, patet, Mosen in Deuteronomio alterum substituisse tanquam Synonymum, quod & ipsemet satis apertè prodidit, dum objecta trajecit.

3. Argumentantur ex litera ד, quæ in Deuteronomio interseritur; *וְגו' וְלֹא תַחֲמוּד אִשֶּׁת רֵעֶךָ ד* *Hoc enim ד Samech quoq; interpositum volunt ad precepta distinguenda.*

4. Hoc argumentum esse planè Infirmum & Incertum. *Infirmum*: Annon enim multò firmitus ex Exodo argumentari licet; In Exodo, ubi vera Decalogi descriptio continetur (ut modò visum) nullum ejusmodi ד Samech in hoc præcepto interjacet. Ergo unicum tantum est præceptum, non duo.

Incer-

ut & Pe attinet; *Primo incertum est, quemnam authorem habeant, ac proinde quoque incerta eorum autoritas. Novimus, multos Hebræorum illa ad Esram referre, alios ad Moysen ipsum. Sed quibus testimoniis id nobis probant? Sebastianus Munsterus in Præfat. Bibliorum suorum scribit: Denique literas Samech & Pe, quas intra Mosaicum contextum quidam libri habent scriptas, veluti Judæorum figmentum rescuimus, quicquid ipsi dicant de Traditione Moysi & Esra. Sic Mercerus in Comment. in Genesim ad cap. I. v. 6. Hic in contextu Hebraico preponitur in medio intervallo litera Pe, qua non ex Moysè est, sed ex Hebræorum inventis. Secundò; maxima circa illas literas in Veteribus Hebræorum codicibus est varietas & discrepantia, fatente ipso Majemonide in Tractatu de Libro Legis cap. 8. & Eliâ in libro Maforeth Hâmnaforeth, in Arca Tabularum tractatum. Unde in quibusdam editionibus, à Judæis quoque procuratis, sunt omissæ, ut in edit. Venerat in 4.º de An. 5278. h. e. Christi, 1518. & aliis. Tertio negamus, illa hunc usum habere, ut doceant, quænam sententiæ, vel præcepta sint dividenda. Nullius Scriptoris Hebræi testimonio idoneo id confirmari posse reor. Alium, imò superstitiosum illa Δ & σ, quæ passim in Pentateucho conspiciuntur, habent usum, ad rationem scribendi librum Legis ratione linearum, quem qui nosse cupit, adeat lib. de Abbreviaturis Hebr. in σ.º. Quartò; quia σ illud non pertinet ad præcedentem verbum vel lineam, sed preponitur sequenti: Quintò; si σ illud verbi alicui præfixum, diversitatem & exordium novi præcepti denotat, quaeritur quid Δ in his præceptis sibi velit, & alibi? Sanè quia literæ istæ sunt initiales vocum contrarias significationes habentium; (Δ enim significat פתוחא *Petichia, Apertum*; σ, significat סתומא *Sutimah, Clausum*) non probabile est, unum idemq; illas habere officium; sed contraria. Proinde si σ significat ibi Præcepti exordium, Δ significabit ejus contrarium: Hæc verò ratione adversis frontibus inter se concurrerent in præceptis quibusdā Exodus & Deuteronomion. Nam in Exodo ante initium Decalogi ad אנכי *Ego*, ponitur σ; in Deuteronomio verò Δ; vice versâ Præcepto quarto in Exodo præponitur Δ, in Deuteronomio σ. Quaeritur itaque, quomodo hæc concilianda? Si tale quid dicendum esset, annon probabilius foret; Cum versibus præfigantur, Δ Pe quod *Apertum* significat, Initium sen-*

sententiæ vel præcepti denotar.

Aperta semper incipit lineam: *Setumah* seu *Clausæ*, nunquam; sed semper in medio lineæ incipit; ad indicandum, non novum sensum vel novam sententiam inchoari, sed continuationem esse præcedentium. Et ita sanè Hebræi agnoscunt alicubi hanc differētiā inter usum istarum literarum Pe & Samech. Manifestum ejus rei exemplum extat in ultima Sectione Geneseos, quæ incipit Gen. 47. v. 28. Illi minusculum præfigitur Samech, non tria magna Pe vel Samech. Hujus rei varias inquirunt Hebræi causas. R. Salomon Ephraïm in libro *Keli Jakar* scribit, sibi videri id factum להסמיך פסוק ויחי יעקב לפסוק שלפניו וישב ישראל ונו כאילו היה הכל פסוק אחד ad conjungendum versum illum 28. (à quo nova sectio incipit) cum versu præcedenti, ac si omnia essent versus unus. Sic scribit Mercerus de tribus פ Samech majusculis in majoribus sectionibus: Reperies & tria magna פ, quæ novam etiam sectionem signant, sed quæ cum superiore majore cohereat. Hinc idem Mercerus scribit, פ non significare סתומה Clausam, sed סמוכה Conjunctam, secundum quosdam, quodd significetur, continuanda esse sequentia cum superioribus, & conjuncta esse cum illis, & illa sustinere, illis coherere, etsi videri possit initium novæ sententiæ, non tamen novam esse sectionem minorem, ut ubi est Pe. Et Genes. 4. v. 8, scribit: Singulis hebdomada diebus legunt sectiones minores, quæ per Pe indicantur, transilientes Samech intermedia; quæ continuationem præcedentium cum sequentibus significant. His omnibus adde, quod פ Samech non semper videatur significare סתומה Sectionem clausam, sed aliquando סדורה Ordinatam, vel continuam & coherentem. Nam in libro תרומה Trumah, cujus Author R. Baruch Miggarmila, in ספר תורה הלכות legitur; Parasham seu Sectionem esse triplicem וסדורה וסתומה פתוחה Apertam, Clausam & Continuam. סדורה Continuam seu Coherentem dicitur esse, כל שכותב והולך, חשבה עד חצייה או עד שלישיתה ומנחת השיטה ומתחיל לכתוב השיטה שלמטה לה כנגד ההנחה של אותה שיטה עליונה זו היא סדורה: וזה מציאתי בסדור קדמוני h.e. Quando scriba lineam scribit usq. ad mediam, aut tertiam partem ejus, ac postea relinquit spatium vacuum, & incipit scribere lineam sequentem, ex opposito ejus spatii, ubi in superiori linea desinit. Hac est, inquit, sectio Ordinata, & sic inveni in libro antiquo. Et mox scribit, Ejusmodi sectionem vocari סדורה Ordinatam שראית שגראית הכל כתוב בשטה אחת. quia omnia sic videntur, ac si scripta essent in linea

linea una. Arque sic in quibusdam libris scriptum reperitur præceptum decimum. Itaque nec in hoc *Samech*, *שם* *Samech* sive *Fulcrum* pro divulsione præcepti Decimi habetur.

4. Quæ ex re ipsa præferunt de duplici *Concupiscentia*, *Originali* & *Actuali*, *Concupiente* & *pariente*, *Carnis* & *Oculorum*; Item, De duplici *objecto concupiscibili*; *Delectabili* sc. & *Utrili*; ea subtilia magis, quàm solida esse videntur; cum ex verbis textus, *Differentia* Duplicis concupiscentiæ nullâ ratione exculpi queat; &, (ut antè visum) *Differentia* Objectorum non faciat diversitatem Præceptorum, maximè cum hic varientur, & quidem illic, ubi minimè conveniebat, si duo præcepta essent.

61.

Arque hoc primum est, propter quod minùs probabilis videtur hæc Decalogi divisio; Quia conjungenda disjungit. Sequitur nûc, ut alterum quoq; videamus, quomodo *Disjungenda* *Conjungat*.

62.

Fit hoc in-Sententiis illis; *Non erit tibi Deus alius, &c.* *Non facies tibi sculptrile, &c.* ubi queritur; *An hæ sententia ritè in unum præceptum conjungantur & compingantur?* Inconvenienter hoc fieri, posito primò absurdo, facile est demonstrare. Dum enim absque sufficienti causa Præceptum decimum divellitur, & verba Præfationis inter Præcepta nò recensentur; nonnisi Novem confici præcepta possunt, si ista conjungantur. Atqui Decem sunt constituenda. Ergo necessariò hæ sententiæ in duos diversa præcepta sunt distinguenda. De cæteris enim sententiis, quomodo eæ sint distinguendæ, res ita clara est, ut nullus dubitationi locus superfit. Adde quòd alibi quoq; non semel ista in Lege Moïsis, diversis sententiis & præceptis, distinguuntur, ut Exod. 34. v. 14. & 17. Deut. 4. v. 16. & 19.

63.

Ad hæc res ipsa loquitur. Nam aliud est; *Non habebis Deum alium coram me*; quod pertinet ad Objectum Cultus Divini, docens, Quisnam pro vero Deo sit habendus & colendus; aliud est; *Non facies tibi sculptrile, &c.* quod pertinet ad modum Cultus Divini, docens, Quomodo Deus sit colendus; videlicet, non per Imagines & Simulachra, sed in Spiritu & Veritate, ut in verbo suo præcepit. Adde quòd Transgressio quoque illorum præceptorum doceat, quòd sint diversa. Nam potest quis peccare in unum, qui non rectè

rectè peccat in alterum. Si quis peccat in præceptum secundum, non directè peccat in primum, Ex. gr. Israëlitar colentes Vitulum, in præceptum secundum, non in primum peccarunt; quia per vitulum colebant verum Deum, sed alio-quam præcepit modo.

64.

Præter alia protrita, quæ pro sententiæ hujus patrocinio vulgò in medium proferuntur, haud ita pridem quidam, edito Tractatu, *De Vera Divisione Decalogi, ex infallibili principio Accentuationis*, novam aggressus est viam ad veritatem ejus adstruendam, ex duplici Decalogi Accentuatione, quæ in Textu Hebræo, in quibusdam Decalogi præceptis, existat. Duplices enim Accentus, Continuan-tes & Distinguentes, duplicem vult habere respectum, Versus & Præcepti. De illa duplici Accentuatione videatur Thesaurus Grammat. lib.I. cap.5. & Franciscus Junius in Analyfi Explicatio-nis Exodi cap. 20. Hic illud solummodo paucis expendemus; Num, ut contendit, vera & infallibilia inde pro Divisione ista pòt possint argumenta?

R. Nos id nondum videre & assequi posse;

1. quia hætenus à nullo satis demonstratus est vel verus author, vel vera causa duplicis illius Accentuationis.
2. quia illa non est continua per totum Decalogum, sed ab-rumpitur in Præceptis, *Non assumes, &c. Honora Patrem, &c. & Non concupisces, &c.* in quo ultimo, ob conformitatem, maximè quoque observari debuisset, si duo illic præcepta comprehen-derentur.
3. quia magna exemplarium est, maximè in Præcepto primo & secundo, varietas, & adhuc sub judice lis, quænam sint meliora.
4. quia argumenta, quæ hinc exstruuntur, multis modis ad-huc sunt invalida & infirma. Nam

Primò, Pro Præcepti primi & secundi Unitate sic argumen-tatur; *Ubi cunq; est purum Silluk in Decalogo, ibi est præceptum absolutum. Asqui ab אֶנִּי Ego sum, &c. nullum purum Silluk reperitur, nisi in voce צִוִּיתִי Præcepta mea. Ergo illa omnia non nisi unicum constituunt præ-ceptum. Probat majorem ex præcepto אַל תִּשָּׁאף Non assumes, &c. Item; זָכוֹר! Recordare, &c.*

Verùm annon pariter subsumere licet, 1. Præceptum 6.7.8.9. sub

uno

uno puro siue comprehensum. Ergo iua unicum tantum constans
Præceptum, quod est absurdum. 2. Decimum Præceptum de Concu-
piscencia unicum tantum habet Silluk purum, tam in Exodo, quam in
Deuteronomio. Ergo unicum tantum est præceptum. quod quidem ve-
rum, sed contra ipsum.

Excipit; Mirabili cautione hic prævenisse Spiritum Sanctum, dum
talem notam sententia, ex duabus vel tribus vocibus constanti, pramise-
rit, quæ facile quemvis, etiam contradicentem, confunderet posset, & ni-
mirum & (de quibus supra,) quæ ejusdem officii ergo; videlicet Distin-
guendi Præcepti causâ, postponantur.

Sed primo respondetur; aliquot *μεγάλα αἰνύματα* gratis hic
sumi, quæ nemo facile concesserit: 1. Literas illas & & , quæ
hodiè passim per totum Pentateuchum, eumque solum, in exem-
plaribus Hebraicis conspiciuntur, à Spiritu S. esse profectas, & Di-
vinam habere auctoritatem. 2. Illarum literarum officium esse,
Distinguere Præcepta. 3. Utramq; literam & & unum idemq;
habere officium, de quibus omnibus supra jam actum. quibus
hoc adhuc superaddere licet; Si distinctiones Legis per has lite-
ras Pe & Samech sunt à Spiritu S. cur non ubiq; illarum habetur ra-
tio? cur distinctiones alias, quas certum est, ab hominibus profe-
ctas esse, præferimus? Annon major judicii Spiritus S. quam ho-
minum, pondus apud nos esse deberet? Cur deniq; hujus unius,
in hoc loco, literæ ratio habetur, de cæteris ne semel quidem
quisquam unquam cogitat? Nam credo, quem usum habent in
Decalogo, eundem alibi quoque habebunt. Secundo; in hoc ma-
nifestè absurdum impingitur, Literas illas & & sententiis post-
poni; cum, ut supra dictum, præponantur: v.g. Primum & oc-
currit Genes. cap. I. inter versum quintum & sextum, & quidem
in illa linea, in quâ finitur versus quintus: sed tamen non pertinet
ad versum quintum, sed sextum; Et dixit Deus יהי רקיע Sit expan-
sum, & sic consequenter. Videat, qui volet, Majemonidem in
ספר תורה הלכות ספר תורה cap. 8. Tertiò; Si literæ illius & officium est
Distinguere Præcepta, quid opus fuit tam operosâ, ac pœnè
monstrosâ, accentuatione duplici in reliquis præceptis? Cur du-
plex illic Nota distinguendi præcepta; una insolens & multiformis
plurium accentuum; altera simplex, per nudum &? Aut, cur
non eadem ratio fuit observata in præcepto decimo de Concu-

piscencia? Aut, cur saltem *Samech* non est adhibitum in illo præcepto? *Quarto*; Si præceptum hoc primum, per Accentus continuantes, tam accuratè à Spiritu S. est usque ad suum præfixum terminum productum, & illic tam Accentibus, quàm per *ו*, tanquam duplici limite immobili, definitum ac circumscriptum; quâ licentiâ magna pars illorum, qui hanc divisionem amplectuntur, limitem hunc à Spiritu Sancto positum movere, & partem præcepti majorem, in Catechismis passim, præcidere quæso audent?

Secundo; Ad præceptum, *Non assumes &c.* quærit; Cur ille versus non sit duplici accentuatione. insignitus, sicuti versus illi in quibus primum & secundum præceptum continetur, Exod. 20. v. 2. 3. 4. 5. Responderet; ideo, quia illud Præceptum uno Pasuk seu versu absolvitur. Eandem rationem reddit de Præcepto V. ideo illic non duplices esse accentus, quia ille versus simul & præceptum & versum absolvat. Cum ergo eadem prorsus sit versus illius ratio, in quo Præceptum X. de concupiscentia continetur, & Duplicatio accentuum in illo quoque cesseret, meritò quæritur; Cur non & illic dicendum sit, ideo id factum, quia ille versus & Præceptum & Versum absolvit? Quæ enim diversitatis ratio? Si verò ob eandem rationem Præceptum de Concupiscentia sit unum, unde jam iterum cudetur integer Præceptorum Denarius? Cerrè vel cum Judæis recentioribus ex Prooemio Præceptum primum faciendum, vel, cum probatissimis Hebræis, Græcis & Latinis authoribus, sententiæ illæ de Non habendo Deo alio, &c, De non faciendus simulachris, in duo erunt dividendæ.

Tertio; Inferri idem ex fundamento suo duplicis Accentuationis; Præceptum VI. VII. VIII. IX. unico contineri versu, ob accentus continuantes, qui cum distinguuntibus illic concurrunt, & tamen quatuor diversa esse præcepta. Iterum itaque quæreretur licet, Cur non idem dici possit Exodi vigesimo, de versu primo 2. 3. 4. & 5. in quibus eadem accentuationis ratio; quòd in illis, tanquam in uno versu magno, diversa & distincta contineri possint præcepta? Cur hic absurdum erit, quod illic non est absurdum?

Itaque, quæ hic ex principio Accentuationis argumenta proferruntur, scopæ adhuc sunt dissolutæ, neque omnino infallibiliter veram hanc Decalogi Divisionem ostendunt.

Ne quid autem dissimulare videamur, etiam Hebræorum quidam in ea sunt sententia, Duplicem istam Punctationis & Accentuationis rationem in Decalogo, tum distinctioni versuum, tum distinctioni præceptorum, inservire. Huc videtur collimasse R. Hierles in lib. *Tóras ólab* p. 3. c. 35. ubi scribit: *Decem præcepta habent geminos accentus: unus indicat lectionem simplicem, alter est propter præcepta ab eis dependentia. Juxta meam sententiam videtur, quod præcepta priora & posteriora sermone unico prolata sint, ut invicem cohaerent, & ideo duplices accentus sint ad indicandum præcepta priora & posteriora, &c.* Sed huic sententiæ obstat, quod antea quoque dictum; quod interrupta sit illa duplex accentuatio, nec continuatur totum Decalogum. Nam sic accentus, sententiam promoventes, continuandi essent ad finem usque Decalogi. R. Jacob in lib. *En Israhel* fol. mihi 183. col. 3. de hac re scribit; *Invenimus in libris Scriptorum & Punctatorum eximiorum, quod magna pars Decem præceptorum Punctationem & Accentuationem habeant duplicem; E. G. In לא פני יהוה לך אלהים אחרים על פני Kametz & cum Pathach: in eodem quoque versu sunt duplices accentus, Alti, & Humiles. Sic in לא תרצח Non occides; Item לא תנאף Non mœchaberis, duplices sunt accentus, &c. Vera hujus rei causa manifesta est; quia nempe duplex est Decem præceptorum Lectio; Primo, quando quis privatim solus legit; tum non observat vel attendit, ut unumquodque præceptum distinctè & seorsim legat, sed distinguit versus secundum ordinem modulationis lectionis suae, & ex præcepto לא יהיה לך Non erit tibi Deus alius, ut & ex præcepto de Sabbatho, quia longiora sunt, facit versus multos: ex posterioribus autem (6. 7. 8. 9.) facit non nisi unum versum, quia parva sunt. Quod si verò quis publicè legat in Synagoga vel Ecclesia, necesse est ut unumquodque præceptum separatim legat, sive illud sit longum, sive breve. Et hinc sequitur illa varietas in Punctatione & Accentuatione Decalogi. Probatio hujus rei est, quod in Præcepto; Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi è terra Ægypti; neque duplicia sint puncta, neque duplices accentus; quia est præceptum breve, & facile unius versus complexu legi potest. Hæc R. Jacob. In cujus verbis nequeo satis mirari, quòd scribat, in primo versu אֲנִי neque duplicia esse puncta, neque duplicem accentuationem. Illud enim est falsissimum, & contra omnium per universum orbem editorum codi-*

cum fidem, qui omnes duplicem accentuationē magno contentu illic exhibent. Itaque cum sic probatio ejus corruat, thesis quoque subsistere nequit. Non diffitemur, si illud esset, magnum pro ista distinctione fundamentum suppeditaret. Sed hoc prius est probandum, cum unanimis exemplarium consensus ei repugnet. Proinde sic adhuc manet dubium de Præcepti primi & secundi distinctione; cum de reliquis inter Hebræos nullum sit dubium.

66.

Secunda nunc sequitur *Divisio* illorum, qui Primum Præceptum faciunt ex Proœmio seu Præfatione, *Ego sum &c.* &c. uti priores, conjungunt, *Non erit tibi, &c.* &c.; *Non facies tibi Sculptile*, ne Denarium numerum excedant. Est hæc sententia Talmudicorum, & sequioris ætatis Rabbiorum plerorumque. Extrat ea in Talmud Babylonico de Sabbatho cap. 9. fol. 88. col. 2. & 89. col. 1. Talmud Hierosolymitano de Benedictionibus cap. 1. fol. 3. col. 3. in Zohar sectione Jethro, fol. 38. col. 2. Vajikra rabba sect. 24. fol. 193. col. 1. & in recentioribus scriptoribus innumeris. Hanc divisionem quoque secutus est Julianus Apostata apud Cyrillum lib. V. contra Julianum, non improbane, aut contradicente Cyrillo. Ex recentioribus non displicuit ea Petro Martyri, qui in Ep. ad Rom. cap. 7. v. 7. inter cætera ita scribit; *Ego vero utrumq;* (scil. *Non erit tibi Deus alius; &c.* *Non facies tibi Sculptile, &c.*) *puto ad idem præceptum pertinere. Primum autem mandatum esse arbitror, quod quasi Proœmii loco cæteris præponitur; Ego sum Dominus Deus tuus, &c.* Nam hi verbis sancitur, ut illum pro vero Deo habeamus, &c.

67.

Circa hanc quæstionem duo quoq; occurrunt dubia; Primò; *An ex verbis Præfationis, Ego sum &c. rectè constitutur Præceptum Primum?* Secundò recurrit iterum quæstio de sententiis illis: *Non erit tibi, &c.* &c. *Non facies tibi sculptile, &c.* *An illæ rectè compingantur in unum Præceptum?*

68.

Primum quod attinet, non videtur probabile, verba ista sola per se Præceptum integrum ac separatum constituere, ob seqq. rationes; 1. Suprà vidimus, Decem verba, esse Decem præcepta; Atqui novem præcepta cum præfatione unâ, non sunt decem præcepta. 2. Præceptum omne continet orationem, non Enunciativam,

tivam, qua verum enunciat; sed imperativam, in qua actus fit mentio, ad quem homo obligetur, ut ex Inductione cæterorum Decalogi præceptorum omnium apparet, quæ, vel affirmativè, vel negativè, per imperandi modum enunciantur. Atqui hæc verba Proemii continent orationem Enunciativam, non Imperativam. Itaque verba ista non Præceptum, sed potius Præfatio generalis esse videntur in universum Decalogum, quæ rationes adferuntur, ob quas ad parendum præcipienti obligemur. Unde Præcepto primo adjungi possunt; ita tamen, ut à reliquis Præceptis non excludantur, sed ad unumquodque per Ellipsin subintelligantur. Has rationes contra Hebræos approbat & urget Paulus Burgenfis Addit. in Exod. cap. 20. ~

69.~

Hebræi ipsi hic dissentiunt, & à nostris partibus stant celeberrimi quidam ipsorum Scriptores, partim iisdem nobiscum, partim aliis telis pugnantes. Abarbenel, scriptor famosissimus, in Pentat. fol. 172. col. 3. scribit: *אם היה שהיה לנו וצונו שנאמין; במציאות הסבה ראשונה יתברך כמו שהסכימו עליו הרב המורה והרמבן וזולתם כמו שיתבאר לפה אם כן לא באה המצוה בלשון הנאות אליה והיה ראוי שיאמר האמן כי יש אלהים שופטים בארץ או שאני אני הוא " ואלהיה h.e. Si ita est, quod Deus hic precipiat & jubeat, ut credamus in existentiam cause primæ, qua sit benedicta, uti sentiunt Rambam & Ramban, & alii, uti postea explicabimus; qui fit, quod hoc præceptum non enunciatur sit sermone convenienti? Dicendum enim fuisset, Crede, quod sit Deus judex in terra; Aut; quod ego sim Deus tuus; vel; Audi Israël, Ego sum Deus tuus. Sic enim in præcepto de Sabbatho dixit; Memento & in præcepto de Honorandis parentibus; Honora, המצוה בלשונות יורו על המצוה Verbis videlicet Imperativi modi: אבל אנכי " אלהיה הוא דמות ספור מה שקרה ואינו מורה על מצוה sed, Ego sum Deus tuus; est instar narrationis historice & rei gesta, neque docet de præcepto, vel mandato. R. Chaldaj in libro " alio utitur argumento: כל המצוה תצטרף אל המצוה אותה ואם הפאמר הוה: מצוה היה מתחייב שיהיה שם מי שצוה אותה ותהיה אם כן מציאות האל קודמת בידיעה לאמונת מציאות האל והוא בתכלית הביטול h.e. Omne Præceptum relationem habet ad Præipientem. Quod si itaq; verba hæc Proemii sint Præceptum, sequitur inde, ut sit ibi præcipiens; ac proinde, existentiam Dei priorem esse cognitione, fide existentie Dei. (h.e. sequi-*

tur inde, prius sciri; Deum esse, quàm credatur, Deum esse) *quod est longe absurdissimum*. Ostendit idem ibidem aliquot argumentis ex eo, quòd neque Nomen, neque Definitio Præcepti seu Mandati, his verbis conveniat. Huc aurigatur quoq; R. Simeon Cairensis in libro הלכות גדולות *Constitutionum magnarum*, qui vixisse creditur circa Annum Christi 740. dum hæc verba non refert in censum Præceptorum 613. Mosaicorum, לפי שכולן הן גזרותיו של הקב"ה שגזר עלינו לעשותם או מנענו מהן *Propterea quòd omnia Præcepta sint decreta, seu edicta Dei benedicti, quæ nobis vel facienda, vel omit-tenda injunxerit. Eadem autem hanc de existentia sui notam fecisse & confirmasse signis, miraculis, & revelationibus variis; & hanc esse fundamentum & radicem quasi præceptorum, non præceptum ipsum*. Hæc ille. Simile quid scribit Absen Efra Deut. 5. ubi tamen notandum, mirè illic corruptum & depravatum esse ejus commentarium. Itaque, concludit Abarbenel fol. 174. col. 3. אומר אני שדבור אבני יי אלהיה אינו מצוה לא אמונית ולא מעשית אבל הוא הקדמה למצוות ולאזהרות *Dico ego, quòd sermo ille, Ego sum Deus tuus, neq; Theoricum, neq; Practicum sit mandatum, sed Præfatio Præceptorum & prohibitionum sequentium*. Horum autem quidam, licet nullum hîc agnoscant Præceptum; tamen דבר Verbum peculiare; Primum videlicet, ex his verbis faciunt. Sed illi in hoc absurdum se conjiciunt, quòd Decem Verba, non sint Decem Præcepta.

70.

Qui Præceptum ex his verbis constituunt, variè de sensu illius inter se digladiantur, Quid nimirum in eo præcipiatur? Et, Quomodo à secunda sententia, *Non erit tibi Deus alius*, differat? Nimis prolixum foret singulorû sententias hîc conveſtare & examinare. Qui vult, consulat Abarbenelem in Pentateuch. fol. 173. col. 1. 2. & in libro *Rosch Amánah* seu de Capitibus fidei, cap. 18. Quædam etiam illorum argumenta protulit & refutavit Paulus Burgensis in Additionibus ad Lyram Exod. 20.

71.

Alteram questionem quod attinet; *An sententia illa, Non erit tibi Deus alius, & Non facies tibi sculptile; unicum tantum constituam præceptum?* de ea jam actum in superioribus, & mox quædam adhuc dicentur. Repeto solum, quod suprâ quoque dictum; Cùm Hebræi in universum omnes, ex decimo Præcepto de Concupiscentia,

piscenia, non nisi unum faciant; & quidam doctissimi inter ipsos; Præfationem pro Præcepto non agnoscant; unde tandem emunduri sint & illi integrum numerum Denarium præceptorum, nisi sententias illas, de quibus quæstio est, in duo Præcepta distinguendo?

72.

Tertia itaque Divisio superest, quæ verba illa, *Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi à terra Aegypti*; Proœmi seu Præfationis solum, non Præcepti loco, habet; pro Primo autem Præcepto sententiam illam; *Non erit tibi Deus alius*; pro secundo; *Non facies tibi sculptile*, usque ad, *Custodientes præcepta mea*; Præceptum denuque de Concupiscentia pro uno numerat. Atq; hæc sententia omnium videtur verosimillima, siue spectemus rationes ex Scriptura hauritas, siue Authoritates veterum, optimorumque scriptorum.

73.

Rationes quod attinet, eæ ex superioribus facile peti possunt. Positis enim iis, quæ de prioribus divisionibus dicta sunt; nulla alia divisio locum habere potest. Præceptum Decimum nonnisi unicum esse, sup. ch. 56. & seqq. ostensum; Præfationis verba sola non constituere posse Præceptum distinctum, suprà thes. 68. 69. visum; Sententias illas, *Non erit tibi Deus alius*; & *Non facies, &c.* diversa constituere præcepta, thes. 61. & seqq. jam probatum.

74.

Quod si etiam *Authoritates* respiciamus; facile hæc sententia palmam cæteris duabus præripit.

Hebræos quod attinet, quamvis Talmudici, & neoterici Rabini, aliter sentiant; attamen pro hac sententia stant duo vetustissimi scriptores, Philo & Josephus. Philo, Judæus natione, quem Hebræi יהודיס ידד יהודיס *Jedidjah Alexandrinum* vocant (יהודיס *Jedidjah* enim Hebraicè idem quod *Philo* Græcè) quiq; temporibus Apostolorum vixit, & majorum suorum placita ac traditiones nec ignorasse, nec neglexisse videtur, uti patet ex eo, quod in lib. de Circumcisione scribit; *Hæc sunt*, inquit, *quæ ad aures meas pervenerunt tradita per manus à Divinis viris nostris majoribus, qui Moysi placita diligenter explicaverunt suis Traditionibus*; Is, inquam, in lib. de Decalogo hanc divisionem tradit disertè, dum ait; *Ille potior quinarium* (1.) *de Monarchia loquitur, quâ mundus regitur,* (2.) *de*

(2.) *de statu, simulachrisq; & id genus manufactis operibus.* (3.) *de non assumendo in vanum Dei nomine, &c.* Et ab initio libri *De legibus specialibus*, manifestè iterum has sententias, *De non colendis aliis Diis præter unum; & De non fingendis simulachris*; pro duobus præceptis ponit. Eandem sententiam amplexus est Josephus Antiquitatum Judaicarum lib. 3. *Docet enim nos Primum Præceptum, Deum esse unum & hunc solum colendum; Secundum, Nullum animalis simulachrum faciendum & adorandum; Tertium, Non temerè jurandum, &c. Decimum, Nihil alienum concupiscendum.* Hi duo scriptores antiquissimi & illustrissimi, sacerdotali de genere ambo prognati, & ab Hieronymo in Catalogum Scriptorum Ecclesiasticorum relati; Ille etiam, tanquam אִישׁ חָכָם vir sapiens & eruditus, multorumq; librorum editione clarus (ut Gorionides eum describit lib. 5. cap. 45.) Legatione pro Judæis ad Imperatorem Cajum celebris; facile hac in parte contra Talmudicorum & Neotericorum Rabbīnorum auctoritatem nobis præpollent.

Et, si penitiùs omnia vasti illius Operis Talmudici gurgustia explorare luberet, nonnulla fortè & illic se vestigia offerrent, quæ monstrarent, nec ignoram; nec omninò improbatam illis hanc olim sententiam fuisse. In Tractatu Horajoth c. 2. fol. 8. 2. inquit R. Ismaël אִיזוּ הָיָא מַצּוֹה שְׁהָיָא נֶאֱמָרָה בְּתַחֲלִילָה הָיָא אוֹמֵר וְ עַל Quodnam est præceptum, quod primo dictum fuit? Responde; Illud de Idololatria; vel de Diis aliis. Ergo non illud; Ego sum Deus tuus, &c. Huc quoque pertinet, quod veteres Hebræi dixerunt, אָנֹכִי וְלֹא יְהִיָּה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים I. Ego sum; & Non erit tibi Deus alius; *sermone uno* (h. e. Præcepto uno; eam enim vim hîc habet nomen דְּבַר dicta sunt, sicut scriptum est; Semel loquutus est Deus duo; hoc audivimus, Psal. 62. Meminit hujus R. Isaac Arámah in libro עֲקֵדַת יִצְחָק Ligatio Isaaci, fol. 123. col. 2. ad explicationem horum verborum, *Non erit tibi Deus alius.* Alia quoque essent, quæ huc accongeri possent, si scrupulosius omnia examinare luberet.

Christianorum Patrum Auctoritatem si attendamus, uberrimam illorum habemus copiam, eorumque optimorum, qui hanc sententiam sunt amplexi. Athanasius in Synopsi Sacræ Scripturæ lib. 2. Gregorius Nazianzenus Carm. 35. Ambrosius in capite VI. Epist. ad Ephes. Scriptor Operis imperfecti in Marth. Chrylsto-

Chrysostomo tributi Homil. 49. D. Hieronymus in Epist. ad Ephes. cap. 6. v. 2. Idem quoque senserunt Sulpitius Severus (qui Hieronymi & Augustini temporibus vixit) lib. 1. Historiæ sacræ. Procopius in Exodum, Rupertus, Zonaras Annalium T. 1. & alii. Horum & aliorum Authorum verba qui legere cupit, vel ipsosmet adeat, vel Amandum Polanum in Symphonia Catholica cap. 33. Chamierum in Panstratia Catholica, De Imaginibus lib. 21. cap. 8. Gerardum Volsium in Theſibus de Divisione Decalogi, ubi hæc & alia reperiet.

Ex recentioribus non pauci, etiam ex iis, qui primam sententiam aliâs sequuntur, produci possent, qui hanc vel approbant, vel saltem non improbant. Oleastrius, ex præcipuis Inquisitionis olim Patribus, ad Exod. 20. postquam inculcasset, illa verba, *Non facies tibi sculptile*, inchoare præceptum secundum; *Recordare Sabbathi*, præceptum quartum; ad illa verba, *Non concupisces uxorem*, sic scribit: *Non est distinctum præceptum hoc à sequentibus, ut scil. Desiderium uxoris constituat unum præceptum, & Desiderium bovis & asini aliud, sed omnia hæc ad idem præceptum pertinent.* Johannes Merceus, Professor olim Regius Parisiis celeberrimus, Chaldæam Onkeli interpretationem Latinè exprimens, ita numeris distinxit, ut præceptum primum constituerit, *Non erit tibi Deus alius præter me*: secundum; *Non facies tibi simulachrum, &c.* Decimum de Concupiscentia, nonnisi unum. Petrus Galatinus in Opere de Arcanis Catholice veritatis lib. 11. cap. 2. ita quidem enumerat præcepta decem, ut primum & secundum jungat; sed in alia ipsum fuisse sententia, videtur prodere capite quarto ejusdem libri. Producit illic locum quendam Talmudicum, in quo variæ proponuntur sententiæ de numero præceptorum Mosaicorum; Unus dicit, esse 613. Alter dicit, esse 611. sed duo adhuc alia præcepta haberi Exodi vigesimo capite, ubi dicitur; *לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים* על פני לא תעשה לך פסל וכל תמונה *Non erit tibi Deus alienus ante facies meæ, vel, coram me: Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, &c.* Sic legitur in Galatino; cum tamen in Talmud ipso, Maccoth fol. 24. col. 1. & in Pugione Christianorum Martini Raymundi parte 3. Distinct. 3. cap. 12. (ex quo libro omnia sua descripsit Galatinus) legatur; *אֲנִי וְלֹא יִהְיֶה* *Ego sum Dominus Deus tuus*; & *Non erit tibi Deus alius.* Unde hoc, cum in libris ci-

Officia erga Deum aut Communia sunt , aut certi temporis Propria.

78.

Communiasunt vel Interna, vel Externa. Interna mandantur sententiâ Præcepti primi. Externa spectant gestus vel verba; Illa secundum; hæc tertium præceptum declarat.

79.

Propria certi temporis officia exhibet sententia præcepti quarti.

80.

Officia erga Proximum comprehenduntur sententiis aliquot specialibus & unâ generali.

81.

Speciales sunt vel circa Personas vel circa Res. Circa *Personas*, vel *Inæqualium*; Superiorum sc. & inferiorum; vel *Æqualium*; quoad *Vitam*, Præcepto VI. quoad Castitatem, præcepto VII. Circa *Res*, quoad *Possessiones* & bona externa, vitæ nutriendæ destinata, præc. VIII. & quoad *Famam*, præcepto nono.

82.

Generalis sententia, de Concupiscencia, est decima.

83.

In *Specie* porrò quoad Formam Decalogi internam, & sensum Præceptorum, notandum occurrit; *primo*, quòd præcepta quædam, & quidem major pars, octo videlicet, sint Prohibentia, quædam Præcipientia; vel, ut alii dicunt, quædam Affirmativa, quædam Negativa. Hebræi illa appellant מִצְוֹת; hæc שְׁלֵשִׁים: *deinde*, quòd sint Generalia.

84.

Ubi autem observandum, *primo*, Sub præceptis affirmativis negativa, & sub negativis affirmativa contineri, hoc est, Præceptâ virtute, vitium contrarium prohiberi; & Prohibito vitio, virtutem contrariam præcipi: *secundo*, quòd generalia sunt per partes explicanda, & sub genere comprehendantur species; In specie præcipi, cognatæ species, & totum genus, sub causâ effectus, sub effectu causæ, omniaq; antecedentia & occasiones, sub relato correlatum: quæ omnia circa explicationem Decalogi accuratè sunt observanda. Conter sup. thel. 34.

Quæritur hîc; *Qua causa sit, cur præcepta Decalogi pleraque enunciata sint negative בְּלִשׁוֹן שׁוּלִי, & non בְּלִשׁוֹן מַחֲיִיב affirmative?*

R. Prima causa peti potest ex eo, quod modo dictum; quod cum Affirmantia comprehendant Negativa, & vice versa; parum interfit, quocunque modo illa sint enunciata, cum uterque sensus in omnibus sit comprehensus, adeò ut hæc distinctio non sit rei, sed modi tantum. Deinde autem ideò quoque videtur Deus hanc enunciandi rationem in majori parte observasse, quia in præceptis negativis major est emphasis, utpote quæ semper ligant, & ad semper: affirmativa autem quidem semper, sed non ad semper, utpote quæ multis circumstantiis distinguere sit necesse, ubi, quando, quomodo, &c. Adde quòd in nobis post lapsum, primum opus Resipiscentiæ est, ut recedamus à malo, ut qui in malo nati sumus; secundum demum opus, Effectio boni, Psal. 34. v. 15. & 37. v. 22.

Abarenel in Exodum, eandem quæstionem movens, responderet id inde esse, כִּי מֵה שְׁחִיב חוּמֵי הַדְּבָרִים, *quod ita sint concepta, prout materia rerum id in singulis præceptis exigebat*; ac sigillatim postea ostendit, cur hoc præceptum affirmativum, illud sit negativum. Verum, quia illius rationes quædam sunt בְּלִי טַעַם *irracionales & insipide*, illis producendis superledebimus. Tandem tamen rectè subdit, hoc inde quoque esse, שֶׁנֶּאֱמָר וְכָלֵלוּ שָׁם, *quòd sub interdictis præcepta quoque comprehendantur.*

Quæritur insuper; *Cur Divinum hoc oraculum, in concione tantulorum millium singulos appellet in numero singulari, non universos?*

R. Videtur hoc Deus his potissimum de causis fecisse; Primo, ut doceret, non genera singulorum tantum, sed singula generum hîc includi, neminemque cujuscunque status, ætatis, sexus, aut conditionis, hîc exemptum esse, sed Legem hanc omnibus & singulis esse dictam, singulos tangere & obligare; nec aliam esse Viri principis, quàm minimi de plebe Hebræi conditionem, Deut. 29. v. 10. II. Vos astatu hodie omnes vos coram Domino Deo vestro, Principes vestri tribuum vestrarum, Seniores vestri, & Præsecti vestri, Omnes viri Israël: Parvuli vestri, Uxores vestra, & Peregrini tui, qui habitant

*habitant in medio castrorum tuorum, à Caesore lignorum tuorum, usq. ad Haurientem aquas tuas &c. Secundo, ut intelligerent, Deum, qui singulos hinc alloquitur, singulos quoque, ut cognoscere, sic observaturum, & singulorum praevaricantium severum vindicem & ultorem futurum, Ibid. v.18. Ne forte sit inter vos vir, aut mulier, aut familia, aut tribus, cujus cor avertat se &c. v.19. Sitq. cum ipse audierit verba maledictionis hujus, ut benedicat sibi in corde suo, dicendo, Pax erit mihi &c. vers.20. Non vult Jehovah parcere ei &c. vide & Psal.50.16.17.18.19.20. & 21. Cum hoc consentit, quod Rabbi Moses bar Nachman scribit: נאמרו כל הדבורים כולם בלשון יחיד אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם שמע'תשמעו להזהיר כי כל יחיד מהם יענש על המצוות כי עם כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד יוצל עפיהם ויבאר להם משה זאת חכמה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים h.e. *Enunciata sunt precepta omnia in singulari numero; Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te, &c. non verò in plurali, sicuti inceperat, Vos vidistis, Exod.9.4. Item: Si obediendo obedieritis voci meæ, v.5. ut moneret, unumquemq. propter transgressionem preceptorum punitum iri, eò quòd Deus cum unoquoq. loquatur, & unicuiq. precipiat, nec existiment, ista majori duntaxat parti dicta esse; singulares autem quosdam exceptos & immunes esse. Hunc finem & scopum explicavit illu Moses in fine Legis, in sectione אתם נצבים, Deut. cap.29.&30.**

87.

Denique quæritur etiam à nonnullis; *Cur in his preceptis singulis Legislator transgressoribus nullas pœnas speciales decreverit, sicut alii Legislatores solent facere?*

Respondet Philo; *Quia Deus erat, & consequenter bonus Dominus, solum bonorum author, mali verò nullius; proinde existimavit, nihil magis naturam suam decere, quàm ut salutaria precepta daret pura, non admixtis pœnarum terroribus, ne quis impudens metu, malo consultore usus, invitus pareret, sed potius ut sapiens rationem, voluntatemq. sequutus, verteret se & applicaret ad id quod est optimum, &c. Similiter scribit Abarbenel, quòd Deus noluerit his præceptis Israëlitas pœnis propositis terrere: sed ad studium virtutis invitare.*

His addi potest *secundo loco* & hæc ratio, cujus etiam meminit Abarbenel, quia sunt נאמרים כולם מצות הרבה *sententia gene-*

rales, complectentes præcepta multa, quorum diversæ sunt pœna, quæ aliis in locis in Lege passim sunt expressæ.

Tertiò denique, ne ex inæqualitate pœnarum, inæqualitatem præceptorum nobis imaginàremur, & forè cogitaremur, ea quæ leviolem habent pœnam, minus esse necessaria: sed æqualiter omnibus observandis studeremus & operam darem. Unde illa cuiusdam ex Patribus Hebræorum sententia; *הוי יודר במצוה אחת יודע מתי שכן של מצוה* h.e. *Esio admonitus de præcepto levi sicut de præcepto gravi: quia ignoras mercedem præceptorum.* Quò accedit, quòd Deus ipsemet omnia & singula præcepta terribili voce promulgare voluerit.

Sed satis de Forma Decalogi.

88.

FINIS Decalogi quis sit, breviter quoque dispiciamus. Fines Decalogi dati plures adferri possunt. Principales autem & præcipui sunt sequentes tres;

Primus, ut nos doceat cognoscere peccata, & miseriam nostram; per collationem scil. nostri cum illa perfectione, quam Lex à nobis requirit, & applicatione maledictionis Legis ad nos. Nam *per Legem est agnitio peccati*, ad Rom.3.19. *Peccatum non cognovi nisi per Legem: Nam etiam cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, Non concupisces*, cap.7.v.7. *Conclusit Deus omnes in contumacia*, scil. per Legem, cap.11.v.32. Sic, *Conclusit Scriptura* (id est, Lex) *omnia sub peccatum*, ad Galat.3.22. quatenus scil. Deus per Legem omnes contumaciæ arguit & convincit, ut Theophylactus exponit. *Maledictus, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis*, Deut.27.26. *Lex iram efficit*, id est, iram Dei denuntiat, nos quæ subiectos esse iræ Dei proclamat, Rom.4.15.

Secundus finis est, ut injustitiâ nostrâ, & justitiâ seu irâ Dei monstratâ & ob oculos positâ, ad Christum, tamquam *ἡμεῖς θεοῦ* (ad Hebr.7.v.22.) ejusque justitiam & gratiam querendam nos deducat, ad Rom.10.4. *Finis Legis est Christus ad justitiam cuius credenti ad Galat.3.22. Conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus*, & v.24. *Lex pedagagus noster fuit ad Christum.*

Tertius finis est, ut sit norma & regula rectè & sanctè vivendi seu, bonorum operum, docens nos, quæ opera Deo placeant, quæve

quæve unpuceant, *Plal.I. v.2. & 119. 1. &c. per totum Psalmum*
1. ad Timoth. i. v. 9. Finitu mandatu est charitas ex puro corde &c. ad
Rom. 13. v. 8. 9. 10. Nemini quicquam debet, nisi hoc, ut alii alios dili-
gatur. Nam qui diligit alterum, Legem implevit.

89.

Corónidis loco quæritur hic, *An Decalogus ad nos quoque, Christia-*
nos pertineat?

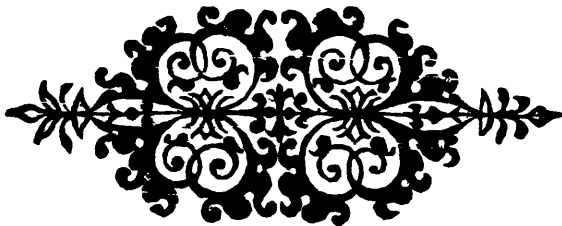
Quid ad hanc quæstionem sit respondendū, ex parte jam ex his
 quæ superiori theli dicta sunt, liquere potest. Nam quia & Pec-
 cati agnitio, quæ ex Lege, ceu speculo resplendet, & Gratia in
 Christo nobis exhibita desiderium; quod Lex in nobis excitat,
 & Bonorum operum studium, cujus normam eadem Lex nobis
 præscribit, non solum ad Judæos, sed & ad Gentes pertinet;
 Decalogus quoque procul dubio ad illos pertinebit. Huc acce-
 dunt rationes quoque aliæ. Nam Christus & Apostoli Legem
 hanc confirmarunt & commendarunt, quod utiq; non fecissent,
 nisi ad N. Test. cives quoque spectaret. *Christus* quidem *Matth. 5.*
v. 27. Non veni Legem solvere, sed adimplere; quibus verbis ipsum de
 Decalogo loqui inde patet; quod toto illo capite præcepta ejus
 interpretatur. Sic *Matth. 22. v. 37. & seqq.* summam ejus est com-
 plexus, & suâ autoritate communivit; quod utique non fecisset,
 si eam abrogatam voluisset. *Apostoli* quoq; subinde præcepta De-
 calogi nobis inculcant & commendant. *Paulus* ad *Rom. 13. 9. ad*
Eph. 6. 2. Jacobus cap. 2. 8. 10. 11. Adhuc, si ad Judæos solos Lex
 hæc pertinebat, quomodo *Paulus* ad *Rom. 7. & 2. capp.* in eo to-
 tus est, ut prober, Judæos & Gentiles esse transgressores Legis?
Præterea; quia Decalogus nihil est aliud, quàm repetita à Deo post
 lapsum hominis summa Legis naturalis, quâ omnes homines ob-
 ligantur, *Rom. 1. & 2. Deniq;* Si præcepta moralia Decalogi, per
 Moysen data, cessarunt; vel ideò fit, quia Deus illa revocavit, vel
 ab initio, quando ea tulit, solum ad determinatum tempus ea va-
 lere voluit. Neutrum autem dici potest. Non primum, quia ab-
 surdum id esset Deo affingere. Non secundum; quia id quod
 perpetuum suâ naturâ est, non est probabile Deum ita præcepisse,
 ut ejus jussio tandem antiquaretur, quasi aliquid Legi morali no-
 cuisset, quod aliquando externo præcepto fuit inculcata & con-
 firmata.

Errant itaque 1. Illi, qui negant, Decalogum ad nos Christia-
nos pertinere. 2. Qui Legem Moſis imperfectionis arguentes,
eam à Chriſto & completam, &, tamquam doctrinæ ſuæ contra-
riam, correctam volunt. 3. Qui Decalogi obſervationem & fa-
cilem & poſſibilem homini in hac vita eſſe contendunt.

4. Qui Juſtificationem ſuam in Lege ſeu Operibus
Legis quærunt.

S O L I   D E O   G L O R I A .

EXERCITATIO SACRA
IN
HISTORIAM IN-
STITUTIONIS SS. COENÆ
DOMINICÆ:

In quâ præcipuè
DE PRIMÆ COENÆ RITI-
BUS ET FORMA.

Conscripta à
JOHANNE BUXTORFIO,
SS. Th. D. & Ling. Heb. Prof.

B A S I L E Æ,

Impensis Hæred. LUDOVICI KÖNIG.
M. DC. XLII.

JOSEPHUS SCALIGER
Lib. VI. de Emendatione
Temporum.

SI Christus, ut quidam hostes bonarum literarum pertem-
dunt, non obstrinxit se ritibus Judaorum, quare igitur
omnia hic sunt, quæ in Rituali Judaico extant? Quare
omnia simillima sunt? Et tamen illis Criticis videtur im-
pium, Christum illis Legibus obnoxium facere. Sexcentis ar-
gumentis confutari possent, si tanti essent, ut illorum sen-
tentia aliquid apud nos ponderis haberet. Sed cum sciamus,
hoc ab illis dici magis odio bonarum rerum, quas ignorant,
quàm veritatis amore, illos missos faciamus: aquos autem
Lectores ad gesta Paschatis Christiani, cum ritibus prisco-
rum Judaorum contendenda, invitamus: ut cum viderint,
ea omnia, quæ in Evangelio traduntur, in ritibus Judao-
rum sine ulla discrepantia eodem modo præcepta esse, tunc
verè judicare possint, utra verior sententia, eorum qui
omne Antiquitatis studium oderunt, an nostra, qui hæc ad
illustrandum Evangelicam historiam sedulò collegimus.

Idem Ibidem.

Si quis neget Canones in Digestis Talmudicis antiquos
esse, idem est ac si quis capita Papiniani, Pauli, Ulpiani,
& aliorum Jurisconsultorum, in Digestis Justiniani produ-
cta, neget esse eorum Jurisconsultorum, quorum
nomine citantur. Quod nemo
sanus dixerit.

EXERCITATIO SACRA

IN

HISTORIAM INSTITUTIONIS

SS. COENÆ DOMINICÆ,

In quâ præcipuè

DE PRIMÆ COENÆ

Ritibus & formâ.

I.

ON immeritò in magno semper, apud omnes cordatos, Antiquitatis studium fuit æstimio, quo, in Divinis pariter & Humanis, cuncta ad primam & veram suam originem revocantur & reducuntur. Ea siquidem rerum humanarum est inconstantia & vicissitudo, ut nihil, quantumvis optimum, in eodem diu permaneat & perseveret statu. Proni sumus naturâ omnes, ad novitates & mutationes; adeò ut difficile sit mentes nostras, etiam in illis, quæ tamquam recta & vera semel, cum judicio & ratione, approbarunt, intra eosdem terminos, & eadem in sententia, diu continere.

II. Experientia verum hoc esse docet, proh dolor! temporum præteritorum, docet hodierna; idq; non solum in Republica, sed cum maximè in Ecclesia; adeò ut, nisi Deus subinde viros quosdam eximios excitasset, qui doctrinam cœlestem, à novis & superstitiosis expositionibus, interpolationibus, additio-

nibus, detractationibus, aliisque corrupteis, indeinenter vindicassent, & in pristinum statum revocassent, jam diu de ea actum & conclamatum esset.

III. Ab hoc nobilissimo & laudatissimo studio celebris est inter Hebræos Esdras cum suo collegio, qui, Ecclesiam Judaicam, & totam Cultus Divini rationem, post captivitatem Babylonicam, à variis corruptelis, erroribus & vitiis, in Babylonia attractis, repurgavit, omniaq; pristinae integritati & puritati restituit. Unde pervulgata hæc, apud priscos Hebræos, est ipsoꝝ laus & commendatio, שְׁהִחְזִירוּ עֲשֶׂרָה לְיוֹשֶׁנָּה quòd *Coronam* (Legis scil.) *in pristinum & antiquum statum restituerint.*

IV. Diligenter autem circa Antiquitatem hoc imprimis est observandum, eam demum solam & veram esse Antiquitatem, quæ prima: cætera omnia, etiam vetustissima, si ad hominum memoriam exigantur, esse nova, si non sint prima. Hinc Hebræi *Antiquum* & *Primum* uno & eodem designant vocabulo קְדֻמוֹת *Kadmon*. Et קְדֻמוֹת *Kadmuth*, pariter est *Antiquitas* & *Principium*; quinimò ipsa etiam *Æternitas*, quâ nihil est prius, nihil antiquius, hoc designatur nomine. Sic de Æternitate Dei acturi Hebræorū Theologi, eam vocant קְדֻמוֹת *Kadmuth*, & Deum קְדֻמוֹת *Kadmon*, ut hoc sensu קְדֻמוֹת *Antiquitas* & נְצִיחוּת *Æternitas*, קְדֻמוֹת *Antiquus* & נְצִיחִי *Æternus* hic sint ipsis Synonyma. Videatur Josephus Albo in libro *Ikkarim*, seu Articulorum fidei par. 2. cap. 18. Ita in quæstione de Æternitate Mundi, contra Aristotelem & alios Philosophos disputantes, Æternitatem vocant קְדֻמוֹת, Creationem ejus חֲדוּשׁ *Novitatem, Innovationem*: & cum Mundum volunt dicere Creatum esse, solent dicere, illū esse חֲדָשׁ *Chadafsch* Novum. Videatur hic R. Moses in *More Nevochim* parte secundâ. Si ipse Mundus
Hebræis

Hebræis *Novus*, ejusque creatio *Nova*, quid de plurimis erroribus & superstitionibus, aliquot millenis annis, post mundum creatum natis, dicendum, quæ pro קדמוני *Antiquis* sæpè nobis obtrudi volunt?

V. Ad hanc Antiquitatem revocat Christus Judæos in materia de Conjugio & Divortio, in qua per Moſen Deus aliquid indulſit, dicens; *In principio non erat ita.* Benè etiam in hūc ſenſum dixit Cyprian. lib. 2. Epist. 3. *Non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putaverit, ſed quid, qui ante omnes eſt, Chriſtus, prior fecerit. Neque enim hominis conſuetudinem ſequi oportet, ſed Dei veritatem, &c.*

VI. Hæc regula ſi in Eccleſia ſemper obſervata eſſet, atque etiamnum exactè, ſepoſitis præjudiciis, obſervaretur, brevis ſanè & plana, multarum graviffimarum controverſiarum, quibus Eccleſia Dei miſerè ſcinditur & dilaceratur, foret decifio.

VII. Verùm non eſt inſtituti mei ex profeſſo nunc de hac re agere. Eò duntaxat hæc dicuntur, quòd, ſi uſpiam alibi, in materia de Sacra Domini Cœna, perquam utilis hæc res ſit ac neceſſaria. Nā; ut olim Iſraëlitæ Paſcha, propriis ſuis commentis & traditionibus, foedè mox & turpiter contaminârūt, ut vel ex hodierniſpſorum ritibus plus quàm ſatis eſt videre: ita, ſi nos Chriſtiani primam & genuinam Sacræ Cœnæ Inſtitutionem & formam ſemel deſeramus, fieri non poteſt, ut non periculoſè aberremus, & ad plura paulatim humana commenta de labamur, juxta illud veterum Hebræorum proverbium, linguâ Babylonica conceptum; שְׁשִׁמָה כִּיּוֹן דְּעַל עַל *Errori quando ſemel ingreſſus paſſet, indefinenter progreditur & incrementa ſumit*, in Bava baſra fol. 21. I. Dato inconvenienti uno, ſequuntur plura. Experientia fidem facit.

II X. Proinde nihil me extra oleas, & Professionem meam, facturum arbitratus sum, si in SS. Theologiae studiosorum gratiam, Formam & Ritus primæ Coenæ, à Christo ipso usurpatos, tum ex Historia Evangelica & Apostolorum scriptis, tum ex Hebræorum penetralibus, paulò accuratiùs excutere & enucleare fategero. Sic enim procul dubio non solum meliùs & solidiùs, quàm vera & genuina nostræ quoque Celebrationis forma esse debeat, constabit, sed & illis, quæ à summis Viris de ista re hætenus scripta sunt, lux haud poenitenda fortè accedet.

IX. Nam, cùm Sacramentum hoc in locum Coenæ Paschalis successerit, ejusque occasione, atq; adeò ipso ejus festi tempore, à Christo sit institutum & sanctum, dubium nullum est, quin rituum, illo tempore inter Judæos in Coena Paschali, & cæteris convivii, usitatorum cognitio, magnam quoque ad Coenæ Dominicæ formam accuratiùs cognoscendam, lucem afferre queat.

X. Quia verò כל הידוע היא בידיעת הסבור *omnis cognitio est per cognitionem causarum*, optimam hujus quoque tractationis methodum futuram existimo, si juxta causarum ordinem a me instituat. Quod dum facere aggredior, Divina mihi assistat gratia, & ad veritatis illustrationem oculos benignè aperiatur.

I. DE CAUSA EFFICIENTE.

XI. CAUSA EFFICIENS & *Author* seu *Institutor*, sacri hujus Convivii, est Dominus noster JESUS CHRISTUS, I ad Cor. II. 23. 24. Matth. 26. v. 26. &c.

XII. Dupliciter verò Christus Sacræ Coenæ est author; primò *Exemplo*; dum primus Idem fuit ejus Administer, & Apostolis suis, aliisque Ecclesiæ Ministris
deinceps

deinceps futuris, actionibus suis exemplo prævit,
 quod imitarentur in dispensatione ejus. Christi enim
 actio hic nostra est institutio; planè ut Johan. 13. 15. ait:
Exemplum dedi vobis, ut, prout ego feci, sic faciatis & vos:
 Secundò, *Verbo & Mandato*, dū ait, *Hoc facite*, Luc. 22. 19.
Hoc, scil. quod ego nunc feci, vobiscum accumbendo, Panem ac-
 cipiendo, benedicendo, frangendo, inter vos distribuendo: Pocu-
 lum iterum, &c. *Facite*, scil. posthac & vos: idque 1. quatenus
 legitimi à me constituti Apostoli, Præcones & Ministri Evangelii,
 actiones illas sacras, quas à me nunc vidistis, iisdem ritibus obeun-
 do, & administrando; Vos, inquam, & quicumque in hoc officio
 legitimi vestri successores erunt: 2. quatenus Discipuli mei, ea-
 dem signa & Symbola sacra accipiendo, panem edendo, pocu-
 lum bibendo, &c. Vos, inquam, & quicumque, per veram fidem,
 mei in posterum erunt discipuli, Ecclesiæ & corporis mei mem-
 bra: quia utroque respectu vestra interest, meam mortem, ad fi-
 dei tum vestræ, tum aliorum, confirmationem commemorare.
 Istum horum verborum esse sensum, nemini, nullo præjudicio
 præoccupato, & circumstantias totius hujus sacrae actionis æquā
 lance ponderanti, potest esse dubium. Sed quædam adhuc de iis
 dicentur infra, ubi de Fine agemus, Vide Th. 88.

XIII. Occasio Institutionis hujus Sacramenti, fuit
 Celebratio Paschatis, quod eodem tempore cum dis-
 cipulis celebraverat. Quia enim hoc ultimum erat Pa-
 scha, quod Christus in his terris secundum Legem ce-
 lebraturus erat, illudque in posterum, tanquam lega-
 le & typicum, morte Christi, per Agnum ejusque ma-
 c-
 tionē, figuratā, & jam-jam subsecuturā, abrogandum
 erat; Christus Novum hoc Sacramentum in locum
 Paschatis substituere voluit; non, ut Agnus Pascha-
 lis erat, mortis & passionis ejus futuræ umbram &
 figuram; sed ejusdem jam peractæ, & beneficiorum
 ejus, suavissimum & dulcissimum *πρωτόγονον*. Hinc
 scribit Orig. in Matth. Tract. 35. *Dissolvens Judaicum*
Pascha, & tradens secundum Novum Testamentum disci-

pulis suis, &c. ut per hoc Novum Pascha illud succidat antiquum. Et Hieron. in Matth. cap. 26. A Typico Paschate, quod impleverat, ad verum Pascha Sacramentum transgreditur: quod in sui memoriam (ut est in Glossa ordin.) Ecclesiam frequentare volebat.

XIV. Circa primam hanc præsentis Exercitationis partem, sequens, ad Historiam Institutionis Sacræ Cœnæ exactiùs cognoscendam, incidit quæstio; *An Christus in Cœnâ Paschali, & eâ adhuc durante; An verò, post eam penitus peractam & absolutam, de novo accubuerit, & Sacramentum hoc instituerit?*

Tres hîc sunt Virorum Doctorum sententiæ:

Prima est eorum, qui duplicem in Judæorum Paschate faciunt Cœnam; primam, eîus Agni: alteram, Azymorum, tamquam Menisarum secundarum & *ἑπομένων* Cœnæ Paschalis. Itaq; existimant, Cœnam hanc sacram in Mensis secundis, Azymorum videlicet, institutam, adeo quæ Cœnam illam *ἀπολυπνὴν*, quasi in suam Cœnam, Christum commutasse, iisdem penè ritibus & formâ, ut Gilbertus Genebrardus scribit in Chronologia p. 216. Huic sententiæ, si non primam originem (video enim in eundem quoque sensum à nonnullis adduci Ben. Ariam Montanū in Matthæum) magnam sanè confirmationem dedit autoritas summi & incomparabilis viri Josephi Scaligeri, qui in illustri illo, de Emendatione temporum, opere in eam inclinasse videtur, in prima præferti editione, in qua expressè dicit, hoc, quod Christus hic recit, *in mensis secundis, & in* *חֹדֶשׁ הַפִּסְחָה* hoc est, (ut ipse interpretatur) *Cœnâ ἀπολυπνὴν factum esse.* Plura eo in loco differit ex Hebræis, de veteri ritu celebrandi Pascha tempore Mesis, quæ huic sententiæ favere videntur. Et licet in secunda editione quædam immutâr, præcipua tamen remanserunt. Quia itaq; verbis tantu Viri permoti, multi hactenus in istam sententiam concesserunt, eaq; pæsim ad confirmationem ejus in medium, tamquam indubitata, producunt, operæ pretium erit, ut, qualia ea sint, & quatenus ad historiæ hujus illustrationem faciant, expendamus. Sic enim non solum erroneæ quædam hypotheses, & falsa fundamenta removebuntur: sed &, ad certiore & accuratior

tionis quaestionis *opus* actionem & declarationem planior
via sterneretur. Verba Scaligeri lib. 6. de Emendar. Temporum,
edit. secundæ, hac dere, sunt ista:

[1] Duplici cenâ fungebantur in ritu Agni Paschalis. Quinetiam
omnia solennia maxima, ut Pascha, Pentecoste, Scenopegia, florentibus
opibus Judæorum, ac templo stante, semper duarum cenarum commissio-
ne transgebantur. In priore hostis immolatis vescebantur: hoc erat Sa-
crificium illius diei. In altera quedam caneantur ἐξ ἡμετέρας καὶ διαφό-
ρας, & vocabatur סעודה מפסקה, hoc est, Δείπνον ἀπολυτικὸν Cœna
dimissoria, quæ erant Secundæ veluti Mensæ apud Gentiles. Et mox:
Sic Hebræi, epulis sancti, secundus mensis gratias Deo agebant, & portio-
nem circumferebant. Id quod, hodieq, retinent. [3] Secunda autem
mensæ ab aliorum solennium mensis multum discrepabant. Nam illæ
in aliis solennibus variis bellariis instruebantur, easq, aut Græco verbo
[4] אֶפְסִיקוֹן אֶפְסִיקוֹן v. aut patrio [5] קִנּוּיָא Kinnuach vocabant. In
Paschali autem epulo ipsi convivæ interdicebantur omni genere bellario-
rum, ut est in Canone Ritualis; אֵין מִפְסִיָרִין אַחֵר הַפֶּסַח אֶפְסִיקוֹן Metà
דֹּם הַפֶּסַח אֵין מִפְסִיָרִין דֹּם הַפֶּסַח אֵין מִפְסִיָרִין דֹּם הַפֶּסַח. [6] In locum enim bellario-
rum afferebatur in tryblis acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quo-
rum quia tristis succus, & amarus, propterea ex aceto, ac alius nescio qui-
bus, embamma conficiebatur, in quod azyma & amara illa olera intin-
gebantur. Vocabatur חֲרוֹסֶת. Id hodie conficitur ad spissitudinem il-
lius embammatis, quod vulgò Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli
Mustardam à sinapi vocant. Erat enim satura olerum amarorum,
quæ alius ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudi-
cis, Titulo פְּסָחִים עֲרִיבֵי פְסָחִים, ut in his verbis: חֲבִיאוּ לִפְנֵי מִצָּה וְחֲרוֹסֶת
Anteposuerunt illi tortam azymam, & embamma. Primum igitur
offam azymam in illud intingebat paterfamiliâs, quam devorabat.
[7] Deinde sub gauſape, aut mappa, aliam tortam azymam reserva-
tam, in tot frustra frangebat, quot in contubernio sive δεσφῆα conviva-
tores erant. Frustum erat magnitudine olivæ, quod singillatim & ordine
omnibus porrigebatur. [8] Cum igitur paterfamiliâs offam in tryblis
intinctam devoraturus esset, hæc præmittebat; בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵכַרְךָ
אֲשֶׁר קָדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה
Εὐλογεῖς ὁ θεὸς ἡμῶν, βασιλεῦς τῶ κόσμου, ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν τῶν ἐντολαῶν
αὐτῶν, καὶ ἐπιτελεσάμενος ἡμῶν κατὰ τῶν ἐντολῶν σου ἀγαθῶν &c. Hoc car-
mine functus paterfamiliâs, & primus omnium azymis operatus, cum

nihil facit ad ipsius scopum & mentem: quia omnia in una cœna & mensa simul apponebantur; sic tamen, ut ordo invescendo observaretur. Frustra itaq; est, quod tùm Scaliger, tùm alij, de Duplici Cœna scribunt; Agni videlicet, & Azymorum.

2. Quod addit; *Omnia solennia maxima &c. duarum Cœnarum commissione transacta fuisse, quarum priore fuerint hostia immolata & comesta, altera δὲ ἀφαιρούμενη & ἑξαιρούμενη decantata, quæ סעודה מפסקת Δείπνον ἀπολυτικὸν Cœna dimissoria dicta fuerit*, id sine teste dicit. Libri Hebræorum certè nihil habent de ejusmodi duabus cœnis in his festis. De סעודה מפסקת *Sûda mafsêkes* invenio in Ritualibus Hebræorum: sed, nec in illis Festis solennioribus à Scaligero memoratis, neque eo sensû. *Primò* fit סעודה מפסקת mentio in Ritibus Jejunii, quod celebrare solent die 9. Julii, & inde communiter quoque ab ipsis vocatur תשעה באב *Tischa beâf*, hoc est, Nonus dies Junii; in memoriam Templi primi & secundi, igne immisso hoc die consumpti. *Deinde* quoq; mentio ejus extat in Festo diei Expiationum, quo iidem solenne admodum instituunt jejuniû. In Festo autem Paschatis, Pentecostes, & Scenope-gias, nihil quicquam de eo reperitur, neque reperiri potest, quod vel ex significatione ejus patet. Nam סעודה מפסקת non est Cœna Dimissoria, secundis mensis respondens: sed propriè, *Epulum vel Convivium cessare faciens, Finem imponens*, cibis scil. & refectio-ni ordinariæ. Ita autem vocatur ultimum Convivium, seu ulti-mæ epulæ, quas homo sumit ante Jejunia, post quas epulas nul-lus ipsi amplius, nisi exacto Jejunii die, cibus est concessus. Vi-deantur libri Rituales Judæorum, *Arba Turim*, Schylchan Aruch, Kol-bo, Levush, & alii, in הלכות תשעה באב Num. 552. & 553. & הלכות יום כיפור Num. 600. & 608. & alii. Est autem loquutio elliptica, pro סעודה מפסקת אוכלים *Convivium cessare faciens cibos*, ut ibidem legitur. Disputant etiam ibidem, Quinam cibi in ultima illa refectioe, סעודה מפסקת dictâ, liciti sint & per-missi? Delicatiores enim & lautiores prohibent, ut sunt carnes, sive coctæ, sive elixæ, & cætera ollâ cocta: Olera autem, & fru-ctus crudos, cum pane, permittût, &c. Jubent etiam in terrâ, non ad mensam, multò minus in sellis accubendo, hoc convivium su-mere, כדי שיהא נראה סעודה ענייה ושפלה *ut speciem habeat convivii humilis & calamitosi, &c.* Ex quibus apparet, סעודה מפסקת nec

esse *ἑστιαστος πασχαλὸν*, nec in festo Paschatis locum habere; ac proinde frustra hæc omnia hic proferri.

3. Quod de differentiis mensarum secundarum in Paschate, ab aliorum solennium mensis, subjungit; itidem fundamento caret. Nam, uti rectè ipsemet Scaliger ex Canone Paschali observavit, nulla bellaria in Cœna Paschali locū habebat, & post esum agni Paschalis nihil ampliùs edere licebat. Itaque nihil necesse est differentiam hanc aliquam constituere. Aperta ista res fiet ex iis quæ nunc sequuntur.

4. De voce אפיקומן *Aphicomen* eruditè observavit, esse Græcam ἄπικμο, & *Bellaria* vel *Tragemata*, in Mensis secundis apponi solita, significare. Et ita sumi videtur in allegato veteri Canone, qui desumptus est ex Talmud Tractatu de Paschate cap. ultimo. Strictiùs sumitur apud recentiores Judæos in Ritibus Paschatis vox hæc אפיקומן *Aphicomen*; videlicet pro Placenta illa mediâ, sub mantili aut mappâ in finem Cœnæ Paschalis, his temporibus retentâ à Patrefamiliâs (de qua consulatur Synagoga Iudæica cap. 13.) non loco bellariorum, quod probè norandum; sed loco ipsius Agni Paschalis, & in ejus memoriam; eò quòd eum extra terram Sanctam nec mactare, nec edere ipsos liceat. Itaque hodiè Placenta illa Caput & principalem quali partem Cœnæ Paschalis constituit; non ejus Appendicem. In finem autem Cœnæ אחר גמר הסעודה post absolutum & peractum epulum reservatur, quòd olim quoque, secundum ipsos, Agnus in fine Cœnæ Paschalis על השבע postquam aliis cibis jam utcung saturati essent, comestus fuerit. Canon enim Paschalis frequens est; הפסח אין נאכל אלא על השבע; *Pascha sive Agnus Paschalis non comeditur, nisi post saturitatem*, hoc est, לבסוף in ipso fine cœnæ, uti Maharil in Rituali suo exponit. Vide id in Talmud ipso, Pesachim fol. 70. col. 1. Hinc, uti olim post agnum Paschalem nihil ampliùs gustare licebat, quòd suavitas carnis agni tantò diutiùs palato inhæreret: sic hodiè post placentam istam, *Aphicomen* dictam, nihil ampliùs comedere licet, juxta expressum Canonem; אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר. Post *Aphicomen non est ampliùs quicquam comedendum*; ad quem in *Levush hachor* R. Mordechai Pulcher scribit; וכן שאפיקומן הוא זכר לפסח הנאכל על השבע נזהרים שלא לאכול שום דבר אפי פירות אחר אכילת אפיקומן כדי שישיאר טעם האפיקומן בפיו כמו שנהגו אבותינו בארצות הפסח

הַפֶּסַח hoc est; *Quandoquidem Aphicomen (placenta ista) est memoriale Agni Paschalis, qui comedi solitus fuit post saturitatem, inde consueverunt nihil quicquam amplius, ne quidem fructus, post esum* רַם Aphicomen comedere, ut gustus רַם Aphicomen remaneat in ore; *quemadmodum Patres nostri circa esum agni Paschalis idem quoq; olim observare solebant.* Et R. Moses ben Majemon scribit in הלכות חמץ ומצה Ritibus fermentati & Infermentati: אוכל מבשר הפסח ובאחרונה אפי כזית ואינו טועם אחריו כלל. ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה הפסח סעודתו ושעם בשר הפסח או הפציה נפיו שאכילתו היא המצוה Et ultimo comedebat de carne Paschalis particulam olivæ instar, post quam nihil quicquam amplius comedebat. Hoc vero tempore comedit particulam olivæ instar de torta azyma, & post eam nihil quicquam amplius gustat, ut cessatio, finis cœna ejus sit, & sapor carnis agni Paschalis vel tortæ azymæ maneat in ore ejus: quia horum comestio est præceptum Divinum ipsum, &c.

5. קִנּוּאֵךְ Kinnúach, propriè est Absterfio, à radice קָנָה Abstergere. Solum autem, & nudè sic positum, non significat Bellaria: sed cum adjæctione, קִנּוּאֵךְ סְעוּדָה Kinnúach sùdah Absterfio convivii, quòd iis primæ mensæ cibis quasi Abstergetur. Sed hoc levius est. Vide Lexicon in קִנָּה. Gravius & majoris momenti est, quod

6. ait; *In locum bellariorum afferebatur in tryblio acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum, quia tristis succus erat, &c.* Gravissimè hîc hallucinatus est vir summus. Primò, non distinctè satis illa, quorum vult mentionem facere, proponit. Embamma enim illud, חֲרוֹסֶת Charóseth dictum, non erat acetarium, neque ex herbis amaris conficiebatur, vel iis spissabatur, sed ita res habet: Statim ab initio Epuli Paschalis apponebatur quodpiam sive Embamma sive Pulmentum è pomis, pyris, nucibus, fioubus, amygdalis, malis citreis, & aliis similibus rebus confectum, cui Vinum (non Acetum) immiscent & incoquunt, cum multis aromatibus, quibus illud spissabant (non Oleribus amaris) ut Lateris speciem præ se ferat: Cinnamomum quoq; crassè contusum superinjiciunt, ut Paleam & Lutum referat; ut sibi hoc pacto in memoriam revocent, majores suos in Ægypto Paleâ & Luto laborasse, Lateresq; confecisse. Hoc est quòd חֲרוֹסֶת Charóseth appellabatur. Vide Majemonidem in הלכות חמץ ומצה cap. 7. §. 11. Deinde Acetarium

è la Crucis, hederà, raphanis, petroselino, chærephyllo, nasturtio,
 apponunt: Huic addunt *Patellam cum aceto*, ut in eam herbas illas
 intingant, & sibi in memoriam revocent, majores suos Agnum
 Paschalem cum herbis amaris comedisse. Hæc est ratio illius
 Embammaris & Acerarii, de quo loquitur Scaliger. *Alter* verò
 error ejus est in hoc, *quod arbitratus est, hæc in menses secundas illas
 fuisse, cum in primis mensis fuerint apposita, uti iterum ex Rituali-*
bus Judæorum patet, & compendiosè in Synagogâ Judaicâ cap. 13.
 Sine dubio tamen illa usque ad finem Coenæ in mensa fuerunt re-
 licta. *Tertiò*, quod scribit, in illud embamma *Azuma* & amara illa
 olera *intincta fuisse*, id fiebat post exhaustum poculum secundum,
 posteaquam manus lavissent. Tum enim, inter alia, *convolvebant*
 ומטביל בחרוסת מצה ומרור כאחד *simul azymum & amara olera, &*
intingebant in pulmentum illud Charóseth, Majemon in חמץ חלכות
 ומצות cap. 8. §. 6. *vel seorsim intingebant azymum, & seorsim amara,*
 Idem, ibid. Id hodiè quoque adhuc in quibusdam locis fit: com-
 munitè tamen ferè olera tantum intingunt. Ita scribitur in Tal-
 mud, *Hillélem, stante adhuc domo sanctuarii, solitum fuisse particulam*
de agno Paschali, particulam item seu affulam azymam, & amararum
herbarum aliquid, convolvere vel in unum compingere, & sic conjunctim
intingere & comedere. Vide in Levuschi Num. 477. c. 1. Talmud
 Peiachin, fol. 115. 1. Sed hoc nihil hætenus ad Coenæ Domini-
 cæ illustrationem, cum ante eam institutam id factitarum fuerit.
 Baronius in Annalibus suis etiam quædam adducit his planè si-
 milia, & quidem in quibusdam de verbo ad verbum convenien-
 tia, ut vel alter ab altero, vel uterq; ex eodem fonte ea hausisse vi-
 deatur. Baronius autem, ut majorem verbis suis fidem conciliet,
 præterdit, se ex Antiquo Rituali quodam ista descripsisse. Itaq;
 caractere etiam peculiari distinxit, ac si de verbo ad verbum illa
 ex Rituali illo antiquo transcripsisset. Sed illius Ritualis nec no-
 men, nec inscriptionem, nec authorem, nec impresionis locum
 nominat, quod utiq; in re tam rara facere debuisset, ut & aliis in-
 spiciendi facultas data fuisset. Plurimos enim Hebræi libros Ri-
 tuales habet. Inter præcipuos sânt, *Arba turim*, *Schylchan aruch*, *Jad*
chasakeb Majemonidis (Karro vulgò dictus) *Col-bo*, *Sepher mitz-*
vorth gadol, *Levúschim R. Mardochoaj Japhe*, *Maharil*, *Minhágim*, &c.
 His omnibus, ea, quæ Baronius illic habet, ita sunt contraria, ut
 palam

palam scribere non verear, illa, sive studio, sive ex ignorantia, pessimè & corruptissimè, planè contra libri illius ritualis (quisquis ille demum sit) mentem, esse versà, & variis modis inversà, per-versà, confusa, & depravata, ut vix vestigium veri alicujus Hebræorum ritus deprehendi possit. Ex nullo Rituali Hebraico illa, iis verbis, eo ordine, eo sensu, descripta & translata esse, tam mihi certum est, quàm quod certissimum, undecunq; ea corra-serit Baronius. *Quarto*, limà accuratiore indiget allegatio illa ex *Digestis Talmudicis* עירובי מסכת. Non est Titulus Talmudicus qui sic vocatur: Titulus enim est Tractatus, Codex, Heb. מסכת *Maschéchet*; sed est Caput-Tituli. Titulus seu *Maschéchet*; ex quo hæc verba citantur, vocatur מסכתא *Pesachim*, & agit de Paschate; Caput autem, ex quo citantur, vocatur à primis verbis, עירובי מסכתא, ut in Scaligero scribitur, quod esset, *Commixtiones Paschatum*, sed; מסכתא ערבי *Vesperæ, Parasceve Paschatum*: & est caput decimum & ultimum illius Tituli sive Tractatus. Similis error est Genebrardi in Chronologia p. 216. ubi ait; *quemlibet diem Veneris ab Hebræis nominari Parasceven, sive ut loquuntur עירובי Erubh*. Malè: non *Eruf*, sed ערב *Eref*. Quid sit עירוב *Eruv* in materia de sabbato, & aliis festis, vide in Lexico Talmudico p. 167.

7. quod ait; *Sub gausape & mappâ illos aliam tortam azymam reservasse* (ad finem scil. convivii, loco bellariorum) *& in tot frustra fregisse, quot in contubernio sive pex-reiâ convivatores erant*; id mihi dubium est. Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos mediam placentam hodiè in finem Cœnæ reservare, ut intersui loco ipsius Agni, quo his temporibus destituuntur. Itaque probabile non est, eandem olim observatam fuisse rationem, quando Agnum Paschalem ipsum habebant, & eo vescerantur. Sed hîc adhuc nihil certi statuo & definio.

8. Benedictio ista super azymo non fiebat & recitabatur in mensis, ut ille vocat, secundis, & circa ultimam placentam: sed ab initio cœnæ, ante esum agni paschalis, super primâ & secundâ, vel potius sesquiplacentâ (integram enim cum dimidiâ hîc sumunt, cum in aliis festis duos integros panes accipiant, ut videre est in Synagogâ Judaicâ cap. 13.) Similiter

9. Alterum illud carmen linguâ Chaldaicâ conceptum, cujus meminit, non sub finem cœnæ, & ad ultimam placentam fuit recita-

recitatum, sed mox ab initio, & ante præcedentem benedictionem, post primam placentam in manus sumptam. Pater id vel inde, quòd in eo istis verbis; *Quisquis esurit, veniat & comedat: quisquis opus habet, veniat & Paschatizet*; pauperes invitentur, quibus non suppetit, unde necessaria ad Pascha comparent. Præposterè autem fieret hæc invitatio, si cœnâ factâ advocarentur. Itaq; omnia hîc confunduntur.

10. In translatione Græcâ istius carminis notandum quoque σφάλμα (procul dubio) typographicum. Primum enim δῦλοι, in vocibus illis, οὐκ μὲν ἐν τῇ δευτέρῃ, superfluum est, & simpliciter legendum, οὐκ μὲν ἐν τῇ δευτέρῃ, οὐκ ἡμέτερα δε, &c. Sed in repetitione illorum verborum rectè sic legitur, ut ei liquet, qui verba ipsa Hebraica conferre potest.

His itaq; sic præmissis, quòd minùs primæ huic sententiæ assensum largiri queam, sequentes præcipuè obstant rationes: *primò*, quia Hebræi nihil de distincta Cœna Agni & Azymorum tradunt, sed ea conjungunt: *secundo*, quia docent, Agnum non primò, & ab initio Cœnæ, sed in fine ejus, comestum fuisse, postea quam jam aliquo modo aliis epulis fames expleta & depulsa esset: *tertio*, quia post cœnam agni nulla amplius mensa vel convivium agitabatur, sed addito poculo gratiarum actionis claudabatur: *quarto*, quia tradunt, nulla ἑσπερια apposita fuisse in Cœna Paschali. Quod verò quidam hujus sententiæ patroni scribunt, *Absolutâ Cœnâ Paschali agni in mensis secundus Cœnam institutam fuisse sacram*, oppositum mihi videtur esse in appposito. Nam quomodo Cœna Paschalis fuit absoluta, si secundæ Mensæ restabant? Sic non absoluta, sed abrupta potius fuisset, quod non immeritò Calvino absurdum videtur. An nos duas hodiè facimus cœnas, ex iis quæ primis mensis inferuntur, & ex mensis secundis? Sic tot fient cœnæ, vel prandia diversa, quot missus. Adde quòd ea, ex quibus illi mentas secundas faciunt, statim initio cœnæ in mensa, ex ipso quoque sententia, fuerunt apposita; Panes nempe Azymi. Quomodo igitur duplicem inde faciemus Cœnam, ita ut peculiaris quoque lotio ad eam requisita fuerit? Sed Mensas istas secundas planè ignorat Historia Judaica.

Secunda sententia est eorum, qui triplicem hîc faciunt Cœnam. Et hi iterum discrepant: *quidam* ita distinguunt, ut faciant

Primam

Primam Agni, Secundam Azymorum, Tertiam Novæ Cœnæ Sacræ. Sic Andreas Seelmatterus in Symphonia Evangelistarum, & quidam alii. Alii pro secunda cœna Azymorum ponunt Cœnam communem usulem aliorum ciborum post agnum; eò quòd ex solo agno saturari non poterant omnes personæ familiæ, si illa præsertim ampla esset & numerosa. Sic Maldonatus, Cornelius à Lapide, & alii. In hanc quoque sententiam scribit Hugo Grotius in Annotationibus suis in Evang. libros nuper editis, *ut ante Cœnam justam in Paschate Θυσίῳ antecessit cœna ritualis agni aut hodi cum azymis, & herbus amaris: sic in Paschate commemorativo (quod ille vocat) cœnam quandam ὁσίας χείρ, cœna (i.e. justæ & ordinariæ) præmissam fuisse, sed sine sacrificio.* Sed neutri horum quoque sententiæ assipulari possum. Azymorum cœna peculiaris in superioribus jam à me est sublata. Iisdem quoque argumentis tollitur Cœna communis & usualis post esum Agni. Illa enim, ut suprâ quoque visum, potius esum agni præcelsit, quàm secuta est. Planè hac ratione invertuntur ritus Hebræorum.

Tertia itaque sententia superest eorum, qui duas hîc tantùm sed hoc pacto faciunt Cœnas; Unam, Agni Paschalis: Alteram, Cœnæ Sacræ Novæ à Christo institutæ, post penitus peractam Cœnam paschalem, ita tamen, ut continuò ei, & uno quasi actu, mensis non sublaris, subjuncta fuerit. In hac sententia video fuisse veteres plerosque omnes, quam etiam superioris ævi Theologi plerique sunt secuti, & inter eos magnus & judiciosissimus Calvinus, qui ad v. 26. cap. 26. Matthæi rectissimè scribit; *Ego hac verba non ita accipio, quasi Cœna Paschali hac nova & longè excellentior, permixta fuerit, sed potius finem tum priori convivio fuisse impositum.* Et hanc ego quoque verissimam esse arbitror, & sequentibus rationibus confirmo & demonstro:

1. Christus procul dubio, cùm Pascha hoc discipulos jussit præparare, & certum locum, ubi id comedere velit, illis designaverit; illud quoque celebravit.

2. Verisimile est, plerisque eruditorum ita sentientibus, Christum non solum secundum Legem, ut illam impleret, sed & secundum consuetudinè Judæorum illius temporis, hoc ultimum quoque Pascha, non minus ac reliqua, celebrasse, & illorum moribus, si non in omnibus, saltem in plerisque, se accommodasse.

3. Ex receptâ autem cum consuetudine Judæorum, uti vidimus, ea erat Cœnæ Paschalis ratio, ut Agnus in illius fine, *על השע* *hospitibus aliquo modo saturis*, comederetur, ita ut nihil quicquam post agnum cibi capere licitum ac permissum fuerit, idq; ut sapor agni in ipsorum ore remaneret. Itaq; aliter fieri non potuit, quam ut Cœnâ Paschali absolūtâ demum id institueret.

4. Non potuit Christus, Cœnâ Paschali adhuc durante, Novum Sacramentum instituere. Nam Novum Sacramentum non habet locum, nisi abrogato Vetere. Vetus ritè non abrogari potuisset, si adhuc durasset, & in ipso actu fuisset. Durasset autem utique, si mensæ secundæ adhuc restassent.

5. Ex dignitate Sacramenti hujus omninò etiam esse videtur, ut peculiaris illius Institutioni actus assignetur, neque cum Veteri Paschate commisceatur; uti rectè Calvinus & Pareus sentiunt.

6. Natura insuper istius Sacramenti hoc requisivit. Cum enim in locum Agni succedere debuerit, non erat, nisi post illud absolutum & finitum, instituendum.

7. Concordant Evangelistæ Lucas, & Johannes. Lucas quidem cap. 22. v. 20. ubi ait, Christum poculum sumpsisse *Μετὰ τὸ δεῖναι* *postquam cœnasset*. Sic Paulus I. ad Cor. II. 24. Quis enim horum verborum sensus sit, post ea, quæ à nobis dicta sunt, non potest amplius esse obscurum. Et nos ea non solum ad poculum, sed ad totam actionem, referenda esse existimamus. Non enim diversis temporibus & actibus Panem & Vinum sumpsit ac distribuit.

8. Eòdem spectare videntur verba Johannis cap. 13. vers. 2. *Καὶ δεῖναι ἡμοῖν* *Et cœnâ* (scil. Agni Paschalis) *factâ*. Et vers. 4. *ἐρχέται ἐν τῷ δεῖναι* *Surgit à cœnâ* (sc. Agni Paschalis) Ex quibus simul & hoc liquere videtur, quo tempore Lotio pedum discipulorum à Christo facta fuerit; quòd videlicet intercesserit inter Cœnam Paschalem, & Cœnam Dominicam: ita ut, eâ peractâ, continuò ad Institutionem hujus Cœnæ Sacræ & Novæ se composuerit, quod iterum ibidem Johannes clarissimis verbis innuit, dum ait v. 12. *Ὅπ ἔν ἡνέκα τὰς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπνῶν πάλιν* *Postquam ergo lavisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursus discumbens*, scil. ad Cœnam suam instituendam: quamvis historiam ejus deinde præterierit, magis in Concionibus Christi,

Christi, quàm historiâ ejus contexendâ, ubiq; occupatus Johannes. Ad hunc novum accubitus referendi quoque sunt ejusdem capitis v. 23. & 28. collat. cum Johan. 21. v. 20. De Peditum locione ipsa plura mox dicentur. Novi, hæc à multis aliter exponi. Ita verò planissima, & cum Historia Veteri consona, mihi esse videntur. Vulgares expositiones cæteræ, neque secum ipsæ satis concordant, nec ullum in Judaica Historia solidum habent fundamentum:

9. Denique hoc idem sensisse videtur D. Hieronymus, eruditissimus & antiquitatis peritissimus literarum, sacrarum interpres. Ille enim Matth. 26. ad versum 26. ita scribit: *Postquam typicum Pascha fuerat impletum, & agni carnes cum Apostolis comederat, assumit panem, qui confortat cor hominis, & ad verum Pascha transgreditur Sacramentum.* Sic Venerabilis Beda: *Finitus Pascha Veteris solennis, qua in Commemoratione antiqui, de Aegypto liberationis, populi Dei agebatur: transit ad novum, quod in sua redemptionis memoriam, Ecclesiam frequentare volebat, ut videlicet pro carne ac sanguine agni, sui corporis ac sanguinis Sacramentum substitueret.* Lyranus in Matth. *Postquam comederant carnes agni Paschalis, antequam surgerent de Cæna.* Et in Luc. cap. 22. *Hic consequenter instituitur Eucharistia Sacramentum, post Legale convivium, &c.* Sed satis de istis.

II. DE MATERIA.

XV. MATERIAM Sacri & Divini hujus Epuli, à Christo ipso celebrati, quod attinet, fuit ea tum *Externa*, tum *Interna*; sive *Signum* & *Signatum*.

XVI. Materia externa sive *Signa* duo sunt; *PANIS* & *VINUM*, quibus duobus, licet materialiter distinctis, unum tamen hoc Cœnæ Sacramentum formaliter & perfectivè constituit Dominus Jesus Christus. Matth. 26. v. 26. *Edentibus eis accepit Jesus Panem, &c.* v. 27. *Et accipiens poculum, &c.* Post utrumque hoc signum adhibitum, dixit; *Hoc facite in mei recordationem*, teste Paulo, 1. ad Corinth. II. v. 24. & 25. ita tamen, ut ea non per intinctionem confunderit aut miscuerit, sed separatim

unumquodque & tractarit, & distribuerit, uti expresse verba Institutionis testantur.

XVII. PANIS autem, quem sumpsit, & quo usus est Christus, sine dubio fuit Azymus. Eum enim panem adhibuisse videtur, qui tum præstò & ad manus erat. Tum temporis autem ex Lege, Judæis nullum alium, quàm Azymum, habere licebat, Exod. 13. 7. quam Legem Christus proculdubio violare & transgredi tum noluit. Et, si superstitiosa illa fermenti inquisitio & expurgatio tum temporis jam usitata fuit, quam Talmudici præscribunt, quamque Judæi hodiè usurpant (ut videre est in Synag. Jud. cap. 12.) ad quam quoque respicere videtur Paulus 1. ad Cor. 5. 7. vix credibile est, alium panem potuisse habere Christum ad manus & in promptu. Novi, aliter sentire Epiphanium, Hæresi 50. Chrysostomum Homiliâ 82. in Johannem, & Ecclesias Græcas, quæ volunt, Christum legitimum diem anticipasse, & proinde ad suum Pascha *ἑνζυμα*, non *ἄζυμα*, adhibuisse. Unde & ipsi in Eucharistia pane fermentato uruntur, & aliis utendum esse urgent. Nolo hîc ullâ ratione intricatam illam controversiam ingredi De die, quo Christus, & Judæi, Agnum Paschalem comederint? sed eam suo loco hac vice quidem relinquo, neque huic sententiæ de Fermentatis panibus à Christo in Festo Paschatis, ac proinde in S. Cœna quoque, usurpatis, obesse puto. Nam cum ideo proculdubio Christus Pascha celebrarit, ut Legi satisfaceret; Lex autem azymos æquè ac Agnum præceperit in eo festo, dubium non est, Christum utriusque præcepto satisfecisse, sive eodem die cum Judæis Pascha comederit, sive diem anticiparit. Et dum Christus discipulis mandavit, ut sibi Pascha pararent, generale proculdubio mandatum dedit de omnibus iis, quæ ad festum illud ritè secundum legem obeundum pertinebant, ne quis mireretur, unde Christus azymos habere potuerit, si Judæos anticipavit.

XIX. Itaque tali tortâ azymâ usus videtur Christus, quales tum in usu inter Judæos fuerunt, qualesque Paterfamilias ille, in cujus domo Pascha celebravit, illi apposuit. Eæ autem non fuerunt parvæ ejusmodi placentulæ rotundæ, tenues, spumosæ, quales hodiè in multis Christianorum Ecclesiis videntur in S. Cœna: sed placentæ grandiores, quæ in frustra inter convivas totius mensæ

menſæ *distribu* poſſent, & tenues quidem atque latæ, ſed tamen etiam mediocrem craſſitudinem habentes, inſtar Panum noſtrorum dulciorum rotundorum, ut ad nutritionem corporis aptæ & idoneæ eſſent. Ideo a. non nimis craſſas illas faciunt, ut communes panis tortas, ſed paulò tenuiores, quia panes tenues non ita facile fermentantur, ut panes craſſi. Vide Levuſch hachur Num. 460. §. 4. Hebræi eas in genere appellant מצות *Mázvos*. Tres verò illas quas nocte primâ huius feſti comedunt, in ſpecie vocant מצות *Mizvos* q. *Placentas præcepti*, h. e. ſingulariter à Deo mandatas, & univerſis ac ſingulis imperatas, quod obſervandû Ritua- les ipſorum libros legenti, ob vocum affinitatem. De illarum materia, præparatione, & forma, videatur Synagoga Judaica cap. 12. Non enim lubet ea huc tranſcribere. Probabile etiam eſt, Chriſtum panem ejulmodi infermentatum integrum, non dimidiatum, adhibuiſſe: quod idè obſervo, quia nonnulli hanc Chriſti fractionem volunt intelligendam de dimidia illa torta, quam hodiè ſub finem Agni Paſchalis comedunt. Nam 1. cùm dimidiata illa torta in finem cœnæ reſerveretur ad memoriam Agni, quem hodie extra terram ſanctam illis maſtare vel edere fas non eſt; ſtante templo, in terra ſancta, nullus, vel ſaltem non is, illius videtur fuiſſe uſus, quod tamen in medio relinquimus: 2. quia benedictio ſemper recitari ſolet על פת שלם *super panem integrum*, ſi quidem adſit, & haberi poſſit; idque מלכות המלך שתהיה על השלימה שהוא דרך כבוד *propter dignitatem Benedictionu, qua, ſuper eo quod perfectum eſt, fieri debet honoru cauſa*, Levuſch hattecheleth Num. 167. §. 1. 3. quia uno pane integro melius repræſentatur Unitas corporis myſtici Chriſti, tùm inter ſeſe, tùm cum capite Chriſto, de qua Apoſtolus 1. ad Cor. 10. 17. *Quoniam ut unus eſt panis, ſic unum corpus multi ſumus: nam omnes unius panis ſumus participes*. 4. quia nihil ſacræ huic Cœnæ commune cum Cœna Paſchali, cui finem & coronidem jam Chriſtus impoſuerat, neque ullo pacto duæ iſtæ actiones ſunt confundendæ.

XIX. Quæritur hoc loco;

Cùm Chriſtus in primâ Cœnâ pane azymo & infermentato ſit uſus; annon & hodie tales ſint adhibendi & uſurpandi, ut conformem cum prima Cœnam habeamus?

ꝑ. 1. Hoc minimè eſſe neceſſarium. Nam 1. quod Chriſtus

hoc loco azymum panem usurpavit, id factum est per accidens, ex necessitate, non absolutâ, quod talis panis ad hujus Sacramenti celebrationem, vel tum fuerit, vel in posterum debuerit esse necessarius; sed tali, quam præsentis tum temporis circumstantia ei imponebat. Talis necessitas hodiè nos non premit vel urget. Et Azymus panis erat 7180 Præceptum Legale Festi Paschæ. Christus autem non instituit epulum Paschale legale; sed illud abrogavit, & Novam Cœnam instituit, quæ quibuscumque temporibus celebrari poterat & debebat. Unde nulla amplius est necessitas, Azymum panem usurpandi. Insuper ab hac necessitate videtur nos liberare Paulus 1. ad Cor. 5. v. 7.

2. Nectamen omninò eam Cœnam damnandam esse, ubi usurpantur. Cavenda autem hic. 1. omnis superstitio, & necessitatis opinio: 2. vitandæ spumosæ istæ placentæ renes, tum quadratæ, tum inprimis orbiculatæ, numuli figuram referentes, & insuper à quibusdam crucifixi imagine signatæ; in memoriam, uti volunt, Christi, triginta argenteis nummis à Juda proditi, & crucifixi. Tales enim Christus non usurpavit, sed quales Judæis in usu erant. Deinde, communio illa, per unum panem de quo omnes participant, significata & representata, his orbiculis rollitur. Denique Fractio quoque impeditur. Confer inf. th. 57.

3. Rectius videri, si adhibearur panis fermentatus ordinarius, & nutritivus. Nam 1. ut modò dictum, Christus noluit ad formam epuli Paschalis, Sacram suam Cœnam instituere, quia noluit eam ad certi anni temporis circumstantiam esse alligatam, & Pascha Legale cum præcepto Azymorum hoc Paschate ab ipso fuere sublata, & antiquata: 2. quia ita jam in usu fuisse videtur temporibus Apostolorum, & quidem tum in Judæa tum apud Gentes. Act. 2. v. 42. *Erantq; perseverantes in doctrina Apostolorum, & communione, & fractione panis*, ubi notandum quod Syrus habear; *Et in fractione Eucharistia*. Vide, & Act. 20. v. 7. Inprimis autem colligitur hoc ex 1. Cor. 10. v. 16. 17. ubi Paulus ait; *Panis quem frangimus, nonne est communio corporis Christi? Quoniam unus est panis, unum corpus nos multi sumus: nam omnes ex uno illo pane participamus*. Nam his verbis omninò videtur respicere ad Panem fermentatum integrum ordinarium, quo utebantur, quem frangebant, & super quo solebant, & etiamnum hodiè solent, Judæi benedictionem recitare.

tare. Vocatur Judæis כֶּכֶר *Torta panis*. Hinc apud Majemonidem, in *Hilchos Berácbos* cap.7. §.4. המוכר לכוֹנֵעַ כֶּכֶר שְׂרִימָה *Optimum est, si frangatur panis integer*. Sic in *Orach chajim* Num. 167. §.14. אִם כֹּלֵם אוֹכְלִים מִכֶּכֶר אֶחָד *Si omnes comedant de pane uno, tum paterfamilias frangens panem dat unicuique partem suam antequam comedat*. Sic: 'אִם יָאֵל הַבּוֹרֵעַ נוֹתֵן פְּרוֹסָה מִכֶּכֶר לְכָל אֶחָד *Frangens panem dat unicuique frustum de pane suo*. Et quia ex scriptis Apostolorum liquet, primos Christianos frequenter Sacram Cœnam, adeoque singulis diebus Dominicis, celebraſſe; nequaquam probabile est, illos in hunc uſum Azymos panes coxiſſe, 1. ad Cor.5.v.7.8. 3. Pane fermentato integro, apto ad frangendum & distribuendum inter omnes communicantes, elegantiffimè & appoſitiſſimè repræſentatur, tum Communio illa cum Chriſto & membrorum inter ſe, 1. Cor.10. tum Spiritualis illa nutritio animæ per carnem Chriſti, Joh.6. Hæc ſufficiant de Signo primo, nimirum *Pane*.

X X. Videamus nunc alterum quoque Signum, *Vinum* videlicet, quod Evangeliftæ vocant *γέννημα τῆς ἀμπέλου*, *Genimen vitis*, ut Hebræi פְּרִי הַנֶּזֶף *Fructum vitis*; Matth.26. Marc.14. Luc.22. Judæi præſtantiſſimum & generoſiſſimum vinum, & hac de cauſa Rubrum communiter, comparare jubent ad Feſti Paſchalis celebrationem. Hinc ſcribunt in *Levâſch*, חֲלִיטוֹת פֶּסַח *Num.172. §.11. אַחֲרֵי יָיִן מְצֹדֵי לַחֲזוֹר אֶדוֹם מְצֹדֵי לַחֲזוֹר מִן הַלֶּבֶן* *Præceptum eſt, inquirere & comparare vinum rubrum, quia illud generoſius eſſe ſolet, quàm album*. Unde, אִם יָדוּעַ שֶׁהַלֶּבֶן הוּא מְשֻׁבָּח מִהָאֶדוֹם הוּא קוֹדֵם *Si conſtet, album eſſe melius, quàm rubrum, illud præfertur*. Vino autem utuntur quandoque puro & mero, quandoque diluto, ita ut id ſit liberum & indiſſerens: Unde in *Sepher niz.vosh gádol* fol. 118. 1. מִנְּשֻׁרָה *Menſura poculi eſt quartarius*, בֵּין חַי בֵּין מוֹד, *vini ſive novi ſive veteris, puri ſeu diluti*, ut traditur in *Toſephôs*. Aliquando etiam adhibent vinum Aromatites, קוֹנְדִּיטוֹן *Conditum* illis dictum. An Chriſtus uſus ſit rubro an verò albo? perinde nobis eſt. Conſtat ipſum adhibuiſſe Vinum: illud procul dubio, citra ſuperſtitio-nem, quod ab illo Patrefamiliâs, in cujus ædibus Paſcha celebra-vit, fuit propoſitum.

X X I. Chriſtus vocat *ποτήριον* *Poculum*; Paulus, *Poculum benedictionis* כּוֹס הַבְּרָכָה, & *Poculum Domini*; metonymicâ locutione

tionem & per ellipsin, pro *Poculum vini*; ad imitationem Hebræorum, qui in historia & ritibus Paschalis describendis, ubi de vino illius festi vel cœnæ agunt, tantum כוס *Poculi*, vel כוסות *Poculorum* mentionem faciunt: ut; כוסות ד' כוסות *Omnes in cœna Paschali oportet quatuor pocula bibere*: Item, כוס שני *Bibis poculum secundum*. Sic, כוס וכוס *Benedicendum est super quolibet poculo*. Vide mox iterum aliquid de hoc poculo.

XXII. De Materia poculorum in Cœna Paschali, nihil scribunt, sed de mensura & capacitate, quam dicunt fuisse רביעית quartarium. In Sépher mizvoth gadol: שיעור כל כוס מהן רביעית *Mensura cujusque poculi est quartarius*. Nihil etiam præscribitur de Forma. Beda de locis sanctis cap. 2. refert, Christi poculum suo tempore Hierosolymis visum, argenteum, sextarii gallici capax, & ἀμφότες h. e. ex utraque parte ansatum fuisse, cujusmodi poculorum usus apud Græcos antiquissimus. Fides esto penes illum, Chrysostom. Hom. 60. ad pop. Non erat calix aureus, prætiosa tamen erant illa omnia & tremenda, quoniam erant spiritu plena. Videatur & Gabriel Biel lect. 52. in Canonem Missæ. Sufficiant hæc de Materia Externa.

XXIII. *Materia interna*, sive *Signatum* in hoc Sacramento duplex est, duplici Materię externę respondens; *Corpus* videlicet, & *Sanguis* Christi; illud, quæ crucifixum & fractum; hic, quæ effusus. Utriusque hujus meminit quoq; Christus.

XXIV. *Pani*, tamquam signo Externo, respondet *Corpus Christi*, pro nobis datum & fractum. Docet hoc Christus, dum panem discipulis exhibendo & præbendo, ait; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*: quod Paulus I. ad Cor. 10. v. 16. explicat; *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Plura ad hanc locutionē explicandam, post tot insignes Theologos, addere nunc non libet, ne vel actum agere, vel funestam illā contentionis Sacramentalis ferram ego quoque hic reciprocare velle videar. Externos hac
vice

vice ritus potissimum persequi & illustrare, mihi est propositum.

XXV. Apud veteres Hebræos *Agnus affus*, in Cœna Paschali in mensa appositus, vocabatur olim גופו של פסח *Corpus Paschatis*, vel integrè הפסח גופו של כבש הפסח *Corpus Agni Paschalis*. Hinc legitur in Talmud, Tractatu de Paschate, cap.ultimo, in Mischnâ: במקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח *In Sanctuario*, (id est, durante & stante adhuc Sanctuario) *apponebant coram eo Corpus paschatis, si-ve Agni Paschalis*. Sic in R.Mose Majemonide in *Hilchos Châmetz umâtzah* cap. 8. §. 1. ועליו מריר וירק אחר ומצור *Afferebant olim coram eo mensam apparatus, & super ea herbas amaras, aliâq, olera, panem azymum, & corpus Agni Paschalis*. Et iterum §. 7. מברך ואוכל מגופו של פסח *Benedicit, & comedit de corpore Paschatis*. Sic in libro Mechilta, qui ex antiquioribus est, fol. 4. col. 1. הוסיף לו הכתוב שמי מצור חוץ מן הפצור *Addit ei (scil. Agno Paschali) Scriptura duo adhuc præcepta alia (Azymorum scil. & Amarorum) præter id quod de corpore ipsius dedit (ut videl. igni affetur.) An ergo fortè Christus ad hanc locutionem hic allusit, quasi voluisset dicere; Ecce modò mactastis & comedistis הפסח גופו של כבש הפסח corpus Agni Paschalis, tanquam memoriale liberationis Aegyptiacæ, & typum corporis mei pro vobis in mortem tradendi: sed nunc Agnum Paschalem & corpus illius abrogatum volo, & pane isto medianre, exhibeo vobis גופי Corpus meum, quod jam-jam pro volis in mortem tradi & frangi debet, ut in posterum memoriale habeatur & symbolum tum mei, qui verus ille sum Agnus, per typicum figuratus, tum sacrificii mei, non peragendi, sed reipsâ jam peracti & exhibiti; tum deniq, liberationis, non ex Aegypto corporali & terrestri, sed spiritali, per remissionem peccatorum. Nam, uti alia in V. Test. umbra erant rerum futurarum: כד מואו פסח corpus autem Christi, Coloss. 2. v. 14. ita quoque Agnus Paschalis, חסח. 1. 29. 1. Petr. 1. 19. Apocal. 13. 8. &c. Hæc conjectura probabilior fortassis videri possit, quàm illorum, qui hæc verba conferunt cum illis, quæ habentur in Legenda Judaicâ Paschali, הא לחמא דעניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים *Hic est panis afflictionis, quem comederunt Patres nostri in terra Aegypti: quicumque esurit, veniat & comedat, &c.* Sed in medio hoc relinquimus, & nihil asseveramus.*

XXVI. *Vino*, tamquam altero Sacramenti hujus

figno, respondet *Sanguis Christi*; non simpliciter, sed quatenus *effusus* pro nobis in remissionem peccatorum; *Et accepto poculo, &c. dixit; Hoc est sanguis meus Novi illius Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum*, Matth. 26. Marc. 14. v. 24. Lucæ 22. 20. Paulus ait; *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est?* I. CÔR. 10. 16.

XXVII. Dum ergo utraque materia interna ita limitatur, ut dicatur, *Corpus Christi* nobis dari, quatenus *pro nobis datum*, h. e. crucifixum & mortuum; *Sanguinem*, quatenus *pro nobis effusus* in remissionem peccatorum, hinc colligitur; In Coena, neque Corpus & sanguinem Christi proponi ablq; mortis illius virtute; & beneficiorum communione: neq; Virtutem Mortis, Communionemque beneficiorum, ablq; corpore & sanguine; sed utrumque simul, propriam causam, cum proprio effecto, & proprium effectum cum propria causa. Ut proinde hæc quoque ad *Mariam* hujus Sacramenti internam pertinere, intelligamus.

III. DE FORMA.

XXIIX. Quemadmodum materiam hujus Sacramenti dixi fuisse duplicem: ita duplicem quoque constituo ejus Formam; *Externam* scil. & *Internam*.

XXIX. Ad *Formam externam* refero ea, quæ Christus in ipsa Coenæ administratione partim ipse peregit & observavit, partim discipulis observanda & agenda mandavit. Ea consistunt partim in Factis; partim in Dictis. Suntque vel Antecedentia Coenam, vel Comitantia, vel Consequentia.

XXX. Ad *Antecedentia* referunt communiter *Lotionem pedum discipulorum*, cujus Johannes meminit cap. 13. v. 4. ad 18. De hac istam placet hic proponere questionem; *Utrum Latio pedum ritus fuerit ordinarius, à Judæis in Festo Paschæ, & aliis convivii, ante acubitus observatus?*

Ita quidem sentiunt Viri docti plerique omnes; Scaliger suprà citato loco, Beza, Baronius, alii; & quidem ita confidenter & indubitanter, ut doctissimus Casaubonus Exercitatione xvi. contra Baronium, Num. 22. scribat; *Hoc non solum verum, sed vel pueri notum esse; morem fuisse Judaeorum, pedes ante accubitus lavandi.*

Sed, pace tantorum virorum, ego contrà ajo, in omnibus Judaeorum libris nec volam nec vestigium hujus moris reperiri, neque etiam vel doctissimis Rabbinis, ne dum pueris, fando quicquam de hoc more inauditum unquam esse. Perlostreantur omnes illorum libri Rituales, evolvatur totum Talmud; ne unicum quidem testimonium inde producat. Itaque eadem fide hîc Rituale Hebraicum Baronius pro hoc ritu in testimonium advocat, quâ suprà pro Mensis secundis Paschalis convivii.

Et, si rectè attendamus, Lotio hæc non peracta fuit ante Cœnam paschalem, sed ante Cœnam novam, ad finem perductâ veteri.

Scaliger lib. 6. de Emend. Tempor. Primò duplex pro hoc more ex Hebræorum Ritualibus producit testimonium: *Primum* ex verbis istis Aggadæ, sive Legendæ Paschalis: מה נשתנה הלילה הזה: מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבילים אפילו פעם אחת מחילות מכל הלילות הזה שתי פעמים; quæ verba ille ita reddit; *Quàm diversa nox hac à cæteris noctibus! quòd in aliis noctibus semel tantum lavamus: in hac autem bis, &c.* Sed pessimè ista sunt à Scaligero lecta, intellecta, & conversa. Vox מטבילים non passivè est punctanda, *Mittabbelim*, sed activè, מטבילים *Metábbelim*; unde in quibusdam libris est ex Hiphil, מטבילים *Matbílím*. Deinde, non agitur hîc de Lotione, sive pedum, sive manuum, sive totius corporis: Nihil etiam ibi de simplici lotione cæterarum noctium, vel duplici noctis Paschalis. Verba illa itaque sic sunt reddenda: *Quàm diversa nox hac à cæteris noctibus? Nam in aliis omnibus noctibus, ne semel quidem inungimus: in hac autem nocte bis.* Agunt non de Lotione corporis: sed de intinctione herbarum amarum, olerum, vel etiam panis arymi, in embamma Charóseth, & in Acetû. Hoc ita est apertum & manifestum, ut nihil sit apertius. Lucernam in meridie inter Hebræos accendere videretur, qui hoc probare veller. Non semel, sed innumeris propè vicibus occurrit in Ritualibus hæc Ingingendi consuetudo. Idem error est in altero Canone Hebraico

quem adfert: שני בפרור לטבול פבור *Opus est secundâ lotione tingi in intybis.* Sensus enim est; *Oportet secundâ intinctione intingere* (non *Intingi*) *intyba*, (non, *In intybis.*) Bis *intingere* solent herbas amaras: Prima intinctio fit ante coenam post exhaustum poculum primum, in Acerum, & vocatur ראשון טבול *Tibbul rischon*: Altera, post poculum secundum, in Embamma *Charôseth*, & vocatur שני טבול *Tibbul scheni*. Vide Synag. Jud. cap. 13. Frustratâq; sunt omnia, quæ de Lotione pedum huic fundamento superstruuntur à Scaligero, & aliis.

Adfert *deinde* Scaliger locum illum Lucæ 7. 44. ubi Dominus ipse Phariseo, à quo coenâ exceptus fuerat, objicit, *discubituro sibi aquam ad pedes datam non fuisse.*

Sed locus ille nihil ad rem facit; Non enim dico, Pedum lotionem planè non in usu fuisse inter Judæos: sed hoc dico, non fuisse ordinarium morè in conviviiis, vel in Festo Paschatis; vel saltem nullo idoneo testimonio, ex Hebræorum scriptis, hoc probari posse. Nam hoc certum & indubitatum est, hospitibus peregrè adventantibus aquam ad pedes abluendos fuisse præbitam & exhibitam, tum ad detergendum pulverem, itinere contractum, tum quòd id ad lassitudinem viæ & æstus tollendam, pertineret. Pater id exemplo Abrahami, Genes. 18. 4. Lothi, Genes. 19. 2. Viri illius de monte Ephraïm, Judic. 19. 21. Hoc est itaque quod hoc loco Christus Phariseo illi objicit, quòd sibi, ex itinere Hierosolymam recens adventanti hospiti, hoc humanitatis & hospitalitatis officium non exhibuerit. Ex toto enim illo capite constat, Christum eo tempore iter fecisse, & de uno loco in alium transmigrasse. Ad hunc morem respicit Paulus 1. ad Tim. 5. v. 10. *ἡ ἀγιῶν πόδας ἠνίκα* *Si sanctorum pedes lavit*; synecdochicè unam officii speciem pro omnibus ponens.

Denique adducit Scaliger exemplum Pharisei illius, qui, cum Jesum ad coenam invitasset, mirabatur eum, *antequam totum corpus abluisset, discubuisse*; *ἔτι ἐπεὶ τὸν ἰκαμήιδον πὲρ τοῦ ἀλείψαι*, Luc. 11. 38.

Ad hoc i. responderi potest, verbum βαμνίζεσθαι hoc loco idem esse quod λούεσθαι & χερνίσκεσθαι, uti Beza explicat in Annotationibus majoribus, ut pro Manuum lotione duntaxat usurperet.

2. Si quis urgeat, totius corporis lotionem intelligi; dico id non ad rem facere: quia hoc loco quæstio est de Lotione pedum
Integrum

Integrum corpus lavari solebat ob contractam immunditiam aliquam, *Lege prohibitam*, vel saltem *Statutis Rabbiorum & Phariseorum*. Et verisimile videtur, ideò Phariseum hunc miratum esse, Christum, accumbentem ad mensam, ante prandium non lotum fuisse, quòd Christus recens ex magna turba hominum promiscuorum venerit. (v. 29.) unde, ex Phariseorum opinione, immunditiam contraxerat, ac proinde lotionem opus habuisse ipsi videbatur. Hinc cum hominibus plebejis non solum non *comedabant*, Matt. 9. 11. non *ambulabant*; unde dicunt; אין דרך החכמים לצאת עם עמי הארץ ירוים ונבזים Non solent sapientes egredi cum hominib. plebejis vilibus & contemptis: Et Chaldaicè, אין נפקי באוכלוסא Non egrediuntur cum populo Rabbini nostri: sed ne tangi quidem ab illis volebant; unde in libro יוחסין legitur (citante Drusio de Trib. sectis Judæorum lib. 2. p. 98) *Pharisei non permittebant se tangi à populo terræ*. Hinc dicit Phariseus ille Lucæ 7. 39. *Hic, si esset Propheta, nosset, quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum. Nam est peccatrix*, q. d. Utique non permetteret, ut ab ipsa tangeretur. Vide & Josa. 65. 5. Ita, teste Epiphanio contra Hæres. lib. 1. mos Samaritarum est, cum Judæo occurrerent, aut Christiano, aut Mahumetano, ut dicant; *Ne tangas me*. Eos enim omnes, qui diversam religionem profitentur, pro pollutis habent. Apposita sunt hanc ad rem verba Epiphani: Έχουσιν ὅτι καὶ ἄλλα πρὸς αἰσίας ἔθνη παλαιὰ. ἔργον κλυζόμενοι ἐπὶ παντὶ ἀπὸ ξένης ἔλθουσιν, μιαιμαμένοι δὴθον. ὅσατι συνήμαρτοις βαπτίζόμενοι ἔπυν ἀφώνται ἐπὶ τοῖς τῶν ἁλλοθινῶν. ματαιόν γὰρ ἡγνύνται τὸ πνεῦς ἁγίου, ἥτοι δόξουν ἄλλοι πνεῶς ἀθρόωτοι ἀπ' ἄλλου δόγματ' &c. i. e. *Habent autem & alias quasdam dementiae consuetudines antiquas; quòd videlicet urinâ se proluunt, ubi ab exteris venerint, polluti nimirum. Et quòd in aquam se unâ cum vestibus immergunt, ubi contigerint alium ex alia gente. Inquinationem enim putant, aliquem attingere, aut alium quendam hominem alterius dogmatis tangere. Multa enim est horum dementia. Et aliquam multò post de Dositheis agens, ὁσώτως, inquit, μὴν περιτομήν τε καὶ σάββατον, καὶ τὸ μὴ θιγγάνειν πνεῶς διὰ τὸ βδελύσσειν πάντα ἄνθρωπον, ὁμοίως ἔχουσιν, id est, Eodem modo etiam Circumcisionem & Sabbathum habent, & quòd non attingunt aliquem, eò quòd omnem hominem abominentur. Adhæc solebant Pharisei à foro venientes, non manus tantum, sed etiam totum reliquum corpus lavare ideò; quòd in foro peccatores & immundi*

versarentur; Idque faciebant antequam cibum sumerent, ut est Marc. 7. 4. *Kai ōi ἡγοῦσι, τὰ μὴ βρωθῶντων, ὡς ἰδίους.* Quia itaque Phariseus ille vidit Christum, ex magnâ turbâ, quâ cinctus erat, venientem, existimavit, sanctitati ejus conveniens fore, si laveretur, antequam cibum caperet.

Neg; hic ergo locus, ad probandum istum morem infesto Paschali, facit. Hoc certum est, nihil de pedum losione, eo sensu, apud Hebraeos ullibi, quod puxem, reperiri.

Quonam igitur tandem, inquit aliquis, Factum hoc Christi referendum? Planè, respondeo, fuit factum extraordinarium, non inter ceremonias ordinarias vel Pascharis, vel Coenae referendum, quo discipulis suis insigni & admirando Humilitatis exemplo præire voluit, uti seipsum satis Christus ibidem explicat, v. 12. 13. 14. 15. 16. 17. unde Theophyl. rectè scribit: *Lex humilitatis hoc loco præcipitur.* Simile exemplum est Abigaelis, ad servos Davidis dicentis; *Ecce ancilla tua, in ancillam ad lavandum pedes servorum Domini mei,* 1 Sam. 25. 41. Sic itaq; non solum hospitalitatis, sed etiâ extremæ humilitatis erat, pedes alteri lavare; Hospitalitatis, aquam præbere; Submissionis, lavare. Hinc scribit R. Levi ben-Gerson ad istum locum; אמר זה על פני הענוה להורות שמי לא אם תהיה לאשה לאחר אמר זה על פני הענוה להורות שמי לא אם תהיה לאשה לאחר אמר זה על פני הענוה להורות שמי לא אם תהיה לאשה לאחר h.e. *Dicit hoc per modum humilitatis, ad docendum, quod sibi satis foret, si fieret uxor unius è servis Davidis, eiq; pedes instar uxoris lavaret.*

XXXI. *Comitantia* Cœnam sunt ea, quæ Christus in ipsa Cœnæ administratione peregit. Hæc duo sunt præcipuè; *Accubitus*, & *Signorum tractatio ipsa*.

XX XII. Primò memorant Evangelistæ, *Christum accubasse*; Ἀκούοντες, inquit Matthæus; sic Marcus, Ἀκούσαντες δὲ αὐτῶν. Lucas, ἀκούσας. Johannes; Ἀκούσαντες πάντες. Quibus verbis responder apud Hebræos ה'יכס, quod ut hac materia semper hoc sensu usurpatur pro *Accumbere, Discumbere* cibi capiendi causâ; Unde, חסב ה'יכס *Accubitus*: חסבן *Accumbentes*; fortè quòd *Accubitus* in *Circulum* fieri soleret, uti R. Hai exponit, notante Rabbenu Jona in Alphesi, Berachoth. כסב enim est *Circuire, Ambire, &c.* R. Moses ben Majemon in Berach. cap. 6. §. 6. in Mišchnajoth, *explicat* חסבן per ה'יכס si *Inclinaverint*; חסבן אכלת

לְעַלְמָא דְּחַבְרָא עַל מַטָּה קְסָנָה בְּחַבְרָא
lecto parvo in phetivā.

XXXIII. De ratione Accumbendi veterum; quæ apud Græcos & Latinos Scriptores reperuntur, plures viri docti jam abundè scripserunt. Iis relictis, placet ex Hebræis quædam addere, quæ de ipsorum more Accumbendi mihi observata. In Talmud Codice de Benedictionibus cap. 7. fol. 46. col. 2. אָמַר לִיה רִישׁ וְלִתְנֵי לֵרֵב. שֵׁשֶׁת אָף עַל גַּב דִּרְבָּנָן קְשִׁישֵׁי אַרְבֹּן פֶּרְסָא בְּצִרְכֵי סַעֲדוּדָה בְּקִיאי מִיַּיְכוּ בּוֹמֵן שֶׁהֵן שְׁתֵּי מַטּוֹת גְּדוֹל מִסָּב בְּרֹאשׁ וּשְׁנֵי לֹר לַמַּעֲלָה הֵמָּנָה בְּתֵּן שֶׁהֵן שְׁלֹשׁ מַטּוֹת גְּדוֹל מִסָּב בְּאֶמְצַע שְׁנֵי לֹר לַמַּעֲלָה הֵמָּנָה שְׁלִישִׁי לֹר לַמַּטָּה הֵמָּנָה Dixit Aechmalotarcha quidam ad Raf Scheschet: Etiam si veterani Rabini vos sitis, Persæ tamen, in iis quæ ad mensam & convictum pertinent, vobis longè sunt peritiores. Quando duo sunt lecti, maximus accumbit in capite, (h.e. primo lecto, vel, primò) & secundus supra ipsum. Quando tres lecti sunt, maximus accumbit in medio, secundus supra ipsum, tertius infra ipsum. [Glossa R. Salomonis ad hæc verba est: Quando duo sunt lecti) Consueverunt cibum capere accumbendo, super latus sinistrum inclinati, & pedibus in terra positis, unusquisque super peculiari lecto. Et secundus supra ipsum.) In lecto secundo versùs cervicalia vel caput maximi. Quando tres, &c. tertius infra ipsum] (scil. ad pedes ejus.) Sequitur in Talmud: אָמַר לִיה רִישׁ וְלִתְנֵי לֵרֵב וְכִי בִּישׁ אֶשְׁתַּעֲוִי בְּהֵי מַתְרִין תְּרוּצִי וְיֵהִיב וּמִשְׁתַּעֲוִי בְּהֵדִיָּה Dixit, (i.e. opposuit; scil. Raf Scheschet) ipsi (Aechmalotarchæ) Itaq; si velis (maximus scil. vel primus) colloqui (scil. cum secundo) aporet ut se erigat & assurgat (de accubitu suo,) erectusq; sedeat, ut cum ipso colloquatur? [Nam quamdiu inclinatus jacet, non potest cum ipso colloqui: quia secundus jacebat à capite ejus, & facies ejus (sc. majoris) aliorum, non versùs ipsum est conversa. Itaque, vult dicere Raf Scheschet, videtur mihi melius esse, ut secundus sedeat infra ipsum, ut verba ejus, etiam cum inclinatus est, audire possit.] אָמַר לִיה R. Aechmalotarcha; שְׂאֵנִי פֶרְסָא דְּמַחֲוִי Aliam consuetudinem habent Persæ; Nutibus & signis ei annuntiant, & mentem suam exprimunt. Ex paucis interjectis iterum dicit Raf Scheschet: אָמַר פֶּרְסָא דְּתֵנָּה דְּתֵנָּה כִּי־עַד סֵדֶה הֵמָּנָה בּוֹמֵן שֶׁהֵן שְׁתֵּי מַטּוֹת גְּדוֹל מִסָּב בְּרֹאשׁ וּשְׁנֵי לֹר לַמַּעֲלָה הֵמָּנָה בְּתֵּן שֶׁהֵן שְׁלֹשׁ מַטּוֹת גְּדוֹל מִסָּב בְּרֹאשׁ שְׁנֵי לֹר לַמַּעֲלָה הֵמָּנָה שְׁלִישִׁי לֹר לַמַּטָּה הֵמָּנָה Ego Michnam vel Adricum novi, in qua traditur; Qualisnam est ratio

ratio Accumbendi (scilicet inter Judæos?) Quando duo sunt lecti, maximus accumbit in primo, & secundus infra ipsum (R. Salom. ne, si primus aliquid velit loqui cum secundo, assurgere & erigere se cogatur.) Quando tres sunt lecti, maximus recumbit in primo, secundus supra ipsum, tertius infra ipsum, (R. Salom. sic, si velit, potest loqui cum tertio: & si velit loqui cum secundo, satius est ut erigat, quam ut deprimat, secundum, coram eo qui minor ipso est, ut ille sit infra, & is qui minor est, supra.) Hæc ibi. Hanc postremam traditionem hinc iisdem verbis transtulit Majemonides in librum Jad, in הלכות ברכות, cap. 7. §. 1. in quo de ritibus conviviorum agit, tamquam consuetudinem inter Sapientes Israël olim usurpatam. Ex hoc discumbendi ritu manifestum fit, quomodo Johan. 13. v. 23. dilectus ille discipulus in sinum Christi dicatur recubuisse.

XXXIV. Accubitus porro fiebat *in latus sinistrum*, sive *in cubito sinistro*. Hinc scribit R. Salom. ad vocem יָשַׁן Amos 2. v. 8. *Omnis accubitus ad epulas fit cum inclinatione; quia accumbens innititur sinistra sua.* Et in Ritibus festi Paschatis scribunt; *לא יטה על גבו* Quando accumbit, non inclinabit in tergum suum, *neque in faciem, neque in dextram, sed in sinistram.* Nam, *הסיבה ימין אינה הסיבה* Accubitus in dextram, non est accubitus.

XXXV. Situs autem iste neque erat planè jacentis, neque planè sedentis; sed partim sedentis, partim jacentis. Hinc conjunguntur quandoque apud Hebræos duo ista verba *הִסֵּב* Accumbere, & *יָשַׁב* Sedere. Majemonides in Hilchos Berachos cap. 7. §. 1. *Quando ingredientur ad prandium, maximus inter omnes lavat manus suas primo: וְאַחֵר כֵּךְ נִכְנְסִין וְיוֹשְׁבִין מְסֻבִּין* postea ingredientur & assident accumbentes. Et Sedere pro Accumbere etiam quandoque poni videtur. Ezech. 23. 41. *וַיֵּשְׁבֶה עַל מִטָּה כְּבוֹדָהּ* Et sedisti super lectum honorabilem: & mensa instructa est ante ipsum (scilicet lectum.) R. D. notat; *Mors enim erat apud ipsos לְהִסֵּב בְּמִטָּה accumbere in lecto,* ex verbis Rabbīnorum nostrorum discimus.

XXXVI. Accubitus iste primis sæculis fiebat ab hominibus super terra, vel gramine, aut fæno se reclinantibus: postea super lanatis pellibus: demum lecti sunt inventi, mensæ, scamna, cathedrae, &

dræ, & reliqua instrumenta domus, ad usus hujus vitæ necessaria. In his, & ad hæc, cibum capiebant tum accumbentes, tum sedentes: diutissime tamen retentus, & communissime apud plebsque gentes, & Judæos quoque, observatus fuit mos accumbendi inter epulas, tamquam ad quietem & molliem omnium apertissimus. Lectos sive Thoros Hebræi vocant מִטּוֹת *Mittoth*, ab *Inclinando*, *Reclinando*. Sic Græcè Κλίσαν, τὸν οὐ καλῶς. Unde Τρίκλινον, *Triclinium*, *Cœnaculum* seu *Conclave trium capax lectorum*. Latini similiter dixerunt *Cubitum*, *Accubitus*, *Accubita*, *Accubitaria*: unde & in Levitico magno, מִשַׁל לְמֶלֶךְ שֹׁדֵהּ מִסָּב בְּאַקֻּבִּיטוֹן שְׁלֹו *Simile est hoc regi accumbenti in accubitu suo*. Hi lecti sternerantur in cœnaculo vel œco, conclavi quodam, ordine, idque secundum quantitatem & numerum convivarum. Hinc Marci 14. vers. 15. & Lucæ 22. vers. 12. mentio fit *Cœnaculi magni ἐσθίοντες* *strati* (lectis scil.). In Bibliis Hebræicè videtur vocari posse חֲדָר הַמִּטּוֹת *Oecus lectorum*, ex 2. Reg. II. v. II. תָּא עָלֶיךָ. Talmudici Græcâ voce etiam sæpius vocant Τρίκλιν Τρίκλινον, quamvis plures sepe lectos contineret. Hinc in Talmud de Sabbatho: חֲמִשָּׁה חֲבֻדוֹת חֲמִשָּׁה שָׁבָתוֹ בְּתִרְקִלִין אֶחָד *Quinque Sabbatha, quæ Sabbathum celebrant in Triclinio uno*, Eruvin cap. 6. in Milchna. Quot verò in singulis lectis discubuerint, variant auctores. Hebræi singulis convivis singulos assignant lectos, ut suprâ ex Talmud visum. Ita Christus discumbens cum discipulis duodecim, singuli peculiarem lectum habuissent. Baronius conjicit Christum & Apostolos tribus lectis accubuisse: in uno cubuisse ipsum cum Johanne & Petro: reliquos in duobus jacuisse quinos. Id improbat Casaubonus, & putat, illis quatuor potius assignandos, quòd quisque lectus trium convivarum capax fuerit. Neuter tamen probationem aliquam suæ sententiæ affert. Hebræorum ea quàm attuli est sententia.

XXXVII. Præterea singulos convivas peculiarem olim habuisse mensam, Hebræi asserunt. Nam accubitus iste fiebat ad mensam. In Talmud Tractatu de Benedictionibus cap. 6. fol. 42. 1. in Tolephos, sive Additionibus: הָיוּ לְהֵן שְׁלֹחֹת קֶסָמִים וְכָל אֶחָד לִפְנֵי עַצְמוֹ אוֹכֵל עַל שֻׁלְחָנוֹ *Habebant parvas mensulas, & unusquisque seorsim comedebat super mensâ suâ peculiari*. Et ibidem in infimâ paginâ: שֶׁהֵם הָיוּ רִגְלִים כָּל אֶחָד לְהֵסֵב עַל מַטְוֵהוּ וְעַל שֻׁלְחָנוֹ אֲבֵל עֵכָשִׁי *Quia ipsi (priores) solebant singuli accumbere*

bere in lecto suo, & ad mensam suam: nunc verò omnes comedunt ad mensam unam. Rabbeu Jona in Alphesi majori, in Berach. f. 33. col. i. כִּימֵיהֶם שָׁהוּ הִשְׁלִיחַ וּמִפֹּה לִפְנֵי כָל אֶחָד וְאֶחָד חָיָה צָרִיד שִׁסְבּוֹ וְכו' In diebus illorum (præcorum) quando mensa & mappa erat coram unoquoque, necessarium erat, ut discumberent, ut conjungerentur, &c. Eundem olim Germanorum fuisse morē, Tacitus est auctor, scribens de illis: *Lauti cibum capiunt: separate singulis sedes: & sua cuique mensa.*

XXXVIII. Quòd verò probabile sit, illos etiam quandoque sedentes cibum capere solitos, videtur tum ex Scripturæ quibusdam locis, tum ex Talmud liquere. Scripturæ loca sunt inter alia, Gen. 27. v. 19. & 37. 25. Judic. 19. v. 6. & 1. Sam. 20. 18. 25. 34. Item 1. Reg. 13. v. 20. quamvis ex eo, quod suprà allatum est, dici possit, יָשָׁב Sedere ibi sumi pro הִסְבּוֹ Accumbere, quemadmodum Paraphrasæ Chaldaei, Onkelos & Jonathan, in illis locis per Chaldaicum אִסְחָר transulerunt: ut vice versà apud recentiores etiam הִסְבּוֹ Accumbere, pro יָשָׁב Sedere, ponitur, quod hodiè omnis discubitis ad mensam sedendo fiat. In Talmud Berach. cap. 6. in Mischna distinguuntur, ubi de ratione Benedicendi in mensa sermo est: הָיוּ יוֹשְׁבֵי כָל אֶחָד מִבְּרַךְ לְעַצְמוֹ הִסְבּוֹ אֶחָד מִבְּרַךְ לְכֻלָּן h. e. si fodeant, unusquisque benedicit pro seipso: si verò accumbant, unus benedicit pro omnibus. Ad quæ verba videat Hebræorum notas, qui volent, & qui potest.

XXXIX. Hæc accubitus fuit apud Hebræos priscos ratio communis in conviviis omnibus. In Festo Paschalis peculiaris ejus erat significatio, quòd putarent; Accubitu sive Reclinatione significari Libertatem: unde eà nocte omnes reclinati sedere tenebantur. Vide Synag. Jud. cap. 13. Hanc significationem alii quoque huc trahunt. Sed quia verus Coena Paschalis jam erat celebrata, imò q. abrogata, & Nova hic instituitur, nullum huic Paschali consuetudini peculiari locum hic concedere possum.

XL. Unicum adhuc circa ritum præsentem noto; Cum Accubitus iste factus sit cibi capiendi causâ, procul dubio ad Mensam factus fuit, vel quod Mensæ loco erat, non ad Altare aliquod; ut proinde nobis quoque ad exemplum Christi Coenam celebrantibus, non Altare, sed Mensa sit necessaria. Forma autem Accubitus ejusmodi non est necessaria: quia, quod antiquis erat Accubitus, id

tus, id nobis est Sessio ad mensam, quod Hebræi dicunt in Tosephos Beráchos fol. 42. 1. ישיבה שלנו הוי קביעות לנו כהסביר דידהו
Sessio nobis est hodie consueta, ut Accubitus olim illi. Saris de Accubitu.

XL I. Sequitur nunc ipsa Symbolorum seu Signorum Tractatio, à Christo observata. Ubi videndum distinctè, quænam observarit, *primò* circa Panem, *deinde*, circa Poculum.

XL II. Et ante omnia hoc ipsum probè notandum, quòd duo ista symbola Christus distinxerit, & distinctas actiones & Ceremonias, ad illas adhibuerit; contra eos, qui, panem in Vinum intingendo, illa confundunt, planè contra exemplum Christi, uti amplius in particulari singulorum excussione videbimus.

XL III. Quæ circa Panem adhibuit, sunt vel *Facta*, vel *Dicta*.

XL IV. *Facta* sive *Actiones* recensentur ab Evangelistis quatuor; 1. *Accepit* panem: 2. *Benedixit*, 3. *Fregit*. 4. *Dedit*.

XL V. *Primò* dicitur Christus *Panem Accepisse*; λαβὼν ὁ ἰησοῦς τὸν ἄρτον; scil. *in manus*. Ita solebant olim Judæi, Benedictionem super pane recitaturi, eum in manus sumere. In Leviticus hattechéleth Num. 167. §. 3. לֹא יִבְרַךְ עַד שִׁתְּפֹס לֹא יִבְרַךְ בְּיָדוֹ שֶׁיֵּאָחַז הַכֶּלֶם הָעֵלִי שֶׁעָלָיו הוּא מְבַרֵךְ Non dicite benedictionem, donec assumpseris panem in manum suam, ut omnes videant, quòd super eo benedicat. Sic in Schylchan Aruch: אֵין לְבָרֵךְ קֹדֶם שִׁתְּפֹס הַלֶּחֶם Non est benedicendum, antequam apprehenderit panem. Panem, sc. *integrum*, ut suprà visum Thesi 18.

XL VI. *Secundò* Καὶ εὐλογῶν Et *benedixit*, (manu scil. tenens panem). Sic Matthæus & Marcus. Hebraicè est id וִיבְרַךְ. Inter Judæorum consuetudines laudandum hoc in genere, quòd nihil comedant sine præcedente Benedictione: unde ajunt; אָסוּר לוֹ לֶאָדָם שֶׁיִּהְיֶה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְרָכָה Prohibitum est homini ullà re frui in hoc mûdo sine benedictione, Berach. f. 35 a. Et col. 2. כֹּל הַנֶּהֱנֶה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְרָכָה כְּאִלּוּ נֹזֵל לְחֻקְהָ

Quicumque fruitur re aliquâ ex hoc mundo sine benedictione, perinde est ac si spoliaret Deum, &c. Formula Benedictionis super pane, cum usitata, & clarâ ac distinctâ voce recitata, si Judæorum traditionibus fidendum, erat: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַפּוֹצֵא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ. *Benedictus tu Domine Deus noster, Rex mundi, qui producis panem è terra.* Eam dum recitat Paterfamilias, נֹתֵן שְׁתֵּי יָדָיו עַל הַפֶּת *ambas suas manus pani impositas habet.* In Myrothecio Cameronis Matth. 26. scribitur; *Eulogias hanc à Judæis vocari קִדּוּשׁ Sanctificationem.* Non hæc *Εὐλογία* Panis sic vocatur, sed ea quæ super Poculo recitatur. An verò Christus iisdem verbis usus fuerit, nolim affirmare. Quinimò dubitandum non esse puto, Christum hinc nequaquam vulgari & Judæis suetâ (aut saltem non solâ) sed suâ singulari, & quidem antehac ab ipso non usurpatâ *Εὐλογία*, atque ad rem præsentem accommodatâ, usum fuisse, per quam symbola Sacramentalia sanctificavit, atque ab usu communi ad usum novum & mysticum separavit, constante ex Precibus & Gratiarum actione.

XLVII. Pro voce *Εὐλογίας*, Lucas & Paulus habent *Εὐχαριστίας*: sed eodem sensu. Nam 1. nisi synonymos acciperentur, quomodo illa inter se commutassent, & promiscuè unum pro altero adhibuissent Evangelistæ? quomodo Lucas à Matthæo & Marco hinc discrepare possent? quomodo Poculum Cœnæ Domini Paulus vocaret *ποτήριον τῆς Εὐλογίας*, super quo Christus, non Benedixisse, sed Gratiarum egisse dicitur? 2. Si *Εὐλογίας* non idem denotat quod *Εὐχαριστίας*, Poculum nullam habebit Benedictionem, sed solum Gratiarum actionem: & Panis non habebit Gratiarum actionem, sed solum Benedictionem. 3. Marcus cap. 8. v. 6. & 7. sumit *Εὐλογίαν* & *Εὐχαριστίαν* pro eodem. Et quod Marcus cap. 8. v. 6. dicit *Εὐχαριστίας* & *Εὐλογίας*, id Matthæus cap. 14. in eadem historia unicâ voce *Εὐλογίας* exprimit. 4. præter idem ex loco Epist. 1. ad Cor. 14. v. 16. Ἐπεὶ ἐὰν Εὐλογίας τοῦ πνεύματος ὁ ἀγαθὸς καὶ ἁγιὸς θεὸς πάντες οἱ ἄγγελοι καὶ ἡμεῖς πάντες τὸ ἅγιον πνεῦμα. *Quandoquidem si benedixeris spiritu, is qui implet locus idiota, quomodo dicturus est Amen ad tuam Gratiarum actionem? nam quid dicas, nescit.* Ubi quoque notandum, quod Vulgatus interpretatur; *Super tuam Benedictionem.* Ergo *Εὐχαριστία* ipsi idem fuit quod *Εὐλογία*. 5. Verbum בָּרוּךְ in V. T. quoque diversimodè ab inter-

ab interpretibus redditur. De Homine ad Deum, seu, de Creaturis erga Creatorem, usurpatum, significat; *Oravit, Adoravit, Laudavit, Celebravit, Gratias egit.* Jos. 22. 33. וִיבְרְכוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. h. e. *Et benedixerunt Deo filii Israel*; Chaldaeus transfert; וִאֲדִירָא *Et confessi sunt, gratias egerunt*: Vulgat. *Et laudaverunt.* Varablus: *Et gratias egerunt.* Plura in hanc rem, & Scripturae loca, & Patrum testimonia, & Pontificiorum quoq; Doctorum suffragia proferri possent, si, hoc unum agere, nobis hic esset **propositum**, & res non manifesta esset. Ratio autem, quare inter se promiscuè & *anonymus* usurpentur, est; quòd Hebraeum בָּרַךְ utrumque significat, & quòd unius sacrae actionis duae sint partes, Precatio sc. & Gratiarum actio. Ita, cum duobus his verbis promiscuè utuntur Evangelistae, ideò procul dubio factum, quòd Christus in hac בָּרַךְ & Gratias egerit Deo pro instantis Redemptionis beneficio, & per Gratiarum actionem, adjunctis cum eâ Precibus, symbola benedixerit, h. e. sanctificarit, & ad mysticum usum separarit.

XLVIII. Usus hujus *Εὐλογίας* & *Εὐχαριστίας* erat, ut, sicuti Christus aliàs per Benedictionem & Gratiarum actionem sanctificavit panes, aliosque cibos, ad usum naturalem, Matth. 14. v. 19. Lucæ 9. v. 16. & Paulus omnem cibum & potum sanctificari jubet precibus & gratiarum actione, 1. ad Timoth. 4. v. 3. 4. 5. sic hac Benedictione & Gratiarum actione, Panem (*ut postea quoque Vinum*) à naturali, ad sacrum usum, præpararet, destinaret, & sanctificaret, ut essent Sacramentum Corporis & Sanguinis sui; non naturâ, sed Divinâ institutione. Atque hæc est illa *Conversio, Transmutatio, Transformatio*, de qua apud veteres scriptores Ecclesiasticos legimus; nempe non Substantiæ, aut Quantitatis, aut Qualitatum, sed Relationis, seu usus & officii; ut, qui antea tantum terrestris & communis erat panis, Verbis Dominicis & Invocatione Divini nominis, vi, non verborum, sed Institutionis & ordinationis Divinæ, fiat & efficiatur Sacramentum veri corporis Christi. Hinc etiam factum, ut tota actio *Εὐλογίας* & *Εὐχαριστίας* nomine insignita fuerit.

XLIX. Ita ad exemplum Christi, in primitiva Ecclesia Apostolica, peragebatur Divinum hoc mysterium, solâ prælectione verborum Institutionis Cœnæ, & præcatione Orationis Domini.

cæ. Hinc scribit Rabanus Maurus in Institut. Cleric. lib.1. cap.32. Cum benedictione & gratiarum. actione primum Dominus Corpus & sanguinis sui Sacramenta dedicavit, & Apostolis tradidit, quod exinde Apostoli imitati fecere, & successores suos facere docuerunt. Et Durandus Rationali Divinorum officiorum lib.4. cap.1. Hac institutione formati, cœperunt Apostoli sacrosanctum frequentare mysterium, propter causam, quam Christus expressebat, & formam servantes in verbis, & materiam tenentes in rebus, sicut Apostolus Corinthiis protestatur, dicens; Ego accepi à Domino, quod & tradidi vobis; quoniam Dominus Jesus in qua nocte, &c. Item: Apostoli hanc Missam Christi adauxerunt, dicentes in ea non solum verba præmissa, verum etiam Dominicam Orationem superaddentes. Ad hanc simplicitatem Apostolicam in nostris quoque Ecclesiis, post prælectam præparationem, ad dignam tanti mysterii participationem, & decantato Psalmo; Verba Institutionis Christi à Ministro recitati, & Oratio Dominica publicè orari, solent; loco hujus *ἱνολογίας* & *ἱνῆς αἰτίας*, ut his signa illa externa ad sacrum usum consecrentur & sanctificentur; Ex inde auditores ad participationem invitari. Et hic, in primitiva Apostolorum Ecclesia, adhuc usitatum fuisse, ut post Benedictionem, à Pastore vel Episcopo recitatam, Populus Amen succinuerit & acclamarit pro veteri Judæorum consuetudine, videtur colligi posse ex loco 1. ad Cor. 14. v. 16. *Si benedixeris spiritu, is qui implet locum idiota, quomodo disturus est Amen ad tuam Eucharistiam?* quem de solenni Cœnæ Dominicæ ritu intelligendum putat doctiss. Beza in Annotationibus majoribus, & illustri testimonio ex Justino confirmat. Vide, si placet, illic.

I. Tertiò dicitur Christus, Panem, posteaquam benedixisset, *Fregisse.* *Εκλασε Fregit.* Hebraicè *qd* ex stylo communi Talmudico & Rabbiorum in libris Ritualibus dicitur *פָּרַק*, uti videbimus ex testimoniis, quæ de hoc ritu producturi sumus, ut non necesse sit aliud verbum quærere, quod hoc sensu & usu Græco *κλάω* respondeat. Hinc David de Pomis *פָּרַק* in Vocibus externis (i.e. non Biblicis) exponit *Frangere.* Et Judæi in Ritualibus & libris precum Germanicè *Brechen.* Syrum *כָּרַק*, quò Metaphrastes ille usus est, planè non est de stylo & usu Judæorum: sed in libris, etiam Syro-Hierosolymitanâ dialecto consecratis, ubique *כָּרַק* usupatur.

L. L. Ritus

L I. Ritus hic fuit Judæis communis & familiaris, cujus frequentissima passim mentio, quia Panes illorum ita comparati erant, ut *אמא* apti ad frangendum fuerint. In Talmud Berach. de Benedictionibus fol. 39. 2. בוצע מברך ואחר כך בוצע *Benedicit (Paterfamilias), & postea frangit.* Majemon. in Hilchos Berachos c. 7. בוצע בעל הבית מברך הפוציא ומשלים הברכה ואחר כך בוצע *Paterfamilias recitat benedictionem illam; Qui producis, &c. eaq. absolutus, frangit.* Sic apud alios. De hac Fractione quoque dicunt, הבוצע יטול רשות אמר הוא גדול ויאמר ברשות מורי ורבותי וכו' משום כבודם *Frangens petet veniam, licet sit maximus, & dicet; Cum venia Doctorum, & Dominorum meorum, &c. honoris ipsorum causâ.* Hinc, פרוסת הבציעה, *Particula fractionis, defracta.* Item: אינו בוצע לא פרוסה קטנה וכו' *Non frangit vel defringit particulam parvam, ne videatur invidus, neque particulam majorem ovo, ne videatur famelicus.* Item: בשבת יש לו כשבת פרוסה גדולה לכצוע פרוסה *In Sabbatho debet defringere particulam magnam.* Item: אינו בוצע אלא ממקום שבשל יפה יפה *Non franget, nisi eo in loco, ubi coctus est optimè, &c.* מצוה לכצוע כבר שלמה *Preceptum est Frangere panem integrum.* Item: *Accumbentibus non licet edere vel gustare quicquam, עד שיטעום חבוצע donec comederit Frangens.* Item, *בצל הבית הוא בוצע Patrifamilias est Frangere panem; siquidem adfit, &c.* Item: *הבוצע Frangens non franget donec accumbentes omnes dixerint Amen.* Dicitur autem hoc apud recentiores scriptores tam de eâ fractione, quæ fit scissione cum cultro, quàm fractione cum manu. Hodie enim, cum panes grandiores & crassiores habentur, quàm ut manu in frustra frangi possint, solent primò incisuram cultro facere, ita tamen ne discindant; ut, cum integer panis tollitur, frustum illud non decidat, sed in pane integro adhuc remaneat; postea demum defringunt manu. His, & aliis, pleni sunt Judæorum libri Rituales, de hac Fractione Panis, uti in seqq. adhuc quædam producentur.

L II. Cum itaque Christus sacram hanc Cœnam, quoad ritus, ad formam aliarum Cœnarum seu epulorû instituerit, hunc quoque ritum observavit.

L III. Quemadmodum autem Panem, Gratiis agendo & Benedicendo, in alium usum convertit: ita hunc quoque, aliàs vulgarem Ritus, peculiarem & sacrum Usus ac significationem habere voluit, *Corporis* videlicet *sui Fractionem.* Facta illa fuit, cum in

cum in Cruce corpus ejus, instar Agni mactari, suspensum, extendum, variis modis convulsum, in latere apertum, manibus pedibusque confossum, & tandem etiam ab anima separatum fuit; non quod proprie, quoad ossa, fractum fuerit, sicut in Agni Paschalis mactatione os quoque nullum, confringi debuit. Non obscure docet hoc Christus ipse, dum ait; *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Datur*; sc. ut agnus vel ovis ad mactationem, Jesh. 53. *Datur*; in manus hominum ut occidatur; *Matth. 17. v. 22. Datur*; ut erucifigatur; *Matth. 26. v. 2. & 27. 26. Lucæ 24. v. 7. &c.* Aperit vero Paulus; dum pro *ἡμεῖς*, ipse substituit; *καὶ ὁ αὐτὸς* *Frangitur*, quod non satis integrâ fide Vulgatus antepres. transfert, *Tradetur*, contra omnium Græcorum codicum; & ipsius quoque Ambrosii, autoritatem & consensum. Hinc scribit Venerabilis Beda: *Frangit ipse panem, quem discipulis porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem, non absq; sua sponte aut procuratore futuram.* Et Prosper: *Dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur: quid aliud, quam Domini corporis in cruce immolatio, ejusq; sanguinis de latere effusio, designatur?*

LIV. Dum hoc loco Fractionis corporis Christi in cruce, h. e. ejus Crucifixionis & Mortis in cruce, meminî, facere non possum, quin in transitu ostendam, quàm eleganter hoc Genus mortis seu supplicii, in Forma mactationis Agni paschalis, præfiguratum & repræsentatum fuerit. Describitur ea in Talmud Tractatu de Paschate cap. 5. in Mischna; his verbis: *נִצֵּד תוֹלִין וּמַשִּׁיטִין אֲוִקְלִיּוֹת שֶׁל בְּרוֹל הֵיוּ קְבוּעִים בְּתַלְמִים וּבְעַסְוִדִין שֶׁבֶּחַ תוֹלִין וּמַשִּׁיטִין כָּל מִשְׁאֵין לוֹ מְקוֹם לְתֵלוֹת וְלְהַשִּׁיט מְקוֹלִים חֲלָקִים הֵיוּ שֶׁם וּמִנִּיחַ עַל כְּתָפוֹ וְעַל כְּתָף חֲבִירוֹ וְתוֹלֶה וּמַשִּׁיט* h. e. *Quomodo suspendunt & excoriant Agnum mactandum? Uncini seu clavi ferrei infixi erant in parietibus & columnis (in loco sc. lanionum in atrio), in quibus (clavis sc.) suspendebant & excoriabant agnum. Si quis in illis non habebat locum (ob multitudinem sc. mactantium) bacilli, tenues & levigati erant illis, de quibus accipiebat, & suo ac socii sui humum unum imponebat, sicq; suspendebat & excoriabat. Sicut ergo Agnus fuit suspensus, expatius, clavis affixus: ita Christus, &c.*

L V. Porro, ut Apostoli Christum, hoc Fractionis Panis ritum Coenam celebrantem, & mysterium in eo innuentem, viderunt & audiverunt: ita in eundem quoque modum ipsi religiose Fractionem

nem observarunt. Clara sunt in hanc rem verba Pauli 1. ad Corinth. 10. 16. *Panus, quem frangimus, nonne est communio corporis Christi?* Et hæc ipsa sine dubio fuit causa, cur tota *Εὐχαριστία Fractio panis* ab ipsis nuncupata fuerit, Actor. 2. 42. & 20. 7. ubi Syrus in utroq; loco expressè habet *דאוכרסטין קצין Fractio Eucharistia*. Ad quod notandum, quòd Syri, Christiani antiquissimi, non solum Fractione panis in Eucharistia observarint, sed & mysterium in ea latens religiosè suspexerint, sicuti patet ex adjuncta prece, *דקצין דפגרה צלותא* h. e. *Oratio Fractionis corporis*, dicta, quam legere est in Rituali Syrorum Severi Alexandrini quondam Patriarchæ, edito ab Aria Montano Antwerp. Anno 1572. pag. 125. Cum enim Sacerdos panem frangit, subjungit: *הכנא שריאית הוא חש אלהא מלתא בבסר ואתדבא ואתקצי בויקפא ואתפרשת נפשה מן פגרה וכו'* Sic verè ipse passus est Deus Verbum in carne, & immolatus, & fractus est in cruce, & separata est anima ejus à corpore, quamvis omnino divinitas ejus separata non fuerit, &c. Ita eundem ritum diu adhuc post Apostolorum tempora observatum fuisse in Ecclesia, satis constat, & ab aliis abundè jam est demonstratum.

LVI. Existimant quidam, *Fractionem* nihil aliud esse quàm *Distributionem*: & *Frangere*, idem quod *Distribuere*. Sed illi neque facta Christi, & verba Evangelistarum, qui apertè *Distributionem* à *Fractione* distinguunt, quando porro ajunt, *Et dedit discipulis suis* (Hoc Dare enim est *Distribuere*, uti mox-mox videbimus;) neque etiam vocis hujus vim, & Hebræorum ritus, satis accuratè vel expendere, vel intelligere videntur.

LVII. Qui enim, vel Hebræo alicui persuadere, vel ex Hebræorum scriptis probare veller, Verbum *בצע* (quod sine omni dubio Græco *κλάω* in hoc usu responder) idem esse quod *Distribuere panem*, næ ille vel risui seipsum & ludibrio exponet, vel saltem oileum & operam perdet. David de Pomis, ut suprà vidimus, *בצע* in sermone Rabbīnorum explicat per *חתך* (Scindere,) Latine *Frangere*, Italicè, *Tagliar in pezzi*. Sic in libro Precum Hebraico-Germanico *וּבוֹצֵעַ מִצָּה הָאֲמֻצָּעִית לְשֵׁנִים* Unde bricht sie in zwey theil. Sic alibi alii. Quàm apertè Benedictio, Fractio & Distributio panis in Ritualibus Judæorum distinguuntur? Quàm distinctè requisita & conditiones Fractionis exponunt? veluti Personam, cui hoc competit, Patrifamiliās scil. vel alii digniori præfenti in men-

fa, *Qualitatem panis frangendi*, *Locum fractionis in pane*, *Tempus*, *Formam*, & *Ceremoniam verborum circa eam observandam*, ut *suprà* habuimus *Thesi 50.* *Distinctum* habent *titulum*; הלכות רבועות *Ritus fractionis*; הלכות בצעת חפר *Ritus fractionis panis*. Videat qui *vole* *librum Arba turim*, par. 1. sub Num. 167. 168. &c. & *librum Schylchan Aruch*, ibid. *Levusch*, & *similes*. Post hæc *peculiari Canone traditur*: הַבּוֹצֵעַ נוֹתֵן פְּרוֹסָה לְפָנַי כֹּל אֶחָד וְאֶחָד *Frangens dat particulam coram unoquoque*, ut jam-jam visuri sumus.

L I X. Quocirca cavendum, ne Fractionem cum ipsa Distributione confundamus, vel indifferentem ex ea Ceremoniam constituamus. Christi exemplum & actio nostra sit institutio: Apostolorum observatio; nostra confirmatio. Et, si ritus administrandi Sacram Cœnam optimus ille est, qui ad simplicitatem primæ institutionis quàm proximè accedit, & exemplo Christi seueri potest; tutissimè sanè & optimè fecerimus, si & hanc ceremoniam observaverimus, & in ea Christi passionem & mortem per fidem salutariter intuiui fuerimus. Christus via est, veritas, & vita. Eum ergo si & hîc secuti fuerimus, veritatem nos secuturos, & vitam æternam tandem adepturos, nulli dubitemus. Et hanc ipsam ob causam numularios etiam illos orbiculos improbamus, ut qui, nec Institutioni Christi sunt conformes, neque ritum hunc fractionis admittunt; ita tamen, ut non statim Ecclesiæ eas omnes damnemus, in quibus illæ adhuc ob alias quasdam considerationes & circumstantias, sed tanquam veteris superstitionis & idololatriæ reliquiæ, tolerantur, siquidem doctrinam veram teneant & tradant, & de emendatione hujus quoque rei serîo cogitent.

L I X. Nempe Deus non solet in Ecclesia sua omnia uno eodemq; tempore, simul & semel peragere, & perficere; sed successivè procedit, & posteris etiam quædam nonnunquam agenda relinquit. In Talmud Tractatu Chotin fol. 6. 2. notant Doctores de piis Regibus Judæ, Afa & Josaphat, quòd, cùm Regnum suum reformarent, & ab Idololatria purgarent, omnibus Idolis è medio sublatis, uti legere est 1. Reg. 15. & 22. capp. Serpentem tamen æneum, cui filii Israël usque ad dies Hiskîæ suffecerant, 2. Reg. 18. 4. reliquerint; & dicunt, hoc factum esse להניח מקומו להחזיקו להתגבר בו ut locus relinqueretur Chiskja, in quo se extolleret, pietatis-

pietatisque ac virtutis suæ specimen edere posset. Is enim de-
mum eum, cum cæteris excellorum, statuarum, & lucorum reli-
quius, confregit, 2.Reg.18. Simile quid si adhuc in nostris Eccle-
siis reperiamus, pii & Christiani Magistratus est, Chiskijæ piete-
tem, zelum & fervorem imitari, & cogitare, palmam hanc sibi à
Deo relictam & reservatam esse.

LX. *Quartum* Christi factum circa Panem, cu-
jus Evangelistæ mentionem faciunt, est, quod Pa-
nem Acceptum, Benedictione consecratum, & Fra-
ctum, discipulis *Dedisse* dicitur, וָאֵן הִבֹּצַע נִתָּן מִן הַלֶּחֶם לְכָל אֶחָד
Et dedit discipulis; unicuique scil. particulam de pane
illo fracto. Iterum secundum priscam Hebræorum consuetu-
tudinem, quorum de hac re Canon expressus: הַבֹּצֵעַ נִתָּן מִן הַלֶּחֶם לְכָל אֶחָד
וְהָאֶחָד נֹסֵף בְּיָדוֹ וְאֵין הַבֹּצֵעַ נִתָּן בִּיד הָאוֹכֵל אֶלָּא
לְמַנִּי כֹל אֶחָד וְהָאֶחָד נֹסֵף לְמַנִּי אֶחָד אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ אֵין אֶחָד
Frangens dat particulam coram unoquoq, & alter
(cui scil. eam dat) tollit vel accipit eam manu suâ: neq, litet ei illam in
manum comedentis dare, nisi fuerit lugens, Majemon. loco sæpius
jam laudato. Nempe, Accumbentium unicuique frustum panis
fregit, & loco ejus apposuit, quod ipsemet deinde manu suâ acce-
pit, & comedit. Sic in *Levusch hattechélesh*, Num.167.פ.14. ubi
additur; מִן הַלֶּחֶם הַזֶּה אֵין לְכָל אֶחָד מִן הַבָּנִים אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ אֵין אֶחָד
וְהָאֶחָד נֹסֵף לְמַנִּי אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ אֵין אֶחָד
Attamen nō projiciendo dabit
particulam illam, quod id faceret ad contumeliam ciborum, neq, conve-
niens esset honori accipientis, si projiciendo ei daretur. Et ita quidem
siebat אֶחָד מִכָּל הַבָּנִים אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ אֵין אֶחָד
si omnes edebant de pane uno.

LXI. Hinc apparet, id quod Evangelistæ dicunt, *Dedit*, nihil
esse aliud, quàm *Distribuit*: Nam, dare unicuiq, frustum de pane uno,
quid aliud est, quàm, panem illum unum per partes distribuere? Hoc
verò siebat post fractionem. Distinctæ ergo sunt actiones. Ex
distinctas quoque habent significationes. *Fractio* panis significat
perceptions Christi, in cruce præsertim, sicut vidimus: *Datio* seu
Distributio significat ejusdem communionem, seu potius libera-
litatem Christi, sponte nobis communionem sui omniumque
bonorum, in cruce partorum, nobis offerentis, ad eamque nos
invitantis.

LXII. Quod si verò non solui fuerunt פְּרִיטָה Prúsa particu-

lam illam defractam in manus dare; quanto minus probabile est, Christum in os unicuique discipulorum panem comedendum ingessisse? Cajetanus (citante Cassandro in Liturgicis fol. 81. 2.) scribit: *Non est verisimile, quod singulorum ori imponendo singulas partes porrexerit, vel manu sua ad manus eorum, sed exhibuit & obtulit particulas sacri panis in patina, a singulis particulam propriis manibus accipiendam.* Addit Cassander: *Crediderim ergo, quod sicut unum calicem communem omnibus tradidit: ita in una patina panem in duodecim buccellas fractum, manibus propriis accipiendum tradiderit, & quod Ecclesia usum hunc patinarum Apostolicam traditionem accepit. Ita quod sicut calicem unus Discipulus dedit alii: ita patinam cum pane sancto propinquiores Jesu remotioribus successively porrexerint. Et proinde illi, qui hodie eum morem, in os ingerendi communicantibus panem consecratum, observant, neque antiquum morem, neque exemplum Christi, imitentur.*

LXIII. Atque hæc sunt Facta Christi circa Panem. Videamus quoque ejusdem *Dicta* seu *Verba*. Ea sunt triplicia, tum *Præceptiva*, tum *ὁριστικά* seu *Determinativa*, tum *ἐξηλεκτά*. Factis suis docuit Christus, quodnam sit Dispensantium seu Ministrorum in Administratione hujus Sacramenti proprium officium: Verbis, quodnam sit, utrorumque, & Communicantium, & Dispensantium.

LXIV. *Præceptiva* verba sunt, quibus discipulis præcipit, ut Panem exhibitum 1. *Accipiant*. 2. *Edant*: καὶ εἰπὲν, λάβετε, φάγετε. In his non multum dubii vel difficultatis esse potest. Quod ait, λάβετε *Accipite*; iterum docet, quod antè dictum, Christum nequaquam ori discipulorum panem ingessisse: sed vel loco ipsorum, manibus ipsorum accipiendum, apposuisse, vel de manu in manum tradidisse. Prius tamen, si morem discumbendi attendamus, probabilius esse videtur. φάγετε *Edite*. Non hic certum aliquem edendi modum præscribit Christus, sed communi & vulgari verbo utens, consuetum procul dubio etiam Edendi morem & modum intellexit, ut in illis Aggadæ Paschalis verbis: *לְכָל אֶחָד מֵעַמּוּךָ יִשְׂרָאֵל* Quicumque esurus,

veniat, & comedat de pane isto afflictionis. Ut proin novam superstitionem redolere videatur, quòd nonnulli cavent, ne hostiam, quam vocant, dentibus vel tangant vel comminuant; quòd item eam non mandunt, sed calore & humore oris liquefactam deglutiant. Nihil tale vel verba Christi sonant, vel verus Historia docet.

LXV. Ὁριστικὰ seu Definitiva verba sunt, quæ Internam, tum Materiam, seu rem significatam, tum Formam declarant, hæc videlicet; Τὸ ἐστὶ τὸ σῶμά μου *Hoc est corpus meum*. Sic Matthæus & Marcus. Lucas addit; Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον *Quod pro vobis datur*. Paulus; Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον *Quod pro vobis frangitur*.

LXVI. Quemadmodum verbis Præceptivis discipulis suis indicavit Christus, quidnam ipsis manu suâ exhibeat, quidque ipsos facere velit Manu & Ore corporis, Signa videlicet externa Accipere & Edere: ita his verbis δεικνύει & Definitivis ipsis significat, quidnam simul cum pane ipsis gratiâ suâ internè exhibeat, quidq; in hac actione Manu & Ore animæ agere debeant; Fide nimirum, quæ animæ idem est quod Manus & Os corpori, Accipere & Edere, sibi que applicare, & in succum quasi & sanguinem suum convertere Corpus suum in mortem pro nobis traditum, tamquam Rem Signatam; imò quòd re ipsa illud accepturi sint, quotquot illorum verâ fide symbola externa sint accepturi. Sicut enim ore corporis editur signum visibile externum Panis: ita Fide, tamquam ore animæ, editur signatum invisibile Corpus Christi, Joh. 6. 35. Unde & Augustinus; *Crede & Manducasti*. De ratione loquendi & phrasi, unde ea sumpta videatur, dictum aliquid suprâ th. 25. Quâ ratione eadem verba Formam hujus Sacramenti internam delarent, dicitur mox.

LXVII. Ἐξηγητικὰ verba sunt ista; τὸ ποιεῖτε εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν *Hoc facite ad mei recordationem*, quibus & celebrationem perpetuam hujus Sacramenti discipulis suis Christus injungit, ut suprâ visum th. 12. & modum, quo corporis oblatis participes fieri possint, exprimit: & denique Finem ejusdem declarat, de

quo in quarto hujus nostræ Exercitationis membro agemus.

Atq; hac sunt Facta & Verba Christi circa Panem.

LXIIIX. Videamus nunc ea quæ circa *Poculum* Christus observavit. Ea itidem consistunt in *Factis & Verbis*.

LXIX. Facta Christi circa Poculum, seu Vinum in poculo, tria recensent Evangelistæ: Primò, καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον *Et accepit poculum*. Secundò, καὶ εὐχαρίστησας *Et gratias egit*. Tertiò, ἔδωκεν αὐτοῖς *Dedit eis*. Quatrum, *Fuso scil. Vini*, Panis Fractioni hîc respondens, omittitur. Ratio, quod nullâ certâ ceremoniâ aut solenni ritu ea fiebat, sicuti de Fractione Panis vidimus. Nihil Hebræi expressè præcipiunt, quisnam poculum Benedictionis infundere debeat in ordinariis convivis: sed id à famulo vel ministro (qui שמש *Schammasch* vocatur), infusum, & Patri familiâs, vel alii præstantiori, Benedictionem super eo recitaturus porrectum vulgò fuisse, non obscurè ex cæteris ritibus illorum colligè videtur. Arbitrarium tamen hoc erat. In Festo autem Paschatis mandant, ut, si ullâ ratione fieri possit, *Baal habbajis* Pater familiâs non ipsemet infundat, sed per alium ministrum infundi curet: quia omnia in illo festo magnificè fieri debebât, ad libertatem ex servitute Ægyptiaca restitutâ, denotandam: *Levusch* in Ritibus Pascharis Num. 473. §. 1. Olim in terra Israël scribebant vinum ex ipso dolio effusum fuisse in Poculum consecrationis, ut tantò recentius esset: hodie verò cum eâ abundantia vini non sint instructi, רֵי שִׁשְׁפָּכְנוּ מִן הַקַּנָּן, רֵי לֵשׁ בְּרֹכָה *sufficere, si effundatur ex cantharo in quo vinum asservatur nomine benedictionis*, (id est, in eum expressè finem) *Levusch* in Ritibus Convivii Num. 183. §. 2. Schylchan Aruch ibid. Poculum debet esse שלם *integrum*, non פגום *ruptum*, Num. 182. Infundi debet, ut sit מלא על כל גדתיו *plenum super omnes ripas suas*, id est, omninò repletum & refertum, ibid. §. 3.

LXX. Poculum hoc simpliciter vocatur ποτήριον ab Evangelistis, quam vocem posteriores & recentiores Hebræi suam quoque nonnunquam fecerunt, ut videre est in Lexico Talmudico. Sic Latini, *Poterium*. Unde apud Plautum: *Samiolo poterio vivimus*.

Paulus,

Paulus, τὸ ποτήριον τῆς εὐχαρίστας, quod est Hebraicè כוס הברכה *Poculum benedictionis*, super quo consecratio vini fieri solet in genere, tum antè, tum post mensam. Quamvis illud, quo consecratio vini in principio mensæ fit, specialiter quandoque vocent כוס קדוש *Poculum sanctificationis*: Poculum quo convivium claudunt; *Poculum benedictionis*: & plenius כוס ברכת של מון *Poculum benedictionis mensæ, gratiarum actionis*. Scaliger & alii scribunt, esse כוס הלל *Poculum hymni*: quartum videlicet illud & ultimum poculum, quo Cœna Paschalis claudebatur. Ego verò non puto, cum aliquoties jam dixerim, Actionem hanc Cœnæ Dominicæ omnino à Cœna Paschali distinguendam & separandam mihi videri. Et כוס הלל conjunctionem ita positum, hæcenus nullibi in Talmud reperire potui.

LXXI. Evangelista Lucas Poculi bis mentionem facit cap. 22. v. 17. & v. 20. *Id quomodo intelligendum, & cum reliquis Evangelistis sit conciliandum, merito queritur?* Beza in Annotationibus triplicem affert responsum: 1. Augustini, & aliorum, qui de uno & eodem poculo id intelligunt, cujus autem bis fiat mentio, quod Lucas textus hujus tenorem non continuo ordine profectus fuerit, sed interrupserit. 2. Eorum, qui prioris poculi propinatione volunt terminatam fuisse priorem cœnæ paschalis partem: posterioris verò poculi libationem referunt ad secundas mensas Cœnæ paschalis, in qua mystica Cœna instituta fuerit. Hanc sententiam nos suprâ rejecimus in quæstione sub thesi 14. propositâ. 3. Syri interpretis, qui Lucæ cap: 22. v. 17. & 18. planè omittit. 4. Suam ipsius conjecturam proponit, arbitrans transpositos esse versiculos 16. 17. 18. 19. & 20. ita ut versui 16. annexantur, qui nunc sunt 19. & 20. his subjiciantur 17. & 18. *Paulus Fagius* Deut. 8. Prius poculum v. 17. exponit de illo, quo Judæi in principio mensæ cibos consecrare solebant; à quo & ille suæ cœnæ initium Christum vult fecisse, ita tamen, ut nondum illud ad mysticum usum applicaret. Alterum v. 20. exponit de posteriori, quo Judæi convivium claudere solebant. Et hoc vult illud esse, quo Christus à Cœna sua mysterium sanguinis sui discipulis suis commendavit. In hac sententia licet non multum absurdi inveniam; nescio tamen, an duplex ejusmodi poculum, ad morem Judæorum, huic Cœnæ Christianæ sit adhibendum. Annon tutius & simplicius dici potest, ea quæ

ea quæ de priore poculo habemur apud Lucam v. 17. & 18. retinenda esse ad primum poculum quo Pascha consecravit? postea autem, sicut & cæteri Evangelistæ fecerunt, historiam Cœnæ Paschalis Lucam abruptisse, & v. 19. progressum esse ad descriptionem Cœnæ sacræ? In quam sententiam abit D. Piscator.

LXXII. *Primo* itaque dicitur: καὶ λαβὼν *Et accipiens*, scil. in manus, sicuti antea de pane. Quamvis nolim, Christum ad Judæorum supersticiosas ceremonias alligare; tamen placet hîc quoque paucis indigere in eorum gratiam, qui ista ignorant, quæ Judæi hîc observare soleant. Acceptio hæc poculi lignanter & solemniter solebat fieri. Paterfamilias poculum benedictionis consecrare volens מקבלי בשתי ידיו *ambabas manibus suis accipit illud*; cùm incipit consecrare, נושלו בישו *tollit illud dextra*: ex quo illud in manum accepit, *nihil ante benedictionem factam garrere debet*, &c. Vide de iis nonnulla in Synagoga Judaica cap. 7.

LXXIII. *Secundo*; Καὶ εὐχαριστῶν *Et gratias agit*. Quâ ratione εὐχαριστῶν & εὐλογῶν pro eodem sumantur, supra visum th. 46. Non neglegendum autem, quod non simul unâ & eadem benedictione Panem & Vinum consecrarit: sed peculiari benedictione Panem, & peculiari Vinum, & sic hac quoque ratione ista inter se distinxerit. Sed & hoc recepti inter Judæos moris fuit. Nam, licet Benedictio panis consecret & ad esum liberos ac licitos faciat omnes alios cibos & liquores, sine aliâ ulteriore consecratione; איןנו פוסר מ' יין *attamen non valet de vino*: sed destinata est ei השכינתו מפני עצמו מפני ברכתה *Benedictio peculiaris propter insignem ejus prestantiam*: & עליו עליו בפני עצמו *ne cesse est eam seorsim super illo recitare*, Levusich in Ritibus Convivi, Num. 174. §. 1.

LXXIV. Formula ordinaria Benedictionis seu Consecrationis Vini in convivio est: יהוה אלהינו מלך העולם ברוך אתה יהוה אלהינו בורא פרי הין *Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, creator fructuum vitis*. Formula benedictionis, quæ super poculo postsumptum cibum recitatur, est alia, נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו *Benedicamus ei qui nos de suo cibavit, cuiusq. bonitate vivimus*, &c. Quibus verbis Christus usus sit, cùm Evangelistæ nihil definierint, nostrum quoq. non est determinare. Paulus Fagius in Targ. Deut. 8.

Deut. 8. post adductas istas ברכוּ sive Benedictiones, scribit: *Verisimile est, Christum quibusdam, quæ in his precibus continentur, maxime quod principium & finem attinet, usum fuisse, non autem alium, quæ à posterioribus Judæis addita fuere.*

LXXV. Ufus hujus Benedictionis sive Gratiarum actionis idem erat, qui Panis, de qua sup. th. 47.

LXXVI. *Tertio: עד ואכר אֲנֹכִי Dedit eis, sc. Discipulis.* Ita quoque moris erat apud Judæos in festivis & solennibus epulis, ut de Poculo Benedictionis, postquam Paterfamilias illud libasset, omnes in mensa præsententes gustarent & libarent. In Colbo Num. 25. fol. 21. col. 4. אָחֵר בֵּרַךְ הָיָה שׁוֹתָה כָּל אֶחָד מֵהֶם. Post consecrationem vini bibit unusquisque accumbentium ex poculo benedictionis haustum. In Levysch, in Ritibus de Sabbatho, Num. 271. §. 14. וּמִצְוָה מִן הַפּוֹכֵחַ הוּא שִׁישְׁעוֹס הַמִּקְדָּשׁ תַּחֲלָה שֶׁהוּא הַמִּבְרָךְ וְאַחֵי יִשְׁעֻמוּ כָּל שְׂמֻסּוּבִים כָּל אֶחָד מֵהֶם לֹנְגְמִי. Preceptum est, optimum ac præstantissimum esse, ut Sanctificans sive Benedicens primò guster, (de Poculo sc. ab initio mensæ consecrato) ac postea omnes accumbentes gustent, unusquisque haustum. Sic in lib. Rituali Germanico-Hebræo, & aliis. Videatur & Synag. Judaic. Cap. 10. Queri potest hîc; An Christus ipsemet quoque de pane ederit, & poculum libaverit & degustaverit? R. Quamvis adeò diserte nihil de eo tradant Evangelistæ; per consequentiam tamen id colligi potest ex Matth. 26. v. 29. Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitæ, &c. Et nihil absurdi est, si dicamus, sicuti Baptismus in propria persona consecravit: ita hoc quoque alterum N. T. Sacramentum suo usu sanctificare voluisse. D. Hieronymus in Epist. ad Hedibiam, Quæst. secundâ: Nec Moyses dedit nobis panem verum, sed Dominus Jesus: ipse conviva & convivium: ipse comedens & qui comeditur. August. lib. 2. de Doct. Christ. cap. 3. Et sacramento corporis & sanguinis sui prægustato, significavit quod voluit. Chrysostom. Homil. 83. in Matth. Ipse quoque bibit ex eo, ne auditus verbis illius dicerent; Quid ergo sanguinem bibimus, & carnem comedimus? ac idè perturbarentur, &c. Ne igitur id quoque accideret, primus ipse hoc fecit, ut Tranquillo animo ad communicationem mysteriorum induceret. Basilii in Anaphora de Calice: Benedixit, sanctificavit, ac gustavit, & dedit discipulis suis. Antoninus l. p. c. 6. l. 5. §. 2. Facta consecratione & ipse Sacramentum sumpsit; non quod egeret, vel novum effectum gratia

ex eo susciperet, sed ut exemplum illud accipendi nobis praeberet. Atque hæc sunt Facta Christi circa Poculum.

LXXVII. *Verba ejus circa idem poculum nunc sequuntur.* Ea quoque sunt, ut supra circa Panem, Præceptiva, *Παρακαλῶ, & Βεβαιῶμαι*; quamvis non omnia à singulis Evangelistis ita exactè referantur: Lucas & Paulus hoc indicant, dū ajunt; *ὡς αὐτῶς & τὸ πότηρον Idem & poculum*, scil. accepit, benedixit, & dixit, Accipite, Bibite, &c.

LXXVIII. *Præceptiva verba quod attinet; primum, Accipite*, peti potest partim ex Luca, quando ait v. 17. *λάβετε τὸ πῶν & ἀφ' ἐμοῦ καὶ ἐαυτοῖς*: probabile enim est, Eum his quoque verbis in poculo hujus Coenæ usum esse; partim subintelligitur sub altero, quod Mattheus habet, *πίετε ἐξ αὐτῆς πάντες Bibite ex eo omnes*. Hoc enim Bibere, Acceptionem poculi præsupponit: Marcus, hoc etiam mandato præterito, obedientiam discipulorum tantum refert, dicens, *Ἐδωκεν αὐτοῖς, & ἐποιεῖ ἐξ αὐτῆς πάντες Dedit eis, & biberunt ex eo omnes*.

LXXIX. Admiranda hæc est duorum Evangelistarum diligentia & harmonia: Unus refert de Poculo; Christum discretè & expressè mandasse, *Ut Omnes ex eo bibant*; Alter; Discipulos *Omnes ex eo bibisse*. Quis igitur conformitatem cum Coena Christi agnoscerit illic, ubi Dispensans, vel solus edit & bibit, omnibus cæteris præsentibus auditoribus & discipulis neglectis, vel panem quidem, sed solum, illis participat & exhibet. Ita ad exemplum Christi Coena ritè celebranda est, ut & Communicantes adsint, quibus dicatur, *Accipite, Edite; Accipite Bibite*; & de iis dici possit, *Et acceperunt, & Biberunt omnes*. Non absque singulari Dei providentia factum agnoscamus, quòd circumstantiam hanc de Poculo & Bibitione tam diligenter expresse-*rent* Evangelistæ, cum de Panè simpliciter dictum fuerit, *Edite*; non; *Edite de eo omnes*: neque etiam expressis verbis relatum; *Et ederunt de eo omnes*, sicut dicitur; *Et biberunt ex eo omnes*. Apostoli, Christo præsentē, non tam Apostolorum & Doctorum, quam Discipulorum (Math. 26. 26.

Dedit

Dedit discipulis) personam sustinuerunt, ne quis prætendat, ipsa tamquã Sacerdotibus aut Episcopis poculum hoc exhibitum fuisse. Idem enim quoque de Pane sequeretur. Paulus generaliter loquitur, cum ad Corinthios dicit; *Quotiescumque ederitis, &c. & poculum hoc biberitis, &c.* Sed nolo hic ulterius progredi. Convenientiam autem hæc ceremonia habet cum eo, quod in solenniis ritibus conviviis, inter Judæos, accumbentes in una mensa omnes, de Poculo benedictionis bibere solabant, uti vidimus ches. 76. Idem quoque usitatum apud eos est, ut ex quatuor poculis in Cœna Palchali, omnes præsentibus & accumbentes bibant, sive sint viri, sive mulieres, sive adulti, sive parvuli, præsertim ex poculo quarto & ultimo. Vide Orach chajim Num. 472. & Don Abar beneschem in *Serach Pésach* fol. 60.1.

LXXX. Ὁριστικὰ verba sunt, ut suprà de Pane, quæ Internam tum Materiam, tum Formam declarant. Ea apud Matthæum sunt: *Τὸτό γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν* *Hic est enim sanguis meus, Novi Testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum.* Sic apud Marcum, nisi quod ille ultima illa verba, *In remissionem peccatorum*, non habet. Lucas: *Τὸτό τὸ πῆλορον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματι μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον* *Hoc poculum est Novum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis effunditur.* Paulus, paulò brevius: *Hoc poculum est Novum Testamentum in sanguine meo.*

LXXXI. De his verbis nolo hic esse prolixus, qui ritus & historiam præcipuè nunc confector. Peculiarem ea res Exercitationem requireret. Et sunt in manibus studioforum, plurimorum doctilissimorum virorum piæ & eruditionis plenæ in hanc rem commentationes, quò recurrant. Verbo expediam. Quod suprà th. 66. dixi de verbis, *Hoc est corpus meum*; idem quoque hic dico de verbis istis super poculo recitatis, Christum scilicet discipulis suis voluisse illis indicare, quidnam ipsis cum Vino internè per gratiam suam velit exhibere, quidq; ipsi, Vinum hoc sacram

bibendo, manu & ore animæ, verâ nimirum fide, accipere & apprehendere debeant, & accepturi sint; Sanguinem videlicet suum, (sanguinem) illum Novi Testamenti, (sanguinem) illum pro multis effusum (sive, paulo post effundendum) in remissionem peccatorum. Pronomen Τὸ apud Matthæum an rectius referatur ad Poculum, an verò ad Sanguinem? vide quæ eruditè animadvertit D. Ludovicus de Dieu in Animadversionibus suis ad eum locum. Ita; Quomodo apud Lucam, ultima illa verba, Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐκχυρόμενον, construantur sine solœcismo cum præcedenti αἷματι, casu differenti? vide apud eundem in Lucam. Quin verò Christus in his verbis alluserit ad locum Exod. 24. v. 8. vix videretur posse dubitari. Annon etiam simul fortè respexit ad Effusionem sanguinis agni Paschalis, cujus rationem ex Talmud breviter hic referre placeat. Traditur ea in Codice de Paschate cap. 5. in hunc sensum: Dum Agnus mactabatur, sacerdotes utrinque per series stabant, crateres tenentes, partim argenteos, partim aureos, in manibus suis; una videlicet series habebat crateres argenteos, altera aureos. Crateres autem illi infra erant acuminati in conum desinentes, ne in terra reponi possent, & sanguis hac ratione concrefceret. Dum Israelita (paterfamilias) mactabat, sacerdos proximus cratere suo sanguinem excipiebat, & ubi plenus erat, traiebat proximo, hic proximo sibi, & sic consequenter. Qui vas sanguine plenum accipiebat, statim alteri vacuum reddebat: sacerdos tandem, alsari proximus, זריקה אחת כנגד היסוד זרקו effundebat eum effusione una è regione altaris. Et mox dicit R. Jehudah, נוס היה ממלא מים נוס היה ממלא מים המצרות זרקו זריקה אחת על גבי הפזבז Poculum replebat ex sanguine mixto, (qui in terram sc. decidebat) & hunc effudit super altare effusione una. Sed huic R. Jehudæ non assentiuntur Rabbinii.

LXXXII. Ἐξέγηται verba hic sunt eadem quæ circa Panem: τὰς ποταμίας ὁσάκις αὐτὸ πίνετε, εἰς τὴν ἐμμεν αὐτὰ πίνετε, i. ad Cor. II. sed quæ ad considerationem Finis reservamus.

LXXXIII. Atque hæc sunt dicta de Factis & Verbis Comitantibus Coenam Domini N. J. C. Superest ut agatur quoq; de ejus Consequentibus.

LXXXIV. Unum præcipuè refertur hic ab Evangelistis, quod finitâ Coenâ cum discipulis Christus egit, quod

quod adhuc ad Actiones & Formam externam ipsius
 Cœnæ referendum est; *Hymni* videlicet *Decantatio*:
Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον ὡς τὸ ὄρεω τῶν ἐλαιῶν *Et cūm*
hymnum dixissent, exiverunt in montem olearum. Cæte-
 ros enim sermones Christi, postea etiam habitos, quos
 Johannes nobis descripsit cap. 14. 15. 16. 17. hîc non at-
 tingam. Paulus Episcopus Burgenfis in Psalmum 113. designari
 putat hymnum, quem Judæi hac ipsa nocte canunt post come-
 stum agnum, quiq̃ue continetur à Psal. 113. ad 118. inclusivè, & vo-
 catur ab ipsis *הלל Hymnus*. Id quomodo fiat, de eo dictum aliquid
 in *Lexico Talmudico* in voce *הלל*. Dividunt enim eum in duas
 partes: Prima continet Psal. 113. & 114. & recitatur ante cibum.
 Altera continet Psalmos reliquos, & recitatur post comestum
 agnum, exhausto poculo Cœnæ Paschalis quarto & ultimo; ut sic
 istud de altera parte capiendum esset. Addunt etiam aliā preca-
 tionem, quam *ברכת שיר Benedictionem carminicam* vocant. Hanc
 Burgenfis Episcopi sententiam amplexi sunt hæcenus pleriq̃; viri
 docti omnes. Nos etiam, cur proflus in præsens ab ea recedamus,
 causæ nihil videmus. Quantumvis enim Christus sacram suam
 Cœnam post esum agni demum instituerit; fieri tamen potest, ut
 solitam Hymni illius decantationem distulerit ad absolutam quo-
 que Cœnam suam: Nam cū in plurali dicatur *ὑμνήσαντες*, vi-
 deretur inde colligi, ipsos unā hymnum aliquem omnibus no-
 rum cecinisse. Unde quod in Græco participialiter dicitur, *Καὶ*
ὑμνήσαντες; id Syrus per Præteritum expressit, *וַיִּשְׁמְחוּ* *Et dixerunt*
hymnum: melius utique, quàm vulgaris Latinus, *Et hymno dicto*,
 quod ambiguum est. Quomodo autem Christo accinere potuif-
 sent discipuli, si ille novum & insuetum cecinisset, cui illi assueti
 non fuissent. An verò Christus non quædam peculiaria subde-
 dit, ad institutum suum, & instantis redemptionis, per passionem
 & mortem suam, declarationem facientia, prout quidam existi-
 mant, illum in hymni modum dixisse ea quæ Johannis cap. 17. le-
 guntur, id in medio relinquo. Sufficiat scire, Christum totam
 hanc Actionem Hymno sacro clausisse, ut moneamur, quid & no-
 bis peracto hoc epulo sit faciendum. Reliquum hœc is transigebar
 sanctissimis illis sermonibus, quos Johannes refert cap. 14. 15. 16. 17.

Sicuti sanctiores olim ex Israelitis totam noctem infornem, in Enarratione beneficii Liberationis ex Aegypto, transegerunt, ut in Lectione Paschali habetur: *היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה*. Enarrabant exitum ex Aegypto tota illa nocte. Hac itaque sufficiant de Forma externa prima Cœna Dominica.

LXXXV. Forma interna hujus Sacramenti posita est in *ἡμεῖς* sive Relatione & Unione illa, quæ intercedit inter materiam ejus externam & internam, quâ hæc per illam non solum significatur, verum etiam insuper obsignatur & præbetur. Hanc Christus indicat iterum, dum ait de Pane; *Hoc est Corpus meum, quod pro vobis datur*; de Poculo seu Vino in poculo; *Hic est sanguis meus, &c.* Dum enim istis verbis Materiam internam hujus Sacramenti notat, indicat simul, Analogiam & convenientiam inter hæc duæ esse, quâ res interna per externam significetur & declaretur: deinde rem illam internam, in verbo generaliter promissam, externo isto symbolo & Sacramento, quod singulis datur, sigillo quasi & arthâ datâ, illis obsignari: terriò, revera etiam exhiberi & dari unâ cum signis; non tamen in illo, sed in actione Sacramentali, Ministro exhibente signum, Christo verò Domino rem signatam dante.

LXXXVI. Itaque in Cœna hæc res externa & interna, terrena & cœlestis, *simul* fait à Christo Discipulis exhibita, sed non *similiter*: *Simul*, propter unionem illam Sacramentalem, quâ signatum signo conjungitur, & conjunctum in vero legitimoque ulû percipitur: *Non similiter* autem, quia signatum spiritualiter, fide; signum autem corporaliter, ore percipitur. Unde simul liquet, quâ ratione Corpus & Sanguis in S. Cœna sint præsentia; quoq; sensu Christus dicere potuerit, & dixerit, de Pane & Vino; quod sint Corpus & Sanguis ipsius. De his autem, cum pleni sint Theologorum libri, nolo plura hic addere; cum jam nunc Exercitatio ista opinione meâ prolixior facta sit, & quædam adhuc restent, propius præsentem scopum attingentia.

IV. F I N I S.

LXXXVII. Finis Cœnæ hujus Dominicæ primarius,

marius, cuius Dominus ipse meminit, est Commemoratio mortis Christi: *Τῷ ποιῆτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* *Hoc facite in mei commemorationem*, Lucæ 22. 19. 1. Cor. 11. v. 24. Et de poculo in specie, *Τῷ ποιῆτε ὅς ἐστις αὐτὸ πίνετε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* *Hoc facite, quotiescunque biberitis, in mei recordationem*.

LXXXVIII. Primorum verborum, *Τῷ ποιῆτε*, quis sit sensus, supra expositum est. Pronomen *Τῷ* non ad corpus aut calicem, sed ad id, quod fecerat Dominus circa Panem & Poculum, referendum est, & quod discipulos communicantes facere iusserat. Unde *ποιῆτε* Facite, non significat Facere corpus Christi, aut Sacrificare, sed Facere hoc, quod tunc in primâ Cœnâ factum fuit, tam quoad Dispensationem, quam quoad Receptionem. Et, si Corpus suum ipsum facere Dominus hic iuberet, cur mandaret hoc facere in sui recordationem? Contradictionem videretur hoc implicare. Summa; Quod Deus in V. T. de Sacramento Agni Paschalis dixit Exod. 12. v. 24. *Observabis itaque rem istam pro statuto tibi, & filijs tuis usque in sæculum*: Et cap. 13. v. 10. *Observabis, statutum hoc in tempore suo quotannis*; idem quoque hic discipulis suis mandat de Sacramento Cœnæ, quando ait; *Hoc facite*.

LXXXIX. Verba itaque hæc facientia sunt, *Εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* In mei recordationem; quibus verbis alluisse videtur ad celebrationem Agni Paschalis, in qua plures habebant ejusmodi *ἀναμνήσεις* & recordationes Judæi. Dies ipse Paschatis celebrabatur. זָכְרוּ in memoriam miraculosæ liberationis ex Ægypto, Exod. 12. v. 14. Et v. 26. 27. *Quum autem dixerint vobis filij vestri; Quid est cultus iste vobis? Tum dicetis; Sacrificium Pesach est ipsi Jehova, qui transfudit domos filiorum Israel in Ægypto, &c.* h. e. in memoriam, quod Jehova transfudit domos filiorum Israel in Ægypto. Et cap. 13. v. 3. *Memento dii hujus, &c.* Ut nempe Deus vult nos beneficiorum suorum meminisse: ita constituit etiam quandoque eorum signa & monumenta, Psal. 111. v. 4. Ita singula quoque cætera suam habebat זָכַר memoriam; etiam quæ posteriores Hebræi primò Paschati adjecerunt. Pulmentum illud *Charoseth* (de quo superius) dicunt esse זָכַר vel זָכְרוּ recordationem, majores suos in Ægypto

in Ægypto palea & luto laborasse. *Azymi* memoriale erant, quòd extulerint massam suam ex Ægypto, nondum fermentatam, &c. Exod. 12. v. 34-39. Quòd in quibusdam locis hodiè in mensa apponunt *Armum assum*, dicunt fieri *לֶחֶם* in recordationem Agni Paschalis. *Herba amara* olim erant *בֵּרֶךְ* memoriale amaræ servitutis Ægyptiæ, Exod. 1. v. 14. hodiè dicunt esse *בֵּרֶךְ*, majores suos Pascha cum herbis amaris comedisse. *Vino rabro* utuntur in Paschate *לֶחֶם* in recordationem, quòd Pharaò olim laverit in sanguine filiorum Israëlitarum, &c. Sic reliqua facta & solennia fieri solebant in certi alicujus beneficii divini *אַתְּמֻנְתּוֹ*.

X C. Qualis verò hæc *Ἀναμνησις* esse debeat, declarat Paulus: *Quotiescunque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annuntiabitis*; talis videlicet, quæ cum poenitente, fideli, & grata annuntiatione mortis Domini, & beneficiorum eâ partorum, sit conjuncta.

X C I. *Ἐμφατικῶς* & signantur dictum videri, quod ait; *καταγγέλλετε* Annuntiate. Id Hebraicè est *הִגִּיד*. In festo Paschatis mandatum divinum erat, ut Israelitæ beneficium liberationis Ægyptiæ filiis suis quotannis annuntiarent & exponerent, ut est Exod. 13. v. 8. *וְהִגַּדְתָּ* Et annuntiabis filio tuo eo die, dicendo; Propter hoc quod Jehovâ fecit mihi, quum exirem de Mizrajim, feriamur sc. huncce diem, &c. Unde Judæi *Lectionem suam Paschalem*, quam nocte Paschatis solenniter, & singulari ritu ac ordine, in cena legunt, vocant *הַגְּדָה* Haggadah q. d. *καταγγέλλας*, Annuntiationem. Ubi error in Scaligero notandus, qui loco suprà adducto scripsit, Noctem eam, quæ vespere XIV. Nisan sequitur, vocari *הַגְּדָה* h. e. *אגגגגג*. Quod dubio procul hausit ex Paulo Fagio, qui in Tisbi Eliæ, verba ista; *בְּלֵיל פֶּסַח קִירִין הַגְּדָה* h. e. In nocte Paschatis legunt Haggadâ; pravè sic convertit: Noctem Pesach vocant Haggadah. Non Nox; sed Lectio illius noctis, sic vocatur. Haggadah illa passim extat in omnibus ipforum libris Precum & Ritualibus: & continet præcipuè Commemorationem & Annuntiationem, tum duræ illius servitutis, quâ in Ægypto pressi fuerunt, tum miraculosæ Dei liberationis, tum laudes Dei, &c. Prolixa satis est: qui vult, adeat libros citatos ipsos. Quemadmodum itaque olim Israelitæ

Israëlitæ in Paschate commemorarunt & annunciarunt corporale beneficium Liberationis ex miseria & servitute, quâ in Ægypto pressi erant, Deumque propterea laudibus celebrabant, & extollebant: ita, & multo magis, æquum est, ut nos beneficium liberationis nostræ; non ex miseria corporali, sed spirituali; non per Moysen, qui servus erat in domo Dei, sed per Christum, Æternum filium Dei, & quidem per amarum ejus passionem & mortem, in Sacra Coena, quæ Paschati substituta & subrogata est, gratias animis commemoremus, annuntiemus, Deum ejus nomine laudemus, gratias ei agamus, &c. Ut laudabilis sit illarum Ecclesiarum consuetudo, in quibus, Communionis sacræ tempore, Historia passionis Christi prælegitur, & Psalmi in eum sensum decantantur. Adsit modò quoque attentio & devotio animi fidelis. Cæteros fines, minus principales, & huic subordinatos, brevitatibus causâ omitto. *Pauci quadam adhuc subjungam de Subiecto & Adjunctis.*

V. SUBJECTUM.

XCII. *Subiectum* ã primæ Coenæ fuerunt *Discipuli Christi*, & quidem respectu utriusque symboli, Panis & Vini, quæ ambo Christus ipsis accipienda & fruenda porrexerat. Quæ verò conditio præcipuè requiratur in iis, qui hujus Sacramenti volunt esse participes, docuit Christus, requirens *Commemorationem mortis suæ* à participantibus; & Paulus, *Probationem sui ipsius* ab eisdem exigens. Hoc synaxin sacram debet præcedere, illud eandem comitari & sequi.

XCIII. Ut ergò Coenæ celebratio cum Institutione Christi sit conformis, requiritur ut ea non à Dispensante solo peragatur: sed ut discipuli & communicantes adsint, qui simul quoque participent, quibus panis frangatur, detur, & poculum porrigatur: qui item accipiant, edant, bibant, & mortem Domini annuntient. Sicut olim Israëlitis quoque prohibitum erat, ne Pascha ab unico & solitario comedatur, sed certus atque justus ad ejus usum requirebatur numerus. Probant id Judæi ex eo quod dicitur, *אכלו אותו* *Comedent illud* (in numero scilicet plurali) Exod. 12. 7.

Ita nos quoque hanc communionem ex eo probamus, quod Christus dixit; *Accipite, Edite*. Non uni discipulo, vel sibi soli, Christus id instituit, sed pluribus. Alias rationes, qui Institutioni Christi duntaxat nunc inhæreo, omitto.

VI. ADJUNCTA.

X CIV. Huc referemus 1. *Tempus*. 2. *Locum*. 3. *Linguam*. 4. *Vestes*.

X CV. *Tempus quod attinet*; non loquor hic de *Anno*, *Mense*, vel etiam *Die*; sed de ea *Die* duntaxat parte, quâ illam cum Discipulis celebravit. Evangelistæ dicunt; *Ὁ ψίλας δε γαμομένων*: Paulus; *ἐν τῇ νύκτι ἧ παρεδίδοντο*; Lucas, *Ποστquam cœnassent*. Quod Evangelistæ dicunt de *Vespera*, id propriè intelligendum de *Coena Paschali*, quæ incipiebat sub vespere, nocte imminente; ita tamen ut seriùs ipse Agnus fuerit appositus & comestus, Nocte videlicet jam serâ; quia dicitur; *וַאֲכָלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַהוּא* *Et comedent carnem nocte ipsâ*, Exod. 12. 8. ita tamen, ne ad mediam usque noctem differre licuerit, quia iterum scriptum est; *כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא* *Quasi mediâ nocte ego egrediar*, &c. Exod. 11. 4. & *וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה* *Fuit ergo in medio noctis percussit Dominus omne primogenitum*, &c. Exod. 12. 29. Vocatur hæc nox ab Hebræis *פֶּסַח לַיִל* *Nox Paschatus*, & *שְׁמֹרֶת לַיִל* *Nox custodiarum*, vel *observantia*, ex Exod. 12. 4. 2. & est *לַיִל טו'* *Nox 15. Mensis Nisan sive Martii*. Cum itaque Christus, antequam Cœnam institueret, Pascha comederit, noctem satis profundam esse jam oportuit, ut rectè Paulus dicat; *Εἰς nocte*. Inde tamen non sequitur, nobis quoque nocte Cœnam esse celebrandam; quia id ex accidenti factum est, quod Pascha citiùs, Lege obstante, non potuerit comedere, & diutiùs, prodictione ejus imminente, Sacra Cœnæ institutionem non differre. Pari ratione sequeretur, nobis quoque cœnam, non nisi tempore Paschatis, celebrandam, vel cœnam prius infumendam aliam, &c. antequam ad hanc accederemus. Hæc & similia inter adiaphora ponenda esse cenſeo.

X CVI. *Locus*, in quo Christus cœnam celebravit, sine dubio, fuit idem cum eo, in quo Pascha comedit. Evangelistæ vocant illud *Ἀνάγειν μέγα ἐστρωμένον* *Cœnaculum*

culum magnum stratum, cujus ratio reddita est supra thesi 36. Quis autem fuerit ille *Δόνα*, in cujus ædibus hoc factum fuit, scire nihil attinet; cum Evangelistæ eum nominare noluerint. Scio, Nicephorum tradere, fuisse ædes Johannis Evangelistæ. Sed hæc & similia, somnia potius & aniles fabellæ, quàm veræ & solidæ traditiones, esse videntur.

XCVII. De *Lingua*, qua Christus Actionem hanc sacram peregerit, Evangelistæ nihil. Gilbertus Genebrardus, Professor olim Regius Parisiensis in Chronolog. pag. 216. scribit; *Lingua* Hebræa, non vulgari Syriacâ, consecrassè, suamq; cœnam celebrasse videtur; quia Syriacam nondum sibi quisquam mysteriis consecraverat. Item, quoniam tota actio Paschalis solennitatis linguâ purè sanctâ peragebatur, ut & reliqua Judeorum sacra. Hac in re quidem non multum est situm, modò hoc teneamus, quod nos firmiter credimus, Christum linguâ discipulis suis notâ & intellectâ id peregisse. Quorsum autem Genebrardo ita visum fuerit, quivis facile animadvertit, & ipsemet se in seqq. prodit, scribens, *Ecclesiam* quatuor duntaxat has linguas, Hebræam, Syriam, Græcam & Latinam, ad sua mysteria & sacra transfuisse. Et quibusdam interjectis, Hæc, inquit, contra Calvinolatræ, qui linguas aliis barbaris & profanis barbari in sacra solennia inducere, Sanctorum per totum orbem communionem, quatuor hu linguis comprehensam, dissolvere, & titulum Crucis corrumpere conantur. Sed Calvinolatræ (quos ille sic vocat) latratus iste parum mover. Illic enim Barbaries inducitur, ubi lingua in Sacra inducitur, quæ à populo non intelligitur, juxta illud Apostoli Pauli 1. ad Corinth. 14. 11. Si ergo nesciero vim vocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. Quò & illud facit Ovidii in Ponto:

Barbarus hîc ego sum, quia non intelligor ulli.

Ubi verò sacra, linguâ populo notâ, peraguntur, illic nulla est barbaries, sed ædificatio Ecclesiæ. Satiùs enim est, ut quis in Ecclesiâ quinq; verba loquatur ex intelligentia, ut & alii instituuntur, quàm decem millia verborum linguâ (scil. peregrinâ & ignotâ) 1. ad Cor. 14. v. 19. Et posteaquam discrimen nationum gentiumque in Novo Testamento est sublatum, ut nullus amplius homo præ alio communis & immundus sit censendus, Actor. 10. 28. nulla quoque lingua

præ alia communis & prophana censenda esse videtur; si modo à cultu Divino ipso omnis absit profanatio & barbaries. His itaque misis, rationes ejus allatas videmus. *Prima* est incerta. Sanè Majemon. in *Hilchos Berachos* cap. i. §. 6. scribit: וכל הברכות בלשון ארמי. *Omnes benedictiones dici possunt in quavis lingua, si modo idem dicatur cum eo quod ordinarunt Sapientes.* Altera, non universaliter vera, quia Lectionis illius Paschalis, cujus suprà mentionem fecimus; initium, quod sine dubio est antiquissimum, בלשון ארמי hoc est, Syriacà lingua constat, האלחמא עניא די אכלו אברהמא בארעא דמצרים כל דכפן יתי ויכול יתי ויפסח: כל דצריך יתי ויפסח: *Hic est Panis miserie, quem comederunt Patres nostri in deserto: quisquis esurit, veniat & comedat: quisquis opus habet, veniat & Paschatizer.* Hujus autem rei varias Hebræi reddunt causas, quas videre est apud Don Isaac Abarbenelem. in *Sevach Pésach* fol. 10. i.

XCIIX. De *Veste*, quâ Christus Cœnam hanc sacram, uti & Paschalem (nam iisdem procul dubio in in utraque est usus) celebravit, quærendi iterum occasionem præbet Genebrardus, loco modò citato. Prolixe enim ibi describit nobis habitum Christi, ad instar religiosi cuiusdam Pharisei, accuratissimè coronati, stolari & fimbriati: *In cœnaculo autem magno, inquit isidorus Stromatibus ornato, Luca 22. veste profanâ, ut heretici putant, neq. veterem cœnam celebravit, neq. novam instituit: sed ritu Judæorum, apud quos Paterfamilias (Baal habajith) vel qui solennitati præest perficiens ea, quæ in templorite inchoata sunt;* Primò se zonâ præcingit ad id. paratâ & dedicatâ, calceos certos induit, baculum, tamquam pedum pastorale, manu tenet, Exod. 12. Deinde frontem coronamento quodam circumvolvitur, Exod. 13. quod Moses *Toraphot* appellat, Evangelista Phylacterium (capitis) *Noster interpres Appensum* quid suprà oculos, Recentiores Frontale, ut apud Paganos Flamines, quasi Filamines: *Judæi hodiè Thephillath schel Roisch, q. Oratorium capitis;* quod eo *Judæi in precibus & orationibus* quotidie utantur miro artificio. Tertiò, *Manipulum in brachio sinistro.* Erit, inquit ibid. Moses quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos, eo quod eduxit vos de terra Egypti. In Evangelio Phylacterium (brachii.) *Judæi hodiè* Tephillat.

Tephillat schel Jad (*Oratorium manus.*) Quartò, *tunicam sive vestem quadrangulam*; manicarum expertem, quæ reliquis omnibus indumentis superimposita & quatuor angulis sive extremitatibus emittit fila re-
 tortæ sive simbras, Num. 15. ubi hoc vestis genus in precibus & solennitatibus imperatum, Moses Tzitzit appellat, Judæi hodiè Talith, q. Involucrum sive Indusum, non admodum differens ab Ephod lineo, quo aliquando David vsus est. Er Arba Canphoth, q. Quatuor anguli sive extremitates, &c. Nam cum his sacris ornamentis celebrabatur non tantum Cæna Paschalis, sed & Aphscomin, sive פסחין Cænula Hebræorum, quam idem Paterfamilias vel convivii princeps tenebatur perficere cum precationibus, benedictionibus & ceremoniis, expressus à Fagio Deut. 8. & Cassandro in Liturgicis. Eos enim ritus Christum in sua cæna, præsertim ut a D. Luca describitur, observasse docent, vel potius illam cænulam in suam commutasse eadem penè ritibus & formâ. Hæc Genebrardus: quæ viro, cætera doctissimo, & in Hebræorum scriptis non leviter tincto, excidere potuisse, miror. Plura quidem in iis observanda & animadvertenda essent: sed quia ad finem propèro, paucis tantum attingam præcipua:

1. Ornatus ille totus, quem describit, est Judæorum precantium in Synagoga, Templo, vel Schola, quem qui accuratius descriptum legere & cognoscere cupit, consulat Synagog. Judaic. cap. 4.

2. Quod eundem ornatum *sacrum* vocat, & ad hunc modum à Mose imperatum putat, an non superstitionem crassam redeat; videar ipse. Nam, ut in Lege tale quid præceptum videatur, Exod. 13. 16. Deut. 6. 6. 8. quia tamen superstitionis accessionibus id fuerit posterioribus temporibus auctum & suffertum, non est dubitandum. Doctissimus Hieronymus Matth. 23. v. 5. locum illum sic exponit: Dominus cum dedisset mandata Legis per Moysen, ad extremum intulit: Ligabis ea in manu tua, & erunt immota ante oculos tuos, Deuter. 6. Et est sensus: Præcepta mea sint in manu tua, ut opere compleantur: sint ante oculos tuos, ut die ac nocte mediteris in eis. Hoc Pharisei male interpretantes, scribebant in membranis Decalogum Moysi, id est, decem verba Legis, complicantes ea, & ligantes in fronte, & quasi coronam capiti facientes, ut semper ante oculos moverentur, quod usq; hodiè Indi & Persæ & Babylonii faciunt: & qui hoc habuerit, quasi religiosus in populo judicatur. Jussit quoque aliud

Moses, ut in quatuor angulis palliorum hyacinthinas fimbrias facerent, Numer. 15. *ad Israëlitis populum dignoscendum, ut quomodo in corporibus Circumciso signum Judaica gentis daret, ita & vestis haberet aliquam differentiam. Superstitiosi magistri captantes auram popularem, atque ex mulierculis sectantes lucra, faciebant grandes fimbrias, & acutissimas in eis spinas ligabant, ut videlicet ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini, & ministeria servitutus ejus. Quia ergo dixerat Dominus: Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus; quod generaliter accusarat, nunc per partes dividit. Pistaciola illa Decalogi Phylacteria vocabant, quod quicumque habuisset ea, quasi ob custodiam & monumentum sui haberet, non intelligentibus Phariseis, quod hac in corde portanda sint, non in corpore: alioquin & arca & armaria habens libros, sed noticiam Dei non habent, &c.*

3. Quod statuit, Judæos hoc ornam & apparatu, mactatum in templo Agnum, domi comedisse, probare debuissent ex Judæorum scriptis. Sed non posuit. Nam de peculiari vestimento, in hac Cena, vel toto hoc festo, adhibendo, alium apud Hebræos silentium. Ne gry quidem ea de re extat in omnibus ipsorum monumentis. Quin imò vestimenta hæc sacra tum non gestare licuisset. Nam Agnus Paschalis noctu fuit comestus: Hæc autem vestimenta noctu gestare non licet. In Orach chajim Numer. 18. §. 1. de Tzizith: *לילה לאו זמן ציצית הוא* Nox non est tempus gestandi Tzizith. Ita Abarbenel in פסח זבח fol. 14. 1. quærit: Cur sectio illa Mosaica in qua de Tzizith agitur (Exod. 13. 16.) nocte Paschalis legatur, cum tamen Tzizis noctu non gestentur? Rationes addunt: 1. quia eo tempore gestanda sunt, quo videri possunt, ex Num. 15. v. 39. 2. quia facile fieri posset, ut in iis quis indormiret, & in somno ea aliquâ ratione pollueret & prophanaret, &c. Sic ibid. de Tephillim, five Oratoriis, Num. 30. §. 2. *אסור להניח תפילין בלילה* Prohibitum est applicare Oratoria (capitis scilicet & manuum) noctu: fieri enim posset, ut illorum oblivisceretur, & in illis indormiret, &c. Præterea celebrabatur convivium Paschale non in Synagoga, sed in privatis ædibus, ubi vestium sacrarum itidem nullus usus. Deniq; scribunt etiam: *אין מניחין בשבתות ימים טובים* Non induunt ea in Sabbathis & diebus festis.

4. Quod verò Christum ipsum, Sacram Coenam cum Discipulis

pulis suis celebrantem, tamquam hodiernum patrem familiâs Judaicum, aut fucatum Pharifæum quendam, nobis eo habitu describere vult & repræsentare, quem ipse Christus antea reprehenderat, aliâ graviori, quàm propriâ, authoritate id probandum ipfi erat; in primis cùm hæreleos eos damnet, qui id negant. Ego sane id abîurdum omninò esse existimo. Afferit quidem etiam Josephus Scaliger in Trihærefio contra Serarium, cap. 8. *Christum phylacteria gessisse, non minus ac pharisei; sed longè strictiùs tamen id fecit, quàm Genebrardus.* Quàmvis ego de eo quoque vehementer dubitem.

XCIX. Baronius alium finxit Christi administrantis habitum; ac si videlicet *ad Cœnam Paschalem mense accubiturus, cœnatoria vestimenta more Romano induisset: Cœnam vero cum discipulis administraturus, cœnatorias quoque vestes exuisset, & ad Novum convivium novam quoq; & pretiosiore vestem aliam induisset*, atque ita pro diversitate actionum vestes quoque subinde mutasset. Hujus verò sententiam quia Doctissimus Casaubonus refellit, in Exercitationibus suis, Exer. 16. Numer. 24. ego hîc actum agere nolo. Hoc tantùm dico in genere: Ex voce *ἱμάντα*, quâ Evangelista Johannes utitur cap. 13. v. 4. & 12. nihil pro peculiari aut pretiosiore veste sacra concludi potest, quâ Christus usûs sit in Sacramenti hujus institutione. Nihil Christus, nihil Apostoli hac de re ullibi præcipiunt, vel verant. Non etiam legimus Apostolos, cùm vel docebant, vel baptizabant, vel Cœnam sacram administrabant, vestem mutasse. Itaq; si exemplum Christi, si praxin Apostolorum respiciamus, nulla apparet necessitas murandi vestes in administratione hujus Sacramenti. Nulla proinde etiam hæresis subesse potest, si Ministri Ecclesiæ veste consuetâ, sed eâ honestâ, gravi, & mundâ induti, officio suo publicè fungantur. Distinctio & varietas illa vestiû sacerdotium in Veteri Testamento suum habebat usum typicum, & ex præcepto Divino erat: quorum neutrum jam amplius habent. Uti sacerdotes ipsi, ita etiam vestium sacerdotium ornatus in Novo Testamento est sublati. Tempore D. Hieronymi consuetudo fuit in Ecclesia, ut Sacramenta administraturi, veste lineâ induerentur, uti colligitur ex eo quod contra Pelagian. lib. 1. scribit: *Quæ sunt ergo inimicitia contra Deum, si Episcopus, Presbyter, Diaconus, & reliquus ordo Ecclesiasticus, in administratione*

nistratone sacrificiorum candidâ veste processerint ? Verùm quia hoc ad superstitionem proclive est, & sâctimonîæ alicujus opinionem facîle ea in re quæerunt homines, satius est, ut id omittatur, & liberum relinquatur : cum nullum ea de re in Novo Testamento mandatum, neque etiam exemplum Christi vel Apostolorum habeamus.

C. Et hæc sunt, quæ Exercitationis loco, ad Historiam Institutionis S. Coenæ proferre, Divina hac vice concessit gratia. His si vel aliquantam lucem huic materiæ intuli, est quod Deo gratias agam. Quod ex Hebræorum scriptis quoque Mysterium hocce Christianum illustrare subinde conor, nec sine ratione, nec sine magnorum virorum, qui idem tentarunt, exemplo à me factum. Si nihil aliud, hoc saltem egisse videor, quòd quorundam doctorum virorum, circa hujus mysterii historiam, errores nonnullos, à multis securè admodum receptos & retentos, detexerim. Si & ego alicubi hallucinatus sim, quòd facile fieri potest, monitorem candidum & modestum non solum æquo animo feram, sed gratiam eidem referam, & herbam ultro porrigam.

DEO autem OPT. MAX. ejusq; Filio, DOMINO
nostro JESU CHRISTO, sit laus, honor
& gloria in sempiterna secula
A M E N.

JOHANNIS BUXTORFI, FILII,
Professoris Basileensis,

VINDICIAE

EXERCITATIONIS
suæ in Historiam Institutio-
nis S.S. Cœnæ Do-
minicæ:

*Adversus Animadversiones LUDOVICI
CAPPELLI, Professoris
Salmuriensis.*

BASILEÆ,
Sumptibus Hæred. Ludovici Regis. M. DC. XLVL.

VINDICIÆ
EXERCITATIONIS
IN HISTORIAM INSTITUTIONIS
SS. GENÆ DOMI-
NICÆ:

Adversus Animadversiones Ludovici Cappelli.

I.

N Talmud Tractatu de Sabbatho fol. 32. col. 1. legimus; אדם יוצא לשוק יהי דומה לעיניו כמי שנמסר לסרדייט *Homo prodians in forum, vel in publicum, erit in oculis suis, quasi tradendus aut jam traditus listori*; quia nempe, ut R. Salomon, ordinarius Glossator Talmudicus; exponit, מצויים שם מריבות ובעלי דינים פותחים וישראלים *in turba illic inveniuntur variae litium occasiones, multiq. homines contentiosi & pruriginosi, & quidem tam ex Gentilibus, quam ex Israëlitis*; unde facillimè aliquod ipsi periculum enasci, vel litis materia oriri potest.

II. Idem ferè accidit exulcerato hoc sæculo quàmplurimis, qui scribendo prodeunt in publicum, ut hoc ipso publicæ te aleæ exponant, nihilque habeant aliud quod expectent, quàm non necessarias disputationes, lites, controversias; idque non solum à כותיים *professis hostibus & adversariis*, sed & ab ישראלים *Israelitis*, h. e. amicis, fratribus, & orthodoxam religionem profitentibus. Imò seipsos faciunt & constituunt חכם שהוא חכם כמטרה לכל סכל יחשב שהוא חכם *quasi scopum & signum sciolis & חסידים*, in quos illi jacent חצי סכלותם *sagittas imperitia & ignorantia sua*, ut Majemonides loquitur in Præfatione libri More nevochim.

& vanæ gloriolæ ambitiosè aucupari, & illud vulgare Hebræorū ad praxin applicare voluissē, אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול, *Si cupis strangulari, suspende te in arbore magna*, Pelach. fol. 112. r. Itaque necessariò, & veritatis defendendæ, & famæ meæ asserendæ gratiâ, aliquid reponendum & respondendum mihi duxi. Nam nec veritatis, nec famæ, causa temerè à nobis deferenda. Illa quippe Dei, hæc nostra, quâ nil tenerius, nil charius, nil carius. Quod Diatribam ejus, De veris & antiquis Hebræorum Literis, attinet, non è re judicavi, hac vice peculiari scripto ejus Examen instituere: sed quia sub manu habeo Tractatum De Punctorum & Accentuum Hebraicorum Origine & Antiquitate, brevi quoq; si Deus mihi vitam & valetudinē concedat, edendum, commodius & utilius judicavi, ob Argumenti affinitatē & coherēntiam, Tractatui isti vel suo loco illud inferere, vel in fine adungere.

II X. Duplicem ergo hîc mihi quæstionem movet D. Cappellus, I. *An magnâ & gravi satis*; II. *An justâ etiam de causâ magnum Scaligerum in hoc argumento carpsērim atque reprehenderim*? Sic enim Vindicias suas concludit; *Hæc sunt, quæ visum est breviter ad istam Domini Buxtorfii Dissertationem annotare, tum &c. tum ad Vindicandum à reprehensione Scaligerum, qui sine Magna aut Justa satis causa videtur in multis à Domino Buxtorfio, nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi.*

I X. Primum accusationis caput est; *An magnam satis habuerim causam, Scaligerum carpendi atq; reprehendendi*? Hoc quidem D. Cappellus in suis Vindiciis cum altero cōmiscet; quia verò isti Conclusioni suæ id inferuit, non negligendum, sed assumendum & distinctè, separatimque illud ab initio statim tractandum & diluendum existimavi.

X. Magnitudinem & gravitatem causæ, ad hanc reprehensionem me impellentis, ostendo I. *A' Persona* circumstantia. II. *A' Causa* ipsa.

X I. Primò *Personam* Illustris Viri Jos. Scaligeri quod attinet, novi, quantum summis ac præclare de re literaria promeritis viris debeamus: in specie etiam, quanti sint Scaligeri eruditio, scriptaq; facienda & æstimanda, quanta ejus in literis autoritas, quam

quàm sancta ejus memoria apud omnes esse debeat, non ignorare videor, ut quem, non ad exemplum & imitationem, sed admirationem potius nostro sæculò concessum, semper existimârim. Ac homo fuit, qui & labi, & errare, & cum bono Homero dormire quandoque potuit; & facillimè potuit. Ingenium enim ejus occupabatur variis ac pænè infinitis: scripta ejus non sunt unius artis, facultatis aut linguæ gyro inclusa, sed per omnes artes, facultates & linguas diffusa: interpellationes, salutationes, avocationes habebat creberrimas & quamplurimas, quibus sine dubio studia ac meditationes ipsius sæpius interturbabantur & distrahebantur, ut ipse passim in Epistolis conqueritur: quædam agebat ex professo & primariò, quædam acciderent & incidenter. Quàm itaq; pronum & proclive ei nonnunquam fuit aberrare?

XII. At, inquis fortassis, errores fuerunt leviores, qui dissimulari, & propter aliâ præclarissimè dicta & scripta condonandi erant, regendi potius, quam publicè legendi, & producendi. Ad hoc respondeo: Quò major fuit, tantò majores etiam sunt, etiam levissimi ejus errores: quò major eruditionis & scriptorum ipsius æstimatio & admiratio, tantò etiam sunt periculosiores, utpote qui pro oraculis à plerisque acceptantur, & extra omnem dubitationis aleam habentur. In minimis maximos labi, non est minimum, ait Santes Pagninus in Epistola ad Clementem VII. primæ Bibliorum ejus editioni præfixâ. Quemadmodum solis defectus ac deliquia magnam mortalium perniciem trahunt: ita & magnorum virorum & rei literariæ luminum errores, in orbe literato magnam perturbationem gignunt. Agnoscunt hoc etiam Hebræi nostri, apud quos tritum est in hunc sensum: *גדול קרא גדול* לְגֹדֹל נִקְרָא גָדוֹל *Error magni viri parvus, vocatur magnus*. In quam sententiam etiam scribit Aben Elra ad Genes. 32. v. 8. *כָּל עוֹן קָטָן וְגָדוֹל כְּגֹדֹל הָעוֹשֶׂה עָלָיו כֵּן הָעוֹן הַקָּל לְגָדוֹל יִקְרָא גָדוֹל* *Omne peccatum magnum est & parvum pro ratione ejus qui id committit*. Hinc peccatum leve viri magni, vocatur magnum. R. Jehudah Muscatus in a Cosiri fol. 43. col. r. dicit, hoc simile esse *מֵאֲדָר הַנִּיכָר מֵאֲדָר הַלְוִיָּהּ* לְרֹאשֵׁי הַכֹּהֲנִים הַנִּיכָר מֵאֲדָר הַלְוִיָּהּ *Macula, quæ longè magis fuit conspicua in vestimento splendido & pretioso, quam verò in alio vulgari & quotidiano*. Tales viri cum errant, sunt *הַמְּטָאִים וְהַמְּטָאִים* hoc est, errant non solum ipsi, sed errare faciunt etiam alios, quod Hebræi

centent

centent gravissimum. Quemadmodum malum, quod in uno aliquo membro circumscribitur, tolerabile est, sed quod proximum continuè violat, excinditur, aut exurit: ita multò tolerabiliores sunt errores, qui tantum proprio auctori officiant, quàm qui alium quoque inficiunt. Verum hoc esse vel præsens exemplum satis docet. Quis enim hucusque repertus, qui de observationibus illis Scaligeri dubitaverit? imò qui eas non avidè arripuerit, qui non tanquam oracula exceperit & admiratus sit? quis non ei scribenti, Lotionem pedum in Paschate olim inter Judæos ritum fuisse usitatum, credidit? Et tamen היה זה לו כשנגה היוצא מלפני השליש fuit hoc ipsi veluti error, qui egreditur a facie dominatorum, ut modeste Hebræi de magnorum virorum erroribus loquuntur, ex Ecclesiastis II. v. 6. Non parum itaque, sed multum interest, ut qui publicè sic errant, publicè quoque corrigantur, sed modeste & sine obreſtatione, ut stylus vertatur in errorem, erranti parcat. Quod me fecisse & observasse puto. Et qui hoc faciunt, non dicendi sunt sine causa, & quidem magna atque gravis id facere.

XIII. Neque verò etiam dedecori, sed honori potius eorum cedit, quorum errata sic norantur & numerantur. Hoc enim ferè nonnulli magnis Viris fieri consuevit, idque, ut Hebræi ajunt, לשלמות *propter perfectionem ipsorum.* De imperfectionibus hominis plebeji, deformis, monstrosi, nemo loquitur: sed vitia viri alicujus principis, hominis formosi, etiam minima norantur & observantur. De pictura vel alio, vulgaris & plebeji artificis, opere nemo facile judicat: sed si quid sub aspectu venit à celebri & insigni aliquo magistro effectum & fabrefactum, omnium statim judicium subit & incurrit; idque ex admiratione potius & æstimatione, quàm contemptu. Hinc optimè scribit author libri Colri par. I. §. 93. שחטאיו הנדול כי שחטאיו *Maximus ille sit necesse est, cujus errata enarrantur & numerantur.* Huc trahunt quidam Hebræorū Darſchanim seu Homilistæ, illud Psal. 32. ו. אשרי נשׁו פשׁע *Beatus cujus peccatum exaggeratur & extollitur;* יקרׁהו כי אָמַנְסׁ זה *Hoc enim certissimè ei accidit propter perfectionem ejus,* scribit R. Jehudah Muscatus. Et hæc de Persona.

XIV. Secundo, Causa ipsa quoque magna & gravis fuit, quæ me ad has reprehensiones impulit. Duplíciter eam demonstro, In Genere, & in Specie, sed breviter. XV. In

XV. In Genere. Agitur hic de Circumstantiis Myſterii maximi & graviffimi, in quo nihil à nobis dici debet aut poteſt parvum vel exiguum. Et quævis non ſit quæſtio de nucleo illius, de quæ iis, quæ ad animarum noſtrarum ſalutem ſpectant, ſed de Circumſtantiis duntaxat, quæ citrà ſalutis jaſturam ignorari poſſunt; attamen non gravi carebimus culpâ, ſi illas quoque penitiùs noſſe, atque accuratiùs intelligere queamus, & ipſonte vel mentes noſtras inde avertere, vel oculos claudere, vel alios cæcurentes & aberrantes confirmare velimus. Minima fateor ſunt hæc, ſi cum maximis hujus ſacramenti myſteriis conferantur: ſed ided non contemnenda. Hiſ etenim minimis maxima sæpè rectiùs excutuntur. Aliis quamplurimis doctiſſimiſque Viris in longè minoris momenti rebus, & multò minores ob cauſas, vapulavit Scaliger, nec tamen cuiquam illorum haſtenus, quod ego ſciam, dicam impexit Vindex, qui ſit, quòd in me primùm hoc factum ulciſci, & vires ſuas periclitari voluerit? An Scaliger, ſalvo honore ſuo, & bona cum Vindiciſ veniâ, in prophanis reprehendi poteſt, & in Sacriſi erraverit, irrehenſibilis erit?

XVI. In Specie verò me Neceſſitas, durum & grave telum, ad has reprehenſiones adegit. Quærebam Theſ. 14. *An Chriſtus in Cœna Paſchali, & eâ adhuc durante; An verò poſt eam peractam & abſolutam, de novo accubuerit, & Sacramentum Cœnæ inſtituerit?* Tres ſe mihi hic obtulerunt ſententiæ, & inter eas prima Scaligeri & Genebrardi, quæ eò tendere videbatur, ac ſi in Menſis Cœnæ Paſchalis ſecundis, ſeu Cœnâ *ἡμερῶν*, inſtitutum à Chriſto fuiſſet, &c. ut ibi fuſiùs videre eſt. Ego aliud invenire mihi videbar in Hebræorum ſcriptis, ac proinde paullò accuratiùs in Menſas has ſecundas inquirebam. Sic Theſ. 31. in Antecedentibus Cœnæ Dominicæ, quæſtionem movi de Lotione Pedum, *An illa de ordinariis Judæorum in Cœna Paſchali ritibus fuerit?* Scaliger, & ex eo quamplurimi, ita ſenſerunt. Ego ruriùs aliud vidi, aut ſaltem nuſpiam hoc videre potui. Sic de aliis. Quî quæſo aliter facere potui, quàm ut in hiſ, ubi à Scaligero recedebam, ſententiam & rationes ejus examinarem, eumque, ubi mihi errare videbatur, modèſtè caſtigarem? Potuiſſem fortè examen illud Criticum omittere, & Scaligero parcere? At non potui illud facere, ſine magno meæ ſententiæ præjudicio. Et num Cenſor mihi leges

scribendi, meaque defendendi, praescriber? num in ordinem co-
 ger? Annon ipsemet hanc sibi libertatem sumpsit jam dudum, de
 Virorum doctorum, & ipsius, quem nunc vindicatum venit, Scal-
 ligeri, scriptis ac sententiis, liberè, & nonnunquam etiam licen-
 tius, ut alibi, Deo volente, videbimus, judicandi, quâ autoritate
 me vult ab hoc jure excludere? Quoties ille in suis libris, Criticâ
 praesertim, quam appellat, Sacrà, licet nondum editâ, sine magna,
 sine justa, sine ulla causâ, iniquissimè carpit, reprehendit, corri-
 git, castigat Textum Hebraeum haecenus receptum? An ille in
 Codice Sacro, in Oraculis, in Libris Divinis hoc audebit, & aliis
 idem in scriptis Hominum, bona cum ipsius venia, & sine vindi-
 cta, non licebit? Fas ipsi erit, non Librarios, non Masorethas, sed
 ipsos scriptores sacros & *ἁγίους*, Sanctum Mattheum, & Di-
 vum Stephanum, ob commissâ *σφάλμα* reprehendere & castigare in suo Spicilegio, & nefas erit, similia quaedam in
 Scaligero notare? Nimiam sibi hic potestatem arrogat; non di-
 staturam, non dominium, non principatû, sed Regnum affectat;
 verum *לֹא תִהְיֶה תְּהָא וְתִנְדָּא sine sceptro & coronâ*:

XVII. Hæc de prima quæstionis parte, *εἰς δὲ* loco, ad mei
 excusationem, præmissa sunt, ut Lectori æquo constaret, me
 magna gravique fatis de causa, reprehensionem Scaligeri, sed
 cum decenti moderamine, suscepisse. Nunc ad alterum accu-
 sationis caput, & arcem causæ est deveniendum; videndumque;
Num. justa etiam satis de causâ illum carpssem atque
reprehenderim?

XVIII. Hic Vindex Scaligeri duodécim numerat repre-
 hensiones, sine justa magnaque causa à me institutas ac factas.
 Eas ita vindicat, ut *primò* *Παρεκδόχης* loco, quaedam præmittat:
deinde ad *Ἐπεδείκται* sive *Εκδείκται* ipsam accedat.

XIX. *Παρεκδόχῃ* illam quod attinet, eam sic instituit, ut
primò & ante omnia ex Majemonide, cap. 8. Tractatûs *מַצֵּה וְחַיֵּה*
 ad clariorem Coenæ Dominicæ cum Coena Paschali collationem,
 totam coenæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus ex-
 ponat: *deinde* illa ipsa cum Rituali Judæorum Italicorum & Hi-
 spaniensium conferat: *tertiò*, quæ in istis præcipuè observanda &
 notanda, quæque Dominus noster Jesus Christus ex his mutuatus
 sit, & ad sacram suam Coenam accommodârit, indicet.

XX. *Primò*

XX. *Primo* itaque dicit, se totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus, ex Majemonide, antiquo & celeberrimò inter Judæos scriptore, expositurum, ut manifestius liqueat, An bene & rectè, an verò secus, ista qua recenset, à me in Scaligero reprehendantur? & ut Cœnæ Dominica collatio cum Cœnâ Paschali clarior evadat. Benè res habet, utrumque per me licet. Cupio & opto, ut cordato cuivis Lectori, illud manifestissimè liqueat, & hoc clarissimum evadat. Libenter audio, quòd Majemonidem non inter recentes, sed antiquos Hebræorum scriptores referat. Accipio hoc, & ipsum suorum dictorum memorem esse jubeo. Nullibi defugiam testimonium & authoritatè illius; quinimò si Censor meus velit, Arbitrum eum & sequestrum litis hujus constituemus utrinque. Committam ei causam meam, & ubicunq; me ipsius testimonio convincere poterit, causâ cadam, vel, ut in fine illius Excitationis promisi, herbam porrigam.

XX I. Paucissima tantum quædam hîc monenda habeo, idq; eodem fine, ut Lector tantò expeditius collationem istam inter Majemonidis descriptionem, & meas Reprehensiones, instituere, & inoffenso pede possit progredi.

XX II. *Primo*, optassim, ut unicum adhuc Canonem, huic rei illustrandæ utilem, ex eodem antiquo scriptore, Majemonide, addidisset, quem proin ego producam, & suppedirabo. Extrat ille in פסח קרבן הלכות *Ritibus Sacrificii Paschatis* cap. 8. §. 3. in quo de Esu carnis Agni Paschalis agit, his verbis: מצוה לן המונח לאכול בשר הפסח אכילת שובע: לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר ואחר בן אוכל בשר הפסח כדי לשבוע מננו h. e. *Præceptum est, longè præstantissimum esse, si caro Agni paschalis comedatur stomacho jam saturo. Idcirco si quis sacrificia Chagiga obtulerit 14. die, priùs de illis comedet, postea demum vescetur carne Agni Paschalis, ut ex ea plenè exaturetur, &c.* Istum Canonem cur prætermiserit, an quòd eum non observavit, an quòd studio dissimularit, ipse omnium optimè sciverit.

XX III. *Secundo*, Interest quoque Lectoris hoc scire, Majemonidem Ritus cœnæ Paschalis describere, secundum Veterum consuetudinem, prout, ipsius sententiâ ac judicio, Hierosolymis, stante adhuc Templo, celebratum Pascha fuit, nisi quòd nonnunquam, ubi hodierni ritus discrepant, differentiam notet, hac for-

mulâ בְּזֶמַן הַזֶּה *Hoc tempore*. Ritus autem hodiernos omnes non describit. Hinc scribit Abarbenel in זבח פסח fol. 60. col. 1. *Posteaquam exposui rationem Haggadae & Hymni (הלל) breviter quoque describam סדר Ordinem & rationem eorum, quæ nocte istâ sunt faciendâ; non quidem secundum rationem ipsius Agni Paschalis & Chagigæ, quam Patres nostri observarunt eo tempore, quo Domus sanctuarii adhuc stabat; nam hodiè neque Agnum, neque sacrificium Chagigæ amplius habemus; ut proinde non necesse sit nos illis ritibus occupari, שהרמ'ם בם* quos jam adduxit Majemonides in cap. 8. הלכות חמץ ומצה *libri de Temporibus; sed, &c.* Valde vellem, ut hoc in sua versione & paraphrasi diligentius notasset & monuisset Cenfor. Sed omninò puto; illum huc non attendisse, ut ex collatione liquet, quam pag. 180. 181. &c. instituit inter Majemonidem & Rituale Hispanicum, & ex aliis nonnullis, de quibus in seqq. agetur.

XXIV. *Tertio*, quædam etiam in Versione D. Cappelli animadvertenda occurrunt, licet minurula, & λεπτολογίας nomine ab illo traducenda, quâ in redarguendis magnis viris nimis liberè, ipsius judicio, utor. Sed quia sic ipse etiam magnis illis viris addetur, & se quoque principibus permixtum agnoscet Achivis; non puto illum iniquius id laurum.

1. Primi Paragraphi initio statim, inquit Majemonides, סדר עשיית מצות אלו. Cenfor in ipso statim limine, malo omine, impingens, exponit; *Ordo conficiendi Azyma ista*. Legit nempe סדר עשיית מצות אלו; ineptè, & præter mentem Authoris, ejusque scopum! Num in eo capite tantum de מצות Azymis agit? Annon etiam de Agno Paschali ipso, de aliis? Explicat verò in Parenthesi, *h. e. Celebrandi Cœnam Paschalem*. Explicatio bona: sed ostendat mihi, ubi Majemonides, vel ullus alius author Hebræus, *Celebrationem Cœnæ Paschalis vocet עשיית מצות Confectionem Azymorum*. Quid itaque? legendum, סדר עשיית מצות אלו *Ordo. vel. Ritus observationis Præceptorum istorum*, (quæ nempe hæctenus à me sunt explicata) talis est. Provoco ad omnes linguæ Hebræicæ solidè doctos & peritos. Provoco ad præcedentia; cap. 7. incipit מצות עשה של תורה *Præceptum affirmativum Legis est, &c.* Sic cap. 6. 2. &c. In præcedentibus nempe capitibus sensum præceptorum ad hanc rem pertinentium explicavit: in hoc capite complexus est usum illorum,

illorum, quoad executionem & praxin ipsam. Iisdem planè verbis legitur in כל בו fol. 52. col. 4. וסדר מצות אלו כלילי טו כף. At præterder Censor solenne illud suum carmen; *Ita absentibus puncti legi potest.* Quidni? sed non quero, quid legi possit, sed quomodo legi debeat? Poteft sic legi: sed, ut dictum, ineptè, neq; sic legendum. Aliud sunt *Azjma*, aliud *Præcepta*.

In eodè §. Majemonides: ואומר עליו קדוש היום ומן: D. Capellus; *Et recitat super illud formulam sanctificationis die & tempore illo usitatam.* Non quidem planè impertinenter: sed tamèn non satis exprimit sensum verborum Hebraicorum, qui est: *Et recitat super illud formulam sanctificationis seu Consecrationis Diei vel Temporis*; nec, quæ aurqualis esset hæc formula, assecutus est Censor, ut infra videbimus §.

In Secundo §. Majemonides: ולוקח ירק ומטביל אותו: D. Capellus: *Sumitq; olera (sive mœidas), & ea intingit in embamma.* Existimavit nempe ירק אֶמְרָה & מַעִידָה. Hic unum & idem esse: sed erravit. Apposuerunt enim, ut etiamnum hodiè, distinctè, duplicis generis herbas, Primum quasdam non amaras, quas vocant simpliciter ירק *Olera*: Deinde מַעִידָה מְרֹרָה, *Herbas amaras*. Hinc inquit Majemon: in §. 1. Apponunt in mensa אַחֵר מְרֹרָה ירק אֶמְרָה, & מַעִידָה quinque numerant species; עֲוֹלָשִׁין תַּמְכָּה חֲרַחְבִּינָה וְהַפְרֹר חֲרַחְבִּינָה וְהַפְרֹר *Olera*: ירקית dicta, erant, *petroselinum charephyllum, apium*; vel quæcunque allubuerint: Super מַעִידָה recitatur hæc benedictio: *Benedictus sis Deus, &c. qui præcepit nobis esum amarorum.* Super ירקית cæteris oleribus: *Benedictus, &c. Creans fructum terræ.* Olera intinguntur in *Acerum*; Amarae herbae, in *Embamma* חֲרִיסֵת. In præsentibus verbis Majemonides loquitur *de cæteris oleribus*; non de herbis amaris. Nam intinctio hæc prima non fiebat cum מְרֹרִים *herbis amaris*; nisi fortè alia olera nõ suppetere, sicut inquit Obadiah Bartenora in Mischna-joch Pesachim cap. 10. §. 3. טבול ראשון זה הוי בשאר ירקות אלא אם: Intinctio ista prima fiebat cum cæteris oleribus; sed si non habuerit alia olera, intingebat cum lactuca, loco caterorum olerum: Vide ibidem etiam Majemonidem. Et consentiunt cætera Ritualia omnia: Malè proin Censor hic in parenthesis addidit (sive מַעִידָה): ac si olera & מַעִידָה essent synonyma. Ex hoc discrimine non observato,

aliquoties in seqq. à Censore erratum fuit *Olera* & *moles* confuderit.

In eodem *s.* alterum quoque occurrit, magis quidem *אכל*, tamen monendum. Majemonides scribit: *כל אחד אין אוכל פחות מבי*. Cappellus exponit; *Edit quantum est olivæ moles*. Proprie sonat; *Non edit minus, quam est olivæ moles*. Illud videtur præcisè adstringere ad olivæ quantitatem; hoc majorem quantitatem non excludit, sed duntaxat minorem.

3. In *Tertio s.* mox ab initio inquit Majemonides: *ומתחיל בגנות וקורא עד שנומר דרש פרשת ארמי אובר אבי מולד*. Censor meus reddit; *Tum incipit recitare lectionem Haggadæ, usque dum compleat eam totam usque ad illud ארמי אובר אבי*. Hic omnino nec expressit, nec affectus est mentem Majemonidis, quem profuso Advocato conduxit, & si ad calculos revocare hanc versionem liberet, tot credo *שאלות* quot *פסוקים* in brevissima sententia numerarentur. Sed nolo nimis accuratè rationes cum ipso inire. Summatim complectar, & hanc dico esse mentem ac sententiam istorum verborum; *Tum incipit* (iterum) *in turpitudine* (h. e. posteaquam præcedentia legit, pergit in ea Haggadæ parte, & illa recitat, quæ *לגנאי* ad ignominiam & contempibilem Israelitarum statum pertinent, servitutem scilicet ipsorum in Aegypto, &c. Hæc pars ab his verbis incipit *עבדים היינו לפרעה במצרים* *וכו* *Servi fuimus Pharaonis in Aegypto, &c.* Quemadmodum enim in nocte illà, quæ ex Aegypto exiverunt, duplicem experti sunt statum, Servorum & Liberatorum: sic Lectio ista Paschalis duplicia comprehendit, &c. Hæc sibi volunt prima verba *ומתחיל בגנות*, quorum vim non expressit Censor. Desumpta sunt ex Talmud Pesach. cap. ult.) *& legit donec compleverit explicationem illius sectionis, ארמי אובר אבי, Deut. 26. v. 5. 6. 7. 8. totam.* (Posteaquam iterum ab ea parte legere incepit, continuè pergit, donec compleverit, non Haggadam totam, sed illam partem totam, quæ continet expositionem loci illius; non, usque ad *ארמי אובר אבי*, sed, ad finem expositionis illius. Nam in hac parte Haggadæ continetur *דרש* seu Expositio dictorum illorum quatuor versuum cap. 26. ex Deuteronomio, uti Censor vidisset, si non pignisset Haggadam inspiciere.) Hic tota erravit viâ, & palpavit sicut cæcus ad parietem.

4. In *s.* quarto iterum ex *אכל* & oscitantia cæspitavit
Scalige.

Scaligeri Vindex, ubi ex eadem Haggada, in Majemonide scripta; Tum (quando scil. in Haggadah, sive lectione istâ Patchali venit ad hæc verba, מִצָּה זוֹ, ut legitur in שלחן ערוך Num. 473. §. 7.) attollit manu מִצָּה tortam Azymam, ac dicit, Hoc est Azyumum, quod nos comedimus, &c. Hic ad voculam, Hoc, &c. in margine annotat; *Rituale Hispanicum & Italicum istud non habent, sed ejus loco habent formulam* הָא לֶחֶמָא דְּעֵנִיָּה *Hic est panis afflictionis, &c.* Pace tuâ; Cenfor. Omnes libri Rituales hîc sunt æquales, atque hoc & illud habent, sed diversis in locis. Nego Rituale vel Hispanicum, vel Italicum, ejus loco, quod Majemonides hîc affert, habere formulam illam הָא לֶחֶמָא דְּעֵנִיָּה. Ista formula in omnibus Ritualibus æqualiter extrat ab initio Haggadæ: & illa verba, quæ Majemonides refert, itidem in omnibus Ritualibus extrant, sed ubi? post illam partem, seu, post explicationem sectionis illius ex Deuteronomio, de qua modò actum: ibi ubique leguntur hæc verba, מִצָּה זוֹ שְׂאֵנוּ אוֹכְלִין וְכוּ' *Hoc azyumum, quod nos comedimus, &c.* Cur in lectione illa iterum retrogrederetur? Dicit nempe Majemonides, illum progredi & pergere ubi substiterat, &c. דּוּק וְתַמְצִיץ *Inspecta & invenies.* Noctu hæc scripsit Cenfor meus, & somnus illi obrepfit, ut cum Haggada conferre oblitus fuerit Majemonidis verba; Nec frustra: Etenim *In opere magno fas est obrepere somnum.*

Sed & al ud in isto δ. ληθολόγημα notandum restat; In proximis, à modò citatis, verbis, legitur in Haggada, שְׁלֵי־הַסֵּפִיךְ בִּצְקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לֶהֱחִמֵּץ. Cenfor exponit; *quod non sivit (Deus scil.) fermentari massam Patrum nostrorum.* Verbum הספיק reddit; *Permisset, & subintelligit, Deus.* Acute & eruditè! Sed ubi quæso הספיק significat *Permisset*? Quis unquam hoc verbum ita usurpavit? Ego sanè illud nunquam observavi. הספיק hîc idem est quod aliàs כָּלָה, & sensus est; *Comedimus Azyumum propterea, quod non absolvisset massa Patrum nostrorum fermentari, &c. vel, quod non satia, sufficienter & perfectè fermentata fuisset massa, cum exirent, &c.* Quid opus hîc novum significatum verbo affingere? quid opus peculiari ratione ad Deum referre impeditionem fermentationis hujus, quæ in textu ipso ad circumstantiam temporis, festinationem sc. Dei quidem jussu susceptam, refertur, Exod. 12. 39. Hinc Judæi Germanicè reddunt, Darumb das der Ewig vnserer Vordenen mit weil hatte/ daß er sonde auffgehen. Quicquid hîc præ-

tendat,

tendar, manifestè prodidit, se hujus trivissimæ vocis & Phræseos vim genuinam non affecurum fuisse.

5. In *℥*, quinto scribit Majemonides: 'ובזמן הזה מוסיף כן "אלהינו ואלהי אבותינו זכר". Cenfor reddit; *Hoc autè tempore his addit ista: Dominus Deus noster, &c.* Ubi notandum, illum particulam כן perperam existimasse pertinere adhuc ad verba Majemonidis, & sic construenda esse; ובזמן הזה מוסיף כן. Et hoc tempore addit sic, ista: cum sit de verbis Haggadæ, & conjungenda cum seqq. כן "אלהינו. Sic Dominus Deus noster adducat nos, &c.

6. In *℥*. 10. Majemonides: ומכרד ברכת הפסח: Cenfor: *Recitat Benedictionem tibi capiendi, pro; Benedictionem cibi capti, Gratiarum actionem; in verso votorum ordine. Vide Th. 32. Quam istiusmodi interpretem video & lego, videre mihi videor סומא בארבה cacum in fenestra, quæ in platea geri videar, enarrantem.*

XXV. Deinde, versioni huic Majemonidis subijcit Collationem illorum cum Rituali Judæorum Italorum & Hispaniensium. Hæc Collatio nihil ad causam meam facit, unde eam prætereo. Ego quidem illud Rituale, cujus meminit, non habeo: sed habeo Librum Precum, juxta consuetudinem Judæorum Hispaniensium. Ritum etiam eorundem in festo Paschatis, descriptum legi in Abarbenele in libro פסח זבח fol. 60. 61. 62. unde nonnulla hîc proferre possem, & Cenforem in quibusdam juvare, si ad non necessaria delabi esset animus. Sed transeant.

XXVI. Tertio, monet Cenfor, quæ in Judaicâ istâ Paschali cœnâ observanda sint, eaque colligit & disponit: exinde ea notat, quæ Dominus noster Jesus Christus desumsit, & quasi mutuat us sit à Judæis, ex cœnâ istâ Paschali, atque ad sacram suam Cœnam accommodârît, quæ examinare, itidem nihil ad meam causam attinet. Quædam in progressu ipso, datâ occasione, sub eundem accuratius revocabuntur.

Unum duntaxat non est mihi prætereundum. In Thesi meâ xxv. doceo ex Hebræis, *Agnum assum in Cœnâ Paschali in mensa appositum, olim vocatum fuisse etiam פסח גופו של Corpus Paschalis, vel agni Paschalis; & quæro; An fortè Christus ad hanc locutionem alluserit (in verbis scil. Institutionis istis; Hoc est Corpus meum, &c.) & subijcio; Hac conjectura probabilior fortassis videri possit, quam illorum, qui hac verba conferunt cum illis quæ habentur in Legendâ Judaicâ Paschali,*

Paschali, הָאֵלֶּיךָ לַחֲמַת עֵינַי Hic est Panis afflictionis, &c. Sed in medio hoc relinquimus, & nihil asseveramus. Censor meus contra existimat; Christum verba illa substituisse in horum locum; הָאֵלֶּיךָ לַחֲמַת עֵינַי Hic est Panis Afflictionis, &c. Item; Hoc est Pascha, &c. & addit: Buxtorfius putat, Christum in his alludere ad id, quod Judæi Agnum mensa impositum vocant אֶלֶּיךָ פֶּסַח אֶלֶּיךָ Corpus ipsum Agni. Verum in formula consecrationis ipsius non dicunt; Hoc est corpus Agni, &c. sed; Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c. Hæc est ipsius animadversio.

At ubi ego dixi, *me putare*, Christum in his ad id, quod proposui, alludere? Qui quærit, *An fortè hoc ita est?* num is dicit, *se ita putare?* Ego non puto. Aut, an qui indefinitè, & dubitanter dicit; *Hæc conjectura probabilior fortasse* (nota, adverbium dubitandi, non affirmandi vel asseverandi) *videri possit, quàm alia:* & qui disertè addit; *se id in medio relinquere, & nihil asseverare*, dicit, *se ita putare?* Neq; hoc puto: nisi *Putare* sumatur pro *Dubitare*, *Hæsitare*.

Sed esto; Putem hoc, & nunc dico, æquè probabilem mihi videri, atque alteram, hanc conjecturam: quia verba magis conveniunt, quid inde? An in re dubia non licet mihi dubitare, & cum dubitatione in aliquam sententiam inclinare? Putet ipse aliter. Ego in medio reliqui.

At, inquit Censor, *In formula consecrationis ipsius non dicunt, Hoc est corpus Agni, &c. sed, Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c.*

Sed 1. quis ipsi dixit, Christum in hac loquutione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse? Hoc enim fundamentum substernit, Christum in hac loquutione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse, ac proinde hanc suam conjecturam esse magis verisimilem, quàm eam, quam ego proposui. Procul dubio ex revelatione aliqua hoc habet, qui ut hîc Censorem, sic alibi Revelatorem agit.

2. Quæro, An existimet, Verba illa Christi, *Hoc est corpus meum*; quibus hæc respondent ipsius opinione, etiam esse formulam consecrationis?

3. Scire velim, ubi illa *formula Consecrationis* extet, ubi Judæi in *Consecratione* aliqua dicant; *Pascha istud nos edimus*; vel; *Hoc Azymum quod nos comedimus?*

Ego hanc consecrationem in nullo Rituali Judaico, neque etiam in libris Ptecum, vel alio ullo authore, invenio.

Extant quidem hæc verba in Aggadâ vel Lectione Paschali, verum non ut formula consecrationis, sed per modum narrationis, lectionis, vel certe formulam devotionis, & exercitii sacri. Videamus verba ipsa, & formulam illam totam, ex Majemomide, ut Lectores de ea judicare possint: רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה זמור: פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קים על שום מה: על שום שפסח הפסח על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתי על שום פסח וגו' h. e. Rabban Gamaliel dixit, *Quicumque non dicit, i. e. considerat & commemorat tres istas res in Paschate, Agnum Paschalem, Azyma, & Amara, non satisfacit officio suo.* (Quomodo?) Pascha istud, quod Patres nostri comederunt stante adhuc Sanctuario, propter quid fuit? Propterea quod פסח transfiliit Deus super domos Patrum nostrorum in Aegypto, sicut dicitur; Et diceris, Sacrificium Pascha-tis est Domino, qui transfiliit domos filiorum Israel in Mizrajim, quando percussit Aegyptios, & domos nostras eruit. Et incur-vavit se populus, & adoravit, Exod. 12. v. 27. מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הפסיק בצקם של אבותינו להחמץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגא'לם מיד שנאמר ויאפו אר-ת הכצק וגו' Azymum istud, quod nos comeditimus, propter quid est, quid sibi vult? Propterea quod non absoluta fuerit fermentatio massa Patrum nostrorum, antequam ipsis apparuisset Rex Regum, Deus Opt. Max. eosque redemisset, sicut scriptum est; Et coxerunt consperzionem quam ex-tulerant ex Mizrajim, facientes placentas in fermentatas; quia non erat fermentata, quum ejecti fuissent ex Mizrajim, nec potuissent immorari: & etiam non viaticum apparaverant sibi, Exod. 12. 39. זמור זה שאנו אוכלין על שום מה על שום שפררו המצרים את חיי זמור זה שאנו במצרים שנאמר ויזמרו את חיי'הם וגו' *Amarum istud propter quid edimus? Propterea quod Aegyptii amarum reddiderunt vitam Pa-trum nostrorum in Aegypto, sicut dictum est;* Et amaritudinibus affe-cerunt vitam illorem opere duro, in luto, & lateribus, & omni ope-re in agro, cum omni opere suo, in quo opera illorum abureban-tur dure, Exod. 1. v. 14.

Judicet hinc cordatus Lector, an hæc verba hinc proferantur sub formulâ Consecrationis? An omnium & singulorum est, res
sacras:

factas consecrare? Præscribunt & præeunt omnibus, quâ ratione hæc tria, in isto festo, cum Agnitione beneficiorum Divinorum, & debitâ gratiarum actione, debeant commemorare, celebrare, non quomodo ad sacrum usum illa consecrare debeant.

At, inquit Censor meus, pag. 185. *Benedictioni accenseri potest Consecratio, seu destinatio rerum ad celebrandum Pascha necessariorum, Tortarum puta, Azymorum, Acetariorum, Agni & carnum victima, quæ habentur (in Majemonide) §. 4. & 5. quibus & hæc formula accenseri debet, הָא לַחֲמַת* Hic est panis afflictionis, &c.

R. I. Omnino Benedictionibus accenseri possunt Consecrationes rerum ad Pascha necessariorum: quia illæ Benedictiones, ipsæ sunt Consecrationes. Benedictione enim Dei, & Gratiarum actione, consecrabant res ad sacrum usum, ut Christus etiam *ἁγιασμός* & *ἁγιασμός*. Sed illa, quæ in Majemonide §. 4. & 5. habentur, esse verba consecrationis, nego. Negant mecum Hebræi. *Haggadah* illa non continet Consecrationem rerum istarum: singula, quæ consecratione opus habent, & consecrari ab illis solent, alias habent formulas. In *Colbo*. fol. 52. col. 3. *הַהֲנָדָה אֵין זָרֵק* *הַהֲנָדָה אֵין זָרֵק* *סֵפֶר דְּבָרִים בְּעִלְמָה* *Haggada non continet nisi narrationem quandam vulgarem vel popularem.* Abarbenel in *זוֹת פֶּסַח*, ad illa *Haggadæ* verba, scribit fol. 45. col. 2. *Rabbi Gamaliel explicat in hac Mischnâ nobis res, quæ absolutâ necessitate recitanda & commemoranda sunt in hac nocte, ita ut, si vel una illarum omittatur, non dici quis possit defunctus officio suo. Etiam si enim quis comederit Agnum Paschalem, Azyma, & Amara, non satisfecit, nisi etiam סֵפֶר עֵינִים בִּפְהוֹ* enarraverit sensum, h. e. finem & scopum illorum ore suo. *Haggadæ Lectio* præcedit coenam: Benedictiones & consecrationes sequuntur, & comitantur usum & esum singularum specierum.

2. Quæ solennes & consuetæ sint rerum Paschalium consecrationes, constat. Benedictio recitatur super Vino; Benedictus qui creas fructum vitis: Benedictione sanctificatur vel consecratur *Festum*, quam formulam vide infra in his Vindiciis. Super Lotione manuum: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis Lotionem manuum. Super Tortâ, quæ inter tres suprema jacet; Benedictus, &c. qui producit panem è terra: Super Tortâ dimidiâ: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis esum Azymorum: Super Oleribus:

Benedictus, &c. creans fructum è terra. Super *Amaris herbis*; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos Præceptis suis, & præcepit nobis esum Amarorum: Super *Chagigah*: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere חֲגִיגָה חֲגִיגָה de Sacrificio. Super *Agnio Paschali*: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere Pascha. Hæ sunt Benedictiones & Consecrationes omnes, ut puto, veteres & recentes, apud Judæos usitatæ in Coena Paschali.

At possunt, inquit, hæc accenseri Consecrationibus.

17. Possunt sanè: sed præter mentem & scopum Judæorum, nū visum. Imò non possunt: quia sic gemina foret consecratio Azymorum & Amarorum: & verba ipsa nullam consecrationem præ se ferunt.

Et si possunt tantum accenseri, qui tam confidenter dicit, esse consecrationis formulam?

3. Quod porro dicit Cenfor; *His consecrationibus debet accenseri & hæc formula*, הָא לֶחֶם הַזֶּה Hic est panis, &c.

Satis pro imperio dicit: *Debet, inquit, accenseri*. At quo jure? An quia Judæi ita volunt, de quorum ritibus agitur? Minimè. An quia res & sensus illorum verborum id postulat? Non magis. Videamus, & proferamus Lectori sententiam integram, ut tunc & solidè de ea judicare possit: Est illa Exordium Haggadæ, & ita habet: הָא לֶחֶם עֲנִיָּה דִּי אֲבוּי אֶבְרָהָמָא בְּאַרְעֵי דְּמִצְרַיִם כֹּל דְּמִצְרַיִם יִתִּי וְיִסְכֵּחַ h. e. *Ejusmodi panis pauperum* (qualis scil. hîc est) *suit, quem comederunt Patres nostri in Aegypto*. *Quicumque esurit, veniat & comedat, quicumque opus habet, veniat & Paschatizet*. הָא לֶחֶם הַזֶּה est, *Ejusmodi, Talis panis*. Hinc in quamplurimis editionibus est, כִּדְהָא *Sicut hic panis*. Sic Judæi Germani reddunt: *Alß daß / ist das armlich brot / das unsere Vordenen aßen haben / &c.* Multa de sensu horum verborum ex Hebræorum Commentariis afferre possem. Sed ex his æquus & cordatus Lector haud difficulter ipse colliget, nullam ex istis verbis Consecrationem confieri posse vel debere. Nihil enim hîc quod Consecrationem aliquam spiret: Nulla *ἁγια*, nulla *ἁγιασία*, nulla *ἁγιωσύνη*. Lector Judaicus, ubi semel Legendam istam sacram inchoavit, continuo tramite pergit, &c.

XXVII. Et hæc de *Passagium* Cenforis, progymnasmatibus hoc, hac vice sufficiant. Non dubito, quin multis hæc legentibus non

non semel illud Hebræorum de Centore meo in mentem venerit,
קשט עצמך ואחר כך קשט אחרך Orna prius teipsum, postea ornato
alios, quod legitur in Talm. Merzia fol. 107. 2.

XXIX. Εργασίας sive Ἐρδισιμοσ ipsam quod attinet, duo-
decim in ea numerat Cenfor Articulos reprehensionum mearum
injustos, justas vindicias promeritos. Ordine illos pervideamus
& recenseamus.

XXIX. Primus Articulus, seu prima Reprehensio hæc est :

SCALIGER dicit; Duplici cœnâ fungebantur in ritu Agni Paschalis.
Deinde: In alterâ (cœnâ) quedam caneantur ἑξῆς αἰσῶν & δ' ἡγεῖσθαι
& vocabatur סעודה מפסקת. Hæc enim duo conjungit Cenfor.

Ego ad primum dico; de hac duplici Cœnâ, eo sensu ut Scali-
ger accipit, nec Digesta Talmudica, nec libros ipsorum Rituales quic-
quam habere.

Addo; Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ fun-
ctos esse in ritu Agni Paschalis; quatenus nempe & Sacrificium festi,
& Agnum Paschalem, in ea cœnâ consumeant.

Subjungo rationes duas, non ex meo cerebro effictas, sed ex
Judæorum libris petitas, cur post Carnes Sacrificiorum de-
mum Agnum Paschalem comederint: 1. quia nonnisi nocte serâ
solebant Agnum comedere: 2. quod credant, Agnum nonnisi à jam sa-
turis esse comedendum.

Ad alterum dixi: Scaligerum id sine teste dicere: Libros Hebræorum
nihil habere de ejusmodi duabus cœnis (quarum scilicet altera dicta fuerit
סעודה מפסקת).

XXX. CENSOR meus quid ad hæc? quomodo Scaligerum
defendit? quomodo me refutat?

I. Dicit; Unam quidem fuisse Cœnam, at cujus tres veluti fuerint
partes; pro triplici nimirum lotione manuum; Prima prævia & quasi
preparatoria, quâ poculum primum benedicitur, exhauritur, prima ma-
nuum sit lotio, מִיֶּדֶד בִּנְיָמִין benedicuntur, & degustantur, puerorum interro-
gationi satisficit, Haggâda recitatur, & res mensa imposita consecrantur
& destinantur ad sacrum epulum, ac denique secundum poculum evacua-
tur, &c. Secunda, Cœna ipsa justa ac vera; incipiens à secunda ma-
nuum lotione, in quâ tortæ azymæ & מִיֶּדֶד בִּנְיָמִין benedicuntur, & degu-
stantur denud, &c. Tertia Ἀπολυτίκη, quæ nempe incipit à tertia ma-
nuum lotione, quam sequitur poculum tertium, quartum, & si libet, quin-

rum. Et hanc esse dicit eam alteram Cœnam, de qua Scaliger loquitur; quamq; appelleret δεῖπνον ἀπολυτῶδες, ἁγίον, ἁγιωμόν, סעודה מפסקת Secundas mensas, in qua ἱεράσματα & ἀχαιεύματα quadam caneantur. Neque enim Scaligerum procul dubio aliter duas voluisse Cœnas esse, quam duas Cœna unius partes insignes atque distinctas.

I I. Dicit; Buxtorfius ipse duas facit & agnoscit in eâ nocte veluti Cœnas; Unam Ordinariam, in qua carnem תמיד תמיד Jugu sacrificiali & carnem חגיגה חגיגה victima, seu sacrificii illius festi; alteram vero, in qua Agnum Paschalem ipsum comedeant. Hinc infert;

Si Buxtorfio licet duas sic facere ex una cœnas, h. e. cœna partes, quidni pariter Scaligero (& meliori quidem jure) liceat unam facere ex Agna & חגיגה (nam hæc simul & conjunctim edebantur, ut ex Majemonide liquet) alteram ex secundis mensis seu ἁγιάσμα, quas modo diximus fuisse tertiam veluti Cœna Paschalis partem, à tertia manuum lotioni inchoatam.

III. Quod סעודה מפסקת (uti vult Buxtorfius) Cœna quæ jejunium præcedit, non impedit quò minus ἁγίον, ἁγιωμόν Cœna Paschalis dicatur etiam, atque dici possit סעודה מפסקת δεῖπνον ἀπολυτῶδες cum ejusmodi ἁγιάσμα revera clauderetur, & absolveretur cœna illa, &c. Et מוק: Nam ἁγιάσμα est δεῖπνον ἀπολυτῶδες, & dici potest סעודה מפסקת.

Hæc sunt, quæ pro Scaligeri defensione in medium adfert. Habet præterea in primo hoc Vindiciarum articulo alia duo, de תמיד sc. & אכילת שובע quæ me speciatim tangunt. Primò itaque videbo, quam apposite & solide defendat Scaligerum: postmodum etiam de meis respondebo.

XXXI. Dico ergo ad hæc:

γ. Illum non directè respondere ad meas reprehensiones. Non est quæstio hic, In quot veluti partes à Capello, à Scaligero, à me, à quovis alio, Cœna Paschalis possit dividi? Sed; An ex libris Hebræorum disci, vel doceri possit, Judæos duplici cœnâ, id est, Hebræicè, בשרית סעודות functos esse? Ego dico, nec Talmud, nec Ritualia Judæorum, aliquid hac de re habere. Probandum ergo illi erat, istos libros aliquid de duabus Cœnis dicere; vel saltem distinctio, quam proponit, ex libris Hebræorum probanda ipsi erat. Cum de Hebræorum ritibus agimus, non figmenta nostri cerebri, non nostras imaginationes, sed illorum doctrinam, illorum verba proponere debemus,

debemus, aut saltem ita, ut, tibi opus, quæ proferimus, illorum testimonio probare possimus, maximè cum profitemur, nos nostra ex Hebræorum ritibus & ritualibus collegisse.

2. In descriptione Partis primæ hujus Cœnæ, quam à poculo primo incipit, & in secundo poculo terminat, notandum 1. omis- sam esse à Censore יד קדוש *Sanctificationem vel consecrationem diei*. 2. malè dictum esse, quod hîc מעידים sive herba amara benedicantur & degustentur: Uti enim suprâ visum; ad poculum primum intin- guntur & benedicuntur, non מרורים *Amara*, sed ירקור *catera alia*: Et, si maximè ex defectu aliorum olerum, amara intingan- tur & comedantur, super illa tamen in hoc casu ea benedictio dici solet ac recitari, quæ dicata est לירקות *Oleribus*, non quæ מעידים quia sc. illorum locum subeunt. Vide Majemonidem in Talmud. Pesach. cap. 10. in Commentario super Mischnajoth. 3. nescio unde illam consecrationem desumat, quando dicit, *In istâ cœnæ parte primâ etiam res mensa impositas consecrari & destinari ad sacrum epulum*. Ego talem consecrationem, vel etiam ejus mentionem, nullam in Majemonidis quinque primis paragraphis seu Aphorismis reperio. Nam usque ad evacuationem poculi secundi nullæ aliæ benedictiones recitantur; nisi Benedictio ordinaria super vinum: Formula consecrationis diei: Benedictio ירקור *olerum*: & Benedictio lotionis manuum. 4. quod in descriptione secundæ, (quam constituit ipse) Paschalis Cœnæ, partis dicit, מעידים degustari denud; frustra dicit. Hîc jam primò degustantur. Al- tera enim intinctio fit cum herbis amaris; prior, cum cæteris oleribus.

3. Si Cœna Paschalis in tres partes dividenda, & Scaliger ad- tertiam hîc respexit, cur non dixit; *Triplici Cœnâ fungebantur in Ritu Agni Paschalis*. Et si ex suo sensu, vel suâ propriâ partitione il- lius Cœnæ, ita loquutus est, præter Hebræorum mentem; Cur non, ut Censor, addidit, *Duplici* veluti *Cœnâ* fungebantur; cur non paulò clariùs se explicavit?

4. Quis Censori dixit, hanc fuisse Scaligeri mentem? Ego lon- gè aliud ex ejus verbis colligo: Et primò quidem ex eo, quod Sca- liger dicit, Alteram hanc Cœnam vocatam fuisse סעודה מפסקת, *Vocabatur*, inquit, סעודה מפסקת. Quando sic vocabatur? *Florenti- bus opibus Judæorum, ac templo stante*, A. quibus ergo sic vocabatur? Procul

Procul dubio à Judæis. Ergo longè aliud spectavit, & in animo
 habuit Scaliger, quàm ipsius Vindex: *Secundo*, ex collatione Al-
 terius Cœnæ Paschalis Scaligeri; & tertiæ partis Cappelli, iterùm
 aliud deprehendo: Cùm de differentia *hujus alterius cœnæ Pascha-*
lis, tanquam *Mensarum Paschatis Secundarum*, & aliorum solennium,
 agit Scaliger; dicit; Illam non solum ex *porione, quæ circumfereba-*
tur, constituisse, sed sua etiam habuisse esculenta; Ait enim; *In locum*
enim bellariorum (quæ nempe in mensis secundis aliorum solen-
 nium conviviorum apponebantur) *afferebatur* (nempe in alterâ istâ
 Cœnâ agni Paschalis, seu, in Mensis ejus secundis) *in Tryblio aceta-*
rium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus, & ama-
rus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in
quod azyma, & amara illa olera intingebantur. Ex his verbis ego ali-
 ter non possum colligere, quàm Scaligerum censuisse, in Mensas
 secundas Cœnæ Paschalis, præter potionem circumlatam, allata
 fuisse, loco bellariorum aliàs usiratorum, Olera amara, Acetum,
 Embamma, Azyma, & his quoque in mensis istis secundis frui-
 tos esse convivas. Ad quid enim intingebant, nisi comederint?
 Hæc, ut mihi quidem videtur, fuit Scaligeri sententia, nec, quo-
 modocunque ejus verba considerem, explicem, resolvam, possum
 aliud ex illis elicere. Et ita quoq; alii magni Viri intellexerunt. Sic
 disertè Dominus Beza in Annotationibus majoribus ad Matt. 26.
 v. 20. ex Scaligero: *In has verò secundas mensas, pro bellariis infere-*
batur, &c. Quæ verò est ratio tertiæ illius Judæorum Cœnæ Pa-
 schalis partis, *quæ à tertia lotione incipit, & quam sequitur poculum ter-*
tium, quartum, & si libet, quintum, de qua vult intelligenda & ca-
 pienda esse Scaligeri verba, ipsius Vindex? Illa constabat ex nuda &
 mera porione tertiæ, & quarti, vel etiam quinti poculi, si lubuerit.
 Nihil hic amplius esculenti pro mensis secundis inferebatur, nihil
 quicquam à convivis amplius, post tertiam lotionem, & tertium
 poculum, gustabatur, nil de agno, nil de herbis amaris, nil de azy-
 mis. Non mihi dicenti hoc credi velim, sed ei, quem ipse dele-
 git, arbitro, Majemonidi. Paragraphus Majemonidis decimus ita
 habet: *Postea manus lavat* (tertiâ scil. vice à qua lotionem Cenfor di-
 cit incipere Tertiam & ultimam Cœnæ partem, Scaligero intelle-
 ctam per alteram Cœnam, seu Mensas secundas) *& recitat Benedi-*
ctionem cibi capiendi (ut D. Cappellus reddit; pro, *Cibi capiti*;) *super*
poculum

poculum tertium, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud הלל את Hymnum, recitatq; super illud benedictionem Cantici, estq; hymnus iste; Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. recitatq; benedictionem, Qui creat fructum vitis; neque postmodum quidquam gustat tota illa nocte, excepta aqua, &c. Hæc est descriptio tertiæ illius, quam Vindex facit, Cœnæ partis, quam apparet esse longè aliam, quàm eam, quam descripsit Scaliger, nec quicquam ut aliàs, bellariorum, esculentorum, vel loco illorum, habuisse. Ne quis autem rituum Judæorum ignarus existimet, ac si vel ante poculi tertii libationem, vel post eam, inter tertium scil. & quartum poculum, aliquid eorum comedisent, quorum meminit Scaliger, audiat præcedentem Canonem nonum ejusdem Majemonidis, qui continet descriptionem finis seu clausulæ secundæ partis, quam nempe constituit Cenfor, seu Primæ Cœnæ Scaligeri, ex ipsius mente, quemque canonem etiam notare debuisset pag. 191. lin. 3. ubi dicit, descriptionem secundæ partis Cœnæ Paschalis contineri in Majemonide §. 6. 7. & 8. addere debuisset & 9. Postmodum, inquit Majemonides, producitur convivium, editq; & bibit unusquisq; quicquid ipsi libet edere & bibere (ex iis nempe quæ mensa imposita sunt.) Deinde edit de Agnō Paschali חמץ quantum est olivæ moles, neque postea gustat illum alium cibum: (Hoc autem tempore edit de torta azyma, quantum est olivæ moles, neque postmodum gustat quidquam) ut hic sit finis convivii illius, (hoc est, edendi in illa nocte) & ut gustus (seu sapor) carniū Agni, vel Azymæ tortæ sit in ore ejus: esus enim ejus est de Præcepto. §. 10, Postea manus lavat, &c. ut antea. Judicet jam quivis, num ea Scaligeri fuerit mens, & eò possint ipsius verba trahi, quò trahuntur ab ejus Vindice! Meus certè spiritus id videre nequit; sed רוח אחרת רוח Spiritus alius est cum Vindice. At animus meus mihi dicat, quævis, nullo præjudicio occupatum, dicturum אֵין רֵא'י זֶה כְּרֵא'י זה Non videtur hoc esse, sicut illud, quod in similibus Talmudici usurpant. Sed de hoc iterum dicetur infra Th.

5. Quod dicit, *meipsum quoque facere & agnoscere in ea nocte duas veluti Cœnas; ac proinde, si mihi hoc licet, quidni pariter id Scaligero, & meliori quidem jure, liceat, &c. Respondeo, nimis liberaliter Cenforem mea verba exponere. Ubi unquam feci & agnovi duas Cœnas? ubi unquam diserte dixi, duas fuisse in Paschate Cœnas, quod me dicere facit in secundo Articulo pag. 194. & 195. scribens; quo-*

modo ipse Buxtorfius dicit, duas fuisse in Paschate cœnas. Ubi quæso? Dixi, Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ sanctos esse in ritu Agni Paschalis. An hoc est duas facere & agnoscere Cœnas? An hoc est dicere, duas fuisse in Paschate cœnas? An qui dicit, dici aliquid aliquo modo posse; dicit, illud esse? Imò an dicit, illud recte dici, dicendum vel asserendum esse? Ego nullos unquam novos ritus inveni, & necdum illud facere est animus. Præterea huic rei nihil superstruxi, sicut illi sententiæ Scaligeri, & aliorum; de Mensis secundis in Cœna Paschali, superstructum fuit; Christum in illâ alterâ Cœnâ Sacramentum Cœnæ instituisse, aut illam in suam Cœnam commutasse.

An meliore jure jam liceat, seu Scaligero, seu D. Cappello, ex Agno & חַגֵּי אֱדֻמָּה seu Victimâ festi, unam facere cœnam, & alteram ex Mensis secundis illorum, quæ, uti modò vidimus, duplicis tantum, vel si libuerit, triplicis poculi libatione, & hymni decantatione; nullo planè cibo, constabat, quàm mihi (quod tamen nunquam feci) ex חַגֵּי אֱדֻמָּה & חַגֵּי אֱדֻמָּה Agno. & Victimâ festi, Lectoris æqui arbitrio committo.

6. Quod dixit Scaliger; Alteram Cœnam, seu Mensis secundas Paschatû, ut & Pentecostes, & Scenopégias, à Judæis olim appellatas fuisse סַעֲדָתָא מַסְכַּת; ad hoc.

Ego dixi; Scaligerum hoc sine teste dicere, Libros Judæorum nihil hac de re habere. Me aliquid de tali convivio vel cœnâ quidem invenire in Ritualibus Hebræorum, sed alio sensu, aliis in locis, & non nisi in duobus: In Paschatis, Pentecostes, & Scenopégias festis, nihil quicquam ea de re extare.

Quomodo hîc defendit Scaligerum ejus Vindex? Nempe inquit, quod סַעֲדָתָא מַסְכַּת dicitur (uti vult Buxtorfius) Cœna, quæ jejaniû præcedit, non impedit, quo minus אֶפִּיקוֹמִין ἑσπέραιον Cœna Paschalis dicatur etiam, atq; dici possit סַעֲדָתָא מַסְכַּת ἑσπέραιον ἀπολυσιμὸν, cùm ejusmodi ἑσπέραιον revera clauderetur & absolveretur cœna illa. Et mox: Nam ἑσπέραιον dici potest סַעֲדָתָא מַסְכַּת.

Respondeo; Cenfor hîc iterum extra chorum saltat, nec prout oportebat, meos istus retundit & repellit.

Non est quæstio, Quomodo hac Cœna pars vocari possit? sed quæstio est, An Scaliger rectè dixerit, eam sic vocatam fuisse? Scaliger enim non ait; Vocari potest סַעֲדָתָא מַסְכַּת sed; Vocabatur: nempe à Judæis,

à Judæis, florentibus ipsorum opibus, ac templo stante, ut verba ejus proximè præcedentia habent.

Ergo ad liberandum Scaligerum, probandum fuisset Vindici; Hanc Cœna Paschalis partem vocatam sic fuisse à Judæis: Testes hîc erant producendi Hebræi. Ille verò horum nihil facit; sed duntaxat ait; quod alia Cœna sic (ut ego volo) appellata fuerint, id non impedire, quo minus & hac sic vocetur. Imò impedit, quia illæ, quas ego nomino, sola sic à Judæis vocantur, & nullæ aliæ. Neque ego sic eas apello: sed Judæi in suis ritualibus. Quærat & inveniet. Addit, Et vocari possit; Non quæritur, quid dici possit, sed quid sit. Et nostrum non est novas appellationes Judæorum rebus & ritibus imponere. Quin imò non potest etiam; Verbum פסחא enim non responder Græco ἁμῶν, sed verbum פסח. Illud Græco πάσχα responder. Sed hoc perinde est; Dici possit, non possit, apparet, me justè Scaligero hîc notam apposuisse.

Et sic vidimus, quàm fortiter à nostro Censore Magnus Scaliger sit defensus in hoc Articulo.

XXXII. Nunc, ut plenè illi satisfaciam, non reticenda mihi sunt ea, quæ, ad me solum spectantia, ab ipso producuntur. Horum sunt duo:

XXXIII. Primò quærit; Quomodo dicam, In priore Cœnâ Judæos edisse carnem תמיד Jugis sacrificij, cùm תמיד fuerit holocaustum, quod totum igni in altari absumebatur, aut, si quid ex eo ederetur, id non à privatis, sed à solis Sacerdotibus in templo edi debuerit: de publico enim & pro toto offerebatur.

Ad hoc dico; me illic annotare, ea haberi in Talmud de Pascha, cap. 5. & 6. neque nunc vacat, ut tunc, illa omnia ruminare, & videre, an illic etiam aliquid de תמיד extet?

Deinde, non diffitebor, me suspicari, eum in dictis Talmudis capitibus de Mastatione quoq; תמיד agatur, ex incuriâ fortè hanc vocem ibi irrepsisse, & mihi excidisse: quia video, Ritualia mentionem facere tantum Chagigæ.

Verum hoc מוריד ולא מעלה לא nec addit, nec demit præsentî causæ, neque ullum detrimentum infert ei quod ibi dico. Nam sic Chagigæ seu sacrificij festi comestio sola, tanquam ordinaria, esum Agni Paschalis præcedebat.

XXXIV. Secundum est hoc: Quod autem Buxtorfius vult, Ju-

daos non comedisse Agnum, nisi post cœnam communem & ordinariam, quia Agnus non comedebatur. (uti Judæi volunt) nisi על השבוע à satietate, sive post satietatem; vel hoc est ab hodierno Judæorum ritu, qui diversus est à veteri (nam ex Majemonide constat, post primam חגיגה & Agni deibationem, productam fuisse statim cœnam ex reliqua procul dubio tum Agni, tum חגיגה Carne, nisi quod aliquid ex Agno servabatur in Cœna finem, quando denuò & postremò aliquid de Agno degustabatur) vel illud Judæorum dictum, Agnus non comeditur, nisi à saturis, intelligendum est de postrema, in fine Cœna Paschalis Agni degustatione solenni. Hæc ille.

Ad hæc respondeo: Non ego, sed Judæi hoc volunt, quod ego dico; In Commentario libri Precum in 4. Cracoviæ edito, פג. col. 2. ad ista Haggadæ verba; כששאל חכם מה החוקים כלל בו כיון שעיקר היום בפסח למה אנו אוכלין חגיגה קידם הפסח הלא הפסח עיקר: אז משיבין לו: אנו עושין וזה כהלכות הפסח שאין נאכל אלא על השבוע כדי שישאר טעמו בפינו h. e. *Quando Sapiens querit; Quid sibi volunt ista statuta? vult dicere; Quandoquidem principale hujus diei consistit in Agno Paschali; qua de causa comedimus Chagigah ante Pesach vel Agnum Paschalem? Tunc respondent ei: Nos facimus istud secundum ritus Paschalis agni, quod non comeditur nisi à saturis, vel, post satietatem, ut nempe sapor ejus in ore nostro remaneat.*

Idem docent omnes libri Judæorum rituales. Idem docet Majemonides, scriptor, Censoris judicio, antiquus, in Canone à nobis producto suprâ Thef. 22.

Quinimò Talmud ipsum, Majemonide longè antiquius, idem tradit. Sic enim disertis verbis scribitur in Talmud de Paschate fol. 70. col. 1. תניא חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה כדי שיהיה טעמו בפינו על השבוע h. e. *Chagigah si veniat seu concurrat cum Pesach (Agno Paschali) tum illud prius comeditur, ut Pascha comedatur post satietatem.*

Nescio quid magis apertè in hanc rem dici possit. Itaque cum hoc in Talmud ipso doceatur, & quidem tanquã doctrina Mishnica, quod vox תניא indicat, quæ præmittitur, non videtur esse ex novitiò & hodierno, sed à veteri Judæorum ritu. Causam hujus rei etiam hanc legi: שלא תפוצא באכילתו שום הנאה גשמית ב' אם קיום הפסח: *Ne ex esu ejus ulla percipiatur voluptas corporalis: sed*

sed ad solam praecepti observationem sint intenti, in Comment. lib. Precum, fol. 94. col. 1.

Unde quod Majemonides dicit §. 7. videtur de Patrefamiliâs duntaxat usurpandum, & levi degustatione consecrationem comitante, non de communi & universali ejus esu, quæ sequitur §. 9. in Majemonide. Hæc de Primo.

XXXV. SECUNDUM quod, ex opinione & sententia D. Capelli, sine magna & justa causa reprehendo in Scaligero, est: quod Scaliger dicit duas pariter fuisse in reliquis festis cœnas.

At verò hic committit 1. Fallaciam Compositionis & Divisionis; Non enim hoc totum est, quod sub numero 2. reprehendo; sed insuper addendum erat; *quarum altera à Judæis סעודה מפסקת dicta fuerit*. Et hoc est, ad quod præcipuè in secundo hoc Articulo respexi. Hinc tota mea Annotatio huc refertur, de quo verò jam in præcedenti Articulo primo dictum. De duplici Cœnâ Paschali jam egi sub numero 1.

Sed quomodo defendit has duas Scaligeri Cœnas? *Verum*, inquit, cum Buxtorfius ipse non neget, fuisse in reliquorum festorum cœnis illud quod vocant סעודה מפסקת, five Secundas menfas, aut Bellaria; cur Scaligerum reprehendit, quod dicat, fuisse in illis festis duas cœnas? non enim aliud vult Scaliger (uti modò jam dictum) quàm duas fuisse distinctas unius cœnæ partes, &c.

Misera defensio Scaligeri, & duplicis Cœnæ Paschalis, reliquorumque festorum. Si altera illa cœna simpliciter idem fuit Scaligero quod *Mensa secunda*, vel *Bellaria*, cur maximis & solennioribus festis tantum duplicem Cœnam assignat? annon omnia prandia, omnes cœnæ, vel dierum solennium, vel hominum in re lautiore constitutorum, fuerunt sic duplices? An in illis duntaxat solennibus festis, Scaligero memoratis, Bellaria inferebantur? An סעודה מפסקת (quomodo Scaliger alteram hanc Cœnam vocat) etiam idem est quod *Mensa secunda* Vel *Bellaria*? Hoc utiq; sequitur, & necessariò dicendum erit, si Scaligeri verba juxta mentem Vindicis ipsius accipienda & exponenda. Quis verò hoc unquam audivit? Ceddò locos, authoritates aliquas Hebræorum. Certè קורי עכביש *Telas aranea* texuit hic Vindex, quæ magno illi Heroi nec pro vestimento, nec pro tegumento, multo minùs pro scuto, inservire possunt.

XXXVI. TERTIO & hoc Vindiciis suis dignū censuit; quod Scaligerum hoc nomine reprehendā; quod discrimen statuat inter secundas Paschatis, & reliquorum festorum mensas.

Quomodo verò hic vindicat Scaligerum? At, inquit, negare non potest Buxtorfius, in Cœnâ Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unâ cum Acetariis, eaq̃, intincta fuisse in Embamma, adjuncto tertio & quarto poculo, quæ ebibebantur. Hoc autem illud est, quod Scaliger vocat Secundas Paschalis cœnæ mensas, quasq̃, idè dicit diversas fuisse à secundis aliorum Festorum mensis, quod in illis apponerentur Bellaria (quod ipse Buxtorfius non negat) in istis verò loco Bellariorum essent mixtæ cum tortâ azymâ.

Quid audio? me negare non posse, in Cœnâ Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unâ cum Acetariis, eaq̃, intincta fuisse in Embamma? Imò nego, & pernego, & meam hanc negationem confirmo manifestissimè ex Majemonide, & omnibus recentioribus Ritualibus. In admirationem, imò stuporem dat me tam confidens asseveratio, & ingenuè profiteor, vel mihi, vel Censori meo, hîc fumum aut pulverem esse in oculis, alterutrumq̃; necessariò cæcutire. Ego testor, me omni diligentia nihil simile invenire & eruere posse ex Hebræorum scriptis. Aliquid jam hac de re actum est paulò antè ad articulum primum: sed necesse est hîc repetere, & quædam addere, in gratiam eorum, quibus hæc non iratrata:

Tertia hac lotio manuum, ea est, cujus mentionem facit Majemonides §. 10. Quando ea fit? Videamus Antecedentia & Consequentia, seu Comitantia. Antecedentia eam, habentur in præcedenti §. 9. Fiebat illa nempe, Posteaquam convivium est productum, & unusquisque edit & bibit, quicquid ipsi libuerit: posteaquam edit de Agno Paschali אֶדְּיָא: posteaquam nullum amplius ei licet gustare cibum, quod gustus agnoscit finis convivii illius (respectu nempe ciborum) & ejus sapor, ad recordationem præcepti, in ore ejus remaneat. Sic olim. Hodie post esum ultimæ tortæ azymæ, postquam itidè nihil amplius gustare licet. Hæc proximè antecedunt lotionem. Quænam verò sunt quæ eam comitantur, & proximè consequuntur? An degustatio Tortæ azymæ, vel acetariorum? Nihil minus. Quid ergo? Respondeat Arbitrator noster Majemonides: Postea, inquit, manus lavat (tertiâ scilicet) & recitat Benedictionem בִּרְכָּתְךָ לֶחֶם לֵבֶן לֵבֶן לֵבֶן (ut D. Censor exponit)

ponit) super poculum tertium, ebibitq; illud, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud את ההלל Hymnum, recitatq; super illud Benedictionem Cantici, &c. neque postmodum quidquam gustat totâ illâ nocte, exceptâ aquâ. Licet tamen adhuc infundere poculum quintum (si quis velit) &c. Ex his apparet, Tertiam hanc lotionem manuum (à qua Cenfor noster vult inchoari mensas secundas Cœnæ Paschalis) nihil sequutum fuisse, nisi Libationem poculorum duorum, vel etiam, si quis delectatus fuerit, quinti, cum recitatione Benedictionis sive Gratiarum actionis à mensa, Consecrationis, & Hymni solennis. Ciborum, Carnium, Azymorum, Acetariorum esui finis erat impositus ante tertiam lotionem, & ante tertium poculum. Non possum satis mirari hanc fiduciam, quâ ista adhuc in has mensas secundas ingerit & intrudit, & repeto, vel turpiter ipsum falli, vel me crassissimo errore teneri, & glaucoma densissimum oculis meis obiectum esse, ut quod video, in quod oculos intendo, nec videam, nec videre queam.

Cum Majemonide consentiunt reliqui omnes, & quidem, si quid video, manifestè.

Arba Turim, Schylchan Aruch, Ritualia celeberrima, parte primâ sic nobis hæc referunt Num. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. Numero dicam, & summatim perstringam: 1. Poculum primum, & quæ illud comitantur, lotio manuum prima, &c. 2. Poculum secundum, lotio secunda, comestio azymorum, acetariorum, carniû & paschatis, vel אפיקומן (his scil. temporibus, quo Paschali agno destituuntur) & expressa prohibitio, ne quicquam postea comedatur, Numero 478. 3. Poculum tertium (cui Majemonides tertiam lotionem addit) cum sua consecratione solenni, & ברכת המזון Benedictione mensæ, h.e. Gratiarum actione mensæ, poculum quartum, cum absolutione Hymni, &c.

Et sic omnes alii, ut & libri Precum. Unde apparet, Esuum omnium appositorum, & ipsius etiam agni Paschalis olim, & hodie אפיקומן אכילת פלנטה Placenta præcedere hanc tertiam lotionem, à qua D. Cappellus secundas Mensas inchoat. Non post tertiam lotionem, non post tertium poculum, non in Mensis secundis ista, quæ Cappellus dicit, edebantur, sed בעיקר in principali cœnæ parte. Probandum, & testimoniis Hebræorum declarandum erat, post tertiam hanc lotionem, post libatum tertium poculum,

solere ; quia cum libatione illius poculi conjungitur Recitatio Gratiarum actionis à mensa. Itaque hîc revera , quod Hebræi ajunt, הפך קעצה על פיו, *invertit scutellam* (imò mensam) *super os ejus* D. Cenfor meus.

XXXIIX. QUARTUM & QUINTUM sequitur, quod Scaligerianæ ἀναμνησias Vindex in me animadvertit. Duo enim hîc conjungit.

Quartò, inquit, reprehendit Scaligerum, quod vocat Secundas Paschalis cœna menfas אפיקומן אפיקומן, & קניח ; cum ei adversetur Rabbînorum dictum ab ipso Scaligero productum, אין מפתירין אחר הפסח, אפיקומן אפיקומן מלא דם פסח אכ אפיקומן דן דעיתוס אפיקומן.

Pace Antagonistæ mei, non reprehendo hoc nomine Scaligerum. Nam nullibi Scaliger dicit, Secundas Paschalis cœnæ menfas dictas fuisse אפיקומן. Dicit, Bellaria sic vocata fuisse, quod verum. Non reprehensionis, sed illustrationis causâ notam meam ad hanc vocem adjeci.

XXXIX. Quomodo verò vindicationem suam instituit? Verum, ait, ad אפיקומן quod attinet, agnoscit ipse Buxtorfius, tertiam azymam, quæ in finem Cœna Paschalis reservabatur, quæ, cum מרורים מרורים intincta in חרוסת חרוסת comedebatur, dici etiamnum ab hodiernis Judæis אפיקומן.

Ambigüe hîc loquitur Cenfor, neque hoc dico, aut agnosco, quod ille me facit dicere & agnoscere. Agnosco, Tortam azymam dimidiam, quam hodierni Judæi, loco agni Paschalis comedunt, vocari ab illis אפיקומן ; non quam olim reservabant : nam de illa tortâ azymâ, à veteribus reservatâ, ego nihil hætenus legi, ac proinde dubito : multò minus hoc legi, veteres ejusmodi tortam Azymam in fine Cœnæ habuisse, quam appellaverint אפיקומן.

Deinde notari velim, ultimam illam Agni Paschalis degustationem, post quam nihil amplius cibi gustabant, olim cum amaris & azymis, in חרוסת intinctis, factam fuisse : Sed istam Tortam azymam, quam hodiè Judæi in fine Cœnæ comedunt, quamque אפיקומן appellant, non cum amaris herbis, sed solam, comedi solere : Sic enim scribitur in לבוש החור, in הלכות הפסח, אבל אין צריך לכרכו במרור ולא לסבילו בחרוסת num. 477. §. i. כמו שהיה עושה הלל בזמן שהיה בזה קיים שהיה כורח כל שלשתן

פסח מצה ומרור וטובל בחרוסת ואוכלם יחד אנו אין עושין כן כי כבר יצאנו ידי כולם ולא נשאר לנו לעשות זכר אלא כנגד אכילת הפסח וזו הנהגה על השופע לבדו h. e. *Sed non opus est, ut eam* (particulam de porta ultima) *convolvamus cum herbis amaris, aut in* חרוסת intingamus, sicut Hillel olim faciebat, *stante adhuc domo sanctuarii, qui omnia ista tria, Pesach, Amara, & Azyma convolvebat, & in* חרוסת intincta, *simul comedebat. Nos non ita facimus, quia jam antea his omnibus satisfacimus, nec ullum aliud memoriale nobis restat faciendum, nisi respectu Agni Paschalis solius, post saturitatem comedi soliti.*

Quid porro inde infert. Censor? Cum igitur Scaliger secundas Paschalis cœna mensas nihil aliud esse velit, quàm tortam illam azymam cum *מין* in Embamma intinctam, adjuncto poculo; quo jure eum Buxtorfius reprehendit, quod mensas illas secundas vocet אפיקומן וזמון? *אפיקומן?*

Ad hoc jam in superioribus est responsum, & ostensum, post Esu Agni, post poculum tertium, post lotionem tertiam, nullum cibum, neque etiam herbas, degustatas fuisse, secundum Hebræorum Ritualia. Si Scaliger hoc sensit, quod ipsius Vindex, in eodem errore fuit, vel ego erro. Hoc ergo, ut supra quoque dictum, prius oportet demonstrare.

Præterea, ubi, & quibus verbis reprehendo Scaligerum, quod mentas illas secundas vocet אפיקומן. Scaliger hoc non facit: neque Buxtorfius eum hoc nomine reprehendit: Aerem itaque cecidit Censor meus.

Pergit: *Nec repugnat Magistorum dictum, וכן אמרו רבותנו שכל המאכלים שבת* nam in eo dicto אפיקומן significat Bellaria, non verò tortam illam cum *מין*, quæ erat loco Bellariorum in aliis Festis usurpatorum.

Quamvis nihil hîc ad rem, tamen respondebo *אין מותר*. Omnino repugnat: nec impedit, quod אפיקומן ibi Bellaria significat: quia alia omnia cibaria excludunt, dum ajunt, *פסח* nihil amplius comedendum. Apponā hîc brevem explicationem hujus Canonis, quæ legitur in Commentario libri Precum in 4. quæ sic habet: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלומר אין עושין סלוק ולא סיום לאכילה מפני מנדים במנהג כל סעודות אלא בנמד האכילה כשנפטרים מסעודתן אוכלין כזית מבשר הפסח ולכך אנו אוכלין עמה אין מפטירין *אחר* h. e. *Sensus hujus Canonis*

אֶפִּיקוֹמִן *est, quasi diceretur; Non claudabant vel finiebant hanc cœnam speciebus tragematum, sicut fit in omnibus aliis cœnis: sed in fine cœna, quando discedebant à sua cœnâ, comedebant de carne Paschali, quantum est olive moles. Unde nos hodiè similis magnitudinis partem comeditus de torta azyma, in fine, ad memoriam Agni Paschalis. Ubi hic apud veteres mentio azymorum, aut amarorum, post agni esum? Sic potius Agnus ipse præstaret vicem Menfarum secundarum. Magis disertè Obadias de Bartenora, qui negat, quicquam post Pascha, etiam Bellariorum loco, in hac cœna appositum vel usurpatum esse. Apertis verbis testatur hoc in Mischnâ Joëth Pesachim cap. 10. ad §. 8. ad vocem אֶפִּיקוֹמִן, in Commentario suo: לֹאכְלוּ אֶת הַפֶּסַח אִין נִפְטְרִין מִן הַסְּעוּדָה בְּאִכְלֵת מִינֵי מַתִּיקָה וּמִרֹרֹת שְׂרָגִילִין לֹאכְלוּ לְקִנּוּחַ סְעוּדָה וְאִפִּילוּ בְּמִקּוֹמָן שְׁלֹא יֵאבֹד טַעַם הַפֶּסַח מִפִּי* Posteaquam comederunt Pascha, non discedunt à prandio cum esu tragematum, aut fructuum, quos solebant edere pro bellariis, vel etiam quopiam alio, loco illorum, ne sapor agni periret ex ore ipsorum. En hic manifestè testatur, nihil במקוֹמָן אִפִּילוּ etiam loco bellariorum fuisse adhibitum.

Denique ut aliquem colorem suæ sententiæ inducat, subdit; Neque aliâ sortè de causâ videtur dicta ista Torta אֶפִּיקוֹמִן, quàm quia in cœna Paschali illa eundem obtinebat locum, quem in reliquis Cœnis obtinebat אֶפִּיקוֹמִן seu Bellaria:

Cur ista Torta dicatur אֶפִּיקוֹמִן aut אֶפִּיקוֹמִן (siquidem אֶפִּיקוֹמִן est Græcum Ἐπίκομιον, ut videtur) haud equidem ita certè scio: hoc verò scio, neminem Hebræorum scribere, illam eundem in Cœnâ Paschali obtinere locum, quem in reliquis Cœnis obtinebant Bellaria. Omnes uno ore scribunt, illam esse הַפֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשֹּׁבֵעַ זְכַר לַפֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשֹּׁבֵעַ Agni Paschalis in fine Cœna à saturis comesti, adhiberi loco Agni Paschalis, & ipsius vicem præstare, cum jam in hoc exilio, & extra terram sanctam, Agnum ipsis mactare & edere non licet, quod longè est aliud. Idèò verò scribunt, se Azyma non verò Carnem assam in hunc usum adhibere, ne, si carnes comederent, videri possint Pesach edere extra terram suam. Tantum de אֶפִּיקוֹמִן.

X L. QUINTUM in quo injustè Scaligerum reprehendo, est Nomen קִנּוּחַ, de quo sic scribit Censor: Ad קִנּוּחַ quod attinet, dicit Buxtorfius, Tortam ultimam cum acetariis dici קִנּוּחַ הפֶּסַח Absterfionem cibi, quòd eâ abstergeretur sapor & gustus carniùm, quæ in præcedente Cœnâ devorata fuerunt.

Quomodo vindicat? Egregia verò, ait, reprehendendi tantū virum causa; quasi non possit Torta illa dici קניח, quandoquidem, satente ipso Buxtorfio, vocabatur הפזון קניח.

Respondeo; Cenfor meus iterum hīc mihi affingit, quod ego nec dixi, nec scripsi, nec somniavi. Ubi ego unquam scripsi, Tortam ultimam (quam hodierni Judæi in fine Cœnæ Paschalis adhibent) unā cum acerariis dici הפזון קניח Absterfionem cibi? Quando vel ubi scripsi, Judæos cum Torta illa ultima comedere solere aceraria, sive herbas amaras? Ubi rationem reddidi, cur Torta illa ultima vocetur הפזון קניח? Nunquam de hoc cogitavi, qui ritum illorum non ignoravi, neq; illud, quod paulò antè sub Thef. 33. ex Levush hachor adduxi: Hoc unum. Quando vel ubi scripsi, Tortam illam ultimam vocari הפזון קניח Absterfionem cibi, quod eā abstergeretur sapor & gustus carniū, quæ in præcedente Cœna devorata fuerunt? Istane ego scripsi? זאת בדעת. Nunquam hoc mihi in mentem venit. Imò ne verbulum quidem horum omnium dixi vel scripsi. Quā igitur fronte scribit Vindex? Dicit Buxtorfius. Verba mea de hac voce hæc sunt: קניח Kinnuach, propriè est Absterfio, à radice קנה Abstergere. Solum autem, & nudo sic possum, non significat Bellaria; sed cum adjectione, קניח סעודה Kinnuach sudah, Absterfio convivii, quod in prima mensa cibus abstergeretur. Sed hoc levius est. Quid in his verbis eorum, quæ mihi affingit? Ubi mentio Tortæ? ubi mentio acerariorum? ubi cæterorum, quæ me facit dicere. Sed non fatis.

Ut mihi in reprehensione meā affinxit aliena: ita quoque idem facit bono Scaligero, quem defendit in eo, quod & ipse nunquam cogitavit. Ubi Scaliger scripsit, Tortam illam dici קניח? Nuspiam. Quid ergo dixit Scaliger? Nam illa (sc. mentis secundæ) in aliis solennibus, variis bellariis instruebantur, easq; (mentes secundas aliorum solennium conviviorum) aut Græco verbo אפיסוקימן אפיקומן, aut patrio קניח Kinnuach vocabant. Nempe Scaliger dicit Bellaria aliorum conviviorum vocari קניח, non Tortam ultimam, quam Judæi hodiè adhibent.

Iraque cum umbris, & pro umbris, pugnat hīc Antagonista meus. Etenim vult Scaligerum defendere in eo quod nunquam dixit, & quod ego non carpsi. Torta illa ultima nuspiam à Judæis vocabatur סעודה קניח Absterfio Convivii; multò minùs, קניח.

Si vel

Si vel me vult iultè redarguere, vel scaligentum defendere, probandum ipsi erit, *Bellaria*, seu *Mensas secundas*, aut *Tragemata*, vocari à Judæis separatim קנין. Nam hoc est quod Scaliger asserit: & hoc est quod ego nego. Dicer; Si קנין סעודה vocantur, ergo etiam dici poterunt קנין solum. Nego 1. cosequentiam. 2. Non est quæstio hîc quid dici possit, sed quid olim à Judæis dictum fuerit: quia Scaliger scripsit *Vocabant*, (îc. Judæi) non *Vocari potest*. Itaque hîc planè extra oleas abreptus est Cenfor meus.

X L I. Ertamen, tanquam re præclare gestâ, triumphans quasi, & festivè sibi applaudens, progreditur ad Cameronem quoque à mea reprehensione vindicandum:

Eodem, inquit, *pariâ, jure*, hoc est, nullo perstringit Cameronem, quod dicat, *benedictionem: Torta azyma vocari à Judæis* קריש, cum non ipsius Torta, sed Poculi benedictio (uti vult Buxtorfius) sic ab ipsis vocetur.

Verba mea Th. 46. hæc sunt: In *Myrothecio Cameronis Matth. 26.* scribitur; Εὐλογίαι hanc à Judæis vocari קריש Sanctificationem. Non hac Εὐλογία. Panis sic vocatur, sed ea qua super Poculo recitatur.

Hæc sunt verba, quibus dicit me *Perstringere* Cameronem. Esto. Videamus verò, Jurène aliquo, aut nullo id fecerim? Cameron dicit; *Benedictionem Torta Azyma vocari à Judæis* קריש: Ego dico; *Istam Benedictionem non sic vocari à Judæis*: sed alteram, quæ super Poculo primo recitatur, & hoc nomine perstringo Cameronem. Antagonistæ meo ergò, Cameronem defendenti, probandum incumbit, *Benedictionem Torta azyma vocari à Judæis* קריש.

Quomodo hoc probat? *Quasi verò*, inquit, si Poculi benedictio rectè dicitur קריש, Torta Azyma, Acetariorum, & reliquorum ciborum, qui mensa imponuntur, Benedictio, non possit etiam dici קריש; cum eadem sit illis omnibus appellationis illius ratio. Cur enim Poculi benedictio dicitur קריש, nisi quia formulâ Benedictionis, qua illi præmittitur, poculum veluti sanctificatur, hoc est, ad usum sacrum destinatur? Eadem est autem reliquarum rerum, qua mensa imponuntur & benedicuntur, ratio. Atque eò omninò respexit Apostolus, quum dicit, cibos nullos ex se esse immundos, sed omnia fidelibus sanctificari per precationem; εὐλογίας διὰ λόγου κυρίου, ἢ ἐν ᾧ εὐλογεῖται 1. Tim. 4. 5.

Respondeo; hîc iterum extra chorum saltat, & longo hoc logo.

וְכִי מֵעַד עַתָּה dicit. Probandum ipsi incumbēbat, *Benedictionem Torta azyma à Judeis vocari* קָרוֹשׁ : afferenda hic loca erant ex libris Precum, vel Ritualibus, ubi sic à Judæis vocetur. Ille verò probat, *Sic dici posse*, quod ego non nego, sed liberalissimè et largior. Quidni sic possit dici? Sed hoc non est in Controversia. Nisi Vindex probaverit, à *Judeis vocari Benedictionem Torta azyma* קָרוֹשׁ; manebit, me jure optimo hic notam hanc apposuisse ad observationem Cameronis. De hac verò Benedictione, sive Sanctificatione, vide plura inf. Thes.

X L I I. Istud itaque quod mihi, sub finem istius Paragraphi, impingit & inurit stigma; *Nimia est ista Domini Buxtorfii in magnis viris redarguendis* פֶּשֶׁרָיָה & ληθολογία, me non tangit; eum manifestissimè, & ipsā meridianā luce clariùs, hætenus ostenderim, me neminem magnorum istorum virorum sine iusta ac sufficienti causa redarguisse. Si verò iustè ubique id feci, quā specie *nimum fecisse* dici potero? An nimiae פֶּשֶׁרָיָה & ληθολογίας nomine conveniri potero, si pariter dixerò, Censorem meum ab initio statim Exercitationis ad locum Zoharis pag. 216. non rectè dicere; מְדַרְשׁ est *Schola, Academia, in qua sensus & expositiones ejusmodi allegorica docentur*. Ubi quæso didicit, vel legit, מְדַרְשׁ esse *Scholam, Academiam*? Non מְדַרְשׁ, sed בית מְדַרְשׁ id significat. Annon corrigendi, redarguendi, qui hæc in suis scriptis, tanquam magni Doctores in Israël, tyronibus instillant, ac propinant? Hæc non est ληθολογία, sed ἀκριβολογία, quam non in vitio sed in laude ponunt Hebræi, in Eruvin fol. 53. col. 1. Instituitur illic comparatio inter incolas Judææ & Galilææ; quorum illi accurati & curiosi erant circa linguam suam, hi negligentiores & minus politi. De illis, incolis scil. Judææ, dicitur; בְּנֵי יְהוּדָה שֶׁקָּפְדוּ עַל לְשׁוֹנָם נִתְקַיְמָה תוֹרָתָם בְּיָדָם *Homines Judææ, qui accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus lex fuit stabilis*, h. e. illi solidam eruditionem ac doctrinam habuerunt: De Galilæis verò: בְּנֵי גָלִיל שֶׁלֹּא קָפְדוּ עַל לְשׁוֹנָם לֹא נִתְקַיְמָה תוֹרָתָם בְּיָדָם *Galilæi, qui non accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus Lex non fuit stabilis, &c.* Sic vagæ & fluctuantis scientiæ ut plurimum indicium est ista Καυολογία, & ἀκυρολογία. Itaque nimia potius mihi videtur D. Cappelli in magnorum virorum erroribus sine causa defendendis פֶּשֶׁרָיָה & ἀπερμολογία. Ignoscat mihi, si ipsius sententiam, paululum immutatam,

mutatam, ipsi regeram. Qui dicit alteri; כספך היה לסינים Argentum tuum conversum est in scorias : vicilsim audit; סכאך מהול; Vinum tuum dilutum est aqua.

X. L I I I. SEXTUS Articulus:

Scaliger scripsit: In locum bellariorum afferebatur in tryblio acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus & amarus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod azyma & amara illa olera intingebantur. Vocabatur חרוסת. Id hodie conficitur ad spissitudinem illius embammatis, quod vulgò Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli Mustardam à Sinapi vocant. Erat enim satura olerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudicis, Titulo עירובי פסחים &c..

Ad hæc verba notavi ego: Gravissimè hic hallucinatus est vir summus: hallucinationem hanc per quatuor puncta expoño;

X. L I V. Quid ad hæc Cenfor meus?

Sextò, inquit, reprehendit Scaligerum; quòd dicat, loco Bellariorum (quæ reliquis cænis, secundis mensis inferebantur) illata in Cæna Paschali: fuisse in tryblio acetaria ex intybis & lactucis agrestibus.

Hoc non est, quod sub sexto numero reprehensum volui: id enim jam præcesserat. Pergit;

Ubi tres notat gravissimas, scilicet, magni illius Viri hallucinationes.

Non tres, sed quatuor noto. Et quod dico, Hic gravissimè hallucinatus est, non de unaquaque dixi, sed de toto paragrapho, qui quatuor hallucinationes comprehendit.

I. Quia חרוסת non fuit acetarium, sed spissum Embamma, ex Variis fructibus, cum Vino & Aromatibus coctum. Sic Cenfor primam hallucinationem exprimit, à me notatam.

Quomodo defendit? Scaliger, inquit, non ignoravit, imò exsertè agnoscit illud חרוסת, & quidem quale à Buxtorfio describitur: ait enim, fuisse ad spissitudinem illius Embammatis, quod vulgò Mustaceam, Galli Mustardam vocant, nec illud חרוסת confundit cum acetario, cum dicat, istud in illud intingi, acetariumq; constare ex intybis & lactucis agrestibus. Quid hic est, queso, quod jure reprehendere possit in Scaligero Buxtorfius? An fortè istud, quod dixit, Embamma dictum חרוסת confectum fuisse ex aceto, & aliis nescio quibus; cum non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judæorum ritualibus.

Sic:

Sic Cenfor meus. Ego verò respondeo, illum non satis bene meam mentem vel percepisse, vel expressisse. Itaq; magis diserte & perspicue me explicabo.

Scripti hic, *Scaligerum non distinctè satis illa, quorum mentionem facit, proponere.* Quænam verò illa? *Acetarium, Embamma, & Intinctio.* Quid in his desidero? vel quid carpo? Non hoc, quodd Scaliger dixit, Acetarium constituisse ex Intybis & Lactucis: non simpliciter, quodd dixit, Embamma confectum fuisse, in quodd azyma, & amara illa olera intingebantur; non quodd dicit, Embamma illud ex affuso aceto confectum fuisse. Quid ergo? Hoc, quodd per Intinctionem, cujus meminit, hæc mihi visus est confundere, & existimasse, Olera hæc amara in illud embamma, ad illud spissandum, per intinctionem macerata quasi, & illic relicta fuisse. Hanc ipsius mentem fuisse, proderè videntur hæc Scaligeri verba: *Erat enim saturna olerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur.* His mihi verbis videtur respexisse ad Embamma חרוסת, non ad *Mustaceam* vel Gallorum *Mustardam*, ex sinapi confectam: nam hæc, quodd sciam, non solet oleribus amaris spissari, sed ad dulcedinem inclinat, unde à Musto & dulcedine musti, ex quo confici solet, nomen habet. Et si huc respexisset, dixisset, *Est*, non *Erat*; Item, *Spissatur*, non *Spissabatur*. Ergo existimasse omninò videtur Scaliger, Embamma חרוסת per intinctionem herbarum illarum amararum appositi acetarii spissatum fuisse. Adde quodd in verbis mox seqq. offæt quidem azymæ, in illud embamma intinctæ, & devorata, nullam Olerum amarorum intinctorum & devoratorum mentionem faciat.

Hoc est quodd præcipue hic in Scaligero reprehendi. Si hoc non voluit Scaliger, nescio ego, quomodo ista ipsius verba accipienda, aut quonam referenda sint; *Erat enim saturna olerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur.* Si aliud voluit, saltem non distinctè, quodd desidero, se explicavit.

Quodd verò suspicatus est Cenfor, me hoc fortè voluisse reprehendere, quodd dixerit, *Embamma חרוסת Confectum fuisse ex aceto*, cum non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judæorum Ritualibus; frustra est.

Fateor tamen, ansam ita suspicandi ipsi datam fuisse in mea Exercitatione, in qua in descriptione hujus Embammatis legitur;

Cui Vinum (non Acerum) immiscet & incoquant. Ubi moneo, pro (*non Acerum*), scribendum fuisse, (*vel Acetum*), & aberrasse hinc vel meam manum, cum ista scriberem, vel oculum, cum typoshetarum errata corrigerem. Tale erratum esse hinc liquet, quod statim Lectorem remitto ad Majemonidem cap. 7. §. 11. ubi hujus Embammatis confectionem describit, & disertis verbis dicit; *וְנִתְּנָן לְתוֹכָן חֹמֶץ Et indunt illi Acetum.* Itaque nolo hic palliare aut dissimulare errorem. Similis error irrepsit in eandem meam Exercitationem Thef. 17. ubi; de *Fermentatis* panibus, legitur; pro, de *Infermentatis*, & quidam alii leviores. Miror autem, cum & ego locum Majemonidis annotarim, & Cenfor meus tam diligenter illum ad me confutandum legerit & excusserit, quod dubitanter de Majemonidis sententia hic loquatur, scribens; *Majemonides nullius meminit aceti, in quod olera immergerentur, priusquam in Embamma intingerentur; unde quis colligere possit, sensisse eum in confectione חרוסת fuisse acetum.* Si Majemonidem legisset, non opus fuisset ei hoc per consequentiam ex eo colligere, sed disertè ab eo discere potuisset. Hodiernos verò Judæos quod atiner, illi indiscriminatim vel vinum vel acetum adhibent. *Rituale Germanorum Judæorum* dicit, affundendum Vinum; Author libri *Colbo*; Acetum: Author *Levusch*: *וְנִתְּנָן לְתוֹכָן חֹמֶץ אוֹ חָרוֹסֵת Indunt ei parum aceti vel vini.* Hæc de primo.

2. Secundum, quod in Scaligeri adductis verbis reprehendo, est: quod *arbitratus sit*, hæc in mensas secundas illata fuisse, cum in primis statim mensis fuerint apposita; usque ad finem tamen cænæ relicta.

Quid ad hæc Cenfor? Scaliger non dicit, *חרוסת fuisse secundis duntaxat mensis, non prius, mensa illatum, sed in secundis mensis fuisse, loco Bellariorum, usurpatum; nam illud, Afferebatur in tryblion loco Bellariorum, non necessariò significat, tum demum tantum fuisse mensa illatum, quum Bellaria solent afferri; cum possit illud sic accipi, loco Bellariorum fuisse חרוסת illud usurpatum in Cæna ista.* Deinde, nonne potuit priore Acetario, & Embammate, in prima & secunda Cænæ parte absumpto, aliud novum secundis mensis, seu ultimæ Cænæ parte adferri?

Respondeo: 1. Scaliger hoc loco non loquitur duntaxat de Embammate חרוסת, sed etiam de Acetario, seu Herbis amaris.

2. Dicit; *In locum bellariorum afferebatur acetarium*, quod quid aliud, quàm dicere; *In mensas secundas inferebatur*, ut D. Beza ex eo scribit? 3. Licet primò statim mensæ illarum & impositum fuerit, vult tamen, Loco bellariorum in secundis mensis demum, vel saltem iterùm & denuò, usurpatum fuisse. Hæc verò omnia frustra & erroneè dici, superiùs manifestè & sufficienter, ut puto, visum: ubi ostendi, nihil quicquam vel Bellariorum, vel Bellariorum loco, in Coena Paschali illatum vel usurpatum fuisse. Suprà voluit Censor, *Tortam azymam cum mælon* in hac Coena interfuisse loco Bellariorum in aliis festis usurpatorum; nunc vult etiam dici posse, *Embamma* *חממת* loco Bellariorum in ista Coena usurpatum fuisse. Velim hæc omnia testimoniis Hebræorum confirmari. Ipsi dicenti non creditur. Potuisset utique novum Acetarium & Embamma in secundis mensis adferri, potuissent multa alia: sed dico, hoc non factum esse, neque ullo testimonio id posse probari. Merito itaque erroris id redarguo.

3. *Tertium*, quod in iisdem verbis Scaligeri à me notatur, est; quod ego moneo; *Azyna & amara illa olera intincta fuisse post exhaustum poculum secundum, & secundam manuum lotionem*; non post exhaustum poculum tertium, & tertiam lotionem.

Censor breviter ad istud; *Verum*, inquit, *nihil obstat, quò minus id quod initio fuit factum, in fine denuò repetatur*.

Omninò: fieri id potest, & potuisset; sed Hebræi de hac re nihil docent. Ego dico, quid factum fuisse Hebræorum ritualia nos doceant: Ille, quid fieri potuerit, ut ferè ubique. Multum hac in parte mihi Censor meus participare videtur de Secta illà veterum Philosophorum apud Arabes, quos *מדברים* vocabant, qui inter alia & hoc statuerunt, *כל אשר אפשר יסכים עמו*, *Omne id esse Possibile, quodcumque à nobis in Imaginatione nostra cogitari & concipi potest, sive cum rerum natura conveniat, sive non conveniat*, ut Majemonides docet in More Nevochim par.1. cap.73. Pariter & ipse passim, quicquid esse, dici, aut fieri posse vel potuisse illi videtur, statim arripit, asserit, & defendit.

Sed quia Lectorem ad sequentem etiam septimum Articulum remittit, pergamus, & videamus, num quid solidius illic proferat ac proponat. Nam quartum errorem, quem in Scaligero notavi, intactum præterit.

XLV. SEPTIMUM, quod in Scaligero, vel ad ejus verba, noto, hoc est, quòd dicit; *Olim in Cœna paschali servatam fuisse in finem Cœna, Tortam azymam, & in tot frustra patrem familiâs fregisse, quot in Contubernio sive $\phi\epsilon\alpha\tau\epsilon\iota\alpha$ convivatores erant.*

In his verbis nil simpliciter reprehendo, sed ~~id~~ *id*; Id, inquam, mihi est dubium. Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos mediam placentam hodiè in finem Cœna reservare, ut inserviat loco ipsius Agni, quo his temporibus destituuntur. Itaque probabile non est, eandem olim observatam fuisse rationem, quando Agnum Paschalem ipsum habebant, & eo vescerantur. Sed hîc adhuc nihil certi statuo & definio. Hæc mea reprehensio, in qua nihil affirmo.

Censoris mei animadversio ista: At, inquit, negare non potest Buxtorfius, Tortam hodiè servari in finem Cœna מִן פֶּסַח , uti constat ex Rituali Hispaniensium *suprà à nobis allato.*

Non nego ista simpliciter: sed rectè sunt intelligenda, & tollenda homonymia; 1. Dimidia torta servatur hodiè in finem Cœnæ; altera sc. ejus pars, quæ statim ab initio fuit divisa, & sub mantili recondita. Et de hac quæro, & dubito, utrum eadem ratione olim divisa & recondita fuerit? 2. Ista dimidia torta servatur מִן פֶּסַח , non hoc sensu, ut inserviat loco לֶחֶם אֱזֵימָן , sed ut inserviat loco כֶּסֶף פָּאָרָה , ut visum, & planè idem præster, quod olim $\text{פֶּסַח שֶׁל גִּידָּה}$ corpus agni Paschalis, non quod Bellaria in aliis conviviis. 3. Servatur in finem Cœnæ, sed quomodo? quis est finis Cœnæ? Id quod proximè præcedit Poculi tertii haustum, & Tertiam lotionem manuum.

Non nego etiam (ut breviter rem comprehendam; cum hîc non dissentiamus,) Ultimam agni degustationem, quæ in fine Cœnæ olim fiebat, conjunctam fuisse cum Torta azyma, & herbis amaris. Nam hoc docent Hebræi, & hoc probè scivi: quamvis cum aliqua discrepantiâ.

In hoc verò consistit mea dubitatio; An ejusmodi torta dimidia olim quoq; in finem Cœnæ reservata, & post esum agni, seorsim & separatim, non cum agno, loco bellariorum לֶחֶם אֱזֵימָן comesta fuerit? Huc enim respexit Scaliger. Et ipse Censor meus in suo Spicilegio, ad Joh. 13. v. 26. in hunc sensum scribit: *Factum id fuit à Christo ex antiquo Judæorum ritu, qui etiamnum hodiè ab iis in Paschalis Cœna celebratione observatur, ut post absolutam Agni Paschalis*

cœnam (NB) *paterfamilias tortam azymam in tot dividat frustra, quot asident conviva, singulaq; frustra in trybium embammatos herbarum amararum singulis porrigat convivis.* Sed hac de re in Talmud nihil extrat. Majemonides etiam, qui veteres ritus persecutus est, nihil de hac primæ Placentæ divisione, & alterâ ejus usque ad finem reservatione tradit. Unde suspicor, hanc consuetudinem posterioribus temporibus introductam, extra terram Israelis, בְּנִלְיָתָם in exilio ipsorum, ut sic haberent aliquid, quod loco Agni Paschalis ederent, & ejus locum subiret.

XLVI. OCTAVAM & NONAM reprehensionem conjungit Cenfor:

Quod, inquit, octavo & nono reprehendit Buxtorfius, id ipsum est, quod modo in Scaligero castigavit; nempe non eum reprehendit, quod dicat, Judæos usos esse formulis istis Benedictionis; neque enim id negare potest Buxtorfius; sed temporis tantum circumstantiam in Scaligero reprehendit, quod dicit, eos esse usos formulis istis in fine cœna, seu mensis secundis, cum id factum sit initio ante degustatum Agnum.

Sic ille meam mentem exprimit, sed non satis clarè. Iterum enim hîc componit, quæ disjungenda sunt.

Sub octavo numero dico, *Benedictionem istam* (quam Scaliger commemorat) בְּרֹךְ אֱתָהּ יי אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו בְּרֹךְ אֱתָהּ בְּנִלְיָתָם על אֲכִילַת מַצָּה. *Benedictus esto Domine, &c. qui sanctificavit nos praeceptis suis, & praecepit nobis comedere Azyma; hanc, inquam, Benedictionem non factam esse demum in mensis, ut ille vocat, secundis, & circa ultimam tortam azymam, sed ab initio Cœnae super primâ & secundâ.*

Sub nono numero dico; *Carmen illud* (Scaliger sic vocat) *linguâ Chaldaicâ conceptum* (principium sc. seu Exordium Haggadæ) *cujus meminit, itidem non sub finem cœnae, & ad ultimam placentam, fuisse recitatum, sed mox ab initio, & ante precedentem benedictionem, post primam placentam in manus sumptam.*

Utrumque hoc vocat Cenfor meus *Formulas Benedictionis*, ex sua, non ex mea, neque ex Hebræorum sententiâ. Prior formula talis est, sed altera nequaquam, ut suprà visum sub Thef. 26.

XLVII. *Quid verò in contrarium affert? Sed, ait, eadem reponi potest Scaligeri defensio, quam modo attulimus. Nempe cum fuerit duplex*

plex Agni degustatio solennis, & distributio unicuique convivarum, primamq; ejus degustationem precefferit duplex illa Benedictionis formula super tortas azymas, quæ unâ cum Agno erant cum acetario comedende; æquum omnino fuit; ut postremam in fine Cænæ Agni degustationem præcederet similiter duplex illa Benedictionis formula:

Antequam sequentia quoque ejusdem verba ventilentur, ad hæc pauca quædam veniunt nobis animadvertenda. 1. Eundem errorem reperit, quem modò commisit; quòd ex Haggadæ sive Lectionis Palchalis exordio faciat Benedictionis formulam: 2. Ignorationem Elenchi committit, dū infert; *Æquum omnino fuit, ut postremam in fine Cænæ Agni degustationem præcederet similiter duplex illa Benedictionis formula.* Non quæritur, quid æquum, sed quid à Jûdæis factum fuerit. Hebræorum ritualia nihil ne de una quidem Benedictionis formulâ, cum ultimæ placentæ degustatione recitatâ, memorant: Multo minùs altera illa formula *לחמא עניי* repetebatur. Ultimæ placentæ degustatio fiebat cum herbis amaris, vel etiam cum Agno, sine benedictione istâ.

XLIX. At, inquit, quoties ritus aliquis repetebatur, toties benedictio illi accommodata repetebatur: uti planum est in lotionè manuum, quæ cum ter in cænâ illa usurparetur, toties Benedictio illius repetebatur.

Ego verò hoc nego. Testem produco arbitrum nostrum, Majemonidem. Testatur hic, illos olim solitos fuisse bis comedere particulam azymæ cum olere amaro convolutam. Primâ vice dicit, illos adjecisse benedictionem, §. 6. Secundâ vice verò testatur, omissam fuisse Benedictionem, §. 8. his verbis: *וחור וכו' ומו' ומרור ומטבל בחרוסת ואוכלן בלא ברכה* Postea iterum convolvit Azymam, & *מעיסא*, & intingit ea in *חרוסת* embamnia, comeditq; illa sine benedictione. Ergo non semper repetebant benedictionem.

Similiter quod de Lotione ternâ manuum scribit, ad eam quoq; toties repetitam fuisse illius Benedictionem, id probandum ipsi erat. Majemonides noster id testatur de prima lotionè & secundâ: sed de tertiâ tacet. Simpliciter dicit, *ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת* Postea lavat manus, & recitat Gratiarum actionem. In לבוש החור sub Numero 486. expressis verbis: *ויטול ידיו אם הוא רגיל במים* Et lavabit manus suas, siquidem assueverit

Manus à cenâ lavare, & non benedicet. Fundamentum huius rei est Canon, qui traditur in ידים נטילת הלכות *Ritibus lotionis manuum*: מים ראשונים טעונין ברכה אחרונים אינן טעונין ברכה *Aqua priores (i.e. lotio manuum ante cibum) postulat benedictionem: posteriores verò non requirunt benedictionem (i.e. lotio manuum post prandium.)*

Quinimò ne ordinariam quidem Benedictionem Vini repe-
runt ad poculum tertium & quartum. Nam ad tertium po-
culum recitatur Generalis Gratiarum actio pro cibo: ad quar-
tum, alia, &c.

An itaque tam planum est, ad singulos ritus repetitam fuisse be-
nedictionem illis accommodatam: ad lotionem etiam ternam manuum
toties repetitam fuisse illius benedictionem, ut Cenfor meus scribit?

X L I X. Pergit: Nam quòd hodierni Judæi dicunt, post istam po-
stretram Agni degustationem nihil amplius licere gustare eâ nocte, vel sa-
pit id recentem hodiernorum ~~שעשע~~ & superstitionem; vel intelligen-
dum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensâ erant expositi; non
verò de Azymis & acetario, quibuscum Agnus edi debuit.

Post esum ac degustationem Agni postremam nihil quicquam
amplius ciborum eâ nocte gustandum esse, omnes in universum
Judæi veteres & recentes, qui unquam, uspiam, quicquam, his de
rebus scripserunt, uno ore testantur, ut nesciam an adedò recentem
Judæorum ~~שעשע~~, & superstitionem id sapere, dici queat. Vi-
de Majemonidem antiquum §. 9. ubi id ex veterum & recentio-
rum ritu esse; scribit. Quòd verò Cenfor addit; Vel intelligendum
illud de reliquis cibis communibus, qui in mensâ erant expositi, non verò de
Azymis & acetario, quibuscum Agnus edi debuit; eo prodit, se valdè
hospitem esse in Hebræorum rebus atque ritibus. Phrasis, quâ
omnes hac de re utuntur, hæc est, ואינו טועם אחריו כלל *Et non gu-
stat postea quicquam*; Ubi est Exclusiva universalis, omnes alios,
communes & singulares cibos, excludens.

At firmissimam, scilicet, producit rationem, quâ suam sen-
tentiam confirmat; Nam alioqui, inquit, falsum est, nihil omnino
post ultimam istam Agni distributionem gustatum fuisse à convivis: ter-
tium enim & quartum poculum postea fuit ab ipsis haustum.

Sed revera ואת הראיה בנויה על אכן בזה *ratio hæc fundata est
super lapide vacuitatis vel inanitatis.* Quod enim dicunt, post ulti-
mam Agni distributionem & comestionem nihil amplius gustan-
dum;

dum; id pianum & mamentum est de cibis & esculentis tantum dici. Etenim sicut hîc dicunt, Post Agnum nihil amplius edendum: sic dicunt, post tertium & quartum poculum nihil ulterius bibendum. Hæc planissima sunt, levissima, & ut Hebræi ajunt מוכנים אפילו לתינוקות דבית רבן *intellecta etiam pueris domus Rabbân.*

L. Ex his itaque jam liquet, quàm firma sit Censoris, quam subjungit, Conclusio, dum ait; *Omnino igitur conveniebat, ut postrema Agni degustatio, quæ sacra & sollemnis erat, fieret cum torta azyma & acetariorum secunda distributione & esu, præcedente istâ duplici Benedictionis formulâ* (quarum altera nempe est fictitia, in cerebro Censoris nata & formata) *ut sic cœna illa vera esset Paschalis cœna, &c.* Quales nempe erant הקדמות præmissæ, talis quoque est התולדה conclusio. Pergamus itaque, & videamus an validioribus armis instructus veniat ad Ritum Lotionis pedum defendendum, & ab errore vindicandum eos, qui illum introduxerunt.

L I. DECIMO, pergit Censor, in Scaligero, Bezâ, Casaubono, aliisq; doctis Viris, reprehendit Buxtorfius, quod dicant, Pedum lotionem, morem & ritum fuisse Judæorum in Cœna Paschali, aliisq; ante accubitum, usurpatum.

Fateor: & rationes addidi: 1. quòd altum de hac re in omnibus Hebræorum scriptis sit silentium. 2. à temporis Circumstantia, quòd Pedum Lotionem Christus usurpârît non ante Cœnam Judæorum Palchalem, sed post eam, ante cœnam suam novam. Fœnem etiam, ex quo Scaliger istum errorem hausit, detexi. An igitur hac in re tam enormiter peccavi, an sceleris tanta est injuria nostri, ut Vindice hîc tanto opus fuerit? Audiamus.

L II. Certè, inquit, neque Majemonides loco suprà ex eo producto, neque hodierni Judæi in suis Ritualibus, exsertam faciunt Lotionis pedum mentionem.

Imò non solum hodierni Judæi de hoc ritu tacent, sed & Vereres, quotquot extant: neque solum non exsertam, sed nec incertam aut implicitam ejus mentionem faciunt. Quid ergo?

L III. At, pergit, Majemonides triplicem hîc notat in Cœna Paschali כְּיִלְתָּ יְדֶיךָ manuum lotionem. Hæc lotio pertinebat olim ad mundiciem legalem, cujus plurimum studiosi erant Judæi Christi tempore, ne rei alicujus immunda attactu inscientes vel inviti polluerentur, cum

cùm per diem in foro & plateis versabantur, ubi & immundos homines, Ethnicos puta & Telonas, &c. & res multas immundas & sordidas contingebat illis non raro ut attingerent, unde se pollui existimabant. Hanc immunditiem ut à se depellerent, ac ne, si illoti cibum sumpsisset, cibos, quos sumpturi erant, attactu suo polluerent, solebant è publico domum reversi ante cibum manus saltem lavare, & quidem πῦγμῃ usq; ad cubitum, uti à nobis in Spicilegio nostro observatum est.

Verè & præclare hæc de Lotione manuum differit Censor. Sed quomodo ex Lotione manuum educitur Lotio pedum, cogitabis Lector? Mox audies. Brevisissimæ digressiunculæ moram indulge, ad quam Censor ipse hîc nos abducit. Solebant, inquit, è publico domum reversi, ante cibum manus saltem lavare, & quidem πῦγμῃ usque ad cubitum, uti à nobis in Spicilegio nostro observatum est. De hac voce πῦγμῃ Marci 7. varias esse Interpretum sententias, constar. Eas omnes nec recensere, nec censere, nunc est animus. Sed quia suæ sententiæ, & Spicilegij sui meminit Censor, veniam dabit, si, quemadmodum olim Rutha לקטה אחר הקוצרים Spicas collegit post messores: Ita ego אלה אחר הלקוט sequar Spicilegium, & num. quid ei fortè exciderit, observem & colligam.

Scribit ille ad Marci 7. v. 3. his verbis: Itaque πῦγμῃ ὑψίστης non est simpliciter Lavare manus, neque etiam Pugno in cavam manum immisso lavare, sed (uti exponit, & quidem rectissime Theophylactus) ἕως τοῦ ἀγκύρου, עד הפרק, uti loquuntur Judæi, quum de Lotione illa agunt. Sic enim Majemonid. in Mischna, Tom. I. lib. אהבה Tract. de Oratione & Benedictione Sacerdotum, c. 4. §. 2. ubi agit de puritate illius, qui preces publicas in Synagoga concipit: רוחץ ידיו בפנים עד הפרק Manus aquâ lavat usq; ad cubitum, ἕως τοῦ ἀγκύρου, &c. Et mox: Ergο πῦγμῃ ὑψίστης non dicitur ob digitorum in manuum elevatione contractionem, atque in pugni veluti speciem conformationem (uti putat Scaliger) sed ob aquæ defluxum per totam illam brachij partem, quæ πῦγμῃ dicitur, à digitorum radice seu propagine ad cubitum usque. Nam manus quidem tantum lavabant Judæi, sed post manuum lotionem elevatis sursum manibus, aquam manibus adherentem sinebant defluere ad cubitum usque. Porro non contenti erant manuum lotionem accuratâ, sed etiam ad cubitum usque volebant mundari brachium, quia etsi communiter sola manus, ad carpum usque, rei immunda attactu fortuito

uito immunditiem contrahere juxta jnn, jnn. tamen potest, & interdum contingit, ut resectâ etiam brachii aliquâ parte infra carpum, attactu similiter rei minus munda pollueretur. Itaque majoris (uti loquuntur) cautionis gratiâ, & (ut solebant dicere de omnibus suis traditiunculis) ad faciendam Legi sepem, lotione volebant purgari non solum manus, sed etiam brachii partem illam, quæ est à carpo ad cubitum; verumtamen lotione illius partis levius defungebantur, solo nempe aqua defluxu à manibus ad cubitum: quia scilicet pars illa brachii (utpote veste ut plerumque obrecta) minus est obnoxia contrahenda immunditia, attactu rei fordida & immunda.

LIV. Hæc omnia sic speciosè Spicilegus ibidem, & adeò confidenter, ut jures, illum hæc vel à Judæis coràm exactissimè vidisse, vel rotidem verbis apud illos legisse, & in suum Spicilegium retulisse. Mirum in modum in cerebri sui figmentis sibi placet, & ubi quid levi de causa concepit, levius parturit, & levissimè in lucem edit. Quod ut appareat, excutiamus hanc spicam paulò accuratius, & grana ejus consideremus. Duo præcipuè ostentat, ambo putria & inutilia.

LV. Primum est, quod dicit; עד הפרק, quo Hebræi in Ritibus Lotionis manuum frequentissimè utuntur, esse idem quod, *Usque ad cubitum.* De expositione vocis Græcæ πρὸς nihil jam dico. Hoc tantùm miror, ubi legerit hanc expositionem? Et an Judæi soleant Manus lavare, ut aqua non solum usque ad carpum, sed & à carpo per brachium usque ad cubitum defluat? Ego id nunquam vidi vel audiui. Sunt hæc revera דברי חלומות *verba somniorum*, profecta à בעל חלומות *domino somniorum*, qualia multa jam hætenus nobis enarravit.

Ego hæc longè aliter apud Hebræos expofita & definita reperio. פרק est Divisio, Separatio, Ruptura; Hinc, Articulus, Junctura, membrorum scil. vel ossium, quia illic ubi junguntur, est Separatio & Divisio aliqua partium. Sic scribit R. Salomon in Talm. Pesach. fol. 85. col. 1. in glosa: שתי עצמות שם שני עצמות, *esse id, ubi duo ossa conjunguntur.* Ergo dicunt Hebræi, Lavandas esse manus עד הפרק *Usque ad Divisionem, vel Juncturam, Articulum.* Sic in Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. נטילת ידים עד לפרק *Lotio manuum est usque ad Articulum.* Sic Majemonides in הלכות עד היכן היא נטילת ידים עד הפרק *Quousque*

In *Reschit chóchmah* fol. 69. i. יָסוּל עַד כַּפּוֹתָיִי *Lavabit usque ad juncturam manus.*

In libro *שׁוֹלָחַן אֲרָכָה* fol. 3. col. i. הַפֶּרֶק הוּא מְקוֹם שֶׁפִּיטָה הָיָה בָּלָה *h. e. Perek, est locus, ubi palma vel vola manus definit, שהיה וקנה היריע, שיהיה מחוברין שם* *ubi manus & calamus brachii conjunguntur.*

Sic in libello Germanico, qui inscribitur *Orach chajim*, Germanicè Hebraicis literis edito, statim ab initio, ubi agitur de Lotione manuum, scribitur: Wann man die händ wäscht zu dem essen / so soll man sie also weit wäschen / biß an das Glied / da sich die Glieder scheiden / die Hand von dem Arm.

Summa itaque mensura, quam Hebræi, Lotioni manuum, assignant, est, *Usq₃ ad carpum.* De mensura *Usq₃ ad cubitum*, non puto quemquam hactenus somniasse. Ut valde dubium sit, quod D. Cenfor scribit in eodem loco; Revera מִן הַכַּף לְרֹאשׁוֹ signicare apud Marcum illam brachii partem, quæ est à Cubitu, ad primam digitorum radicem seu divisionem. Hoc Unum.

LVI. Alterum est, quod scribit: Ideò Judæos manuum Elevatione uti in manuum Lotione, ut aqua manibus adherens, ad cubitum usq₃ defluat, & sic non solum Manus, sed & Brachium, usq₃ ad Cubitum, majoris cautionis gratiâ, mundetur, &c.

Hic iterum benè fecisset Spicilegus, si vel ex Majemonide, vel alio Scriptore Hebræo, suam sententiam confirmasset & illustrasset, propter אֲמָנָה קטני אֲמָנָה, qui nihil, nisi quod vident, credunt. Ego Lectori dico, me hic iterum aliud ab Hebræis discere, qui aliam hujus rei causam reddunt.

Tradunt nempe Hebræi, in primâ Lotione manuum, quæ fit ante prandium, manus, sive digitos esse elevandos. Quæ hujus rei causa sit, explicatur in Talmud Sota cap. i. fol. 4. col. 2. his verbis: אָמַר רַב מִים רַאשׁוֹנִים צָרִיךְ שִׁיגְבִיָּה יָדָיו לְמַעַלָּה מִים אַחֲרוֹנִים צָרִיךְ שִׁיפִיל יָדָיו לְמַטָּה תֵּנִיא כְּמִי הַכִּי הַנוֹטֵל יָדָיו צָרִיךְ שִׁיגְבִיָּה יָדָיו לְמַעַלָּה שָׂמָּה יֵצְאוּ מִים חוּץ לְפֶרֶק וְיִחָדְרוּ וְיִשְׁפְּאוּ אֶת הַיָּדִים hoc est, *Dixit Raf: Ad Aquas priores (ante mensam) necesse est, ut elevet manus suas sursum: ad aquas posteriores (post sumptum cibum) demittet eas deorsum: Alia Traditio tradit: Etiam hic, quicumque lavat manus suas, debet eas sursum attollere, nam fortassis quadam aqua exeunt extra Juncturam, quæ revertentes, manus iterum polluerent.*

Rabbi Salomonis glossa; *Ut elevet manus suas*; i. e. רַאשֵׁי אֲצְבָעוֹתָיו

Capita, sive extremitates digitorum suorum, מַשְׁפָּעֵין לִידָּ, שִׁיהוּ הַיָּדִים מִשְׁפָּעֵין לִידָּ, זְרוּקוֹתֵי ut aqua defluant versus brachia ipsius. Quam ob causam? An ut sic brachia quoq; munden? Nequaquam: sed ne aquae manibus affusæ per refluxum & remeationem iterum digitos polluant: quia aqua prima ex contractu manus contrahit pollutionem. Eadem hæc vide in Majemonide in הלכות ברכות cap. 6. §. 16. in Arba turim, par. 1. Num. 162. §. 1. Hæc sic Germanicis verbis redduntur & exprimuntur in Sepher הירארי fol. 9. col. 2. Vnd er soll seine Hand hoch erheben in seinem wäschen/ vmb des willen/ daß sie nit wider vmbkehren; die Wasser/ die ersten nembsich/ die er vber seine Hand gegossen hat/ vnd sie wurden verunreinigen seine Hand: vnd er soll sie trocknen wol wol. Sic in libello paulo ante allegato Hebræo-Germanico scribitur: Auch soll man die Hand vbersich halten: dann so er die Hand vnder sich hielt/ so wurden die obersten Wasser/ die da vnrein sind/ herab rinnen/ vnd wurden die Finger metämme seyn (verunreinigen); aber das wäschen/ daß er thut nach der Súdah: (nach dem essen) soll er die Hand vnder sich halten.

Hinc ergo apparet, longè aliam causam; & cautionem, cur hæc Elevatio manuum in Lotione adhiberi debeat, dari ab Hebræis, quam à Spicilego nostro. Ejus cautionis gratiâ, de qua ille loquitur, lavant usque ad Carpum, non usque ad Cubitum. Hinc scribitur iterum in Levulch Num. 161. §. 4. quòd si quis in se recipiat hunc morem; ut non tantum usque ad Juncuram digitorum cum manu; sed usque ad Juncuram manus cum brachio, id est, usque ad Carpum, lavare soleat manus, כִּי נָכוֹן לְהִתְנוֹת וְלִזְמֹר שְׁאִינוּ מְקַבֵּל עָלָיו דָּבָר זֶה בְּתוֹרַת חֻכָּה אֲלֵא בְּתוֹרַת רִשׁוֹת וְחֻכָּרָא בְּעֻלְמֵי כִּי שֶׁאִם אֵיפֹה פָּעַם לֹא נִזְדַּמְנוּ לוֹ כָּל כֶּךָ מִיָּם לֹא יִצְטָרֵךְ לְהַחֲמִיר בְּמִכְהֵנּוּ quòd rectè faciat, si id cum conditione in se suscipiat & dicat, se non recipere hanc rem in se, tanquam debitum & legem necessariam, sed ut legem liberam & arbitrariam; ne, si fortè accadat aliquando, ut non tantum aqua possit habere, quantum ad accuratam totius manus lotionem requiritur, necesse habeat rigide suam consuetudinem observare.

Adde quòd Elevatio ista manuum non præcisè, neque in omni Lotione, sit necessaria, ut videre est infra in Diatriba nostra de Lotione manuum Thef. 33.

Hebræi etiam immunditiem manibus adjudicârunt duntaxat usque

usque ad Carpum, non ulterius: quia ea parte, quæ ultra carpum est, brachio nempe, nec res immundæ facile continguntur, nec cibi. contrectantur, ut traditur in Talmud Jadajim cap. 2. Et in Levulch Num. 162. §. I. Quia hoc statutum à Rabbiniis factum est propter eos, qui Trumiam comedunt, לא נזרו טומאה על הידים רק עד כרי. יציע בהם בעת האכילה idcirco non ulterius decreverunt immunditiam super manus, quàm quousque manibus cibus solet contrectari, quæ est mensura Lotionis, juxta quosdam usque ad calamus brachii, juxta alios, usque ad juncturam digitorum cum manu, &c.

Ex his itaque satis, ut opinor, liquet, quid de Spica ista Cenforis nostri sit sentiendum. Hæc, ut & quædam in eo libro aliæ, videntur esse de illis שבלים צנומות דקות ושדומות קדיים Spicis gracilibus, tenuibus, & uredine tactis, quas in somniis vidit Pharaos. In libris certè Hebræorum לא שרש ולא ענף neque radicem neque ramum habent. Et tamen non solum magno molimine hanc suam expositionem & traditionem Lectori obtrudit, verum etiam, ei innixus, Scaligerum, qui phrasin illam πνευματινῶν aliter exponit, reprehendit, castigat. Ergo, inquit, πνευματινῶν non dicitur ob digitorum in manuum elevatione contractionem, atque in pugni veluti speciem conformationem, (uti putat Scaliger) sed ob aquæ defluxum per totam illam brachii partem, quæ πνευματινῶν dicitur, à digitorum radice seu propagine ad cubitum usque. En Scaligeri Vindicem, magnis, scilicet, justissimisque de causis ipsum reprehendentem. Illi nempe hoc licet, quocunque jure, quacunquē specie: aliis nequaquam. Sed satis de hac mirâ, novâ, & apud Judæos inauditâ manuum lotionē & elevationē:

L V I I. Pergamus & videamus, quomodo jam Ritus Lotionis pedum hinc adstruat. Posteaquam ergo de ritu Lotionis manuum studioq; munditiei Judæorum egisset, sic porro infert; Cumq; mos in Judæa esset, si non nudis planè pedibus, calceis saltem non prorsus clausis, uti nos hodie, sed apertis (qui σαρδάνια dicuntur, quibus hodie utuntur Monachi nudipedes, Capucini & Recollecti quos vocant) communiter incedere, quo fiebat, ut pedes non pulvere modò aut luto inquinarentur, sed ipsimet etiam rei alicujus immundæ, morticini puta, in plateis jacentis, attractu polluerentur; qui legalis puritatis studiosiores erant (quales fuerunt Pharisei & alii quamplurimi) procubatio non manus modò, sed & pedes, ante accubitum, lavisse omnino verifi-

mile est, maximè verò in tam sacro cœnæ istius ritu factum fuisse omninò existimandum est.

L. I X. Jam habemus istam solennem Pedum lotionem ante accubitum. Quia Judæi, non quidem planè nudis pedibus, sed tamen calceis non planè clausis, incedebant, & hinc facile ex rei alicujus immundæ, ut morticini in plateis jacentis, attractu, pollui potuerunt; Ergo illos, qui puritatis studiosiores erant, in tam sacro istius cœnæ ritu, *procul dubio non manus modò, sed & pedes lavisse, existimandum est.*

Itanè? quâ consequentiâ? Quis formam tam accuratam calceorum illius temporis Cenfori ostendit? Credo illum à celebri illo in Talmudicis scriptis ר' יוחנן הסנדלר R. Jochanan Sandalaris, aliquas traditiones nasctum esse. Et si tales gestarunt calceos, annon tibiis pedes tectos habuerunt, quibus non solum ab externa injuria, sed & immunditiâ ac pollutione, munirentur? An res immundæ & morticina, ita obvia & frequentia in plateis erant Hierosolymis, ut illorum contactus inter ambulandum evitari nequiverit, & horum causâ in singulis prandiis pedes lavandi fuerint? Et si fortassis talia in plateis exposita jacebant, an tam stupidi fuerunt, ut pedibus illa calcarent, aut cæci, ut illa non viderent, & parumper declinare possent? Hoc fortè intellexerit Cenfor de illa Phariseorum cæcutientium specie, qui פרושים קוצים dicebantur, qui ex nimia humilitate perpetuò oculis conviventibus & clausis quasi incedebant, ut nihil obvii viderent, & hinc sæpe ad parietes occurfarent, seseque læderent. Præterea, ubi legitur, quòd, si quis ex contactu mortui aut morticini immundus factus fuerit, ad eum mundandum suffecerit aut usurpata fuerit Pedum lotio? Nòdum satis benè studuit D. Cenfor הלכות טומאות וטהרות Ritus pollutionum & purificationum. Majemonides in הלכות מקואות cap. 1. §. 1. *Quicunque, seu ex Lege Divina, seu ex statutis Rabbimorum, immundi facti sunt, non mundantur, nisi baptizentur in aquis in terrâ congregatis.* §. 2. *Ubicunque in Lege dicitur, Carnem & vestimenta esse lavanda ob immunditiam, intelligitur טבילת כל הגוף Baptisatio totius corporis in conceptaculo aliquo aquarum. Quod dicitur de Fluxu laborante, Levit. 15. 11. Si manus suas non abluerit aquâ; כלומר כל גופו itidem de toto corpore intelligitur. Idemq; judicium est reliquorum immundorum, adeò ut si totus baptizetur, אצבע הקפטר, חוץ מראש אצבע הקפטר*

cepta extremitate manuum, ut ab immunditie sua, &c.
 Et si hæc quoque darentur, an sufficientia forent, ut quis ex eis tam confidenter, tam asseveranter concludere & asserere posset, hac de causâ institutum fuisse solennem & perpetuum ritum, ante & post Cœnam Paschalem pedes lavandi? Si hujus rei causâ necesse fuit Pedes lavare ante cœnam, cur repetenda & iteranda erat in Paschate post Cœnam, ut vult Scaliger? Quæ hîc erat causâ? nam proculdubio ad mensam sacram Cœnæ Paschalis, illos non de novo polluebant. Si hunc ritum habuerunt, quod quæso ei fuit nomen, quæ ejus ratio? Proculdubio sicut Lotio manuum dicebatur נְטִילַת יָדַי ab *Elevandis* manibus: sic Lotio pedum נְטִילַת רַגְלַי ab *Elevatione* pedum. Et sicut in Lotione manuum, unâ cum digitis & manu, brachium quoque, seu immunditiei obnoxium, sursum elevabatur, ut aqua per brachium ad cubitum usque defluere posset ad illud mundandum (ex Censoris sententia); ita verisimile & omninò existimandum erit, in Lotionis pedum ritu, pedes unâ cum cruribus, usque ad genua, sursum elevatos fuisse, ut aqua eorûsque deflueret: quia & crura usque ad genua inter ambulandum sordibus conspergi & conspurcari solent. Bellum, & jucundum spectaculum! Si talis ritus solennis & ordinarius inter Judæos fuit, credibile ne est, tam alto silentio, tam constanti oblivione interceptum esse, ut nulla planè ejus memoria, nullumq; vestigium apud ullum Scriptorem reperiatur?

L I X. Causam itaque huius rei quoque indagavit Censor, & pro sui ingenii fecunditate, nullo negotio allequutus est. Nam porro ait; *Quod autem Majemonides, & hodierni rituales Judæorum libri, hujus pedum lotionis non meminerunt, nec ab eis hodiè usurpatur, hoc inde esse videtur, quòd vel illa tacitè includitur, & intelligenda venit in נְטִילַת יָדַי lotione manuum, tanquam potiore parte, magisq; necessariâ; vel, quia hodiè, & jam pridem Judæis mos ampliùs non est, nudis pedibus, vel apertis calceis, solisq; soleis superne religatis ambulare, ut propterea pedum lotio minus videatur hodiè illis necessaria.*

Duplex hîc redditur ratio, cur Hebræi hujus נְטִילַת רַגְלַי non meminerint;

1. *Quòd tacitè includatur sub Lotione manuum, tanquam parte potiore & magis necessariâ.*

At quæ probabilitas, quæ verisimilitudo, Pedum lotionem tacitè

citè sic comprehendi sub præcepto *Lotionis manuum*? Quis alius hoc dixit? Duplicem habent Lotionem manuum ad cibos Hebræi, Ante & Post prandium, sicut omnes ferè gentes, nisi quòd Judæi hîc magis sunt superstitiosi, & plures adhibent ceremonias. Sed quis unquam scripsit, Lotionem manuum esse *יָקוּץ potior rem partem*, & Lotionem pedum esse *סֵפֶל accessorium*? Lepida sanè ratio, exhibilanda potius, quàm examinanda, & tamen in his sibi plaudit Cenfor.

2. Quòd Judæi hodiè nec nudis pedibus, nec apertis calceis amplius incedere soleant, ut olim.

Atqui non solum recentes Judæorum scriptores de hoc ritu silent: sed etiam veteres, apud quos nihil simile planè reperitur.

L X. At, inquit, *Christi tempore & antea, alia fuit Judæorum ratio, mos & consuetudo*, ut. tum pedum lotio ad exquisitam Legis munditiem penitus necessaria fuisse videatur, nec verisimilo ullo modo est, eos voluisse in tam Sacri epuli illius ritu, pedibus luto & pulvere sordidatis, vel attractu rei alicujus immunda fortuitò pollutis, sacra illi mense accumbere. Quare? ne eam, & sacros illi impositos cibos polluerent.

Multa hæc dicuntur, sed nihil probatur.

Probandum ex antiquitate, Judæos Christi tempore nudis pedibus, aut saltem leviter semiapertis calceis rectis incedere solitos fuisse. Si ita ordinariè incedebant, quare in specie prohibitum illis fuit, in *יום הכפורים* die Expiationum, ut edere, bibere, lavare, ungere: sic etiam Calceos gestare? An idem fortassis quoque mos fuit in Parasceve Pascharis?

Deinde, si hoc probaverit, hoc quoque docendum, quòd Pedes hoc sine lavare debuerint vel voluerint, ne sacram mensam, & impositos ei cibos, pollutis pedibus polluerent.

Ego de hac causa nunquam memini me legere. Et hîc à Scaligero discedit. Nam Scaliger & alii, qui de hoc Ritu scribunt, hanc reddunt causam, ne pulverosis pedibus *strata* inquinarent; non *Mensam sacram*, vel *cibus ei impositos*. Pedibus enim non atrectabant cibos ei impositos. Hac ratione pectus quoq; , brachia, totumque corpus lavare debuissent, imò & vestimenta. Et an Pedes quoque ita sunt *עֲקֵנִיּוֹת* agiles, activi, ut de manibus Hebræi scribunt, ut fortuitò & homine non adverteente tam facile aliquid immundi contingant? Ego de his, nec apud Hebræos, nec apud Christiana-

Christianos scriptores in Canone quicquam reperi. Itaque hæc authoritaribus ac testimoniis probanda & illustranda erunt.

L X I. Quomodo ergo hæc sua dicta probat? *Huc*, inquit, *facere & pertinere videntur loca à Scaligero adducta ex Luca 7. v. 44. & II. v. 38.*

Hæc sunt illa ipsa loca, quæ in Exercitatione mea etiam produxi, explicavi, & ostendi, illa nihil Scaligeri causæ favere. Cenfor ad meas rationes & explicationes nihil, nisi quod *huc facere & pertinere videantur*; sine ulla alia contraria ratione, planè sicut olim *בי דינא דפרסאי דלא יהבי טעמא למלתיהו* Prætores Persarum, quibus nullas dabant verborum suorum rationes, ut est in Talmud Bava basra fol. 173. 2. Videatur ergo sic ipsi: mihi aliter videtur, & loca illa aliud arguunt, ut ostendi.

L X I I. Pergit: *Atque ex isto Judæorum more non semel in Pascha lavandi, videtur esse, quod Christus in ultima sua Cæna dicitur de mensa surrexisse, & pedes suorum discipulorum lavisse. Non quod Paterfamilias ipse solitus esset id facere domesticis & familiaribus suis: sed quia in more positum erat, ut conviva non manus modò, sed & pedes lavarent, Christus, ut humilitatis exemplum Discipulis suis præberet, ipse id fecit. Factum igitur fuit extraordinarium, quod Christus ipse Discipulorum pedes lavit.*

Hic iterum regreditur, & ex repetita Lotione manuum, Lotionem quoque pedum educit; & fundamento in sua phantasia posito docet, pedes discipulorum lotos fuisse ex ritu ordinario: quod verò à Christo ipso illis loti fuerunt, hoc duntaxat fuisse extraordinarium. Totum hoc inquam ego, fuit factum extraordinarium, quod *Christus pedes discipulorum lavit*. quare? quia non fuit ordinarium, ut eos vel ipsimet, vel aliorum operâ, lavarent ante & post Cœnam Paschalem. Hoc prius probandum, quod hætenus non aliter factum, quàm eo fundamento, quo porro ait; *At verò planè consentaneum videtur, ut ipsa pedum lotio in tam sacro epulo à Judæis usurpata sit*; quia nimirum ipsi sic faciendum fuisse videtur.

Quâ verò ratione his omnibus succurritur Scaligero, qui scripsit; *In Canone autem Paschali à nobis adducto vides Lotionem iterari. Lotionem autem non solum Judæis, sed & Gentibus ipsis usitata. Quia enim in Lectis discumbentes epulabantur, propterea prius depositis solis lavabant, ne scilicet pulverosis pedibus strata inquinarent. Judæi verò super-*

stiosiores non Pedes tantum, sed & Corpus totum intingebant, &c. Et mox. Puriores vero à superstitione pro universali illa Bathosæ contenti erant מוֹדוּיִן בְּה. pediluvio. Et sub finem; Nam & Lotione iterata fuit, ut in aliis Paschatibus; primum quidem ex consuetudine quotidiana, ut discumberet, & agnum comederet: deinde שְׂמֵרָה מְרִיבָה ex ritu Paschatis. Petrus itaque non, quod iterum lavare necesse sit miratur, ut qui sciret, in prima Azymorum hoc solere fieri, & lotionem iterari: sed quod Discipulus à Magistro, famulus à Domino, homuncio à vero Deo בְּאִנְיוּתָא. Sic itaque bis in Coena Paschali lotos fuisse vulgo pedes, Ante, & post eam: Et de hac duplici Lotione intelligendum Canonem Talmudicum, &c. de quibus omnibus in Hebraeorum scriptis nihil.

L X H I I. Sed non satis est Cenfori, sententiam Scaligeri defenditasse, fundamentum præterea etiam ipsius, non in petrà, non in arenâ, sed in aquâ positum, conatur stabilire. Videamus quàm firmo tubicine?

Scaliger hunc ritum confirmare nititur verbis Haggadæ, sive Lectionis Paschalis istis: מִה נִשְׁתַּחֲוֶה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת שֶׁבָּכַל הַלֵּילוֹת אֵין אֶנוּ מְטַבְּלִים אֶפִּילוּ פֶּעַם אַחַת וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פֶעַמִּים quæ verba sic interpretatus est; Quam diversa nox hac à cæteris noctibus! quod in aliis noctibus semel tantum lavamus, in hac autem bis, &c. Hinc duplicem elicit Scaliger Lotionem in Paschate, Ante & Post Cœnam.

Ego dixi; pessime ista à Scaligero esse lecta, intellecta, & conversa, quod nunc repero: & addo, multò pejus hæc à Cenfore excusari & defendari:

In Lectione erravit Scaliger, vocem מְטַבְּלִים passivè legendo, & punctando:

In Sensu erravit, dum eandem vocem per Lavare exposuit, quæ hic Intingere significat: atque eandem de Lotione Corporis, sive manuum, sive pedum, intellexit, quæ de Inctione & unctione olerum amarorum, & azymorum, usurpatur & intelligitur.

Addidi: ad eundem lapidem impigisse Scaligerum in explicando alio simili-Canone Hebraico.

Cenfori meus quomodo hic Scaligerum liberat? Quod autem Buxtorfius Scaligerum eo nomine exagitat, quod de illa pedum lotionem intellexit verba ista Haggadæ אֶנוּ מְטַבְּלִים אֶן; sanè verum quidem est,
verba

verba illa propriè accipi de Torta Azyma & atetariorum intinctione in Embammate.

Itaque ex Cenforis mente verba ista Haggadæ accipiuntur quidèin, ut dixi, de Intinctione Azymorum & Amarorum in Embamma, sed propriè duntaxat. Quomodo ergò improprie?

At, inquit, cum Buxtorfius negare non possit, verbum טביל non modo de illa intinctione, verùm etiam de corporis ablutione passim accipi, unde טבילה Baptismum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judaicae Professionem olim admittebatur; estne adeo gravis in Scaligero censenda hallucinatio, quòd verba ista Haggada acceperit etiam de corporis & pedum lotione, quodq; מטביל in Hithpabel, non verò מטביל in Pihel legerit; cum absentibus punctis utroq; modo illud commodo sensu legi possit, aut ea propter tanto viro insultare debuit Buxtorfius?

Acutè & solidè! Defensore hoc sospite, nunquam Res equidem Scala victas aut dicta fatebor.

LXIV. In utroque nempe defendit Scaligerum, in Lectione vocis מטביל, & in ejus, ut & totius sententiæ Expositione.

LXV. Pro Lectione passivâ vocis מטביל argumentum ipsius hoc est;

Absentibus punctis vox ista hîc utroque modo commodo sensu legi potest, passivè & activè.

Ergo injustè & sine causa Buxtorfius Scaligerum reprehendit, quòd passivè illam hîc legerit; neque hujus rei causâ tanto viro insultare debuit.

R. In hoc argumento nego Antecedens: Vox מטביל absentibus punctis equidem utroque modo legi posse, concedo: sed in hac sententia utroque modo commodo sensu legi posse, nego. Passivè lecta, & cum præcedente pronomine אננו Nos, conjuncta; significat; Nos intingimur, vel; Nos intingimus nos; (quia conjugatio Hithpabel habet significationem reciprocâ): sed Activè lecta; significat, Intingimus. Si passivè legatur, de Persona intinctione necessariò capienda: Si activè; nec debet, nec potest hîc de Persona, sed de Re aliqua intelligi. An ergo perinde est, sive dicam; Nos intingimur; sive, Nos intingimus; scil. aliquid aliud? An commodus uterq; est sensus? Illum enim orationis alicujus commodum sensum esse puto, qui cum subjecta convenit materia. Atqui lectio passiva, ipsius Cenforis judicio, non congruit cum subjecta materia: quare? quia illa lectio non potest accommodari rei illi, de

qua propriè illic sermo. Quomodo, *Nos intingimus, Nos intingimus nos*; commodè potest exponi de intinctione amararum herbarum & azymarum tortarum in embammare?

L. X V I. Pro Expositione Scaligeriana hujus sententiæ, tale est ejus Argumentum:

Verbum: יָצַק passim accipitur, non modo de illa Intinctione (יָצַק מַלְאֵךְ, & Azymorum, in embamma: Coenæ Paschalis) verum etiam de Corporis ablutione; unde & יָצַק Baptismum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judaicæ professionem olim admittebatur.

Ergo non malè Scaliger verba ista Haggadæ accepit etiam de Corporis & pedum lotione.

27. Omnino non nego Antecedens, sed illud largior, & plus adhuc, quàm Cenfor, dico, quòd videlicet verbum hoc יָצַק etiam accipitur de Pedum lotione. Sic enim legi alicubi in Talmud Hierosolymitano, in Tractatu Joma: יָצַק רַגְלֵי חַטָּאת (יָצַק רַגְלֵי חַטָּאת). *Si inquinati fuerint pedes ejus, abluvit eos aqua.*

Sed in hoc Argumento negatur Consequens: *Verbum hoc duplicem passim habes sensum: Ergo in hoc loco duplici sensu commodè accipi potest, & accipiendum est.* Nam hoc etiam concludendum, si his verbis Ritus lotionis pedum superstrui debet: quia à Possè ad Eisse non valeret consequentia. Verba accipi debent pro ratione subjæctæ materiæ, non pro ratione possibilitatis illa exponendi: Atqui si hæc verba cum cæteris Judæorum ritualibus, cum Talmud ipso conferantur, unde sunt desumpta, manifestissimè liquet, illa non de corporis, aut manuum, aut pedum, aut simili aliquâ lotione, accipienda, sed solummodo de illa Intinctione, de qua dictum. Centenis testimoniis hoc confirmare possem ex Judæorum libris, nisi restam planam, tam in clarissimâ luce positam efferet. Neque de Intinctione simpliciter accipitur, sed de Comestione per Intinctionem. Hinc scribit Bartenora in Comment. Mischnajoch de Paschare cap. 10. ad s. 2. יָצַק מַלְאֵךְ אֵכֶל הָאֵלֹהִים לְאֵכֶלָה סֶבֶל ה. e. *Verum סֶבֶל Intingere, hic idem significat quod אָכַל Comedere: etenim quia omnis ipsorum comestio (hac nocte) fiebat cum Intinctione (in accorum vel embamma) idcirco Comestionem vocarunt Intinctionem.* Quâ ratione igitur significatio: *Abluendi, Lavandi*, hic locum habere

bere poterit? Prodit hic Cenfor meus, & pertinax suum contradicendi, quævisq; etiam absurdissima, defendendi studium, vel insignem suam in rebus, ritibus, & libris Hebræorum ἀπολογία, & quàm malè instructus ad has Vindicias conscribendas accesserit. In tota hac lotione vera aqua tudinū mortario, & אֶסֶף רוּחַ בְּחֻפְזוֹ ventum collegit pugillis suis.

LXVII. UNDECIMUM, scribit Cenfor, quod reprehendit; hoc est, quòd quartum poculum, quo cœna claudabatur, Scaliger dicat vocari כּוֹס הַלֵּל: Poculum laudis, vel Hymni; cùm primum poculum dicatur potiùs כּוֹס קְדוּשָׁה: Poculum Sanctificationis: ultimum verò כּוֹס בְּרַכְיָה הַסּוּזָן: Poculum benedictionis cibi; nullibi autem fiat in Talmudè mentio. כּוֹס הַלֵּל.

Cenfor Reprehensionem vocat, quod scripsi, כּוֹס הַלֵּל me conjunctim ita positum, ut Scaliger facit, hætenus nullibi in Talmud reperire potuisse. An verò hæc est adeò gravis reprehensio? Aimon meam vel infelicitatem, vel socordiam, & indiligentiam potiùs inculso, quòd hætenus id nullibi reperire potuerim? Esto verò: sit reprehensio. Quomodo eam vindicat Cenfor?

LXIX. Sed, inquit, primò jam notavimus קְדוּשָׁה Vocem esse generalem, quæ Sanctificationem significat: quæ sanctificatio non fuit Vini, sive Poculi primi propria, sed rerum omnium, quæ imponebantur, ut absumerentur, quæ res per benedictionem præcedentem consecrabantur.

Respondeo, Vocem קְדוּשָׁה equidem esse vocem generalem, quæ Sanctificationem significat, si absolute sumatur: sed in hac materia esse generalem nego, & dico esse Propriam poculi primi, neque pertinere ad omnes res mensæ, ad absumendum, impositas. Imò nego, Judæos talem aliquam generalem omnium rerum consecrationem habere, quæ ante mensam utantur, & quam generatim super omnes cibos recitēt. Habent quidem Generalem gratiarum actionem à mensa: sed non generalem Benedictionem ante mensam: sed in specie benedicunt super singulis, quæ benedictionem requirunt. Itaque probandum Cenfori, sive Prandiis sive Cœnis solitos fuisse Judæos præmittere Benedictionem generalem, omnibus quæ mensæ imponebantur, simul consecrandis, destinata, quam appellârunt קְדוּשָׁה Sanctificationem.

LXIX. Deinde, ait porrò, Benedictio quidem, quæ poculum pri-

num praeceat, dicitur קדוש, quia per eam, & Vinum, & reliqua, quae mensae inferuntur, sanctificantur: at ipsum poculum primum non propterea necesse est dictum fuisse כוס קדוש, aut sic dici debere.

LXX. Duo hic dicit Cenfor, quorum Prius ipsi; Posterius, mihi probandum incumbit.

LXXI. *Præterea, quod Cenfori præbandum, hoc est: Benedictionem, quæ poculum primum præcedit, dici וַיְבָרֶכֶת, idè quodd per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mensa inferuntur, sanctificentur. Id dum præstet, nos contrarium interea demonstrabimus.*

Ut rectè à Lectore quovis. res hæc percipiatur, sciendum, Po-
culo primo duplicem addi vel præmitti consecrationem; *primò*
Benedictio ordinaria Vini; *Benedictus, &c. qui creas fructum Vitis.*
Secundò, Benedictio seu consecratio Diei sive Festi. Hæc voca-
tur ordinariè ubique קדוש היום *Sanctificatio diei*: & fieri solet adhi-
bico poculo, & ad poculum quidem primum. Hinc intelligitur,
quid sibi Majemonides velit in §. I. à D. Censore verso, sed revera
non intellecto, scribens; *Primum unicuique miscetur poculum, ac su-
per illud recitatur formula Benedictionis*; *Benedictus tu, &c. qui creas
fructum Vitis: ac postea recitat super illud קדוש היום Formulam San-
ctificationis Diei & temporis.* Antonius Margarita in suo libro Ger-
manico de Ritibus & Ceremoniis Judæorum, ubi de Sabbatho
agit, sic hæc exprimit; *Darnath sehen sie sich geringe-weiß um
den Tisch, vnd der Haushatter/ nimpt ein feldh mit Wein in die
hand / vnd segnet den Sabbath cyn/ 12.* Si quis ritus & rationem
hujus קדוש היום *Sanctificationis diei* scire desideret, consular Schyl-
chan Aruch, par. I. in הלכות שבט Num. 269. 270. 271. 272. 273.
Colbo & Majemonidem in הלכות שבט cap. 29.

Ut verò manifestius liqueat, quid in hac ^{vi} ~~vi~~ ^{Sanctificatione} comprehendatur, subjungemus formas illius, ne dubium lectorem relinquamus.

ברוך אתה יי מלך העולם: Si Pascha incidat in noctem Sabbathi: אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתורג למנוחה מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת ומועדי קדש באהבה וברצון בשמחה ובששון הנחלתנו: Benedictus esto Domine, ברוך אתה יי טקדש השבת וישראל והחמנים

Rex

Rex mundi, exaltavit nos ex omni lingua, & sanctificavit nos preceptis suis; Dedisti nobis, Domine Deus noster, in amore Sabbathi ad quietem, solemnitates ad letitiam, festa & tempora ad gaudium; Diem hunc Sabbathi, & Diem festi Azymorum istum, tempus libertatis nostrae in amore, convocationem sanctitatis, memoriale exitus Aegypti: Nam elegisti nos, & sanctificasti nos pra omnibus populis: Sabbathum & Solemnitates sanctas tuas, in amore & benevolentia, in gaudio & letitia hereditare fecisti nos: Benedictus esto, Domine, sanctificans Sabbathum, Israël, & Tempora.

Si Pascha incidat in Exitum Sabbathi, h. e. in primam noctem post Sabbathum, ut Sabbatho desinente, Pascha incipiat, adduntur superioribus seqq. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי ליששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך: ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהחיינו וקימנו בן קדש לקדש ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם והניענו לזמן הזה: *Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, creans luminaria ignis: Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, discrimen faciens inter Sanctum & Prophanum, inter Lucem & Tenebras, inter Israël & Populos alios, inter Diem septimum & sex Dies operis: Inter Sanctitatem Sabbathi, & Sanctitatem diei boni discrevist, & Diem septimum pra sex diebus operis sanctificasti; discrevist & sanctificasti populum tuum Israël in sanctitate tua. Benedictus sis Domine, discrimen faciens inter Sanctum & Sanctum: Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, qui vivificavit, conservavit, & pervenire fecit: nos ad Tempus hoc.*

Sic dies Sabbathi, Dies festi, Septimanarum, Tabernaculorum, Novi anni, &c. suam habent קדושת Sanctificationis formulam, quibus ille Dies aut Tempus consecratur, & Deus laudatur pro conservatione benigna usque ad Tempus illud, &c.

Ex quibus facile jam est judicare, An קדושת in hac materia sit Generalis & universalis aliqua formula consecrationis, quâ & Vinum, & reliqua quae mensa inferuntur, ut absumentur, sanctificantur & benedicuntur, uti Censor noster statuit. Hoc Unum.

LXXII. Alterum, quod mihi probandum, est hoc; Ab hac קדושת seu Sanctificatione diei, & temporis, Poculum primum quandoque

quandoque ab Hebrais dici כוס קדוש Poculum sanctificationis. Faciam :

In Orach chajim Num. 271. §. 13. צריך לשתות מכוס של קדוש Bibendum est ex כוס קדוש Poculo sanctificationis *bucca plena.*

In Levulch hachor Num. 271. §. 10. *Omnia qua observanda sunt circa poculum gratiarum actionis, observanda quoque sunt* כוס של קדוש Poculum Sanctificationis.

Ibid. Numer. 273. §. 5. *Exceptum* חוץ מן הכוס של קדוש Poculo Sanctificationis, &c.

In Colbo fol. 35. col. 3. in שבת, *idem* : שבתות מכוס : *Solebant olim bibere ex* כוס קדוש Poculo sanctificationis *in domo Synagoga.*

In Talmud Hierosolymitano cap. 7. circa finem Chaldaica forma, רבנן נהנין ביהוה כסא דקידוש, Plura alia loca prater eo.

Similiter etiam Vinum illius poculi saepissime, indicatis locis, vocant כוס קדוש Vinum sanctificationis.

L X X I I I. Pergit Censor : *Et benedictio, qua ultimum poculum praecedit, dicitur quidem* ברכת הפסח *הוא כוס קדוש Cibi benedictio : at Poculum ipsum non propterea dictum fuit aut dici debuit* כוס ברכת הפסח.

Hic iterum negat Solem lucere in meridie, ut lumen ei mutuari sit necesse. Negat, Poculum, quo cena claudabatur, dictum fuisse כוס ברכת הפסח : *Poculum benedictionis mensa.* At si mihi quamplures testes hac ipsa hora convocandi & producendi essent, nullo negotio illos conquirerem.

In Orach chajim in הלכות סעודה Ritibus convivij, Num. 182. traditur כוס ברכת הפסח *Judicium, id est, quamvis esse debeat ratio Poculi benedictionis mensa, & 10. paragraphis absolvitur.*

Num. 183. *Quomodo se gerere debeat, vel, Quodnam sit officium ejus qui recitat benedictionem Poculi benedictionis mensa : & hoc 12. paragraphis subjectis est comprehensum. Vide eodem loco in לבוש, in כל בו in סעודה, & reliquis passim Ritualibus.*

Majemonides in הלכות ברכות cap. 7. §. 15. כוס *אין משיחין על כוס* *Non licet garrere super poculo benedictionis mensa, sed omnes tacent, donec absolverit benedictionem mensa, & benedictionem vini, biberintque.*

Alias

Aliàs etiam frequenter dicunt כוס ברכה contractius.

L X X I V. Quid porrò? Cum autem unà cum poculo illo quarto reciteretur, aut verò absolveretur saltem הלל Hymnus ille magnus, constans ex variis Psalmis, qui in Judæorum ritualibus habetur, quo hymno clauditur totus Paschalis cœna ritus; quidni distinctionis causâ, ut discernatur à reliquis poculis, dicatur, & dictus fortè fuerit כוס הלל Poculum hymni? Nec obstat, quòd in Talmude non occurrat כוס הלל: potuit tamen dici distinctionis ergò.

Hæc omnia frustra: ut quibus nec Scaliger defendatur, nec mea reprehensio offendatur, ut jam sæpius.

Scaliger non dicit; Poculum illud potuisse dici כוס הלל distinctionis ergò, aut, fortè sic dictum fuisse, ut Censor: sed hæc sunt Scaligeri verba; Poculum illud vocabatur כוס הלל משהו מן המזון. Et mox: Poculum autem hymnæos idèd vocabatur, quòd hymno post portionem decantato abibant. Et rursus: Nam sanè Canon Paschalis diserte interdicebat, post Poculum laudationis, aliquid cibi aut potus sumere: כוס הלל אחר כלום לאכול אסור Interdicitur aliquid comedere post poculum hymni. Sic Scaliger.

Ego ad hæc breviter & simpliciter dixi in mea Exercitatione, me כוס הלל conjunctim ita positum, hætenus in Talmud non reperire potuisse.

Addo nunc plura & dico; Neque in recentioribus Judæorum ritualibus hanc loquutionem reperiri כוס הלל Poculum hymnæos. Dico etiam, Canonem illum Paschalem, à Scaligero productum, supposititium esse; nec ullibi, vel in Talmud, vel in Judæorum ritualibus, his verbis reperiri.

Itaque si Scaliger causam vult defendere, & me impugnare D. Cappellus, monstrandus erit & producendus aliquis locus, ubi vel hæc phrasis כוס הלל, vel iste Canon Paschalis, legatur.

Ego concedo, poculum illud Paschale ultimum posse sic dici, nec unquam id negavi: nego autem, dici sic à Judæis, quòd asseruit Scaliger.

Proinde in hac undecima reprehensione iterum partim absurda, partim impertinentia, & nihil ad rem facientia, dixit Censor.

L X X V. Et ejusdem planè commatis est DUODECIMA & ultima Vindiciarum ejus pars, quæ sic habet:

ULTIMUM, quòd in Scaligero reprehendit Buxtorfius, est, quòd Ne-

Item Cœnæ Paschalis dicat vocatam fuisse אַרְיָאֵן *Arrian*, cum non Nox ipsa sic propriè dicatur, sed Lectio quadam è Scripturâ, quæ eâ nocte solebat recitari in mensa.

Sic ille refert meam reprehensionem; ubi notet Lector, Cenforè cauté meis verbis assuiffe hanc vocem *Propriè*, ut nempe fundamentum aliquod Vindictis superstruendis poneret. Ego abfolutè scripsi: *Non Nox, sed Lectio illius noctis sic vocatur*. Detexi etiam אַרְיָאֵן *Arrian* fontem falsitatis, ex quo Scaliger errorem istum hausit.

LXXVI. Quid ergo peccavi in hac reprehensione? *Esto sanè*, inquit, אַרְיָאֵן *Arrian* sit propriè & primò Lectio illa, annon etiam Nox illa sic dici potuit, quomodo Agnus dicitur פֶּסַח *Pasch* Transirus vel Saltus, propter Angeli transitum per mediam Aegyptum, & quomodo in Ecclesiâ Pontificia abusu quodam vocis: Missa dicitur totius Eucharistia apud eos ritus; cum Missa propriè olim dicta fuerit Missio, Σέλευσις *Catechumenorum*, qui dimittebantur, antequam Mysteriorum fieret celebratio. Estne ea in re iusta tantum Virum exagrandi causa?

Quis unquam dixit, aut cui in mentem venit, אַרְיָאֵן *Arrian* in hac materia significare propriè & primò Lectionem illam? Ubique sibi ipsi somnia fingit Cenfor noster.

Scaliger scripsit: Noctem eam, quæ Vesperam: XIV. Nisan sequitur, vocari אַרְיָאֵן *Arrian* h. e. *Arrian*.

Ego dixi; Non sic vocari eam noctem: sed Lectionem sacram illius noctis duntaxat, & nihil aliud nec primariò, nec secundariò.

LXXVII. D. Cenforis Argumentum hoc est; *Propriè & primò Haggadah est Lectio Paschalis*.

Ergo (secundariò nempe, & impropriè) sic dici potuit Nox illa, in qua Lectio ea recitabatur.

Respondéo 1. ad Antecedens; *Haggadah* non propriè & primò est Lectio Paschalis, sed est propriè *Annunciatio*: secundariò autem & ἀναγγέλιος sic vocatur Lectio illa Paschalis, quæ continet annunciationem & commemorationem earum rerum, quæ ipsis in hoc festo celebrandæ erant: Noctem muspian significat: nec unquam à quoquam sic usurpata vox ista legitur.

2. Non concluditur quod concludendum erat: Concludendum erat; Ergo nox illa sic vocatur à Judæis; Cenfor concludit; Ergo sic vocari potest vel potuit. Pelsimæ causæ signum est, quando statim

tum controversiæ quis hic declinat, & à scopo aberrat. D. Censor, si vult, poterit illam Noctem sic vocare; sed faciet illud sine auctoritate, sine ratione.

Ubi verò in Scriptura legitur, *Agnum dici* מִדָּבַר Transiit, propter Angeli Transitum per mediam Ægyptum? Nullibi reperio verbum מִדָּבַר de Transitu Angeli per mediam Ægyptum; sed de illo Transitu, quo *transiit & prateriit domos filiorum Israel in Ægypto, quando percussit Ægyptios, & illis pepercit.* Confer Exod. 12. v. 13. 23. & 27. De transitu Angeli per mediam Ægyptum usurpatur מִדָּבַר Egreddior, Exod. 11. v. 4. & מִדָּבַר cap. 12. v. 12. Quæ de voce *Missa* habet, sunt אֶעְיֹדֶבְיֹכֶם.

Iustane ergo erat hic Cenfori Scaligerum vindicandi, vel in me animadvertendi causa?

LXXIX. Concludit Cenfor: *Hæc sunt, quæ visum est breviter ad istam D. Buxtorfii dissertationem annotare, tum ad ritum Cœnæ Paschalis totum rectius percipiendum, tum ad illustrationem Sacræ Domini nostri Jesu Christi cœnæ, quidnam in ea ex ritibus Veterum Judaicorum desumptum esse videatur, tum ad vindicandum à reprehensione Scaligerum, qui sine magna aut justa satius causa videtur in multis à D. Buxtorfio, nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi, quæ de re æquæ & cordatus judicet Lector.*

LXXIX. Er hæc sunt, dico ego, quæ visum est breviter, ad istas D. Cappelli Vindicias, sive Animadversiones annotare, ex quibus, ni fallor, cordatus quivis Lector percipere poterit, D. Censorem nec ad ritum Cœnæ Paschalis totum rectius percipiendum, nec ad S. D. N. I. C. Cœnæ illustrationem, nec ad veterum Judaicorum rituum explanationem, quicquam contulisse, sed ritus, antea jam rectè propositos & expositos, imperitè sæpè iterum confudisse, quæ illustrata, obscurasse: ad vindicandum à reprehensione mea Scaligerum, nihil solidi ullibi attulisse, ac proinde sine magna, sine justa, imò sine ulla causa ad has Vindicias sive Animadversiones, ad meam Exercitationem scribendas, profiliisse:

Non tali auxilio, non defensoribus istis

Heros magnus eget. Nam isti quidē Defensori atq; Vindici, hujus
—— *ad belli auxilium, pro nomine tanto,*

Exigua Vires:

& *וידין קלילין באררח רחיקא* & *Viatici parum ad viam longinquam*, quæ non unius capitis ex Majemonide terminis est inclusa, sed confinium & adfinium quoque locorum spatiis diffusa..

Judæi in Ritualibus suis, & in Talmud, inter alia quoque jubent *לבכד בית המטות* diligenter everrere Triclinium illud, in quo Cœnæ festales celebrantur, atque ab omnibus sordibus mundare. (*Talmud Bez'a cap. 2.*) Ego ut idem præstarem, & Triclinium veteris Cœnæ Paschalis, à multis purgamentis, quibus illud à Viris alioqui magnis infectum hætenus erat, immune præstarem, pro mea tenuitate fui annis in meâ Exercitatione. Itaque cum deprehenderem, D. Censorem meum illotis planè pedibus in illud iterum irrupisse, & denuò non solum priores sordes reducere, sed novas adhuc quisquilias invehere studuisse, brevi hoc scripto illud mihi repurgandum duxi. Id quo successu & effectu à me sit præstitum, æqui & cordati Lectoris judicium esto..

L E C T O R I S.

Quia Cl. D. Cappellus, suis in meam Exercitationem Animadversionibus, præmisit Versionem decem primorum Paragraphorum Capitis octavi, ex *Ritibus* *חמץ ומצר* *Panis fermentati & Infermentati*, R. Mosi Majemonidis, creberrimaque in his quoque Vindictis hujus Authoris, & Capitis, occurrit mentio, consultum judicavi, hic etiam dictum Caput Majemonidis in lingua Originali ipsius, & cum mea Versione Latina, adjungere, ut & de eorum, quæ suprà in Versione D. Cappelli castigavimus,

& de reliquorum, quæ hinc passim producuntur, veritate, tantò rectius, & ex Authoris ipsius ore, quivis judicare possit.

CAPUT

CAPUT OCTAVUM.

הלכות חמץ ומצה

R. MOSIS MAJEMONIDIS,

In quo

DE RITIBUS VETERIS Cœnæ
Paschalis, apud Judæos.:

א:

יסדור עשיית מצות אלו בליל ט' כך הוא : בתחלה מוזגין כוס לבן אחד ואחד ומברך ב'פה ואומר. עליו קידוש היום וזמן ושורת : אחד : כך מברך. על גטילת ידים ונוטל ידיו : ומביאין שלחן ערוך ועליו מרור ידק אחד ומצה וחרוסת וגופו של כבש הפסח ובשר חגיגה של יום יד : ובזמן הזה מביאין על השלחן ב' מיני בשר אחד. זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה :

I. *Ordo observationis vel praxeos preceptorum istorum in nocte XV. talis est : Principio infunditur unicuique poculum ; & recitatur Consecratio Vini ; Benedictus ; &c. qui creas fructum vitis ; deinde additur ei Sanctificatio seu Consecratio Diei & Temporis ; & hoc facto, bibit. Post hac Benedicit super Lotione manuum ; & manus lavat. Dehinc afferunt instructam mensam, eiq. imponunt mæledas ; Olera alia ; Azyma ; Embamma, corpus Agni Paschalis, & Carnem Chagigæ seu sacrificii diei XIV. [Hoc verò tempore inferunt mensæ duo genera carniū, quarum una מן חמץ est Agni Paschalis, altera, מן חמץ חגיא Chagigæ, seu Sacrificii festi.]*

ב

ומתחיל ומברך ב'פה האדמה ולקח ירק ומטבל אותו בחרוסת יואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד וא' אין אוכל פחות מכזית : ואח' עוקרין השלחן מלפני קורא ההגדה לבדו : ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבלים אפי' פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות

I. 3;

אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל והלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות:
אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרורים שבכל הלילות אנו אוכלין:
בין יושבין בין מסובין והלילה הזה כולנו מסובין.

II. *Tum incipit, & recitat hanc Benedictionem; Benedictus &c. qui creas fructum terræ; sumitq; olus (non $\mu\epsilon\iota\delta\alpha\varsigma$) & intingens in embamma, comedit quantum est oliva, ipse & omnes cum ipso accumbentes, quisq; non minus quam est oliva magnitudo. Postea remouent mensam ab illo solo qui legit Haggadam, infunditurq; Poculum secundum. Hic jam quarit filius (quid ista sibi velint) & respondet ei Lector; Quam diversa hac nox à reliquis noctibus: nam in reliquis noctibus ne semel quidem intingimus, hac verò nocte bis: in reliquis noctibus edimus panes fermentatos & infermentatos, hac nocte tantum Azymos: reliquis noctibus edimus Carnem assam, tostam & elixam, hac nocte non nisi Assam: reliquis noctibus edimus tam sedentes, quam discumbentes, hac nocte discumbimus omnes.*

בזמן הזה אנו אומר והלילה הזה כולו צלי שאין לנו קרבן:
ומתחיל בנרות וקורא עד שנומר דרש פרשת ארמי אובד כוליה

III. [*Hoc tempore non dicuntur ista verba; Hac nocte non nisi Assam; quia non habemus Oblationem.*] *Et incipit in turpitudine, (h. e. legendo pergit ad ea, quæ de ignominia & contemptibili statu Israhelitarum agunt in Haggada). donec compleverit explicationem illius sectionis, Syrus perditus pater meus, totam, (Vide suprâ. Th. XXIV.)*

ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו אוכלין על שם שפסח
המקום על בתי אבותינו במצרים שנא' ואמרתם זבח פסח הוא ליי' ומגביה
המרור בידו. ואומר מרוב זה שאנו אוכלין על שם שמררו המצרים את
חיי אבותינו במצרים שנא' וימררו את חייהם ומגביה המצה בידו ואומר
מצה זו שאנו אוכלים על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד
שנגלה עליהם הק' בה ונאלם. מיד שנא' ויאפו את הבצק אשר הוציאו
מצרים: ובזמן הזה אומר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שביטל
המקדש קיים על שם שפסח הק' בה על בתי אבותינו וכו'

IV. *Et jam reponunt mensam coram eo, & dicit; (h. e. pergit in Haggada & dicit) Pascha hoc quod edimus, ideo est, quod transilierit Deus domos Patrum nostrorum in Aegypto, sicut scriptum est; Et dicetis; Sacrificium Paschatis est Domino. Deinde extollit manu sua*

suâ Herbas amarâs, & dicit; Amarum istud comedimus, propterea quod amaritudine affecerunt Aegyptii vitam Patrum nostrorum in Aegypto; sicut dicitur: Et amaritudine affecerunt vitam ipsorum. Tùm in altum tollit Azymam manu suâ, & dicit; Mazzam vel Azymam istam comedimus, propterea quod non satis fermentata fuisset massa patrum nostrorum, antequam Deus ipsis apparuisset, eosq; redemisset, sicut dictum est; Et coxerunt massam, quam eduxerant ex Aegypto. [Hoc verò tempore dicunt; Pascha, quod comederunt Patres nostri, dum Sanctuarium adhuc stabat, ideò ederunt, quod transilierit Deus domos Patrum nostrorum, &c.]

ה

ואומר לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר להדר לרומם לגדל ולנצח למי שעשה לאבותינו ולנו כל הנסים האלו והוציאנו מעבודת לחיות מינון לשמחה ומאפלה לאור גדול ונאמר לפניו הללויה : הללויה הללו עבדי יי וכי עד חלמיש למעינו מים : וזכותם באי אמה אשר גאלנו ונאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים : בזמן הזה מוסיף כך יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מבוהק לרצון ומדדה לך שיר חדש על גאולתנו ועל מדות נפשנו באי גואל ישראל : ומברך בפה ושותה הכוס השני

V. *Postea dicit* (in eadem Haggadah) : Idcirco tenemur confiteri, laudare, celebrare, decorare, honorare, exaltare, magnificare, glorificare eum; qui fecit Patribus nostris, & nobis omnia ista miracula, & nos eduxit è servitute in libertatem, ex moerore in lætitiâ, & ex caligine in lucem magnam. Dicamus coram eo; Laudate Jah; Laudate Jah; Laudate servi Domini, &c. usque ad hæc verba; Silicem in fontem aquarum. *Et concludit*; Benedictus sit Dominus Deus noster, Rex mundi, qui redemit nos & Patres nostros ex Aegypto, & pervenire fecit nos ad noctem istam, ut in ea comedamus Azyma & Amara. [*Hoc verò tempore addit*; Ita nos adducet Dominus Deus noster, & Deus Patrum nostrorum ad solennitates & festa alia nobis obventura in pace, lætos ob reædificationem urbis tuæ, & hilares in cultu tuo; comedemusque illic de Sacrificiis & Paschis, quorum sanguis pertinget ad parietes altaris tui cum benevolentia; & gratias

& gratias agemus tibi cantico novo propter redemptionem nostram, & propter liberationem animæ nostræ, Benedictus esto Domine, liberans Israel:] Tum recitat Benedictionem Vini, & bibit poculum secundum.

וְהָאֵחָכ מִבְּרַךְ עַל נְטִילַת יָדַי וְנִשְׁלַח יָדָיו שְׁנֵי שָׁהִי הַסִּיחַ דַּעְתָּ
בְּשַׁעַת קְרִיאַת הַהַגְדָּה : וְלוֹקַח שְׁנֵי דְקִיקִין חֻלְקִין א' מִזֶּה וּמִנִּיהַ פְּרוֹס
לְחֹם שֶׁלֹּם וּמִבְּרַךְ הַמּוֹצִיָּה לְחֵם מִן הָאָרֶץ : וּמִפְּנֵי מַה אֵינוּ מִבְּרַךְ
עַל שְׁתֵּי כִכְרֹת כִּשְׂאֵרִימִים טוֹבִים מְשׁוּם שֶׁנֶּאֱלָ לְחֵם עֲוֹנֵי מַה דְּרַכּוּ
שֶׁל עֲוֹנֵי בְּפִרוּסָה אִף כֵּן בְּפִרוּסָה : וְאוֹתֵל כֹּוֹרֵךְ מִצָּה וּמִרֹר כִּאֲחֵר
וּמִטְבֵּל בְּחֹרֶסֶת וּמִבְּרַךְ בִּאִי אִמָּה אֲשֶׁר קִבְּו עַל אֲכִילַת מִצּוֹת וּמִרֹרִים
וְאוֹכֵל : וְאוֹם אֲכַל מִצָּה בְּפִנִּי עֲצָמָה וּמִרֹר בְּפִנִּי עֲצָמָה מִבְּרַךְ עַל זֶה
בְּפִנִּי עֲצָמוֹ וְעַל זֶה בְּפִנִּי עֲצָמוֹ

V I. Postmodum recitat Benedictionem Lotionis manuum, & lavat manus suas secundâ vice, quia animus ejus advocatus fuit, interea dum legeretur Haggadah: sumitq; duas placentas, & unam illarum dividens, collocat divisam in medio integre (sub-integra; ut Raschi explicat in Talmud Berâchoth fol. 39. col. 2. ubi hæc eadem verba leguntur) & benedicit; Qui educit Panem e terra. Quare non recitat Benedictionem super duabus tortis panis integris, sicut reliquis diebus festis? Propter id quod dictum est; לחם עוני Panis paupertatis (Deuter. 16. v. 3.) Que enim est consuetudo pauperis? Frustum panis, vel, Frustis panis uti (non integris): sic hic adhibetur Panis divisus. Postea convolvit Azymum & Amarum simul, eaq; intingit in embamma, & dicit; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis edere Azyma & Amara; comeditq; illa. Si Azymum seorsim comedat, & אַמְרָה seorsim, super unoquoq; etiam separatim benedicit.

וְהָאֵחָכ מִבְּרַךְ בִּאִי אִמָּה אֲשֶׁר קִבְּו עַל אֲכִילַת הַזֶּבֶחַ וְאוֹכֵל מִבְּשַׁר חֲגִיגָה
יֵד תַּחֲלָה וּמִבְּרַךְ בִּאִי אִמָּה אֲשֶׁר קִבְּו עַל אֲכִילַת הַפֶּסַח וְאוֹכֵל מִגִּזְפוֹ שֶׁל
פֶּסַח וְלֹא בִּרְכַת הַפֶּסַח פּוֹטֶרֶת שֶׁל זֶבֶח וְלֹא שֶׁל זֶבֶח פּוֹטֶרֶת שֶׁל פֶּסַח

V I I. Dehinc recitat Benedictionem istam; Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere Sacrificium; simulq; comedit primo de carne Sacrificii diei XIV. deinde recitat hanc benedictionem; Benedictus &c. qui præcepit nobis edere Pascha; simulq; edit de corpore Agni Paschalis. Neque Benedictio Paschalis liberam & indifferentem facit

tem facit Recitationem Benedictionis Sacrificii, & vice versâ Benedictio sacrificii non indifferentem facit Benedictionem Paschalis.

ח

בזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא להם חזיר ומברך על אכילת מצה : ומטבל מצה בחרוסת ואוכל וחזיר ומברך על אכילת חזיר ומטבל חזיר בחרוסת ואוכל : ולא ישהה אותו בחרוסת שמהם יבטל טעמו וזו מצוה מדברי סופרים : וחזיר וקורבן מצה וחזיר ומטבל בחרוסת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש.

VIII. [*Hoc tempore, quo nullam oblationem habemus, postquam benedixit, Educens partem de terra, reperit Benedictionem; Qui præcepit nobis edere. Azyma; & intingit Azyma in embamma, eaq; comedit:] tum repetens benedictionem Amarorum, simul quoque Amara in Embamma intingit, & illa comedit. Non verò finet illa diu morari in embammate, ne forte gustum suum (saporem amarum) perdant. Sed hoc est præceptum Soribarum. Hinc rursus convolvit final particulam Azymam & herbarum Amararum, eaq; intingit in embamma, comeditq; sed sine Benedictione, in memoriam Sanctuarii.*

ט

ואח"כ נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות : ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפי' כזית ואינו טועם אחריו כלל : ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא המצוה

IX. *Deinceps producitur convivium, editq; & bibit unusquisque, quicquid ipsi edere & bibere libuerit: Et postremò edit de carne agni Paschalis saltem quantum est olivæ moles, nec postea quicquam aliud gustat. [Hoc verò tempore comedant olivæ magnitudinis particulam Azymam, & post hanc nihil cibi amplius gustant]; ut hic sit finis convivii ipsorum, & sapor carnis Agni Paschalis, aut Azymi, sit in ore illorum: quia romestio illorum est de Præcepto.*

,

ואח"כ נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו ואח"כ מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל : ואומר עליו ברכת השיר והיא יהללך יי' כל מעשיו וכו' : ומברך ב"פה ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל

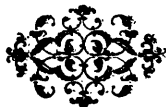
K

הגדול מהדור ל"י כי טוב עד על נהרות בבל : ומס זה אינו חובה כמו
ארבעה כוסות : ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי
שאינו מקום סעודה.

X. Denig² manus lavat iterum, & recitat Benedictionem cibi, sive
Gratiarum actionem post cibum super Poculo tertio, & ebibit illud. Exinde
infunditur Poculum quartum, & absolvit super eò Hymnum: recitat
etiam super eo Benedictionem Cantici, quæ est; Laudent te, Domine,
omnia opera tua, &c. Item; Benedictus, qui creas fructum vi-
tis; & totâ nocte nihil amplius gustare licet, exceptâ aquâ. Potest
tamen infundi adhuc Poculum quintum, eiq³ adjungi Recitatio Hymni
magni, a; Confitemini Domino, quia bonus est, usque; Ad flu-
mina Babelis. Hoc verò Poculum non est ex debito, sicut quatuor præ-
cedentia. Licet etiam absolvere hymnum in quocunque voluerit loco,
etiam extra locum convivii.

Hic in Versione Capitis istius substitit D. Censor, quod re-
liqui quatuor paragraphi nihil ad rem præsentem faciant. Ita-
que nec ego ulterius progrediar. Hoc verò adhuc Lectorem
moneo, præter ea, quæ suprâ sub Th. XXIV. in Versione D.
Censoris notavimus, ulterius appariturum, si paragraphus sex-
tus diligenter conferatur & consideretur, illius sensum non
rectè ab illo expressum esse ad mentem Majemonidis.

Sic §. 9. בְּאַחֲרֵיָהּ non est Deinde, ut D. Censor
reddidit; sed, Postremò, Ultimò, In fine,
quod aliud.

הלכות נטילת ידים לסעודה

DIATRIBA DE RITU LOTIONIS MANUUM ANTE ET POST CIBUM:

Ad illustrationem duorum Scripturae locorum,

Marci v 11. v. 1. 2. 3. 5. 7. 8. & Matthaei x v.

v. 1. 2. 3.

1. Quia in superioribus Vindicis à Lotione pedum, ad *Lotionem manuum* à D. Censore nostro deducti sumus, & aliquid jam illic dictum fuit de Mensura Lotionis hujus, mentioque facta est Loci apud Evangelistam Marcum cap. 7. v. 3. *Εὰν μὴ πλύνῃτε τὰ πόδια τὰ ἄραρα*, nihil Lectori vel ingratum & inutile, vel à praesenti Argumento alienum, me facturum sum arbitratus, si Ritum illum ex Hebræorum מְנִיחִים five Ritualibus paulò accuratius describero, num fortè aliqua clarior inde lux affulgere possit loco jam dicto, qui Interpretes quosdam non parum torisit, & in diversas sententias distraxit.

2. Plurima passim Hebræi de hac Lotione manuum scribunt & præcipiunt. Nos autem non omnia & singula hîc commemorabimus, sed *עָלָה לְרִאשִׁי פְּרָקִים*, & *עָלָה לְרִאשִׁי פְּרָקִים* *secundum præcipua duntaxat capita*, illorum doctrinam contrahemus & proponemus.

3. Incipiemus autem à Nomine. Vocant Hebræi *Lotionem manuum* נְטִילַת יָדִים, q. d. *Elevationem manuum*, quia Manus certo ritu in hac lotione solent elevare. Nomen enim נְטִילָה est Verbale à radice נָטַל *Levare, Elevare, Attollere*, ut Jesa. 63. 9. *וַיִּנָּטֶלְםָ* *Er levavit eos*. Rabbini simpliciter in hac materia sumunt pro *Lavare*: ad exprimendam Elevationem manuum, quam adhibent, utuntur verbo הִנָּבִיחַ *Exaltare, In altum attollere*. Lotio manuum varia & multiplex est apud Judæos, ut videre est in Synagoga Judaica cap. 4. Nos de ea duntaxat nunc agere instituimus, quæ præcepta est Ante & post cibum, quam vocant נְטִילַת יָדִים לְסַעוּדָה. Primò autem de

Lotione ante cibum agemus, quæ præcipua, & in primis ad cibum nostrum facit.

4. Hanc, ut in certam methodum, in gratiam Eætorum, redigamus, ita tractabimus, ut ad quatuor Causarum species, præcipua quæ Judæi de illâ tradunt, referamus.

5. CAUSSAM EFFICIENTEM quod attinet, agnoscunt Hebraei hoc præceptum de Lavandis manibus non esse מדאורייתא *de Legibus* (i.e. præceptis) vel à Deo præceptum: sed מדרבנן *ex Præceptis Rabbinarum*, vel מדברי סופרים *ex verbis Scribarum*, seu חכמים מצות *Præceptum Sapientium*; per consequentiam tamen ex Lege elicitum, & præceptis Divinis æquiparandum.

Hinc legimus in Talmud, Mafséchet Chólin folio 106. col. 1. נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה ועוד משום מצוה מאי מצוה אמר אבי מצוה לשמוע דברי חכמים דבא אמר מצוה לשמוע דברי אלעזר בן ערך דכתב כל אשר יצא בו הזב וידיו לא ישטף בפנים אמר רבי אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה וכו' *h. e. Lotione manuum ad communem. & prophanium cibum est propter cohesionem Trumæ* (quid Trumæ sit, vide in Lexico Talmudico, in Rad. תרם, & mox §. 4.) *Imò etiam propter præceptum Sapientium. Quale præceptum? Avaj dixit, Illud præceptum, quo jubemur obtemperare verbis Sapientium. Rabba dixit; Imò, propter id quod Rabbi Elieser ben Eresch dixit, qui docuit, ex eo quod scriptum est Lev. 15. v. 11. Omnis autem, quem tetigerit semini fluit, & manus suas non abluerit aquâ, &c. collegisse ac decrevisse Sapientes, Lotionem manuum esse ex Lege, &c.*

Majemonides in Hilchos Berachos cap. 6. §. 2. נטילת ידים מצות חכמים שנצטוונו מן התורה לשמוע מהן שנאמר על פי התורה יורוד *h. e. Lotione manuum est Præceptum Sapientium*, quibus absolute obedire jubemur, sicut scriptum est Deut. 17. v. 11. Juxta Legem, quam docuerint te.

Et in הלכות מקואות cap. 11. §. 1. נטילת ידים ונטילתן מדברי סופרים *cap. 11. §. 1. Lotione manuum & mersatio earum est ex verbis scribarum.*

In Levus hachor, Nüm. 158. §. 11. אנו שאנו אלג מדרבנן. §. 11. אנו על זרה משום סרך תרומה ממ שייד לו על השי קדשנו וצונו כו' סכנו שאנו מקימין דבריהם. מטעם הפסוק שאמר לא תסור מכל אשר יורוד וגו' כשאנו מקימים דברי חכמים אנו מקימין מצותו ית' כו' *hoc est, Etiam si hoc præceptum non sit nisi a Rabbis nostris, qui id sanciverunt propter abusum. Trumæ, nihilominus in Benedictione ejus conveniunt ei* *h. e.*

hac verum, benedictus in nomine Domini, qui cavit nos, & mandavit nobis praecepta sua. Nam, quia observamus praecepta Rabbiorum propter id quod scriptum est Deut. 17. 10. Non declinabis à verbo, quod indicaverint tibi, &c. dum observamus praecepta Sapientum, observamus simul praeceptum Dei ipsius, &c.

6. Per hæc jam confirmatur & declaratur, id quod hic Ritus ab Evangelistis, à Christo, & à Scribis & Phariseis ipsis vocatur *Traditio seniorum*; Marci 7. v. 3. *Traditio hominum*, v. 8.

7. Rigide autem & severe voluerunt hoc Præceptum observari, adeo ut ejus transgressionem & contemptum pro summo peccato duxerint, eiq; tum ultionem Divinam sint interminati, tum Excommunicationis pœnam decreverint.

Hinc scribitur in Talmud Sota cap. 1. fol. 4. col. 2. *כל האוכל לחם בלא בנטילת ידים כאילו בא על אשה זונה* h. e. *Quicumque comedit panem sine Lotione manuum, perinde est ac si rem haberet cum scorto*, h. e. eadem est illius ratio, idem ipsius fatum, eadem fors. Quem admodum enim hic ad paupertatem redigitur, adeo ut perveniat usq; ad frustum panis quærendum vel mendicandum, Prov. 6. 26. ita etiam is qui Panem edit illotis manibus. *Rabba dixit: כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם* *Quicumq; vilipendit Lotionem manuum, exstirpatur è mundo*. Nam, ut R. Salomon ibidem scribit: *העובר על דברי חכמים חייב מיתה* *Qui transgreditur verba Sapientum, reus est mortis, juxta id quod scriptum est; Dissipans sepem (traditiones Rabbiorum) mordèbit eum serpens, Eccles. 10. 8.*

Majemonides in Hilchos Brachos cap. 6. §. 19. *ואסור לזלזל בנטילת ידים וזהו חובה הרבה וצווי חכמים והזהירו על הדבר* h. e. *Prohibitum est aspernari Lotionem manuum, qua de re multa praeceperunt & sanciverunt Sapientes*.

In Schylchan Aruch parte 1. Nùm. 158. §. 9. *צריך לזהר בנטילת ידים שכל המזלזל בנטילת ידים חייב גדול ונא לידי עניות ונעקר מן העולם* h. e. *Studiose observanda est Lotio manuum: nam quicumq; eam vilipenderit, reus sit Excommunicationis, incidit in paupertatem, & exstirpatur è mundo*. Sic in Levufchi hachôr eodem loco.

Hinc iterum legimus in Talmud, in Edajoth cap. 5. Exemplum de quodam Eleasare ben Chanoch, quem נדון שפקק בטהרת ידים excommunicarunt, quod sprevisset purificationem, i. e. Lotionem manuum,

quod illotis manibus panem ederit: Et cum in Excommunicatione mortuus esset, lapidem imposuerunt feretro ipsius, ad docendum, si acciderit, ut quis in Excommunicatione moriatur, feretrum ipsius esse lapidandum. Mosis Majemonidis glossa hinc est: שהיה בטהרת הידים שהיה מדרבנן ונתקמה בשרא ונתחזקה Quia vilipendit Lotionem manuum, quæ est à Rabbini nostris, sed confirmata & recepta in Israël.

8. Hinc apparet, quare Pharisei & Scribae murmurarint contra discipulos Christi, cum viderent eos illotis manibus panem edentes; imò contra Christum ipsum, quod illos hujus rei causâ non reprehenderit? quia nempe pro summo peccato & scandalo ducebant, hanc Rabbiorum suorum Traditionem, tam severâ Lege & pænâ prohibitum, transgredi & violare.

9. Ad Causas efficientes referamus etiam הערכים הידים נטילת ידים Res sive cibos Lotionem manuum postulantes & requirentes.

In Talmud Chagigah cap. 2. §. 5. in Mischna legitur: נטילת ידים לחולין למעשר ולתרומה Lavantur manus ad Communem (cibum vel panem,) ad Decimas, & ad Trumam (sive oblationem Sacram, sacerdotibus de illis separandam.)

10. In præsentia agendum duntaxat est de Lotione manuum ad Cibum communem; non ad res sacras, quales erant Decimæ, Trumæ, & alia. Hic ergò sciendum, non necessariò ad quosvis cibos requiri Lotionem manuum. Inter eos, qui eam exigunt, nominant Hebræi in specie & imprimis Panem ordinarium, super quo Benedictio panis est recitanda.

Majemonides in Hilchos Brachos cap. 6. §. 1. כל האוכל הפת שפגרכין עליו הפוציא צריך נטילת ידים תחלה וסוף ואף על פי שפגרכין עליו הפוציא Quicunque comedit Panem, super quo recitare convenit Benedictionem istam; Benedictus, &c. qui educit panem è terra; opus habet lavare manus ab initio & fine, etiamsi sit Panis communis (non sacer).

Sic reliqua Ritualia, Arbatirim, Schylchan áruç, Levusch Par. 1. Num. 158. Colligunt hoc inde, quòd in Talm. Chagigah c. 2. fol. 18. col. 2. in Gemara Lotio manuum requiratur ad אכילת דגהמא comestionem panis, ut in Keseph Mischna ad Majemonidem observavit Joseph Karro. Vide & Colbo fol. 16. col. 1.

11. Rationem hujus rei reddunt Talmudici istam; decretum
ita

ita esse תרומה סרך משום *propter abusum Trúmae*. Res ita haber; De Frumento, Vino, Oleo, ex Lege Divina (Deut. 18. 4. *Primitias frumenti tui, musti tui, & olei tui, dabis ei*) separandum erat aliquid pro sacerdotibus (quod verò Rabbini postmodum ad alia esculenta quoque extenderunt) antequam Decima daretur. Pars illa, quæ ita separabatur, vocabatur תרומה *Trúmah*. De mensura vidè Lexicon Talmudicum. Qui *Trúmam* illam olim comedebant, sub comminatione Mortis à Deo infligendæ, non audebant eam illoris manibus comedere. Itaq; ne fortè incauti aliquando etiam *Trúmam* illotis manibus comederent, statuerunt, super omni Pane, etiam Prophano, manus esse lavandas: Hodie verò id requiritur, quando *Trumæ* sive oblationes istæ non amplius separantur, quia sperant, Templum aliquando reædificatum iri, Oblationesq; omnes restituendas esse. Alibi pro eo dicitur, סרך אוכלי תרומה *Propter perversitatem, vel scandalum, offendiculum comedentium Trúmam*.

Subjungam expositionem hujus locutionis סרך תרומה *Propter abusum Trúmae*; quam facit Rab. Mardocheus Japhe, in פירוש שלח יבוא לאכול תרומה. Levus. Num. 158. §. I. בידים טמאות על ידי שהם עסקניות ולא ידעו ויבאו לידי חיוב מיתה בידי שמים שהאוכל תרומה טמאה חייב מיתה בידי שמים ואע"פ שאין עכשיו לנו תרומה לא בשלה הגזרה משום שיבנה בית המקדש במהרה: h. e. בימינו ונחזור לארצנו ויהיה לנו תרומה ונדע לזהר בזה וכו'. *Explicatio hujus dicti est; Ne quis fortè (incautus) Trúmam comedat manibus pollutis: eò quòd manus sunt activæ, & fieri facile possèt, ut quis inscius fiat reus mortis per manum Cæli, h. e. Dei. Nam qui comedit Trúmam immundam, reus est mortis per manus Dei. Et quamvis nunc non habeamus Trúmam, non tamen idèo abrogatum est decretum, ut, si fortassis reedificetur domus sanctuarii, & Trúmam iterum habeamus, sciamus nobis circa illam cavere: דכתיב פת דכתיב אלא ממני פת לא רואשית דנגד וגו' ואין דרך לאכול מיני דגן אלא אחר שעושין ממנו פת לא גזרו גם כן נטילה אלא כשיאכל פת והוא כד שמחייבין לברך עליו ברכת המוציא h. e. Quia verò potissima Trúma sunt ex speciebus Panis, sicut scriptum est; Et primitias Frumenti tui, &c. Frumenti autem species non comedi solent, nisi posteaquam ex eo Panis factus est; hinc etiam non decreverunt Lotionem manuum, nisi quando Panis comeditur, per quem intelligitur omnis res, super quam tenemur recitare; Benedictus, &c. qui educit*

educit panem è terra, &c. Quis verò vel qualis sit Panis, cui injuncta est consecratio per hanc formulam, fusè docetur in eodem libro, ut & in Schylchan áruclı sub Num. 168.

12. Sunt tamen, qui Lotionem manuum à sapientibus præceptam esse etiam velint simpliciter משום נקיות בעלמא *Munditiæ civilis causâ.*

13. Ex dictis videtur jam non improbabili-ter colligi posse, non carere emphasi, quando in dictis Evangelistarum locis, de discipulis Christi dicitur: *Οὐ γὰρ νίπτουσιν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἔμπροσθεν ἐσθίουσιν* Non enim lavant manus suas, quum Panem edunt, Matth. 15. v. 2. Et Marci 7. v. 2. *Et quum viderent quosdam ex Discipulis ejus communibus manibus (id est, illorıs) ἐσθίουσας ἄρτους* edere Panem, conquesti sunt. Et v. 5. *Quare discipuli tui non ambulant secundum Traditionem seniorum, sed illorıs manibus ἐσθίουσιν ὁρ ἄρτους* edunt Panem; ubi nota, articulum ὁρ non frustra appositum videri. Emphaticè, inquam, hoc videtur ad Panem restringendum; quia Panis causâ maximè Traditio hæc est facta; non verò ad quovis cibos extendendum in genere, quia hæc Traditio etiam non rigide ad omnes cibos requiritur, sicuti videbimus.

14. Circa Panem excipiunt hinc פת הבארה דקות או פת הבארה דכיסנין ואינו קובע סעודתו עליה *Placentas vel Crustulas, antennes, & פת הבארה דכיסנין* (vide Lexicon in כסן) *si illis non ordinariè panis loco uti soleat*: quia super his non est necesse superiorem Benedictionis formulam recitare. *Leyush* ibidem. In Colbo: האוכל כעכין: וכיוצא בהן; לתענוג ואינו קובע סעודתו עליה נוטל ידו אחרת ודני *Qui edit placentas, & similia, voluptatis causâ, & non ordinariè illis pro pane uti solet, lavat manum unicam, & sufficit.*

15. Sic qui vult comedere quidpiam, quod in aliquem liquorem, quales sunt, Vinum, Mèl, Oleum, Lac, Ros, Aqua, intingi solet, etiam si manu istos liquores non contingat, tamen teneret lavare manus; si non necessitatis causâ, saltè משום נקיות בעלמא propter munditiem civilem.

Majemonides in Hilchos Bráchos cap. 6. §. 1. כל דבר שטבולו במשקין צריך נטילת ידים תחלה *Omnis res, quæ intingi solet in liquores, postulat Lotionem manuum ab initio.* Desumptum hoc ex Talmud Pesáchim cap. 10. fol. 115. col. 1.

16. Propter liquores, vel potulenta, veluti Oleum & Vinum, licet

licet de illis etiam danda sit Trumah, non tamen requiritur Manuum lotio; quia non solet homo illa manibus contrectare, sed ex poculo aliquo bibere. Unde נטילה אין צריך Bibitio non exigit lotionem; Levuscl Num. 158. §. 4.

In Col-bo tamen scribitur fol. 16. col. 3. השותה יין או שאר משקין יראה לי שצריך לטול ידו אחת שנוטל בה את הכוס שממנו יגע במשקין. *Qui bibit Vinum, aut ceteros liquores, videtur mihi debere Lavare manum unam, quâ sc. levat poculum; fieri enim possit, ut liquores, qui in poculo sunt, contingeret.* In Schylëhan Aruch dicitur, ne quidem unius manus Lotionem requiri.

17. *Qui Fructus edit; Carnem item; Caseum, aut Olera, non tenetur lavare Manus.*

Majemonides citato loco §. 3. ומירות של חולין אינן צריכין נטילה. *Fructus communes seu prophani non opus habent Lotione manuum, neq. ab initio, neq. à fine.* Sic alii.

In Col-bo: האוכל פירות ובשר וגבינה או ירקות אין צריך נטילה. *Comedens fructus, carnem, caseum, aut olera, non obligatur ad Lotionem manuum.*

Ratio in Levuscl additur; quia de his ex Lege Divina non danda est Trumah.

Imò dicunt; לַאֲכֹל מִפְּרִי הָאֲרֶץ לָאֵלֶּיךָ לָאֵלֶּיךָ לָאֵלֶּיךָ Lavans manus ad esum fructuum; est ex elatis spiritu. Ratio; שְׁפָרָהּ שֶׁהוּא מְדַקֵּק quia ostendat hac ratione, quod nimis curiosus sit in praeceptis, etiam ubi non est opus.

Intelligendum tamen hoc est juxta R. Simeonem de Fructibus cum soli comeduntur: si verò in liquorem aliquem intincti comedantur, vel in aqua macerati sint, manus lavandæ sunt.

Adde etiam; אם נטל משום נקיות שהיו ידיו מטונפות או שרופה Si laverit eas in hoc casu munditie causâ, quod polluta fuerint, aut quod cupiat, ut munda sint propter benedictionem fructuum, nil impedit, quo minus id faciat.

18. Caro asla, licet humorem vel intinctum habeat, non tamen postulat Lotionem manuum: quia ille humor nō vocatur מִשְׁקָה, sed eadem est ejus ratio quæ fructuum, Levuscl Num. 158. §. 5.

19. Sic Pulmentariorum, confectorum ex tritico & hordeo, siquidem sicca fuerint, eadem est ratio quæ fructuum. Ibidem.

20. MATERIA. Ad Materiam LOTIONIS, ut dicitur in *Manus lavandæ*. 2. *Aqua*. 3. *Vasæ*.

21. In *Manibus* duo considerantur & attenduntur, *Qualitas*, & *Quantitas*.

22. *Qualitatem* quod attinet, Lavandæ sunt manus ad Panem, vel cibum illum, qui Lotionem exigit, etiam si nullius pollutionis vel impuritatis homo sibi sit conscius.

Majemonides: *Qui edit panem, necesse habet lavare manus, licet fuerit פת חולין Panis communis*: ואין ידיו מלוכלכות ואינו יודע להן שומא לא יאכל עד שישול שתי ידיו. *Et licet manus ejus non fuerint polluta, nulliusq; sibi fuerit conscius impuritatis, non tamen comedit, donec ambas manus laverit.*

Hinc in Talmud Savim cap. ult. §. ult. inter ea, quæ Trumam polluunt, recensentur etiam הידי Manus absolute; nempe קודם נטילתן Ante lotionem ipsarum; ut R. Salomon scribit in Schabbas cap. 1. fol. 13. 2. ubi eadem Mishna adducitur; etiam si nullius quis conscius fuerit impuritatis: Ratio; quia manus sunt עסקניות agiles, activæ, quæ in seipso etiam homine (לאו ארעתי) sapè aliquid impuri contrectant, ut est in Taharoth cap. 7. §. 8.

23. Hinc apparet Marci 7. v. 2. Κοινὰς χεῖρες, non esse simpliciter, *Manibus pollutis*, sed, ut rectissime Evangelista ipse exponit, & Matth. cap. 15. v. 20. Ἀνόμοι; Illotis, per lotionem non purificatis, & q. sanctificatis: quia ad esum Panis Manus lavandæ sunt, sive illæ pollutæ ab alicujus rei immundæ contactu fuerint, sive non. Κοινὰς idem est quod בחולין; Sicut לחם חולין non est Panis pollutus, sed Communis, non Sacer: nam חול Commune, Prophanium; & קדש hic opponuntur.

24. *Quantitas*, est שיעור הנטילה Mensura Lotionis, quousque nempe sint lavandæ manus. Terminus à quo, sunt ראשי אצבעות Extremities digitorum, quibus nempe cibi apprehenduntur, & contrectantur. Terminus ad quem; est עד הפרק Usque ad Juncturam.

De hac mensura; & præcipuè Terminò ad quem, prolixè satis jam est dictum suprâ in Vindiciis Thef. 6. Placet tamen hic adhuc addere locum ex Talmude ipso hac de re integrum, unâ cum Gloisâ R. Salomonis.

In Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. חנו רבנן נטילת ידי

ידים לחולין עד הפרק לתרומה עד הפרק קידוש ידים ורגלים במקדש
 ·פרק h. e. *Tradiderunt Rabbini nostri*; *Lotio manuum ad Commu-*
nes cibos est usq₃ ad juncturam: ad Trumam, usque ad juncturam: *San-*
ctificatio manuum & pedum in Sanctuario, usq₃ ad juncturam.

·Glossa R. Salomonis: *Lotio ad communes cibos usq₃ ad juncturam*)
 nempe, secundam, ad articulum secundum, qui est in medio di-
 gitorum: Nam quia fit tantum propter metum prophanationis
 Trumæ, sufficit, si lavet eoulsque, quousque cibum digitis attingit.
Ad Trumam, usque ad juncturam:) nempe tertiam; ad articulum ter-
 tium, in dorso manus: *Sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario*
usque ad juncturam) supremam vel summam, locum nempe in quo
 manus & brachium conjunguntur. Hæc R. Salom.

·Amplius in Talmud: אמר רב כאן לחולין עד כאן לתרומה ורב ששת אמר
 ושמאל אמר עד כאן בין לחולין בין לתרומה לחומרא ורב ששת אמר
 עד כאן בין לחולין בין לתרומה לקולא וכו' h. e. *Dixit Raf, Hucusque ad*
cibos communes, hucusque ad Trumam: Schemuel verò dixit; *Hucusque*
tum ad cibos communes, tum ad Trumam, ad summum: Raf Scheschet
dixit, Hucusque tam ad cibos communes quam prophanos, ad minimum.

·Glossa R. Salomonis: *Hucusque ad cibos communes*) Monstrabat
 digito suo, uti exposui (nempe, usque ad secundum articulum):
 Schemuel verò dixit, Articulum, id est, mensuram ad cibos com-
 munes & prophanos esse æqualem, & quidem ad summum usque
 ad articulum tertium juxta palmam. Vide jam quæ suprâ hac de
 re dicta.

25. *Aqua* Lotioni adhibenda, eadem duo habet requisita, Qua-
 litatem, & Quantitatem seu Mensuram.

26. Quoad *Qualitatem*, in genere sic scribit hac de re Majemo-
 nides; ארבעה דברים פוסלין את המים: שנוי מראה: גלוי: ועשיית
 כהן מלאכה בהן: והפסד שמונע את הבהמה מלשתות בהן *Quatuor res*
illegitimas reddunt aquam, Mutatio coloris: Retectio: Operis alicujus in
illa confectio: Et corruptio talis, quæ arcer bestiam ne ex illa bibat: Mu-
 tatio coloris; quando color aquæ vel in vase, vel in terra mutatus est,
 idq₃ seu ob rem aliquam, quæ in eam incidit, seu ex loco ipsarum: Re-
 tectio; Si retecta, discooperta fuerint, ita ut ad bibendum sint prohibita:
 Aquæ in quibus opus aliquod peractum est, illa quoque effundenda
 sunt, ceu illegitima ad Lotionem manuum; ut illa, in quibus abluta sunt
 vasa, aut in quibus panis maceratus fuit, vinum refrigeratum, &c.

Aquæ, ex quibus canes non bibunt, ut *Aqua amara, salsa, turbida, fatida, &c.*

Hic verò multa adhuc alia sunt particularia & specialia, quæ videri possunt in Arba Turim, Schylchian aruch, & Levulch præcipuè; veluti;

Aquæ fabrorum, etsi non mutarint colorem suum, sunt illegitimæ.

Aqua, ex qua biberunt gallinæ, & reliquæ aves, exceptâ columbâ, ex quibus lūxit canis, reliquæque bestię & feræ; juxta quosdam: alii permittunt, &c.

Nix, Grando, glacies, pruina, &c. quorum principium est ex aqua, habentur pro aqua; siquidem illâ quis concidat vel contundat, & expectet donec liquefacta & in aquam soluta fuerint. Sic quicquid principium suum habet ex aqua, si iterum resolutum fuerit in aquam, aqua illa est licita ad lotionem: Sic Testudines rubræ, pinguedo piscis, resoluta, בשעת הדחק *in casu necessitatis*.

Aqua, è qua jam sunt manus lotæ, immundæ sunt, quia aqua statim recipit immunditiam manuum.

Si dubitatio aliqua incidat, inclinatur in partem favorabiliorem & faciliorem: לקולא דבספקא דרבנן אולין לקולא *quia in dubiis Rabbiorum sequuntur partem faciliorem, &c.*

27. *Quantitas* seu mensura aquæ est דביעי Quartarius; seu quarta pars Logi, לכל שתי ידיים pro ambabus manibus; ad minimum. In Genere appellantur sæpè מים ראשונים *Aqua primæ*, sicut eæ, quæ post sumptum cibum adhibentur, מים אחרונים *Aqua posteriores*. Majori tamen quantitate aquam adhibere, non solum licitum, sed & laudabile & eximium censetur. Majemonides §. 6.

In Levulch Num. 158. §. 10. שיערו חכמים דמים ברביעית סגי לנטילת ידיים: מ'מבל אדם יוסף וישול בשפע והנטול ידיו במים מלא חפניו h. e. *Ordinaverunt sapientes, quod quartarius aquæ sufficiat ad lotionem manuum: Attamen quisvis potest addere, & majori copiâ lavare: Et qui lavat manus suas in aqua plenis pugillis, ei dabitur gratia vel benedictionis pugillus plenus.*

Et Num. 159. §. 1. לכך שיערו חכמים דבפחות מרביעית אי אפשר לטהר הידים Idcirco *ordinaverunt sapientes, quod minore mensurâ non possint purificari manus.*

20. De vase sequentia sunt præcipua, quæ notanda veniunt.

Aquæ, quibus manus lavantur, debent Vase aliquo contineri.
Majemonides §. 6. בכלי ידיו המים שנוטלין בהן. *Aquæ quibus manus lavantur, debent esse in Vase.*

In Levulch Numer. 159: §. 1. explicatur fundamentum, quod huic rei substernunt: אין נוטלין ידים אלא בכלי דהכי אשכחו רבנן דטהרה צריכה להיות מן הכלי דכתיב גבי פרת חטאת מים חיים אל היור. *Non lavanda sunt manus, nisi è vase aliquo, quia sic invenerunt Rabbini nostri, quod Purificatio debeat fieri ex Vase, sicut scriptum est; Et ponent super eum aquam vivam in vase, Num. 19. 17. Sic etiam sanctificatio manuum & pedum in Sanctuario fiebat ex labro, Exod. 30. 18. 19.*

Vas illud, non minus quàm רביעית Quartarium debet capere, & quidem large, non præcise aut parçè.

Rationem reddit author libri. *Levulch hanc; דהכי קבלו חז"ל בכמה דינים שהם דאורייתא במשקים שאינם פחות מרביעית לכך שיערו חכמים דבפחור מרביעית אי אפשר לטהר הידים Sic enim tradiderunt Rabbini nostri, de multis judiciis Legis circa liquores, quod non minori mensurâ, quàm quartario, constare debeant. Unde etiam æstimarunt, nequè manus purificari possè minore mensurâ aquæ, quàm quartario.*

Omnis generis Vasa ad hunc usum sunt licita & concessa, Lapidea, marmorea, terrea, &c. quæ quidem eo fine facta sunt, ut liquorem aliquem contineant, & integra sunt, Levulch Num. 159: §. 1. Majemon. §. 12.

Hinc non permixtum est homini accipere aquam ex pugno alterius, & manibus affundere, sicq; lavare, בכלי, *quæ non licet lavare, nisi è vase: sic non licet unâ manu affundere alteri, &c. Ibid. §. 6.*

29. FORMA. Ad Formam Lotionis pertinet *Astio*, & *Modus Lavandi*.

30. Dupliciter autem peragi potest Loto manuum: vel per *Affusionem* aquæ ex vase, qui modus est ordinarius: Hæc vocatur *נטילת ידים*. Vel per *Intinctionem* seu *Inmersionem* manuum in aquam. Et hæc vocatur *טבילת ידים* *Bathizatio*.

31. In Lotione quâ Aqua manibus affunditur, notanda veniunt, 1. *Aqua affusio*. 2. *Loto ipsa*. 3. *Exsiccatio*.

32. *Affusio aqua super manus debet provenire ex vase convenienti, & מִכֵּחַ נִבְרָא a virtute, h. e. operâ viri vel hominis alicujus.*

Majemon. §. 6. Fusiùs id explicatur in Levulch Num. 19. §. 7. Nam sic, dicitur illic, facta fuerunt omnes purificationes, quæ fiebant è vase, veluti sanctificatio manuum & pedum, aut Aspersio aquarum sacri-
ficii pro peccato : hæc non fiebant nisi מִכֵּחַ נִבְרָא operâ vel ministerio viri. Labrum non effundebat aquam continuè, sed erant in illo נְרוֹאוֹת foramina, quæ sacerdos, qui se lavare volebat, aperiebat, &c.

Ad aquam manibus præbendam in hac lotione, הָכֵל כְּשֵׁרִין omnes sunt idonei, etiam חֵזֵקוֹ h. e. Surdus, שוֹטֵה Stultus, & parvus, vel minoren-
nis. Quidam tamen dubitant de eo, qui est infra 6. annos. Sic disputant etiam de simia, an hoc ministerio defungi possit. Majemon affirmat. Potest etiam sibi ipsi quis hîc servire, quando nemo alius adest, ita ut vel epistomium removeat, vel vas ita disponat & locet, ut ex eo laver.

Majemonides : אם אין שם אחר מניח הכלי בין ברכיו וצק על ' hoc est, Si nemo alius adsit, ipsemet reponit vas super genua sua, & effundit super manus suas, aut inclinat illud super manus suas, & lavat, aut lavat manum unam, &c.

Multos hîc quidam ponunt speciales casus alios, quos non necesse referre.

Aquarum affusio potest duplici modo fieri, vel sensim, sed usque ad perfectam mensuram : vel effusione aut exundatione universali, ut totus quartarius aquæ simul & semel effundatur.

Majemonides §. 10. יש לנטול ליתן על ידיו מעט מעט עד שיתן כשיעור : ואם נתן הרביעית כולה בשטיפה אחת כשר
lavan debet aquam manibus præbere paulatim, usque ad debitam mensuram. Quod si tamen totum quartarium unicâ exundatione effuderit, etiam hoc legi-
timum est.

33. In Lotione ipsa etiam nonnulla sunt observanda, quæ, quàm paucis fieri potest, comprehendemus :

34. Si Lotio manuum fiat hoc modo, ut sensim ipsis aqua affundatur, tùm duabus minimùm distinctis vicibus, vel etiam tribus, id fieri oportet.

Duabus vicibus affundendum לְמִי שִׁידֵי נְקִיּוֹת ei cujus manus sunt munda: Priores aquæ auferunt הַטּוֹמְאוֹת immunditiam à manibus,

manibus, & si fordes in manus purificant priores ab immunditie illâ susceptâ. Sed si cuius manus non fuerint munda, ei tribus vicibus sunt affundendæ; Primâ vice, non ad purificandas manus, sed ad auferendas fôrdes, quæ eis adhærent, vel alia חוצצין discriminantia, & lotionem impediencia: Secundâ, ad auferendum immunditiam: Tertiâ, ad purificandam aquam mediam, secundâ nimirum vice affusam, מיהו לכל הג' הפעמים הללו, nihilominus pro omnibus tribus vicibus istis sufficit quartarius unus, tribus distinctis vicibus super ambas manus effusus.

Quod si nullæ adhæserint manibus fôrdes, vel res discriminantes, si quis voluerit, potest totum quartarium aquæ super manus unicâ vice effundere. Et hac ratione non opus habet aquis secundis, h. e. duabus vicibus aquam affundere.

Sic, si cui fôrdes manibus adhæserint, & plus habuerit aquæ, quàm quartarium; tum primò parum effunder. ad fôrdes auferendas, postea integrum quartarium vice unâ: Tertiis aquis hac ratione non opus habet, quia manus jam sunt purificatæ de quartario integro.

35. In Lotione hac deinde observanda הגבהה Exaltatio vel Elevatio manuum. Majemon dicto loco §. 16. מים הראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה עד שלא יצאו חוץ לפרק ויחזרו וישמאו את הידים. In aquis prioribus (ante prandium) in altum tollendæ sunt manus, ne aqua nonnulla fortassis extra juncturam egressa, postea revertantur & manus polluant. Desumpta hæc sunt ex Talmud Sora cap. 1. Fusiùs explicantur in Levul'ch, Num. 162: §. 1. Quia Aquæ recipiunt in se manuum immunditiam; Idcirco, scribitur illic, אמרו חכמים שצריך להגביה ראשי אצבעותיו בשעת נטילה וכך הדבר dixerunt Sapientes, debere hominem in altum tollere extremitates digitorum suorum tempore lbeionis; quando aquas super illos fundit, donec exsiccet eos; idq. idèd, ne Aqua prima, qua immunda facta sunt, exeant extra mensuram lotionis, & deinde, cum aqua secundâ vice effunduntur, non mündentur, sed ea tantum, qua sunt intra spatium & mensuram (quia Aqua secunda, seu qua alterâ vice affunduntur, non purificant nisi ad mensuram Lotionis,) & postea ante exsiccationem veniant illa aquæ priores, quæ extra mensuram exiverunt & immunda sunt, revertanturq. ante exsiccationem, intra mensuram Lotionis & manus iterum polluant. Idcirco elevabit homo manus suas.

Sunt.

Sunt tamen etiam qui dicant, scribitur porro illic, quod si demittat manus ab initio Lotionis usq; ad finem ejus, טַבַּח טַבַּח illud multò esse præstantius: quia hic nulla sunt aquæ extra mensuram egressæ. Et quamvis incipiat effundere aquas primâ vice supra vel ultra mensuram Lotionis, & alterâ vice supra istas, & postea exeant aquæ illæ quæ deciderunt ultra mensuram; eæ non polluant manum: quia ultra mensuram (ultra carpum versus brachium) non decreverunt Sapientes immunditiem; nec super manum, nec super aquam. Duntaxat cavendum, ne primò attollantur, postea demittantur: hoc enim casu metuendum, quod dictum, ne fortè aquæ quædam extra mensuram egressæ revertantur, manusq; polluant.

Porro ibidem: Scribunt etiam nonnulli, quod ista omnia, quæ de Attollendis vel Deprimendis aut demittendis manibus dicuntur, non aliter præcepta sint, quàm eo casu, quando quis non totam manum lavat usque ad juncturam manus cum brachio (usq; ad carpum): quod si verò quis totam manum lavet usq; ad brachium, non necesse habet vel Elevare, vel Demittere manus: וְזֶה הַשֵּׁם וְהַמִּצְוָה לֹא נִזְכָּר שֶׁמֶשֶׁם וְאֵינָהּ לֹא נִקְרָא יֵד quia inde (à carpo) & ultra (versus brachium) non decreverunt immunditiem (brachium non habetur pro immundo vel polluto): nam illinc & ulterius non vocatur Manus. וְשֶׁחֻלְקִין יֵשׁ Sed sunt etiam qui aliter statuunt.

Præterea non jusserunt Elevare aut Demittere manus, nisi quando ab initio partem duntaxat Quartarii super manus fundit, deinde demùm residuum: Hic enim tantum valet id quod dicitur, הַמַּיִם רַאשׁוֹנִים נִטְמָאין והשניים מטהרין Aquæ primæ polluantur: aquæ secundæ purificant, ut paulò antè dictum (Th. 32.) At si quartarium aqua integrum vice unicâ simul & semel effundat, nulla omnino aquæ polluantur vel immundæ sunt, & manus purificantur è vestigio. Idcirco hoc casu non solliciti sunt de manibus vel elevandis vel deprimendis. Haftenus ex libro Levusich, ubi ratio hæc Elevationis manuum in Lotione mihi videtur præ reliquis omnibus ritualibus perspicuè & accuratè tradita.

Ergo ex hac sententia, in ista Lotione quæ fit per affusionem aquæ, manus constanter usque ad exsiccationem sunt vel attollendæ, vel demittendæ.

Idem, sed succinctius traditur in Schylchan Aruch: Num. 162. §. 1. Lavans debet להנבִּיחַ elevare manus suas (h. e. extremitates digitorum suorum) sursum, ne aquæ egrediantur extra juncturam, & revertantur ac manus polluant. (Idem judicium, sive perinde est, si quis eas statim ab initio

ab initio lotionis usq; ad finem demittat, quia hoc pulchrum censetur, modo caveat, ne primò digitos attollat, postea demittat: quia sic aqua nonnulla possent egredi extra juncturam, & reverti ac manus polluere.) Et hoc faciendum (scil. manus attollere) quando non lavat manum totam usque ad locum junctura manus cum brachio; verùm si ed usque lavet, non necesse habet attollere manus suas (quidam tamen dissentiunt). Sic si effuderit quartarium aquæ integrum super manus simul & semel, cum hic nulla sint aqua immunda prorsus, non necesse habet attollere manus suas: Si denique quis manus in aquam intinxerit vel immerserit, etiam non opus habet attollere manus. Quidam etiam dicunt; si quis tribus vicibus aquam effuderit manibus, his cautionibus omnibus planè nihil opus esse. Vide jam etiam, quæ suprà in Vindiciis hac de re dicta §. 56.

36. Tertiò in Lotione quoq; requiritur שפשוף Fricatio diligens manuum; tùm ad aquam, manibus adhærentem, diligenter abstergendam, ante exsiccationem ad mantile; tùm ad sordes, & alia lotionem legitimam impediencia, exactius tollenda.

Hic cavere jubent, cum quis manum unam alterâ fricat, ne tangat extra locum in quem aquæ ceciderunt, quia sic illæ aquæ possent redire, & pollutionem aliquam adferre, &c.

De peculiari Schemate, ad quod manus sint vel in Lotione, vel in Fricatione, conformandæ, nihil in Ritualibus reperio, nisi quod in libello ראשית חכמה ex quodam Medrasch adducitur; יטול יד ימין בישמאל וישפש יד שמאל לימין וידחץ עד פרק יד Lavabit manum dexteram cum sinistra, ut manus sinistra famuletur dextere, & lavabit usque ad juncturam manus.

37. Quartò attendendum quoq; in Lotione manuum ad חוצצין ea quæ discriminant vel discrimen faciunt inter Manum & Aquam, h.e. omnia ea, quæ manibus adhærent, & aliquam earum partem tegunt, sicq; impedire possunt, ne aqua quoquo versum perveniat. De his tradunt hanc Regulam, כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנטילה חוצץ בנטילה, Quicquid discriminat in Immersione in aquam, idem discriminat quoque in Lotione manuum.

Talia sunt, צואה שחתחת הצפורן שלא כנגד הבשר Sordes, quæ sunt sub ungue, non versus carnem, veluti si quis ungues prælongos habeat, carnem excedentes, sordes ungui adhærentes discrimen faciunt: Item הצפורן שחתחת הבצק excrementum sub unguibus carni adhærens: בשער רשיה שעל בשרו Emplastrum: מ

rum cœnosum : טיש היוצרים Lutum figulorum, &c. liquidem ea quantitate ista fuerint, ut facile animadvertantur : אכל במיעוטו ; שׂאִינוּ מְקַפִּיד אִין לְחוּשׁ Minima verò, quæ non animadvertuntur, non curantur.

Quicquid enim non observat aliquis, vel non curat, אינו מוּצֵץ id non facit discrimen : quod si tale sit, ut unus illud curet, vel scrupulum illi moveat, alter non curet, tùm apud eum, qui id curat, discriminat, apud eum, qui non curat, non discriminat : Ex Gr. Tinctor non curat, licet manus ejus colore tinctæ sint, hinc etiam ille color non facit discrimen in manibus ipsius, etiam si de substantia ipsius coloris fuerit : si verò alterius alicujus, qui non sit tinctor, manus colore tinctæ sint, in hoc discriminat color. Ita si mulieres ornatus causâ manus suas tingere soleant, color ille non discriminat, &c.

Hac de causâ etiam removendi sunt Annuli è Digitis, dum manus lavantur, etiam si laxi fuerint, &c.

38. Porro manus integræ sunt lavandæ, non מְחַצֵּץ *particulatim*, ut jam una pars, mox alia lavetur, &c.

39. Plures, ut quatuor vel quinque, simul lavare possunt, per unicam aquæ effusionem, & perinde est si ve manus juxta se invicem habeant, si ve supra invicem, modò manus laxè ab invicem teneant, ut aqua inter illas ubique penetrare possit, & in illa effusione contineatur quartarius pro unoquoque, &c.

40. Si quis, veluti iter faciens, & metuens, ne aqua sibi deficiat in via, manè eâ conditione manus lavet, ut illa Lotio valeat pro toto die, is non opus habeat postea, ad singulos cibos eas lavare ; siquidem non mente abreptus, & sui oblitus fuerit : quod si verò sui quasi oblitus fuerit, tunc cogitur illas lavare. Ratio ; quia in hac mentis avocatione facillè fieri potest, ut manus rei alicujus immundæ contactu inscius & imprudens contaminaverit. Hinc ita paciscens, non continget crura sua, femur, reliquæque loca in homine recta, non scaber in capite, nec ullam partem corporis sui tanget, quæ sit inquinata, aut in qua sordes ex sudore sint, &c.

41. Deniq, multum interest, ut post Lotionem & Frictionem, Manus etiam probè *Exsiccentur* ad aliquod mantile, ne madidis manibus panis comedatur. Hæc *Exsiccatio* vocatur מְיָבֵשׁ הַיָּדַיִם *Niggus hajadájim* Exsiccatio manuum. Maje-

Majemonides §. 20. צריך אדם לנגב את ידיו ואחר כך יאכל. *Necesse est, ut homo manus suas exsiccet, & postea demum comedat: וכל האוכל בלא נגוב ידים כאוכל לחם טמא Nam quisunque edit sine exsiccatione manuum, perinde est, ac si comederet panem immundum. Vide Talmud Sota fol. 4. col. 2.**

Levusch Num. 158. §. 12. *Exsiccabit manus probè, antequam panem frangat, שיש בו מיאוס quia sordidum censetur, si quis ederet manibus humidis. Quicquid autem sordidum est, id habetur pro immundo. Et Num. 166. §. 1. וינגב ידיו היטב ויכרך ב.י. ברכת המוציא Et exsiccabit manus suas probè, antequam recitet Benedictionem panis.*

Memoriale hujus rei fecerunt locum illum Ezech. 4. v. 13. *Sic comedent filii Israel לחםם טמא panem suum pollutum inter gentes; ubi duo hæc verba לחםם טמא (Panem suum pollutum) per Gematriam æquivalent his, בלא נגוב ידים Sine exsiccatione manuum. Ergo, qui panem comedit manibus non siccatis, perinde est ac si ederet panem pollutum.*

42. Quod si accumbentium plures fuerint, מדרך הטוסר הוא שהגדול ישול ידיו תחלה *Civilitatis lex postulat, ut maximus primò manus lavet. Sunt tamen, qui sponte suâ ultimo loco lavare solent, quòd nolint vel moram facere, vel aliquid loqui inter Benedictionem Lotionis manuum, & inter Benedictionem panis. Nam ut Benedictio ciborum ante illorum usum recitatur: sic Benedictio Lotionis manuum, post lotionem demum peragitur, &c.*

43. Et hæc sufficiant de Forma נטילת ידים Lotionis manuum, quæ fit per Aquæ effusionem super manus. Pauca etiam quædam adhuc addemus de Lotione quæ fit per טבילה *Immerfionem manuum in aquam. Nam & hac ratione licet lavare manus.*

44. Majemon. §. 5. כל הצריך נ"י והטביל ידיו במי מקוה אינו צריך דבר אחר: ואם הטבילין במים שאין בהם שיעור מקוה או במים שאובים שבקרקע לא עשה כלום שאין המים שאובין מטהרין את הידים אלא בנטילה *Qui opus habet Lotione manuum, & immergit eas in aquas alicujus conceptaculi, is non opus habet re aliâ. Quod si verd eas immerferit in aquas quæ non habent debitam mensuram conceptaculi (quæ est ארבעים טאה quadraginta Searum, Majemoni*

esse Lotionem, &c.

50. Ex his, quæ de Materia & Forma Lotionis manuum Judaicæ dicta sunt, videndum nunc, num aliquid erui possit, ad illustrationem verborum Marci Evangelistæ, quando ait; *Οι γὰρ φαρισαῖοι, καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἐὰν μὴ πλύνωσιν τὰς χεῖρας ἐν ὕδατι, καὶ ἐσθίουσιν τὴν παραδόσιν τῶν πρεσβυτέρων.* Nam Pharisæi, & omnes Judæi, nisi πλύνωσιν laverint manus, non edunt, tenentes traditionem seniorum.

51. Quid πλύνωσιν sibi hic velit, non conveniunt Interpretes.

52. Quidam referunt ad Mensuram Lotionis, & addunt, Ad cubitum, Cubitaliter; quam sententiam, ut supra vidimus, approbat & laudat D. Censor noster.

Mihi verò hæc explicatio omnium, quæ afferuntur, videtur longè absurdissima. Nam ex verbis Evangelistæ manifestè liquet, respici in eis ad aliquam Consuetudinem inter Judæos usitatam, & Traditionem notam ac receptam. Atqui nos ostendimus in Vindiciis nostris, Lotionem manuum cubitalem, seu, usque ad Cubitum, Hebræis planè esse incognitam, nec vel minimam de ea Traditionunculam ulpiam extare. Unde quâ specie quoque prætextu huc ista Phrasis trahi possit, non video. Itaque non sine causa fabulosam hanc sententiam vocavit doctissimus Erasmus in Annotationibus suis ad cap. 7. Marci scribens; *Ad hæc nihil causa video, cur hæc fabula de Lotione cubitali huc accersatur. Nam si constaret, hoc à Lege præscriptum, ne quis caperet cibum, nisi lotis manibus, probabiliter videri poterat inducta Cubitalis lotio. Tum enim aliquid adderetur Legis præscripto. Nunc tale nihil à Lege præcipi, testatur Dominus, dicens; Non lotis manibus manducare, non coinquinat hominem.*

Patronus hujus sententiæ producit Theophylactus, qui πλύνωσιν explicat ἀγχι τὸ ἀγκῶν, & addit; πλύνωσιν γὰρ λέγεται τὸ πρὸ τοῦ ἀγκῶν ἀγχι, καὶ τῶν ἄνωθεν δακτύλων. Sed cum ἀγκῶν non tantum significet Cubitum: sed etiam Curvaturam manus, & teste Budæo, quemcunque Flexuram membrorum (ut nempe Hebræum פָּרָק) dubitari possit, an per Ἀγκῶνα Cubitum intellexerit, an Carpum, Flexuram nempe manus, ubi brachio jungitur.

53. Alii hæc verba referunt ad Formam Lotionis, & exponunt; Nisi pugno laverint manus. Intelligunt enim hanc phrasin

in מקואות cap. 4.) aut in aquas haustus, is nihil agit; quia aquae haustae non purificant manus nisi per Lotionem, sive affusionem è vase. De hoc postremo tamen nonnulli variant.

45. Qui lavat manus suas in fonte, etiam si non sint in eo quadraginta Sae, טבילה במקום נטילתו ejus immersio valet loco Lotionis, praesertim si ambae manus immerfæ & aquâ coopertæ fuerint unâ vice simul & semel, &c. Schylchan Aruch Num. 159. §. 14.

46. Qui transijt flumen aliquod, neque secum habet vasculum unde lavet manus, non accipiet aquas manu unâ, & eâ præbebit manui alteri: quia hæc neq; esset Lotio, neq; Immerfio, אלא יטבול immerget ambas manus. Ibid. §. 17.

47. Qui unam manum lavat per Lotionem, alteram per Immerfionem, ejus manus puræ sunt. Ibid. §. 18.

48. Qui immergendo manus lavat, non necesse habet duabus vicibus immergere, sicut bis aquæ sunt affundendæ, aut ter; sed sufficit vice unâ: non etiam tenetur manus in altum tollere & elevare: non denique tenetur לנגיב במטפחת de exsiccatione earum ad mantile. Quamprimùm enim eas vice unicâ immerferit, purus est, neque immundæ sunt aquæ remanentes super manibus: Licet verò non teneatur exsiccare manus ad mantile; nihilominus non licet eis cibum atrectare, משום מיאוס עד שנתנגבו מאליהן משום מיאוס donec exsiccatae fuerint à seipsis; quia id. sordidum haberetur, vel, nauseam movet. Ibid. §. 19.

49. Qui immergendo manus lavat, non recitat benedictionem super Immerfione, sed super נטילת ידיה Lotione manuum. In hoc tamen etiam discrepant.

Porrò fuerunt etiam quidam superstitioniores, qui durante prandio quoque Lotionem manuum iterabant בין תבשיל לתבשיל inter edulium unum & alterum. Hanc Lotionem vocabant מיים אמצעים Aquas medias: sed dicunt, esse רשות Liberam, & Arbitrariam; in Talinud. Cholin folio 105. col. 1. Majemon. cap. citato §. 3;

In Col-bo פעמים שאדם דוחץ בין תבשיל לתבשיל לנקיית לפיכך אין צריך לברך עליהן Quandoque lavat aliquis inter edulium unum & alterum munditiei duntaxat causâ: unde non tenetur de Benedictione recitanda.

Attamen

Attamen inter Caleum & Carnem dicunt ~~esse~~ necessariam
esse Lotionem, &c.

50. Ex his, quæ de Materia & Forma Lotionis manuum
Judaicæ dicta sunt, videndum nunc, num aliquid erui possit,
ad illustrationem verborum Marci Evangelistæ, quando ait;
*Οἱ γὰρ φαρισαῖοι, καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἐὰν μὴ πύγμῃ τὰ χεῖρας
καὶ ἐδῶσι, κρατύντες τὴν παραδόντα τῶν πρεσβυτέρων. Nam Phari-
sæi, & omnes Judæi, nisi πύγμῃ laverint manus, non edunt, tenentes
traditionem seniorum.*

51. Quid πύγμῃ sibi hîc velit, non conveniunt Inter Interpretes.

52. Quidam referunt ad *Mensuram Lotionis*, & addunt, *Ad cu-
bitum, Cubitaliter*; quam sententiam, ut suprà Adinſius, approbat
& laudat D. Cenſor noſter.

• Mihi verò hæc expositio omnium, quæ afferuntur, videtur lon-
gè absurdissimâ. Nam ex verbis Evangelistæ manifestè liquet, re-
spici in eis ad aliquam Consuetudinem inter Judæos usitatam, &
Traditionem notam ac receptam. Atqui nos ostendimus in Vin-
diciis nostris, Lotionem manuum cubitalem, seu, usque ad Cubi-
tum, Hebræis planè esse incognitam, nec vel minimam de ea Tra-
ditiunculam ulpiam extare. Unde quâ specie quoque prætextu huc
istâ Phrasis trahi possit, non video. Itaque non sine causâ fabulo-
sam hanc sententiam vocavit doctissimus Erasmus in Annotatio-
nibus suis ad cap. 7. Marci scribens; *Ad hæc nihil causæ video, cur
hæc fabula de Lotione cubitali huc accersatur. Nam si constaret, hoc à
Lege præscriptum, ne quis caperet cibum, nisi lotis manibus, probabiliter
videri poterat inducta Cubitalis lotio. Tum enim aliquid adderetur Legis
præscripto. Nunc tale nihil à Lege præcipi, testatur Dominus, dicens;
Non lotis manibus manducare, non coinquinat hominem.*

Patronus hujus sententiæ producit Theophylactus, qui πύγμῃ
explicat ἀγῆ τῷ ἀγκῶνι, & addit; πύγμῃ γὰρ ἀγκῆσαι τὸ πρὸ τοῦ
ἀγκῶνι ἀγῆ καὶ τῶν ἄκρων δακτύλων. Sed cum ἀγκῶν non tantum
significet *Cubitum*: sed etiam *Curvaturam manus*, & teste Budæo,
quemcunque *Flexum membrorum* (ut nempe Hebræum אֶרְכָּב) du-
bitari possit, an per Ἀγκῶνα *Cubitum* intellexerit, an *Carpum, Fle-
xuram nempe manus*, ubi brachio jungitur.

53. Alii hæc verba referunt ad *Formam Lotionis*, & expo-
nunt; *Nisi pugno laverint manus. Intelligunt enim hanc phrasin*

de summo & accuratissimo Ablutionis studio, uti nempe facere solent ii, qui manum manui affricant, & pignum alterius palmæ inferunt. Sic D. E. a. Huc referendi sunt illi, qui simpliciter vocem hanc *πγγμ* pro Adverbio sumunt, eique significationem *Diligentia* & *Accurationis* adscribunt; ut Interpres Syrus, *רבי אילאי* *Sedulo, Curioso, Accurate, Diligenter, μελὰ προσῆς, θημελῶς*: & Vulgaris, *Crebro*; *καὶ* I sumpsisse videtur pro *Sedulo, Emixè, Iterum atque iterum, Bis ter ve.*

54. Hæ explicationes priori longè præferendæ; quia respiciunt ad consuetudinem Judæorum usitaram, & ad illorum Traditiones. Ex ritibus Joseph Lotionis, à nobis hætenus productis, constat, quantum in hac actione diligentiam, curiositatem, & accuratorem requirant Judæi, cum circa materialia, tum circa Formalia Lotionis, ut vix omnia ac singula percenseri queant. Simili ferè locutione scribitur in *ספר הירא*: *Et lavabit ante prandium manus suas multis aquis: & affundet aquam tribus vicibus, & lavabit, fricabitq; eas benè benè, ne vel sordes, vel aliud quid in manibus remaneat, quod discrimen faciat, &c.* Sic mox de Exsiccatione: *Et exsiccabit eas benè benè.* Ita hîc *πγγμ* idem esse potest, quod iste author dicit *בנע בנע* *Benè benè*; quod fit diligenti & accuratâ observatione eorum, quæ Rabbini de his præscripserunt.

55. Illustis Vir Joseph Scaliger, in Elencho Trihæretici cap. 7. significationem *Pugni* amplectitur, sed aliter explicat. Existimat ille, *πγγμ* *νίπιδ* non esse, *Pugno in cavum manus alterius immisso defricari*: sed intelligi vult *Elevationem manuum, in pugni figuram compositarum, quâ quinq; digitorum ἄκας seu extremitates inter se conjunguntur à Judæis, Lotioni manuum operantibus.*

Hæc quoque D. Scaligeri expositio de Elevatione manuum in Lavando, melior est, quàm imaginaria illa Lotio cubitalis: quia constat, hujus quoque ritus diligentem rationem haberi à Judæis. Quamvis in hoc errasse videretur Scaliger, quod scripsit; *Cum igitur manus sic configurata fuerint, attolluntur, ita ut aqua, quæ inter lavandum manibus haerit, unâ cum sordibus, per exteriores partes manuum ad cubitum usq; defluant, & mox manibus, eodem schemate manente, terram versus pronis demissis, à cubitis in terram decendant.* Ex iis enim, quæ suprâ sub §. 33. adducta sunt, videretur, manus constanter usque ad exsiccationem vel attollendas vel demittendas fuisse.

56. Mihi tamen, sed citra cujusquam prædictum; secunda sententia & expositio de Diligenti & accurata, vel etiam Iterata Lotione, videtur magis probabilis & verisimilis. Nam, uti vidimus supra, Elevatio manuum in Lotione non simpliciter & absolute est necessaria; quia etiam per Demissionem rite possunt lavari manus: non etiam requiritur in omni Lotione: nam illa que fit per טבילת Immerfionem manuum in aquam, non exigitur. Hic autem respici videtur ad ea, quæ perpetuo sunt ad esum Panis, & ab omnibus observanda, nec ullâ ratione in epaculo intermitteri possunt; Inquit enim Evangelista: *Nam tharisei, & omnes Judæi, nisi תטבילו laverint manus, non edunt, tementes Traditionem seniorum.*

57. Saktē hoc liquet, sine ulla ratione, & sine ulla causa, D. Censorem, his duabus expositionibus rejectis, Cubitalem lotionem prætulisse in suo Spicilegio.

58. Redeamus nunc ad Propositum, & quod circa Lotionem manuum ante cibum restat, absolvamus. Dictum hactenus de ejus Causis Efficientibus, Materialibus & Formalibus. Pauca quædam addamus etiam de Fine.

59. FINIS. Quo Fine Sapientes Hebræorum ordinarint, ut Manus quoque ad Communis panis esum lavatur, supra §. 10. visum, ut videlicet hac ratione se ad hanc sanctionem affuefaciant, ne forte, si affuiscerent illotis manibus Panem edere, idem facile etiam circa rerum Sacrarum esum facerent, quod Lege prohibitum; ii præsertim, quibus res illæ sacræ sunt concessæ, & sic rei fierent poenarum Divinarum & Humanarum.

60. Deinde etiam propter Externæ Sanctitatis studium: quia Existimarunt, hac lotionē manus sanctificari, ad dona Dei tanto majore cum reverentia excipienda. Inde retulerunt huc ipsorum Homilistæ illud Levit. 11. 44. והתקדשתם והייתם קדשים Et sanctificabitur vos, & eritis sancti. Prius, Et sanctificabitur vos; dixerunt esse מים ראשונים Aquas primas, Lotionem ante cibum. Posterius, והייתם קדשים Et eritis sancti; esse מים אחרונים Aquas posteriores, Lotionem post cibum.

61. Tertio, בשלמות Propter munditiem civilem: quia hoc munditiei studium, civile, honestum, & laudabile est, indeq; apud omnes ferè gentes receptum, &c.

62. DE LOTIONE MANUUM POST CIBUM. Quomodo manus lavandæ sunt ante cibum: ita & post cibum. De priori dicunt esse *צוה* præceptum, sed liberum: quia liberum est homini Panem edere vel non edere: De posteriori dicunt, esse *חובה* debitum, & necessarium; idq; propter Sal, & periculum, quod ex certa ejus specie, qui Sodomiticus dicitur, oculis imminet.

63. Hinc scribit Majemonides citato sæpius cap. §. 3. *Omni panis, in quo est Sal requirit Lotionem manuum in fine prandii: quia fieri potest, ut ei admixtum sit Sal Sodomiticum, aut tale Sal, quod Sodomitici naturam habet, &c, manibus oculis tangens, cæcus redderetur: (quia Sal Sodomiticum secum reddit). Hac de causa Lavandæ sunt manus in fine cujusvis cæna, propter Sal.*

Et dixerunt Sapientes; *אכלו אכול מלח* Post omnem cibum comedite Salem, et monet author libri Levusch Num. 181. §. 1.

64. Porro de differentiis inter Lotionem ante, & post mensam, ista habet idem Majemonides §. 16. In Aquis primis elevandæ sursum sunt manus: In Aquis postremis demittendæ sunt deorsum, ut omnis efficacia vel qualitas Salis à manibus recedat.

Aquis primis lavantur manus tam super vase aliquo, quam super terra: posterioribus vero non nisi vase aliquo supposito.

Aquæ priores potius est, si igni sint calefactæ, si frigida: posteriores vero minime debent esse calidæ;

Intellige ita calidæ, ut manus adurant. Sic enim non auferunt sordes: quia non potest homo ob calorem nimium manus fricare: quod si verò tepidæ fuerint, sunt idoneæ.

65. Fusius has quas posteriores describit author libri Levusch Num. 181. inter quæ & hoc, quod huic lotioni nulla addatur Consecrationis formula.

Dicit etiam; *האידן* Hoc tempore non amplius adeo usitata esse Lotionem à mensa: *מפני שאין אנו רגילים להקפיד על כך* quia, inquit, non ita solliciti solemus esse de pollutione manuum, & quia non amplius extat Sal ille Sodomiticus excacans. Quod plura vult, consular dictum Authorem; Hylchan Aruch, Col-bo, &c.

F I N I S.

In Vindicia §. 65. lin. 7. pro Vox, Lege, Vocem.

